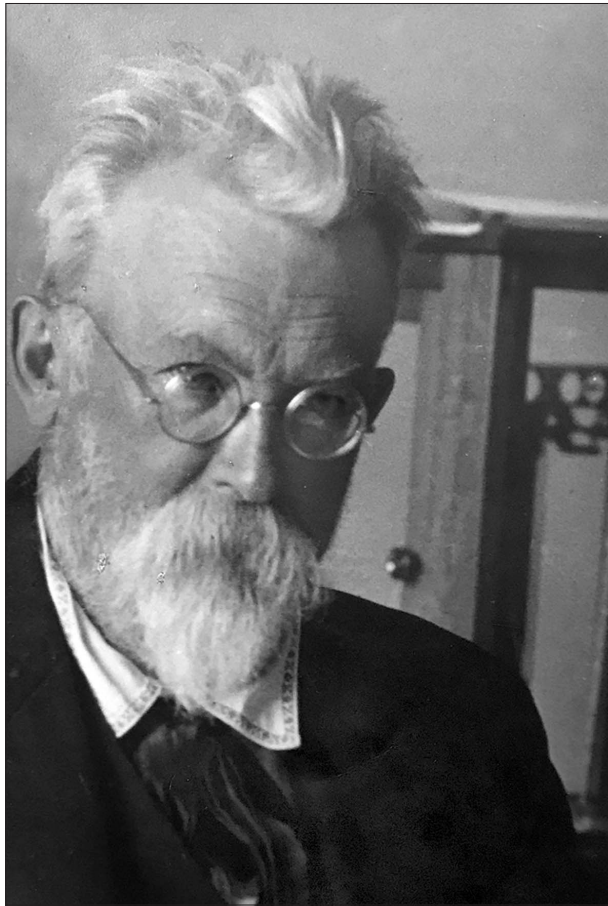

В. І. ВЕРНАДСЬКИЙ **І** **УКРАЇНА**

**ДІЯЛЬНІСТЬ,
ОТОЧЕННЯ,
ЗВ'ЯЗКИ,
ПАМ'ЯТЬ**

*До 160-річчя від дня народження
першого президента
Національної академії наук України
академіка
Володимира Івановича Вернадського
(12.03.1863 – 06.01.1945)*

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
КОМІСІЯ З НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ
АКАДЕМІКА В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
ІНСТИТУТ АРХІВОЗНАВСТВА

В. І. ВЕРНАДСЬКИЙ
І
УКРАЇНА

**ДІЯЛЬНІСТЬ, ОТОЧЕННЯ,
ЗВ'ЯЗКИ, ПАМ'ЯТЬ**

ДОВІДНИК

КИЇВ 2023

УДК 001.94](477)“18/19”:929Вернадський

В. І. Вернадський і Україна: діяльність, оточення, зв'язки, пам'ять : довідник / авт.-упоряд.: С. М. Кіржаєв, К. Є. Новохатський, Л. М. Яременко ; редкол.: В. Г. Кошечко (голова), О. С. Онищенко (заст. голови) та ін. ; НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. Текст. і граф. дані. Київ, 2023. 496 с., іл. Об'єм даних 33 Мб. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/> – Назва з тит. екрана.

ISBN 978-617-14-0059-7 (друковане видання)

ISBN 978-617-14-0060-3 (електронне видання)

Видання продовжує реалізацію проекту «Володимир Іванович Вернадський і Україна», який здійснюють у тісній співпраці Комісія НАН України з наукової спадщини академіка В. І. Вернадського, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського та інші установи НАН України.

У Довіднику подано відомості щодо українських локацій, пов'язаних із життям, дослідженнями, науково-організаційною і викладацькою діяльністю першого президента УАН академіка В. І. Вернадського, підготовкою його наукових праць, подіями, у яких він брав участь чи стосовно яких висловлював своє ставлення, родинними зв'язками тощо. Представлено інформацію про коло осіб, які через український контент були знайомі або співпрацювали з видатним ученим (колеги, друзі, учні).

Видання стане у нагоді дослідникам історії української науки та культури, біографістам, усім, хто цікавиться життям і науковою спадщиною В. І. Вернадського.

Автори та упорядники: С. М. Кіржаєв, К. Є. Новохатський, Л. М. Яременко

Редакційна колегія: В. Г. Кошечко (*голова*), О. С. Онищенко (*заст. голови*), В. А. Вергунов, Л. А. Дубровіна, С. М. Кіржаєв, О. М. Пономаренко, А. І. Шаповал, Л. М. Яременко (*заст. голови*)

Рецензенти:

В. М. Даниленко, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор
М. Г. Палієнко, докторка історичних наук, професорка

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол від 16.01.2023 № 1)

ISBN 978-617-14-0060-3 (електронне видання)

© С. М. Кіржаєв, К. Є. Новохатський,
Л. М. Яременко, 2023

© НАН України,
Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського,
НБУВ, Ін-т архівознавства, 2023

ВСТУП

Постать Володимира Вернадського (28.02/12.03.1863 – 06.01.1945), визначного вченого-натураліста, мислителя-енциклопедиста, теоретика наукознавства й організатора науки, фундатора і першого президента Української академії наук (1918–1921), вже багато років посідає провідне місце у царині інтелектуальних інтересів багатьох людей у цілому світі.

Особистість В. І. Вернадського, його унікальна, багатовимірна творча спадщина є предметом капітальних студій із різноманітних напрямів наукового знання, зокрема, філософських, суспільствознавчих, політологічних, біографістичних досліджень. Бібліографічна складова вернадськознавства налічує сьогодні тисячі книжок, статей, публікацій¹.

Зростають можливості розповсюдження накопиченої інформації через електронні бази даних².

Останні десятиліття активно розробляється проблематика зв'язків В. І. Вернадського з Україною. Вже накопичений і опублікований величезний за обсягом і різноманітний за наповненням і місцезнаходженням матеріал: праці Вернадського, документи про його наукову, викладацьку, організаційну та громадську діяльність, листування тощо. В 2011–2012 рр. до 150-річчя видатного ученого було реалізовано академічний проект «Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського» (10 томів у 16 книгах), у 2018–2019 рр. видано два нові томи листування³. З'явилися узагальнюючі та тематичні монографічні дослідження⁴.

¹ Лише в останньому ґрунтовному бібліографічному покажчику, виданому понад десять років тому до 150-річчя академіка, описано 4188 видань: Бібліографія праць В. І. Вернадського. Література про життя та діяльність / уклад.: О. С. Онищенко, Л. В. Беляєва, В. Ю. Омельчук та ін. ; редкол.: А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (голова) та ін. ; НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. 603 с. (Вибр. наук. пр. акад. В. І. Вернадського. Т. 10).

² Одним із прикладів слугує створений у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського електронний ресурс – бази даних «В. І. Вернадський. Електронна колекція» та «В. І. Вернадський. Бібліографія».

³ В. І. Вернадський і Україна: з листування : Кн. 1: А–І / авт. та упоряд.: С. М. Кіржаєв, К. Є. Новохатський, Л. М. Яременко та ін. ; редкол.: А. Г. Загородній (гол.), О. С. Онищенко (заст. гол.) та ін. ; НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. Київ, 2018. 572 с.; В. І. Вернадський і Україна: з листування : Кн. 2: К–Я. Офіційне. Родинне / авт. та упоряд.: С. М. Кіржаєв, К. Є. Новохатський, Л. М. Яременко та ін. ; редкол.: А. Г. Загородній (гол.), О. С. Онищенко (заст. гол.) та ін. ; НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. Київ, 2019. 1040 с.

⁴ Лещенко А. В. Володимир Вернадський і його просвітницько-педагогічна діяльність. Київ, 2003; Ситник К. М., Шмиговська В. В. Володимир Вернадський і Академія. Київ, 2006;

У регіональному вимірі найбільш широко висвітлювалися діяльність і зв'язки Вернадського на Полтавщині та в Криму⁵.

Накопичена дослідниками різноманітна, багатоаспектна і міждисциплінарна інформація потребувала відповідного впорядкування задля подальшого ефективного засвоєння і використання. Тому в рамках загальноакадемічного науково-дослідного і археографічного проекту «В. І. Вернадський і Україна» було вирішено підготувати науково-довідкове видання, в якому зазначений матеріал подати стисло у зручний для аналізу і пошуку спосіб.

Хронологічна канва життя В. І. Вернадського визначає лише два довготривалі періоди його перебування в Україні. У дитинстві це був Харків у 1868–1876 рр., а потім Полтава, Київ, Крим під час революційних і воєнних подій у 1917–1921 рр. Утім впродовж життя вчений багато разів бував у батьківських краях, наукових експедиціях і подорожах на Волині, Полтавщині, Катеринославщині, Херсонщині, у рідних дружини у Полтаві, друзів або в громадських чи наукових справах у Харкові, Києві, на Київщині, в Одесі тощо, від'їжджаючи чи повертаючись з-за кордону.

Зв'язки Вернадського з Україною ніколи не переривалися. Листування, зустрічі з рідними, друзями, колегами та їхніми довіреними «кур'єрами», обмін літературою і науковим доробком дозволяли академіку бути поінформованим у різноманітних справах українського буття у різні часи.

Україна завжди була в серці Вернадського, як і віра у її величне майбутнє.

Це видання є спробою систематизувати, а в деяких випадках й розширити відомості щодо українських локацій, пов'язаних із життям, дослідженнями, науково-організаційною і науково-викладацькою діяльністю вченого, підготовкою його наукових праць, подіями, у яких він брав участь чи стосовно яких висловлював своє ставлення, родинними зв'язками тощо.

Одним із завдань підготовки довідника було встановлення інформації про коло осіб, які через український контент були знайомі або співпрацювали з В. І. Вернадським. Оточення В. І. Вернадського органічно входить в його біо-

Шалимов Н. А. Эпоха Вернадского: золотой век естествознания : монография. Одесса, 2007; Корнійчук В. П., Хом'як К. Д. В. Вернадський і О. Богомолець – організатори науки в Україні. Київ, 2011; Ситник К. М., Бевз Т. А. Володимир Вернадський : Людина. Громадянин. Учений. Київ, 2017; Воробйова Л. В. Володимир Вернадський і фізична економія : монографія. Київ, 2019; Даниленко В. М. В. І. Вернадський. Простір життя і думки. Київ, 2019; Даниленко В. М. Володимир Вернадський: життя в політиці й політика в житті. Київ, 2019.

⁵ Зокрема: Мазурок О. С. Володимир і Георгій Вернадські про Угорську Русь. Ужгород, 2009; В. І. Вернадський і Полтавщина : факти, документи, бібліографія / уклад.: В. М. Самородов, С. В. Кигим ; за ред. К. М. Ситника. Полтава, 2008; Хурса В. Вернадський у Шишаках : іст.-краєзнав. нариси, дослідж. Полтава, Шишаки, 2008; В. И. Вернадский и Крым : люди, места, события... / Н. В. Багров и др. Киев, 2004 (2-е изд., перераб. Киев, 2012); В. И. Вернадский. Крымское наследие : [сб. док.] / сост.: Н. В. Багров и др. Киев, 2012.

графію, науково-дослідну творчість і науково-організаційну працю. Розуміння спадщини Вернадського залежить також від того, наскільки відоме середовище, в якому він жив і працював. При цьому в довіднику вміщено статті не лише про осіб, які залишили помітний слід у житті, науковій та громадсько-політичній діяльності В. І. Вернадського (рідні, друзі, учні, колеги, знайомі тощо), але також про осіб, які стикалися з ним в українському контенті ситуативно й епізодично.

Базовою парадигмою насамперед для визначення персоналій були текст-контекст-підтекст, коли враховувалися не лише прямі вказівки Вернадського, а також його твори, й особливо листи численних кореспондентів академіка, зокрема, членів родини та інших близьких осіб.

До текстового блоку видання внесено декілька статей про знакові історичні постаті, які «меморіально» згадувалися В. І. Вернадським у широкому контексті його стосунків з Україною, такі як Т. Шевченко, М. Костомаров, І. Франко, В. Антонович.

Крім широкого кола персон (рідні, друзі, учні, колеги, знайомі, кореспонденти, особи, згадані в листах, щоденниках) об'єктами описування у довіднику стали і види наукової діяльності В. І. Вернадського; наукові, суспільно-політичні і публіцистичні праці, зроблені (написані, опубліковані) в Україні; наукові заходи (з'їзди, конференції, засідання тощо, у яких брав участь); окремі напрями наукової роботи (жива речовина, метеоритика тощо); установи, організації і товариства, у створенні яких брав участь, до складу яких входив, якими керував, з якими співпрацював; населені пункти, місцевості й регіони – місця перебування, проживання; окремі події і проблеми, до яких учений висловлював особисте ставлення.

Важливою складовою тематичної частини довідника є статті про увічнення пам'яті В. І. Вернадського в Україні: музеї і пам'ятники, вулиці і площі, нагороди, відзнаки і премії, географічні об'єкти, установи і заклади, які носять ім'я ученого, банкноти, пам'ятні монети, марки, конверти тощо.

Текст статей довідника базується на документально підтверджених фактах з щоденників, статей, записок, текстів виступів, лекцій, листів, службових документів, як опублікованих, так і архівних. Визначаючи коло джерел, упорядники спиралися переважно на видання останніх майже 40 років про зв'язки В. І. Вернадського з Україною, корпусні публікації епістолярної спадщини вченого, його щоденників, а також на рукописно-документальну спадщину – фонди академіка та осіб, пов'язаних з ним, з різних архівосховищ. Використовувалися також примітки і коментарі публікаторів документів і творів Вернадського, втім основним джерелом були, перш за все, оригінальні тексти.

Видання не претендує на вичерпну характеристику діяльності, зв'язків і оточення вченого в Україні. У форматі словникової статті подається стисла базова інформація про об'єкт описування і пошуку (тематичного чи персонального), а також посилання на джерела цієї інформації.

У необхідних випадках *курсивом* робиться відсилання до інших статей довідника, в яких подається інформація про згаданий об'єкт чи особу.

До довідника свідомо не включено низку осіб, навіть згаданих В. І. Вернадським у щоденниках і листах, зустрічі з якими, на думку упорядників, не відображали українських зв'язків академіка. Також не подаються довідкові статті на періодичні видання, з яких Вернадський отримував інформацію, бо записи щодо цього у вченого фрагментарні і не розкривають всього кола джерел.

Усі статті в довіднику незалежно від їх виду (тематичні чи персональні) систематизовано і подано за єдиним алфавітним принципом – порядком перших літер прізвищ осіб, назв тем, об'єктів, заголовків публікацій тощо. У деяких випадках, у блоках статей на членів родин (Вернадських, Любошинських, Кістяківських, Старицьких), а також в окремих загальнотематичних упорядники застосовували послідовність родинних зв'язків і хронології або внутрішньотематичну логіку, а не суто алфавітний принцип. Назви статей подано прописними літерами жирним шрифтом.

Дати життя у біографічних статтях подаються переважно у двох календарних стилях, а також можуть включати варіанти через різноманітність джерел. Іноді пропонується варіативність написання прізвищ осіб.

Цитати В. І. Вернадського (і навіть неповні) подаються у довідникових статтях українською. До назв його творів додаються оригінальні назви, якщо написані не українською мовою.

Джерельна частина подається у кінці кожної статті через номери використаних архівних фондів і літератури (із зазначенням аркушів / сторінок), відображених у Списку джерел і літератури, що додається.

Для кращого сприйняття послідовності українських подій у біографії видатного вченого у виданні запропоновано окремим блоком коротку хронологічну канву життя В. І. Вернадського в контексті зв'язків з Україною («Коротка хронологія життя В. І. Вернадського. Український зріз»).

Додатком публікується ілюстративний матеріал (портрети, групові фото, зображення об'єктів увічнення пам'яті тощо).

Наприкінці видання подано список скорочень та абревіатур, ужитих у довіднику.

Науково-довідкове видання «В. І. Вернадський і Україна: діяльність, оточення, зв'язки, пам'ять : довідник» може бути в нагоді укладачам майбутнього вернадськознавчого енциклопедичного видання.

Розробники довідника висловлюють щиру подяку усім, хто свого часу підтримав ідею створення такого видання і надавав усіляке сприяння й допомогу в його опублікуванні.

КОРОТКА ХРОНОЛОГІЯ ЖИТТЯ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО. УКРАЇНСЬКИЙ ЗРІЗ

1863, 28 лютого / 12 березня н. ст. – Народився у Петербурзі в родині професора політичної економії та статистики Олександрівського ліцею Івана Васильовича Вернадського та Ганни Петрівни Вернадської, уродженої Костянтинович.

1868, осінь – Переїзд сім'ї до Харкова, де батько отримав посаду завідувача контори Державного банку.

1873–1876 – Навчався у Харківській першій чоловічій класичній гімназії.

1880, жовтень – Написав вірш «Україно, рідна моя сторона...».

1884 і 1885, літо – Відвідав Новомосковський повіт Катеринославської губернії й описав подорож, зокрема, у нарису «Вольное», надрукував розвідку про ґрунти басейну р. Чаплинки. У 1885 з Катеринослава також заїзжав на пороги Дніпра, у Кривий Ріг.

1886, 3/15 вересня – Одружився з Наталією Єгорівною Старицькою.

1890, квітень / травень – Вперше приїхав до батьків дружини в Полтаву. Надалі часто відвідував тут рідних Н. Є. Вернадської – Старицьких.

1890, липень–серпень – Ґрунтознавча екскурсія (на чолі з В. В. Докучаєвим) по Кременчуцькому повіту Полтавської губернії.

1891, липень – Продовження досліджень на Полтавщині за програмою ґрунтознавчої експедиції на чолі з В. В. Докучаєвим.

1892 – Опубліковано звіт по Кременчуцькому повіту в «Матеріалах до оцінки земель Полтавської губернії. Вип. 15».

1893, липень – Вперше приїхав до Криму на запрошення товариша зі студентських років В. В. Келлера.

1894, літо – Відвідав Галичину (Львов, Калуш, Дрогобич, Борислав) під час наукового відрядження до Європи.

1897 – Опубліковано замітку «Ознаки залізняку в Полтавській губернії» у тижневику «Хуторянин» (№ 32).

1898 – Досліджував грязьові сопки на Керченському півострові.

1899, червень–липень – Геологічна екскурсія по Криму за маршрутом Севастополь–Байдари–Феодосія–Керчь.

1904, квітень–травень – Відвідав разом з учнями Житомир, Бердичів, Кам'яні на його околицях.

1909, червень – Досліджував каменярі в околицях села Берестовець Рівненського повіту Волинської губернії.

1912, серпень – Гостював із дружиною та дочкою у Гаспрі у маєтку С. В. Паніної на запрошення І. І. Петрункевича.

1912 – Вернадські придбали ділянку землі в Батилимані для кримської дачі.

1913, травень–червень – Придбання 12 десятин землі поблизу Шишак Полтавської губернії і початок спорудження будинку.

1914, червень – Відпочивав із дочкою у Гаспрі, відвідав Батилиман, де будували дачу.

1916, квітень – Вперше приїхав до маєтку П. О. та Н. С. Бакуніних «Гірська ущелина» під Ялтою у Криму.

1916, серпень – У Шишаках розпочав роботи з біогеохімії, сформулював поняття «жива речовина».

1916 – У «Збірнику» у пам'ять друга з гімназійних років, професора Харківського університету А. М. Краснова опублікував спогади і листи від нього.

1916–1917 – Написав статтю «Українське питання і російське суспільство», яка залишилася у чорновому варіанті. Вперше опублікована в українському перекладі у 1988.

1917, липень–серпень – У Шишаках працював над проблемою живої речовини.

1917, листопад–грудень – Переїхав до рідних дружини у Полтаві.

1918, березень – За ініціативи Вернадського утворено Полтавське товариство любителів природи.

1918, 8–11 травня – Перебував у Києві, брав участь у делегатському з'їзді кадетської партії, на якому було створено головний комітет партії, незалежний від всеросійського.

1918, 26 травня – Виступив із доповіддю «Про деякі біологічні спостереження, що мають значення в геології» на засіданні Полтавського товариства любителів природи.

1918, 2 червня – Переїзд до Києва на запрошення М. П. Василенка для роботи з організації Академії наук, Національної бібліотеки та вищих шкіл України.

1918, 9 липня – Виступив із промовою «В справі заснування Української академії наук у Києві» на засіданні Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН, яку очолював.

1918, 3–6 серпня – Участь у на раді / з'їзді природознавців України в Києві; виступив із доповіддю «Об'єднання і організація природознавців України».

1918, 23 серпня – Очолив утворений Тимчасовий комітет для заснування Національної бібліотеки Української Держави.

1918, серпень – Опублікував статтю «До створення Української Академії Наук у Києві» в київській газеті «Русский голос».

1918, літо – Підготував записку «Про Національний мінералогічний музей при Українській Академії Наук у Києві».

1918, осінь – Участь у деяких засіданнях фізико-математичного факультету Університету Святого Володимира в Києві. Проведення експериментів щодо живої речовини в університетській лабораторії у професора І. В. Єгорова.

1918, осінь – 1919, зима – Прочитав кілька лекцій з геохімії для студентів, викладачів та практикуючих геологів в Університеті Святого Володимира в Києві.

1918, 16 листопада – Призначений головою Сільськогосподарського вечного комітету України.

1918, 27 листопада – На першому Спільному зібранні Української академії наук одногосно обраний головою-президентом УАН.

1918, 8 грудня – Підготував записку щодо організації в УАН хімічного вивчення організмів відповідно до вимог геохімії.

1918, грудень – Підготував записку про співпрацю УАН з Українським геологічним комітетом, яку було розглянуто на засіданні Фізично-математичного відділу УАН.

1919, 10 лютого – Разом із А. Ю. Кримським побував у наркома освіти В. П. Затонського в справах приміщення для УАН.

1919, березень – Очолив утворену при УАН Комісію для виучування природних багатств України.

1919, липень–серпень – Переїхав із дочкою на Старосільську біологічну станцію під Києвом, працював над проблемою живої речовини. У липні написав статтю «Про участь живої речовини в утворенні ґрунтів» (вперше опублікована у 1984).

1919, вересень – Опублікував статтю «Одне із завдань дня» в київській газеті «Объединение».

1919, вересень–жовтень – Поїздка до Ростова-на-Дону для клопотання за Українську академію наук в уряді при штабі А. І. Денікіна.

1919, жовтень – Опублікував декілька статей зовнішньополітичного змісту в київській газеті «Объединение».

1919, листопад–грудень – Виїхав із Києва до Ростова-на-Дону, Новочеркаська, Катеринодара. В січні 1920 перебрався до Новоросійська.

1919, грудень – Подав до ростовської газети «Донская речь» публіцистичну статтю «Доля Угорської Русі». Доля рукопису невідома.

1920, 20 січня – Прибув до Ялти із Новоросійська на пароплаві «Муравйов-Апостол» («Ксенія»).

1920, 21 січня – Переїхав у маєток «Гірська ущелина» під Ялтою.

1920, 17 березня – Обраний професором кафедри геології Таврійського університету. У травні та листопаді прочитав декілька лекцій з геохімії та щодо живої речовини.

1920, 19 квітня – Переїхав з родиною до Сімферополя. Приступив до роботи в університеті.

1920, червень – Очолив Комісію з вивчення природних продуктивних сил Криму.

1920, травень–вересень – Продовжував дослідження живої речовини у лабораторії сільськогосподарської наукової станції на Салгирці.

1920, серпень – Виступив із доповіддю «Про завдання геохімічного дослідження Азовського моря» на засіданні Кримського товариства дослідників природи.

1920, 11 жовтня – Обраний ректором Таврійського університету.

1920, листопад – Головував на VII з'їзді Таврійської наукової асоціації у Сімферополі, виступав на ньому.

1921, 12 січня – Під тиском більшовицької влади офіційно відмовився від посади ректора Таврійського університету, письмово виклав свій протест у записці про необхідність збереження та розвитку університету.

1921, 23 лютого – 9 березня – Переїзд із Сімферополя до Москви.

1921, грудень – Був серед членів-організаторів у Петрограді Товариства прихильників української історії, письменства та мови.

1921 – Опублікував у Петрограді статті «Про наукову роботу в Криму в 1917–1921 роках» та «Про необхідність вивчення явищ радіоактивності Південного берега Криму».

1924, 17 вересня – Обраний дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка у Львові.

1926, вересень–жовтень – Відвідав Київ, брав участь у II Всесоюзному з'їзді геологів, був обраний головою форуму.

1928, початок травня – Поїздка до Києва. Участь в обранні нової Президії ВУАН та президента Д. К. Заболотного, головував під час засідання.

1928, 17–30 серпня – Відвідання Києва, наукових установ ВУАН, зустрічі з багатьма товаришами і колегами. Подорож по Дніпру, перебування у Старосіллі, де працювала спільна група київських та ленінградських науковців, лісництва в Чернині, у Сваром'ї, Кончі-Заспі, Боярці.

1939, 4–15 травня – Відвідав Київ, де взяв участь у двох наукових конференціях: з порівняльної фізіології та пегматитів. Кілька днів провів у будинку відпочинку у Преображенському за Голосіївським лісом недалеко від Китаєва та Феофанії.

1939 – За ініціативи Вернадського створено Комітет по метеоритах АН УРСР / НАН України.

1943, березень – 80-річний ювілей В. І. Вернадського відзначався в АН СРСР та АН УРСР (в евакуації в Уфі).

1943, червень – Завершив роботу над спогадами «Перший рік Української Академії Наук (1918–1919)».

1945, 6 січня – Кончина В. І. Вернадського. Похований на Новодівочому цвинтарі в Москві.

**ДІЯЛЬНІСТЬ,
ОТОЧЕННЯ,
ЗВ'ЯЗКИ, ПАМ'ЯТЬ.**

**БІОГРАФІЧНІ
ТА
ТЕМАТИЧНІ СТАТТІ**

АГАФОНОВ Валеріан Костянтинович (18/30.07.1863 – 27.01 або 28.01.1955) – ґрунтознавець, геолог, письменник. Закінчив Петербурзький університет (1889). Учень *В. В. Докучаєва*. Однокурсник і близький друг Вернадського. Працював разом із Вернадським в експедиції Докучаєва з дослідження льодовикових утворень Полтавської губернії. Брав участь у підготовці багатотомного видання матеріалів до оцінки земель, зокрема Прилуцького повіту. Професор *Таврійського університету* (1920). Брав участь у діяльності Комісії з вивчення ґрунтів Криму. З 1922 професор Сорбонни. За сприяння Агафопова Вернадський отримав перший грант Фонду Розенталя на дослідження *живої речовини*.

Агафонов листувався із Вернадським, залишив про нього спогади.

[45 – с. 45–50]

АЙЗЕНШТОК Ієремія Якович (20.02/04.03.1900 – 07.06.1980) – літературознавець, критик, перекладач. Закінчив Харківський університет. Учений секретар Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка ВУАН (1924–1931). Науковий співробітник Інституту російської літератури АН СРСР (1934–1935). Підготував до друку твори Т. Г. Шевченка (1921–1931). Брав участь в опрацюванні академічних видань творів українських і російських письменників.

Айзеншток звертався до Вернадського із проханням поділитися спогадами про *М. П. Драгоманова* та *І. Я. Франка*.

[47 – с. 657–658]

АКЛІМАТИЗАЦІЙНИЙ САД УАН. Вернадський ще у промові на першому засіданні *Комісії для вироблення законопроєкту про заснування УАН* 9 липня 1918 ставив завдання, щоб Академія мала можливість «притягати в своє відання ті заклади, які заснувалися без її участі». Одним із них був Акліматизаційний сад, створений на території Київського політехнічного інституту у 1915 професором сільськогосподарського відділення *М. Ф. Кащенко*. 31 липня 1918 *М. Ф. Кащенко* подав до Комісії записку «Про необхідність заснування при Українській Академії Наук Акліматизаційно-ботаніко-зоологічного саду». Вернадський 4 вересня 1918 на засіданні Комісії серед наукових установ, ство-

рення яких «мало відбуватися негайно», назвав і Акліматизаційний сад. У подальшому Комісія передбачала у проєкті кошторису Академії відповідні кошти на облаштування й утримання Акліматизаційного саду.

У квітні–червні 1919 *Спільне зібрання УАН* розглядало питання про укладання угоди з Київським політехнічним інститутом «про найняття певної території на садибі Інституту під Акліматизаційний сад Академії наук». Одночасно відбувався пошук місця поруч з іншими академічними установами і для академічного саду. Так, мандатом Київського виконкому 16 червня 1919 у розпорядження УАН передавалася Китаєво-Голосіївська лісова дача «для створення там ботанічного і акліматизаційного садів та інших наукових установ». Директором Акліматизаційного саду призначено акад. М. Ф. Кашенка. У 1922 сад із КПІ перенесено на Лук'янівку.

У грудні 1933 Кашенка було звільнено з посади, а після його смерті у 1935 сад передано до складу Інституту ботаніки ВУАН. У 1946 сад увійшов до Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР (тепер Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка НАН України) у статусі філії відділу акліматизації.

[43 – с. 215, 303–304, 321, 581–582, 595]

АЛЕКСЄЄВА Ольга Іванівна (уродж. Вернадська; 18/30.01.1864 – 1921, за ін. відом. 1920) – рідна сестра В. І. Вернадського. Разом із родиною мешкала у Харкові (1868–1876). Пізніше була у рідної сестри Катерини Іванівни та її чоловіка *С. О. Короленка* у селі Олександрівці у Новомосковському повіті, у Старицьких у Полтаві. За відомостями Вернадського, померла у жовтні 1921. Її чоловік з 1882 Алексєєв Кир Олексійович (1860–1923; Берлін), офіцер у відставці. Розлучилися у 1913. Їхній син, племінник Вернадського, **Ринда-Алексєєв Борис Кирович** (1884–1934), після Жовтневого перевороту 1917 переховувався, був деякий час під арештом. Працював економістом, писав драматичні твори, перекладав. У 1931 був ученим секретарем Державного інституту проектування металозаводу (Гіпромет).

[1 – оп. 2, спр. 104, арк. 110; 7 – с. 22, 88; 21 – с. 186, 198]

АЛЕШО Олександр Гаврилович (28.10/09.11.1890 – 04.04.1922) – учений-народознавець, антрополог, етнолог. Навчався у Київському і Петербурзькому університетах. Учень *Ф. К. Вовка*. Дійсний член-секретар *Українського наукового товариства в Києві* (1918), голова секції сільськогосподарського народного побуту. Очолював музейну секцію художньо-промислового відділу Міносвіти (1918–1919). Засновник і перший керівник Музею антропології та етнології (1921–1922) при ВУАН у Києві. Перевіз із Петрограда до Києва колекцію антропологічних та етнографічних матеріалів, науковий архів та бібліотеку *Ф. К. Вовка*.

Вернадський був особисто знайомий з Алешою з літа 1918, співпрацював у справах *Сільськогосподарського вченого (наукового) комітету України*. Згадував у листуванні та щоденнику.

[7 – с. 115, 117, 122, 167; **43** – за покаж.; **45** – с. 53–54; **46** – с. 693; **49** – с. 521–522]

АЛЬОШИН Павло Федотович (16/28.02.1881 – 07.10.1961) – архітектор, педагог. Навчався у Київській рисувальній школі М. І. Мурашка. Закінчив Петербурзький інститут цивільної інженерії (1904), Петербурзьку академію мистецтв (1917). Головний архітектор Києва (1918–1920). Київський губернський архітектор (1922–1924). Професор Архітектурного, згодом – Художнього інституту (від 1921). Автор проекту та архітектор будівель Педагогічного музею (1909–1912), Ольгинської гімназії (1914–1927).

Вернадський спілкувався з Альошиним у справах *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України* щодо ремонту будинку Колегії П. Галагана.

[**43** – с. 403, 405, 407 та за покаж.]

АЛЧЕВСЬКА Христина Данилівна (уродж. Журавльова; 04/16.04.1841 – 15.08.1920) – діячка народної освіти, педагогиня. Освіту здобула самотужки. Організувала й утримувала (1862–1919) приватну недільну жіночу школу (офіційно відкрито 1870), збудувала для школи будинок. Популяризувала українську мову, народну пісню, творчість *Т. Г. Шевченка*. В її харківській садибі вперше в Україні та світі (1899) встановлено пам'ятник-погруддя Т. Г. Шевченку роботи скульптора В. О. Беклемішева.

Вернадський писав, що пам'ятає Алчевську, чоловік якої **Алчевський Олексій Кирилович** (1835–1901) працював разом із батьком майбутнього академіка у Харкові. Алчевські відвідували батьківський будинок Вернадських у Харкові. Вернадський був добре знайомий із соратницею Алчевської О. М. Калмиковою (1849/1850–1926).

[1 – оп. 2, спр. 31, арк. 51; **10** – с. 10]

АНДРЕНКО Ганна Василівна (уродж. Буханцева; 1902 – 1968?) – вчена-астроном. Дружина *Л. Л. Андренка*. Брала безпосередню участь у науковій спостережній програмі Л. Л. Андренка у різних астрономічних обсерваторіях (Одеська-Друга, Сімеїзька, Харківська). Дійсна членкиня Французького астрономічного товариства (від 1927). У 1930-х роках опублікувала в європейських астрономічних наукових збірниках понад 50 звітів про спостереження планет (у співавторстві з Л. Л. Андренком і самостійно). Під час Другої світової війни брала участь у спостереженнях на приватних астрономічних

станціях Польщі та Німеччини. Емігрувала до США (1951). Разом із чоловіком мешкала у Нью-Йорку.

Листувалася з Вернадським.

[48 – с. 17–19]

АНДРЕНКО Леонід Леонідович (31.03/12.04.1903 – 25.11.1966) – фізик, астроном, філософ-літератор. Навчався у Харківському університеті / ІНО (1920–1925). Науковий співробітник астрономічного відділення Ленінградського наукового інституту ім. П. Ф. Лесгафта (1926–1931). Дійсний член Французького астрономічного товариства (від 1926). У лютому 1931 заарештований ОДПУ «за участь у контрреволюційному угрупованні при Російському товаристві любителів світознавства». Засуджений до 3 років заслання до Іркутська без права виїзду за кордон. Після звільнення у листопаді 1931 проводив радіолекції на Всеукраїнському радіо (1932–1935). Широко пропагував астрономічну тематику також через лекційну і публіцистичну діяльність. Молодший науковий співробітник-обчислювач у Харківській астрономічній обсерваторії (1935–1936). Директор Другої астрономічної обсерваторії в Одесі (1936–1942). Під час Другої світової війни і пізніше реалізував власну наукову програму спостережень, очолюючи низку приватних астрономічних станцій у Польщі та Німеччині (1942–1950). Емігрував до США (1951). Працював у приватній астрономічній обсерваторії при Колумбійському університеті у Нью-Йорку.

Від 1928 Андренко активно листуватися з Вернадським. Надіслав академіку рукопис книги «Жизнь во Вселенной» із проханням написати відгук.

[48 – с. 20–26]

АНДРУСОВ Микола Іванович (07/19.12.1861 – 27.04.1924) – геолог, стратиграф, палеонтолог, палеоеколог. Академік УАН (1919). Закінчив Новоросійський університет в Одесі. Викладав у Петербурзькому і Новоросійському університетах. Професор Юр'ївського і Київського університетів (1905), Вищих жіночих курсів у Петербурзі. Співробітник Геологічного комітету, очолював геологічне відділення Геологічного і мінералогічного музею Петроградської АН (1914–1918). Дійсний член Російської академії наук (1914), *Таврійського університету* (1918–1920). Емігрував з більшовицької Росії у 1920. Працював у лабораторіях Сорбонни і Карлового університету (1921).

Близький друг Вернадського (ймовірно, познайомилися наприкінці 1880-х у Петербурзькому університеті), з яким активно листувався. Вернадський написав відгук про наукову діяльність М. І. Андрусова, пропонуючи його в академіки *Української академії наук*.

Вернадський, ймовірно, був знайомий із родиною Андрусова, спілкувався у Празі. Про них є згадки у листуванні. Андрусова Надія Андріївна (1861–1935), дружина М. І. Андрусова, дочка відомого німецького археолога Генріха

Шлімана. Працювала у Геологічному музеї Петроградської АН. Після смерті чоловіка жила у Лозанні (Швейцарія). Діти: Леонід (1891–1919); Віра (1893–1975; у заміжжі Сомова), музикант; Вадим (1895–1975), скульптор; Дмитро/Дімітрій (1897–1976), геолог, академік Словацької АН, член-кореспондент Чехословацької АН; Маріанна (1899–1979; у заміжжі Афанасьєва), філологиня.

[1 – оп. 3, спр. 45; 44 – с. 259–260; 45 – с. 56–80; 47 – с. 659–660]

АНТОНОВИЧ Володимир Боніфатійович (06/18.01.1834 – 08/21.03.1908) – історик, археолог, етнограф, археограф. Професор *Київського університету* (від 1878). Співорганізатор Київської Громади. Секретар і головний редактор Тимчасової комісії для розгляду давніх актів при канцелярії київського, волинського і подільського генерал-губернатора (1864–1880). Голова Історичного товариства Нестора-Літописця (від 1881). Організатор археологічних з'їздів в Україні. Член-кореспондент Петербурзької АН (від 1901).

Ім'я Антоновича згадується у щоденнику Вернадського 1918–1919, найчастіше у протоколах засідань за участю Вернадського *Спільного зібрання УАН і Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України* у справах придбання бібліотеки історика, а також у листуванні. Вернадський був знайомий і співпрацював з удовою Антоновича *Катериною Миколаївною Мельник-Антонович* (1859–1942).

[7 – с. 97, 100, 131, 158; 43 – за покаж.]

АНТОНОВИЧ Дмитро Володимирович (02/14.11.1877 – 12.10.1945) – історик мистецтва і театру, політичний діяч. Один із засновників Революційної української партії, член УЦР. Міністр морських справ УНР (1919), міністр мистецтва. Голова дипломатичної місії у Римі (1919). Один з організаторів, ректор Українського вільного університету у Відні і Празі (1928–1930; 1937–1938). Голова Українського історико-філологічного товариства у Празі. Директор Музею визвольної боротьби України у Празі. Син *В. Б. Антоновича*.

Імовірно, Вернадський був знайомий з Антоновичем. Згадував у щоденнику.

[11 – с. 38]

АНУЧИН Анатолій Володимирович (17/29.12.1884 – 1963) – біолог. Закінчив Петербурзький університет (1912). Завідувач відділу ентомології Одеської виноробної станції (1916–1918). Один із організаторів Сільськогосподарського інституту в Одесі. Професор зоології Херсонського політехнічного інституту (1918–1922). Пізніше завідувач кафедри зоології у Ветеринарному інституті, доцент кафедри 1-го Московського університету. Також викладав у вишах Тбілісі, Кіровопада. З 1934 завідувач кафедри біології Сталінського (Донецького) медичного інституту. В евакуації викладав у Андижанському

вчительському інституті. Завідувач кафедри біології в медичному інституті у Донецьку (1947–1959).

Зберігся лист Анучина до Вернадського (1941). Листування було, очевидно, дуже короткочасним.

[48 – с. 27–28]

АНЦИФЕРОВ Олексій Миколайович (10/22.08.1867 – 05/18.03.1943) – економіст, юрист, теоретик і практик кооперативного руху. Закінчив юридичний факультет Московського університету (1890). Десять років працював повітовим і губернським гласним Воронежської губернії. Приват-доцент (1903), екстраординарний (1908), ординарний (1917) професор Харківського університету. Викладав також у комерційному і технологічному інститутах. Гласний Харківського губернського земства і міської думи. Голова Комітету сприяння сільськогосподарській кооперації. Емігрував (1920). Мешкав у Франції. Вів викладацьку і науково-дослідну роботу.

Вернадський міг бути знайомий з Анциферовим, якого згадував у щоденнику в листопаді 1919.

[7 – с. 180]

АРАПОВ Олександр Борисович (1878, за ін. відом. 1879 – 1942) – співробітник Селянського поземельного банку. Працював у Полтаві (від 1909). Помер у блокадному Ленінграді.

Імовірно, знайомий Вернадських із Полтави. У листі до Вернадського з Полтави у січні 1914 його дружина *Н. Є. Вернадська* просила переслати їй для Арапова якусь книжку про радій.

[49 – с. 604]

АРМАШЕВСЬКИЙ Петро Якович (01/13.01.1851 – 22.05.1919) – мінералог, геолог, петрограф. Закінчив *Київський університет* (1872). Професор, керівник кафедри мінералогії та геології Київського університету (1885–1916). Від 1874 майже щорічно здійснював за дорученням Київського товариства дослідників природи геологічні вивчення регіону Київського навчального округу, до якого належали Чернігівська, Полтавська, Волинська, Херсонська і Таврійська губернії. Засновник наукової школи.

Знайомство Вернадського з Армашевським відбулося у Лондоні у 1888, про що він писав дружині. Після вбивства Армашевського більшовиками під час «червоного терору» у травні 1919 Вернадський написав некролог, у якому високо оцінив внесок ученого у розвиток геологічних наук.

Вернадський листувався з Армашевським, згадував у щоденниках.

[7 – с. 89, 99; 8 – с. 159; 9 – с. 178; 21 – с. 181 і за покаж.; 44 – с. 277–278; 48 – с. 29–38]

АРНОЛЬДІ Володимир Митрофанович (12/24.06.1871 – 22.03.1924) – морфолог рослин, альголог, флорист. Закінчив Московський університет (1893). Професор Харківського (1909–1919), Кубанського (1919–1922), Московського (1922–1924) університетів. Член-кореспондент РАН (1923). Організатор і перший директор другої в Україні (після Дніпровської) прісноводної біологічної станції на р. Сіверський Донець (тепер біостанція Харківського університету).

Вернадський у 1917 розглядав кандидатуру Арнольдї на секретаря СГУК, а потім спілкувався на Кубані під час від'їзду з Києва до Криму, згадував у щоденнику. Арнольдї також подав до очолюваної Вернадським *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* записку про Північно-Донецьку біологічну станцію.

[7 – за покаж.; 52 – с. 75–76; 54 – с. 111–113]

АРХАНГЕЛЬСЬКИЙ Олексій Олександрович – виконувач обов'язків завідувача Якимівської (Акимівської) дослідної машиновипробувальної станції (тепер селище Якимівка Запорізької обл.) (1917–1921). З okazjiю передавав листа *Д. Д. Арцибашева* Вернадському у жовтні 1918 з проханням вжити заходів зі збереження Якимівської станції та можливості взяти станцію у відання *Української академії наук*.

[45 – с. 83–85]

АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ. Згадана серед інших наукових установ, що мають бути засновані при УАН у першу чергу, у промові Вернадського на першому засіданні *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* 9 липня 1918, в якій названа як Комісія для видавання пам'яток українського письменства та мови. 17 серпня Комісія із заснування УАН погодилася, що Археографічна комісія є самостійною установою, що перебуває у віданні Головного управління мистецтв і національної культури. 12 вересня Комісія по заснуванню УАН «у зв'язку з неясністю становища тимчасової Комісії для розбору давніх актів» розглянула вже питання про необхідність організації окремої Археографічної комісії при Академії. Вже 17 вересня на пропозицію підкомісії з організації *Історично-філологічного відділу УАН* Археографічну комісію замінено на Постійну комісію з видання пам'яток мови, писемності та історії. Після об'єднання цієї комісії з Київською комісією для розбору давніх актів навесні 1921 дістала назву Археографічної комісії ВУАН.

Комісія працювала до 1934. За період її діяльності вийшло друком 15 томів видань: «Український архів» (1929–1931, 4 томи), «Український археографічний збірник» (1926–1930, 3 томи) та ін.

У 1987 Президія АН УРСР відновила академічну Археографічну комісію, а на її базі було утворено 1990 Інститут української археографії (тепер

Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України).

[7 – с. 174, 249; 43 – с. 197, 226–227, 238–239, 242, 585]

АРХИМОВИЧ Олександр Зіновійович (10/22.04.1892 – 19.01.1984) – ботанік, селекціонер. Закінчив *Київський університет* (1917) і Київський політехнічний інститут (1922). Співробітник Комітету для виучування нижчих рослин (1919), Ботанічного музею та гербарію ВУАН (1921–1922). Завідувач відділу Білоцерківської селекційної станції. Професор Житомирського сільськогосподарського інституту (від 1941). У червні 1941 науковий співробітник Інституту ботаніки, у 1943–1945 – керівник відділу селекції ярих зернових культур селекційної станції у Гальбтурні, поблизу Відня. Емігрував до США (1953). Ректор Українського технологічного інституту (1955–1962). Президент УВАН (1962–1970).

Можливо, був особисто знайомий із Вернадським. Архимовича згадував у листі до Вернадського навесні 1921 акад. *О. В. Фомін*. У 1919 *Спільне зібрання УАН* схвалило видати його книжку російською мовою.

[43 – с. 339; 47 – с. 463]

АРХІВ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО. Найбільшу документальну базу сьогодні становить Особовий архівний фонд В. І. Вернадського в Архіві РАН (Москва) – фонд 518, який містить 4741 справу, що включають понад 136 тис. аркушів документів за 1767–1966. Крім того, документи Вернадського є у Кабінеті-музеї В. І. Вернадського в Інституті геохімії та аналітичної хімії ім. В. І. Вернадського РАН (Москва), серед яких особисті речі, частина бібліотеки вченого; у Державному архіві Російської Федерації (Москва) – вилучені наприкінці 1940-х із великого архіву академіка документи: фонд В. І. Вернадського – Р1698 (11 одиниць зберігання – листи до партійних і радянських діячів за 1925–1938); особовий фонд його сина *Г. В. Вернадського* – фонд 1137 (листування з членами родини, а також *листування В. І. Вернадського*, листи *Н. В. Вернадської-Толль* до батька, її щоденники, зокрема українською, інші документи і листування дочки), а також деякі матеріали щодо діяльності кадетської партії – передані до фонду 523 («Партія народної свободи (кадети)»).

В Україні зберігається частка архіву академіка, так званий київський архів, – зібрання документів В. І. Вернадського в Інституті рукопису НБУВ у Києві: фонд І (264 одиниці зберігання за 1915–1920); справа № 758 у фонді 260. Це документи, що утворилися у 1918–1919 під час діяльності академіка у Києві, привезені з собою із Петрограда до Полтави, а потім до Києва, листи до академіка, його *щоденник* 1918.

В Інституті архівознавства НБУВ є особовий фонд першого президента *Української академії наук* (ф. 34), в якому представлено спогади В. І. Вернадського, його виписки про історію Академії (1919), листування з *А. Ю. Кримським* і *Д. І. Багалієм*.

Є також і Американська частина архіву – компактне зібрання документів В. І. Вернадського у складі особового фонду Г. В. Вернадського (George Vernadsky Collection) у Бахметевському архіві російської і східноєвропейської історії та культури Бібліотеки Колумбійського університету у Нью-Йорку (Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture; Butler Library Columbia University). Тут, зокрема, є матеріали так званого європейського архіву академіка, що відклався у 1922–1926 під час його перебування у Чехословаччині та Франції.

Листи Вернадського, а також документи його службової, науково-організаційної діяльності (протоколи, довідки, записки), крім того, зберігаються в особових фондах його кореспондентів у низці архівів, бібліотек та музеїв Києва, інших міст України, а також Москви і Санкт-Петербурга.

Фонд академіка В. І. Вернадського у Полтавському краєзнавчому музеї нараховує понад 800 одиниць. Тут колекція зразків ґрунтів, зібрана Вернадським на території Кременчуцького повіту; чернетка рукопису програмної діяльності *Полтавського товариства любителів природи*; автографи листів до *М. І. Гавриленка*, *М. О. Олеховського*; уламки черепиці і таврованої цегли з дачного будинку Вернадських на *Бутовій горі* біля *Шишак*; спогади сучасників Вернадського про його перебування на Полтавщині тощо.

[1; 2; 3; 4; 7 – с. 9; 69; 70 – с. 4–8; 80 – с. 164–217; 123]

АРЦИБАШЕВ Дмитро Дмитрович (31.03/12.04, за ін. відом. 23.03/04.04.1873 – 22.05, за ін. відом. 24.05.1942) – фахівець із сільськогосподарського машинобудування і прикладної ботаніки. Закінчив Петровську сільськогосподарську академію (1898). Заснував (1912) Якимівську дослідну машиновипробувальну станцію (тепер селище Якимівка Запорізької обл.). Член СГУК, очолював Бюро сільськогосподарської механіки. З від'їздом Вернадського з Петрограда до України виконував обов'язки голови СГУК (до лютого 1919). Переїхав у Мелітополь, згодом – до Криму, де мешкав біля Алушти. Професор *Таврійського університету* (від 1919). Науковий співробітник Всесоюзного інституту прикладної ботаніки і нових культур (1925–1928). Викладав у Харківському технологічному інституті (1929), професор (від 1930) Харківського сільськогосподарського інституту. З 1935 заступник директора Всесоюзного інституту рослинництва ім. *М. І. Вавилова*. Репресований. Загинув у в'язниці.

Вернадський згадував Арцибашева у щоденнику, листувався з ним.

[11 – с. 241; 45 – с. 81–93]

АРЦИМОВИЧ Владислав Станіславович (1878 – 1921) – ботанік, географ, еколог. Закінчив Харківський університет. Асистент Ботанічного саду Харківського університету (1908–1911) у проф. *В. М. Арнольді*. Переселився до Ставрополя-Кавказького, займався агрономією, обіймав посаду губернського агронома. За підтримки, ймовірно, Вернадського працював у Криму асистентом у проф. *М. І. Кузнєцова* у *Таврійському університеті*.

Зберігся лист Арцимовича до Вернадського з Белгорода у 1918.

[45 – с. 94–100]

АСМУС Валентин Фердинандович (18/30.12.1894 – 04.06.1975) – філософ. Закінчив *Київський університет* (1919). Займався науково-дослідною і педагогічною діяльністю у навчальних закладах Києва. Переїхав до Москви (кінець 1920-х), викладав у вишах, професор Московського університету (від 1939). Працював в Інституті світової літератури та Інституті філософії АН СРСР.

Вернадський зустрічався з Асмусом у 1918 у Києві як із представником Товариства дослідників мистецтва на підкомісії з наукових товариств *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України*.

[43 – с. 536]

АСОЦІАЦІЯ НАУКОВИХ УСТАНОВ ТА ВИЩИХ ШКІЛ УКРАЇНИ. Вернадський за рішенням *Спільного зібрання УАН* 24 травня 1919 разом з проф. *Т. П. Сушицьким* і акад. *Ф. В. Тарановським* був відряджений на установчі збори Асоціації наукових установ та вищих шкіл України для розгляду проекту її статуту.

Вернадський пропонував також розглянути необхідність подати «окремих представників» від *Національної бібліотеки* і *Комісії з вивчення природних багатств України*. Подальші події завадили створенню такої Асоціації.

[43 – с. 321, 322; 44 – с. 524]

АСТРОНОМІЧНА ОБСЕРВАТОРІЯ. Одна з наукових установ, які, на думку Вернадського, у першу чергу мали бути створені при *Українській академії наук*. Зазначена у затверженому 26 листопада 1918 Статуті *УАН* як самостійна установа у складі *Фізично-математичного відділу*. У плані розбудови Академії передбачалося виділення земельної ділянки для будівництва обсерваторії.

Під час роботи *Комісії з вироблення законопроекту про заснування УАН* на чолі з Вернадським передбачалося, що *Б. П. Остащенко-Кудрявцев* підготує доповідну записку про необхідність створення Головної астрономічної обсерва-

торії у віданні УАН. Вернадський зі свого боку через важкі умови існування *Миколаївського відділення Пулковської астрономічної обсерваторії* підтримав перехід Миколаївської обсерваторії у відання УАН.

Але ні в обрахунку видатків на УАН на 1919, ні у звіті за перше півріччя діяльності Академії астрономічна обсерваторія не згадувалася.

Академічну ж Головну астрономічну обсерваторію в Україні було засновано у липні 1944 з ініціативи *О. Я. Орлова*.

[7 – с. 111, 114; 43 – с. 197, 200, 232, 364, 504, 513, 526; 126 – с. 67–68]

АФАНАСЬЄВ Георгій (Юрій) Омелянович (28.02/11.03.1848 – 15.12.1925) – історик, дослідник Французької революції. Закінчив Новоросійський університет в Одесі (1869), приват-доцент цього університету (від 1879). Залишив посаду приват-доцента як «політично неблагонадійний». Управитель відділення Державного банку в Києві (1896–1914), потім голова правління приватного комерційного банку. Від 3 травня 1918 – член першого уряду Української Держави: державний контролер. З 14 листопада 1918 – міністр закордонних справ. Емігрував до Югославії. Викладав історію у Белградському університеті.

Вернадський згадував Афанасьєва у щоденнику як знайомого.

[11 – с. 121]

БАГАЛІЙ Дмитро Іванович (26.10/07.11.1857 – 09.02.1932) – історик. Академік УАН (1918). Закінчив *Київський університет*. Професор Харківського університету (від 1887). Ректор Харківського університету (1906–1911). Харківський міський голова (1914–1917). Один із засновників і перших академіків УАН (1918). Голова *Історично-філологічного відділу ВУАН* (1918–1920; 1929–1930). Голова Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури (1922–1929). Директор Науково-дослідного інституту Тараса Шевченка (1926–1932).

Знайомий із Вернадським від 1905–1906. Працювали разом в Академічному союзі, Державній раді, *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України*, *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН*, у *Тимчасовому комітеті для заснування Національної бібліотеки України*. Епізодично спілкувалися (друга половина 1920-х). Вернадський часто згадував Багалія у щоденниках, вони листувалися.

Вернадський також був знайомий із членами родини Д. І. Багалія: з дружиною **Марією Василівною** (уродж. Олександрович; 17/29.03.1858 – 20.04.1931); дочкою – історикинею, архівісткою і бібліографинею **Багалій-Татариновою Ольгою Дмитрівною** (07/19.10.1890 – 19.09.1942) та її чоловіком **Татариним Володимиром Євгеновичем** (1892–1961), який учився на геолога, воював

під час Першої світової війни, емігрант, журналіст. Розлучилися (1919). Син Юрій Багалій (1915–1976).

Татаринович Вернадський згадував у щоденнику.

[7 – с. 139, 165 та за покаж.; 11 – с. 121; 45 – с. 101–121; 48 – с. 39–42]

БАЖАЄВ Володимир Гаврилович (05/17.12.1865 – 01/14.03.1916) – учений у галузі сільськогосподарської економіки і статистики. Закінчив Петровську землеробську академію (1890). Викладав у Московському сільськогосподарському інституті. Працював у Міністерстві землеробства і державного майна. Професор КПП (1903–1916), завідувач кафедри сільськогосподарської економії та сільськогосподарської статистики. Викладав у Комерційному інституті у Києві.

Імовірно, познайомився із Вернадським 1904 у справах реформування вищої школи і створення Академічного союзу. Вони листувалися. Вернадський також пропонував у 1919 придбати бібліотеку Бажаєва для *Національної бібліотеки України*.

[43 – с. 393, 474 та ін.; 48 – с. 43–51]

БАЗАРЕВИЧ Михайло Федорович (1864 – ?) – педагог. Закінчив *Київський університет* (1888). Викладач математики і фізики у 2-й Київській гімназії (від 1896). Був інспектором Київської навчального округу, помічником попечителя Віленського навчального округу. У 1918 – директор департаменту загальних справ Міністерства народної освіти і мистецтва Української Держави, в. о. попечителя Київського навчального округу.

Вернадський у щоденнику занотував про зустріч із Базаревичем у вересні 1919 у Києві в справах *Української академії наук*, напередодні поїздки до Ростова-на-Дону. Згадував Базаревича у листах до *А. Ю. Кримського* та *В. І. Липського*.

[7 – с. 137; 46 – с. 295, 453]

БАЗИЛЕВИЧ Василь Митрофанович (31.12.1892/12.01.1893 – 1942) – історик, архівіст, краєзнавець, музеєзнавець. Закінчив *Київський університет* (1915). Від 1916 викладав історію у гімназіях, Народному університеті-політехнікумі, Київському археологічному інституті. Працював у музеях Києва, викладав на Всеукраїнських музейних курсах. Член і секретар Історичного товариства Нестора-Літописця (1917–1930). Незаконно арештований органами ОДПУ (1927, 1933, 1935). Засланий до Сибіру. Загинув в окупованому Таганрозі.

Вернадський зустрічався з Базилевичем у 1918 на підкомісії з наукових товариств *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України*.

[43 – с. 534]

БАЙКОВ Олександр Олександрович (25.07/06.08.1870 – 06.04.1946) – металург, хімік. Закінчив Петербурзький університет (1893). Викладав у Петербурзькому інституті інженерів шляхів сполучення, Петербурзькому політехнічному інституті. У 1918 переїхав до Сімферополя. Створив і очолював (до 1923) кафедру хімії *Таврійського університету*. Ректор Таврійського / Кримського університету (1921–1923). Професор Ленінградського університету (від 1923). Академік (1932) і віцепрезидент АН СРСР (1942–1945). Працював також в Інституті металургії АН СРСР.

Активне спілкування з Вернадським припадає на 1920–1921. Вернадський часто згадував Байкова у щоденниках, листувався з ним. Вернадський у зв'язку з 70-річчям і 45-ю річницею науково-педагогічної і громадської діяльності Байкова у листі від 26 жовтня 1940 нагадав ювіляру про кримські роки спільної роботи. У щоденнику згадується також і родина Байкових.

[8 – за покаж.; 15 – с. 67; 47 – с. 25–26; 48 – с. 52–54]

БАКУНІН Михайло Олексійович (17.03.1880 – 13.05.1962) – літератор, правозахисник. Племінник філософа і революціонера М. О. Бакуніна (1814–1876). Чоловік племінниці *Н. Є. Вернадської*, дочки *Марка Марковича і Ганни Єгорівни Любоцинських* – Софії Марківни. М. О. і С. М. Бакуніни були останніми власниками маєтку «Гірська ущелина» на Південному березі Криму, який кілька разів відвідував Вернадський. Емігрував до Болгарії (після 1920), згодом переїхав до Бельгії. Займався захистом прав російських емігрантів, літературною діяльністю.

БАКУНІНА Софія Марківна (уродж. Любоцинська; 15/27.11.1889 – 1979) – племінниця *Н. Є. Вернадської*. Закінчила московську гімназію О. С. Алфьорової. У 1909 вийшла заміж за Михайла Олексійовича Бакуніна. З осені 1920 мешкала у маєтку «Гірська ущелина». Проживала у Туреччині, потім – у Болгарії. Працювала у секретаріаті La Commission d'Émigration Gréco-Bulgare (1923–1930). У 1944 оселилася в Бельгії у сина Олексія (1910 – 28.06.1982), успішного інженера. Передала значну частину сімейного архіву Колумбійському університету США (Bakhmeteff Archive).

М. О. і С. М. Бакуніни часто згадуються у щоденниках Вернадського, листуванні рідних і близьких.

[7 – за покаж.; 49 – за покаж.; 10 – с. 43, 198; 20 – с. 80; 77 – с. 87–102; 107]

БАЛІНСЬКИЙ Іван Мартинович (17/29.01.1879 – 03.05.1927) – історик, педагог, дослідник історії українського права. Закінчив *Київський університет* (1904). Працював у київських гімназіях, Колегії П. Галагана (1911–1918). Викладав у Київському народному університеті, Київському ВІНО (1921–1924).

Професор, декан консульського факультету Інституту зовнішніх зносин (1922–1923). Старший бібліотекар, керівник газетно-графічного відділу ВБУ (1919–1921). Член Ради бібліотекарів ВБУ (1919–1920). Науковий співробітник Комісії для виучування історії західно-руського та українського права ВУАН (1921–1927).

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Балінським, якого у 1919 пропонував, серед інших, на посаду старшого бібліотекаря *Національної бібліотеки України*.

[43 – с. 428, 458, 486; 45 – с. 294; 46 – с. 217]

БАНКНОТИ, МОНЕТИ, ПОШТОВІ МАРКИ, ПРИСВЯЧЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОМУ АБО З ЙОГО ЗОБРАЖЕННЯМ.

Банкнота номіналом **1000 гривень** введена в Україні до готівкового обігу у жовтні 2019. На лицьовій стороні банкноти зображено портрет В. І. Вернадського і наведено його слова з листа до акад. *О. О. Богомольця* 2 квітня 1943 «Я ВІРЮ У ВЕЛИЧНЕ МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ». На зворотній стороні надруковано зображення будівлі Президії Національної академії наук України. Розмір банкноти становить 75×160 мм. Основний колір – блакитний.

Національний банк України випустив у травня 2020 також **сувенірну банкноту зі срібла**, яка відтворює дизайн банкноти номіналом **1000 гривень**. Виготовлено зі срібла 999,9 проби, маса в чистоті – не менше як 124,4 г, розміри: 133×66×1,35 мм, тираж – 300 штук. Банкнота оздоблена голограмою.

Монета на честь 140-річчя від дня народження В. І. Вернадського із серії «Видатні особистості України» номіналом **2 гривні**. Введена в Україні до готівкового обігу у березні 2003. На аверсі монети зображено Землю – колицку людства, над нею розміщено малий Державний Герб України і написи: УКРАЇНА, 2003 (угорі півколом), 2 ГРИВНІ (унизу) і логотип Монетного двору Національного банку України. На реверсі монети розміщено портрет В. І. Вернадського (праворуч), по колу монети – кругові написи: Академік В. І. Вернадський (ліворуч) і роки життя у два рядки – 1863–1945. Виготовлена з нейзильберу, діаметр 31,0 мм, вага 12,8 г. Тираж 30 тис. штук (художник М. С. Кочубей; скульптор В. Б. Атаманчук).

Пам'ятна монета «Володимир Вернадський» із серії «Видатні особистості України» номіналом **5 гривень**. Введена в Україні до готівкового обігу у лютому 2013. На аверсі монети розміщено: угорі – малий Державний Герб України та напис півколом НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ; у центрі – композицію, що включає елементи, які відображають світосприйняття вченого: земна куля, кристалічна решітка кремнію, фігура людини та спалах світла за нею, який символізує зародження нового життя; унизу номінал – П'ЯТЬ ГРИВЕНЬ, ліворуч рік карбування монети – 2013. На реверсі монети зображено: на передньому плані праворуч – портрет В. І. Вернадського; ліворуч угорі – земну

кулю, під якою вислів ученого «ЦАРСТВО МОЇХ ІДЕЙ ПОПЕРЕДУ» та роки життя 1863/1945; унизу – напис В. І. Вернадський. Виготовлена зі срібла 925 проби, маса в чистоті 15,55 г, діаметр 33,0 мм. Тираж 5 тис. штук (художники – аверс: М. І. Скоблікова, О. А. Кузьмін; реверс: В. В. Таран, О. Г. Харук, С. Г. Харук; скульптори: А. А. Демяненко, В. Б. Атаманчук).

Монета, присвячена 10-річчю антарктичної станції «Академік Вернадський» номіналом **5 гривень**. Введена в Україні до готівкового обігу у січні 2006. На аверсі монети зображено Державний прапор України, який майорить на вертикальному штоці, унизу – станцію «Академік Вернадський» та розміщено: напис півколом (праворуч) НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК, нижче – малий Державний Герб України, під яким написи – УКРАЇНА / 5/ ГРИВЕНЬ, рік карбування монети – 2006 (ліворуч), а також логотип Монетного двору Національного банку України. На реверсі зображено абрис Антарктиди та в центрі нуля напису «10 років» зірочкою позначено географічне розташування станції. Виготовлена з нейзильберу, діаметр 35,0 мм, вага 16,54 г. Тираж 60 тис. штук (художники: В. В. Таран, О. Г. Харук, С. Г. Харук; скульптори: В. Б. Атаманчук, Р. Я. Чайковський).

Пам'ятна монета на честь 100-річчя Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського номіналом **2 гривні** у серії «Вищі навчальні заклади України». Введена в Україні до готівкового обігу у серпні 2018. На аверсі монети розміщено: угорі – малий Державний Герб України, під яким напис УКРАЇНА; у центрі – логотип Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, по обидва боки від якого роки 1918 та 2018; унизу номінал 2 ГРИВНІ і логотип Банкотно-монетного двору Національного банку України. На реверсі монети розміщено будівлю театру, у якій 14 жовтня 1918 відбулося урочисте відкриття університету, на тлі будівлі праворуч – портрет В. І. Вернадського та написи: ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (угорі півколом), ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО (унизу півколом), 100 РОКІВ (під будівлею), 14 жовтня 1918 року (ліворуч). Виготовлена з нейзильберу, діаметр 31,0 мм, вага 12,8 г. Тираж 30 тис. штук (художники: В. В. Таран, О. Г. Харук, С. Г. Харук; скульптор В. Б. Атаманчук).

Пам'ятні монети «100 років Національній академії наук України» зі срібла номіналом **20 гривень** і з нейзильберу номіналом **5 гривень**. Введені в Україні до готівкового обігу у жовтні 2018.

На аверсі срібної монети номіналом **20 гривень** розміщено: малий Державний Герб України (угорі ліворуч), під яким напис УКРАЇНА, угорі праворуч – номінал 20 ГРИВЕНЬ, у центрі на матовому тлі написи: ЗАКОН УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПРО ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК В М. КИСВІ ЗАТВЕРДЖУЮ ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ 14 ЛИСТОПАДА 1918 РОКУ М. КИЇВ, під написами факсиміле П. П. Скоропадського; унизу – відбиток печатки Української держави (елемент оздоблення – локальна позо-

лота), по обидва боки від якого роки 1918 та 2018. На реверсі срібної монети у центрі зображено жовту будівлю Президії Національної академії наук України (елемент оздоблення – локальна позолота), над якою напис 100 РОКІВ; по колу розміщено портрети президентів Національної академії наук України з підписами: ВОЛОДИМИР ВЕРНАДСЬКИЙ (угорі), ОРЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ (праворуч), МИКОЛА ВАСИЛЕНКО (ліворуч), ВОЛОДИМИР ЛИПСЬКИЙ (ліворуч), ДАНИЛО ЗАБОЛОТНИЙ (праворуч), ОЛЕКСАНДР БОГОМОЛЕЦЬ (унизу ліворуч), ОЛЕКСАНДР ПАЛЛАДІН (унизу праворуч), БОРИС ПАТОН (унизу у центрі); на матовому тлі внизу напис: НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ. Виготовлена зі срібла 925 проби, маса у чистоті 62,2 г, діаметр 50,0 мм. Тираж 2,5 тис. штук (художники: В. В. Таран, О. Г. Харук, С. Г. Харук; скульптори: В. А. Дем'яненко, С. В. Іваненко).

На аверсі монети номіналом **5 гривень** розміщено: малий Державний Герб України (угорі ліворуч), під яким напис УКРАЇНА, угорі праворуч – номінал 5 ГРИВЕНЬ, у центрі на матовому тлі написи: ЗАКОН УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПРО ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК В М. КИСВІ ЗАТВЕРДЖУЮ ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ 14 ЛИСТОПАДА 1918 РОКУ М. КИЇВ, під написами факсиміле П. П. Скоропадського; унизу – відбиток печатки Української держави, по обидва боки від якого роки 1918 та 2018; унизу логотип Банкнотно-монетного двору Національного банку України. На реверсі п'ятигривневої монети зображено портрет Володимира Вернадського на тлі обрису будівлі Президії Національної академії наук України, над якою написи: НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ; унизу зображено стилізовану цифру 100, у нулі якої вписано роки 1918 та 2018. Виготовлена з нейзильберу, діаметр 35,0 мм, вага 16,54 г. Тираж 40 тис. штук (художники: В. В. Таран, О. Г. Харук, С. Г. Харук; реверс Н. В. Фандікова; скульптори: В. А. Дем'яненко, В. Б. Атаманчук).

Поштова марка «Перша українська антарктична експедиція». Введена в обіг у листопаді 1996. Номінал 20 коп. (номер за каталогом 125).

Поштова марка «Антарктична станція Академік Вернадський». Введена в обіг у березні 2009. Номінал 3,30 грн. Тираж 95 тис. У зчіпці «Збереження полярних регіонів та льодовиків». Дизайн В. В. Тарана (номер за каталогом 985–986).

Поштова марка «Володимир Вернадський. 1863–1945». Введена в обіг Укрпоштою у лютому 2013 (№ 1272). На марці зображено портрет В. І. Вернадського. На купоні – стилізоване зображення ноосфери. Марка багатоколірна, формат 30×33 мм. Номінал 2 грн. Кількість марок в аркуші – 11 + купон. Тираж 145 тис. примірників. Художник марки та штемпеля В. В. Таран. На полях тексти: «Володимир Вернадський. 150-річчя від дня народження», «Царство моїх ідей попереду. Із записів 1931 р.». Випущено також конверт на честь першого дня виходу і погашення марки спеціальним штемпелем.

Поштовий конверт «Антарктична станція «Академік Вернадський». 1996–2001.

Поштовий конверт «100-річчя від часу заснування Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського». Жовтень 2018. Тираж 400 тис. примірників.

Поштовий конверт «25 років. Українська антарктична станція «Академік Вернадський». Січень 2021. Тираж 50 тис. примірників. У лютому виготовлено конверт зі спецпогашенням штемпелем «25 років з часу підняття українського прапора на Антарктичній станції «Академік Вернадський».

БАРВІНОК Володимир Іванович (22.07/03.08.1879 – 1943?) – історик церкви, візантолог, бібліограф, архівіст. Закінчив *Київську духовну академію* (1905) і Петербурзький археологічний інститут (1908). У 1908–1911 прослухав курс на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету, у 1911 отримав ступінь магістра богослов'я. До 1917 працював у центральних установах Синоду, з 1918 в Міністерстві сповідань Української Держави. З 1919 співробітник *Історично-філологічного відділу Української академії наук* з окремих наукових доручень, від 1923 співробітник академічної бібліотеки при Михайлівському монастирі, потім (1926–1929) співробітник Візантологічної комісії ВУАН. У 1928–1933 працював у Всеукраїнському археологічному комітеті. Досліджував стародруки (латинські і польські) київських книгозбірень, історію давнього українського письменства. За деякими відомостями, помер у Києві у 1943.

Під час відрядження до Петрограда в 1921 з okazією передавав Вернадському його речі, листи з Києва. Згадується у листуванні Вернадського з *М. П. Василенком, А. Ю. Кримським, М. В. Шарлеманем, Б. Л. Лічковим.*

[45 – с. 291–292, 296, 305; 46 – с. 328; 47 – с. 612; 62 – с. 23]

БАРДАХ Яків Юлійович (1857 – 17.06, за ін. відом. 17.07.1929) – мікробіолог, бактеріолог, лікар. Закінчив Новоросійський університет в Одесі (1880) і Військово-медичну академію у Петербурзі (1883). Разом із І. І. Мечниковим і М. Ф. Гамалією брав участь в організації Одеської бактеріологічної станції (1888), очолював її (1888–1891). Стажувався у лабораторіях Р. Коха у Берліні і Л. Пастера у Парижі. У 1895–1929 викладав у Новоросійському університеті (приват-доцент, заснував першу кафедру мікробіології) й Одеському ІНО (професор). Організатор першої в Україні Станції швидкої медичної допомоги в Одесі (1903). Голова Одеського наукового медичного товариства.

Вернадський міг бути знайомий із Бардахом, якого згадував у листі до дружини у 1908.

[24 – с. 256]

БАТИЛИМАН – затока, а також урочище та узбережжя на Південному березі Криму, розташовані на північно-західному боці Ласпінської бухти, ближче до мису Айя. Вернадські, які неодноразово відпочивали в Криму у знайомих, у 1912 купили ділянку землі в Батилимані. Ще в 1910 тут землі у татар у складчину за 37 тис. руб. придбала група інтелігенції – художники, вчені, письменники, політичні діячі, які створили колективне дачне товариство-маєток. Сусідами Вернадських тут були *І. І. Петрункевич, П. М. Мілюков, В. Г. Короленко, А. В. Кравцов*. Вернадський навідувався у Батилиман, де будувалася дача, влітку 1914, побував тут і в 1916. Про будівництво в основному дбала Наталія Єгорівна, яка неодноразово сюди виїжджала. Проектувати дачу їм допомагав полтавчанин *Д. М. Фролов*. Будівля стояла на схилі біля підніжжя Куш-Кая, була невеликою, двоповерховою, в три вікна, із дерев'яними терасами на обох поверхах. Сім'я Вернадських планувала провести тут літо 1917. У 1919 дачею в Батилимані опікувався син академіка *Г. В. Вернадський*. У червні 1920 Вернадські продали батилиманську ділянку. За радянських часів дачі в Батилимані націоналізували. У 1932 від пожежі постраждала дача Вернадських, невдовзі – дача *В. Г. Короленка*, частину будинків зруйнував зсув, кілька будівель згоріли під час війни. Наразі від дачі Вернадських залишився напівзруйнований перший поверх. В архіві Вернадського збереглися деякі матеріали Товариства пайовиків з благоустрою маєтку «Батилиман».

[1 – оп. 2, спр. 160; 8 – с. 16, 54, 57, 83, 132; 10 – с. 121; 49 – с. 292, 580–582, 610, 669, 867, 876, 877, 924; 77 – с. 70–84]

БЕЗБОРОДЬКО Микола Іванович (27.11/09.12.1883 – 07.05.1942) – геолог, петрограф, професор. Закінчив Гірничу академію у Фрайбурзі (Німеччина, 1910) та екстерном Харківський університет (1916). Працював у *Київському університеті*. Завідувач відділу мінералогії та петрографії Інституту геологічних наук ВУАН / АН УРСР (1926–1938). Відомий дослідник Українського кристалічного масиву, вперше склав його стратиграфічну схему (1935). Автор підручника з методики визначення породотвірних мінералів, який і тепер лишається важливим посібником для петрографів. Репресований у вересні 1938, загинув у таборах ГУЛАГу.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Безбородьком, згадував його у щоденнику, листуванні. Безбородько був і серед авторів статей у ювілейному збірнику «Академику В. И. Вернадскому к 50-летию научной и педагогической деятельности» (М., 1936. Т. 2, с. 1083–1114).

[12 – с. 75; 46 – с. 146; 48 – с. 443, 458]

БЕЗСМЕРТНА (Бессмертна) Марія Іванівна (04/16.10.1881 – 1942) – хімікня, біологиня. Закінчила Вищі жіночі курси у Москві. Вчителювала у Баку. Брала участь у підпільній революційній роботі (1905). Емігрувала до Франції.

Навчалася у Сорбонні (1916), працювала в Радієвому та Пастерівському інститутах у Парижі. Влітку 1917 повернулася до Росії. Працювала в Київській обласній дослідній сільськогосподарській станції, очолюваній *О. І. Душечкіним*. У 1918–1919 під керівництвом Вернадського, з яким була знайома з часів її навчання на Вищих жіночих курсах, досліджувала хімічний склад речовини в біохімічній лабораторії при синдикаті цукрозаводчиків у Києві. До 1923 працювала у ВУАН, згодом на кафедрі біології Київського медичного інституту.

Вернадський листувався з Безсмертною, згадував у щоденнику, зустрічався під час відвідування Києва у 1939.

[7 – с. 131, 177; 8 – с. 39, 41, 42; 12 – с. 84, 97; 45 – с. 122–136]

БЕЗСМЕРТНИЙ Володимир Васильович (1912 – 2002) – геолог. Закінчив Дніпропетровський гірничий інститут (1937). Працював на рудних родовищах у Казахстані. Після війни переїхав до Москви. Викладав у Московському інституті кольорових металів і золота. Співробітник Інституту мінералогії, геохімії та кристалохімії рідкісних елементів. Племінник *М. І. Безсмертної*.

Вернадський був знайомий із Безсмертним, зустрічався, згадував у щоденнику. Безсмертний у 1981 передав до Кабінету-музею В. І. Вернадського у ГЕОХІ АН СРСР рукопис спогадів про зустрічі з академіком.

[12 – с. 84]

БЕКЕТОВ Микола Миколайович (01/13.01.1827 – 30.11/13.12.1911) – засновник фізико-хімічної наукової школи. Навчався у Петербурзькому і Казанському університетах. Викладав у Харківському університеті (від 1855 ад'юнкт, від 1859 професор), створив фізико-хімічне відділення університету (1864). Від 1887 у Петербурзі, проводив дослідження в академічних хімічних лабораторіях. Голова Харківського відділення Російського технічного товариства (1880). Почесний член Ради Харківського університету (від 1888). Академік Петербурзької АН (1886).

Вернадський міг особисто знати Бекетова, який згадується 1888 у листуванні з *І. П. Осиповим*, коли Вернадський розглядав можливість працювати у Харківському університеті. У листуванні з *І. П. Осиповим* та *І. М. Педдакасом* згадується брат *М. М. Бекетова*, якого Вернадський, очевидно, також знав особисто – *Бекетов Андрій Миколайович* (26.11/08.12.1825 – 01/14.07.1902), ботанік-еволюціоніст, професор Петербурзького університету (1861–1897).

[49 – с. 266–267, 276]

БЕЛЕЛЮБСЬКИЙ Микола Аполлонович (01/13.03.1845 – 04.08.1922) – інженер-будівельник мостів, учений у галузі будівельної механіки, містобудівництва і будівельних матеріалів. Уродженець Харкова. Закінчив Петербурзь-

кий інститут інженерів шляхів сполучення (1867), професор цього інституту (від 1873). Професор Київського політехнічного інституту (від 1902). За його проектами споруджено понад 100 мостів оригінальних конструкцій, зокрема й в Україні. Головний інженер-конструктор Миколаївських маяків. Переїхав до Криму (1917). Працював на Севастопольській біологічній станції.

Вернадський, очевидно, знав Белелюбського особисто, згадував у щоденнику. Опубліковано лист Белелюбського до академіка (1921).

[8 – с. 75; 48 – с. 57–59]

БЕЛНГ Дмитро Євстахійович (Остапович) (13/25.09.1882 – 28.05.1949) – іхтіолог, гідробіолог, дослідник риб і рослин Дніпра та прісних водойм, доктор біологічних наук, професор. Закінчив *Київський університет* (1909). Працював у зоологічній лабораторії. Викладав у Київському політехнічному інституті і на Вищих жіночих курсах. Очолював зоологічний відділ *Старосільської (Дніпровської) біологічної станції* (від 1911), її директор у 1922–1935. Працював у *Таврійському університеті*, на біостанції в Севастополі (1919–1921). У жовтні 1937 був заарештований за сфабрикованими звинуваченнями «у контрреволюційній діяльності, масонстві, шпигунстві». У березні 1938 звинувачення було знято. Призначений директором іхтіологічної станції. Директор Гідробіологічного інституту АН УРСР (від червня 1941). Через ненадання талона від АН УРСР на евакуацію до Казахстану залишився в окупації та продовжував очолювати Гідробіологічний інститут. Виїхав до Познані (1943), пізніше до Німеччини. Працював у Геттінгенському інституті (до 1949).

Вернадський був особисто знайомий із Белінгом, згадував у щоденнику, листувався з ним, співпрацював у Києві та Криму.

[7 – с. 258; 8 – с. 87; 45 – с. 137–147]

БЕЛЬГОВСЬКИЙ (Бельговський) Леонід Іванович (1881 – ?) – юрист, земський діяч. У 1915–1916 співробітник Полтавського окружного суду, в 1918 член міської управи. Репресований у 1930-х. У 1938 був у ГУЛАГівському таборі в Маріїнську (центр Сиблагу).

Давній полтавський знайомий Вернадського. Його дружина **Олександра Петрівна Бельговська** (уродж. Васькова-Примакова) була рідною сестрою дружини *Г. Є. Старицького Єлизавети Петрівни*. О. П. Бельговська часто відвідувала Вернадських у Москві (1930-ті). Вернадський був добре знайомий і з сином та невісткою Л. І. Бельговського: син – Марк Леонідович Бельговський (1906–1959), генетик; невістка – Олександра Олексіївна Прокоф'єва-Бельговська (1903–1983), біолог, генетик; працювали в Інституті генетики АН СРСР. Молоді Бельговські гостювали у Вернадських у Ленінграді (поч. 1930-х). Вернадський також згадує їх сина Ігоря Марковича Бельговського (1934–1992), доктора фізико-математичних наук.

У листі Марка Бельговського до Вернадського (орієнтовно 1942) згадувалось про хворобу батька Л. І. Бельговського, який відбував незаконне покарання у виправно-трудовому таборі в Іскитимі під Новосибірськом. Марк писав, що мати мешкала із сином Юрієм (Георгієм) і його дружиною в Оші (Киргизія).

Л. І. Бельговський та інші часто згадуються у щоденниках, листуванні Вернадського з рідними.

[1 – оп. 3, спр. 119; 7 – за покаж.; 10 – с. 251, 271; 11 – с. 235–236, 380; 12 – с. 150, 182; 15 – с. 326–329; 49 – за покаж.]

БЕМ Альфред Людвигович (23.04/05.05.1886 – 1945?) – історик літератури, критик, публіцист, педагог. Закінчив Київське реальне училище (1905), навчався на історико-філологічному факультеті *Київського університету* (1906–1907). Закінчив Петербурзький університет (1912). Працював у відділі рукописів Бібліотеки РАН. У квітні–травні 1919 за завданням Бібліотеки РАН перебував у відрядженні в Києві з метою придбання книжок і періодичних видань українською мовою для слов'янського відділу. Нетривалий час – науковий співробітник Першого відділу *Української академії наук* зі спеціальних наукових доручень. Повернувся до Петрограда, щоб організувати придбання книжок для НБУ / ВБУ і домовитися про безкоштовний обмін науковою літературою. Влітку 1919 виїхав у Київ, потім до Одеси, а звідти у 1920 емігрував через Румунію до Югославії. Мешкав у Белграді, Варшаві (1920–1922), Празі (1922–1945). Професор у Карловому університеті. Заарештований радянськими каральними органами у травні 1945. За непідтвердженими відомостями, розстріляний у тому ж році.

Бем був особисто знайомий із Вернадським, листувався з ним, брав участь у засіданнях *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України*. Вони могли також спілкуватися у Празі.

[43 – с. 437, 440; 45 – с. 148–161; 126 – с. 102–103]

БЕРЕНГОВИЧ Борис Олександрович (1885 – ?) – земський діяч. Голова Канівської повітової земської управи (1911–1913). Член Київського губернського продовольчого комітету (1917). Один з організаторів Української федеративно-демократичної партії (грудень 1917). Голова правління Державного хлібного бюро (1918). Керівник відділення Кооперативної спілки «Дніпросоюз» у Криму.

Вернадський зустрічався з Беренговичем у Криму, зокрема у справах фінансування видань *Комісії з вивчення природних продуктивних сил Криму*, згадував у щоденнику.

[8 – с. 94; 46 – с. 698]

БЕРКЕНГЕЙМ Борис Мойсейович (12/24.04.1885 – 23.04.1959) – хімік. У 1919 член хімічно-технологічної секції *Комісії для вивчення природних багатств України* УАН, працював під керівництвом Вернадського з дослідження *живої речовини*. У 1921–1927 завідувач кафедри неорганічної хімії Білоруського університету, професор. Від 1927 мешкав у Москві, викладав в інституті фізичної культури, державному університеті, авіаційно-технологічному інституті.

Вернадський згадував Беркенгейма у щоденнику і спогадах.

[7 – с. 128, 132; 45 – с. 558]

БЕРНШТЕЙН Сергій Натанович (22.02/05.03.1880 – 26.10.1968) – математик. Академік ВУАН (1925). Уродженець Одеси. Закінчив Сорбонну (1899) і Паризьку вищу електротехнічну школу (1901). У 1907–1934 працював у Харкові: приват-доцент (від 1907), професор (1920–1933), керівник науководослідної кафедри прикладної математики Харківського університету / ІНО; водночас професор Вищих жіночих курсів (1908–1918); директор Українського інституту математичних наук у Харкові (1928–1931). У 1934–1941 професор Ленінградського індустріального інституту та університету. Від 1935 працював у Математичному інституті АН СРСР у Москві. У 1939–1947 професор Московського університету. Академік АН СРСР (1929). Іноземний член Паризької АН (1929).

Бернштейн був присутній на Раді ВУАН 3 травня 1928 у Києві, на якій під головуванням В. І. Вернадського обрано нового президента ВУАН *Д. К. Заболотного*.

[55 – с. 454–455]

БЕСЯДОВСЬКИЙ Іван Іванович – секретар Харківського губернського статистичного комітету. Працював разом із батьком В. І. Вернадського *І. В. Вернадським*, який був заступником голови статистичного комітету.

Вернадський згадував Besjadovskogo у записках-спогадах про дитинство у Харкові.

[1 – оп. 2, спр. 30, арк. 120–122 зв.; 103 – с. 90]

БЕЛЬСЬКА Варвара Петрівна (уродж. Васькова-Примакова, у першому шлюбі Ахшарумова) – педагогиня. Перша відкрила у Полтаві у 1904 приватну жіночу гімназію, була її директоркою. Рідна сестра *Єлизавети Петрівни*, дружини *Г. Є. Старицького*. Давня полтавська приятелька родини Вернадських.

Згадується у листі дочки Ніни Володимирівни (*Н. В. Вернадська-Толль*) до батька у 1919.

[49 – с. 739]

БЕЛЬСЬКИЙ (Більський) Степан Володимирович (26.12.1865/07.01.1866 – 17.05.1943) – геолог, топограф, краєзнавець. Закінчив Гірничий інститут у Петербурзі (1894). Служив військовим картографом. Досліджував корисні копалини Житомирської, Рівненської і Волинської обл. Член Товариства дослідників Волині (1907), голова його природничої секції (від 1910). Засновник геологічного відділу при Волинському центральному музеї. Завідувач кафедри мінералогії та геології Волинського ІНО в Житомирі від 1919. Професор Житомирського сільськогосподарського інституту від 1928. Старший геолог Українського геологорозвідувального тресту з 1929. Відкрив родовища топазів, моріонів, ільменіту та ін. Завідувач Волинського центрального музею (1936–1941).

Можливо, був особисто знайомий із Вернадським, відомі листи Бельського до академіка. Є також згадки у листах колег-геологів до Вернадського, зокрема у *Л. Л. Іванова*.

[48 – с. 60–63 і за покаж.]

БИКОВСЬКИЙ Лев (Левко) Устимович (Юстимович) (10/22.04.1895 – 11.01.1992) – бібліограф, книгознавець, бібліотекознавець, публіцист. Навчався у Політехнічному та Лісовому інститутах у Петрограді. Працював у МЗС УНР (1918). У лютому 1919 отримав посаду писаря (діловода) ВБУ, пізніше на різних посадах активно займався комплектуванням фондів бібліотеки. В еміграції (від 1921) був активним діячем української бібліографії та видавничої справи у Чехословаччині, Польщі, Німеччині, США. Дійсний член Бібліографічної комісії НТШ, один із членів – засновників УВАН та Українського історичного товариства у м. Кент (США).

Вернадський був особисто знайомий із Биковським, згадував у щоденнику. Є також згадки у листах до академіка його колег.

[7 – с. 133; 43 – за покаж; 46 – с. 217–219, 690]

БІЛІМОВИЧ Олександр Дмитрович (25.05/06.06.1876 – 21.12.1963) – економіст, статистик. Закінчив *Київський університет* (1900). Приват-доцент (від 1904), професор політекономії і статистики Київського університету (від 1909). У 1919–1920 член Особливої наради при Денікіні, начальник Управління землеробства і землеустрою. В еміграції в Югославії (професор університету в Люблянні у 1920–1945), Німеччині, США (від 1948).

Вернадський був особисто знайомий з Білімовичем, згадував як противника *Української академії наук*. Імовірно, Вернадський був знайомий і з його братом Антоном Дмитровичем Білімовичем (08/20.06.1879 – 17.09.1970), математиком і механіком, професором Новоросійського університету в Одесі (1915–1920), його ректором (1917–1919). В еміграції в Югославії. Дійсний член Сербської АН та мистецтв (1936).

[7 – за покаж.; 20 – с. 92; 49 – с. 829]

БІЛЯШІВСЬКИЙ Микола Федотович (Годотович) (12/24.10.1867 – 21.04.1926) – археолог, етнограф, мистецтвознавець, музейний діяч. Академік УАН (1919). Навчався у *Київському університеті* (1887–1891), випускні іспити склав у Новоросійському і Московському університетах (1892–1893). Один із засновників і директор Київського міського художньо-промислового і наукового музею (1902–1923). Фундатор історико-краєзнавчого музею на Волині (Городоцький музей барона *Ф. Р. Штейнгеля*). Член УЦР від Київської губернії (1917). Очолював державні структури з охорони пам'яток в урядах УНР та Української Держави. Член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові і Всеукраїнського археологічного комітету.

Вернадський працював з Біляшівським в *Українській академії наук*, листувався з ним, згадував у щоденнику. Є також згадки у листах Вернадського з київськими кореспондентами.

[7 – с. 93, 102; 43 – за показ.; 45 – с. 162–165; 277, 349]

БОБРЕЦЬКИЙ Микола Васильович (20.05/01.06.1843 – 11/24.09.1907) – зоолог. Закінчив *Київський університет* (1866). Професор (1877), заслужений професор (1901), проректор і ректор (1900–1907) Київського університету.

Як декан фізико-математичного факультету запрошував Вернадського на святкування 50-річчя служби геолога і мінералога проф. *К. М. Феофілактова* у січні 1894.

[48 – с. 64–65]

БОБРОВСЬКИЙ Микола Федорович (? – 1888) – випускник Харківського університету. Харківський губернський поштмейстер, статський радник.

Вернадський, згадуючи дитинство з родиною у Харкові, записав у «Хронології», що добре пам'ятає начальника поштової контори М. Ф. Бобровського.

[1 – оп. 2, спр. 30, арк. 129; 103 – с. 91]

БОГАЄВСЬКИЙ Петро Михайлович (23.01/04.02.1866 – 29.01, за ін. відом. 01.02.1929) – правознавець. Закінчив Московський університет (1891). Професор Томського і *Київського* (від 1912) університетів. Один із засновників Українського державного Близькосхідного інституту (відкритий навесні 1918 як Інститут східних мов у Києві), орієнтованого на підготовку дипломатичних кадрів. В еміграції (від 1920). Професор Софійського університету. У 1918 брав участь у засіданнях *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України*, яку очолював Вернадський. Залучався до питань утворення *Національної бібліотеки України*.

[43 – с. 378, 507]

БОГОМОЛЕЦЬ Олександр Олександрович (12/24.05.1881 – 19.07.1946) – медик-патофізіолог. Президент ВУАН / АН УРСР (1930–1946). Академік ВУАН (1929). Навчався на юридичному і медичному факультетах *Київського університету*. Закінчив Новоросійський університет в Одесі (1906). Приват-доцент Новоросійського університету (1909). Професор Саратовського університету (1911–1925), Московського університету (1925–1931) й одночасно директор Інституту гематології та переливання крові (1928–1931). Переїхав до Києва (1931). Очолив створений ним Інститут експериментальної клінічної фізіології ВУАН. Здійснив докорінну реформу Академії наук України. Академік АН СРСР (1932), АМН СРСР (1944). Віцепрезидент АН СРСР (1942–1946).

Богомольця і Вернадського, які були особисто знайомі з Берліну під час проведення «Тижня радянських учених» (червень 1927), поєднували спочатку наукові інтереси, що насамперед стосувалися справ ВУАН і АН СРСР, які згодом переросли у приятельські стосунки. Є згадки у щоденнику Вернадського, відоме їхнє листування.

[10 – с. 368; 11 – с. 128; 12 – с. 44, 95; 20 – с. 233, 234; 45 – с. 166–187; 63 – за покаж.]

БОГУШЕВСЬКИЙ Сергій Казимирович (1860 – 29.02.1920) – хімік, агроном. Закінчив Петербурзький університет (1888). Призначений консерватором мінералогічного кабінету (1888), зберігачем агрономічного кабінету (1890). Брав участь в експедиції *В. В. Докучаєва* до Полтавської губернії, зокрема, у Гадяцькому і Переяславському повітах. Професор агрономії і технології Юр'ївського (1894–1917), а потім Воронежського університетів.

Вернадський був знайомий з Богушевським через спільну працю у Петербурзі і на Полтавщині, згадував у листі до дружини *Н. Є. Вернадської* у 1888 з Мюнхена.

[21 – с. 130]

БОРИСЛАВ – село у складі Східної Галичини під владою Австро-Угорщини (1867–1918), тепер місто у Дрогобицькому районі Львівської обл. Вернадський був у Бориславі у липні 1894 під час наукового відрядження до низки європейських країн. «Своєю поїздкою і до Калуша, і до Борислава надзвичайно задоволений. З Борислава везу дорогоцінну колекцію гірського воску, з Калуша мені обіцяли вислати. Я виніс дуже багато і науково, і життєво. Відвідання копалень, особливо гірського воску, де умови роботи і копалень воістину жахливі (під землею на глибині 185 м, увесь час нахилившись, іноді повзком і так у напівтемряві до 12 годин роботи! Причому небезпека у цих копальнях мало не в 200 разів більша, ніж у решти! Я пробув там години 1½ і радий був, коли вибрався), дуже багато змушує мене думати щодо питання про державне втручання», – зазначав учений у листі до дружини *Н. Є. Вернадської*.

[23 – с. 115]

БОРНЕМАН-СТАРИНКЕВИЧ Ірина Дмитрівна (31.12.1890/12.01.1891 – 18.09.1988) – хімікня, мінералогиня. Учениця Вернадського, дочка його товариша *Д. С. Старинкевича*. Закінчила Вищі жіночі курси у Петербурзі (1912). Навчалася у Геттінгенському університеті. Співробітниця Мінералогічної лабораторії Петербурзького університету і Мінералогічного музею РАН (1915–1918). У травні 1918 – вересні 1919 працювала у хімічній лабораторії Цукрового синдикату у проф. *С. Л. Франкфурта* в Києві, зокрема під керівництвом Вернадського як співробітниця *Української академії наук*. Працювала у Радієвому інституті та Геохімічному інституті АН СРСР (1921–1932). Завідувала лабораторією Інституту геологічних наук АН СРСР, одночасно співробітниця БІОГЕЛ (1937–1940).

Вернадський часто згадував Борнеман-Старинкевич у щоденнику, спогадах.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 29 – с. 351–352; 43 – с. 558–559]

Вернадський, очевидно, був знайомий і з чоловіком Борнеман-Старинкевич (одружені 1923) геологом **Борисом Андрійовичем Борнеманом** (08/20.09.1897 – грудень 1943). Закінчив Гірничий інститут у Петрограді. Завідував відділом (1939–1941), згодом сектором стратиграфії та палеонтології Інституту геологічних наук АН УРСР. Член Комісії з вивчення місцевих видів палива (від 1939). На початку війни не був мобілізований за станом здоров'я, залишився в окупації у Києві. За наказом окупаційної влади виконував обов'язки директора Інституту геологічних наук. Після визволення Києва був відправлений до штрафбату. Загинув у бою.

Вернадський згадував Борнемана у листі до *Б. І. Чернишова* у 1943 з Борового.

[47 – с. 575]

БОТАНІЧНИЙ САД ПРИ УАН. Вернадський як голова Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН підтримав ботаніків *В. І. Липського* і *О. В. Фоміна* у питанні заснування Ботанічного саду як наукової установи у складі Академії та включення її до Статуту УАН й особисто очолив підкомісію з вибору місця для саду. Передбачалося створити сад на основі Голосіївського лісу, проте цей план не був реалізований. На засіданні підкомісії 4 вересня 1918 підтримано думку, що Ботанічний сад є однією з установ, «створення яких ... повинно відбутися невідкладно».

На *Спільному зібранні УАН* 1 лютого 1919 директором Ботанічного саду обрано акад. *В. І. Липського*, який обґрунтував ідею такого саду, намалював його структуру і напрями діяльності, розробив детальний план будівництва. У 1928 *В. І. Липський* переїхав до Одеси, де до кінця життя очолював Ботанічний сад Одеського університету.

Восени 1935 прийнято урядове рішення про будівництво Ботанічного саду і відведення в Києві ділянки землі для цих цілей площею у 117 га на Звіринці. З цього часу сад входив до структури Інституту ботаніки ВУАН. У березні 1944 надано статус самостійної установи та назву «Ботанічний сад АН УРСР», у 1967 отримав офіційний статус науково-дослідного інституту і назву «Центральний республіканський ботанічний сад АН УРСР». У грудні 1991 саду присвоєно ім'я академіка М. М. Гришка, тепер «Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка НАН України».

[7 – с. 126, 131, 133, 134; 43 – с. 230, 232, 311; 126 – с. 45–46, 51, 64]

БРАНДТ Олександр Андрійович (28.08/09.09.1855 – 13.02.1933) – учений у галузі прикладної математики і термодинаміки. Закінчив Петербурзький інститут інженерів шляхів сполучення (1878), професор (від 1889), ректор цього інституту (1906–1911; 1917–1918). Брав участь у роботі з описування Дніпра. Перебував у Криму (1920). Емігрував до Югославії (1920). Викладав у Загребському університеті.

За змістом листів Брандта до Вернадського 1920 з Алушти, ймовірно, вони були особисто знайомі, проте бракує відомостей про час їхнього спілкування. Брандт повідомляв про подання до *Української академії наук* статті з питань термодинаміки для публікації, цікавився місцем перебуванням акад. УАН *Ст. П. Тимошенка*.

[48 – с. 66–67]

БРАНДТ Олександр Федорович (16/28.02.1844 – 09.03.1932) – фізіолог, зоолог. Закінчив Петербурзьку медико-хірургічну академію (1866). Хранитель Зоологічного музею Імператорської АН (1871–1880). Ординарний професор Харківського ветеринарного інституту (1880–1911), Харківського університету (від 1887), завідувач кафедри зоології. Засновник і перший директор Харківського зоопарку, член міської земської управи. У 1911 переїхав жити до Юр'їва (Тарту), у 1916 поїхав до дітей до Криму, але через війну і революцію не зміг вчасно повернутися до Естонії. Приват-доцент антропології Тартуського університету (1922–1926).

Вернадський міг бути особисто знайомий із Брандтом, якого згадував у щоденнику кримського періоду.

[8 – с. 70, 91]

БРЮ Олександр Спиридонович (31.05/12.06.1841 – 17/30.12.1906) – мінералог. Закінчив Харківський університет (1863), у якому працював: завідувач кафедри мінералогії (від 1868), завідувач Мінералогічного музею (1869–1905),

екстраординарний (від 1871), ординарний (від 1879), заслужений (від 1895) професор, декан фізико-математичного факультету (1891–1906).

Часто згадується у листуванні Вернадського з колегами.

[48 – за покаж.; 49 – за покаж.]

БРОДСЬКИЙ Олександр Ілліч (07/19.06.1895 – 21.08.1969) – фізико-хімік. Академік АН УРСР (1939). Навчався у *Катеринославському гірничому інституті* (від 1913) і *Катеринославському університеті*, закінчив Московський університет (1922). Учень акад. Л. В. Писаржевського. Працював у Дніпропетровському ІНО (1922–1934, професор від 1926) і хіміко-технологічному інституті (1930–1941). Одночасно працював в Інституті фізичної хімії ВУАН / АН УРСР (1927–1969; директор від 1939). Під керівництвом Бродського вперше в СРСР було створено установку з одержання важкої води (1934), концентратів важкого кисню (1937) і важкого азоту (1949). Вперше застосував стабільні ізотопи для дослідження механізмів хімічних реакцій, дослідив ізотопний обмін водню, кисню, сірки та азоту. У жовтні 1940 в АН СРСР було створено Комісію з ізотопів під керівництвом В. І. Вернадського та О. І. Бродського. Член-кореспондент АН СРСР (1943).

Вернадський був особисто знайомий з Бродським, співпрацював, листувався.

[48 – с. 68–81]

БРУНСТ Віктор Емілійович (04/16.01.1864 – 02.12.1932) – учений-агроном. Закінчив Петровську сільськогосподарську академію (1899). Управляв маєтками у Катеринославській і Харківській губерніях, очолював Харківське земельне училище. Один із засновників Сумської, Харківської, Іванівської дослідних станцій. Переїхав до Петербурга, працював у Міністерстві землеробства, співробітник економічного відділу Головного комітету Земського союзу. У 1918 – товариш (заступник) міністра землеробства в уряді *П. П. Скоропадського*. Згодом – експерт при Особливій нараді уряду *А. І. Денікіна* з питань земельної реформи. Емігрував до Болгарії, пізніше переїхав до Праги, викладав.

Вернадський згадував Брунста у щоденнику київського періоду.

[7 – с. 142]

БРЯНЦЕВ Лев Володимирович – геолог. Після закінчення Московського університету як інженер-геолог був асистентом у *Л. Л. Іванова*, учня В. І. Вернадського, на кафедрі мінералогії та петрографії *Катеринославського гірничого інституту* (від 1915). Провадив дослідження в Україні та Східних Саянах у Сибіру. Восени 1919 виїхав до Ростова-на-Дону. Подальша доля невідома. В ювілейному виданні «Известий Екатеринославского горного института» (за 1924) зазначений як небіжчик.

Брянцев, який часто згадується у листуванні Вернадського з Л. Л. Івановим, у листі до академіка пропонував написати статтю про знайдений ортит.

[48 – с. 82–83 і за покаж.]

БУДБЕРГ фон БЕННІНГАУЗЕН Роман Юлійович (25.11/07.12.1863 – 26.04.1930) – земський діяч. Закінчив Михайлівський кадетський корпус (1881) у Воронежі, 1-ше Павлівське військове училище (1883), Петровську сільсько-господарську академію (1890). Заступник начальника 1-ї ділянки Валуйського повіту (1891–1898), голова Валуйської повітової земської управи (1898–1906) Воронежської губернії. У 1913 нетривалий час в. о. харківського міського голови. Керуючий Державним земельним банком Української Держави (1918). Емігрував. Помер у Польщі.

Вернадський, ймовірно, був знайомий із Будбергом, згадував у щоденнику.

[7 – с. 83; 9 – с. 159]

БУДИНОК ПАНСІОНУ ЛЕВАШОВОЇ У КИЄВІ. Одне з перших приміщень, отриманих для розміщення новоутвореної *Української академії наук*. «Училище для бідних дівчат, круглих сиріт всіх станів» було засновано у 1834 з ініціативи графині Євдокії Василівни Левашової (уродж. Пашкової; 1796–1868). Будинок для цього училища у центрі Києва по вул. Володимирській було побудовано у 1851–1852 за проєктом архітектора О. В. Беретті. У 1865 училище було перетворено на пансіон графині Левашової при Фундуклеївській гімназії.

Від часу утворення УАН проблема приміщення для Академії та її інституцій була найгострішою. 10 лютого 1919 В. І. Вернадський та А. Ю. Кримський побували на прийомі у наркома освіти В. П. Затонського, який підтримував клопотання про покращення матеріального становища Академії. 11 лютого 1919 у газетах було опубліковано наказ, за яким пансіон графині Левашової з усім рухомим майном передавався у власність УАН. Влітку 1919 на фасаді будівлі з'явилася вівіска «Українська академія наук». Пізніше остаточне право УАН на будинок було підтверджено декретом Раднаркому України від 25 січня 1921 «Про Українську Академію наук». *Спільне зібрання УАН* багато разів розглядало питання розподілу приміщень і розміщення різних структур Академії в будинку. В середині листопада 1919 Вернадський із дружиною через холл у квартирі по вул. Тарасівській, буд. № 10, де вони проживали у Києві, переїхали до цього будинку Академії наук по вул. Володимирській, буд. № 54. Тепер у будинку розміщується Президія НАН України. На фасаді встановлені меморіальні дошки президентам Академії, зокрема В. І. Вернадському.

[7 – с. 130, 174–175, 178, 186, 188; 43 – с. 210, 263, 277–280, 282, 285, 300–301, 312, 337, 617; 46 – с. 464; 49 – с. 523; 125 – с. 58; 137]

БУДНИКОВ Петро Петрович (09/21.10.1885 – 06.12.1968) – хімік, фахівець у галузі неорганічної хімії та хімічної технології. Академік АН УРСР (1939). Академік Польської АН (1956). Закінчив Ризький політехнічний інститут (1911). Доцент (1918), професор (1919) Ризького політехнічного інституту, який було евакуйовано до Іваново-Вознесенська. Від 1926 працює у Харкові: головний інженер силікатних заводів (від 1926), директор центральної науково-дослідної лабораторії Українського тресту вогнетривкої цементної промисловості (від 1927), завідувач відділення хімічно стійких керамічних матеріалів Харківського інституту силікатів (від 1932), декан хіміко-технологічного факультету і факультету технології силікатів Харківського хіміко-технологічного інституту (від 1934). Член-кореспондент АН СРСР (1939). У 1941–1944 голова Відділення фізико-хімічних, математичних і геологічних наук АН УРСР у Києві та евакуації в Уфі. Директор Московського інституту гіпсової промисловості (1945–1947). Очолював кафедру загальної технології силікатів Московського хіміко-технологічного інституту (1944–1968).

Вернадський був знайомий із Будниковим, співпрацював і листувався, згадував у щоденнику.

[12 – с. 193; 48 – с. 84–86; 49 – с. 165]

БУЗЕСКУЛ Владислав Петрович (24.02/08.03.1858 – 01.06.1931) – історик античності. Академік ВУАН (1925). Закінчив Харківський університет (1880). Приват-доцент (1885), професор Харківського університету (1890–1921). Від 1921 завідувач науково-дослідної кафедри всесвітньої історії, згодом кафедри європейської культури Харківського ІНО. Голова Наукового товариства при Харківському ІНО (1921–1922). Академік РАН (1922).

Вернадський був особисто знайомий з Бузескулом, листувався у справах Комісії з історії знань при РАН, знав наукові праці, сприяв їх виданню. Очевидно, був знайомий також із дружиною історика Катериною Гаврилівною Бузескул (уродж. Левандовська; 1865–?), яка згадується у листуванні.

[10 – с. 98; 45 – с. 191–224; 48 – с. 87–101]

БУЛГАКОВ Сергій Миколайович (16/28.06.1871 – 13.07.1944) – філософ, богослов, економіст, громадський і церковний діяч. Від 1901 професор політичної економії Київського політехнічного інституту і приват-доцент *Київського університету*. Приват-доцент Московського університету (від 1906), професор комерційного інституту. Прийняв сан священника (1918). Переїхав до Криму (1919), де викладав політекономію і богослов'я. Примусово висланий за кордон (1922). Професор Російського наукового інституту у Празі (1923–1925), професор і декан Православного богословського інституту у Парижі.

Вернадський був особисто знайомий із Булгаковим, спілкувався у Криму, згадував у щоденнику і листуванні.

[8 – за покаж.; 48 – с. 289; 49 – с. 581, 644, 645, 877]

Академік згадував членів родини Булгакових: дружину Булгакову Олену Іванівну (уродж. Токмакова; 1868–1945), літератора та їхню дочку Булгакову Марію Сергіївну (Родзевич, Степуржинська; 1898–1979; згадувалася у листуванні під домашнім прозвищем Муна або Муночка).

[8 – с. 74, 110; 49 – с. 581, 877]

БУНГЕ Микола Миколайович (05/17.02.1885 – 1921, за ін. відом. 1922) – хімік. Закінчив *Київський університет* (1910), здобув ступінь магістра хімії (1913). У 1915 працював у Харкові в лабораторії проф. О. А. Альбицького. Приват-доцент Київського університету (від 1916). Доцент кафедри органічної хімії, в. о. професора *Таврійського університету* (від 1918). Член лекторської колегії Народного університету у Сімферополі (1920–1921).

Вернадський був знайомий із Бунге особисто по Криму, згадував у щоденнику.

[8 – с. 69, 71]

Вернадський листувався і допомагав удові Бунге **Ніні Миколаївні Бунге** (1880–1938), яка з дочкою мешкала у Києві. Через листування з сестрою і племінницею, які жили у Франції, Н. М. Бунге кілька разів незаконно арештовували «за підозрою у шпигунстві», за сфальсифікованим звинуваченням в одержанні грошей та іншої допомоги від емігрантів. Незаконно засуджена і страчена (1938) у межах «польської операції» НКВС.

Листи (від 1929) до Вернадського опубліковані.

[48 – с. 102–106]

Вернадський згадував ще батька М. М. Бунге **Миколу Андрійовича Бунге** (1842 – 1914/1915), хіміка, заслуженого професора Київського університету; а також дядьку М. А. Бунге, відомого економіста, публіциста і реформатора у сфері економіки і фінансів, професора та ректора Київського університету, академіка Петербурзької АН **Миколу Християновича Бунге** (1823–1895).

Вернадський зазначав, що М. Х. Бунге був свого часу «близьким товарищем» його батька *Івана Васильовича Вернадського*, а сам його пам'ятає погано.

[8 – с. 69]

БУРЕНІН Гліб Сергійович (20.03/01.04.1882 – 04.03.1942) – гідрогеолог. Закінчив Московський університет (1911). Співробітник гідрологічного відділу Міністерства землеробства Російської імперії. У 1920-ті геолог, старший геолог Українського геологічного комітету. Доцент Пермського університету

(1931–1934). Пізніше працював у Державному гідрогеологічному інституті. Помер у блокадному Ленінграді.

Вернадський згадує Буреніна у щоденнику (вересень 1919), спілкувався у справах Гідрологічного музею в умовах влади Добровольчої армії. Згадує Буреніна у листах до Вернадського також *Б. Л. Лічков*.

[7 – с. 137; 49 – с. 99; 63 – с. 122]

БУРКСЕР Євген Самійлович (22.07/03.08.1887 – 25.06.1965) – геохімік, гідрохімік, спеціаліст з аналітичної хімії рідкісних і розсіяних елементів, ядерної геології, метеоритики. Член-кореспондент ВУАН (1925). Закінчив Новоросійський університет в Одесі (1909). У 1910 створив при Одеському відділенні Російського технічного товариства та очолив першу в Російській імперії радіологічну лабораторію для дослідження повітря, води, ґрунтів, лиманних мулів, гірських порід. На базі лабораторії було організовано Інститут прикладної хімії і радіології (1921), згодом (у 1926) Одеський хіміко-радіологічний інститут, реорганізований у 1932 в Український філіал Інституту рідкісних металів. Професор Одеського університету (від 1933), а з 1938 професор *Київського університету*. Одночасно працював в Інституті геологічних наук АН УРСР (від 1938). Голова Комітету з метеоритів АН УРСР (1939–1965).

Вернадський і Бурксер були особисто знайомі, співпрацювали і листувалися близько 30 років. Вернадський у 1939 написав відгук про роботу проф. Бурксера з геохімії.

[11 – за показ.; 12 – за показ.; 13 – с. 100, 147; 44 – с. 261–262; 45 – с. 225–250; 126 – за показ.]

У листуванні Вернадський згадує і дружину Бурксера **Василісу Василівну Бурксер** (1891–1984) – хімікиню, радіологиню. Навчалася на Одеських вищих жіночих курсах (1916–1920). Закінчила Вищий технікум загальної і прикладної хімії (1926). Лаборантка Одеського науково-технічного товариства (1920–1928), наукова співробітниця його НДІ. Старша асистентка, старша наукова співробітниця фізико-хімічної лабораторії Українського інституту курортології в Одесі (1931–1938). Старша наукова співробітниця Інституту геологічних наук АН УРСР у Києві (1938–1959).

БУТВІН (Бутвін) Василь Юхимович (1888 – ?). У 1919 – 1930-х заступник начальника, керівник фінансово-економічного управління, відділу соціального виховання Наркомосвіти УСРР, член колегії наркомату. Подальша доля невідома.

Вернадський згадує Бутвіна у щоденнику у справах *Національної бібліотеки України*, вони могли зустрічатись.

[7 – с. 133]

БУТЕНКО Петро Ерастович (17/29.12.1880 – 16.11.1960) – інженер-залізничник, земський діяч. Закінчив Київський політехнічний інститут (1903). Служив на залізниці. Очолював Київський міський комітет Конституційно-демократичної партії (1917). Заступник Київського міського голови (1918–1919), Київський міський голова (вересень–листопад 1919). В еміграції (від 1920). Помер у Польщі.

Вернадський був знайомий із Бутенком, згадував у щоденнику у зв'язку з діяльністю Київської обласної організації кадетської партії восени 1919.

[7 – с. 176, 177]

БУТОВА ГОРА (Бутова кобила, Ковил-гора) – назва пагорбу, розташованого в околицях волосного містечка *Шишаки* на Полтавщині. Родина Вернадських відпочивала влітку в друзів у Шишаках (т. зв. «дачі містечка Яреськи (Єреськи)»), а згодом стала власником невеличкого маєтку на лівому березі р. Псьол, на Бутовій горі (де був невеликий хутір) з ділянкою лісу у районі Яресьок (близько 7 км від Шишак), загальною площею майже 12 десятин, який купила у травні–червні 1913 у *М. Г. Вірського* за 6 тис. руб. Тут у 1913–1914 було зведено невеликий двоповерховий будинок у староукраїнському стилі з урахуванням архітектурних порад *В. Г. Кричевського*. На початку будівництва було знайдено артефакти з кількох зольників селища скіфського часу (пряслиця, бронзові шпильки), які Вернадський передав до *Полтавського природничо-історичного музею*. Крім того, під час будівництва було знайдено бивень мамонта. Улітку 1914 Вернадські в'їхали в дім, хоча будівництво ще не було завершено. Вернадський мешкав тут у 1916 і 1917, розпочав теоретичну та експериментальну роботи з біогеохімії щодо *живої речовини*, якій присвятив подальше життя. Тут Вернадські приймали родичів і друзів. «Бутову кобилу» / Бутово (кобилами у цих місцях називають прибережні осипання на крутих берегах) він вказував як зворотню адресу в своїх листах, використовував й іншу назву хутора – «Ковиль-гора». Наприкінці громадянської війни будинок було пограбовано і спалено. Сьогодні є наміри відновити будівлю.

Пагорб Бутова гора – відомий геологічними відкладеннями періоду неогену й антропогену. Від 1969 геологічна пам'ятка природи. Тут встановлено пам'ятник *В. І. Вернадському на Бутовій горі* і пам'ятний знак.

[1 – оп. 2, спр. 157, арк. 342–346; 25 – с. 175; 43 – с. 550, 648; 49 – с. 459, 583, 709–734, 782–783; 87; 88; 124 – с. 111–112; 126 – с. 29–31]

БЯЛОБРЖЕСЬКИЙ (Бялобжеський) Чеслав Феофілактович (Białobrzesci Czesław; 18/31.08.1878 – 12.10.1953) – фізик, астрофізик. Член Польської академії знань у Кракові (1921) і Польської АН (1952). Закінчив *Київський університет* (1901). Приват-доцент (1907), екстраординарний професор (1912) кафедри фізики і фізичної географії цього університету. Стажувався у Collège de France

у Парижі (1908–1910). Організатор у Києві Польського університетського колегіуму (1916). У 1919 член гідрологічної секції, заступник голови секції прикладної фізики *Комісії для вивчення природних багатств України УАН*. У грудні 1919 виїхав до Польщі, працював у Краківському (1919–1921) і Варшавському (1921–1953) університетах. Директор Інституту теоретичної фізики при Варшавському університеті (1931–1953).

Вернадський читав роботи Бялобжеського, працюючи у Києві і Криму над живою речовиною. Згадував у щоденнику, можливо, був особисто знайомий із фізиком, зокрема і по роботі в УАН. Є також згадка у листі *С. В. Граб'янки* до Вернадського.

[8 – с. 35, 80, 92, 154; 48 – с. 229]

ВАВИЛОВ (Вавілов) Микола Іванович (13/25.11.1887 – 26.01.1943) – генетик, фахівець у галузі селекції рослин. Академік ВУАН (1929). Закінчив Московський сільськогосподарський інститут (1911). Працював (1910) на Полтавському дослідному полі / *Полтавській сільськогосподарській дослідній станції* (тепер Полтавська державна сільськогосподарська дослідна станція ім. М. І. Вавилова Інституту свинарства і агропромислового виробництва Національної академії аграрних наук України). Професор кафедри генетики, селекції та спеціального землеробства Саратовського університету (1917–1921). Очолював Державний інститут дослідної агрономії (1923–1929). Директор Всесоюзного інституту прикладної ботаніки (1924–1940). Директор Всесоюзного інституту рослинництва (1930–1940). Очолював Генетичну лабораторію, згодом Інститут генетики АН СРСР (1930–1940). Був членом Ученої ради КЕПС. Академік АН СРСР (1929), ВАСГНІЛ (1929; 1929–1935 її президент; 1935–1940 віцепрезидент). Розвивав генетику і селекцію в Україні, сприяв організації поблизу Харкова Української станції Всесоюзного інституту прикладної ботаніки і нових культур, Кримської помологічної станції. Очолював Комплексну експедицію Наркомзему СРСР до західних районів України і Білорусі. Заарештований під час експедиції в Чернівцях (1940). Несправедливо звинувачений у «шпигунстві і саботажі». Незаконно засуджений до смертної кари, вирок замінено на ув'язнення. Загинув у саратовській в'язниці.

Вернадський був знайомий із Вавіловим, знав його праці. Згадував у щоденнику, спілкувався, обговорював, зокрема, організацію вивчення геохімічної енергії та чистих ліній, тиск на генетиків, вони листувалися. Вернадський намагався дізнатися про долю репресованого Вавилова, допомогти його колегам, що залишилися без роботи.

[12 – с. 121–123, 149, 190, 240; 116]

ВАГІН Лев Сергійович (23.08/04.09.1875 – 1941) – фізик, земський діяч. Навчався у Московському університеті (де, зокрема, відвідував лекції Вернадського) і Московському сільськогосподарському інституті. Наприкінці 1905

один із керівників Учительського союзу у Сімферополі, де також викладав у приватній жіночій гімназії В. О. Станішевської. Член Таврійського губернського земства. Викладач Кримського педагогічного інституту (до 1928). За деякими відомостями, помер у грудні 1941 у блокадному Ленінграді.

Вернадський згадував Вагіна у щоденнику, у листуванні з дружиною, його лист до академіка 1916 опубліковано.

[8 – с. 70, 74, 81; 48 – с. 107–108; 49 – с. 579]

ВАГНЕР Юлій Миколайович (01/13.12.1865 – 04.04.1945, за ін. відом. у 1946) – біолог, зоолог. Закінчив Петербурзький університет (1893). Працював на Соловецькій, Севастопольській і Неаполітанській зоологічних станціях. Викладав у Петербурзькому університеті. Професор зоології у Київському політехнічному інституті (від 1898). Очолював Дніпровську біологічну станцію (1910). Керівник ентомологічного відділу Київської сільськогосподарської станції (1913). Міністр праці Української Держави у кабінеті *Ф. А. Лизогуба* (1918). Передав власну біологічну бібліотеку до фондів ВБУ (1919). Емігрував (1920). Викладав на сільськогосподарському факультеті у Белградському університеті.

Вагнер і Вернадський мали давні контакти, зокрема щодо справи реформування вищої школи. Вернадський згадує Вагнера у щоденнику, збереглися листи біолога до академіка.

[1 – оп. 3, спр. 225, 1936 (арк. 228); 7 – с. 70, 71, 237; 47 – с. 364; 48 – с. 109–110]

Вернадський міг знати сина Вагнера **Миколу Юлійовича Вагнера** (25.01/06.02.1893 – 27.08.1953). Працював в УАН: співробітник Комітету для вивчення нижчих рослин (1919), ентомолог *Акліматизаційного саду* (1921), співробітник Комісії для вивчення флори України і Ботанічного саду (1921). Від 1925 мешкав у Чехословаччині. Працював на кафедрі фізіології й анатомії рослин Карлового університету в Празі, у Зоологічному інституті Словацького університету в Братиславі (від 1940).

Про Вагнера президенту УАН писав *О. В. Фомін* у 1921 з Києва.

[47 – с. 463]

ВАСИЛЕНКО Костянтин Прокопович (02/14.04.1877 – 1941) – журналіст, громадський і політичний діяч. Брат *М. П. Василенка*. Закінчив юридичний факультет *Київського університету* (1902). Працював у газеті «Киевское слово» (1905), «Киевские отклики» (1906). У 1908–1918 співробітник, завідувач міжнародного відділу, з 1910 член редколегії та помічник редактора газети «Киевская мысль». Член УЦР, генеральний секретар праці (вересень–жовтень 1917).

Комісар Тимчасового уряду в Києві (до листопада 1917). З 1918 припинив політичну діяльність. У 1919 конторник Київського народного університету, відповідальний редактор газети «Киевская жизнь». Працював в Одеському губернському статистичному бюро (1921). Постійний співробітник Комісії звичаєвого права ВУАН (1922–1923). Заарештований за сфальсифікованим звинуваченням в участі у «контрреволюційній організації “Київський обласний центр дії”» (1923) і засуджений до 10 років суворої ізоляції. Утримувався у Лук’янівській в’язниці у Києві, у 1929–1932 на засланні в Сибіру. У травні 1938 знову заарештований і засуджений на 5 років ув’язнення. За деякими відомостями, розстріляний органами НКВС у Вінниці в липні 1941.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із К. П. Василенком, згадує у щоденнику.

[7 – с. 173; 9 – с. 46]

ВАСИЛЕНКО Микола Прокопович (02/14.02.1866 – 03.10.1935) – історик держави і права, громадський і політичний діяч. Академік УАН (1920). Другий президент УАН (1921–1922). Закінчив Юр’ївський університет (1890). Як член Київської Громади брав активну участь в українському національному русі. У 1905 редагував газету націонал-демократичного напрямку «Киевские отклики», на сторінках якої обстоював ідею української державності, за що і був засуджений до однорічного ув’язнення. Після звільнення склав екстерном екзамен за курс юридичного факультету в Новоросійському університеті в Одесі. Член *Українського наукового товариства в Києві* (від 1908), редактор «Записок УНТ». Дійсний член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові (1911). Куратор Київського навчального округу (1917). Член колегії Генерального суду (від січня 1918). У травні 1918 затверджений гетьманом П. П. Скоропадським міністром освіти і тимчасово в. о. міністра закордонних справ (також тимчасово виконував обов’язки міністра ісповідань, фактично – віцепрем’єр). Президент Державного сенату Української Держави (від липня 1918). На посту міністра освіти (травень–жовтень 1918) проводив політику українізації освіти. Один із засновників *Української академії наук*. Його обрання президентом УАН в 1921 не затвердила радянська влада. Голова *Соціально-економічного відділу* (1922–1929), очолював Постійну комісію з вивчення західноруського та українського права ВУАН. Заарештований (1923) за сфальсифікованим звинуваченням в участі у «контрреволюційній організації «Київський обласний центр дії»», засуджений до 10 років (квітень 1924). За клопотанням ВУАН амністований. Брат К. П. Василенка, чоловік Н. Д. Полонської-Василенко.

Вернадський знав М. П. Василенка особисто з часів співпраці в Академічному союзі, а також у кадетській партії. Справжні товариські стосунки склалися (від 1917) у спільній роботі в Тимчасовому уряді. Їхнє листування опублі-

ковано. Василенко через *Є. П. Старицьку* (уродж. *Васькова-Примакова*) був у колі знайомих Старицьких – родини дружини Вернадського *Н. Є. Вернадської*.

[7 – за покаж.; 8 – с. 12–47; 11 – с. 121; 45 – с. 251–613; 48 – с. 111–133]

ВАСИЛІЙ (Богдашевський Дмитро Іванович) (19/31.10.1861 – 26.02.1933) – церковний діяч, богослов, історик філософії, перекладач. Закінчив *Київську духовну академію* (1886). В. о. доцента кафедри історії філософії КДА (1887), екстраординарний (1902), ординарний (1905) професор. Рукопокладений у сан ієрея (1910). Прийняв чернецтво (1913). Ректор КДА (1914). Очолив Перекладацький комітет (1921), що опікувався перекладом Святого Письма і богослужбових книг українською мовою. Намагався врятувати КДА як приватний навчальний заклад як ректор Київської православної богословської академії (1920–1923). Незаконно заарештований за звинуваченнями в «антирадянській пропаганді» і засуджений до заслання, після перегляду справи звільнений (1923). Єпископ Прилуцький (від 1924), архієпископ Канівський (від 1926).

Вернадський міг бути особисто знайомий із отцем Василієм, спілкуватися, зокрема, у справах збереження бібліотеки КДА (1919). Ім'я ректора КДА згадував *М. П. Василенко* у листуванні з президентом УАН.

[45 – с. 279]

ВАСИЛЬЄВ Євген Михайлович (20.11/02.12.1856 – 1919) – зоолог, відомий фахівець із прикладної ентомології та захисту рослин в Україні. Закінчив Варшавський університет (1878). В. о. ад'юнкт-професора Новоолександрійського інституту сільського господарства і лісівництва (1887–1903). Читав курс загальної і практичної зоології. Завідувач місцевої жіночої прогімназії, в якій викладав загальну географію і зоологію. Від 1903 очолював ентомологічну станцію, організовану у Смілі на Черкащині Всеросійським товариством цукрозаводчиків. Під керівництвом Васильєва на станції розгорнулися систематичні дослідження з вивчення шкідників сільського господарства. Голова оргкомітету I Всеросійського з'їзду діячів прикладної ентомології, який відбувався у Києві в 1913.

Листувався із Вернадським, утім відсутнє документальне підтвердження особистого знайомства.

[48 – с. 134–136]

ВЕБЕР Гертруда Федорівна (Фрідріхівна) (1889 – 1942) – геохімікня, геологиня, палеонтологиня. Асистентка кафедри геології *Таврійського університету* (1918–1920). Працювала у Центральному геологорозвідувальному інституті в Ленінграді (1920–1930-ті).

Вернадський був особисто знайомий із Вебер по Криму, згадував у щоденнику, а також у листі *М. І. Андрусова*.

[8 – с. 72; 45 – с. 71]

ВЕЙБЕРГ Зигмунт Щепан (Weyberg Zygmunt Szczepan; 03.08.1872 – 30.03.1945) – мінералог, хімік. Закінчив Варшавський університет (1897). Магістерський ступінь з мінералогії й геогнозії здобув у Московському університеті (1910), докторський у Петербурзькому університеті (1912). Наглядач кабінету мінералогії Варшавського університету (1898–1912). Професор (від 1912), керівник кафедри фармацевтичної хімії Львівського університету (1912–1920). Засновник і завідувач кафедри кристалографії (1920–1936) Львівського університету. Завідувач кафедри мінералогії і петрографії Варшавського університету (1936–1945).

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий і протягом багатьох років листувався із Вейбергом.

[48 – с. 138–158]

ВЕЙНШТЕЙН Григорій Еммануїлович (26.06/08.07.1860 – 01.01.1929) – промисловець, інженер, громадський діяч. Закінчив Петербурзький технологічний інститут (1882). Власник великого мукомельного підприємства в Одесі – торгового дому «Еммануїл Вейнштейн з синами». Від 1891 голова Одеського відділення Товариства поширення просвіти серед євреїв у Росії та член комітету Товариства для наукових єврейських видань. Голова Одеського біржового комітету. Член Державної ради (група лівих), обраний у 1915 від торгівлі та промисловості. Емігрував до Франції (1919). Працював інженером, керував підприємствами Ротшильдів.

Вернадський, очевидно, спілкувався з Вейнштейном у Державній раді. Лист Вейнштейна до академіка з Одеси (1918) опубліковано.

[45 – с. 614–616]

ВЕЛИКИЙ Володимир Миколайович (07/19.08.1851 – 1917?) – фізіолог, зоолог. Закінчив Петербурзький університет (1874). Професор Петербурзького (1885–1889) і Томського (1889–1903) університетів. Ректор Томського університету (1890–1892). У 1903 переїхав до Києва. Працював в управлінні Міністерства народної освіти (1904–1907). Приват-доцент *Київського університету*. Працював у фізіологічній лабораторії С. І. Чир'єва. Від лютого 1917 професор кафедри фізіології Київського жіночого медичного інституту.

Вернадський, можливо, спілкувався з Великим у справах Академічного союзу. Згадується у листі *Є. М. Трубецького* до Вернадського (1904).

[47 – с. 363]

ВЕНЮКОВ Павло Миколайович (02/14.06.1856 – 06/19.01.1916) – геолог, палеонтолог. Закінчив Петербурзький університет (1879), працював у ньому консерватором геологічного кабінету, приват-доцентом (від 1884). Орди-

нарний професор кафедри мінералогії та геології *Київського університету* (1889–1904).

Вернадський, імовірно, особисто знав Венюкова, згадував у листуванні з дружиною, а також із київськими кореспондентами академіка.

[22 – с. 29; 45 – с. 57; 48 – с. 314]

ВЕРІГО Броніслав Фортунатович (14/26.02.1860 – 13.06.1925) – фізіолог. Закінчив Петербурзький університет (1882) і Військово-медичну академію (1886). Професор кафедри фізіології Новоросійського університету в Одесі (1894–1914). Від 1917 професор, завідувач кафедри фізіології Пермського університету.

Вернадський, імовірно, був знайомий з Веріго, якого згадують *В. А. Косинський, Р. О. Прендель, В. А. Ротерт, С. М. Щепкін* у листах до академіка.

[46 – с. 267; 49 – за покаж.]

ВЕРНАДСЬКІ – родина та рідні В. І. Вернадського. Часто згадуються у щоденнику, листуванні Вернадського.

ВЕРНАДСЬКА Наталія Єгорівна (уродж. Старицька; 21.12.1860, за ін. відом. 22.11/04.12.1860 – 03.02.1943) – дружина В. І. Вернадського. Дочка відомого юриста, голови Департаменту законів Державної ради *Є. П. Старицького*, одного з учасників реформ 1860-х. Закінчила гімназію у Тифлісі, навчалася на Вищих жіночих курсах у Петербурзі. Вийшла заміж (1886). Учасниця просвітницької та благодійної діяльності (1890-ті). Членкиня Товариства для пошуку фінансової допомоги Вищим жіночим курсам, Комітету грамотності при Вільному економічному товаристві, Товариства слов'янської культури. Регулярно проводила літній сезон із дітьми у Полтаві, де жили батьки і родичі. До кінця своїх днів допомагала чоловікові у перекладах і редагуванні його праць. Померла в евакуації, в с. Борове (тепер Бурабай, Акмолинська обл., Казахстан), де й похована.

Випуск III «Проблем біохімії», який Вернадський закінчив у 1943 (опубліковано лише у 1980), він почав із присвяти: «Цей синтез моєї наукової праці і думки, понад шестидесяти років, присвячую пам'яті мого безцінного друга, моєї помічниці у роботі протягом майже 56 років, людині неймовірної духовної сили і вільної думки, дієвої любові до людей, пам'яті дружини моєї Наталії Єгорівни Вернадської (21.12.1860 – 3.02.1943), уродженої Старицької, яка померла майже зненацька, несподівано для всіх, коли ця книжка була вже закінчена. Допомога її в цій моїй праці була неоціненна».

Опубліковане листування Вернадського з дружиною є найважливішим джерелом для вивчення життєвого шляху академіка.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 21; 22; 23; 24; 25; 45 – с. 617–630; 49 – с. 551–667; 78 – с. 165–182]

ВЕРНАДСЬКА-ТОЛЛЬ Ніна Володимирівна (14/26.04.1898 – 22.05.1986) – дочка В. І. і Н. Є. Вернадських. Лікарка. Закінчила гімназію у Петербурзі (1914). З літа 1917 жила в Україні у рідних, а потім з батьками. Працювала у Полтаві, була членкинею Полтавського товариства любителів природи (1918). У Києві брала уроки живопису у художника М. І. Жука і готувалася до вступу на історико-філологічний факультет *Київського університету*. У 1920–1921 навчалася на фізико-математичному факультеті *Таврійського університету*. Після повернення до Петрограда відвідувала від квітня 1921 лекції у Військово-медичній академії. Разом із батьками виїхала з більшовицької Росії (1922). Залишилася в еміграції у Чехословаччині. Закінчила медичний факультет Карлового університету (1927). Працювала у представництві Російського Червоного Хреста у Празі. Вийшла заміж (січень 1926) за археолога Миколу Петровича Толля (1894–1985). Мали дочку Тетяну (1929–1999), яка страждала на невиліковну вроджену ваду. Родина переїхала до США (1939). У 1940–1953 Вернадська-Толль працювала у психіатричній клініці під Бостоном, очолювала у Мідлтауні (штат Коннектикут) приватну психіатричну клініку.

Частково опубліковано листування Вернадської-Толль із батьками.

[1 – оп. 3, спр. 283, 285, 286; 7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 49 – с. 668–792; 79 – с. 120–131]

ВЕРНАДСЬКИЙ Василь Іванович (1769 – 1838) – військовий лікар. Дід В. І. Вернадського. Навчався у Києво-Могилянській академії, згодом у Московській військово-медичній академії. Одержав чин колезького радника (1826). Служив ординатором Київського військового шпиталю (від 1830). Він змінив прізвище Вернацький на Вернадський. У 1819 розпочав процес долучення до російського дворянства, який завершився у 1853 указом Урядового Сенату про внесення родини Вернадських до 3-ї частини Родовідної книги Чернігівської губернії за вислуженими лікарем В. І. Вернадським чинами. Його дружина **Вернадська Катерина Яківна** (уродж. Короленко; 1781–1844), через яку є поріднення академіка з письменником *В. Г. Короленком*. У Василя Івановича і Катерини Яківни Вернадських було чотири сини: Авксентій (1813–?), Харитон (1814–1829), Хрисанф (1816–?), Іван (1821–1884) і дочка Ольга.

[11 – с. 31; 49 – с. 838, 863]

ВЕРНАДСЬКИЙ Георгій Володимирович (20.08/01.09.1887 – 12.06.1973) – історик, публіцист, мемуарист. Син В. І. і Н. Є. Вернадських. Закінчив історико-філологічний факультет Московського університету (1910). Прослухав курс лекцій у Фрайбурзькому університеті. Викладав у Пермському університеті (1917–1918). У 1918 перебрався до батьків у Київ. За порадою батька подав заяву про читання лекцій у Таврійському філіальному відділенні *Київського*

університету, професор *Таврійського університету* (від вересня 1918). У Криму: член Таврійської ученої архівної комісії, голова Товариства філософських, історичних і соціальних знань при Таврійському університеті, один із організаторів Таврійського архіву, член Філософсько-релігійного товариства. Виступав із доповідями, друкувався у наукових журналах і місцевих газетах. Працював у відділі друку уряду *П. М. Врангеля*. Емігрував до Константинополя, потім до Афін, де у 1921–1922 працював бібліотекарем в Археологічному товаристві. У 1922 переїхав до Праги, виявив інтерес до вивчення історії Візантії та Сходу. У 1927 переїхав до США. Викладач (1927–1946), професор (1946–1956) Єльського університету, вийшов у відставку в званні заслуженого професора університету (1956). Продовжував наукову і викладацьку діяльність у вищих закладах освіти США.

Частково опубліковано листування Г. В. Вернадського з батьками.

Вернадська Ніна Володимирівна (уродж. Ільїнська; 1884 – 16.10.1971) – дружина Г. В. Вернадського (від 1908), доводилася йому двоюрідною сестрою. Закінчила історико-філологічне відділення Вищих жіночих курсів у Москві, займалася музикою і співом.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 15 – с. 339–341; 45 – с. 631–649; 49 – с. 793–929; 78 – с. 184–260]

ВЕРНАДСЬКИЙ Іван Васильович (26.05/07.06, за ін. відом. 24.05/05.06.1821 – 27.03/08.04.1884) – економіст, статистик. Батько В. І. Вернадського. Закінчив *Київський університет* (1841). Викладав в одній з гімназій Києва. Стажувався за кордоном (від 1843). Захистив магістерську дисертацію (1847). Професор політичної економіки та статистики Київського (1846–1850) і Московського (1850–1856) університетів. Професор Технологічного інституту у Петербурзі (1857–1868). Служив у Центральному статистичному комітеті Міністерства внутрішніх справ (1856–1868). Викладав в Олександрівському лицей (1861–1868). Член Вільного економічного товариства. Жив у Харкові (1868–1876), служив керуючим конторою Державного банку. Очолював Товариство взаємного кредиту, був товаришем (заступником) голови Статистичного комітету. Вийшов у відставку і переїхав з родиною до Петербурга, де розпочав видання «Биржевого указателя» (1876). В. І. Вернадський і його сестри *Ольга Іванівна* (у заміжжі *Алексеева*; 1864–1921) і *Катерина Іванівна* (у заміжжі *Короленко*; 1864–1910) були дітьми у шлюбі з другою дружиною І. В. Вернадського – Ганною Петрівною (Константинович; 1837–1898), троюрідною сестрою першої дружини Марії Миколаївни (Шигаєвої; 1831/1832 – 1860).

Згадки про батька є у щоденниках і листуванні В. І. Вернадського. В особистому архіві збереглася частина архіву батьків. Вернадський наприкінці життя пропонував сину Георгію написати біографію діда.

ВЕРНАДСЬКА Ганна Петрівна (уродж. Константинович; 1837 – 07/19.11.1898) – друга дружина І. В. Вернадського (від 1862), мати В. І. Вернадського. Була дочкою *П. Х. Константиновича* (1785–1850). Закінчила приватне жіноче училище Є. В. Левашової (пансіон Левашової) у Києві. До заміжжя, за деякими відомостями, працювала в Олександро-Маріїнському училищі для найбільш бідніших дівчаток-сиріт у Москві на посаді класної дами. У Петербурзі викладала спів.

[1 – оп. 6, ба; 7 – 13 (в усіх за покаж.); 49 – за покаж.]

ВЕРНАДСЬКИЙ (Вернацький) Іван Никифорович (бл. 1730 – ?) – прадід В. І. Вернадського. Здобув освіту у Переяславському колеґіумі і Києво-Могилянській академії. Оселився на Чернігівщині. Священник у с. Церковщина Березнянського повіту. У 1786 його рід був внесений до 1-ї частини Родословної дворянської книги Чернігівської губернії. Документи, які засвідчували дворянське походження прадіда В. І. Вернадського, були втрачені під час пожежі. Пізніше І. Н. Вернацького було повторно зараховано до дворянського роду. Проте у 1840-х після однієї з перевірок рід Вернадських був позбавлений дворянства.

[11 – с. 30; 49 – с. 838, 855; 127; 128; 129]

ВЕРНАДСЬКИЙ Микола Іванович (1851 – 1874) – зведений брат В. І. Вернадського. Син *І. В. Вернадського* і *М. М. Шигаєвої* (1831/1932–1860). Мав талант художника, писав вірші, цікавився філософією та історією. Закінчив юридичний факультет Харківського університету. Помер від хвороби нирок невдовзі після закінчення університету.

Згадки про брата є у щоденниках і листуванні В. І. Вернадського, споминах про життя у Харкові. Щоденники М. І. Вернадського збереглися в архіві академіка.

[1 – оп. 5, спр. 32, 84, 90; 9 – с. 153, 177; 10 – с. 205, 414; 11 – с. 29, 145; 13 – с. 65, 67, 252; 14 – с. 158; 23 – с. 336]

ВИННИЧЕНКО Володимир Кирилович (16/28.07.1880 – 06.03.1951) – український письменник, художник, політичний і державний діяч. Активний учасник українського національного руху. У 1910-ті набув широкої популярності в Росії як письменник європейського рівня. Один із лідерів Української революції (1917–1921). Був членом і заступником голови УЦР, головою першого українського уряду – Генерального секретаріату УЦР, генеральним секретарем внутрішніх справ, автором і співавтором усіх головних законодавчих актів УЦР. Очолював Директорію УНР (14 листопада 1918 – лютий 1919), вийшов з її складу, не погоджуючись із політикою орієнтації на Антанту,

виїхав за кордон. У травні 1920 приїздив до Харкова і Москви, отримав пропозицію стати заступником голови РНК і наркома закордонних справ УСРР. Пересвідчившись у неможливості співпрацювати з радянською владою, виїхав до Франції.

Вернадський був серед делегатів *Української академії наук* під час зустрічі з головою Директорії УНР у грудні 1918, згадував Винниченка серед знайомих осіб.

[7 – с. 47, 251; 11 – с. 38, 121; 137 – с. 28]

ВИНОГРАДОВ Олександр Павлович (09/21.08.1895 – 16.11.1975) – геохімік. Учень і соратник В. І. Вернадського. Закінчив Медичну академію (1924) і Ленінградський університет (1925). Викладав у Військово-медичній академії (1925–1928). Працював у Лабораторії геохімічних проблем АН СРСР (1928–1947, від 1945 – директор). Директор Інституту геохімії та аналітичної хімії АН СРСР (від 1947). Професор Московського університету (від 1953). Разом із Вернадським організував і провадив дослідження БІОГЕЛ АН СРСР у Києві та на *Старосільській (Дніпровській) біологічній станції* у 1928. Академік АН СРСР (1953). Віцепрезидент АН СРСР (1967–1975).

Опубліковано листування Вернадського із Виноградовим.

[45 – с. 650–662; 48 – с. 159–170; 61]

ВИРЖИКОВСЬКИЙ Роман Романович (23.06/05.07.1891 – 03.09.1937) – геолог, гідролог. Закінчив *Київський університет* (1916). Працював: геологом армій Південно-Західного фронту, в Одеському відділенні Комітету військово-технічної допомоги, Гідрогеологічному відділенні Управління гідротехнічних робіт. Від січня 1920 старший асистент кафедри геології *Таврійського університету*, працював також у Комісії з вивчення продуктивних сил Криму. Від 1921 працював в Українському геологічному комітеті у Києві та Гідрометеорологічному інституті, Інституті геологічних наук АН УРСР. Завідувач кафедри і професор Харківського університету (від 1935). Репресований (1937). Незаконно звинувачений у сфабрикованій справі «Академічного центру». Розстріляний.

Вернадський був особисто знайомий і співпрацював із Виржиковським, листувався з ним.

[8 – за покаж.; 11 – с. 161; 45 – с. 663–672; 47 – с. 124, 125, 407; 49 – с. 123]

ВИРСЬКИЙ Микола Григорович – власник землі у *Шишаках* (зокрема, на ділянці «дач містечка Яреськи»). Дворянин із Миргорода, у якого Вернадські в квітні–травні 1913 придбали майже 12 десятин землі для облаштування дачного господарства.

[1 – оп. 2, спр. 157, арк. 342–343; 48 – с. 42; 49 – за покаж.]

ВИСАЧКІВСЬКИЙ ПАГОРБ – геологічна пам'ятка природи у межиріччі Сули та Удаю між селами Висачки, Тишки і Кузубівка Лубенського повіту Полтавської губернії. Як яскравий приклад локального неотектонічного підняття є давнім об'єктом зацікавлення геологів і природознавців. Вернадський за завданням Полтавського губернського земства разом із *М. О. Олеховським* вивчали будову Висачківського пагорба, за припущенням деяких дослідників, улітку 1901.

[44 – с. 311; 46 – с. 84; 126 – с. 27]

ВИСОЦЬКИЙ Георгій Миколайович (07/19.02.1865 – 06.04.1940) – лісівник, ґрунтознавець, геоботанік, гідролог. Академік АН УРСР (1939). Закінчив Петровсько-Розумовську сільськогосподарську академію (1890). Працював: у Бердянському лісництві, Спеціальній експедиції з перевірки та обліку різних методів ведення лісового і водного господарства у степах Росії. Очолював Постійну комісію з лісової дослідної справи в Росії. Переїхав до Києва (1913), працював у лісовому відомстві. Від січня 1918 фахівець Комітету земельних справ України. Приват-доцент *Київського університету*. Член *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України* на чолі з В. І. Вернадським. Для *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* Висоцький підготував записку з обґрунтуванням необхідності створення кафедри прикладної ботаніки у системі *Української академії наук* у зв'язку з відсутністю в Україні комплексного дослідження проблем науки про рослинний покрив. У жовтні 1918 був обраний професором по кафедрі ґрунтознавства *Таврійського університету*, втім до Криму виїхав лише у вересні 1919. Очолював кафедру лісознавства (від травня 1920). Після від'їзду Вернадського з Криму Висоцький очолював Вчений сільськогосподарський комітет Криму. Професор Білоруського сільськогосподарського інституту в Мінську (1923–1926). Завідувач кафедри Харківського інституту сільського і лісового господарства (1926–1930). Дійсний член ВАСГНІЛ (1934). Консультант (1930–1940-і) Всесоюзного науководослідного інституту лісового господарства та агрономеліорації (Харків). Фундатор Українського НДІ агролісомеліорації і лісового господарства (1930–1940).

Вернадський познайомився з Висоцьким у Києві (1918), підтримував близькі стосунки, співпрацював, листувався, згадував у щоденнику.

[7 – за покаж.; 8 – с. 72; 12 – с. 148; 20 – с. 92, 93; 45 – с. 673–694]

ВИШНЕВСЬКИЙ Лев Олександрович (17/29.10.1887 – 09.11.1938) – математик. Закінчив Московський університет (1913), приват-доцент університету (1917). Від 1918 приват-доцент філіального відділення *Київського університету* в Ялті. Екстраординарний професор (від 1919), декан фізико-математичного факультету, заступник ректора *Таврійського / Кримського університету* у

Сімферополі. Професор Томського університету (від 1925). Репресований за сфабрикованим звинуваченням «у шпигунській діяльності на користь Німеччини» (1937). Помер в ув'язненні.

Вернадський спілкувався із Вишневським під час роботи у Криму (1920–1921), згадував у щоденнику, листувався. Є також згадки у листуванні з *П. П. Сушкіним*.

[8 – с. 91, 111; 47 – с. 263; 48 – с. 171]

ВІДДІЛ ПРИКЛАДНОГО ПРИРОДОЗНАВСТВА УАН. Ідею створення такого відділу у складі УАН Вернадський сформулював у промові на першому засіданні *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* 9 липня 1918. На думку Вернадського, «лише за його наявності в даний момент незвичайного в історії людства потрясіння народного господарства і психіки Академія наук може викликати з оточуючого її життя безкінечні ресурси, може допомогти відновити величезні цінності, що загинули або безумно непродуктивно втрачені». Проте в остаточному варіанті ця ідея була трансформована у створення в складі *Фізично-математичного відділу УАН* «розряду прикладного природознавства» і *Комісії з вивчення природних багатств України* з Вернадським на чолі.

[43 – с. 202; 126 – с. 45, 269]

ВІДДІЛ СОЦІАЛЬНИХ НАУК (ТРЕТІЙ; СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ НАУК, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВІДДІЛ) УАН / ВУАН. Про створення такого відділу УАН (Третього) під назвою державно-економічного йшлося вже на другому засіданні *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* 12 липня 1918. На засіданні Комісії 24 липня 1918 постановлено створити підкомісію державно-економічних наук і доручити їй «обговорити питання про з'єднання державно-економічних наук в одному відділі чи розділенні їх на два відділи».

Принципи і завдання відділу виклав учений-економіст *М. І. Туган-Барановський* у «Записці про Відділ соціальних наук», яку схвалила Комісія.

Першими академіками УАН по Відділу соціальних наук (III відділу) наказом гетьмана *П. П. Скоропадського* було призначено *М. І. Туган-Барановського*, *В. А. Косинського*, *Ф. В. Тарановського*, *О. І. Левицького*. У складі відділу утворено кафедри сільського господарства, звичаєвого права, порівняльної історії права, теоретичної економії, постійні комісії: для вивчення звичаєвого права і для вивчення соціального руху (соціального питання), відкрито Інститут економічної кон'юнктури народного господарства, Демографічний інститут.

Невдовзі у 1919 Третій відділ УАН дістав назву Відділ Соціально-економічних наук, а з 1920 фактично діяв як Соціально-економічний відділ УАН.

Відділ друкував неперіодичні «Записки Соціально-економічного відділу ВУАН» (у 1923–1927 вийшло 6 т. у 4 кн.), «Збірники Соціально-економічного відділу ВУАН» (37 випусків у 1925–1931).

Вернадський підтримував пропозиції Туган-Барановського, обговорював з ним, зокрема, питання утворення Інституту для вивчення економічної кон'юнктури. Перший президент УАН підтримував особисті і наукові контакти з представниками Соціально-економічного відділу, зокрема, із *М. П. Василенком*, *К. Г. Воблим*, *О. М. Гіляровим*, *Б. О. Кістяківським*, *І. О. Малиновським*, *М. В. Птухою*, *М. О. Рейтлінгером*, *Ф. В. Тарановським*. Вернадський цікавився виданнями відділу, рекомендував ознайомитися з ними сину *Г. В. Вернадському*.

Соціально-економічний відділ проіснував у ВУАН до 1934 (у 1930 до нього було приєднано Історично-філологічний відділ), коли відділи були ліквідовані взагалі. У 1936 за новим статутом Академія наук УСРР була поділена на 3 відділи: суспільних наук, математичних і природничих наук, технічних наук. Відділення економіки з'явилося в АН УРСР у 1975.

[7 – с. 121; 43 – с. 202, 211, 214, 233, 256, 269, 272, 289, 310, 363–364, 588–589, 596; 54 – с. 137–140; 234–238; 311–313; 126 – с. 50, 53]

ВІЛНСЬКИЙ Олександр Валер'янович (04/16.09.1872 – 10.12.1928) – учений-інженер, український громадський діяч. Закінчив Харківський університет (1897), викладав там (до 1905). Працював як інженер у Західній Європі. Викладав у КПІ (від 1908). Член УНТ. Директор Жіночого комерційного училища *О. Ф. Плетнєвої* у Києві (1911). Член УЦР, від грудня 1917 директор департаменту професійної освіти Генерального секретаріату, пізніше працював у Міністерстві народної освіти Української Держави. В еміграції професор машинознавства Української господарської академії в Подєбрадах у Чехословаччині.

Вілінський був присутній у 1918 на засіданні *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України*, де головував Вернадський.

[43 – с. 540]

ВІНАВЕР Максим Мойсейович (18/30.11.1863 – 10.10.1926) – правник, адвокат, громадський діяч. Закінчив Варшавський університет (1886). Автор багатьох наукових праць із цивільного права. Учасник єврейського громадського руху. Влітку 1918 перебував деякий час у Києві. У листопаді 1918 – квітні 1919 міністр закордонних справ 2-го Кримського крайового уряду *С. С. Крима*. У 1919 емігрував до Франції.

Вернадський зафіксував зустрічі з Вінавером у Києві у 1918.

[7 – с. 109–112, 142, 145]

ВІНБЕРГ Володимир Карлович (23.08/04.09.1836 – січень 1922) – земський діяч. Закінчив офіцерські класи Лісового і межового інституту. Голова Таврійської губернської земської управи (1872–1881). Голова Ялтинської повітової земської управи (від 1902). У вересні 1921 був заарештований «за підозрою у співучасті в спробі вивозу» із Криму відомого місцевого громадського діяча. Помер в ув'язненні від висипного тифу.

Вернадський згадував Вінберга, з яким був знайомий, у листах до дружини у 1888–1892, зокрема, у справі можливого поселення до Криму.

[21 – с. 182; 22 – с. 34, 189; 49 – с. 579, 642–643]

ВЛАСЕНКО Йосип Олексійович – співробітник Землемірного училища у Полтаві. Член Полтавського товариства любителів природи, створеного В. І. Вернадським у 1918.

Вернадський, очевидно, знав особисто Власенка, якого згадує *Л. І. Путятя* у листі до академіка.

[47 – с. 185; 80 – с. 153]

ВОБЛИЙ Костянтин Григорович (15/27.05.1876 – 12.09.1947) – економіст, статистик, географ. Академік УАН (1919). Віцепрезидент ВУАН (1928–1930). Навчався у *Київській духовній академії*, на юридичному факультеті Юр'ївського університету, закінчив юридичний факультет Варшавського університету (1904). Викладав у *Київському університеті*. Один з ініціаторів створення Київського комерційного інституту (1907), викладач (до 1930), з 1917 його ректор. У 1918–1921 професор *Таврійського університету*. Керівник Комісії з вивчення народного господарства України ВУАН (1927–1930). Співробітник (від 1939), згодом директор (1943–1947) Інституту економіки АН УРСР.

Воблий працював у 1918 із Вернадським у *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України*, в *Українській академії наук*, *Таврійському університеті* (1920–1921). Гостював у Вернадського в Ленінграді і Москві, листувався з ним. Вернадські також спілкувалися із дружиною вченого **Раїсою Гуріївною Воблою** (1880–1959).

[7 – за показ.; 8 – за показ.; 10 – с. 77, 210, 293; 11 – с. 80; 14 – с. 159, 322; 43 – с. 493; 45 – с. 695–701]

ВОВК (Волков) Федір Кіндратович (05/17.03.1847 – 29.06.1918) – антрополог, етнолог, археолог, громадський діяч. Навчався у Новоросійському університеті в Одесі. Закінчив *Київський університет* (1871). Один із організаторів одноденного перепису населення Києва (1874) і III Археологічного з'їзду (1874). Виїхав за кордон (1876), щоб допомогти *М. П. Драгоманову* у Женеві

налагодити видання журналу. Відкрив українську друкарню у Відні. Публікував заборонені царською цензурою вірші та мистецькі твори *Т. Г. Шевченка*. Видав «Кобзар» у Празі (1876). Емігрував через переслідування з боку уряду за діяльність у Київській Громаді. Мешкав у Румунії, Женеві (від 1883), Парижі (від 1887). Навчався в Антропологічній школі при Сорбонні. Викладав слов'янську і порівняльну етнографію, антропологію та археологію у російській Вищій школі суспільних наук у Парижі (1902–1905). Переїхав до Петербурга. Працював зберігачем у Російському музеї (1905–1917). Збирав етнографічний побутовий матеріал слов'янських народів. Від 1907 викладав у Петербурзькому університеті. Член НТШ у Львові, Паризького антропологічного товариства. Один з активних членів української громади у Петербурзі.

Вернадський, за його ж згадкою, познайомився з Вовком у 1889–1890, коли працював у Парижі. Високо цінував науковий рівень вченого, листувався з ним. Запросив Вовка до Києва для роботи у *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН*. По дорозі до Києва Вовк захворів і помер у Жлобині під Гомелем. Вернадський підтримував перевезення із Петрограда до Києва колекції антропологічних та етнографічних матеріалів, наукового архіву і бібліотеки Вовка.

[7 – с. 115; 9 – с. 160; 43 – за покаж.; 48 – с. 172–178; 59]

Вернадський був знайомий із родиною Вовка, цікавився її долею, намагався допомогти у працевлаштуванні дружині Олександрі Юрїївні Вовк (уродж. Реммельмаєр), дочці Галині Федорівні Вовк (1896–1966), сину Юрію Федоровичу Вовку (1901 – кінець 1960-х).

[10 – с. 85; 43 – за покаж.; 45 – с. 309, 502; 49 – с. 682, 761]

ВОЗНЕСЕНСЬКИЙ Аркадій Вікторович (11/23.03.1864 – 31.01.1936) – геофізик, кліматолог, картограф. Закінчив Петербурзький університет (1888). Працював у Головній фізичній обсерваторії, у Тифліській обсерваторії. Директор Іркутської магнітно-метеорологічної обсерваторії (1895–1917). Від 1919 завідувач гідрометеослужби Чорного і Азовського морів. Професор метеорології і кліматології *Таврійського університету*. Пізніше працював в Інституті дослідної агрономії, Сейсмологічному інституті АН СРСР, Гідрологічному інституті.

Вернадський, очевидно, був знайомий із Вознесенським, який писав до академіка. Є згадки у листах Вернадського до *Я. І. Френкеля* та *О. Є. Ферсмана*, листі *П. П. Сушкіна* до академіка.

[47 – с. 264, 407; 48 – с. 179–183, 49 – с. 404]

ВОЙНАР Олексій Йосипович (25.07/07.08.1904 – 25.11.1963) – фізіолог, біохімік. Закінчив Одеський медичний інститут (1925). Працював доцентом кафедри біохімії Одеського медичного інституту. Організував і очолював

(1932–1963) кафедру біохімії у Сталінському медичному інституті. Головний редактор «Українського біохімічного журналу».

Відсутні підтвердження особистого знайомства Вернадського з Войнаром, проте академік надіслав йому у 1940 свою статтю «Про правизну та лівизну». Опубліковано лист у відповідь.

[48 – с. 184–185]

ВОЙЦЕХІВСЬКИЙ (Войцеховський) Юрій Олександрович (березень 1883 – 25.10.1937) – радянський державний діяч. Закінчив Київський комерційний інститут. У 1919 член колегії Наркомату освіти УСРР. У 1920–1925 член колегії і голова правління Цукротресту в Києві, директор Українського державного банку. У 1925–1928 голова правління Державного видавництва України. Від лютого 1928 до січня 1932 голова Київської міської ради, потім секретар ВУЦВК, а з жовтня 1936 заступник голови Найвищого (Верховного) суду УСРР. Репресований у липні 1937, засуджений як «учасник та один із керівників антирадянської націоналістичної терористичної організації на Україні». Розстріляний. Реабілітований у 1956.

Войцехівський був присутній на Раді ВУАН 3 травня 1928 у Києві, на якій під головуванням В. І. Вернадського обрано нового президента ВУАН *Д. К. Заболотного*. Просив занести до протоколу заяву Вернадського, що той довгий час не вживав українську мову і тому, коли буде важко говорити українською, – вживатиме російську.

[55 – с. 454–455]

ВОЛИНЬ, ВОЛИНЬСЬКА ГУБЕРНІЯ у житті Вернадського були перш за все об'єктом наукового геолого-мінералогічного дослідження. У квітні–травні 1904 Вернадський із двома учнями (*О. Є. Ферсманом* і, ймовірно, *Л. Л. Івановим*) відвідав Житомир, Бердичів, каменярні на його околицях (Грибарка, Жежелів). На початку червня 1909 під час відрядження від АН разом зі своєю асистенткою *Є. Д. Ревуцькою* досліджував поклади анамезиту – дрібнокристалічних базальтів, що містять самородне залізо у каменярні в околицях с. Берестовець Рівненського повіту Волинської губернії. Відвідав і Рівне. «Експурсією до Рівного дуже задоволений – бачив масу і зібрав величезний матеріал», – занотував учений у листі до дружини *Н. Є. Вернадської*.

Крім того, Вернадський листувався із колегами щодо досліджень на Волині. Серед його кореспондентів були *С. В. Бельський*; *Б. О. Гаврусевич*, *П. А. Тутковський*, *М. І. Усанович*, знавці геології Волині *П. Я. Армашевський*, *Л. Л. Іванов*, *В. І. Луцицький*, *В. Ю. Тарасенко*. В архіві академіка збереглася записна книжка з замітками про поїздку по околицях Бердичева у 1904.

[1 – оп. 1, спр. 268; оп. 2, спр. 38, арк. 113; 13 – с. 300; 25 – с. 25; 30 – с. 228; 49 – с. 577, 641; 112 – с. 147; 126 – с. 27]

ВОЛКЕНШТЕЙН Олександр Олександрович (1851, за ін. відом. 1852 – 1925) – відомий на Полтавщині земський лікар. Закінчив *Київський університет* (1875). Будучи студентом (наприкінці 1860-х – на початку 1870-х), входив до Київської Громади і полтавської «Унії». На початку ХХ ст. як «політично неблагонадійний» перебував під наглядом поліції. Разом із *В. Г. Короленком* на початку 1920-х провадив активну діяльність для врятування безпритульних дітей і надання допомоги голодуючим. Один з ініціаторів створення профілакторію та туберкульозної лікарні для дітей у Полтаві.

Волкенштейна часто згадувала у листах до Вернадського, зокрема в 1914, дружина Наталія Єгорівна.

[49 – с. 605–609]

ВОЛКОВ Михайло Михайлович (1878 – ?) – математик, фізик. Доцент Донського політехнічного інституту. Професор *Таврійського університету* (1919–1920). Вернадський, очевидно, був знайомий із Волковим, якого згадував у щоденнику.

[8 – с. 112]

ВОРОНЕЦЬ Петро Васильович (08/20.07.1871 – 27.10.1923) – математик, механік. Закінчив *Київський університет* (1896). Викладач (з 1899), професор (від 1908) цього університету. Водночас викладав на інженерному та електротехнічному факультетах Київського політехнічного інституту. Професор *Таврійського університету* (1919–1921).

Вернадський міг бути особисто знайомий із Воронцем, якого згадував у листі до академіка у 1921 його учень *С. П. Попов*.

[47 – с. 125]

ВОРОПАЄВ Михайло Олексійович (07/19.11.1872 – 1919) – матеріалознавець. Закінчив Харківський технологічний інститут (1901). Від 1907 працював у Київському політехнічному інституті: завідувач кафедри опору матеріалів та екстраординарний професор кафедри механічної технології (1911–1913), ординарний професор (1913). У 1911–1919 організував і керував лабораторією при кафедрі загальної технології металів і ливарної справи, яка була самостійною навчально-допоміжною одиницею.

Вернадський особисто був знайомий із Воропаєвим, зустрічався у 1918 щодо роботи *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України*, а навесні 1919 також мав через нього вирішувати справу порятунку «Київської громадської бібліотеки».

[43 – за покаж.]

ВОСКРЕСЕНСЬКИЙ Микола Михайлович (07/19.12.1889 – 22.09.1969) – ентомолог, цитолог, рентгенобіолог, зоолог. Закінчив *Київський університет* (1913). Працював на Севастопольській біологічній станції (1911–1913). Асистент, викладач, доцент Київського університету (1916–1938). Викладав у *Таврійському університеті* (1920). Працював на кафедрі експериментальної біології Київського рентгенологічного інституту. Викладав у Білоцерківському сільськогосподарському інституті (1939–1948), Курганському сільськогосподарському інституті (1949–1955).

Вернадський познайомився з Воскресенським у Києві в 1918, згадував у щоденнику. У 1926 *В. І. Липський* передавав через Воскресенського особисті речі першого президента УАН до Ленінграда.

[7 – с. 85; 10 – с. 209; 46 – с. 468]

ВОТЧАЛ Євген Пилипович (14/26.10.1864 – 01.04.1937) – ботанік, фізіолог рослин. Академік ВУАН (1921). Закінчив Казанський університет (1889). Працював у Московському університеті і Петровській сільськогосподарській академії. Професор кафедри ботаніки (1898–1932) сільськогосподарського факультету Київського політехнічного інституту (з 1923 факультет став Київським сільськогосподарським інститутом). Один із засновників у 1922 Наукового інституту селекції (згодом Всесоюзний науково-дослідний інститут цукрової промисловості), у якому до 1937 керував фізіологічним відділом. Одночасно у 1934–1937 завідував відділом біології сільськогосподарських рослин Інституту ботаніки ВУАН / АН УРСР. Засновник школи українських ботаніків-фізіологів.

Вернадський був особисто знайомий із Вотчалом, згадував у щоденнику, листувався, зустрічався у 1930-ті. Вотчал запропонував *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* проект створення інституту експериментальної ботаніки.

Вернадський був знайомий із дружиною Вотчала, мікробіологом **Євгенією Осипівною Вотчал** (уродж. Імшеник-Кондратович; 1866–1954).

[1 – оп. 2, спр. 19, арк. 3 зв.; 7 – с. 126; 10 – с. 85, 243; 11 – с. 94, 341; 48 – с. 186–187; 52 – с. 67–74, 77–79]

ВРАНГЕЛЬ Петро Миколайович (15/27.08.1878 – 25.04.1928) – восначальник, генерал-лейтенант. Закінчив Гірничий інститут у Петербурзі (1901), Імператорську військову академію (1910). Один із провідників Білого руху. На початку війни командував ескадроном у полку *П. П. Скоропадського*, відкинув пропозицію гетьмана очолити українські збройні сили. Командувач Добровольчої армії та «головноначальствующий» Харківської обл. (грудень 1919 – січень 1920). Головнокомандувач збройних сил Півдня Росії (від квітня 1920). Засновник уряду Півдня Росії. 3 листопада 1920 в еміграції.

Вернадський був знайомий із Врангелем особисто, зустрічався у справах *Таврійського університету*, звертався у вересні 1920 із проханням звільнити від служби в армії молодих науковців *М. П. Рашевського* і *О. Л. Струве*.

[8 – за показ.; 13 – с. 295; 48 – с. 188–191]

ВУЛИЦІ, ПРОСПЕКТИ, ПРОВУЛКИ, НАЗВАНІ В УКРАЇНІ НА ЧЕСТЬ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО.

Бульвар академіка Вернадського у Києві. Названий у 1973.

Вулиця академіка Вернадського: у смт Антонівка Херсонської обл., у містах Боярка, Вінниця, Запоріжжя, Луганськ, Сміла.

Вулиця Вернадського: у містах Бахмач, Біла Церква, Болехів, Дніпро, Донецьк, Дрогобич, Краматорськ, Кривий Ріг, Лубни, Львів, Нікополь, Слов'янськ, Стебник, Таврійськ, Умань, Харків, Хмільник, Хотин, а також у смт Зайцеве (Донецька обл.), Залізничне Козятинської міської ради (Вінницька обл.), Нова Галещина та Нові Санжари (Полтавська обл.), Первомайський Сніжнянської міської ради (Донецька обл.), Шишаки (Полтавська обл.).

Вулиця Володимира Вернадського: у містах Конотоп, Коростишів, Кременчук, Павлоград, Шпола.

Провулок академіка Вернадського: 1-й і 2-й провулки академіка Вернадського у місті Вінниця.

Провулок Вернадського: у містах Первомайськ Миколаївської обл., Пологи, Полтава, Хотин.

Провулок Володимира Вернадського: у містах Кременчук, Тараща, Шпола.

Проспект академіка Вернадського у місті Сімферополь. Названий у 2003.

Тупик Володимира Вернадського: 1-й і 2-й тупики Володимира Вернадського у місті Кременчук.

ВУЛЬФ Євген Володимирович (25.05/06.06.1885 – 21.12.1941) – флорист, біогеограф, знавець кримської флори. Закінчив Віденський університет (1909). Ботанік-садовод Нікітського ботанічного саду (1914–1926). Від 1921 професор *Таврійського / Кримського університету*. Працював в Інституті прикладної ботаніки і нових культур / Всесоюзному інституті рослинництва у Ленінграді (від 1926). Професор Ленінградського педагогічного інституту (від 1934). Один із засновників заповідної справи у Криму, запровадженій у 1917. Очолював *Кримське товариство дослідників і любителів природи* (від 1923). Загинув у блокадному Ленінграді.

Вернадський був особисто знайомий, спілкувався і листувався із Вульфом, у травні 1920 висунув його кандидатуру на секретаря *Комісії з вивчення природних виробничих сил Криму*.

[8 – с. 70, 108, 109, 152; 13 – с. 139; 45 – с. 702–712; 48 – с. 192–193; 78 – с. 131]

ВУЛЬФЕРТ Лідія Карлівна (уродж. Малецька; ? – 1913) – хрещена мати В. І. Вернадського, подруга його рідної матері *Г. П. Вернадської* (уродж. Константинович; 1837–1898). З кінця 1860-х займалася громадською діяльністю, працювала у земських страхових товариствах. Від 1901 мешкала у рідних в Києві.

Вернадський згадував Вульферт у листуванні з дружиною, є згадки у щоденнику. Опубліковано також листи Вульферт до Вернадського.

[13 – с. 38; 21 – за покаж.; 23 – с. 244; 24 – с. 169; 25 – с. 48; 44 – с. 209–210, 344; 49 – с. 930–938]

ГАВРИЛЕНКО Микола Іванович (18/30.05.1889 – 14.01.1971) – зоолог, орнітолог, природоохоронний діяч. Закінчив Харківський університет (1917). Викладав у Полтавському вчительському інституті. Працював у Полтавському краєзнавчому музеї (від 1918). Вивчав птахів Полтавщини, зібрав унікальну орнітологічну колекцію (понад 8 тис. експонатів), яка тепер зберігається в Музеї природи Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. У 1935 репресований, звинувачений за сфабрикованими справами у «контрреволюційних виступах». Незаконно засуджений до 5 років позбавлення волі (1937). Відбував покарання у тюменських таборах ГУЛАГу. На початку 1941 повернувся до Полтави. Працював у краєзнавчому музеї, у 1946–1960 лаборантом у Полтавському педагогічному інституті.

Вернадський був знайомий із Гавриленком від 1918, очевидно, по Полтавському товариству любителів природи. Згадував у щоденнику, спогадах, листувався.

[7 – с. 71, 230; 45 – с. 713–734]

ГАВРУСЕВИЧ Борис Олександрович (08/21.12.1908 – 27.03.1965) – геохімік і мінералог. Закінчив Волинський індустріальний політехнікум (1928). Працював в Українському відділенні Геолкому, Нікопольській марганцевій партії. Брав участь в експедиціях Інституту мінералогії та геохімії АН СРСР. Виконував обов'язки директора Хібінської гірничої станції АН СРСР, був начальником Волинської п'єзокварцевої і Прибайкальської геохімічної експедицій АН СРСР. Працював у Мінералогічному і Ломоносовському інститутах АН СРСР. Від 1935 на викладацькій роботі: професор Свердловського університету, Свердловського гірничого інституту, Східно-Сибірського університету в Іркутську, Пермського університету (від 1938). Працював у *Київському університеті*: завідувач кафедри геохімії (від 1945), кафедри мінералогії і геохімії (1955–1958). Одночасно старший науковий співробітник Інституту геологічних наук АН УРСР (1945–1949).

Вернадський був особисто знайомий із Гаврусевичем. Вони листувалися, є згадки у щоденнику, листуванні академіка з іншими кореспондентами. У 1935 Вернадський написав відгук на праці Гаврусевича для кваліфікаційної комісії.

[10 – с. 358; 48 – с. 194–203, 457–458, 460]

ГАЛАНТ Ілля (Еліягу) Володимирович (25.02/09.03.1867 – після 1939, за ін. відом. 1941) – історик, археограф, педагог, письменник. Здобув традиційну єврейську релігійну освіту. Викладав єврейське віровчення у комерційному училищі у Києві. Член Київського товариства рабинів. Секретар цукрозаводчика Л. І. Бродського. Вивчав матеріали з єврейської історії у Київському центральному архіві при *Київському університеті*. Друкувався у журналах «Киевская старина», «Восход», «Будущность», «Еврейская старина». У 1919 виступив ініціатором створення Гебраїстичної історико-археографічної комісії при УАН, згодом очолив її (1924–1929). Звільнений із ВУАН у зв'язку з ліквідацією комісії (1929). За непідтвердженими відомостями, розстріляний у Бабиному Яру (1941).

Вернадський, імовірно, був знайомий із Галантом, опубліковано лист до академіка від 1915.

[48 – с. 204–205]

ГАЛИЧИНА, ЛЬВІВ. Вернадський бував у Східній Галичині, що належала Австро-Угорщині, цікавився історією краю. Вперше побував у Львові ще дитиною, харківським гімназистом, коли родина здійснила поїздку за кордон у 1875, а Вернадський записав свої враження у записках-спогадах. Потім він неодноразово відвідував Галичину, у липні 1894 під час геологічної екскурсії до Австро-Угорщини і Німеччини відвідав Львів, Калуш, Дрогобич і Борислав, у листах до дружини описав враження, зокрема, щодо українського питання у Галичині, вів записи. У Бориславі Вернадський відвідав рудники гірського воску. У вересні 1903 ненадовго зупинявся у Львові, повертаючись із закордонного відрядження для участі у IX Міжнародному геологічному конгресі у Відні, відвідав *Наукове товариство імені Шевченка*. Учений також мав стосунки з галицькими науковцями, політиками, листувався з ними. Серед його кореспондентів – *З. Щ. Вейберг, С. В. Граб'янка, В. В. Дорошенко, С. Р. Зубер, О. М. Колесса, М. І. Павлик*. У листуванні з Граб'янкою Вернадський цікавився долею львівських науковців після радянської окупації у 1939. *М. П. Драгоманов* пропонував Вернадському, з яким був знайомий і листувався, під час відвідування Львова у 1894 познайомитися зі своїми галицькими приятелями *І. Я. Франком* і *М. І. Павликом*.

[1 – оп. 2, спр. 1, арк. 2–3; спр. 75, арк. 8 зв. – 18, 70; 23 – с. 79, 92, 112–115, 118, 120–123; 24 – с. 168–169; 44 – с. 215–216, 221–223; 46 – с. 102; 49 – с. 428, 678; 126 – с. 27]

ГАЛЬЦОВ Павло Семенович (Galtzoff Paul Simon; 28.03/09.04.1887 – 1979) – фахівець із морської зоології. Закінчив Московський університет (1910). Захистив докторську дисертацію. Викладав у Московському університеті. Директор Севастопольської біологічної станції Петроградської АН (1914). Один із засновників *Таврійської наукової асоціації*. Викладав у *Таврійському*

університеті. Емігрував (1920), мешкав у США (від 1921). Служив у US Bureau of Fisheries (1922–1964). Брав участь в організації лабораторії з вивчення молюсків у Вудсхоллі (штат Массачусетс, США) та очолював її (1960–1964). Член Нью-Йоркської академії наук.

Вернадський був знайомий із Гальцовим, згадував у щоденнику, листувався.

[8 – с. 107; 48 – с. 206–207]

ГАНЕЙЗЕР Євген Адольфович (24.12.1861/05.01.1862 – 01.10.1938) – письменник, публіцист, за фахом агроном. Закінчив сільськогосподарський факультет Львівського університету. Від 1882 друкувався у газетах «Южный край» (Харків), «Зоря» (Київ), часописах «Вестник Европы» та ін. У роки Першої світової війни був військовим кореспондентом. Перебував у дружніх стосунках із *В. Г. Короленком*, листувався із *М. М. Коцюбинським*. У 1918–1923 працював страховим агентом, бухгалтером, викладав у школі у Місхорі. Потім знов оселився в Москві.

Вернадський знав Ганейзера особисто, спілкувався у Києві, про що згадував у щоденнику 1918.

[7 – с. 115]

ГАНИЦЬКИЙ Іван Михайлович (1879 – 1921) – інженер-технолог, математик, механік. Закінчив Київський політехнічний інститут (1906). Від 1910 викладач кафедри прикладної механіки по відділенню теплових двигунів КПІ, екстраординарний професор (1912), керівник лабораторії теплових двигунів, ординарний професор (від 1915). Один з ініціаторів заснування Українського народного університету / *Київського державного українського університету* (1917), його ректор і професор механіки (жовтень 1917 – серпень 1918). Товариш (заступник) генерального секретаря торгу і промисловості уряду УНР (1918). Член *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України* на чолі з *В. І. Вернадським* (1918). Уряд УНР призначив Ганицького консулом до Кишинева (1920). Емігрував. Професор УВУ у Відні (1921), заступник голови (продекан) філософського факультету.

Вернадський спілкувався з Ганицьким, згадував у щоденниках.

[7 – с. 112, 158, 167; 11 – с. 121; 43 – за покаж.]

ГАНФМАН Максим Іполитович (04/16.10.1873 – 15.11.1934) – журналіст, юрист. Закінчив Казанський університет. Працював у Петербурзі, де поєднував роботу в адвокатурі з журналістикою. Наприкінці 1918 переїхав до Києва, де редагував газету «Утро», а від серпня 1919 газету «Объединение». Вернадський опублікував у газеті «Объединение» кілька статей (*Київська публіцистика*).

У 1919 Ганфман працював за наймом у Постійній комісії для вивчення соціального питання УАН. У листопаді 1919 переїхав до Одеси. Емігрував до Латвії (1921), був фактично політичним редактором ризької газети «Сьогодні» (до 1934).

Вернадський співпрацював із Ганфманом, зокрема у Києві у 1919.

[43 – с. 292; 49 – с. 506, 625]

ГАРВІС Олександр Павлович – лісничий у с. Черніно. Вернадський спілкувався з ним під час поїздки на *Старосільську (Дніпровську) біологічну станцію* влітку 1928 і згадував у щоденнику.

[10 – с. 81]

ГАРФ Ернест (Ернст) Карлович (29.01/10.02.1880 – 1919) – інженер. Закінчив Київський політехнічний інститут (1908), де згодом працював лаборантом, а від 1910 штатним викладачем опору матеріалів і механіки. Брав участь у діяльності Науково-технічного товариства, Київського товариства повітроплавання. Працював інженером у Київській губернській управі, очолював технічний відділ на Південноросійському машинобудівному заводі у Києві. У 1916–1918 керував власною майстернею з виготовлення авіаційних приладів у Москві. У 1918 акад. *Ст. П. Тимошенко* запросив Гарфа для організації лабораторії при Інституті технічної механіки УАН, *Спільне зібрання УАН* затвердило його старшим лаборантом інституту. Був членом *Комісії для вивчення природних багатств України УАН*, також викладав у Київському політехнічному інституті. Влітку 1919 заарештований більшовиками, звільнений за клопотанням УАН. Вийшов з Києва восени 1919, очевидно до Катеринодaru. Помер від тифу.

Вернадський був знайомий із Гарфом, згадував у щоденнику.

[7 – за показ.; 43 – с. 282, 301 і за показ.]

ГЕЛЬВІГ Роман Іванович (12/24.09.1873 – 02.10.1920) – лікар-анатом. Закінчив *Київський університет* (1902). Працював викладачем у різних вищих закладах освіти у Києві. Доктор медицини (1913). Один із засновників (1918), декан медичного факультету, перший ректор (1919–1920) *Таврійського університету*, в якому розпочав формування Інституту нормальної анатомії. Помер від тифу.

Вернадський співпрацював із Гельвігом у Таврійському університеті, став його наступником на посаді ректора (від 10 жовтня 1920). Згадував у щоденнику.

[8 – за показ.]

ГЕНЗЕЛЬ Павло Петрович (27.01/08.02.1878 – 28.02.1949) – юрист, економіст. Закінчив Московський університет (1902). Приват-доцент (1911), професор кафедри фінансового права (1914–1918) цього університету. Декан еконо-

мічного відділу Московського комерційного інституту (1910–1916). Професор фінансового права і декан юридичного факультету *Таврійського університету* (1918–1920). Професор кафедри державного і комунального господарства (1921–1925) Московського університету. Емігрував (1928 не повернувся з відрядження за кордон). Читав лекції в університетах Граца, Чикаго і Вірджинії.

Вернадський співпрацював із Гензелем у Таврійському університеті, згадував у щоденнику.

[7 – за покаж.]

ГЕОДЕЗИЧНИЙ ІНСТИТУТ УАН. Вернадський активно провадив ідею організації науково-дослідної установи для топографічної та картографічної зйомки території України під час роботи у *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН*. На засіданнях розглядалися пропозиції члена підкомісії з організації *Фізично-математичного відділу УАН М. О. Медзвєцького* і наради геофізиків в Одесі щодо організації Геодезичного інституту. Цей інститут мав бути однією з п'яти наукових установ, які, на думку Вернадського, необхідно було створити в складі *Фізично-математичного відділу УАН* у першу чергу. Він особисто очолив комісію зі створення Геодезичного інституту, яка підготувала пропозиції щодо забезпечення установи приміщенням, земельною ділянкою, коштами. За пропозицією Медзвєцького на посаду директора інституту обговорювалася кандидатура професора Новоросійського університету в Одесі *О. Я. Орлова*, яку підтримав Вернадський, бо вважав того здібним ученим, людиною ініціативною, здатною поєднувати наукові дослідження з організаційною роботою. Кошторисом на 1919 навіть передбачалися кошти на друкування «Вісника» інституту. Втім Геодезичний інститут у ці роки створити не вдалося. Однак у 1927, за ініціативи *С. Л. Рудницького*, який переїхав в УСРР з Праги, було організовано у Харкові Український науково-дослідний інститут географії і картографії (проіснував до 1934). У Харкові також діяли освітні геодезичний і землепорядний інститут, і недовгий час окремий геодезичний інститут.

[43 – с. 213, 217, 225, 232, 234–235, 242, 581, 583, 593, 597; 52 – с. 33–35; 54 – с. 81–82, 93–95, 157; 66 – с. 9, 170–171; 67 – с. 43 та ін.; 122 – с. 158; 126 – с. 51, 64]

ГЕОРГІЄВСЬКИЙ Андрій Семенович (25.11/07.12.1863 – 24.09/06.10.1898) – ґрунтознавець. Разом із В. І. Вернадським брав участь в експедиції *В. В. Докучаєва* у Полтавській губернії. Досліджував ґрунтоутворення Полтавського повіту.

Георгієвський згадується у листуванні.

[46 – с. 77, 80]

ГЕОФІЗИЧНА ОБСЕРВАТОРІЯ. У липні 1918 на засіданні *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* Вернадський запропонував обговорити питання про заснування при Академії наук фізичної і метеорологічної обсерваторії. При цьому академік висловився за доцільність створення при Академії «насамперед Геофізичної обсерваторії дослідницького типу». Комісія після обговорення висловила за створення в Україні «Головної фізичної обсерваторії (з геофізичної частиною), що перебуває у віданні Академії наук, користується самоврядуванням і своїм бюджетом». Комісія розглядала також пропозицію геофізиків з Одеси щодо організації там Геофізичного інституту і «встановлення взаємовідносин його з Академією». Утім УАН обмежилася на початковому етапі справами утворення Фізичного інституту (нереалізована програма *Й. Й. Косоногова*, Фізичний інститут у Києві створено лише 1929) і *Геодезичного інституту*, а окремий Інститут геофізики АН УРСР було утворено лише 1960.

[43 – с. 197, 208, 217, 225, 291–292, 581, 593, 597]

ГЕПШТЕЙН Мойсей Калманович – правник. Закінчив Новоросійський університет. Присяжний повірений в Одесі. Відповідальний редактор часопису «Еврейская будущность» (1909). Після Жовтневого перевороту 1917 служив у кооперації.

Вернадський згадував Гепштейна у щоденнику як учасника кадетського делегатського з'їзду у Києві в 1918.

[7 – с. 84]

ГЕРБЕЛЬ Сергій Миколайович (1856, за ін. відом. 1855 або 1858 – 06/19.09.1939) – земський і державний діяч. Служив на Херсонщині у земстві, губернський гласний, голова Херсонської губернської земської управи (1900). У 1902 харківський віцегубернатор, у 1903–1904 в. о. харківського губернатора. Міністр продовольства Української Держави в уряді *Ф. А. Лизогуба* (від липня 1918). Брав участь у складанні проекту аграрної реформи. Очолив новий кабінет (від 14 листопада 1918), де обіймав також посаду міністра земельних справ. У грудні 1918 заарештований у Києві Директорією УНР та ув'язнений до Лук'янівської в'язниці. Звільнений у лютому 1919. Виїхав до Одеси, потім до Німеччини. Похований у Белграді.

Вернадський згадував Гербеля як знайому особу.

[7 – с. 89; 11 – с. 121]

ГЕРЦЕНВИЦЬ (Герценвіц) Михайло Іванович (10/22.11.1874 – ?) – землевласник Костянтиноградського повіту Полтавської губернії. Закінчив Інститут інженерів шляхів сполучення у Петербурзі. Працював в управлінні зі споруч-

дження залізниць. Предводитель дворянства Костянтиноградського повіту (від 1910), Полтавської губернії (1913–1917). У травні–червні 1919 був заарештований більшовиками, звільнений. Емігрував до Югославії.

Вернадський, імовірно, був знайомий із Герценвицем, згадував у щоденнику.

[7 – с. 80]

ГЕРЦЕНШТЕЙН Ганна Михайлівна (у заміжжі Ігумнова; Левицька; 1889 – 1985?) – сестра В. М. Любоцинської, дочка М. Я. Герценштейна (1859–1906), одного з близьких друзів В. І. Вернадського. Перебувала у Полтаві, намагалася знайти роботу у Києві, листувалася з цього приводу з Вернадським у 1918. Узимку 1918–1919 мешкала у Києві та планувала працювати хімікинею у Вернадського. Згодом виїхала з матір'ю до Чехословаччини, де проживала до кінця життя. Вернадський згадував про сестер Герценштейн у щоденнику, листуванні.

Віра Михайлівна Любоцинська (уродж. Герценштейн) – дружина *М. М. Любоцинського-молодшого*, племінника *Н. Є. Вернадської*.

[7 – с. 126, 197; 9 – с. 149; 45 – с. 735–736; 48 – с. 208–209]

ГІЛЯРОВ Олексій Микитович (20.12.1855/01.01.1856 – 07.12.1938) – філософ, історик філософії. Академік ВУАН (1922). Закінчив Московський університет (1880), де був приват-доцентом (1884–1887). Потім у *Київському університеті*: приват-доцент, екстраординарний (від 1892), ординарний (від 1894), заслужений (від 1910) професор. Захоплювався математикою, хімією, писав вірші. Наприкінці 1920-х зарахований до складу «ворожих елементів» ВУАН, зазнав прижиттєвого забуття.

Вернадський тривалий час підтримував наукові зв'язки з Гіляровим, обговорював із ним проблеми *живої речовини*, філософські питання. Давав високу оцінку працям філософа.

[7 – за покаж.; 8 – с. 26, 30, 55; 10 – с. 85–86; 45 – с. 334, 737–740; 63 – с. 103]

ГІНЗБУРГ Ілля Ісаакович (13/25.01.1882 – 15.04.1965) – мінералог, геохімік. Навчався 1902–1904 у Фрайбурзькій гірничій академії (Німеччина). Закінчив Петербурзький політехнічний інститут (1913), працював там. У 1918–1922 працював у Києві у близькому контакті з Вернадським. Секретар і товариш (заступник) голови Київського відділення Геологічного комітету. Після повернення з відрядження до Берліну (1923–1925) працював у Геологічному кабінеті АН СРСР. Співробітник КЕПС. Незаконно заарештований (1928), звинувачений «у промисловому саботажі» і засуджений до 10 років виправних таборів. Працював у Печорському краї в Ухтинській експедиції ОДПУ, хімічній

лабораторії. У 1934 був достроково звільнений, судимість знято (1936). Працював в Інституті геолого-природничих наук ім. В. І. Вернадського у Москві. Доктор геолого-мінералогічних наук (1943), професор. Завідувач відділу екзогенних рудних родовищ Інституту геології, петрографії, мінералогії і геохімії (1956–1963).

Багато згадок про Гінзбурга у щоденнику Вернадського, листуванні академіка з колегами, родиною.

[7 – за покаж.; 9 – с. 68; 10 – с. 139, 260; 12 – с. 71, 97, 215; 20 – с. 92, 95, 97; 45 – за покаж.; 49 – с. 398, 672; 62 – с. 17, 28, 79, 82]

ГІНЗБУРГ Марк Ісаакович – інженер. За рекомендацією В. І. Вернадського був відряджений з Києва до Петрограда і Москви у березні 1919 з дорученням на придбання книжок для НБУ.

Є згадки також у листуванні.

[43 – с. 417, 420; 49 – с. 509]

ГІНЦІВСЬКА ПІЗНЬОПАЛЕОЛІТИЧНА СТОЯНКА НА ПОЛТАВЩИНІ.

Визначна пам'ятка археології кам'яної доби, котра датується у межах 15–13 тис. років тому і розташована на правому березі р. Удай між селами Гінці і Духове (тепер у Лубенському районі Полтавської обл.). Вернадський був учасником дослідження цієї пам'ятки культури. Ще 1891 його запрошено лубенською музейницею і меценаткою *К. М. Скаржинською* до участі у проведенні невеликих досліджень на стоянці, однак немає підтвердження, що учений відвідав Гінці тоді, а також у 1901, коли вивчав будову *Висачківського пагорбу* на Лубенщині. Лише улітку 1915 трапилася відповідна нагода – під час роботи експедиції *Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства* з розкопок одного із жител Гінцівського пізньопалеолітичного стійбища, яку організував *В. М. Щербаківський*. Наслідком перебування Вернадського на пам'ятці двічі впродовж сезону розкопок стала підготовка рукопису спеціальної публікації геологостратиграфічного змісту «Про результати розкопок в селі Гінці Лубенського повіту 1914–1915». Ця стаття не вийшла друком за життя Вернадського і побачила світ уперше в Полтаві лише 2008. Ще 1915 Вернадський сформулював «питання, які повинні бути вирішені для точної відповіді щодо віку палеолітичної людини в Гінцях», а 1939 у листі до палеонтолога *І. Г. Підоплічка* запропонував допомогу однієї з очолюваних академіком лабораторій для датування остеологічних матеріалів із Гінців через їхній хімічний склад (за вмістом фтору).

[1 – оп. 1, спр. 332; 7 – с. 230; 44 – с. 117–128, 310–314; 47 – с. 113–117, 625–626; 80 – с. 108–150; 83; 124 – с. 109–114]

ГЛАГОЛЄВА Олександра Олександрівна мешкала у Полтаві, а згодом у Москві з *Марією Єгорівною Старицькою*, яка з дитинства погано чула, допомагала їй. Відомостей про Глаголеву бракує.

Є згадки про Глаголеву у родинному листуванні.

[49 – за покаж.]

ГЛАЗУНОВ Олександр Ілліч (20.01/01.02.1888 – 21.10.1951) – хімік, інженер-металург. Закінчив Петербурзький політехнічний інститут (1912). Керуючий хімічними заводами у Криму 1915–1918. Емігрував (1921). Жив у Чехословаччині (1922–1945). Після війни читав лекції у Парижі та Женеві. Перебрався до Чилі (1948).

Вернадський згадував Глазунова у щоденнику, очевидно, спілкувався з ним у Криму в 1920–1921, у Чехословаччині. Опубліковано лист інженера до академіка з Керчі.

[9 – с. 67, 75; 10 – с. 46; 48 – с. 210–211]

ГЛИНКА Костянтин Дмитрович (23.06/05.07, за ін. відом. 01/13.08.1867 – 02.11.1927) – ґрунтознавець. Закінчив Петербурзький університет (1889), де й працював. Разом із В. І. Вернадським брав участь в експедиції (1889–1890) з оцінки земель Полтавської губернії, зокрема, у Роменському і Лохвицькому повітах. Від 1895 викладав у Новоолександрійському інституті сільського господарства і лісівництва у Польщі (тепер Харківський аграрний університет), ад'юнкт-професор (1896). Засновник і директор (від 1913) Воронежського сільськогосподарського інституту. Директор Ленінградського сільськогосподарського інституту (від 1922). Засновник (1925) і перший директор Інституту ґрунтознавства у Ленінграді. Академік АН СРСР (1927).

Вернадський подав, зокрема, записку про наукову працю Глинки для обрання його у 1927 на академіка АН СРСР.

[1 – оп. 3, спр. 422; 7 – с. 24, 46, 134; 29 – с. 236–238; 46 – с. 80–81]

ГНАТЮК Володимир Михайлович (09.05.1871 – 06.10.1926) – фольклорист, мовознавець, літературознавець, громадський діяч. Академік ВУАН (1924), дійсний член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові (1899). Закінчив Львівський університет (1898). Редагував усі видання НТШ (від 1900), зокрема «Етнографічний збірник» (1900–1926). Член-кореспондент Петербурзької АН (1902). На початку 1920-х директор «Української видавничої спілки».

Вернадський, можливо, не був особисто знайомий із Гнатюком, утім у 1921 цікавився у листуванні з *А. Ю. Кримським* і *М. П. Василенком* справою обрання львів'янина академіком ВУАН.

[45 – с. 296, 299, 46 – с. 286, 307]

ГОГЕЛЬ Сергій Костянтинович (09/21.05.1860 – 17.03.1933) – юрист, магістр карного права. Закінчив Петербурзький університет (1885). Приват-доцент кафедри карного права (1904–1911) університету. Професор і ректор Психоневрологічного інституту (від 1911). Сенатор Карного генерального суду (1918) Державного сенату часів Гетьманату *П. П. Скоропадського*. Працював у *Національній бібліотеці України / ВБУ* (1919). Професор і виконувач обов'язків ректора Севастопольського юридичного інституту (1920), а також професор Боспорського університету в Керчі. В еміграції від 1920: спочатку у Константинополі, потім у Празі з 1922.

Вернадський був особисто знайомий із Гогелем від 1917, згадував у щоденнику, листувався.

[8 – с. 13–14; 45 – с. 741–748; 43 – с. 478]

ГОЛГОФСЬКИЙ Олександр Олександрович (1876 – 14/27.10.1919) – хімік. Закінчив Московський університет. Асистент і викладач *Київського університету* (1908). Член хімічно-технічної секції *Комісії для вивчення природних багатств України* УАН.

Вернадський був знайомий із Голгофським. Написав некролог. Є також згадки у щоденнику.

[7 – с. 174, 175; 44 – с. 279]

ГОЛОВ'ЯНКО Зиновій Степанович (30.10/11.11, за ін. відом. 29.10/10.11.1876 – 23.11.1953) – фахівець у галузі захисту рослин. Закінчив Петербурзький лісовий інститут (1901). Працював у лісництвах Воронежської та Самарської губерній, на Чигиринщині і Київщині. Займався організацією і проведенням лісозахисної справи. Завідувач Бюро лісової ентомології (1918). Викладав ентомологію в Уманській школі садівництва (1919–1922). Член *Сільськогосподарського вченого (наукового) комітету України*. Засновник і керівник 1924–1934 Дарницької лісової дослідної станції (поблизу Києва). Професор Київського лісгосподарського інституту (1937–1953). Від 1943 також старший науковий співробітник Інституту зоології АН УРСР, згодом Інституту ентомології АН УРСР.

Вернадський зустрічався з Голов'янком у 1919, відвідуючи у Києві ентомологічну станцію. Вони листувалися.

[7 – с. 133; 48 – с. 212–214]

ГОЛОВКІНСЬКИЙ Микола Олексійович (17/29.04.1834 – 09/21.06.1897) – геолог і гідрогеолог. Приват-доцент (1864–1865), професор (1868) Казанського університету. Професор (від 1871), ректор (1877–1881) Новоросійського університету в Одесі. Головний гідрогеолог Таврійської земської управи (від 1886).

Вернадський був знайомий із Головкінським, про якого є згадки у «Хронології» життя академіка (зазначено вплив на власну наукову працю), а також у листах *I. М. Педдакаса*.

[13 – с. 144; 30 – с. 179; 49 – с. 276]

ГОЛОДОМОР в Україні. Вернадський стикнувся з масовим голодом населення ще у 1892, коли брав активну участь у боротьбі із голодом у Тамбовській губернії. Був створений комітет допомоги селянам, залучалися добровільні приватні пожертвування, зокрема з українських губерній. Побачив Вернадський також голод у Росії, повертаючись з Криму до Петрограда навесні 1921. Про голод в Україні у 1921 Вернадському писали його кореспонденти, зокрема *В. М. Щербаківський*, розповідали знайомі, а академік писав дітям у 1922 про загрозу голоду у частині України.

Голодомор в Україні у 1932–1933 – масовий, навмисно зорганізований владою голод – став для Вернадського свідомою боротьбою комуністів із селянством. Про голод йому розповідали колеги і рідні, а саме – *Є. П. Вотчал*, *А. Ю. Кримський*, *С. О. Мамчич*, *Л. М. Яснопольський* та інші, а Вернадський 8 квітня 1932 записав у щоденнику: «На Україні самий формений голод». Пізніше у «Хронології», згадуючи ці роки, Вернадський підкреслював, що під час голоду доходило до канібалізму, «навіть у Полтаві були випадки людодіства». Українська влада, за словами академіка, діяла за вказівками центральної московської влади, «але коли голод проявився втечею населення невідомо куди – було звинувачено республіканський уряд». Селяни «тікали до Москви, у Пітер – багато дітей вимерло», – зазначав учений, – «у той же час голод виник у зв'язку з неприйняттям колгоспів (друге кріпосне право ...)». «Зрештою місцева українська влада виявилася винною – скінчилося самогубством Скрипника – хоча український уряд виконував веління Москви», – писав перший президент УАН. У листах до сина в США з Праги у 1935–1936 Вернадський розцінював голод, як «створений, вірніше, свідомо допущений владою, захопленою зненацька в своїх помилкових рішеннях, і який психічно дуже сильно вплинув на широкі кола свідомо мислячих людей у Росії, перелякав можновладців народним гнівом і ненавистю». На думку Вернадського, «психологічний вплив голоду і викликаного ним наслідку не можна недооцінювати». Вернадський констатував, що «жорстоко винищували «куркулів», кращу частину селянства», але «загинули слабкі і старі в гол<овній> частини, безліч утекли з України та Передкавказзя і знову увійшли в життя». Оцінюючи книгу В. Чемберлена «Russia's Iron Age», писав, що глава про селянство і загибель від голоду 1933 «відповідає тому, що чули від очевидців усі ми, а я вперше бачу в закордонній пресі».

[9 – с. 87; 10 – с. 95, 279, 315, 318, 330, 355, 385; 11 – с. 20; 49 – с. 7–8, 15, 19, 207, 209, 210, 457, 676, 795, 834. 839–841, 846, 944–946]

ГОЛУБ Микола Софронівч (1886 – ?) – хімік. Навчався на фізико-математичному факультеті Новоросійського університету в Одесі, згодом перевівся до Харківського університету. Студентом брав участь у Радієвій експедиції В. І. Вернадського на Кавказ (1911). Очевидно, емігрував до Німеччини.

Пропонував Вернадському допомогу у виданні його праць за кордоном. Академік, очевидно, був особисто знайомий із Голубом, вони листувалися.

[9 – с. 59; 48 – с. 215–221]

ГОЛУБЄВ Степан Тимофійович (25.10/06.11.1848 – 22.11.1920) – історик церкви, архівознавець. Закінчив *Київську духовну академію* (1874). Приват-доцент (1874), доцент (1884), ординарний професор КДА (1900). Професор *Київського університету*, дійсний член (1890) і співробітник Київської археографічної комісії (1893–1919). Член-кореспондент Петербурзької АН (1908).

Вернадський, імовірно, особисто знав Голубєва, брав участь у вирішенні питання про придбання його бібліотеки для *Національної бібліотеки України / ВБУ*. Є також згадки й у листуванні.

[43 – с. 426; 48 – с. 111, 115]

ГОЛЬДМАН Олександр Генріхович (22.01/03.02.1884 – 30.12.1971) – фізик. Академік ВУАН (1929). Закінчив Київський університет (1909) і філософський факультет Лейпцизького університету (1908), в якому працював (1911–1914). Викладав у Петроградському політехнічному інституті (1914–1918). Очолював кафедру фізики Київських політехнічного (1921–1930) і медичного (1922–1929) інститутів. Професор *Київського університету* (1929–1938). Директор (1929–1938) Науково-дослідного інституту фізики (згодом Інститут фізики ВУАН). Член Президії, академік-секретар Відділення математичних і природничих наук ВУАН (1930–1938). Заарештований і незаконно засуджений за сфальсифікованою справою (січень 1938) за звинуваченням «в активній участі в українській націоналістичній організації» і засланий до Казахстану. Після закінчення заслання працював у різних навчальних закладах. Реабілітований (1956), поновлений у званні академіка. Від 1959 завідувач лабораторії електролюмінесценції Інституту фізики АН УРСР.

Вернадський міг бути особисто знайомим із Гольдманом, якого згадував у 1938 в щоденнику.

[11 – с. 261]

ГОРДОН Володимир Михайлович (25.10/06.11.1871 – 03.01.1926) – юрист. Академік ВУАН (1925). Закінчив Петербурзький університет (1894). Викладав у Демидівському юридичному ліцеї. Професор Харківського (1907), Петроградського (1918) і *Таврійського* (1919–1921) університетів. Юрисконсульт

Наркомату юстиції Кримської АСРР (1921–1922). Повернувся до Харкова, де викладав у Харківському інституті народного господарства.

Очевидно, Вернадський був знайомий із Гордоном. Згадував його у щоденнику як керівника делегації професорів Таврійського університету, що наприкінці 1920 зверталася до влади білогвардійців Криму з клопотанням про допомогу науковим працівникам, які бідують.

[8 – с. 112, 168; 45 – с. 342]

ГОРШКОВ Дмитро Степанович (1870 – 1927) – земський діяч, журналіст. Закінчив Новоросійський університет в Одесі. Гласний Єлисаветградського повітового і Херсонського губернських земських зібрань. Видавець і редактор єлисаветградської газети «Голос Юга» (1904–1918). Голова Єлисаветградської повітової земської управи (1917–1918).

Вернадський був особисто знайомий із Горшковим, згадував як учасника кадетського делегатського з'їзду в Києві у травні 1918.

[7 – с. 83]

ГРАБАР Володимир Еммануїлович (09/21.01, за ін. відом. 10/22.01.1865 – 26.11.1956) – історик-правник. Академік ВУАН (1926). Вихованець Колегії П. Галагана у Києві. Закінчив Московський університет (1888). Доцент (від 1893), професор (від 1901) Юр'ївського університету. Попечитель Ризького навчального округу (1916). Професор Воронежського університету (від 1918). У 1919–1921 мешкав в Адлері. Професор Московського університету (від 1923), консультант Наркомату зовнішньої торгівлі СРСР. Обраний (листопад 1926) на кафедру міжнародного права ВУАН, з середини 1930-х поза штатом, постійно мешкав у Москві. Працював також в Інституті держави і права АН СРСР.

Товариш В. І. Вернадського і *М. П. Василенка*. Вернадський постійно спілкувався з Грабарем у Москві, згадував у щоденнику. Є згадки у листуванні.

[15 – с. 133–134; 47 – с. 315–316]

ГРАБ'ЯНКА (Грабянка) Северин Владиславович (Grabianka-Leszczyc Seweryn Antoni; 08.01.1886 – 14.10.1965) – інженер-хімік, радіолог, бібліїст. Закінчив Петроградський технологічний інститут (1916). Працював у Франції в лабораторії Інституту гідрології та кліматології Collège de France, в університеті в Познані, співробітник Геологічного інституту у Варшаві. У 1940 завідувач лабораторії радіоактивності при кафедрі петрографії Львівського університету і співробітник Львівського політехнічного інституту. За незрозумілих обставин опинився на засланні у Сибіру. Був звільнений за «амністією». У роки війни потрапив до Палестини, де брав участь у церковно-археологічних дослідженнях. Помер в Англії.

Вернадський був особисто знайомий із Граб'янкою. Згадував про зустріч у щоденнику, листувався у часи його праці у Львові.

[13 – с. 254; 48 – с. 226–235]

ГРЕВС Іван Михайлович (04/16.05.1860 – 16.05.1941) – історик, культуролог, краєзнавець. Закінчив Петербурзький університет (1884), викладав у ньому (1889–1899). Професор Вищих жіночих (Бестужевських) курсів (1903–1918), Петербурзького університету (1903–1923), Ленінградського державного університету (1934–1941). Близький друг Вернадського від часів гуртка «Братство».

Дружина **Марія Сергіївна Гревс** (уродж. Зарудна; 1860–1942), двоюрідна сестра *Н. Є. Вернадської*. Випускниця Вищих жіночих курсів. Брала участь у комітетах грамотності і народної літератури. Померла у блокадному Ленінграді. Дочка Гревсів Катерина Іванівна (1887–1942). Закінчила консерваторію по класу фортепіано (1914), а також історико-філологічне відділення Вищих жіночих курсів у Петрограді (1917). Працювала бібліотекаркою, службовицею у різних організаціях (після 1917). Померла у блокадному Ленінграді. Молодша дочка Гревсів Олександра (1894–1910; домашнє ім'я Шурочка) трагічно загинула.

Гревси відпочивали разом із Вернадськими у *Шишаках*, зокрема на їхній дачі на *Бутовій горі*. Про Гревса та інших членів «Братства» Вернадський згадував у своїх *спогадах* «Перший рік Української Академії Наук (1918–1919)». Є згадки у листуванні.

[43 – с. 548; 48 – с. 92; 49 – за покаж.]

ГРЕКОВ Борис Дмитрович (09/21.04.1882 – 09.09.1953) – історик. Навчався у Варшавському університеті (1901–1905). Закінчив Московський університет (1907). Викладав на Вищих жіночих (Бестужевських) курсах, у Петербурзькому університеті. Приват-доцент, професор Пермського університету (1916–1918). Товаришував із сином академіка *Г. В. Вернадським*. Професор *Таврійського університету* (1918–1921). Повернувся до праці у Петроградському університеті, де поєднував викладацьку роботу з роботою в АН і Центральному історичному архіві. Заступник директора (від 1936), директор Інституту історії АН СРСР у Ленінграді (1939–1953). Одночасно (1947–1951) очолював Інститут слов'янознавства. Академік АН СРСР (1935). Академік-секретар Відділення історії та філософії АН СРСР (від 1946).

Вернадський був особисто знайомий із Грековим, згадував у щоденниках, листуванні з сином.

[8 – с. 87, 110, 112; 49 – с. 849, 853]

ГРЕЧНИЙ Яків Веніамінович (07/20.09.1910 – 20.05.1981) – матеріалознавець. Закінчив Дніпропетровський фізико-хіміко-математичний інститут (1932). Працював (від 1933) у Дніпропетровському металургійному інституті: асистент, доцент, професор кафедри металознавства. Учасник Другої світової війни. Захистив дисертацію (1961) і здобув учений ступінь доктора технічних наук. Професор (від 1962).

Вернадський на прохання *Л. Л. Іванова* погодився ознайомитися зі статтями Гречного, який писав академіку, а той, очевидно, сприяв у публікації однієї з праць.

[48 – с. 238–239, 467, 548]

ГРИГОРОВИЧ-БАРСЬКИЙ Дмитро Миколайович (17/29.04, за ін відом. 27.04/09.05.1871 – 11.01.1958) – адвокат, громадський діяч. Закінчив *Київський університет*. Став відомим як один із захисників у справі Бейліса (1913). Голова Ради присяжних повірених Київської окружної судової палати (від 1916), голова Київської судової палати (від 1917), гласний міської думи. Емігрував. Працював у Берліні, перебрався до Франції, а потім до США (від 1939).

Вернадський часто згадував Григоровича-Барського у щоденнику 1918.

[7 – за покаж.]

ГРИНЕВИЧ Сергій Іванович (04/16.07.1864 – 11.03.1937) – землевласник, земський діяч. Закінчив Ризьке політехнічне училище за фахом агронома (1889). Гласний Полтавського повітового і губернського земського зібрань, голова Костянтиноградської повітової земської управи (1895–1898), член Полтавської губернської земської управи (1906–1910), предводитель дворянства Полтавського повіту (1909–1917). Депутат IV Державної думи від Полтавської губернії. Емігрував до Болгарії.

Дружина **Ольга Львівна Гриневич** (уродж. Старицька; ?–1928?), родичка дружини академіка *Н. С. Вернадської*. У колі спілкування Вернадських були також діти Гриневичів: **Костянтин Сергійович Гриневич** (1894 – після 1938). Емігрував до Болгарії, потім до Франції. **Ніна Сергіївна Гриневич** (1899–?; у шлюбах Переслені, Старицька, Young). Подруга дочки академіка *Н. В. Вернадської-Толль*. В еміграції спочатку в Болгарії, потім переїхали до Південної Африки разом із чоловіком Дугласом Янгом, колишнім співробітником британських консульств у Севастополі й Архангельську (1909–1918).

Гриневичи згадуються у щоденнику Вернадського, його листуванні з дружиною, дочкою.

[7 – с. 79; 9 – с. 119; 49 – за покаж.]

ГРИЩИНСЬКИЙ Петро Іустинович (Юстимович) (1884 – 1920) – геолог, мінералог. Закінчив *Київський університет* (1907). Лаборант Київського університету і Вищих жіночих курсів у Києві. Учень *П. Я. Армашевського*. Займався геологією Криму, вивчав метеорити. Планував вивчати мінералогію Галичини та *Угорської Русі*. Член хімічно-технічної секції *Комісії для вивчення природних багатств України* (1919).

У щоденнику Вернадський писав про його передчасну смерть (від висипного тифу), а у листі до *Б. І. Чернишова* згадував про намір відрядити Грищинського у 1918 до Прикарпатської Русі.

[8 – с. 69; 47 – с. 576; 48 – с. 405]

ГРИММ Давид Давидович (11/23.01.1864 – 29.07.1941) – юрист. Закінчив Петербурзький університет (1885). Приват-доцент Дерптського університету (1889–1891). Викладач Петербурзького університету (від 1894), екстраординарний професор (1899), професор (1901), ректор (1910–1911). Викладач і професор Училища правознавства (1891–1905). Деякий час перебував на різних посадах у Тимчасовому уряді (1917). Повернувся до викладання у Петербурзькому університеті. У 1919 був заарештований, незабаром після звільнення у лютому 1920 емігрував. Жив у Фінляндії, викладав на юридичному факультеті у Празі (1922–1929), професор Тартуського університету (1927–1934), переїхав до Латвії (1938).

Разом із Вернадським у 1915–1916 був серед тих, хто допомагав вирішити долю українського історика *М. С. Грушевського*. Є згадки у листуванні.

[45 – с. 759, 773; 49 – с. 293, 306; 59 – с. 210, 212–214]

ГРУЗИНЦЕВ Олексій Петрович (26.02/10.03.1851 – 1919) – фізик. Закінчив Казанський університет (1872). Викладав у Пермській (1874–1879), Нижньогородській, Харківській (1879–1901) гімназіях. Одночасно у Харківському університеті: приват-доцент кафедри фізики (1881–1902), екстраординарний професор (1903), секретар Математичного товариства при університеті (1884–1891). Член правління Харківської громадської бібліотеки з 1886, член Харківського товариства фізико-хімічних наук.

Вернадський, можливо, був знайомий із Грузинцевим, записав у щоденнику про його смерть від голоду.

[8 – с. 124]

ГРУШЕВСЬКИЙ Михайло Сергійович (17/29.09.1866–24.11.1934) – історик, літературознавець, публіцист, політичний, громадський, державний діяч. Академік ВУАН (1923). Академік АН СРСР (1929). Закінчив *Київський університет* (1890). Професор Львівського університету (1894–1914). Голова *Нау-*

кового товариства імені Шевченка у Львові (1897–1913). Голова *Українського наукового товариства в Києві* (1907–1913). У грудні 1914 був заарештований у Києві, звинувачений в австрофільстві та причетності до легіону Українських січових стрільців. Засланий до Сибірска, потім до Казані і Москви. Один з ідеологів Української революції. Голова УЦР (1917). За гетьмана П. П. Скоропадського перебував у підпіллі, потім в еміграції (1919, Відень, Прага, Берлін, Женева, Париж). Автор фундаментальної праці «Історія України-Руси». Опонент В. І. Вернадського щодо концепції організації *Української академії наук*. Повернувся в Україну у 1924. Заснував й очолив низку науково-історичних комісій ВУАН. У 1931 був вимушений переїхати до Москви. Був заарештований органами ОДПУ і звинувачений «у керівництві контрреволюційною організацією “Український національний центр”». Звільнений. Відмовився від попередніх свідчень і своєї участі у «контрреволюційній націоналістичній діяльності».

Вернадський і Грушевський познайомилися особисто наприкінці березня 1914 у Петербурзі. Листувалися і спілкувалися. Вернадський вказував на видатний внесок в науку Грушевського як історика; у 1915–1916 був одним із тих, хто допомагав вирішити долю висланого українського історика.

[7 – за покаж.; 11 – с. 121; 25 – с. 186–187; 43 – с. 361, 553, 555 та за покаж.; 45 – с. 749–790; 48 – с. 242–245; 59]

Вернадський був також знайомий і спілкувався з рідними і членами родини М. С. Грушевського:

Грушевська Марія (Іванка-Марія) Сильвестрівна (уродж. Вояківська; 08.11.1868 – 19.09.1948) – перекладачка, педагогиня. Дружина М. С. Грушевського (від 1896). Закінчила Львівську учительну семінарію. Супроводжувала чоловіка під час заслання до Сибірска, Казані й Москви (1915–1917). Член УЦР (1917). Після повернення родини з еміграції у 1924 займалася перекладами літератури, допомагала чоловікові. Почесна членкиня історико-філологічного гуртка при київському Будинку вчених (1942).

[12 – с. 85–86, 98]

Грушевська Катерина Михайлівна (21.06.1900 – 30.03.1943) – етнографка, фольклористка, соціологиня. Дочка М. С. Грушевського. Навчалася як вільна слухачка на юридичному факультеті Українського народного університету в Києві (від 1917). Перебувала з батьками в еміграції у Женеві, Празі, Відні (1919–1924). Секретар Українського соціологічного інституту (1919–1924). Працювала в історичних установах ВУАН. Керівниця Кабінету примітивної культури та народної творчості при ВУАН (1925–1930). Виїхала у 1931 з батьком до Москви (відряджена АН як його секретарка), де продовжила наукову працю. Після смерті батька готувала до друку його праці. Влітку 1938 заарештована за сфабрикованою справою як учасниця «антирадянської націоналістичної організації», у квітні 1939 засуджена військовим три-

буналом Київського особливого військового округу до позбавлення волі на 8 років. Заслана до виправно-трудового табору у Магаданську обл. Померла на засланні у Темлазі.

[11 – с. 387–388; 12 – с. 86; 45 – с. 764]

Грушевський Олександр Сергійович (12/24.08.1877 – 1942, за ін. відом. 1943) – історик, літературознавець, етнограф. Брат М. С. Грушевського. Закінчив *Київський університет*. Приват-доцент Новоросійського, Московського, Петербурзького, Українського народного університетів. Професор Київського університету. Член УНТ, дійсний член НТШ і низки інших науково-культурних осередків. Член УЦР. Голова Архівно-бібліотечного відділу Міносвіти УНР. Член *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України* (1919). Голова Постійної комісії для складання історично-географічного словника української землі *Історично-філологічного відділу УАН*. Заступник керівника Історичної секції ВУАН. Репресований і засуджений за сфальсифікованим звинуваченням на 5 років (1933). Висланий до Казахстану. Помер у засланні.

[7 – за покаж., 12 – с. 86, 43 – с. 295, 353, 391, 395]

Грушевська Ольга Олександрівна (уродж. Парфененко; 04/16.01.1878 – 18.05, за ін. відом. 17.05 або 20.05.1961) – історикиня, літературознавиця, бібліотекарка. Дружина О. С. Грушевського. Закінчила Вищі жіночі курси у Києві та правничо-історико-літературні курси ім. Раєва у Петербурзі (1914). Постійна секретарка Комітету із заснування Українського університету в Києві, секретарка правління, діловодка (1917–1918). Помічниця бібліотекаря *Київського державного українського університету* (1918–1920). Бібліотекарка Київського вищого інституту народної освіти (1920–1925). Постійна позаштатна співробітниця бібліотеки *Історично-філологічного відділу ВУАН* (1925–1927). Позаштатна (1919–1927), а згодом (1927–1930) штатна співробітниця Комісії зі складання історично-географічного словника українських земель при ВУАН. Звільнена Комісією з чистки академічного апарату. Бібліотекарка Київського хіміко-технологічного інституту з 1931.

[43 – с. 410, 510]

ГРЯЗЬОВІ ВУЛКАНИ КРИМУ. Вернадський звернув увагу на грязьові сопки Керченського півострова ще під час першого відвідування Криму в 1893. Згодом Вернадський обрав їх як об'єкт для спеціального дослідження. У роботі йому також допомагали С. П. Попов і Я. В. Самойлов. Було досліджено сопки Булганацької, Єнікальської і Тарханської груп, у виверженнях були виявлені борнокислі з'єднання, що мало перспективи використання їх у промисловості. Вернадський присвятив грязьовим вулканам Криму дві окремі наукові розвідки у співавторстві з С. П. Поповим: «Про вміст бури в продуктах виверження грязьових

вулканів Керчі та Тамані» (ориг. назва: *Über den Boraxgehalt von Eruptionprodukten aus dem Salzgebiet von Kertsch und Taman*, опубл. у німецькому «*Zeitschrift für praktische Geologie*», 1902, № 3) та «Єнікальські грязьові вулкани» (ориг. назва: *Еникальские грязевые вулканы*, опубл. 1899 у *Bulletin de la Société impériale des naturalistes de Moscou*). У 1925 були розгорнуті роботи з видобутку бору в Криму.

На честь ученого у Криму названа Грязьова сопка Вернадського – геологічна пам'ятка природи місцевого значення, розташована на сході Булганацького поля грязьових вулканів, що на північному сході Керченського півострова. Статус іменної пам'ятки природи має від 1969.

[44 – с. 181–186; 78 – с. 13–19]

ГУДЗІЙ Микола Каленикович (21.04/03.05.1887 – 29.10.1965) – історик літератури, літературознавець. Академік АН УРСР (1945). Закінчив *Київський університет* (1911). Приват-доцент Київського університету (1915–1918). Екстраординарний професор *Таврійського університету* (1919–1921). Професор Московського університету (від 1922). Завідувач відділу в Інституті світової літератури ім. А. М. Горького АН СРСР (1938–1952). Працював в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (1945–1965).

Вернадський, очевидно, був знайомий із Гудзієм, згадував у щоденнику. Гудзія також називав *Г. В. Вернадський* у листі до батька у 1919.

[8 – с. 111; 49 – с. 874]

ГУДИМ-ЛЕВКОВИЧ Володимир Порфірович (1845 – 1919) – юрист, громадський діяч. Закінчив Московський університет (1870). Член Тифліського окружного суду (1894). Товариш (заступник) голови Київського окружного суду. У 1917 секретар Комісії з реформи вищих навчальних закладів при Міністерстві народної освіти Тимчасового уряду. Розстріляний у 1919 в Києві в період «червоного терору».

Очевидно, Вернадський був знайомий із Гудим-Левковичем, який пропонував Вернадському і *М. П. Василенку* свою кандидатуру для роботи у справах освіти, а також академіку кімнати у своїй квартирі у квітні 1918. Збереглися листи Гудим-Левковича.

[7 – с. 133; 45 – с. 791–794]

ГУДИМ-ЛЕВКОВИЧ Михайло Васильович (22.04/04.05.1889 – ?) – учений агроном, зоолог. Закінчив Київський політехнічний інститут. У 1920-х науковий співробітник Науково-дослідної кафедри скотарства, викладач Київського сільськогосподарського інституту. Займався питаннями генетики. Член *Сільськогосподарського вченого* (наукового) *комітету України*. Репресований у 1930-ті. За деякими даними, загинув у 1939 в таборі ГУЛАГу.

Вернадський, можливо, був знайомий із Гудим-Левковичем, який, за проєкцією проф. С. О. Іванова, надіслав академіку свою працю (1928).

[48 – с. 558]

ГУЛАК Микола Іванович (25.05/06.06.1821 – 26.05/07.06.1899) – учений, педагог. Рідний дядько матері Вернадського Ганни Петрівни. Закінчив юридичний факультет Дерптського університету. Чиновник канцелярії Київського генерал-губернатора, співробітник Археографічної комісії (1845–1847). Один із організаторів Кирило-Мефодіївського товариства, належав до групи, яку очолював Т. Г. Шевченко. Ув'язнений у Шліссельбурзькій фортеці (1847–1850). Жив у Пермі під наглядом поліції (1850–1856). Провадив педагогічну і наукову діяльність в Україні, Грузії та Азербайджані (1859–1887).

Вернадський згадував Гулака у спогадах «Перший рік Української Академії Наук (1918–1919)», у листуванні з М. П. Василенком, Д. І. Чижевським.

[43 – с. 544; 45 – с. 402; 49 – с. 418; 134 – с. 147]

ГУЛЕВИЧ Володимир Сергійович (06/18.11.1867 – 06.09.1933) – біохімік. Закінчив Московський університет (1890), в якому працював: позаштатний лаборант (1891–1892), приват-доцент (1896–1898), екстраординарний (від 1901), ординарний (від 1904) професор, завідувач кафедри (від 1907), в. о. проректора (1906–1908), ректор (1919). Екстраординарний професор медичного факультету Харківського університету (1899–1901). Академік АН СРСР (1929). Завідувач сектора біохімії лабораторії фізіології та біохімії тварин Всесоюзного інституту експериментальної медицини (1933).

Вернадський був особисто знайомий і листувався з Гулевичем, зокрема, під час роботи біохіміка у Харківському університеті.

[48 – с. 246–254]

ГУРВИЧ Олександр Гаврилович (27.09/09.10, за ін. відом. 26.09/08.10.1874 – 27.07.1954) – лікар-гістолог, біолог. Уродженець Полтави. Закінчив Мюнхенський університет (1897). Співробітник кафедри анатомії Страсбурзького (Франція, 1898–1901) і Бернського (Швейцарія, 1901–1905) університетів. Професор Вищих жіночих курсів у Петербурзі (1907–1918). Професор, завідувач кафедри гістології *Таврійського / Кримського університету* (1918–1924). Професор Московського університету (1924–1930). Завідувач відділу експериментальної біології (від 1930), згодом директор Інституту експериментальної медицини (Ленінград), на базі якого заснував (1945) і очолив Відділ експериментальної біології АМН СРСР. Директор і завідувач (1945–1948) відділу мітогенезу і загальної біології Інституту експериментальної біології АМН СРСР у Москві.

Вернадський був особисто знайомий із Гурвичем, згадував у щоденнику кримського періоду.

[8 – с. 19, 83, 87, 128; 9 – с. 91; 10 – с. 50]

ГУРОВ Олександр Васильович (24.08/05.09.1845 – 1921, за ін. відом. 1920) – геолог, палеонтолог. Закінчив Харківський університет (1867). Навчався у Парижі та Лондоні (1873–1875). Працював у Харківському університеті: хранитель геологічного кабінету (1867–1872 і від 1881), приват-доцент (від 1883), екстраординарний (1888), ординарний професор геології (1890). Одночасно у 1887–1900 викладав у Харківському технологічному інституті. Досліджував геологію України, зокрема, Харківську, Катеринославську, Полтавську губернії. Особливу увагу приділяв вивченню геологічної будови Донецького кам'яновугільного басейну і Дніпровської гранітно-гнейсової площі.

Вернадський, імовірно, був знайомий із Гуровим, який згадується у листуванні з *Л. Л. Івановим*, *Б. Л. Лічковим*, *І. П. Осиповим*, *П. П. П'ятницьким*, дружиною.

[22 – с. 67, 81; 48 – с. 337; 49 – за покаж.]

ГУТНИК Сергій Михайлович (Сруль Михелів) (23.12.1868/04.01.1869 – ?) – банкір, фінансист. Закінчив юридичний факультет Новоросійського університету (1892). Управляючий Одеським відділенням Сибірського торгового банку (1910–1912). Від початку 1900-х входив до складу Одеського біржового комітету, юрисконсульт, голова (1918–1919). На делегатському з'їзді кадетської партії в Києві в травні 1918 був обраний до складу автономного *Київського головного комітету партії народної свободи* в Україні. За Гетьманату *П. П. Скоропадського* міністр торгу і промисловості Української Держави (травень–жовтень 1918). Був в еміграції, за деякими відомостями, мешкав у Бухаресті.

Вернадський був знайомий із Гутником, згадував у щоденнику, зокрема як учасника делегатського з'їзду кадетської партії у Києві, у листуванні.

[7 – с. 84, 108; 11 – с. 121; 47 – с. 275]

ГРАВЕ Дмитро Олександрович (22.08/03.09.1863 – 1939) – математик. Академік УАН (1920). Закінчив Петербурзький університет (1885). Професор Харківського (від 1897), потім *Київського* (1899) університетів. Заснував у Києві наукову алгебраїчну школу. Був одним із фундаторів Українського народного університету / *Київського державного українського університету* (1917). Голова кафедри чистої математики, Комісії прикладної математики (від 1921) *Фізично-математичного відділу УАН*. Голова Всеукраїнської комісії сприяння вченим (від 1921). Почесний член АН СРСР (1929). Очоловав Інститут математики ВУАН / АН УРСР (1934–1939).

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Граве, якого згадував у щоденнику. Ім'я математика також часто є у листуванні Вернадського з колегами по УАН. Комісія з історії знань АН СРСР на чолі з Вернадським розглядала у 1928–1929 прохання Граве щодо можливості наукових зв'язків із Арабською АН в Єгипті для вивчення арабських математичних текстів.

[8 – с. 128; 45 – 47 (в усіх за покаж.); 105 – с. 257, 268, 526]

ДАНИЛЕВИЧ Василь Юхимович (Євтимович) (28.01/09.02, за ін. відом. 28.06/10.07.1872 – 10.11, за ін. відом. 15.11 або 16.11.1936) – історик, археолог, нумізмат. Учень *В. Б. Антоновича*. Закінчив *Київський університет* (1895). Викладав у гімназіях Баку, Дерпта, Ревеля, потім у Харкові (1902–1907), у Харківському (1903–1907), Київському (1907–1915) і Варшавському (1915–1918) університетах, на Вищих жіночих курсах у Києві (1907–1915). Член *Українського наукового товариства в Києві*, Історичного товариства Нестора-Літописця. Член бібліотечної колегії Наркомосу і *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України* (1919) і деякий час очолював ВБУ (грудень 1920). Працював в *Українській академії наук* (від 1919), зокрема в *Археографічній комісії*. Професор *Київського державного українського університету* (1918–1920) і Київського інституту народної освіти (1920–1931). Викладав в Інституті червоної професури при ВУЦВК (1931) і Київському університеті. Дійсний член Науково-дослідної кафедри історії України при ВУАН у Києві (1924–1929), яку очолював *М. С. Грушевський*.

Вернадський був знайомий із Данилевичем у справах комітету НБУ / ВБУ, згадував у щоденнику.

[7 – с. 158, 167; 43 – за покаж.]

ДАНИЛЕВСЬКИЙ Василь Якович (01/13.01.1852 – 25.02.1939) – фізіолог, лікар-ендокринолог. Академік ВУАН (1926). Заслужений діяч науки УСРР (1926). Закінчив Харківський університет (1874). Стажувався за кордоном. Від 1879 доцент кафедри зоофізіології Харківського ветеринарного інституту. Водночас від 1883 у Харківському університеті: екстраординарний професор кафедри зоології природничого відділення фізико-математичного факультету, від 1886 на медичному факультеті (згодом медичний інститут; з перервою): професор, у 1921–1926 завідувач кафедри фізіології. Співзасновник (1910), директор (до 1912) і викладач (до 1917) Харківського жіночого медичного інституту. Ініціатор створення (1919), директор (до 1930), завідувач науково-дослідного сектора (до 1939) Українського органотерапевтичного інституту (тепер Інститут проблем ендокринної патології ім. В. Я. Данилевського НАМН України, Харків). Співорганізатор Українського інституту праці (1922).

Був присутній на Раді ВУАН 3 травня 1928 у Києві, на якій під головуванням В. І. Вернадського обрано нового президента ВУАН *Д. К. Заболотного*.

[55 – с. 454–455]

ДВОЙЧЕНКО Петро Абрамович (16/28.09.1883 – 25.05.1945) – геолог, гідрогеолог, мінералог. Закінчив Петербурзький гірничий інститут (1912). Працював інженером-гідрогеологом Таврійської земської управи. Викладав у *Таврійському університеті* (1918–1921). Професор Кримського педагогічного інституту (1927–1937), завідувач геологічного кабінету (1939–1941), декан географічного факультету (1934–1937). Незаконно заарештований ОДПУ (1931) «за підозрою у шкідництві». Був звільнений, надалі зазнав політичних та адміністративних переслідувань. Під час війни мешкав в окупованій Одесі. У 1944 викладав в Одеському університеті. Заарештований радянською контррозвідкою (грудень 1944). За звинуваченням «у співробітництві з німцями» трибуналом військ НКВС Криму засуджений до 10 років позбавлення волі. Помер від важкої хвороби в ув'язненні (1945).

Вернадський особисто знав Двойченка, високо оцінював його професійні якості, згадував у щоденнику, листувався.

[8 – за покаж.; 10 – с. 209; 11 – с. 204; 20 – с. 99; 29 – с. 273; 44 – с. 276; 46 – с. 25–49; 49 – с. 182, 187; 78 – с. 129]

ДЕЙШ Єлизавета Карлівна – гувернантка у родині Вернадських у Харкові за часів дитинства академіка. Походженням із Швейцарії.

В. І. Вернадський згадував Дейш у дитячих споминах про поїздки до Європи у середині 1870-х, у щоденнику в 1920.

[1 – оп. 2, спр. 30, арк. 91, 93, 94; 8 – с. 68; 30 – с. 19; 134 – с. 143]

ДЕЙША Адріан Васильович (03/15.02.1886 – 09.11.1952) – гірничий інженер. Закінчив Московське технічне училище (1911). Стажувався у Німеччині. До революції працював у Новоолександрійському інституті сільського господарства і лісівництва. Професор кафедри сільськогосподарської гідротехніки *Таврійського університету* (1919–1920). Пізніше викладав у Московській гірничій академії та низці технічних вишів Москви. В еміграції від 1924 у Франції (не повернувся з відрядження). Працював інженером, викладав у Сорбонні.

Вернадський був особисто знайомий із Дейшей, згадував у щоденнику.

[8 – с. 83]

ДЕККЕР Герман Карлович (1859 – ?) – хімік. Працював у лабораторії Московського університету. Один із засновників і професор *Таврійського університету* (від 1918). Емігрував у 1920.

Вернадський міг бути особисто знайомий із Деккером, про що є згадки у листуванні.

[46 – с. 426]

ДЕЛОНЕ Лев Миколайович (29.04/11.05.1891 – 01.11.1969) – ботанік, цитолог, селекціонер. Закінчив *Київський університет* (1919). Співробітник Комітету з виучування нижчих рослин *Української академії наук* (1919). Працював у Тифліському ботанічному саду (від 1920), у НДІ селекції тресту «Союзцукор» у Києві (від 1925). Професор, завідувач кафедри генетики Маслівського інституту селекції та насінництва (Миронівський р-н Київської обл.) (1928–1933). Завідувач сектора генетики (1933–1937), завідувач лабораторії цитогенетики (1946–1949), старший науковий співробітник (1949–1956), завідувач відділу агроєкології та рослинних ресурсів Українського НДІ рослинництва, селекції і генетики (1956–1969). Водночас завідувач кафедри генетики, селекції та насінництва (1934–1946), ботаніки (1946–1948) Харківського сільськогосподарського інституту.

Вернадський, імовірно, був знайомий із Делоне, про якого президенту УАН писав *О. В. Фомін* навесні 1921 з Києва.

[47 – с. 463]

Вернадський був знайомий і співпрацював з братом Делоне у Ленінграді в 1930-ті у зв'язку з розробкою проблем геометричної кристалографії, математиком Борисом Миколайовичем Делоне (03/15.03.1890 – 17.07.1980), членом-кореспондентом АН СРСР (1929).

[10 – с. 226; 12 – с. 18]

ДЕМ'ЯНЧУК Василь Климентійович (01.01.1897, за ін. відом. 13.01.1897 – 28.11.1938) – мовознавець. Закінчив Київський інститут народної освіти (1922). У 1918 помічник секретаря *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН*, яку очолював В. І. Вернадський. Учений-діловод *Історично-філологічного відділу* (1919–1927) і наукової канцелярії неодмінного секретаря ВУАН *А. Ю. Кримського*. Старший науковий співробітник Комісії історії української мови ВУАН (1928–1929). Водночас викладав українську мову і порівняльну граматику слов'янських мов у Київському інституті народної освіти (1926–1929). Репресований (1929), безпідставно засуджений до 5 років і засланий на північ, де після звільнення працював вільнонайманим на будівництві Біломорсько-Балтійського каналу. У 1937 заарештований вдруге, засуджений до розстрілу.

Вернадський спілкувався з Дем'янчуком за часів роботи в Академії у Києві, також листувався.

[45 – с. 295; 48 – с. 255–265]

ДЕ-МЕТЦ **Георгій Георгійович** (Де Метц; ДеМетц; 08/20.05.1861 – 09.02, за ін. відом. 09.03.1947) – фізик. Закінчив Новоросійський університет в Одесі (1885), стажувався у Страсбурзькому фізичному інституті (Франція). Приват-доцент від 1887 у Новоросійському університеті. Екстраординарний (1892), ординарний професор (1896), декан фізико-математичного факультету (1915–1917), в. о. ректора (восени 1917) *Київського університету*. Брав участь у роботі комісії зі створення Київського політехнічного інституту, від 1898 ординарний професор і завідувач кафедри фізики, ректор (від жовтня 1919). Член *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України* (1918) і голова секції прикладної фізики *Комісії для вивчення природних багатств України* УАН (1919), які очолював В. І. Вернадський. Восени 1919 виїхав із Києва. Ректор Кубанського університету у Краснодарі (1920–1921). Професор Київського ІНО (1922–1929), Київського педінституту (від 1930). Член Київського фізико-математичного товариства, його секретар з 1894.

Вернадський клопотався перед владою більшовиків у зв'язку з арештом Де-Метца у 1919.

Академік був знайомий із родиною Де-Метців, згадував у щоденнику, зустрівався під час відвідувань Києва (1928).

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 10 – с. 81; 43 – с. 294, 301; 48 – с. 317, 336]

Дружина фізика **Де-Метц Сарра Карлівна** (уродж. Крафт; 1863–1941). Діти: Воскобойнікова (Де-Метц) Маргарита Георгіївна (1890–1972); Карпова (Де-Метц) Тетяна Георгіївна (01.03.1895 – 21.07.1941); Де-Метц Георгій Георгійович (Юрій) (1898–1920).

ДЕМИДЕНКО Павло Іванович – заможний козак-селянин, землю у якого Вернадські, за згадкою *Н. В. Вернадської-Толль*, хотіли придбати під дачу на *Бутовій горі у Шишаках*.

[49 – с. 719]

У купчій від 1913 зазначені **Демиденко Галактіон** і **Демиденко Іван Власович**, шишацькі козаки-селяни, із землею яких межували придбані В. І. Вернадським 12 десятин землі у Шишаках.

[1 – оп. 2, спр. 157, арк. 342–343]

У листах рідних також часто зустрічається згадка про **Демиденків** у Шишаках без конкретизації імен.

[49 – за покаж.]

ДЕМЧЕНКО Григорій Васильович (02/14.03.1869 – 26.03.1958) – правознавець. Закінчив *Київський університет* (1892). Доцент кафедри кримінального судочинства Київського університету (від 1897). Екстраординарний професор Варшавського університету (від 1903). Викладач Київського університету (від 1907). Голова Київського юридичного товариства (1910–1917). Представник Колегії П. Галагана на засіданні *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України* у 1919. Емігрував до Югославії (1920). Працював на юридичному факультеті Белградського університету у Суботиці, був деканом.

Вернадський був знайомий із Демченком, власником будинку у Києві, у якому мешкав академік (вул. Тарасівська, буд. № 10). Згадки у щоденнику, також у листах колег до академіка.

[7 – с. 171, 179; 43 – с. 431; 45 – с. 280; 49 – с. 30]

ДЕНІКІН Антон Іванович (04/16.12.1872 – 07.08, за ін. відом. 08.08.1947) – військовий і політичний діяч. Закінчив Київське піхотне юнкерське училище (1892) та Імператорську військову академію (1899). Один з організаторів Добровольчої армії на Дону, від жовтня 1918 її головнокомандувач. Очолив у січні 1919 збройні сили Півдня Росії. Евакуювався з залишками військ із Новоросійська до Криму (березень 1920). В еміграції (від квітня 1920). Жив у Великій Британії, Бельгії, Угорщині, Франції, у 1945 переїхав до США.

Вернадський зустрічався з Денікіним восени 1919, зокрема, з питання вирішення долі *Української академії наук*. Ім'я Денікіна часто згадується у щоденнику, листуванні.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 43 – с. 612–620; 46 – с. 305; 49 – с. 279, 538; 122 – с. 198–208, 214–218]

ДЕРЕВИЦЬКИЙ Олексій Миколайович (08/20.03, за ін. відом. 09/21.03.1859–1943) – філолог, історик мистецтва. Закінчив Харківський університет (1884). Приват-доцент (від 1887), екстраординарний професор (1892), ординарний професор (1893–1894). Декан історико-філологічного факультету (1894–1903) Харківського університету. Ректор Новоросійського університету в Одесі (1903–1905). Попечитель Казанського (від 1905), Київського (1911–1915), Оренбурзького навчальних округів (від 1916). Професор (1918–1934), водночас перший декан (1918–1920) історико-філологічного факультету *Таврійського університету* / Кримського педінституту. Член Таврійської вченої архівної комісії. Останні роки життя провів у Ялті.

Вернадський спілкувався з Деревицьким у справах Таврійського університету, про що зазначив у щоденнику.

[8 – с. 111, 112]

ДЗЕВАНОВСЬКИЙ Антон Андрійович (1872 – 1953) – дослідник історії розвитку курортів Криму, лікар. Закінчив *Київський університет*. Очолював санітарний відділ Таврійської губернської земської управи. За часів Першої світової війни – лікар на військовій службі. Працював у Центральному управлінні курортами Криму (1921). Автор праць з історії розвитку курортів Криму.

Бракує свідоцтв щодо особистого знайомства Вернадського з Дзевановським, який у листі до академіка в 1921 просив надати тези щодо дослідження радіоактивності в Криму.

[48 – с. 280]

ДІНАБУРГ (Дінур) Бенціон Залманович (02/14.01.1884 – 08.07.1973) – історик, педагог, сіоністський сподвижник. Уродженець м. Хорол на Полтавщині. Здобув освіту в ешивах Литви, Берлінському, Бернському, Петербурзькому університетах. Викладав в єврейських учительських семінаріях і на Курсах сходознавства у Петербурзі. Працював у складі Єврейської історично-археографічної комісії УАН у Києві (1919). У 1920–1921 викладав в Одеському університеті. Від 1921 жив в Ерец-Ізраїлі / Палестині. Викладач, а згодом директор Єврейської учительської семінарії в Єрусалимі (1923–1948). Читав лекції з сучасної єврейської історії в Єврейському університеті (від 1936), професор (від 1948). Член Кнесета Ізраїля першого скликання. Міністр освіти і культури Ізраїля (1951–1955). Президент Меморіального інституту Яд Ва-Шем (1951–1959). Член Національної АН Ізраїля (1959).

Вернадський спілкувався з Дінабургом у 1919 щодо комплектування *Національної бібліотеки України* / ВБУ єврейською літературою, листувався.

[43 – с. 416, 420; 46 – с. 50–52]

ДІРШ Віталій Михайлович (10/23.11.1904 – 1982) – ентомолог. Закінчив *Київський університет* (1926). Науковий співробітник *Зоологічного музею ВУАН* (1928–1931). Учасник спільних експедицій БІОГЕЛ АН СРСР на *Старосільській (Дніпровській) біологічній станції ВУАН* і на Козаровицькій науково-дослідній станції луківництва. В. І. Вернадський намагався організувати (1929–1934) відділ ентомології на чолі з Діршем у БІОГЕЛ, проте це йому не вдалося. Дірш переїхав до Криму (1934), де працював у Кримському науково-дослідному інституті захисту рослин. У період війни залишився на окупованій території. Емігрував наприкінці війни до Австрії, з 1948 у Лондоні. Дійсний член Британського ентомологічного товариства (1949). Очолював протисарановий центр у Лондоні (1960–1969).

Вернадський співпрацював із Діршем, згадував у щоденнику, листувався. Є також згадки у листах колег.

[10 – с. 86, 95; 45 – с. 139; 47 – с. 661–663; 49 – с. 11; 61 – с. 55]

ДІТЕРІХС Михайло Михайлович (10/22.11.1871 – 12.01.1941) – лікар-хірург. Навчався на природничому відділенні фізико-математичного факультету Петербурзького університету, у Київському університеті. Закінчив Військово-медичну академію у Петербурзі (1897), де і працював у 1898–1901. Доктор медицини (1901). Працював в Одеській міській лікарні (1901–1907). Приват-доцент Новоросійського університету в Одесі (1907–1909). У *Київському університеті* (1910–1919): приват-доцент, професор (1915), завідувач кафедри. У 1919–1920 завідувач кафедри *Таврійського університету*. Завідувач кафедри хірургії (від 1920) Кубанського університету (Краснодар). У 1922–1923 завідувач хірургічного відділення Туберкульозного інституту (Ялта). Практикував у Московському військовому шпиталі (від 1923). Професор Третього Московського медінституту (1934–1941).

Вернадський був знайомий із Дітеріхсом, згадував у щоденнику, листувався, залучав до роботи у *Тимчасовому комітеті для заснування Національної бібліотеки України*, співпрацював у Криму.

[8 – за покаж.; 13 – с. 98; 43 – с. 480; 48 – с. 266–269]

ДОБРЖАНСЬКИЙ Феодосій (Теодосій) Григорович (12/25.01.1900 – 18.12.1975) – учений-генетик, зоолог, ентомолог, співавтор синтетичної теорії еволюції. Навчався у Першій київській гімназії. Закінчив *Київський університет* (1921). Під час навчання познайомився з В. І. Вернадським. Викладав зоологію на агрономічному факультеті Київського політехнічного інституту. Водночас працював у *Зоологічному музеї ВУАН* (1921 – січень 1924). Від 1924 працював у Ленінградському університеті. Здобув стипендію Міжнародного освітнього фонду (1927) і виїхав до Нью-Йорка на стажування у лабораторії Т. Моргана у Колумбійському університеті. Через зміни політичної ситуації в СРСР, початок розгрому школи генетиків разом із дружиною залишився у США. Від 1928 (з перервою) працював у Каліфорнійському технологічному інституті: асистент, професор генетики (до 1940) і професор-консультант (від 1971). У 1940 повернувся до Колумбійського університету, де до 1962 працював професором зоології. Професор (1962–1970), почесний професор (1970–1971) Рокфеллерівського університету у Нью-Йорку. Член АН США (1943), Швейцарії, Данії, Бразилії. Голова Товариства генетиків Америки (1941), Американського товариства природознавців (1950), зоологів (1963).

Ще будучи студентом Добржанський привернув увагу Вернадського, коли працював у 1918 у лабораторії С. Є. Кушакевича. Став співробітником біогеохімічної лабораторії Вернадського, працював із ним улітку 1919 на *Старосільській (Дніпровській) біологічній станції*. Академік згадував Добржанського у щоденнику, листувався з ним.

[7 – с. 255; 8 – с. 41, 42; 9 – с. 164; 12 – с. 99; 45 – с. 124, 288, 291; 46 – с. 53–76; 49 – с. 683, 684]

Добржанська Наталія Петрівна (уродж. Сіверцева; 16/29.07, за ін. відом. 16/29.08.1901 – 22.02.1969) – біологиня. Учениця зоолога акад. *І. І. Шмальгаузена*. Дружина *Ф. Г. Добржанського* (від 1924). Разом із чоловіком працювала у 1920-ті на кафедрі генетики Ленінградського університету, потім допомагала у дослідженнях у США. Товаришувала в США з дочкою академіка *Н. В. Вернадською-Толль*, вони познайомилися ще влітку 1919 у Старосіллі, де лісником працював батько Добржанської *П. О. Сіверцев*.

[7 – с. 255; 8 – с. 41, 42; 9 – с. 164; 49 – с. 683, 689]

ДОБРОВЛЯНСЬКИЙ Василь Васильович (1889 – 17.04.1921) – зоолог. Закінчив *Київський університет* (1910). Співробітник Київської ентомологічної станції (від 1911), завідувач зооентомологічного відділення (1913), завідувач станції (від 1917). Прослухав курс медичного факультету Київського університету (1915–1917). Здобув ступінь доктора медицини (1918). Співробітник біологічної секції, член Комітету для виучування фауни УАН (1919). Зоолог *Зоологічного музею ВУАН* (1921).

Вернадський, очевидно, був знайомий із Добровлянським, якого у листі до академіка згадує *Ф. Г. Добржанський*.

[46 – с. 56]

ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ Костянтин Ерастович (11/23.05.1867 – 13.12.1946) – лікар-гігієніст. Закінчив Московський університет (1895). Доктор медицини (1904). Працював: земським лікарем у Катеринославській губернії, в Юр'ївському і Новоросійському університетах. Приват-доцент Петербурзького жіночого інституту (1907–1909). Стажувався у гігієнічній лабораторії Берлінського університету, а потім в Інституті Пастера у Парижі. Екстраординарний професор і завідувач кафедри гігієни Казанського університету (1910–1914). Завідувач кафедри гігієни *Київського університету* (від 1914). Завідувач кафедри гігієни *Таврійського університету* (1920–1921). Очолив (від 1932) санітарне відділення Київського санітарно-бактеріологічного інституту.

Вернадський із дружиною і дочкою мешкав у квартирі Добровольських у Києві по вул. Тарасівській, буд. № 10 (1918–1919). Залучив лікаря-гігієніста до справ утворення *Української академії наук*, зокрема, щодо організації кафедри медичної біології. Співпрацював у Криму.

Згадував Добровольського у щоденнику, а також родину Добровольських, дружину **Добровольську Ганну Францівну** (?–1935) у листуванні.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 43 – с. 238, 591–592; 45 – с. 281, 309; 46 – с. 146, 460; 49 – за покаж.; 52 – с. 63–66; 54 – с. 110–111]

ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ Леонід Павлович (26.07/07.08.1867 – 17.09.1929) – історик-кієвознавець, педагог. Закінчив *Київський університет* (1890). Учень *В. Б. Антоновича*. Учителював у київських середніх навчальних закладах і на Вищих жіночих курсах, був деканом педагогічних курсів Київського навчального округу. Член *Українського наукового товариства в Києві*, Історичного товариства Нестора-Літописця. У 1920-х професор Київського інституту народної освіти, член історичної секції та низки комісій ВУАН.

Вернадський згадував Добровольського як знайомого у київському щоденнику в 1918.

[7 – с. 125]

ДОБРОСЕРДОВ Дмитро Костянтинович (24.10/05.11.1876 – 01.08.1936) – фахівець у галузі фізичної та неорганічної хімії. Закінчив Казанський університет (1899), приват-доцент кафедри чистої хімії (від 1903) цього університету, викладач Казанського ветеринарного інституту (1904–1912). Викладав у Київському політехнічному (1912–1922, професор) і Київському хіміко-фармацевтичному інститутах (1922–1923). Від 1923 в Одесі: професор Інституту народної освіти / Одеського університету, політехнічного інституту, викладач технікуму прикладної хімії.

Відсутні відомості, що Вернадський був знайомий із Добросердовим особисто, втім останній звертався до академіка за допомогою у справі організації підготовки у виші за фахом геохімія.

[48 – с. 270–273]

ДОВБНЯ Дмитро Дмитрович – гідротехнік Полтавського губернського земства. Займався питаннями, зокрема, осушування і меліорації на Полтавщині.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Довбнею, згадував у щоденнику (1918), листуванні.

[7 – с. 76; 47 – с. 185]

ДОВНАР-ЗАПОЛЬСЬКИЙ Митрофан Вікторович (02/14.06.1867 – 30.09.1934) – історик. Закінчив *Київський університет* (1894). Приват-доцент (1899–1901) Московського університету. Професор Київського університету (1901–1919), директор Київського комерційного інституту (1912–1917). Один із організаторів і перший директор Київського археологічного інституту (1918–1919). Ініціатор створення Географічного інституту (1918–1919). Один із засновників Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва (1910–1919). Консультант і член делегації Білоруської Народної Республіки на переговорах з УНР (1918). Був пов'язаний із білоруським національним рухом. Організатор і ректор (1920) Боспорського університету у Керчі. Викладав у Харківському ІНО та Інституті народного господарства, працював у архівних

установах (1921). Проректор Азербайджанського університету і професор Бакинського політехнічного інституту (від 1922). Професор Білоруського університету у Мінську (1925–1928), московських Інституту народного господарства і Сільськогосподарської академії (1928–1934).

Вернадський був знайомий із Довнар-Запольським, зустрічався у Києві і, можливо, у Криму, згадував у щоденнику.

[7 – за покаж.; 43 – с. 353, 355; 48 – с. 222]

ДОЙЧ Олександр Степанович (15.02.1888 – після 1950) – ботанік. Закінчив *Київський університет*. Хранитель (1919–1921) Природничо-історичного музею Таврійського губернського земства (Сімферополь), що був у віданні *Таврійського університету*. Заступник директора Центрального краєзнавчого музею Криму.

Вернадський, ймовірно, особисто знав Дойча, якого згадував у листі до академіка його учень *С. П. Попов*.

[47 – с. 125]

ДОКУЧАЄВ Василь Васильович (17.02/01.03.1846 – 26.10/07.11.1903) – природознавець, основоположник наукового генетичного ґрунтознавства, загальної агрономії, теорії екосистеми ґрунтів, вчення про географічні зони, один з основоположників фізичної географії. Учитель В. І. Вернадського. Закінчив Петербурзький університет (1871). Екстраординарний (від 1883), згодом ординарний професор кафедри мінералогії Петербурзького університету, водночас (від 1874) викладач Інституту цивільних інженерів. Директор (1892–1895) Новоолександрійського інституту сільського господарства і лісівництва, де заснував першу в Російській імперії кафедру ґрунтознавства. Очолював експедиції в Україну (1877; 1888–1894), зокрема з комплексного фізико-географічного дослідження у Полтавській губернії. Заснував *Природничо-історичний музей Полтавського губернського земства* (1891). Подарував музею власні гербарій і колекцію зразків ґрунтів і гірських порід.

Опікав Вернадського. Їхнє листування опубліковано. Саме Докучаєв оприлюднив у 1889 результати студій свого учня-колеги, набуті під час мандрівки поблизу р. Чаплинка у Новомосковському повіті Катеринославської губернії (*Подорожні нотатки про ґрунти басейну р. Чаплинки*) і у 1892 розвідку про *Кременчуцький повіт (Матеріали до оцінки земель Полтавської губернії)*. Вернадський написав некролог Докучаєва.

[40 – с. 191–204; 46 – с. 77–95; 48 – с. 303, 323; 49 – за покаж.; 64]

ДОЛГОРУКОВ Павло Дмитрович (09/21.05.1866 – 10.06.1927) – громадський і політичний діяч. Закінчив фізико-математичний факультет Московського університету (1889). З 1893 повітовий предводитель дворянства, зем-

ський діяч. Голова Всеросійського з'їзду учительських товариств (1902–1903) у Москві. Під час російсько-японської війни (1904) уповноважений Червоного Хреста на фронті. Один із засновників «Союзу визволення» і кадетської партії, у 1906–1909 голова ЦК партії. Депутат II Державної думи. Брав активну участь в обговоренні українського питання у кадетській партії. Противник більшовицького перевороту, був одним із засновників і заступником голови «Національного центру». У жовтні 1918 по дорозі з Москви на Дон кілька днів провів у Києві, де зустрічався з місцевими кадетами, бачився з В. І. Вернадським. У листопаді 1919 керував роботою Харківської наради кадетської партії. Восени 1919 Вернадський у Ростові-на-Дону обговорював з Долгоруковим, серед інших, долю УАН. З осені 1920 в еміграції у Константинополі, Белграді, Парижі, Варшаві. Продовжував активну політичну діяльність. У 1924 перейшов радянсько-польський кордон (зупинився у *Ф. Р. Штейнгеля*), був затриманий, але не опізнаний і висланий до Польщі. У червні 1926 з другої спроби нелегально перейшов кордон СРСР з метою встановлення контактів еміграції з антибільшовицькими силами. За місяць заарештований, після 11-місячного ув'язнення у харківській в'язниці розстріляний.

[7 – за покаж.; 8 – с. 90, 107]

ДОПОВІДЬ «ПРО ДЕЯКІ БІОЛОГІЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ, ЩО МАЮТЬ ЗНАЧЕННЯ В ГЕОЛОГІЇ» (ориг. назва: О некоторых биологических наблюдениях, имеющих значение в геологии). У доповіді, з якою Вернадський виступив 26 травня 1918 на засіданні *Полтавського товариства любителів природи*, учений висловлював наміри зібрати дані для спектроскопії *живої речовини*. Крім того, учений підкреслює важливість як для геологів, так і для біологів обчислювання ваги живої речовини. Академік планував опублікувати доповідь як статтю «Про значення для геохімії спостережень над складом і вагою організмів» у журналі «Природа», утім текст побачив світ лише в 2008 у збірнику «В. І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія». Вернадський у листі до *О. Є. Ферсмана* 30 травня 1918 інформував про намір надіслати доповідь-статтю з okazjiю (дружина *Н. Є. Вернадська*, за записом у щоденнику академіка, терміново переписувала текст). «З неї побачите, що хочу зібрати дані для спектроскопії живої речовини. При обробці живої речовини з геохімічної точки зору доводиться торкатися нових питань», – писав академік і додавав про можливий намір надіслати до часопису «Природа» розвідку «Про згущення і розрідження живої речовини в біосфері», що була другим розділом книжки «Жива речовина», над якою він у цей час працював. Невідомо, чому не вдалося опублікувати тексти, але рукопис полтавської доповіді з елементами доопрацювання у статтю зберігся в *архіві В. І. Вернадського* у Москві.

[1 – оп. 1, спр. 28; 7 – с. 87–88; 47 – с. 403; 80 – с. 82–107, 148–149]

ДОРОШЕНКО Володимир Вікторович (21.09/03.10.1879 – 25.08.1963) – бібліограф, книгознавець. Навчався у Московському і Петербурзькому університетах (1898–1905). Співзасновник української студентської громади у Москві. Переїхав до Львова (від 1908). Закінчив Львівський університет (1913). Член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові та *Українського наукового товариства*. У роки Першої світової війни один із засновників і член президії Союзу визволення України. В. о. директора бібліотеки НТШ (1916–1917). Від 1918 перебував у Києві, працював управителем наукової канцелярії невідмінного секретаря УАН *А. Ю. Кримського*. Обраний на посаду (січень 1919) старшого бібліотекаря відділу україніки *Національної бібліотеки України*. Виїхав до Станіслава, а пізніше до Львова (1919). Співробітник Українського наукового інституту в Берліні та Українського наукового інституту у Варшаві. Працював у бібліотеці НТШ у Львові, її директор (від 1937). В еміграції у Німеччині (від 1944), у США (від 1949).

Вернадський особисто знав Дорошенка, згадував у листах до дочки *Н. В. Вернадської-Толль*, а також до *Л. Є. Чикаленка*. На початку 1920-х, ймовірно, листувався з бібліографом.

[43 – с. 374; 46 – с. 125; 49 – за покаж.]

ДОРОШЕНКО Дмитро Іванович (27.03/08.04.1882 – 19.03.1951) – історик, державний, громадський і політичний діяч. Навчався у Варшавському і Петербурзькому університетах. Закінчив *Київський університет* (1909). Викладав у школі у Катеринославі, комерційних школах Києва (від 1913) і працював бібліотекарем Історичного музею. Секретар *Українського наукового товариства*. Один із фундаторів УЦР (1917). Комісар Тимчасового уряду в Галичині і на Буковині, губернський комісар УЦР на Чернігівщині. У гетьманському уряді був міністром закордонних справ (1918). Викладав у *Кам'янець-Подільському державному українському університеті* (січень 1919). Виїхав до Праги (1919), потім до Відня. Активний діяч українського гетьманського руху. Професор УВУ у Відні, Празі, Мюнхені (1921–1951). Професор Карлового університету у Празі (1926–1936). Директор Українського наукового інституту в Берліні (1926–1931). Професор Варшавського університету (1936–1939). Президент УВАН у США (1945–1951). Професор Колегії Святого Андрія у Вінніпезі, Канада (1947–1950).

Вернадський був особисто знайомий із Дорошенком, знав його праці, згадував у щоденнику, листуванні. Про зустріч із Вернадським у Празі напередодні повернення академіка у СРСР Дорошенко згадував у листі до М. М. Грінченко.

[3 – ф. 170, од. зб. 318; 7 – за покаж.; 11 – с. 121; 45 – с. 169, 284; 49 – с. 802, 836, 859; 81 – с. 502]

ДОРОШЕНКО Петро Якович (17/29.10.1857, за ін. відом. 22.11/04.12.1858 – 13.07.1919) – земський діяч, красзнавець, громадсько-культурний діяч. Дядько *Д. І. Дорошенка*. Закінчив медичний факультет *Київського університету* (1881). Працював ординатором хірургічної університетської клініки (1882–1889). Міський лікар Глухова (від 1889). Також був повітовим і губернським земським гласним. Директор Чернігівського дворянського пансіону (від 1908). За сприяння Дорошенка у Чернігові створено музей В. Тарновського, музей старовини у Глухові. Директор першої української гімназії у Чернігові (від 1917), створеної його зусиллями. У 1918 очолював Головне управління у справах мистецтва і національної культури при Міністерстві народної освіти Української Держави. За Директорії УНР залишався на посаді управляючого у справах мистецтва і національної культури. Разом з урядом виїхав до Вінниці, звідти до Одеси. Страчений більшовиками.

Вернадський особисто був знайомий із Дорошенком, спілкувався у справах *Української академії наук*, згадував у щоденнику, листуванні.

[7 – с. 93, 98, 102; 11 – с. 121; 43 – с. 203, 212, 227; 47 – с. 34; 48 – с. 112; 62 – с. 13, 14]

ДРАГОМАНОВ Михайло Петрович (18/30.09.1841 – 20.06/02.07.1895) – історик, філософ, публіцист, громадський і політичний діяч. Закінчив *Київський університет* (1863), у якому займався педагогічною діяльністю до 1875: приват-доцент (1864), доцент кафедри античної історії (1870). Через переслідування владою за участь у діяльності Київської Старої громади емігрував до Женеви (1876). Тут заснував Вільну українську друкарню, видавав перший український політичний часопис «Громада» (1878–1882). Разом із *С. А. Подолинським* і *М. І. Павликом* заснував «Женевський гурток» – зародок українського соціалістичного руху. Порвав зі Старою громадою (1886), члени якої були незадоволені надто радикальними поглядами Драгоманова і відмовились від подальшого фінансування його діяльності. Останні роки життя провів у Болгарії, професор кафедри загальної історії Софійського університету (від 1889).

Вернадський був особисто знайомий із Драгомановим (познайомився влітку 1889 у Парижі), який вплинув на формування його поглядів щодо «українського питання». Вернадський листувався із Драгомановим, опікувався збереженням і виданням його творчого доробку. Його ім'я часто згадується у щоденнику, споминах, листуванні академіка з багатьма кореспондентами.

[7 – с. 190, 191; 9 – с. 105, 114; 43 – с. 546–547, 555; 44 – с. 215; 46 – с. 96–113 і за покаж.; 47 – с. 62, 64–66, 657; 48 – за покаж.; 49 – за покаж.; 93]

ДРАГОМАНОВ Світозар Михайлович (17/29.06.1884 – 04.12.1958) – економіст, кооператор, перекладач, публіцист. Син *М. П. Драгоманова*. Народився у Швейцарії, вчився у женевському коледжі святого Антуана. Від 1897 у Києві.

Навчався у Київському політехнічному інституті, закінчив Київський комерційний інститут (1915). Служив у Земському союзі (до 1917). За Гетьманату працював у Всеукраїнському союзі земств. Працював у кооперативній газети «Сільський господар» (1919–1922). У 1920-ті був ректором Київського архітектурного інституту, проректором Київського художнього інституту, викладав. Усунутий із посад як «неблагонадійний елемент». Працював у «Вукоопспілці» у Києві (1941–1943). У вересні 1943 переїхав з родиною до Львова, у 1944 до Праги, де працював в Українському музеї визвольної боротьби. Мешкав у Німеччині (від квітня 1945), потім у США (від 1951). Перший ректор Українського технічного господарського інституту в Нью-Йорку. Голова Комісії УВАН у США для збирання і вивчення науково-літературної спадщини М. П. Драгоманова.

Вернадський міг особисто знати Драгоманова, згадував у щоденнику, листувався в 1939–1940 у справах спадщини М. П. Драгоманова.

[7 – с. 86; 46 – с. 114–144]

ДРАГОМИРОВ Абрам Михайлович (21.04/03.05.1868 – 09.12.1955) – військовий, генерал від кавалерії. Закінчив Миколаївську військову академію Генштабу (1893). Учасник Першої світової війни. Головнокомандувач армії Північного фронту (квітень–травень 1917). Після звільнення у відставку взимку 1918 повернувся до Києва, потім виїхав до Добровольчої армії. Помічник головнокомандувача Добрармії (від серпня 1918), голова особливої наради при головнокомандувачі з цивільних справ (від вересня 1918), головний начальник Київської обл. і командувач військами (вересень–листопад 1919), генерал для доручень в уряді *П. М. Врангеля* (1920). Емігрував.

Вернадський був особисто знайомий із Драгомировим, часто згадував у щоденнику.

[7 – за покаж.; 11 – с. 38]

ДРЕЙЗІН Рафаїл Лазаревич (18/30.01.1899 – 24.10.1962) – астроном, фахівець з астрофізики. Закінчив Новоросійський університет в Одесі (1922). Служив на Одеській митниці. Член правління Одеського відділення Російського товариства любителів світознавства (від 1924). Один із творців Південної світознавчої астрономічної обсерваторії в Одесі: завідувач сектора (від 1931), директор (від 1934). Ініціатор створення в Україні *Комітету по метеоритах* при АН УРСР, був його членом. Після війни працював науковим співробітником астрономічної обсерваторії Одеського університету.

Вернадський був знайомий із Дрейзіним, занотував зустріч із ним (1939) у щоденнику.

[12 – с. 7]

ДРУГИЙ ВСЕСОЮЗНИЙ З'ЇЗД ГЕОЛОГІВ проходив у Києві від 30 вересня до 6 жовтня 1926 (перший з'їзд відбувся у червні 1922 у Петрограді). Вернадський, який на початку березня 1926 повернувся в СРСР після тривалого перебування за кордоном, приїхав на з'їзд, був обраний головою форуму. На з'їзді працювали секції: загальної геології, корисних копалин, гідрогеології, палеонтології, кристалографії і мінералогії, педагогічна. З'їзд ухвалив рішення про створення постійного бюро зі скликання геологічних з'їздів, до якого було обрано і Вернадського. На з'їзді було також запропоновано створити у системі АН СРСР інститут з вивчення четвертинних відкладів. Для виконання цього завдання було залучено Вернадського. Згодом замість інституту створено Комісію з вивчення четвертинного періоду. Для учасників з'їзду було організовано геологічну екскурсію по Дніпру до Канева для вивчення Канівських гляціодислокацій. А після з'їзду група учасників побувала у Кам'янці-Подільському, оглянула силурійські відклади, водоспад, історичні пам'ятки, кабінети та лабораторії місцевого інституту народної освіти. Крім того, оглянули частину Товтр біля Маківського Привороття (тепер Привороття Друге Кам'янець-Подільського району Хмельницької обл.). Учені зібрали багато зразків скельних порід і рідкісних палеонтологічних знахідок для своїх кабінетів.

Вернадський пізніше згадував, що з'їзд «був дуже цікавий», на ньому була прийнята постанова про утворення четвертинної комісії, а також комісії з вічної мерзлоти. За браком часу через головування на з'їзді, як зазначав академік, «мені дуже було мало часу бачитися з друзями – тому я залишився дуже незадоволений своїм перебуванням». Він не зміг, зокрема, бути присутнім на ювілеї академіка *М. С. Грушевського*, але листовно привітав видатного історика. Вернадський скористався участю у з'їзді також для попередньої домовленості з керівниками *Старосільської (Дніпровської) біологічної станції Д. Є. Белінгом* і Біогеохімічної лабораторії Київського інституту народного господарства *В. Г. Шапошниковим* щодо надання допомоги у проведенні досліджень співробітниками Вернадського з відділу живої речовини КЕПС. Така експедиція працювала у Старосіллі і Києві влітку 1928 і 1929.

[10 – с. 14; 11 – с. 48; 45 – с. 352, 540, 617–618; 750–751; 46 – с. 468, 528–530, 561–562; 126 – с. 113]

ДУБРОВСЬКИЙ Микола Ісидорович – агрохімік. Кандидат сільськогосподарських наук, доцент. Член *Кримського товариства дослідників і любителів природи*, працював бібліотекарем цього товариства. Брав участь у дослідженнях і підготовці мапи ґрунтів Таврійської губернії. Викладач Кримського сільськогосподарського інституту, завідувач кафедри агрохімії (1920–1940). Займався хімічною характеристикою кримських ґрунтів, поверхневих і глибинних вод.

Вернадський згадував Дубровського як члена *Комісії з вивчення природних продуктивних сил Криму*, яку академік очолював.

[20 – с. 99; 47 – с. 407]

ДУБ'ЯНСЬКИЙ (Дубянський) Віктор Вікторович (17/29.11.1880 – 1925) – петрограф, фізико-географ. Закінчив *Київський університет* (1903). Викладав у Київському реальному училищі, Варшавському університеті і політехнічному інституті. Професор *Київського державного українського університету* (1918), Київського комерційного інституту. Працював у департаменті вищої школи Міністерства народної освіти / Міністерства народної освіти й мистецтва (1918). У січні 1919 керував департаментом вищої школи у Міністерстві народної освіти Директорії УНР. Секретар *Комісії для вивчення природних багатств України* при УАН (1919–1921). Віцедиректор Укргеолтресту (1920–1921). Член *Українського наукового товариства в Києві*, Українського геологічного комітету.

Вернадський співпрацював із Дуб'янським у справах вищої школи в Україні, а також з геологічних досліджень і вивчення природних багатств. Згадував у щоденнику, листувався особисто. Ім'я Дуб'янського також згадується у листуванні академіка з іншими кореспондентами.

[7 – с. 21, 116, 133; 8 – с. 92; 43 – с. 529; 45 – с. 288, 292; 46 – с. 145–156, 546; 47 – с. 393; 48 – за покаж.; 49 – с. 340, 500–501]

ДУБ'ЯНСЬКИЙ Олександр Андрійович (15/27.03.1880 – 22.01.1974) – геолог. Член-кореспондент АН УРСР (1939). Закінчив Юр'ївський університет (1908), працював у ньому на посаді асистента кафедри геології. Викладав у реальних училищах у Ризі, Петербурзі. Займався гідрогеологічними дослідженнями, зокрема у Харківській губернії від Міністерства землеробства. Завідувач кафедри геології і палеонтології (1919–1924) Владикавказького політехнічного інституту. Професор кафедри геології і гідрогеології Воронежського сільськогосподарського інституту (від 1924). Заступник начальника (1930-ті) Геологорозвідувального управління Центральної чорноземної області ВРНГ СРСР. Завідувач кафедри геології Воронежського університету (1933–1941). Старший науковий співробітник Інституту геологічних наук АН УРСР (1939–1950).

Вернадський був особисто знайомий з Дуб'янським, згадував у щоденнику, листувався.

[11 – с. 161; 48 – с. 281–283]

ДУШЕЧКІН Олександр Іванович (01/13.07.1874 – 08.04.1956) – учений-агрохімік, фізіолог рослин. Академік АН УРСР (1945). Заслужений діяч науки УРСР (1949). Закінчив Петербурзький університет (1897). Працював у Києві в Лабораторії мережі дослідних полів Всеросійського товариства цукрозаводчиків (1903–1912), агрохімічній лабораторії Всеросійського товариства цукрозаводчиків (1912–1919). Завідував відділом Київської обласної сільськогосподарської дослідної станції (1915–1930). У 1921–1923 директор Інституту агрохімії Українського сільськогосподарського наукового комітету. Був директором

Київської обласної контрольно-насінневої станції (1925–1928) і Центральної агрохімічної лабораторії Наркомзему УСРР (1928–1930). Від 1944 завідував кафедрою агрохімії Київського сільськогосподарського інституту. У 1931–1938 працював в Українському науково-дослідному інституті соцземлеробства завідувачем відділу і заступником директора (1944–1946). Завідувач відділу Інституту ботаніки АН УРСР (1944–1946). Директор Інституту фізіології рослин та агрохімії АН УРСР (1946–1953), з 1953 завідувач лабораторії цього інституту.

Вернадський згадував Душечкіна як одного з керівників хімлабораторії синдикату цукрозаводчиків, який допоміг «поставити наукову роботу з біогеохімії» у 1918–1919 в Києві.

[43 – с. 557–558; 126 – с. 72]

ДЬЯКОВ Іполит Миколайович (01/13.12.1865 – 24.11.1934) – домовласник. Закінчив *Київський університет* (1889). Служив чиновником при різних відомствах, зокрема в Управлінні кіннозаводства. Обирався гласним Київської міської думи. Київський міський голова (1906–1916). Після розпуску гетьманською владою Київської міської думи очолював спеціальну урядову комісію, що опікувалася міськими справами (1918). Емігрував. Помер у Берліні (1934).

Вернадський згадував Дьякова у щоденнику (червень 1918) щодо планів кадетської партії у реформуванні міського самоврядування.

[7 – с. 106]

ЕЙХЕНВАЛЬД Олександр Олександрович (23.12.1863/04.01.1864 – 12.09.1944) – фізик. Академік УАН (1919). Закінчив Петербурзький інститут інженерів шляхів сполучення (1888). Слухав лекції у Страсбурзькому університеті (1895–1897). Працював у Московському інженерному училищі (від 1897): директор (1905–1908), професор (від 1910). Викладав у Москві на Вищих жіночих курсах (1901–1917), в університеті (1906–1919) і Комерційному інституті (1907–1917). Виїхав до Берліну (1920). Від 1923 жив у Празі, від кінця 1920-х мешкав у Мілані.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Ейхенвальдом й, можливо, посприяв обранню його академіком *Української академії наук*. Опубліковано лист Ейхенвальда до президента УАН.

[43 – с. 326, 328; 46 – с. 157–161]

ЕРНСТ Микола Львович (23.09/05.10, за ін. відом. 22.09/04.10.1889 – 20.03.1956) – історик, кримиознавець. Закінчив Берлінський університет (1911). Працював помічником бібліотекаря у *Київському університеті* (від 1911), бібліотекарем у Київському комерційному інституті (від 1914), потім у Публічній бібліотеці Петрограда (1918). Приват-доцент, професор (від жовтня

1920) *Таврійського університету*. Водночас завідував археологічним відділенням, згодом заступник директора з наукової роботи Центрального музею Тавриди (1921–1937). Член Таврійської вченої архівної комісії та редактор її друкованого органу «Известия» (1919–1920). Постійний секретар, а пізніше голова Таврійського товариства історії, археології та етнографії. В 1938 заарештований і в 1940 засуджений до 8 років позбавлення волі. Повторно засуджений (1949) і на 5 років засланий до Озерлагу в Іркутській обл. Звільнений на підставі указу про амністію (1953). Жив на спецпоселенні у Кемеровській обл. У 1956 одержав дозвіл на повернення до Криму, однак помер від інфаркту.

Вернадський особисто був знайомий із Ернстом, згадував у щоденнику. Опубліковано лист Ернста до академіка.

[8 – с. 86; 46 – с. 162–166; 48 – с. 179]

ЄВДОКИМОВ Микола Миколайович (25.03/06.04.1868 – 05.04.1940) – астроном, фахівець з астрометрії. Заслужений діяч науки УСРР (1935). Закінчив Харківський університет (1890). Астроном (від 1893), астроном-спостерігач Харківської астрономічної обсерваторії (1898–1914), її директор (1917–1930). Водночас викладав у Харківському університеті та ІНО (1895–1939), екстраординарний професор (від 1914), також у Харківському технічному інституті (1901–1923), Харківському геодезичному інституті (1922–1934), Харківському інженерно-будівельному інституті (1934–1941). Під керівництвом Євдокимова у Харкові було організовано Об'єднану службу часу. Голова Тимчасового бюро товариства українських астрономів (1928–1933), згодом у його складі (від 1935). Член Астрометричної комісії Астрономічної ради АН СРСР у Пулкові (від 1937). Ім'ям Євдокимова названо кратер на Місяці.

Вернадський був особисто знайомий з Євдокимовим, згадував його у щоденнику. Згадував і дружину **Євдокимову Ганну Олександрівну** (уродж. Гаусман), викладачку музики.

[7 – с. 114; 11 – с. 20]

ЄГОРОВ Іван Васильович (22.01/03.02.1869 – 11.05.1931) – хімік-органік. Викладав у Московському університеті (1901–1907), а також у Московському сільськогосподарському інституті. Професор *Київського університету* (1907), завідувач кафедри хімічної технології, один із засновників фізико-хімічного товариства при університеті. Викладав у Київському комерційному інституті, в інститутах народної освіти і народного господарства у Києві. Член *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України* (1918) на чолі з В. І. Вернадським, член *Комісії для вивчення природних багатств України* при УАН (1919).

Вернадський спочатку розгорнув свою лабораторію для досліджень *живої речовини* на кафедрі органічної хімії в Єгорова (1918), а потім у лабораторії

при Синдикаті цукрозаводчиків Києва у *С. Л. Франкфурта*. На дачі Єгорова переховувався від переслідувань *М. П. Василенко* у 1919. Вернадський згадував Єгорова у щоденнику (1919), є згадки у листуванні.

[7 – с. 174; 43 – с. 497; 45 – с. 405; 48 – с. 116, 121, 122]

ЄКШУРСЬКИЙ Володимир Єлисейович – ботанік, натураліст, ентомолог. Співробітник *Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства* у 1918.

Вернадський згадував Єкшурського у щоденнику, передавав через нього з okazji листи до Петрограда і Москви.

[7 – с. 88; 20 – с. 93; 47 – с. 403]

Можливо, Єкшурський – це син відомого петербурзького букініста і видавця Єлисея Івановича Єкшурського (1807–1891), педагога, краєзнавця – Єкшурський Володимир Єлисейович (1889 – 26.10.1937). Репресований (1933), засуджений на 10 років таборів у справі «контрреволюційного угруповання “толстовців”». Покарання відбував у Байкало-Амурському виправно-трудовому таборі. Повторно засуджений за сфальсифікованим обвинуваченням за «проведення контрреволюційної агітації». Розстріляний.

ЄЛІСТРАТОВ Аркадій Іванович (27.12.1872/08.01.1873 – 05.01.1955) – правник. Закінчив Казанський університет (1896), викладав у ньому, приватдоцент (від 1898). Викладав у Московському університеті (від 1909): приватдоцент, завідувач кафедри, професор (від 1910). Професор, декан юридичного факультету (1918–1920) *Таврійського університету* у Сімферополі. У 1921 повернувся до Москви. Професор (1922–1931) Московського університету.

Вернадський був особисто знайомий з Єлістратовим, згадував у щоденнику. Правник був серед тих професорів, яких за рішенням Кримського ревкому вислали «на північ», їхав в одному потязі з Вернадським.

[7 – с. 152, 262; 8 – за покаж.; 10 – с. 71]

ЄЛПАТЬЄВСЬКИЙ Володимир Сергійович (1877 – 21.10, за ін. відом. 26.10.1937) – правник. Навчався у Московському і Петербурзькому університетах. Учасник студентських виступів (1899). Жив під наглядом поліції в Ялті на початку ХХ ст. Пізніше викладав у Московському університеті, був присяжним повіреним. У 1920 мешкав в Ялті. У 1930 працював юрисконсультом «Москоопдревсоюза». Заарештований за сфальсифікованою справою як «учасник контрреволюційної терористичної організації». Розстріляний.

Батько Єлпатьєвського – лікар, письменник і публіцист Сергій Якович Єлпатьєвський (1854–1933), учасник народницького руху. Мешкав у Ялті (1897–1922), де заснував санаторій для хворих на туберкульоз. Працював у

Кремлівській лікарні (1922–1928). Мав, як і Вернадські, дачу у *Батилимані*. Мати – Людмила Іванівна Єлпатьєвська (Сокологорська; 1857–1937), уродженка Полтавщини.

Вернадський був знайомий з Єлпатьєвським по Криму. Досить критично згадував його у щоденнику (1920).

[8 – с. 20]

ЄРМАКОВ Василь Петрович (27.02/11.03.1845 – 16.03.1922) – математик. Закінчив *Київський університет* (1868). Викладав у цьому університеті: доцент (від 1874), екстраординарний (1877), ординарний професор (1888), заслужений професор (1899). Водночас викладав (від 1899) у Київському політехнічному інституті (завідувач кафедри вищої математики до 1919) і на Вищих жіночих курсах. Член-кореспондент Петербурзької АН (1884). Один із засновників Київського фізико-математичного товариства (1889).

Вернадський міг бути особисто знайомий із Єрмаковим і спілкуватися у справах Академічного союзу, є згадка у листі *М. К. Кольцова* до майбутнього першого президента УАН.

[49 – с. 34]

ЄРЧЕНКО Петро Феофанович (25.11/07.12.1868 – 10.08.1927) – фахівець у галузі текстильної промисловості. Закінчив Харківський технологічний інститут (1893). Працював на виробництві, пройшов шлях від майстра до технологічного директора. Викладав у Київському політехнічному інституті (від 1899): екстраординарний (1903), ординарний професор (від 1904), завідувач кафедри технології волокнистих речовин, декан механічного та інженерного факультетів, директор (ректор) (1917–1919), професор кафедри теплотехніки (від 1925). Водночас викладав у Київському комерційному інституті.

Вернадський міг бути особисто знайомий із Єрченком, про смерть якого згадував *М. П. Василенко* у листі до академіка.

[45 – с. 369]

ЄРШОВА Олександра Олексіївна (уродж. Штевен; 23.11/05.12.1865 – 29.10.1933) – педагогиня, діячка земського просвітництва, письменниця. У 1890-ті домоглася відкриття у Нижегородській губернії близько 50 шкіл для селян. Товаришувала з *Д. І. Шаховським* і Вернадськими. Листувалася з ними. Дружина Михайла Дмитровича Єршова (член Державної ради, а від 1915 воронезький губернатор). У їхній родині було семеро дітей. У грудні 1918 сім'я переїхала до Полтави. У 1919 чоловік помер у Києві. Двоє старших синів були мобілізовані до Білої армії. Влітку 1920 Єршова поїхала (через фронт) на розшук синів. Була заарештована і поміщена до концтабору в Харкові за звинувачення.

ченням «у шпигунстві». Вісім місяців була ув'язнена у концтаборі під загрозою розстрілу, проте у лютому 1921 звільнена у зв'язку з «очищенням» табору і завдяки клопотанню *В. Г. Короленка*. Останні роки життя прожила у Москві з молодшим сином. Трагічно загинула у ДТП.

Дочка Вернадського *Н. В. Вернадська-Толь* згадувала Єршову у листі до батьків із Полтави. Згадувала у листі також дочку Ольгу Михайлівну Єршову (1907–1996). Відомо, що вона мешкала і померла у Москві. Завідувала однією з відомчих бібліотек Академії наук СРСР.

[49 – с. 739]

В архіві Вернадського збереглися листи Єршової.

[1 – оп. 3, спр. 576, 1883а; оп. 7, спр. 186]

ЄСМАНСЬКИЙ Павло Матвійович (04/16.06.1887 – ?) – гірничий інженер, дослідник вугілля. Закінчив *Катеринославський гірничий інститут* (1913). Працював старшим асистентом в інституті, потім у Гірничому департаменті Міністерства торгівлі і промисловості Української Держави (1918). Співробітник *Комісії для вивчення природних багатств України* УАН (1919). Працював також у науково-технічному відділенні Укрраднаргоспу (1919). Від 1920 очолював Таганрозький інститут організації праці у виробництвах Донбасу і Південного Сходу. Пізніше викладав у Хімічному технікумі у Лисичанську, працював на Донецькому содовому заводі. Подальша доля невідома.

Вернадський був особисто знайомий з Єсманським, який пропонував для УАН низку ідей щодо вивчення і використання палива. ВБУ фінансувала поїздку Єсманського до Яготина за бібліотекою Репніних (*Яготинський архів Репніних*).

Вернадський згадував інженера у щоденнику. Опубліковано лист Єсманського до академіка.

[7 – с. 125, 175, 181, 202; 43 – с. 471, 481, 482; 46 – с. 167–168; 49 – с. 13]

ЄФИМОВИЧ Лідія Георгіївна (уродж. Семенченко) – журналістка, театральний критик, видавчиня. Дружина головного редактора катеринославської «Южной зари» Андрія Яковича Єфимовича (1863–1917). Постійна театральна рецензентка «Харьковских губернских ведомостей». Замість чоловіка редагувала «Южную зарю» (1914–1915). За гетьманської влади *П. П. Скоропадського* у травні 1918 відновила вихід газети кадетського спрямування «Полтавский день». Імовірно, сестра полтавського адвоката *С. Г. Семенченка*.

Вернадський був знайомий з Єфимович, згадував у щоденнику.

[7 – с. 67, 72]

ЄФИМОВСЬКИЙ Євген Амвросійович (09/21.09.1885–04.09.1964) – історик, юрист, публіцист, видавець. Закінчив Московський університет. Під час Першої світової війни закінчив Олександрівське військово-училище. Воював на Румунському фронті. Представник Київського комітету на делегатському з'їзді кадетської партії у Києві в травні 1918. Редактор одеського видання газет «Россия» і «Южная Русь» (на початку 1919). Виїхав за кордон (1919) у складі делегації від командування Добровольчої армії. В еміграції мешкав у Празі, Берліні, від 1923 – у Парижі. Займався журналістикою.

Вернадський згадував Єфимовського у щоденнику в 1918.

[7 – с. 168]

ЄФРЕМОВ Сергій Олександрович (06/18.10.1876 – 10.03.1939) – громадський, політичний і державний діяч, публіцист, літературознавець. Академік УАН (1919), віцепрезидент ВУАН (1922–1928). Навчався у Київській духовній семінарії. Закінчив юридичний факультет *Київського університету* (1901). Літературно-публіцистичною діяльністю займався з середини 1890-х. Один із фундаторів видавництва «Вік» (1895–1918). Заступник голови УЦР, член Малої ради, генеральний секретар міжнаціональних справ в уряді УЦР (1917–1918). Дійсний член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові. Член *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України*. У часи Директорії відійшов від активної політичної діяльності. Позаштатний академік УАН «класи красного українського письменства» (від 1919), академік кафедри історії українського письменства ВУАН (від 1921). Зазнав переслідувань від радянської влади і денікінського режиму. За клопотанням ВУАН був амністований (1921). Голова Постійної комісії для видавання пам'яток новітнього українського письменства, *Комісії для складання біографічного словника діячів України* (1922–1923). Як член Господарської управи (1924–1928) фактично керував повсякденною роботою Академії. Заарештований (липень 1929) і незаконно засуджений у справі «Спілки визволення України» (квітень 1930) на 10 років ув'язнення. Помер у тюрмі в Ярославлі.

Вернадський, імовірно, познайомився з Єфремовим особисто у 1918. Співпрацював, мав добрі стосунки, листувався. Клопотався про звільнення після арешту більшовиками навесні 1919.

Ім'я Єфремова часто згадується у щоденнику Вернадського, листуванні з колегами.

[7 – за покаж.; 10 – с. 91, 180; 11 – с. 121; 43 – за покаж.; 45 – за покаж.; 46 – с. 169–171, 48 – за покаж.; 49 – за покаж.; 57]

ЖЕДРІНСЬКА Ніна Єгорівна (уродж. Старицька; 10/22.04.1871 – 1936) – сестра *Н. Є. Вернадської*. Дружина *І. О. Жедрінського*. У родині було двоє дітей – Марія і Володимир. Сім'я емігрувала до Югославії (1920).

Жедрінський Іван Олександрович (1868 – 1942). Закінчив Пажеський корпус. Служив у лейбгвардії Єгерському полку. Рано пішов у відставку. Чиновник, дійсний статський радник. Був Вологодським віцегубернатором (1905–1906), керуючим Пермським відділенням Селянського поземельного банку. У 1919 служив діловодом *Акліматизаційного саду* УАН. У вересні 1919 був Волинським віцегубернатором за часів денікінської влади у Житомирі.

Жедрінська Марія Іванівна (домашнє ім'я Мурочка; ? – 27.08.1922) – племінниця Н. Є. Вернадської. Служила сестрою милосердя у 10-му хірургічному шпиталі Білого Хреста збройних сил півдня Росії. З Криму виїхала в еміграцію. Померла у Самборі (Югославія).

Жедрінський Володимир Іванович (17/29.05.1899 – 1974) – художник, сценограф. Племінник Н. Є. Вернадської. У 1918 навчався в Академії мистецтв у Києві. У жовтні 1919 чиновник з особливих доручень у полтавського губернатора *Г. Є. Старицького*. В еміграції в Югославії працював у народних театрах Белграда і Загреба, потім у Марокко і Франції (1952–1974). Головний декоратор Муніципального театру Ніцци. Дружина Жедрінська Маріам Львівна (уродж. Гальська; ? – після 1974).

Жедрінські часто згадуються у листуванні, насамперед у родинному, щоденниках Вернадського.

[49 – за покаж.; 13 – с. 345]

В архіві академіка є листи Н. Є. Жедрінської, зокрема з Полтави.

[1 – оп. 7, спр. 190, 195, 547]

ЖИВА РЕЧОВИНА ТА БІОГЕОХІМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ. «Жива речовина» – введений Вернадським термін, що визначає всю сукупність живих організмів у біосфері, незалежно від їх систематичної належності. Один з елементів цілісного вчення Вернадського про біосферу, а далі – науки біогеохімії, що вивчає циклічні процеси взаємодії між живою речовиною та інертною матерією Землі у формі масообміну хімічних елементів між живими організмами і навколишнім середовищем. Фундаментальні положення сформульовані у книзі «Жива речовина в земній корі і її геохімічне значення», яку Вернадський готував упродовж 1916–1922. Однак основна частина незакінчених рукописів була опублікована лише у 1978 і перевидана пізніше. Під час перебування в Україні Вернадський ще 1916 на *Полтавщині* розпочав теоретичну та експериментальну роботу з біогеохімії, дослідженню якої присвятив усе подальше життя. Експериментальне вивчення живої речовини Вернадський проводив 1919 неподалік від *Києва*, на *Старосільській (Дніпровській) біологічній станції*, а також у *Криму*, зокрема на дослідній *Салгирській помологічній станції*. Ці дослідження він продовжував у 1920-х у Франції, а потім на чолі Біогеохімічної лабораторії в Москві, у 1928–1929 на Старосільській станції в Україні.

Вернадський писав у *спогадах* (1943): «У *Шишаках*, на “Кобилі”, в лісі я працював із великим піднесенням. Я з'ясував для себе основні поняття біогеохімії, різку відмінність біосфери від інших оболонок Землі, основне значення в ній розмноження живої речовини. Я почав писати з великим натхненням, з широким планом викладу. Мені здається тепер, що те просте і нове поняття про живу речовину як про сукупність живих організмів, яке мною внесене в геохімію, дало мені змогу позбутися тих ускладнень, що проймають сучасну біологію, де в основу поставлено життя як протиставлення безживної матерії. Поняття “життя” нерозривно пов'язане з філософськими і релігійними побудовами, яких біологи ніяк не можуть позбутися. Залишаючи осторонь уявлення «життя», я постарався залишитися на точній емпіричній основі і ввів у геохімію поняття “жива речовина” як сукупність живих організмів, нерозривно пов'язаних із біосферою, як невіддільну невід'ємну її частину або функцію. Жива речовина цілком відповідає життю, оскільки вона проявляється на нашій планеті поза філософськими і релігійними наростами думки».

В Україні вчений написав і залишив багато нотаток про живу речовину, про відмінність живої та мертвої матерії, про сталість живої речовини. Написав статті «*Про участь живої речовини в утворенні ґрунтів*», «*Про геохімічну рівновагу біосфери*», склав попередню програму експериментального дослідження біогеохімічної ролі виду і простору як ресурсу, підготував і прочитав цикл *лекцій із геохімії у Київському університеті* (1918–1919). Найбільш важливою в науковому відношенні є стаття «*Про участь живої речовини в утворенні ґрунтів*», у якій учений на підставі експериментальних досліджень вперше подав розгорнуте визначення живої речовини, розкрив значення біогеохімічного кругообігу в ґрунтах.

У Києві Вернадський розмірковував також про автотрофність організмів і людства, вважав цю проблему однією з головних загадок життя. Він записав у щоденнику 11 лютого 1919: «Для мене ясно, що перехід людини в автотрофний організм через розвиток наукової роботи є природним процесом, що цілком потрапляє в рамки інших геохімічних процесів. Точно так само, як і все зростання культури».

Глава «Автотрофне людство» мала стати останньою у книзі «*Жива речовина*». Вернадський писав Є. О. Ферману у січні 1921 з Криму, що «дуже захоплений роботою», мріє «видати і закінчити “Живу речовину з геохімічної точки зору”», що багато написав знову. Крім того, академік мріяв написати і видати «*Геохімію*». «Якщо навіть мій рукопис у Києві і пропав, то напишу знову. Мені видається, що вона вся цілком буде новою. Наскільки знаю, немає на жодній мові нічого близького за планом», – підкреслював учений.

Вернадський свою біогеохімічну роботу вів систематично з 1916, однак перші публікації з біогеохімії з'явилися друком лише у 1921 – «*Про завдання геохімічного дослідження Азовського моря і його басейну*» (написана у грудні 1919), «*Про геохімічний аналіз ґрунтів*». Він продовжив у 1924–1925 дослі-

дження живої речовини у Парижі за грантом Fondation Rosenthal, зокрема, з проблеми біогеохімічних констант. Крім того, значні частини його французької «La Géochimie» (1924), за словами самого Вернадського, «обмірковувалися і вироблялися в 1918 в Києві». Окремі частини великої роботи було репрезентовано в статтях і нарисах у 1922–1923 – «Початок і вічність життя», «Хімічний склад живої речовини в зв'язку з хімією земної кори», «Жива речовина і хімія моря» і далі в книзі «Біосфера» (1927).

[7 – с. 42, 57, 61–63, 67, 69, 71, 73, 88, 90, 100–101, 117–119, 122–126, 128, 129, 135, 154, 155, 162, 179, 187, 192–193, 202, 253–258; 8 – с. 14, 17, 20, 22, 32, 36, 38, 43, 68, 86, 88, 89, 101, 111, 113; 16; 31; 32; 35 – с. 283–284; 36; 37; 38 – с. 53–232; 39 – с. 499–523; 43 – с. 550; 44 – с. 39–109, 166–176; 46 – с. 388, 516, 520–528, 47 – с. 407; 49 – с. 388, 430, 538, 594, 596, 597; 126 – с. 72–74, 186–262]

ЖИРОВ В. Д. – економіст, статистик, діяч кооперації, краєзнавець Криму. У 1919 голова Ради Кримських кооперативних з'їздів, заступник голови Кримської спілки кредитних кооперативів («Крымсоюзбанк»). Загинув у в'язниці, відмовившись визнати себе «шкідником».

Вернадський згадував Жирова у щоденнику (1931), коли писав про розгром науки у Криму.

[10 – с. 209]

ЖИРОВА Олександра Дмитрівна – педагогиня. Знайома Вернадського по Криму, яку він згадував у щоденнику.

Зберігся лист Жирової до академіка (1934).

[1 – оп. 3, спр. 591; 12 – с. 199–200]

Вернадський вказував на сина Жирової як на свого вихованця. **Жиров Костянтин Костянтинович** (1913–1977) – учений-геолог. Закінчив Ленінградський університет (1941). Співробітник БІОГЕЛ АН СРСР (1932–1934). Працював у Радієвому інституті АН СРСР (від 1941). Учасник Другої світової війни. Доцент Московського університету (1953–1958). Збереглися листи Жирова до Вернадського. Дружину геолога Олександрю Григорівну Жирову згадував *А. І. Маркевич* у листі до академіка.

[1 – оп. 3, спр. 590; 11 – с. 346; 12 – с. 199–200; 46 – с. 620]

ЖИТЕЦЬКИЙ Гнат (Ігнат) Павлович (15/27.02.1866 – 08.04.1929) – історик, літературознавець, педагог, громадський діяч, бібліотекознавець. Син П. Г. Житецького. Закінчив Колегію П. Галагана (1884), *Київський університет* (1889). Учителював у Петербурзі і Києві (1890–1924). Водночас у 1898–1903

редактор видавництва «Просвещение». Член українського товариства «Громада» у Петербурзі. Член *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України*. Завідувач відділу рукописів ВБУ (1922–1929). Дійсний член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові, член історичної секції й *Археографічної комісії* ВУАН.

Вернадський міг бути знайомий із Житецьким ще з часів Петербурга. Активно співпрацював у 1918–1919 під час утворення НБУ / ВБУ. Згадував у щоденнику, є листування.

[10 – с. 85; 43 – за покаж.; 46 – с. 172–177]

ЖУК Володимир Іванович – киянин. Власник уламка кам'яного метеорита (*Метеоритика*), знайденого в 1898 у с. Андрушки (тепер Сквирський р-н Київської обл.). Звертався у 1931 до Вернадського з приводу придбання уламка для АН СРСР. У цій справі академік також листувався і з *В. І. Чернишом*.

[49 – с. 414–416]

ЖУКОВ Іван Діомидович (17/29.12, за ін. відом. 18/30.12.1860 – 1944, за ін. відом. 1948) – хімік-технолог. Закінчив Харківський університет (1883). Лаборант (від 1885), завідувач лабораторії кількісного аналізу, викладач (від 1896), завідувач цимотехнологічної лабораторії Харківського технологічного інституту. Від 1899 викладав у Київському політехнічному інституті, екстраординарний (від 1901), ординарний (1903) професор, ректор (1911–1917). Від 1920-х мешкав у Чехословаччині.

Вернадський, імовірно, був особисто знайомий із Жуковим. Опубліковано його лист до академіка (1912).

[48 – с. 284–285]

ЖУКОВСЬКИЙ Григорій Юлійович (14/26.07.1878 – 12.11.1939) – хімік-технолог, фахівець у галузі скловиробництва. Закінчив Петербурзький університет (1902). Асистент у Петербурзькому політехнічному інституті. Професор Варшавського політехнічного інституту (від 1912), заснував при інституті лабораторію скла, кераміки і цементу. Керував (від 1916) будівництвом Ізюмського заводу оптичного скла, був його технічним директором (до 1927). Член секції підземних багатств, член хіміко-технологічної секції *Комісії для вивчення природних багатств України УАН* (від 1919). Професор Харківського технологічного інституту (1921–1924). Від 1928 завідувач відділу скла НДІ силікатів у Харкові. Від 1929 мешкав у Москві. Очолював лабораторію скловаріння Інституту скла, водночас професор Всесоюзної промислової академії, Горьковського хіміко-технологічного інституту, Московського хіміко-технологічного інституту і завідувач кафедри технології силікатів цього інституту.

Вернадський, імовірно, був особисто знайомий із Жуковським. Згадував у щоденнику. Підтримав під час утворення *Української академії наук* ідею Жуковського щодо організації Кераміко-скляного науково-технологічного виробничого інституту при Ізюмському заводі оптичного скла (1918).

[7 – с. 94, 95, 118; 20 – с. 95–97; 43 – с. 211]

ЖУКОВСЬКИЙ Дмитро Євгенович (23.08/04.09.1868 – 02.06.1943) – учений-біолог, видавець, перекладач, меценат. Навчався у Петербурзькому, Гейдельберзькому та Єнському університетах, закінчив Медичну школу в Парижі. Захоплювався філософією. Фінансово підтримував часопис «Освобождение» (*П. Б. Струве*). Видавав літературно-філософський щомісячник «Вопросы жизни» (Петербург, 1905). Займався перекладами. Мешкав у Москві (1909–1916), Судаку (1917–1922). У 1921 був заарештований за підозрою у «змові проти радянської влади», проте незабаром звільнений за необґрунтованістю звинувачень. Переїхав до Сімферополя, де отримав місце асистента на кафедрі біофізики *Таврійського університету*, викладав гістологію. Пізніше працював у Кримському педінституті. У червні 1927 знову заарештований за сфабрикованим звинуваченням у «поширенні неправдивих чуток, які дискредитують існуючий лад радянської влади» і «веденні антирадянської агітації серед професури і студентства Кримського педінституту». Засуджений на 3 роки до заслання у Тотьму Вологодської обл. Останні роки мешкав у Ногінську, а також у рідних біля Мурому. Дружина (від 1909) Аделаїда Казимирівна Герцик (1875–1925), поетеса, письменниця, перекладачка.

Вернадський був особисто знайомий із Жуковським, спілкувався і листувався з ним.

[48 – с. 286–292]

ЗАБОЛОТНИЙ Данило Кирилович (16/28.12.1866 – 15.12.1929) – мікробіолог, епідеміолог. Академік ВУАН (1922). Президент ВУАН (1928–1929). Закінчив *Київський університет* (1894). Брав участь у боротьбі з епідемією холери та дифтерії у Подільській губернії. Працював у Київському окружному військовому шпиталі. Від 1895 асистент кафедри загальної патології медичного факультету Київського університету. Працював у Пастерівському інституті у Франції (1898). Завідувач кафедри медичної бактеріології Петербурзького жіночого медичного інституту (1898–1919), на базі якої заснував першу в Російській імперії самостійну кафедру медичної мікробіології. Ректор Одеського медичного інституту (1919–1923). Завідувач кафедри мікробіології Військово-медичної академії (1924–1928). Після обрання президентом ВУАН переїхав до Києва (1928). Засновник і перший директор Інституту мікробіології та епідеміології. Академік АН СРСР (1929). Учасник і керівник низки експедицій із ви-

вчення чуми (зокрема, в Індію, Аравію, Монголію, Китай). Очолював боротьбу з холерою (1918), висипним тифом (1920) у Петрограді.

Вернадський згадував Заболотного у листах, щоденнику. Головував на обранні епідеміолога президентом ВУАН 3 травня 1928 у Києві. Заболотний відвідував його у Ленінграді.

[10 – с. 77, 124, 355; 45 – за покаж.; 46 – с. 457, 474, 475; 47 – с. 89; 49 – с. 699; 81 – с. 503–506; 126 – с. 113]

ЗАВАДОВСЬКИЙ Михайло Михайлович (04/16.07.1891 – 28.03.1957) – біолог, ембріолог, ендокринолог, генетик. Уродженець Єлисаветградщини. Закінчив Московський університет (1914), в якому читав лекції з експериментальної біології. Викладав зоологію на Московських вищих жіночих курсах. Працював у заповіднику «Асканія-Нова» (1919–1922), водночас приват-доцентом, професором *Таврійського університету*. Професор, завідувач кафедри загальної біології Другого Московського університету і директор Московського зоопарку (1923–1928). Брав участь в організації Всесоюзного інституту тваринництва (1929–1930), у якому був заступником директора з наукової роботи. Завідувач лабораторії експериментальної біології (1929–1948; 1954–1957). Водночас засновник і завідувач кафедри динаміки розвитку організму (1930–1948) Московського університету. Науковий консультант Інституту сільськогосподарської гібридизації і степової акліматизації тварин ВАСГНІЛ (1931–1935). Академік (1935), віцепрезидент ВАСГНІЛ (1935–1948).

Вернадський знав Завадовського особисто, співпрацював, згадував у щоденнику. Опубліковано лист генетика до Вернадського.

[8 – с. 95, 110, 121; 48 – с. 293–294]

ЗАВАДСЬКИЙ Сергій Владиславович (18.02/02.03.1871 – 02.07.1935) – правознавець, філолог, громадський діяч. Закінчив Московський університет (1893). Служив у судових палатах і на прокурорських посадах (1908–1917), водночас професор цивільного права Олександрівського ліцею (від 1911). У 1917 переїхав до України. Член генерального суду і в. о. товариша (заступника) міністра судових справ (від 6 травня 1918), держсекретар Української Держави, сенатор (липень 1918). Емігрував до Польщі (1921), Чехословаччини (1922). Викладав у вишах і займався громадською діяльністю.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Завадським, згадував у щоденнику. Підпис Завадського як держсекретаря стоїть у наказі про затвердження Вернадського президентом *Української академії наук*.

[11 – с. 121; 43 – с. 250, 387]

ЗАЙЦЕВ Павло Іванович (11/23.09.1886 – 02.09.1965) – літературознавець, історик літератури, громадський і політичний діяч. Закінчив Петербурзький університет (1913). Викладав у вищих закладах освіти Петербурга. Директор департаменту загальних справ Міністерства освіти УНР (1918). Редагував часопис «Наше минуле» (1918–1919). Член кількох комісій *Української академії наук* і редактор видань Першого відділу УАН і його «Записок...». Восени 1919 залишив Київ. Очолював культурно-освітній відділ Армії УНР (1920). Член Ради УНР у Тарнові (Польща). Секретар дипломатичної місії УНР (1921). Співробітник Українського наукового інституту у Варшаві. Викладав українську мову та історію мови у Варшавському університеті (1921–1939). Видавець творів *Т. Г. Шевченка*. У 1941 переїхав до Берліну. Директор Інституту шевченкознавства УВАН в Європі (від 1948). Професор (від 1958), декан (від 1963) філософського факультету УВУ в Мюнхені. Член ради Українського націонал-демократичного союзу (від 1963).

Вернадський, очевидно, особисто знав Зайцева, який звертався до академіка у 1918 з приводу свого арешту. Є згадки про Зайцева у щоденнику.

[7 – с. 90, 127; 43 – с. 274, 284; 46 – с. 178–183]

ЗАКУТІН Микола Миколайович – учитель Художньо-промислової школи ім. М. В. Гоголя у Миргороді.

Вернадський листувався з Закутіним у 1897–1898 щодо вивчення глини.

[48 – с. 297–298]

ЗАЛЕНСЬКИЙ Володимир Володимирович (26.01/07.02.1847 – 08.10.1918) – зоолог. Закінчив Харківський університет (1867). Стажувався у Німеччині. Приват-доцент Новоросійського університету в Одесі (1870). Екстраординарний (від 1871), ординарний професор (1873) кафедри зоології Казанського університету. Від 1882 професор і завідувач кафедри Новоросійського університету. Директор Зоологічного музею Петербурзької АН (1897–1906). Академік Петербурзької АН (1897). Водночас очолював Севастопольську біологічну станцію РАН (від 1901).

Вернадський був особисто знайомий із Заленським, якого також згадує *Н. В. Вернадська-Толль* у листі до батька (травень 1916) із *Шишак* – Заленський із дружиною відпочивали на дачі у сусідів.

[49 – с. 725]

ЗАЛЕНСЬКИЙ Олексій Володимирович (1845 – 03/15.04.1892) – земський діяч. Закінчив Харківський університет (1867). За участь у студентських виступах у Харкові (1869) потрапив під нагляд поліції. Власник книжкового магазину у Харкові. Займався перекладом і виданням популярних творів із природознавства.

Жив у маєтку у Миргородському повіті Полтавської губернії. Був повітовим мировим суддею (1872), повітовим предводителем дворянства. Голова Полтавської губернської земської управи (1880–1892). Ініціатор досліджень ґрунтів і геології Полтавської губернії, якими керував *В. В. Докучаєв*.

Вернадський згадував Заленського у листі до дружини влітку 1890.

[49 – с. 554, 555, 557]

ЗАМОЗДРА Юхим Васильович – селянин із Шишак. Власник землі, яка межувала з дачною ділянкою Вернадських.

Ім'я Замоздри згадується у родинному листуванні Вернадських, а також у купчій на землю у Шишаках.

[1 – оп. 2, спр. 157, арк. 342–343; 49 – за показ.]

ЗАПИСКА В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ПРО СПІВПРАЦЮ УАН З УКРАЇНСЬКИМ ГЕОЛОГІЧНИМ КОМІТЕТОМ. Розглядалася наприкінці 1918 у *Фізично-математичному відділі УАН* у зв'язку із запискою *Б. Л. Лічкова* «Про організацію Геологічного комітету».

У лютому 1918 у Києві було створено Український геологічний комітет на чолі з *В. І. Лучицьким*, організацію якого активно підтримав Вернадський. «Створення Київського геологічного комітету дуже сильно порушить справу геологічного дослідження України та подає правильне вирішення питання геологічного вивчення, пов'язане з децентралізацією», – занотував академік у щоденнику 6 червня 1918. А 24 липня 1918 *Комісія для вироблення законопроекту про заснування УАН* розглянула звернення Геологічного комітету щодо переходу його до установ Академії. І за пропозицією В. І. Вернадського до проекту статуту УАН серед інших наукових установ було внесено і Геологічний комітет, проте ця позиція не була підтримана Міністерством торгівлі та промисловості.

У записці до Фізично-математичного відділу УАН Вернадський обґрунтовував необхідність не лише активної спільної роботи Укргеолкому з *Українською академією наук у Києві*, а й «зв'язок з Академією», пояснюючи це необхідністю об'єднати кошти і наукові сили для проведення комплексних геологічних досліджень України. Записку Вернадського було опубліковано 1919 у «Протоколах засідань Фізично-математичного відділу Української Академії Наук у Києві: 1918 р.». При Фізично-математичному відділі УАН було утворено міжвідомчу комісію для геологічних досліджень на чолі з Вернадським, який, до того ж, 1919 входив до складу Ради Укргеолкому, а також захищав його існування за часів влади Добровольчої армії. Академік і у подальшому цікавився долею і працею Укргеолкому.

[7 – с. 93; 43 – с. 211, 217, 232; 46 – с. 516, 517, 524, 546; 54 – с. 156; 67 – с. 64–65]

ЗАПИСКА В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ В УАН ХІМІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ОРГАНІЗМІВ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ ГЕОХІМІЇ.

Підготовлена академіком 8 грудня 1918. Учений обґрунтовував необхідність хімічного вивчення живої матерії, висловлював прохання до УАН щодо організації такої роботи, подавав попередній кошторис, пропонував розпочати працю «у якійсь лабораторії», але набувати обладнання для організації роботи у майбутньому Мінералогічному інституті УАН. Записку було опубліковано 1919 у «Протоколах засідань Фізично-математичного відділу Української Академії Наук у Києві: 1918 р.».

[67 – с. 43–45]

ЗАПОВІДНИК «АСКАНІЯ-НОВА». Маєток барона Ф. Е. Фальц-Фейна у Таврійській губернії, де він створив унікальний акліматизаційний зоопарк, ботанічний сад, музей, бібліотеку, зоотехнічну станцію і відділення дослідної станції з вівчарства Петровської сільськогосподарської академії. Вернадський у жовтні 1917 занотував у щоденнику: «Був Мик. Фед. Пейкер, швагер Фальц-Фейна щодо захисту Асканія-Нова... Я вказав йому на те, що зроблено, і просив передати Фальц-Фейну, що прошу його звертатися до мене і що я зроблю все, що можливо».

Комісія для вироблення законопроекту про заснування УАН 31 серпня 1918 розглядала питання «про можливість використати для Академії парк п. Фальц-Фейна (Ascania Nova)». Проте за тодішніх умов реальних кроків у цьому напрямі зроблено не було. Під час громадянської війни маєток суттєво постраждав. За клопотанням Ради *Таврійського університету* влітку 1920 П. М. Врангель видав наказ про заборону постою військових частин в Асканії-Новій і доручення університету здійснювати опіку над тамтешніми науковими установами. Рада університету обрала попечителем завідувача зоотехнічної лабораторії Асканії-Нової М. М. Завадовського.

[7 – с. 16; 8 – с. 95, 158–159; 43 – с. 230]

ЗАРЕЦЬКИЙ Іван Антонович (1857 – 14.08.1936) – археолог, етнограф, музеєзнавець, краєзнавець, основоположник української керамології. Здобув домашню освіту. Брав участь у розкопках курганів у Полтавській і Харківській губерніях. Працював у *Природничо-історичному музеї* (один із фундаторів) Полтавського губернського земства (1892–1902; 1910–1912). Водночас організатор і завідувач Опішнянської гончарної майстерні на Полтавщині (1894–1897). Співробітник етнографічного відділу Російського музею у Петербурзі (1902–1906). Служив в управі Воронежського губернського земства (від 1912), опікувався питаннями розвитку народних промислів. Від 1915 мешкав в Оренбурзі. Завідувач археологічного відділу Оренбурзького краєзнавчого музею (1928–1936).

Брав участь в експедиції *В. В. Докучаєва* на Полтавщині, де й познайомився з Вернадським, з яким відтоді підтримував дружні стосунки. Вернадський згадував Зарецького у щоденнику, також у листуванні з *М. О. Олеховським*.

[7 – с. 230; 49 – с. 244, 542]

ЗАРУДНА-КАВОС Катерина Сергіївна (15/27.06.1862, за ін. відом. 1861 – 17/30.11.1917) – художниця-графік. Дочка відомого правника, сенатора Сергія Івановича Зарудного (1821–1887) і Зої Олександрівни Зарудної (уродж. Мясново; 1836–1901). Двоюрідна сестра *Н. Є. Вернадської*. Навчалася у Петербурзькій Академії мистецтв (1881–1887), у Парижі (1885–1886). Співпрацювала з редакціями багатьох сатиричних і дитячих часописів. Викладала у приватній школі живопису в Петербурзі. При майстерні Зарудної-Кавос у Петербурзі діяла недільна школа малювання для робітників. Авторка живописних портретів багатьох видатних особистостей.

Авторка одного з живописних портретів *В. І. Вернадського* (1915?), ескізи до якого робила, за деякими відомостями, у *Шишаках*.

[1 – оп. 2, спр. 276, арк. 98 зв.; 10 – с. 26; 21 – с. 94 і далі; 49 – с. 638, 782]

У листуванні Вернадського з дружиною часті згадки також про сестру *К. С. Зарудної-Кавос Варвару Сергіївну Зарудну* (у подружжі Лісовська; 1873 – 1943?). Закінчила Смольний інститут (1892). Викладачка фортепіанної гри у Полтавському музичному училищі (від 1898), де директором був її чоловік *Л. Л. Лісовський*. Переїхала до Петербурга (1907). Давала приватні уроки гри на фортепіано. Наукова співробітниця Геологічного і мінералогічного музею РАН (від 1918). Перша дружина композитора і музикознавця *Леоніда Леонідовича Лісовського* (1866–1934). Він викладав (1898–1909) гру на фортепіано і музично-теоретичні дисципліни у музичній школі *Ф. І. Базилевича* у Полтаві, водночас будучи і директором її. Від 1914 працював у Харкові у Народній консерваторії (від 1918), Музичному технікумі. Член Вищого музичного комітету Наркомосу України (1921–1930), а також композиторської майстерні Всеукраїнського товариства революційних музикантів (ВУТОРМ).

[22 – за показ.]

ЗАРУДНИЙ Олександр Сергійович (19/31.08.1863 – 30.11.1934) – адвокат, політичний діяч. Брат *К. С. Зарудної-Кавос*, двоюрідний брат *Н. Є. Вернадської*. Закінчив училище правознавства у Петербурзі (1885). Служив у судовому відомстві. У 1891 був товаришем (заступником) прокурора окружного суду у Полтаві і прокурором у Кременчуці. Перейшов до адвокатури (1902). Після Лютневої революції 1917 увійшов до Тимчасового уряду як товариш (заступник) міністра юстиції, міністр юстиції Тимчасового уряду і генерал-прокурор

(липень–вересень 1917). Обіймав різні посади у сфері юстиції: служив у Ленінграді юрисконсультом місцевого відділення Всесоюзного товариства політкаторжан і засланців, член колегії адвокатів. Займався педагогічною діяльністю, виступав із лекціями на історико-революційні та юридичні теми.

Вернадський був знайомий із Зарудним, очевидно, з кінця 1880-х. Згадував у щоденнику, родинному листуванні.

У родинному листуванні Вернадських і щоденниках академіка є згадки про дітей С. І. Зарудного, братів і сестер О. С. Зарудного:

Гревс Марія Сергіївна (1860–1942), дружина *І. М. Гревса*;

Зарудна Анастасія Сергіївна (1865–?);

Зарудна Зоя Сергіївна (1867–1942) – авторка мемуарів;

Зарудний Сергій Сергійович (27.03/08.04.1866 – 25.12.1898/06.01.1899). Навчався у Петровській академії. Заарештований і засланий до Сибіру за причетність до справи про замах на царевбивство (1 березня 1887). Пізніше перебував під особливим наглядом поліції. Мешкав у Криму (від 1897). Помер в Ялті. Його син **Богдан-Олександр Зарудний** (16/28.04.1890 – 26.01/08.02.1918) – один із засновників і член ЦК Української партії соціалістів-революціонерів, член Української Центральної Ради, генеральний секретар (міністр) земельних справ Генерального секретаріату (уряду) УНР (грудень 1917 – січень 1918). Вбитий червоногвардійцями М. А. Муравйова у перший день окупації Києва.

Зарудний Іван Сергійович (1875–1933, за ін. відом. 1935) – інженер. Закінчив Морський кадетський корпус (1893). Через хворобу залишив морську службу (1899). В еміграції в Японії (1920), потім у Харбїні. Працював на Китайсько-Східній залізниці. Його діти здобули освіту в США. Є відомості, що спілкувалися в США з дітьми Вернадського.

[7 – за покаж.; 9 – с. 168–169; 22 – за покаж.; 49 – за покаж.]

ЗАТОНСЬКИЙ Володимир Петрович (27.07/08.08.1888 – 29.07.1938) – державний діяч. Один з організаторів Радянської України. Академік ВУАН (1929). Закінчив фізико-математичний факультет *Київського університету* (1912). Від 1905 брав участь у революційній боротьбі. Працював у Київському політехнічному інституті (1913–1917), водночас завідувач хімічної лабораторії дослідних полів Товариства цукрозаводчиків (від 1914). Від початку революційних подій 1917 – більшовик. Неодноразово очолював Народний комісаріат освіти УСРР / УРСР (1919–1920; 1922–1924; 1933–1937). Репресований і страчений як «ворог народу» (1938).

Вернадський познайомився з Затонським у лютому 1919. Зустрічався у справах підтримки *Української академії наук* і *Національної бібліотеки України* (НБУ / ВБУ) і з питань фінансування, штатів, приміщень. Вернадський

через Затонського клопотався про звільнення *С. О. Єфремова* після арешту більшовиками навесні 1919. Згадував у спогадах.

[7 – с. 127; 11 – с. 189; 43 – за покаж.; 46 – с. 184–187; 54 – с. 432]

«ЗБІРНИК ПРАЦЬ КОМІСІЇ ДЛЯ ВИРОБЛЕННЯ ЗАКОНОПРОЄКТУ ПРО ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У КИЇВІ». Одне з перших друкованих видань *Української академії наук у Києві*, опубліковано у травні 1919. Відобразило працю *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* і при ній Національної бібліотеки (*Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України*), основи концепції, ідеї та пропозиції щодо завдань і науково-організаційної структури академії, стратегій розвитку інституцій УАН. Найважливішою умовою розвитку науки фундатори УАН визнали участь держави в організації науково-дослідної роботи. Видано українською і російською мовами окремо. При цьому у російськомовному виданні надруковано також й українські тексти – записки, виступи, обґрунтування-пропозиції тощо як членів Комісії, так і запрошених до співпраці фахівців.

У «Збірнику» опубліковані концептуальна промова Вернадського на першому засіданні Комісії 9 липня 1918 «В справі заснування Української Академії Наук у Києві», а також його записка «Про Національний Мінералогічний музей при Українській Академії Наук у Києві».

Відомості про діяльність Вернадського у структурах Академії містяться і у таких ранніх виданнях УАН: «Перший піврік існування Української Академії Наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року» (1919), «Статут і штати Української Академії Наук у Києві» (1919), «Протоколи засідань Фізично-математичного відділу Української Академії Наук у Києві: 1918 р.» (1919), «Звідомлення про діяльність Української Академії Наук у Києві до 1 січня 1920 року» (1920).

У «Збірнику праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії Наук у Києві» були також надруковані записки *О. Г. Алешо*, *В. М. Арнольдї*, *Г. М. Висоцького*, *Є. П. Вотчала*, *М. М. Дітерікса*, *К. Е. Добровольського*, *М. Ф. Каценка*, *В. О. Кордта*, *Й. Й. Косоногова*, *М. О. Медзвецького*, *В. М. Перетца*, *О. В. Сперанського*, *Ст. П. Тимошенка*, *П. А. Тутковського*, *О. В. Фоміна*, *В. Г. Шапошникова*.

[43 – с. 194–197, 244–247, 314–315, 609; 52; 54 – с. 71–140]

ЗБІРНИК «ПРОФЕССОР АНДРЕЙ НИКОЛАЕВИЧ КРАСНОВ (1862–1914 г.)». Збірник у пам'ять друга В. І. Вернадського з гімназійних років, ботаніка, ґрунтознавця і географа, проф. Харківського університету *Андрія Миколайовича Краснова*. Підготовлений за редакцією викладача Харківського університету, ботаніка *В. І. Талієва*, з яким Вернадський листувався зокрема у справах видання збірника. Збірник видало у 1916 Харківське товариство

любителів природи, головою якого був В. І. Талієв. Вернадський листувався у справах збірника з удовою ботаніка *А. М. Красновою*, допомагав їй.

У книжці опубліковано спогади Вернадського про свого товариша (с. 96–113) і листи від нього за 1888 (с. 114–132).

У збірнику надруковані також статті В. Талієва, О. Покровського і В. Томенка про А. М. Краснова як географа та про його просвітницьку працю серед робітників, спогади Г. Генкеля, І. Чепурного і Д. Конєва, а також розвідок самого небіжчика, покажчик праць, матеріали до біографії, подані братом ботаніка Платоном Красновим.

[29 – с. 199–203; 49 – с. 45–46, 368–372; 115]

ЗВОРИКІН Костянтин Олексійович (25.03/06.04.1861 – 07.07.1928) – фахівець у галузі різання металів. Закінчив Петербурзький технологічний інститут (1884). Працював над створенням морських і річкових суден. Очолював механічно-бондарський завод в Астрахані (1887–1888). Викладав у Харківському технологічному інституті: ад'юнкт-професор (від 1888), ординарний професор (від 1894), читав лекції з борошномельного виробництва і технології деревини, керував проектуванням парових котлів на механічному і хімічному відділеннях. Працював у Київському політехнічному інституті (1898–1905; 1918–1928): декан механічного факультету (1898–1904), ректор (1904–1905). Вийшов у відставку і виїхав до Харкова, а у 1918 повернувся до праці в КПІ, завідував кафедрою механічної технології (1922–1927).

Вернадський від студентських часів був особисто знайомий із Зворикіним. Є згадки про нього у листуванні з *М. П. Василенком*, *Л. Л. Івановим*.

[45 – с. 369–370; 48 – с. 321, 325, 327]

ЗЕЛЕНЕЦЬКИЙ Микола Михайлович (26.01/07.02.1859 – 24.04.1923) – геоботанік. Навчався у Петербурзькому університеті (1881–1883), закінчив Новоросійський університет в Одесі (1887), де працював від 1888 завідувачем ботанічного кабінету. Водночас викладав на Вищих жіночих курсах (від 1906), де створив ботанічний кабінет. У 1907 був заарештований за звинуваченням у зберіганні нелегальної літератури, висланий з Одеси. Після повернення у 1915 – професор на медичному і фізико-математичному (від 1919) факультетах університету. Очолював кафедру ботаніки (1920–1923), директор університетського ботанічного саду (1920–1921). Досліджував рослинність Криму і Бессарабії. Зібраний Зеленецьким величезний гербарій зберігається у Нікітському ботанічному саду (АР Крим).

Вернадський, очевидно, був знайомий із Зеленецьким, який звертався до нього з проханням допомогти студенту *О. М. Сігалу*.

[48 – с. 299–300]

ЗЕЛІНСЬКА Марія Миколаївна – співробітниця *Комісії для складання словника української живої мови* (1919), а також канцелярії неодмінного секретаря *Української академії наук* (з 1919). Біографічних відомостей про Зелінську бракує. У документах ВУАН після 1923 її прізвище не згадується.

Вернадський спілкувався з Зелінською в канцелярії УАН, вона зокрема опікувалася питанням повернення речей і частини архіву першого президента Академії до Петрограда у 1921.

Опубліковано два листи Зелінської до академіка.

[45 – с. 283; 48 – с. 301–302]

ЗЕМ'ЯТЧЕНСЬКИЙ (Зем'ятченський) Петро Андрійович (14/26.11.1856 – 27.02.1942) – геолог, мінералог, ґрунтознавець. Закінчив Петербурзький університет (1882), в якому працював: професором (від 1897), завідувачем кафедри мінералогії та кристалографії (1898–1926), завідувачем кафедри ґрунтознавства (1930–1934). Член-кореспондент АН СРСР (від 1928). Як і Вернадський, брав участь в експедиції під керівництвом *В. В. Докучаєва* (1888–1890) щодо геолого-ґрунтознавчого дослідження Полтавської губернії. Вивчав кустарний гончарний промисел України і природні ресурси для його розвитку, ґрунтово-геологічні умови Старобільського повіту Харківської губернії, мінеральні ресурси Криму.

Вернадський написав некролог Зем'ятченського. Опубліковано лист Зем'ятченського (1892).

[29 – с. 173–184; 48 – с. 303–305]

ЗЕНЬКОВСЬКИЙ (Зеньківський, Зіньківський) Василь Васильович (04/16.07.1881 – 05.08.1962) – філософ, психолог, церковний і державний діяч. Закінчив фізико-математичний та історико-філологічний факультети *Київського університету* (1904). Разом із *С. М. Булгаковим* заснував у 1905 Київське релігійно-філософське товариство (від 1911 очолював його). Професор Київського університету (1915), читав курс із психології та логіки. Ініціатор створення Київського науково-філософського товариства (1914). Директор Київського Фребелівського педагогічного інституту (від 1914). У 1917–1918 викладав в Українському (народному) державному університеті в Києві, Українській педагогічній академії. Міністр сповідань і церковної політики Української Держави (травень–жовтень 1918). Виступав за широку автономію православної церкви в Україні, виявляв прихильність до українізації релігійного життя. Емігрував до Белграда (1920), згодом – до Праги, Парижу. У 1939 заарештований французькою владою, перебував 14 місяців у таборах. Рукопокладений у сан священника (1942).

Вернадський неодноразово зустрічався з Зеньковським у Києві в 1918–1919, обговорював наукові, громадсько-політичні та релігійні проблеми, цікавився його працями. Згадував у щоденнику, листуванні.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 11 – с. 121; 46 – с. 390; 48 – с. 306–307; 49 – с. 670]

ЗІБОЛЬД Федір Іванович (Фрідріх Йоганович) (29.06/11.07.1850 – 11.12.1920) – учений-лісівник, винахідник. Закінчив юридичний факультет Петербурзького університету (1873) і Лісовий інститут (1893). Гласний Феодосійського земського зібрання (1916). Працював у Феодосійському лісництві. Заклав перший досвід гірського лісокультурного меліоративного лісництва, використовуючи ідеї терасування гірських схилів, отримання конденсаційної води.

Вернадський згадував Зібольда у статті «*Про наукову роботу в Криму в 1917–1921 рр.*» як керівника Дослідного лісництва у 1920.

[44 – с. 163]

ЗІЛОВ Петро Олексійович (10/22.01.1850 – 01.05.1921) – фізик. Закінчив Московський університет (1873), спеціалізувався у Гейдельберзькому і Берлінському університетах. Викладав у Московському вищому технічному училищі (1877–1884). Професор Варшавського університету (від 1884). Видавав часопис «Физическое обозрение» (від 1900). Попечитель Київського навчального округу (1905–1912).

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Зіловим. У справах *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України* академік мав доручення у 1919 вести перемовини із Зіловим щодо придбання його бібліотеки. Ім'я фізика згадує *М. П. Василенко* у листі до Вернадського.

[43 – с. 434, 437; 45 – с. 296, 300]

ЗЛОТНИКОВ Михайло Федотович (07/19.11.1890 – 01.01.1942) – історик. Учень О. С. Лаппо-Данилевського. Закінчив Петроградський університет (1915), приват-доцент (від 1918). Керуючий справами Товариства петроградських видавництв. Професор *Катеринославського університету* (1918–1920). Ректор (1921–1923), професор Катеринославського інституту народної освіти (до 1932). Пізніше науковий співробітник редакції у Москві видання «История фабрик и заводов». Старший науковий співробітник, згодом учений-консультант Центрального державного історичного архіву народного господарства (1938–1941).

Вернадський, зі згадувань у листах, був знайомий із Злотниковим, який відвідав академіка в 1918 у Києві.

[47 – с. 306]

ЗНАМЕНСЬКИЙ Олександр Васильович (12/24.01.1891 – 28.12.1937, за ін. відом. 09.12.1942) – ентомолог. Закінчив Петербурзький психоневрологічний і Київський політехнічний інститути. Працював (від 1913) на *Полтавській сільськогосподарській дослідній станції*, завідувач відділу ентомології (1917–1930). Заступник голови створеного на чолі з В. І. Вернадським у 1918 *Полтавського товариства любителів природи*. Переїхав до Ленінграда (1930). Заступник директора з наукової роботи Всесоюзного інституту захисту рослин (1932–1937). Репресований (1937). За деякими відомостями, розстріляний.

Вернадський був знайомий із Знаменським. Згадував у щоденнику, листуванні.

[7 – с. 70, 71, 107; 11 – с. 153; 45 – с. 713]

ЗОГРАФ Несторій Костянтинович (02/14.02.1884, за ін. відом. 1886 – 1938?) – геолог, гідрогеолог. Закінчив Московський університет (1909). Викладав у Московському технічному училищі. Служив у гідротехнічних підрозділах із забезпечення фронту (1915–1917). Старший гідролог у *Комісії для вивчення природних багатств України* при УАН (1919). У 1920-ті завідував біологічною станцією при Костромському науковому товаристві, працював у сільськогосподарському технікумі у Пльосі Іваново-Вознесенської губернії.

Вернадський згадував Зографа у щоденнику (лютий 1919), який на засіданні геологічного гуртка робив доповідь про гідрологію Полтавської губернії.

[7 – с. 131]

ЗОЛОТА МЕДАЛЬ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ. Найвища відзнака НАН України на честь першого президента Української академії наук видатного вченого академіка Володимира Івановича Вернадського. Присуджується за видатні досягнення у галузі природничих, технічних і соціогуманітарних наук, наукові праці, відкриття і винаходи, що мають важливе наукове й практичне значення та утверджують авторитет української науки. Заснована у липні 2003 (постановою Президії НАН України від 09.07.2003 № 190). Щорічно присуджується дві золоті медалі імені В. І. Вернадського: одна – вітчизняному вченому і одна – зарубіжному. Медаль присуджується лише окремим особам персонально як за окремі наукові досягнення, так і за сукупність наукових праць. Одна і та ж особа не може бути нагороджена медаллю більше одного разу. Право представлення кандидатур на здобуття медалі надається відділенням НАН України. Медалі присуджуються 12 березня – до дня народження В. І. Вернадського. Вручення медалі відбувається в урочистій обстановці на річній сесії Загальних зборів НАН України. Лауреати золотої медалі імені В. І. Вернадського НАН України виступають на цій же сесії з науковими доповідями. Тексти виголошених доповідей публікуються у «Віснику Національної академії наук

України». Золота медаль імені В. І. Вернадського НАН України або її копія носить з лівого боку грудей і розміщується після знаків державних нагород України. Першим лауреатом став президент НАН України Б. Є. Патон «за видатні досягнення в галузі матеріалознавства».

ЗООЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ УАН. У промові на першому засіданні *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* 9 липня 1918 Вернадський у переліку майбутніх академічних наукових установ назвав Національний музей, «який складатиметься щонайменше з вісьмох відділів: археологічного, мінералогічного, передісторичної археології, етнографії, ботаніки, зоології, астрології, палеонтології». У подальшому ця ідея трансформувалася у створення низки окремих природознавчих музеїв, зокрема, зоологічного у складі *Фізично-математичного відділу УАН*. Для нього влітку 1919 було виділено у будинку колишнього пансіону Левашової дві великі зали. Завдання Зоологічного музею Вернадський обговорював з *М. П. Василенком* під час їх поїздки з групою академіків до Ростова-на-Дону у листопаді 1919.

Влітку 1921 музей було переміщено в будинок № 14 по бульвару Тараса Шевченка. Очолював музей *М. Ф. Кащенко*, а колекціями опікувався *В. О. Караваєв*.

Від 1930 музей входив до Інституту зоології та біології ВУАН (згодом Інститут зоології), з 1996 – у складі Національного науково-природничого музею НАН України (від 2007 музей носить ім'я М. М. Щербака).

[7 – с. 181; 43 – с. 197, 232, 292, 337; 126 – с. 45, 64]

ЗУБКОВСЬКИЙ Іван Андрійович (13/25.11.1848 – 05.12.1933) – краєзнавець, публіцист, лікар, земський діяч. Закінчив *Київський університет* (1875). Збирав матеріали з медицини, народної освіти та історії Миргородського краю. Служив у Миргородському земстві (1880–1883), військових шпиталях Риги, Кременчука, Катеринослава, Сімферополя. Після відставки мешкав у Миргороді. Голова міської управи (1914–1916). Під керівництвом Зубковського відкрито Миргородське мінеральне джерело (1914), засновано курорт (1917), народний університет (1919). Організатор медичної служби у Миргороді і селах повіту. Ініціатор відкриття наукового і художньо-промислового музею (1920).

Писав Вернадському в 1916 щодо сірководневої води.

[48 – с. 308–309]

ЗУСМАН Самуїл Соломонович (літературний псевдонім Семен Семенович Гарт; 08/20.08.1880 – не раніше 1939) – літературознавець, публіцист, видавець, філософ. Закінчив Ризький політехнічний інститут (1904), інженер-технолог. Прослухав курс лекцій у Школі вищих суспільних наук у Парижі. Зазнавав судових переслідувань через видання щотижневика «Луч» (1907). Займався

науковою працею у галузі психології та філософії (від 1909). Працював у Російській публічній бібліотеці (1917–1933). Мешкав у Хабаровську з середини 1930-х. Займався бібліотечною справою. Учителював у Вологодській обл.

Мав відрядження до Києва у 1918 для відбирання книжок і періодики для Російської публічної бібліотеки (1918). Із Зусманом спілкувався Вернадський як голова *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України* в справі обміну книжками та періодикою.

В архіві Вернадського збереглися листи Зусмана (1935–1938), рукопис його філософської праці. У січні 1939 він відвідав академіка в Москві. Є згадки у щоденнику академіка.

Опубліковано лист Зусмана до Вернадського з Києва (1918).

[1 – оп. 5, спр. 28; 12 – с. 12; 43 – с. 381; 46 – с. 188–191]

ІВАНЕНКО Дмитро Олексійович (1859 – 01.01.1943) – літератор, організатор і редактор полтавських газет. Закінчив *Київський університет* (1888). Працював бухгалтером, секретарем Полтавського губернського статистичного комітету. Редактор неофіційної частини газети «Полтавские губернские ведомости» (1890), «Полтавского вестника» і «Полтавского голоса». Після 1917 учителював у трудовій школі. Вийшов на пенсію (1927) і переїхав до Харкова, а потім у Київ до дочки – відомої письменниці Оксани Іваненко. Помер в евакуації в Свердловську.

Вернадський міг бути знайомий з Іваненком, згадав його у листі до дружини *Н. С. Вернадської* у 1890.

[49 – с. 555]

ІВАНЕНКО Сергій Сергійович (1870, за ін. відом. 1871 – 05.11.1918) – земський діяч. Поміщик Пирятинського повіту. Голова Полтавської губернської земської управи (1916–1917). Полтавський губернський комісар Тимчасового уряду, губернський староста (травень–листопад 1918).

Вернадський, ймовірно, був особисто знайомий з Іваненком, якого згадує у щоденнику в 1918 щодо міжвладдя у Полтаві. Про Іваненка також пише у листі до академіка (серпень 1918) його дочка *Н. В. Вернадська-Толль*.

[7 – с. 80; 49 – с. 733]

ІВАНЕЦЬ Григорій Антонович (16/28.11.1873 – 1929) – історик. Секретар правління *Української академії наук* (1919), співробітник *Комісії для складання словника української живої мови*. Секретар господарської управи ВУАН (від 1921), керуючий справами господарської частини правління ВУАН. Співробітник низки установ ВУАН у 1920-ті. Штатний співробітник *Археографічної комісії*, її учений секретар (1924–1928).

Вернадський контактував із Іванцем як секретарем управи (правління) УАН, згадував у щоденнику. Є згадки у листуванні академіка тих часів.

[7 – с. 127; 11 – с. 38; 45 – с. 110; 46 – за покаж.; 47 – с. 314, 315; 62 – с. 44]

ІВАНИЦЬКИЙ Борис Євгенович (04/16.04.1855, за ін. відом. 05/17.09.1857 – 01.10.1938) – правознавець. Закінчив Новоросійський університет в Одесі. Служив у Міністерстві внутрішніх справ (від 1884), у відомстві Міністерства шляхів сполучень (від 1899), начальник Управління водного і шосейного сполучення і торгових портів. Сенатор (від 1907), член Державної ради (від 1912), товариш (заступник) міністра землеробства. Під час Першої світової війни – головний уповноважений Червоного Хреста при арміях Південно-Західного фронту. Нетривалий час очолював Головне управління Російського товариства Червоного Хреста («РОКК»), Тимчасове управління у справах «РОКК» у Києві в листопаді 1918. Емігрував до Франції.

Вернадський, очевидно, був знайомий з Іваницьким від часів роботи у Державній раді, а у Києві спілкувався у справах передачі лабораторії Червоного Хреста у відання УАН. Згадував у листуванні.

[43 – с. 213; 46 – с. 293; 49 – с. 599]

ІВАНИЦЬКИЙ Федір Ігорович (1861 – 11.04.1929) – земський діяч. Навчався у Харківському ветеринарному інституті (1882). Як учасник народовольчої організації (від 1883) піддавався арештам і засланню. Служив рядовим в армії. Від 1893 член Зміївської повітової земської управи, її голова від 1905. Депутат I Державної думи. У Першу світову війну уповноважений Всеросійського союзу міст на ряді фронтів. Товариш (заступник) міського голови Харкова після зайняття міста частинами Добровольчої армії. Один із лідерів Харківського губернського комітету Конституційно-демократичної партії. В еміграції в Югославії.

Вернадський був знайомий із Іваницьким як депутатом Держдуми, згадував у травні 1918 як учасника делегатського з'їзду кадетської партії у Києві (*Київський головний комітет партії народної свободи*).

[7 – с. 83, 84]

ІВАНОВ Леонід Лікаріонович (15/27.04.1877 – 30.06.1946) – мінералог. Учень В. І. Вернадського. Закінчив Московський університет (1903). Від 1904 позаштатний старший лаборант при кафедрі мінералогії та геогнозії Київського політехнічного інституту. Викладач кафедри мінералогії (від 1908), в. о. професора (від 1911), професор (1912–1946), завідувач Мінералогічного музею (від 1935) *Катеринославського вищого гірничого училища* (пізніше Дніпропетровського

гірничого інституту). Водночас декан природничого факультету *Катеринославського університету* (1918–1919).

Багаторічний кореспондент Вернадського. У 1908 академік написав відгук на праці Іванова для конкурсу на посаду завідувача кафедри мінералогії у Катеринославському вищому гірничому училищі.

[10 – с. 148; 11 – с. 100, 161; 12 – с. 199; 29 – с. 161; 44 – с. 302; 45 – с. 626; 46 – с. 192–199; 48 – с. 310–553]

ІВАНОВ Михайло Федорович (20.09/02.10.1871 – 29.10.1935) – біолог, учений-селекціонер у галузі тваринництва, один із засновників зоотехнологічної справи у СРСР. Закінчив Харківський ветеринарний інститут (1897). Стажувався у Нідерландах, Швейцарії та Італії. Працював у Харківському ветеринарному інституті на посадах доцента і професора (1900–1913), приват-доцент Харківського університету (від 1907). Професор Московського сільськогосподарського інституту (Петровська сільськогосподарська академія, Сільськогосподарська академія ім. К. Тімірязєва) (1914–1935). Професор кафедри зоотехнії *Таврійського університету* (1919–1921). Організував зоотехнічну дослідну станцію у заповіднику «*Асканія-Нова*» (1925). Професор Московського зоотехнічного інституту (1926–1930) і Московського інституту вівчарства. Академік ВАСГНІЛ (1935).

Вернадський співпрацював з Івановим у Криму, згадував у щоденнику, листуванні. Також у щоденнику і листах згадується дружина зоотехнолога Наталія Костянтинівна Іванова (1887–1944).

[1 – оп. 3, спр. 1305, арк. 2; 8 – с. 95, 114, 115; 11 – с. 19, 130; 49 – с. 839, 842; 62 – с. 160]

ІВАНОВ Сергій Олексійович (17/29.07.1856 – 1930) – зоотехнік, ветеринар, професор. Закінчив Медично-хірургічну академію (1880). Слухав лекції у Петровській землеробській і лісовій академії (1883–1884). Служив у Московському губернському земстві (до 1893). Стажувався за кордоном. Екстраординарний професор Харківського ветеринарного інституту (від 1893), ординарний професор кафедри зоотехніки у КПІ (від 1900). Читав лекції на Київських сільськогосподарських курсах (1901–1912). Помічник завідувача міської санітарної станції. Депутат IV Державної думи від Києва, входив до Прогресивного блоку. Професор Харківського ветеринарного інституту (від 1917). Гласний Харківської міської думи (1919). Проходив у «справі Національного центру» (1921), проте через похилий вік покараний не був. Викладав у сільськогосподарських інститутах Харкова і Києва, також у Київському ветеринарному інституті. Був серед тих, хто разом з В. І. Вернадським допомагав звільнити від заслання М. С. Грушевського у 1915.

Вернадський знав особисто Іванова, листувався з ним. Іванов також клопався до академіка про допомогу своєму синові, zesланому до Сибіру, Борису Сергійовичу Іванову (1890–1937).

[45 – с. 753; 48 – с. 554–562]

ІВАНОВА Варвара Олександрівна (? – 1939 або 1940) – приятелька двоюрідної сестри В. І. Вернадського *Л. О. Нейолової* (1863 – 1941/1942), з якою вони мешкали разом у комунальній квартирі по вул. Пушкінській, буд. № 35 у Києві в 1920–1930-х. У щоденнику Вернадський вказував, що жили вони у квартирі вдови проф. Совинського.

Вернадський, ймовірно, познайомився з Івановою у 1926 чи 1928, бачився, можливо, й коли відвідував Київ у 1939. Згадував у щоденнику, листуванні з *Л. О. Нейоловою*, *Н. Д. Полонською-Василенко*.

[12 – с. 97; 45 – с. 474–475; 49 – с. 958–962, 954, 965]

ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ Олександр Олексійович (22.02/06.03.1851 – 19.10/01.11.1914) – учений-агроном, ґрунтознавець. Закінчив Петровську землеробську і лісову академію (1875), де відтоді й працював. Викладав та очолював навчальну ферму у Херсонському землеробському училищі (від 1879). За дорученням Харківського сільськогосподарського товариства досліджував (1881–1883) особливості травосіяння у шести повітах Харківської губернії. Працюючи управляючим (1883–1896) окремого господарства у маєтку князя В. С. Кочубея, поблизу Диканьки на Полтавщині, організував метеорологічну станцію й агрономічну лабораторію. Брав участь у створенні Полтавського дослідного поля (1884). Член Вільного економічного товариства (1888). Віцепрезидент (1890–1896), почесний член (від 1899) Полтавського сільськогосподарського товариства. Учасник експедиції з ґрунтово-геологічного вивчення Полтавської губернії під керівництвом *В. В. Докучаєва*.

Вернадський, ймовірно, був особисто знайомий з Ізмаїльським, співпрацював під час експедиції на Полтавщині. Є згадки у щоденнику (позитивна оцінка внеску в діяльність Полтавського сільськогосподарського товариства), листуванні.

[9 – с. 195; 49 – с. 246]

ІЗРАЕЛЬСОН Яків Ізраїлевич (1856 – 10.12.1924, за ін. відом. у 1926) – орієнталіст, семітолог. Закінчив Петербурзький університет (1880). Друкувався у часописі «Еврейское обозрение», писав статті для «Еврейской энциклопедии» (1908–1913), «Энциклопедического словаря (Ф. А. Брокгауза – И. А. Ефрона)», «Revue des Etudes Juives», «Nakedem». Тривалий час був секретарем єврейської громади Петербурга, помічником родини громадського діяча і філантропа

С. С. Полякова у Москві, а пізніше у Києві. У 1918 з ініціативи А. Ю. Кримського був запрошений до співпраці з *Українською академією наук*. Очолив (на початку 1919) підвідділ «Hebraica-Judaica» відділу східної літератури *Національної бібліотеки України* (НБУ / ВБУ). Один із фундаторів відділу єврейської літератури, організатор і розробник системи наукового описування і коментування зібрання єврейської літератури та рукописів бібліотеки. Співробітник Єврейської історико-археографічної комісії УАН (1919–1922). Через хворобу виїхав до Брюсселя (1922), згодом мешкав у Латвії.

Вернадський, ймовірно, був особисто знайомий з Ізраельсоном. На засіданні *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України* в 1919 повідомляв, що Ізраельсон готував каталог «Desiderata» по єврейському відділу. Є згадки у листуванні.

[43 – с. 442; 46 – с. 50, 691]

ІКОННИКОВ Володимир Степанович (09/21.12.1841 – 26.11.1923) – історик, джерелознавець. Академік УАН (від 14 березня 1921). Закінчив *Київський університет* (1865). Працював у київських (1865–1866) і одеських гімназіях (1867–1869), Харківському університеті (1866–1867). У Київському університеті (від 1869): екстраординарний (від 1870), ординарний (1871), заслужений професор (1892). Водночас декан історико-філологічного факультету (1877–1880; 1883–1887), головний редактор «Університетских известий» (1873–1913), завідувач Вищих жіночих курсів (1878–1889). Один із засновників (1873) і голова Історичного товариства Нестора-Літописця (1874–1877; 1893–1895), член (1890) і голова (від 1904) Київської археографічної комісії, голова *Археографічної комісії* УАН (1921–1923), заступник голови (від 1910) Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва. Академік Петербурзької АН (1914).

Вернадський особисто запрошував Іконникова у 1918 до *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН*, планував на академіка УАН, спілкувався у справі придбання бібліотеки історика до ВБУ, пізніше цікавився видавничими справами (об'єднаної *Археографічної комісії* ВУАН).

Згадував у щоденнику, листуванні. На прохання М. П. Василенка допомагав вирішити питання з відновлення фінансового утримання Іконникова від РАН.

Опубліковано лист Іконникова до Вернадського.

[7 – с. 55; 43 – за покаж.; 45 – с. 192, 304; 46 – с. 200–202, 608]

ІЛЛЧЕВСЬКИЙ Сергій Олімпійович (05/17.09.1895 – 1959, за ін. відом. 1961 або 1962) – ботанік, агроном, краєзнавець. Навчався у *Київському університеті* (1914–1917). Закінчив Полтавський інститут народної освіти (1923). Працював (від 1918) у Полтавському краєзнавчому музеї (*Полтавський*

природничо-історичний музей). Брав участь в організації *Полтавського товариства любителів природи*. Працював агрономом на *Полтавській сільськогосподарській дослідній станції* (1919–1925), ботаніком у заповіднику «*Асканія-Нова*» (1932–1933), у Чорноморському заповіднику (до 1936). Завідував відділом природи Полтавського краєзнавчого музею (1936–1938). Перед війною працював у Нікітському ботанічному саду. Доцент Полтавського педагогічного інституту. Після війни працював у Ботанічному саду АН УРСР у Києві, заповіднику «*Асканія-Нова*» (1949), дендропарку «*Софіївка*» (1955–1959).

Познайомився з Вернадським у справах організації Полтавського товариства любителів природи у 1918. Листувався з академіком, який згадував його і у щоденнику.

[7 – с. 69, 88; 46 – с. 203–210]

Вернадський у справах Полтавського сільськогосподарського товариства був знайомий також із батьком Іллічевського, геологом і ґрунтознавцем **Олімпієм Олександровичем Іллічевським** (17/29.08.1865–1941). Навчався у Петербурзькому лісовому інституті (від 1885), перейшов до Петровської сільськогосподарської академії (закінчив 1890). Працював повітовим агрономом у Мокшанському, Липецькому та Усманському повітах Тамбовської губернії (1892–1895), завідував відділом сільськогосподарської статистики Пермської губернії. Повітовий агроном Костянтиноградського повіту Полтавської губернії (1899–1901). Учений секретар Полтавського сільськогосподарського товариства (1901–1921). Член вченої ради Полтавського дослідного поля. Завідувач сільськогосподарського відділу (1921–1922) Полтавського пролетарського музею (*Полтавський природничо-історичний музей*). Викладав землеробство у сільськогосподарському технікумі, згодом у сільськогосподарському інституті, а також в Інституті соціального виховання.

[7 – с. 55, 69]

ІМШЕНЕЦЬКИЙ Яків Кіндратович (21.03/02.04.1858 – 02.06.1938) – статистик, публіцист, земський діяч. Навчався на медичному факультеті Московського університету (від 1880). Був відратований (1881) за участь у студентських виступах. Закінчив фізико-математичний факультет Новоросійського університету в Одесі (1885). Служив у Чернігівській казенній палаті. Статистик Полтавської губернської земської управи (від 1887), податковий інспектор Миргородського і Полтавського повітів (від 1893), начальник відділу казенної палати (від 1902). Депутат I Державної думи (1906). Очолював кадетську партійну організацію у Полтаві. Гласний Полтавської міської думи (1917). Підтримував тісні зв'язки з родиною *В. Г. Короленка*. Від 1920-х працював у кооперації. Виступав проти вилучення церковних цінностей, закриття радянською владою церков і молитовних будинків. Заарештований за сфальсифікованим

звинуваченням у створенні «фашистсько-повстанської організації церковників» (березень 1938). Засуджений до розстрілу.

Вернадський багато років був партійним соратником Імшенецького, згадував його у щоденнику.

[7 – за покаж.; 11 – с. 312]

Вернадський також згадував у щоденнику сина Я. К. Імшенецького – правника **Олександра Яковича Імшенецького** (21.03/02.04.1887 – за деяк. відом. 1967). Закінчив Московський університет. Служив помічником присяжного повіреного у Полтаві. На час незаконного арешту (лютий 1938) зазначений як «спеціаліст заводу». За безпідставним звинуваченням був засуджений на 5 років (1939). Після звільнення (1944) мешкав у Покрові Володимирської обл. Вдруге заарештований (1948) і засуджений до поселення у Красноярському краї.

[7 – с. 79, 80; 11 – с. 312]

ІОНИН Леонід Олексійович (1857 – ?) – лікар-психіатр із Полтави. Закінчив Харківський університет (1881). Ординатор і помічник директора Полтавської психіатричної лікарні губернського земства (від 1886). Існувала стипендія імені Іоніна у колонії душевнохворих з капіталу 3 тис. руб., внесених матір'ю *Н. Є. Вернадської* Марією Іванівною Старицькою. Іонін допомагав незаможним здобувати середню освіту. Товаришував із Панасом Мирним. Очевидно, був частим гостем Старицьких у Полтаві.

Вернадський згадує Іоніна у листуванні з дружиною Н. Є. Вернадською.

[23 – с. 310; 24 – с. 28, 34, 38; 49 – с. 583]

ІОСЕЛЕВИЧ Матвій Йосифович (1884 – 1923) – один із лідерів Київського обласного комітету Конституційно-демократичної партії (кадетів). Член Київської міської управи. Був членом Української Центральної Ради. Емігрував до Польщі. Помер у Берліні.

Вернадський, імовірно, був знайомий з Іоселевичем по партії, згадував його у щоденнику.

[7 – с. 109]

ІСИЧЕНКО (Ісіченко) Петро Іванович (1882 – 29.05.1924) – правник, економіст, діяч кооперації. Учень акад. *М. І. Туган-Барановського*. Професор Московського кооперативного інституту (від 1921). Мешкав у Києві, Харкові. Заарештований у Києві за сфальсифікованою справою «Центру дії» (липень 1923), перевезений до Москви. У позасудовому порядку страчений (1924) органами ОДПУ СРСР.

Вернадський у щоденнику на початку березня 1921 згадував, що бачив Ісиченка у Харкові, дорогою з Криму до Москви. Академік називає Ісиченка «співробітником УАН», якого обрано професором до Кам'янець-Подільського університету.

[1 – оп. 2, спр. 4, арк. 294 зв.; 8 – с. 127]

ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ (ПЕРШИЙ) ВІДДІЛ УАН / ВУАН. У промові на першому засіданні *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* 9 липня 1918 Вернадський серед відділів майбутньої академії, виходячи з її першочергових завдань щодо «допомоги зростанню української національної самосвідомості та української культури шляхом широкого і глибокого, проникливого наукового вивчення минувшини й сьогодення українського народу та його сусідів, природи зайнятого ними краю», першим назвав Історично-філологічний відділ. На нього покладалося завдання наукового вивчення різних сторін життя українського народу – його історії, мови, писемності, фольклору, мистецтва тощо.

На засіданні Комісії 10 серпня 1918 у цьому Першому відділі передбачалося 15 кафедр, зокрема 7 – українознавчих.

Наказом гетьмана України *П. П. Скоропадського* головою відділу з 8 грудня 1918 затверджено акад. *Д. І. Багалія*.

У складі відділу наприкінці 1918 – початку 1919 було утворено комісії: для складання історичного словника української мови; для складання словника української живої мови; для складання історично-географічного словника української землі; для видавання пам'яток українського письменства; для видавання біографічного словника діячів українського народу та української землі; правописно-термінологічна (від 17 травня 1919).

У результаті реформування ВУАН у липні 1930 I Відділ (Історично-філологічний) та III Відділ (Соціально-економічний) були об'єднані в один – Соціально-економічний, який став II Відділом Академії наук.

[43 – с. 196, 202, 223, 258, 259, 271, 328; 126 – с. 50, 269]

КАДЛУБОВСЬКИЙ Арсеній Петрович (02/14.03.1867 – 23.11.1920) – літературознавець, історик літератури. Закінчив Ніжинський історико-філологічний інститут (1888). Викладав у харківських гімназіях. Наставник студентів Ніжинського історико-філологічного інституту (1890–1899). У Харківському університеті (1899–1916): приват-доцент, професор. Працював у Пермському університеті (1916–1917): професор, декан історико-філологічного факультету, завідувач фундаментальної бібліотеки. У 1919–1920 в. о. професора *Таврійського університету*.

Вернадський згадував Кадлубовського у щоденнику, коли намагався захистити від нападків з боку більшовиків, а також про смерть професора.

[8 – с. 19, 108–111]

КАЗАКОВА Прасков'я Кирилівна (1874 – 1958) – хатня робітниця. Працювала у Вернадських (від 1908) і стала майже членом родини.

Часто згадується у *щоденнику* Вернадського, родинному листуванні. Опубліковано спогади Казакової, зокрема щодо перебування в Україні.

[1 – оп. 2, спр. 42, арк. 47–47 зв.; 50]

КАЗАНОВСЬКИЙ Віктор Іванович (? – 21.03.1919) – фітопатолог, міколог, ботанік-альголог. Закінчив *Київський університет*, в якому й працював приват-доцентом, читав курс систематики спорових рослин. Згодом викладав на Вищих жіночих курсах. Завідувач мікологічного відділу Київської станції по боротьбі зі шкідниками при Південноросійському товаристві заохочення землеробства і сільської промисловості. Завідувач Дніпровської біологічної станції (1912–1919) у Києві (*Старосільська (Дніпровська) біологічна станція*).

Вернадський, очевидно, спілкувався з Казановським у Києві в 1918 у справах біологічної станції для УАН, про що писав *О. В. Фомін* у листі до академіка.

[47 – с. 461]

КАЗМІН Микола Олексійович – журналіст і редактор «Донских ведомостей» (від листопада 1918 до кінця березня 1919), у 1920 спільно з Борисом Івановичем Івінським (1881–1943) редактор газети «Таврический голос», що виходила у Сімферополі. Емігрував, мешкав у Болгарії. Повернувся до СРСР, мешкав у Москві. Подальша доля невідома.

Казмін писав Вернадському у жовтні 1920 щодо сина академіка *Г. В. Вернадського*. «Таврический голос» висвітлював діяльність Вернадського у Криму, зокрема подав інтерв'ю з академіком. Сам Вернадський опублікував у газеті кілька статей у 1920 (*Кримська публіцистика*).

[49 – с. 9]

КАЛАЧЕВСЬКИЙ (Колачевський) Сергій Миколайович (1849 – 23.05/05.06.1911) – громадський діяч, підприємець («залізний король»), меценат, лікар, науковець. Закінчив *Київський університет* (1873). Практикував як лікар у земських установах Кременчука. Захистив докторську дисертацію (1876). Брав участь у загоні Червоного Хреста у Болгарії. Мешкав в Одесі (від 1882). У 1890-ті доклав зусиль до розвідки і налагодження видобутку залізної руди на Криворіжжі. Застосовував новаторські методи організації праці і побуту робітників на своєму руднику. Займався благодійництвом і меценатством. Незадовго до смерті віддав рудник в оренду Російсько-бельгійському металургійному товариству. Усі отримані прибутки за гарантії не менше як 20 млн руб. на рік Калачевський заповів Криворіжжю і на благодійність. У його маєтку мало б бути збудовано сільськогосподарське училище зі зразковими полями, фермою і фруктовим садом, з обов'язковими відділами скотарства, фермер-

ського господарства і плідівництва, безкоштовним навчанням для всіх станів населення Херсонської та Катеринославської губерній.

Вернадський за часів перебування на посаді заступника міністра народної освіти Тимчасового уряду (1917), а пізніше у 1918 в Українській Державі на чолі *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України* та *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* також долучився до спроб створення вищого сільськогосподарського навчального закладу за багатомільйонні пожертвування за заповітом Калачевського.

[7 – с. 11, 115; 43 – с. 192, 200, 577; 45 – с. 263; 48 – с. 115]

КАМАНІН Іван Михайлович (11/23.09.1850 – 11.01.1921) – історик, архівіст, палеограф. Закінчив *Київський університет* (1872). Від 1883 працював у Київському центральному архіві давніх актів бібліотекарем, архіваріусом, а у 1890–1921 директором. Водночас викладав архівознавство і палеографію у Київському археологічному інституті (від 1918). Керівник Комісії УАН для виучування історії західно-руського й українського права (1919–1921). Член і керівник *Археографічної комісії* УАН (1920–1921). Брав активну участь у діяльності Київської археографічної комісії, Історичного товариства Нестора-Літописця, УНТ, НТШ у Львові.

Вернадський, очевидно, познайомився з Каманіним у 1918 і спілкувався у справах організації структур *Української академії наук*.

[43 – за покаж.; 48 – с. 112]

КАМИШАН Олександр Миколайович (30.09/12.10.1898 – за ін. відом. 25.07.1937) – історик. У другій половині 1920-х професор, заступник директора Інституту марксизму у Харкові, член науково-дослідної кафедри марксизму-ленінізму НКО УСРР. На початку 1930-х учений секретар *Соціально-економічного відділу ВУАН*, керівник Комісії ВУАН по вивченню історії Заходу, член бюро Історичного циклу ВУАН. У 1933 рекомендований ЦК КП(б) У на керівника кафедри історії Заходу, але вже у вересні 1933 звинувачений «в опортунізмі», звільнений з посад в Академії. Репресований. За деякою інформацією (розстрільні списки Московської обл.), загинув у 1937.

Був присутнім на Раді ВУАН 3 травня 1928 у Києві, на якій під головуванням В. І. Вернадського обрано нового президента ВУАН *Д. К. Заболотного*.

[55 – с. 454–455]

КАМІНСЬКА Шифра Єфимівна (Юхимівна) (1896 – ?) – фахівчиня з біохімії. Учителювала у Стародубі (1919–1921). Від 1927 працювала у В. І. Вернадського у відділі живої речовини КЕПС. Співробітниця та учений секретар (1935–1937) БЮГЕЛ і Радієвого інституту / ГЕОХІ АН СРСР (1928–1952).

У 1928 і 1929 працювала на *Старосільській (Дніпровській) біологічній станції* у виїзній групі співробітників відділу живої речовини КЕПС, яку очолював *О. П. Виноградов*. У 1928 у Старосілля до науковців приїздив Вернадський.

[11 – с. 35; 45 – с. 139, 142; 61 – с. 356]

КАМІНСЬКИЙ В'ячеслав Арсенович (22.09/04.10.1869 – 1939) – мовознавець, фольклорист, етнограф, дослідник звичаєвого права. Закінчив Варшавський університет (1896), Волинську духовну семінарію (Кременець, 1900). Учителював у гімназіях Варшави і Ковно (тепер Каунас, Литва). Член (від 1904), учений секретар (1907–1914) Товариства історії, філології й права при Варшавському університеті. Під час Першої світової війни евакуювався до Москви разом із 1-ю Варшавською гімназією, яку й очолював. Від травня 1919 працював у Комісії для виучування звичаєвого права УАН: помічник керівника комісії, секретар (від 1922). Брав активну участь у створенні Вінницької філії ВБУ (1920–1921). Викладав у Київському художньому інституті, на юридичних курсах і в Київському ІНО (1924–1933). Член низки комісій ВУАН. Незаконно заарештований у липні 1938, засуджений до таборів. Помер в ув'язненні.

Вернадський зустрічався з Камінським у справах *Української академії наук*.

[7 – с. 124; 43 – с. 326; 47 – с. 238]

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ. Один із двох державних університетів з українською мовою викладання, відкритих в Українській Державі. Питання заснування державного українського університету в Кам'янці-Подільському постало ще за УНР навесні 1918, розглядалося серед перших питань у *Комісії у справах вищої школи та наукових установ України*, проте було реалізовано за Гетьманату. Урочисто відкритий 22 жовтня 1918. У 1918–1919 в університеті навчалося 493 студенти. У структурі університету було п'ять факультетів: історико-філологічний, фізико-математичний, богословський, сільськогосподарський, правничий. В. о. ректора було призначено представника університету в Комісії *І. І. Огієнка*. У січні 1921 реорганізований в Академію теоретичних знань, а незабаром в Інститут теоретичних наук із трьома автономними інститутами у складі: фізико-математичних, гуманітарних і сільськогосподарських наук, згодом інститут розділили на два самостійні заклади – Інститут народної освіти та Сільськогосподарський інститут. Тепер Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Вернадський як голова Комісії у справах вищої школи та наукових установ України був пов'язаний із організацією цього університету, зокрема щодо законопроекту про заснування університету, був членом підкомісії з організації його

факультетів. Вернадський також кілька разів згадував університет у щоденнику і листуванні, статті «Одне із завдань дня» (1919, ориг. назва: Одна из задач дня), *спогадах* (1943).

[7 – с. 107, 108, 112; 8 – с. 87, 127; 43 – с. 493–495, 501–502, 504, 507–510, 524, 534, 560, 574; 636–640; 44 – с. 228; 45 – с. 263, 271, 286, 288; 46 – с. 293; 99]

КАРАВАЄВ Володимир Опанасович (09/21.03.1864, за ін. відом. 26.02/09.03.1864 – 07.01.1939) – зоолог, ентомолог, мандрівник. Закінчив *Київський університет* (1890), де відтоді й працював (з перервою). Директор Севастопольської біологічної станції (1898). Працював у *Зоологічному музеї УАН / АН УРСР* у Києві (1919–1939), директор (1927–1934). Зібрані Караваєвим колекції стали основою фондів музею. Започаткував вивчення мурах України. Досліджував тварин Чорного і Середземного морів. Подорожував Європою (1890-ті), збираючи зоологічні колекції та працюючи у провідних музеях різних країн. Здійснив поїздки на о-в Ява (1898; 1912–1913), також брав участь в експедиціях до Єгипту, Судану, Тунісу, Алжиру та ін.

Вернадський, за його ж згадками, познайомився з Караваєвим у 1918, спілкувався у справах *Української академії наук*, ентомології у контексті біогеохімії, листувався, згадував у щоденнику. Був знайомий із дружиною зоолога Надією Миколаївною Караваєвою, а також із сином Олександром Володимировичем Караваєвим, який у 1919 займав посаду бібліотекаря Ботанічного саду.

[7 – за показ.; 12 – с. 98–99; 49 – с. 10–14]

КАРИНСЬКИЙ Володимир Михайлович (18/30.08.1874 – ?, за деяк. відом. 1932) – філософ. Закінчив Петербурзький університет (1897). Викладав у Смольному інституті (1899–1901), Маріїнській жіночій гімназії (1901–1905). Працював у Публічній бібліотеці (1907–1913). Читав лекції як приват-доцент у Петербурзькому університеті. Від 1913 екстраординарний професор кафедри філософії Харківського університету, дійсний член науково-дослідної кафедри європейської культури при Харківському ІНО. Співпрацював із Комісією з історії знань, яку очолював В. І. Вернадський. Після 1929 подальша доля невідома.

Вернадський згадував Каринського у щоденнику в 1921 під час зупинки у Харкові дорогою з Криму до Москви.

[8 – с. 124; 105 – с. 634]

КАТЕРИНОСЛАВСЬКА ГУБЕРНІЯ, КАТЕРИНОСЛАВ (пізніше Дніпропетровськ, тепер Дніпро – центр Дніпропетровської обл. України). Вернадський багато років мав наукові, родинні та ін. зв'язки з регіоном. Улітку 1884 і 1885 ще студентом відвідав Новомосковський повіт й описав свою

подорож, зокрема, у нарисі «Вольное», надрукував розвідку про місцеві ґрунти («Подорожні нотатки В. І. Вернадського про ґрунти басейну р. Чаплинки Новомосковського повіту Катеринославської губернії»). В архіві ученого збереглися недатовані ґрунтознавчо-геологічні замальовки відвідання степових районів Катеринославщини. Вернадський бував у с. Олександрівці Новомосковського повіту, де мешкали його сестра з чоловіком – К. І. та С. О. Короленки. У 1885 з Катеринослава також заїзжав на пороги Дніпра, у Кривий Ріг. У 1918 Комісія в справах вищої школи та наукових установ України на чолі з Вернадським обговорювала справу відкриття у Катеринославі університету, вищого педагогічного інституту, а також Єврейського політехнічного інституту. Вернадський підтримував зв'язки з науковими та освітніми осередками Катеринослава / Дніпропетровська, Катеринославської губернії. Професором у Катеринославському вищому гірничому училищі став у 1908 Л. Л. Іванов, один із перших учнів академіка. Їх пов'язувало багаторічне листування. Серед кореспондентів Вернадського були О. І. Бродський, Л. В. Брянцев, А. О. Короленко, С. О. Короленко, П. В. Кротков, М. К. Леценко, О. Я. Мікей, Д. В. Соколов, Й. І. Танатар, Ф. В. Тарановський, Г. К. Фельдман, Л. М. Фортунато, Е. А. Штебер, Л. А. Ячевський. Вернадський мав також багато знайомих із Катеринославщини.

[1 – оп. 1, спр. 222, арк. 1–8 зв; спр. 338, арк. 576–591 зв.; оп. 2 спр. 4, арк. 10–10 зв., 12 зв. – 29, спр. 31, арк. 50; 7 – с. 115; 28; 43 – с. 494, 507–508, 512–513, 517, 519–523, 533; 49 – с. 942–943; 91 – с. 479–500]

КАТЕРИНОСЛАВСЬКЕ ВИЩЕ ГІРНИЧЕ УЧИЛИЩЕ (КВГУ). Засноване 1899, від 1912 – Катеринославський гірничий інститут (КГІ), тепер Національний технічний університет «Дніпровська політехніка». Вернадський підтримував зв'язки з викладачами КВГУ Л. Л. Івановим, Й. І. Танатаром, їх молодшими колегами Л. В. Брянцевим, М. К. Леценком, О. Я. Мікеєм. Ще у 1908 Вернадський написав схвальний відгук на праці свого учня Л. Л. Іванова перед призначенням того завідувачем кафедри мінералогії КВГУ. Майже до кінця життя підтримував з Л. Л. Івановим листування, обмінювався інформацією, виданнями, працями тощо. У 1911 Вернадський дав рекомендацію для отримання вченого звання магістра мінералогії та геогнозії майбутньому багаторічному завідувачу кафедри прикладної геології КГІ Й. І. Танатару.

[46 – с. 192; 47 – с. 283–300; 48 – с. 358–534]

КАТЕРИНОСЛАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ. Заснований як приватний вищий навчальний заклад на базі Катеринославських вищих жіночих курсів влітку 1918. Уже на першому засіданні Комісії в справах вищої школи та наукових установ України під головуванням Вернадського 20 червня 1918 серед

інших значилося «питання про відкриття університету в Катеринославі». 4 липня створено підкомісію для підготовки цього питання і за її висновками на засіданні комісії 11 липня за участю представників міста було підтримано рішення «про відкриття у Катеринославі на кошти міста та низки громадських організацій університету з усіма факультетами по типу державних» (історико-філологічного, юридичного, медичного і фізико-математичного). Тепер Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара.

[43 – с. 519–523; 44 – с. 531]

КАЧЕНОВСЬКИЙ Дмитро Іванович (08/20.12.1827 – 21.12.1872/02.01.1873) – правознавець, фахівець із міжнародного права, історії політичних учень. Закінчив Харківський університет (1847), де й викладав: ад'юнкт (від 1849), ординарний професор кафедри загального права та дипломатії (від 1859), секретар юридичного факультету (1850–1853; 1867–1870); декан (1870–1872). Знавець живопису і скульптури, один із засновників музею мистецтв при університеті. На юридичному факультеті існувала премія імені Каченовського для студентів за кращий твір на запропоновану тему.

Вернадський згадував Каченовського як товариша свого батька *І. В. Вернадського*, який відвідував їхній дім у Харкові.

[30 – с. 16–17; 103 – с. 87; 134 – с. 143]

КАЩЕНКО Микола Феофанович (25.04/07.05.1855 – 29.03.1935) – зоолог, ембріолог, учений-селекціонер у галузі рослинництва. Академік УАН (1919). Навчався у Московському університеті (1875–1876). Закінчив Харківський університет (1880), де був залишений для підготовки до професорського звання. Працював приват-доцентом кафедри порівняльної анатомії (1884–1886), стажувався за кордоном. У 1888–1912 у Томському університеті: екстраординарний, ординарний професор (від 1891) кафедри зоології та порівняльної анатомії; ректор (1893–1895); директор Зоологічного музею (1889–1912), якому передав власну колекцію хребетних, зібрану під час експедицій у різні регіони Сибіру. Заснував і очолював Західносибірське товариство сільського господарства (1895). Від 1912 професор кафедри зоології Київського політехнічного інституту. Засновник і директор *Акліматизаційного саду* (1913–1935) (з 1919 у складі УАН: згодом його імені, тепер у складі Національного ботанічного саду імені М. М. Гришка НАН України). Зробив вагомий внесок в організацію *Української академії наук*: очолював її *Фізично-математичний відділ* і кафедру акліматизації (1918–1921). Створив у 1919 і очолював до 1926 *Зоологічний музей ВУАН* у Києві. Брав участь у роботі академічних *Комісії з вивчення природних багатств України*, Комітету з вивчення фауни України. Ініціював створення багатьох наукових видань.

Вернадський співпрацював із Кащенком як членом *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН*, потім в Академії наук. Листувався, згадував у щоденнику.

[8 – с. 45, 76; 10 – с. 85; 43 – за покаж.; 46 – с. 211–216; 52 – с. 23–25, 36–49; 54 – с. 86–88, 95–102]

КВІТКА Валеріан Андрійович (1812 – 28.03/09.04.1871) – відставний гвардії штабскапітан, знаток мистецтва і колекціонер, племінник українського письменника, культурного і громадського діяча Григорія Федоровича Квітки-Основ'яненка (1778–1843). Дружиною В. А. Квітки була Єлизавета Карлівна Гірш (?–1889). *І. В. Вернадський*, батько Володимира Івановича, товаришував із Квіткою. У харківський період життя Вернадського Квітка був власником маєтку письменника в с. Основа на околиці Харкова.

Вернадський у 1886 у листі розповідав нареченій Н. Є. Старицькій (*Н. Є. Вернадська*) про своє літо у маєтку письменника Г. Ф. Квітки-Основ'яненка в с. Основа на околиці Харкова, десь 1873 або 1874.

[21 – с. 26; 126 – с. 20]

КЕЛЛЕР (Кьоллер) Володимир Васильович (1867 – 06.08.1940) – правник. Закінчив Петербурзький університет. Студентський товариш В. І. Вернадського. Брав участь у допомозі голодуючим у Моршанському повіті Тамбовської губернії (1891–1892). Гласний Ялтинської міської думи, земської управи Таврійської губернії. Власник маєтку в Ялті, винороб. Емігрував з Криму у листопаді 1920. Жив у Мюнхені.

Часто згадується у кримському щоденнику Вернадського, листуванні, зокрема родинному.

[8 – за покаж.; 13 – с. 356, 371; 23 – за покаж.; 47 – с. 475]

КЕЛЛЕР (Кьоллер) Лев Васильович (09/21.04.1863 – 02.06.1939) – математик, метеоролог, геофізик. Старший брат *В. В. Келлера*. Закінчив Петербурзький університет (1885, за ін. відом. 1884). Працював зберігачем кабінету практичної механіки Петербурзького університету (від 1888). Звільнений за участь у студентських зібраннях. Переїхав до Криму і зайнявся виноградарством, одночасно продовжував наукову діяльність. Працював земським статистиком у Мелітопольському повіті Таврійської губернії (1896–1899). Від 1900 служив в управлінні справами залізничного пенсійного комітету Міністерства шляхів сполучення у Петербурзі. Після 1917 деякий час працював у Комісаріаті у справах страхування. Виїхав до Криму. Працював у *Таврійському / Кримському університеті* (1921–1923). Співробітник Головної геофізичної

обсерваторії у Петрограді (від 1923). Директор Інституту теоретичної метеорології (1931–1933).

Вернадський листувався з Келлером, є згадки й у листуванні.

[49 – с. 15–19]

У листуванні згадується ще один брат Олександр Васильович Келлер (1865–1930). Після закінчення Петербурзького технологічного інституту (1890) працював виноробом у маєтку Ай-Даніль, Массандрі, Ливадії, маєтку Абрау-Дюрсо, також науковим співробітником Анапської дослідної станції виноградарства (1920–1926), головним виноробом тресту «Азвино» (1926–1928). Брат також, за згадкою Л. В. Келлера, листувався з Вернадським.

[49 – с. 15]

КЕССЛЕР Олександр Едуардович (1859 – 12.03.1927) – метеоролог, хімік. Дядько акад. *О. Є. Ферсмана*. Закінчив Петербурзький університет (1882). Мешкав у маєтку поблизу Сімферополя (від початку 1890-х). Професор *Таврійського університету* (1918–1920), працював на кафедрі метеорології. У 1892 в с. Кучук-Тотайкою заснував і очолив першу у Криму стаціонарну метеорологічну станцію, яку подарував Таврійському університету. Мав маєток у Криму, де *О. Є. Ферсман* проводив літні місяці і збирав геологічний матеріал.

Вернадський був добре знайомий із Кесслером, згадував його у щоденнику, листуванні з *О. Є. Ферсманом*.

[8 – с. 10; 20 – с. 81, 91, 98; 47 – с. 396, 407]

КИЇВ, КИЇВЩИНА. Батьки Вернадського *І. В. Вернадський* і *Г. П. Вернадська* (уродж. *Константинович*) народилися у Києві. Мати мешкала в дитинстві у садибі на Липках (по вул. Левашовській), у якій, за спогадами *В. І. Вернадського*, він «бував хлопчиком».

Сам майбутній академік багато разів відвідував місто у наукових, партійних, особистих справах, часто зупинявся на нетривалий час (зокрема, у 1900, 1902, 1903, 1904, 1909, 1911) по дорозі, чи повертаючись з-за кордону, або мандруючи Україною. Імовірно, у 1904 або 1905 відвідував Київ у справах Академічного союзу. Найдовше Вернадський провів у Києві у 1918–1919: у травні 1918 приїздив на кілька днів для участі у з'їзді кадетів в Україні, а від 1 червня мешкав у місті понад рік (разом із дружиною і дочкою), приставши на пропозицію *М. П. Василенка* і очоливши організацію в Українській Державі вищої школи, *Української академії наук у Києві*, *Національної бібліотеки*. Був обраний президентом УАН і керував діяльністю академії, провадив геохімічні дослідження і писав про *живу речовину*. Восени 1919 їздив до Ростова-на-Дону у справі врятування академії в умовах влади Добровольчої армії, а у листопаді того ж року залишив Київ і виїхав на південь Росії, а далі до Криму. Пізніше

академік відвідував Київ ще чотири рази. Восени 1926 головував на *Другому Всесоюзному з'їзді геологів*, що відбувся в Києві з 30 вересня по 6 жовтня, зробив на ньому доповідь про земні оболонки, а також доповідав у ВУАН про свою працю щодо живої речовини. У 1928 Вернадський двічі відвідав місто: на початку травня взяв участь в обранні нової Президії УАН і президента *Д. К. Заболотного*, головував під час засідання. А 17–30 серпня 1928 у Києві зустрівся з багатьма товаришами і колегами, побував у наукових установах, також відвідав Старосілля, де працювала спільна група київських і ленінградських науковців. Планував приїхати й у 1929 разом із дружиною. Останнього разу перший президент УАН відвідав українську столицю 4–15 травня 1939, взяв участь у двох наукових конференціях: із порівняльної фізіології та з пегматитів. Згадуючи у січні 1942 у Боровому цю свою останню поїздку, зазначив, що Київ його «вразив своєю красою».

Мешкав Вернадський у Києві за різними адресами. Переїхавши до Києва 2 червня 1918, зупинився у М. П. Василенка (у буд. № 20 по вул. Тарасівській у кв. 5), але вже 4 червня, як зазначав академік у щоденнику, він домовився з учителькою і давньою знайомою Василенка *М. К. Павловською* винайняти квартиру до 15–20 серпня. На початку червня Вернадський вказував у листах як зворотню адресу – вул. Тарасівська, буд. № 16, кв. 20. Проте вже 4 липня, як сам Вернадський зазначає у щоденнику, родина переселилася до іншої квартири проф. *К. Е. Добровольського* (по вул. Тарасівській, буд. № 10, кв. 7; за згадкою дочки Ніни, винаймали три кімнати). Проте десь наприкінці серпня Вернадські повернулися на квартиру М. К. Павловської – на вул. Тарасівську, буд. № 16. Згідно з щоденником академік мешкав у листопаді–грудні 1918 у казенній квартирі в будинку Першої гімназії (Бібіковський бул., буд. № 14 / тепер бул. Тараса Шевченка; тут винаймав дві кімнати), потім знов у Добровольських (від лютого 1919, академік із дружиною і дочкою займав дві кімнати). У середині листопада 1919 Вернадський із дружиною через холод у квартирі по вул. Тарасівській, буд. № 10 переїхали до будинку Академії наук по вул. Володимирській, буд. № 54 (*будинок пансіону Левашової у Києві*). Очевидно, влітку 1919 р., коли Вернадський із дочкою виїхали до Старосілля (*Старосільська (Дніпровська) біологічна станція*), дружина мешкала на вул. Тарасівській, буд. № 10. Імовірно, саме тут були «прописані» Вернадські. Під час відвідувань Києва у 1926, 1928 і 1939 Вернадський зупинявся у відведених Академією готельних кімнатах, у пансіонаті.

Вернадський побував також на околицях Києва і на Київщині. По дорозі до Німеччини у липні 1900 провів кілька годин у Фастові і коротко описав містечко у листі до дружини. У 1904, за споминами академіка, разом із колегами з Московського університету побував з мінералогічною екскурсією у долині р. Тетерів. У серпні 1928 побував у Старосіллі, у лісництві у Чернині, Сваром'ї (Чернин, Сваром'я, Старосілля затоплені у 1960-ті), два дні провів у Кончі-Заспі. 22 і 29 серпня 1928 відвідав Боярку, де мешкав *М. П. Василенко*

(влітку 1920-х він із дружиною *Н. Д. Полонською-Василенко* знімали заміську садибу Єзерських). У травні 1939 кілька днів провів у будинку відпочинку у Преображенському скиті на території колишнього чоловічого монастиря за Голосіївським лісом недалеко від Китаєва і Феофанії.

У Вернадського було багато київських кореспондентів як серед науковців, так і громадських діячів, професури. Під час приїздів до Києва він намагався зустрітися з друзями і колегами, побувати у рідних. Тут багато років мешкала його двоюрідна сестра *Л. О. Нейолова*, про яку академік турбувався, підтримував матеріально, відвідував, буваючи у Києві.

У Києві сьогодні існує ряд *меморіальних місць й об'єктів*, присвячених Вернадському.

[1 – оп. 2, спр. 4, арк. 252–252 зв., спр. 45, арк. 96; 7 – с. 81–136, 171–181; 10 – с. 14, 76–96, 124; 11 – с. 102; 12 – с. 96–97; 23 – с. 281; 24 – с. 96, 169; 25 – с. 39, 228; 43; 45 – с. 372–378, 617–630; 49 – с. 664–665, 692–695, 818, 819, 824, 825, 901–902, 969; 54 – с. 191; 112 – с. 147; 114 – с. 500–507]

КИЇВСЬКА ДУХОВНА АКАДЕМІЯ (КДА). Бере свій початок від Київської братської школи, заснованої у 1615, пов'язаної з майбутньою Києво-Могилянською колегією / академією. Духовна академія (КДА) відкрита у 1819, отримала статус вищого навчального духовного закладу винятково для дітей духовенства з метою підготовки вищого православного духовенства і викладачів духовних семінарій. На чолі академії стояли ректор, а також конференція і правління. Верховний нагляд за академією мала Комісія духовних училищ, з 1839 – Синод, з 1884 – київський митрополит. Академічний навчальний курс тривав чотири роки і складався з нижчого і вищого відділень.

У 1918–1919 Вернадський розглядав КДА як важливий науково-освітній та історико-культурний осередок. Заслужений проф. КДА *М. І. Петров* увійшов до першого складу *Української академії наук. Спільне зібрання УАН* визначило необхідним надрукувати однією з перших його працю «Київська Академія. (З нагоди минулого 300-ліття її існування)». Згадуючи в 1920 у Криму про заснування УАН, Вернадський зазначав, що хотів «зв'язати історію музики з Київською духовною академією» і «домігся включення її в пояснювальну записку про історично-філологічне відділення» УАН.

15 лютого 1919 КДА було закрито. Вернадський разом із УАН, *Тимчасовим комітетом для заснування Національної бібліотеки України* та радою професорів Духовної академії докладали зусиль для збереження зібрання Церковно-археологічного музею і бібліотеки академії. Коли на початку березня 1919 повідомили про наміри забрати приміщення КДА для однієї з більшовицьких шкіл, Вернадський застерігав від цього кроку і записав у щоденнику: «Необхідно встояти, взявши тимчасово під охорону Академії Наук і Національної бібліотеки». Президент УАН відвідав КДА 1 травня 1919.

Крім того, вирішувалися питання придбання для ВБУ книжково-рукописних зібрань професорів КДА М. І. Петрова, С. Т. Голубєва, Ф. І. Титова. Обговорювалися й шляхи придбання бібліотечних фондів колишнього духовного відомства, зокрема, стародруків, гравюр і рукописів Києво-Печерської лаври, Софійського собору, монастирських бібліотек, бібліотек семінарії, духовних шкіл.

Вернадський співпрацював і листувався з А. С. Криловським у справах долі бібліотеки КДА. Серед професорів КДА, яких академік долучав до роботи в Україні, були В. І. Барвінок, О. М. Лук'яненко, М. Ф. Мухин, М. І. Сагарда. Перший президент УАН також співпрацював і багато спілкувався з проф. КДА П. П. Кудрявцевим та І. П. Четвериковим, зокрема, у Таврійському університеті. Вернадський міг бути особисто знайомий із ректором КДА о. Василієм (Богдашевським), спілкуватися у справах збереження бібліотеки КДА у 1919, згадував у щоденнику 1918 В. І. Екземплярського як визначну особу в КДА. Був, ймовірно, знайомий з професором КДА, а потім академіком ВУАН Ф. І. Міщенком, його ім'я згадується у щоденнику Вернадського під час відвідувань Києва у 1928, у листуванні з колегами.

Прадід Вернадського священник Іван Никифорович Вернадський (Вернацький) навчався у Києво-Могилянській академії.

[7 – с. 85, 132; 8 – с. 61; 10 – с. 77; 43 – с. 287, 311, 313, 315, 318, 321, 412, 426, 452, 455, 477; 43 – с. 55; 504, 855; 45 – с. 277; 48 – с. 111, 115, 306; 54 – с. 185–196; 97 – с. 71–72, 91–92 та ін.]

КИЇВСЬКА ПУБЛІЦИСТИКА В. І. ВЕРНАДСЬКОГО. За час перебування у Києві Вернадський, який багато писав для громадськості у пресі, залишив згадку про себе також у київських виданнях.

У 1918 у трьох подачах Вернадський опублікував статтю «До створення Української Академії Наук в Київі» у газеті «Русский голос» від 14, 15 і 23 серпня (виходила в Києві у квітні–листопаді 1918). Тут була опублікована фактично промова Вернадського 9 липня 1918 на першому засіданні *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН*. Виступ «В справі заснування Української Академії Наук у Київі» був опублікований українською мовою у «Збірнику праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії Наук у Київі» (1919).

Стаття академіка «Одне із завдань дня» (ориг. назва: Одна из задач дня) була опублікована у газеті «Объединение» 21 вересня 1919 (виходила у Києві у вересні–листопаді 1919). Стаття написана перед від'їздом Вернадського до Ростова-на-Дону. Учений став на захист наукових і культурних цінностей, створених в Україні. Починаючи від 1919 Вернадський закликав владу Добровольчої армії скористатися утвореними в Україні такими живими науковими центрами, як *Українська академія наук у Києві, Національна бібліотека,*

Український геологічний комітет, державні українські університети у Києві і Кам'янці-Подільському, «дати їм розгорітися, а не загаснути», підкреслював, що «те, що вони пов'язані з українським національним відродженням, має вважатися сприятливою умовою з державної точки зору». До цієї ж газети Вернадський запропонував серію статей про міжнародну політику та її вплив на події у Росії. У щоденнику 1–14 жовтня 1919 зазначив про початок публікації своїх «політичних статей» в «Объединении», які редакція назвала «Листи про Захід» – «II. Англія», «III. Більшовики і світова політика Великої Британії», «IV. Франція». Першу статтю з чотирьох з цієї серії досі не віднайдено. Після їх виходу у Вернадського був намір продовжувати цю актуальну для того часу тему, проте, очевидно, реалізувати цей задум не вдалося.

У жовтні 1919 у Києві, коли місто вже перебувало під владою денікінської Добармії, Вернадський обговорював з однодумцями *К. П. Василенком*, *В. В. Зенківським*, *В. О. Кістяківським*, *Б. Л. Личковим*, *С. Л. Франкфуртом* і *К. Г. Воблим* план видання «або серії памфлетів, або ж журналу-збірника «Русь-Україна» на противагу шульгинській «Малой Руси»».

[7 – с. 171, 173; 27 – с. 251–273; 44 – с. 227–228; 238–242, 362]

КИЇВСЬКИЙ ГОЛОВНИЙ КОМІТЕТ ПАРТІЇ НАРОДНОЇ СВОБОДИ.

У квітні 1918 член ЦК Конституційно-демократичної партії Росії (партія народної свободи; кадетська партія) Вернадський, який на той час перебував у Полтаві, взяв участь у підготовці разом із полтавським комітетом партії пропозицій про створення української партії народної свободи з новою платформою і незалежним центральним комітетом у Києві. Про це він писав однопартійцю *М. П. Василенку* 4 квітня: «Діяльність старої партії ми припинили і про це оголосили у пресі» і 14 квітня: «Старий полтавський комітет зачинено. Потрібен з'їзд...». 7 травня 1918 Вернадський разом із полтавськими кадетами *Л. І. Бельговським* і *О. Я. Імишенцьким* виїхав із Полтави для участі у делегатському з'їзді кадетської партії у Києві. З'їзд відбувся 8–11 травня. Вернадський головував на одному з його засідань. Хоча з'їзд визнавав за кінцеву мету відновлення єдиної Росії, але в умовах, що склалися на той час, було прийнято рішення про створення головного українського комітету партії, незалежного від всеросійського головного комітету, і можливість входження її членів до складу уряду Української Держави. Вернадський у щоденнику наголошував на тому, що «з'їзд не усвідомив відокремлення України». За його спостереженнями, сильною серед українських кадетів була російська група, що ставило під сумнів українізацію.

Згідно з рішенням українських кадетів загальне управління справами партії переходило до з'їзду делегатів і виконавчого органу – Головного комітету. З'їзди мали вирішувати найважливіші питання щодо завдань партії в Україні, обирати Головний комітет, затверджувати його звіти, прибутки і витрати. До

функцій Головного комітету входило виконання постанов з'їздів, загальне спрямування діяльності й представництво партії в Україні. Тобто українські кадетські комітети переходили до автономного управління партією.

Вернадський, імовірно, не погодився обиратися до складу Київського Головного комітету, але як член ЦК був на його засіданнях.

У вересні 1918 Головний комітет висловив незадоволення внутрішньою політикою, станом народного господарства, промисловості, фінансів і відмовився нести колективну відповідальність за діяльність уряду Української Держави. Утім українські кадети не вважали за доцільне припинити роботу своїх представників в уряді. В умовах краху влади гетьмана у грудні 1918 і наступної військової боротьби Директорії, більшовиків, «білих» Київський Головний комітет фактично припинив діяльність, як і поступово місцеві осередки кадетів у Харкові, Одесі, Катеринославі, Полтаві тощо. Кадети як партія Білого руху ще проявляли активність в Україні за часів влади Добрармії. Так, на початку листопада 1919 у Харкові, наприклад, було проведено нараду членів партії народної свободи, зокрема, представників Києва, Одеси, Катеринослава. На нараді було прийнято резолюцію, що закликала партію до активної підтримки Добрармії й національної диктатури в їхній боротьбі з більшовиками й у будівництві національного життя.

[7 – с. 67–69, 71, 79, 84, 86, 91, 238–239; 45 – с. 258–261, 482, 484; 125 – с. 153–174; 136 – с. 144–162, 240–244]

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ. Створений згідно з законом, затвердженим гетьманом *П. П. Скоропадським*, 17 серпня 1918 на базі Українського народного університету, відкритого у жовтні 1917 за Центральної Ради з метою підготовки наукових кадрів для українізації освіти. Урочисто відкритий 6 жовтня 1918. Усі студенти колишнього Українського народного університету стали студентами нового навчального закладу. Крім трьох існуючих (історико-філологічного, природничо-математичного і правничого) було відкрито медичний факультет. Основною мовою викладання визнавалася українська. Ректором було обрано *І. М. Ганицького*, у вересні 1918 *Ф. П. Сушицького*, після смерті останнього з 1920 в. о. ректора був *Г. Г. Павлуцький* (він, а також *Б. О. Кістяківський* були в. о. ректора у 1919).

Вернадський як голова *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України* у 1918 брав безпосередню участь у створенні Київського державного українського університету, сприяв виділенню для нього окремого приміщення. При цьому академік вважав своїм завданням зберегти *Київський університет Святого Володимира* і домогтися його державного статусу і фінансування. У *щоденнику* фіксував зустрічі у справі заснування українського університету, обговорення ідей щодо паралельних кафедр, двох університетів (Святого Володимира та Українського) зі спільною Радою вишу, під одним дахом як два

автономні, об'єднання обох в один. Зазначав, що його пропозиція про утворення окремого Українського університету із власним місцем розташування знаходила все більше підтримки. Комісія підготувала законопроект, за яким було утворено КДУУ з обов'язковим викладанням українською мовою, сприяла наданню вишу приміщення Миколаївського артилерійського училища.

За влади Директорії УНР у січні 1919 Міносвіти підготувало законопроект, за яким передбачалося злиття Київського університету Святого Володимира і Київського державного українського університету на українській основі з тимчасовим існуванням паралельних кафедр. Проте намір не вдалося здійснити через вимушену евакуацію вищих органів влади зі столиці. За більшовицької влади у Києві у червні 1919 цю ідею фактично було реалізовано й утворено спільний Київський університет з двома відділами, *Г. Г. Павлуцькому* доручили виконувати обов'язки голови ради українського відділу. Наприкінці 1919 на деякий час поновили Київський український університет, але вже влітку 1920 через реформування вищої освіти обидва університети Києва було ліквідовано.

[7 – с. 98, 99, 107, 108, 112, 116, 117; 43 – с. 210, 218, 248–249, 493–505, 511–519, 522–533; 44 – с. 228; 54 – с. 142; 99]

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (УНІВЕРСИТЕТ СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА В КИЄВІ). Заснований 1834. Вихованцем і професором політичної економії цього університету був батько академіка В. І. Вернадського *І. В. Вернадський*. Сам майбутній президент УАН після закінчення Петербурзького університету розглядав наприкінці 1880-х можливість продовжити науково-викладацьку працю у Київському або Харківському університетах. З багатьма викладачами Київського університету Вернадський був знайомий і листувався як геолог і мінералог, спілкувався у справах Академічного союзу як товариш (заступник) міністра народної освіти Тимчасового уряду у 1917, а від 1918 ще й у справах організації вищої школи і УАН в Українській Державі. Вернадський брав участь у деяких засіданнях фізико-математичного факультету університету, залучав студентів (зокрема, *В. М. Наумовича*, *М. Г. Холодного*) до експериментів в університетській лабораторії у проф. *І. В. Єгорова*, працюючи над *живою речовиною*. Восени 1918 – узимку 1919 прочитав кілька *лекцій із геохімії* для студентів, викладачів і практикуючих геологів. Матеріали його лекцій «Загальний нарис геохімії» (ориг. назва: *Общий очерк геохимии*) збереглися в архіві ученого і свідчать, що вже восени 1918 він впритул підійшов до розуміння людства як частини живої речовини і потужного геохімічного чинника, звернув увагу на питання автотрофності людства. Над курсом лекцій Вернадський працював і влітку 1919 у Старосіллі (*Старосільська (Дніпровська) біологічна станція*) і продовжував розвивати ідеї у лекціях у *Таврійському університеті* (1920).

[7 – с. 116–117, 124–126, 151, 184; 43 – с. 248, 493–542; 138; 139 – с. 154, 274, 428–474, 481–482, 583, 621]

КИПЧАКСЬКІ – родина кримськотатарського земського діяча Мустафи Мірзи Кипчакського (1861–?). Член (від 1891), голова Сімферопольської повітової земської управи (від 1900), гласний Таврійського губернського земського зібрання, член кримського відділення всеросійської ісламської партії «Іттіфак ель муслімін», крайовий контролер в уряді генерала Сулеймана Сулькевича (червень – листопад 1918). У 1920 як голова Сімферопольського повітової земської управи продовжив домагатися ухвалення закону про кримськотатарське самоврядування. У 1920-ті керував конторою Держбанку у Сімферополі.

Вернадський у щоденнику в 1921 згадував сімферопольську квартиру Кипчакських, де розташовувалася *Комісія з вивчення природних продуктивних сил Криму*.

[8 – с. 120]

КИСЕЛЬОВ Олександр Дмитрович (26.07/07.08.1867 – 1926) – правознавець. Закінчив Харківський університет (1890), де й працював (від 1894): приват-доцент, екстраординарний професор кафедри кримінального права і судочинства (від 1904). Професор *Таврійського університету* (1918–1920). Працював у Харкові в «Укрцентросозшуку» (1921–1922); завідувач (1922–1925) кафедри кримінального права і судочинства Харківського інституту народного господарства (створеного на базі юридичного факультету Харківського університету). Брав участь у написанні коментаря до кримінальних кодексів УСРР і РСФРР. Після захоплення Криму більшовиками Кисельов разом із кількома викладачами Таврійського університету був заарештований (1920).

Після клопотання Вернадського (Кисельов писав спільно з *А. В. Вознесенським* до академіка і ректора університету про їхній арешт і з проханням допомоги) арештованих звільнили. Був серед тих професорів, яких за рішенням Кримського ревкому вислали «на північ», їхав в одному потязі із Вернадським.

[8 – с. 117; 48 – с. 179, 182]

КИЯНИЦІН Володимир Сергійович – громадський і політичний діяч. Член Полтавської губернської земської управи (від 1907), в. о. губернського комісара (1917), віцеголова Полтавського товариства сільського господарства. У низці спогадів і праць на їх основі (*В. К. Винниченко*, *П. А. Христюк*, *Д. І. Дорошенко*, *Є. Х. Чикаленко*) Кияницина називають міністром хліборобства в одному з урядів при гетьмані *П. П. Скоропадському*, втім документів із цього приводу бракує.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Киянициним. Згадував у щоденнику, зокрема, як одного з кандидатів на пост міністра землеробства уряду *А. І. Денікіна* у Ростові-на-Дону, а також як міністра в уряді *М. М. Устимовича* (тимчасово виконував обов'язки голови уряду впродовж доби) за першими повідомленнями про гетьманський переворот із Києва.

[7 – с. 74, 77, 165; 46 – с. 673]

КІВЛИЦЬКИЙ Євген Олександрович (08/20.02.1861 – 04.01.1921) – історик, педагог, бібліограф, бібліотекознавець. Закінчив *Київський університет* (1889). У 1891–1917 служив у Київському дворянському депутатському зібранні, займався педагогічною і викладацькою діяльністю (читав лекції з історії на загальноосвітніх курсах для народних учителів у Ніжині, Києві, Чернігові, викладав у 4-й Київській жіночій гімназії, жіночій гімназії О. Дучинської, кадетському корпусі). Водночас був секретарем-редактором часопису «Киевская старина» (1890–1892), помічником бібліотекаря Київського університету (1891–1898), редактором газети «Киевские отклики» (1904–1906). Один із організаторів Української федеративно-демократичної партії (1917). Інспектор Київського навчального округу (1917–1918). Завідувач справами російської школи у Департаменті народної освіти УНР. Член *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України* (від лютого 1919). Старший бібліотекар, завідувач бібліотечного відділу, голова Ради бібліотекарів (із виконанням директорських обов'язків) ВБУ (1919–1920). Дійсний член Історичного товариства Нестора-Літописця, *Українського наукового товариства в Києві*, Київського педагогічного товариства та ін.

Був особисто знайомий із Вернадським і прийнятий до Тимчасового комітету НБУ / ВБУ за його власною рекомендацією. Академік згадував Ківлицького у щоденнику, є листи останнього у справах ВБУ.

[7 – с. 133; 8 – с. 113; 43 – за покаж.; 46 – с. 217–235]

КІСТЯКІВСЬКИЙ Богдан (Федір) Олександрович (04/16.11.1868 – 16/29.04.1920) – правознавець, філософ, соціолог, історик політичної думки, публіцист і громадський діяч. Академік УАН (1919). Син професора-правознавця О. Ф. Кістяківського. Навчався на історико-філологічному факультеті *Київського* і *Харківського університетів* та юридичному факультеті *Дерптського університету* (1888–1892). Через арешти, ув'язнення, заслання за участь в українському і соціал-демократичному рухах не мав можливості здобути вищу освіту в Російській імперії. Виїхав до Німеччини (1895). Поглиблював знання на філософському факультеті *Берлінського університету*. У *Страсбурзькому університеті* захистив ступінь доктора філософії (1898). Викладав (від 1906) у *Московському університеті*, *Московському комерційному інституті* та на Вищих жіночих курсах, приват-доцент *Московського університету* (березень 1909). Організатор і редактор часописів «Освобождение», «Критическое обозрение» (1907–1910), співробітник часопису «Украинская жизнь», «Русская мысль», «Свобода и культура» і «Вопросы жизни». На знак протесту проти порушення університетської автономії міністром освіти Л. А. Кассо залишив *Московський університет* (1911). Приват-доцент *Демидовського юридичного ліцею* у Ярославлі (від 1911); доцент *Московського комерційного інституту* (від 1914). У *Харківському університеті* отримав ступінь доктора державного права (1917). Відтоді постійно жив у Києві. Один із організаторів

Української федеративно-демократичної партії (1917). Викладав у Київському університеті, юридичному інституті, Українському народному університеті: професор (від 1918), декан юридичного факультету з 1919. У 1918 член *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України*, а також *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* у Києві. Позаштатний академік УАН по кафедрі державного, адміністративного і міжнародного права (1919), штатний академік по кафедрі соціології (1919). У складі делегації УАН з метою обстояти Академію від закриття денікінською владою був відряджений до Ростова-на-Дону. Захворів в Єкатеринодарі і під час операції помер.

Вернадський був добре знайомий із Кістяківським, очевидно, ще з часів утворення Конституційно-демократичної партії, а також роботи у Московському університеті, який вони обидва залишили на знак протесту в 1911. Вернадський співпрацював із Кістяківським у справах реформування вищої освіти та наукових установ, діяльності УАН (1918–1919). Часто згадував у щоденнику.

[7 – за покаж.; 9 – с. 188; 43 – за покаж.; 46 – с. 236–242; 49 – с. 628; 122 – с. 198–208, 214–218]

У листуванні, зокрема родинному, згадуються також дружина і сини Кістяківського:

Кістяківська Марія Вільямівна (уродж. Беренштам; 26.01/07.02.1869 – 1933, за ін. відом. 25.02.1932) – літераторка, педагогиня. Дружина Б. О. Кістяківського. Авторка популярної праці «Рассказы о борьбе человека с природой». Навчалася на курсах сестер-жалібниць (від 1889). Закінчила Вищі жіночі курси у Петербурзі (1895). Працювала науковою співробітницею Інституту економічної кон'юнктури при ВУАН (1921), бібліотекаркою, нештатною постійною співробітницею (1927) *Соціально-економічного відділу ВУАН*.

[45 – с. 309; 49 – с. 628]

Кістяківський (Кістяковський) Георгій (Ігор; Джордж) Богданович (18.11.1900 – 07.12.1982) – фізико-хімік. Служив у Добровольчій армії. Після її розгрому емігрував до Сербії і далі до Німеччини. Освіту здобув у Берлінському університеті. Від 1926 мешкав у США. Професор Гарвардського університету (від 1938). Дійсний член Американської НАН (1939), її віцепрезидент (1965–1973). Член Американського комітету національної оборони (1940–1944). Один із творців атомної бомби – керівник відділу вибухових речовин атомної лабораторії в Лос-Аламосі.

[46 – с. 309; 49 – с. 628]

Кістяківський Михайло Богданович (бл. 1909 – після 1930). Наприкінці 1920-х працював на посаді бібліотекаря ВУАН.

[49 – с. 628]

Кістяківський Олександр Богданович (13/26.08.1904 – 22.06.1983) – орнітолог, зоогеограф. Працював науковим співробітником у *Зоологічному музеї ВУАН* (1920–1928), водночас навчався у *Київському університеті* (від 1922). Закінчив *Ленінградський університет* (1930). Працював у *Всесоюзному інституті захисту рослин* у *Ленінграді* (1930–1936). Викладав у *Київському університеті* (1937–1983): доцент (1946), професор (1961), завідувач кафедри зоології хребетних (1965–1974).

[45 – с. 309; 49 – с. 24]

Вернадський долучився до справи придбання бібліотеки і колекції рукописів батька Б. О. Кістяківського, відомого київського проф. **Олександра Федоровича Кістяківського** (14/26.03.1833 – 13/25.01.1885), правознавця і громадського діяча. Закінчив *Київський університет* (1857). Доцент кафедри кримінального права і судочинства (від 1867), екстраординарний професор (від 1969), ординарний професор (1870) *Київського університету*. Один із засновників українознавчого часопису «*Основа*» у 1861. Член *Південно-Західного відділення Російського географічного товариства*, *Історичного товариства Нестора-Літописця* (1873), голова *Київського юридичного товариства* (1879).

Міг бути знайомий Вернадський і з дружиною О. Ф. Кістяківського Олександрю Іванівною Кістяківською (уродж. Міхель; 1846–1920).

[43 – с. 460; 48 – с. 114]

КІСТЯКІВСЬКИЙ (Кістяковський) Володимир Олександрович (30.09/12.10.1865 – 19.10.1952) – фізико-хімік. Академік УАН (1919). Брат Б. О. та І. О. Кістяківських. Навчався у *Київському університеті* (1883–1885). Закінчив *Петербурзький університет* (1889). Приват-доцент *Петербурзького університету* (1896–1902). Професор *Петербурзького / Ленінградського політехнічного інституту* (1903–1934, з перервою), де заснував першу в Російській імперії лабораторію фізичної хімії і теоретичної електрохімії. У 1918 переїхав до Києва, штатний (1919), позаштатний академік УАН (від 1923). Повернувся до Петрограда і продовжив завідувати лабораторією фізичної хімії та електрохімії у *Політехнічному інституті*. Академік АН СРСР (1929). Організував колоїдно-електрохімічну лабораторію, директор (1934–1939) створеного на її базі *Колоїдно-електрохімічного інституту АН СРСР*. Працював у відділі корозії металів *Інституту фізичної хімії АН СРСР* (1939–1952).

Давній знайомий Вернадського, який співпрацював з ним в *Українській академії наук*, згадував у щоденнику, листувався.

[7 – за покаж.; 49 – с. 20–27]

КІСТЯКІВСЬКИЙ (Кістяковський) Ігор Олександрович (04/16.01.1876 – червень 1940, за ін. відом. – 14.09.1940) – правознавець, громадсько-політичний діяч. Брат Б. О. і В. О. Кістяківських. Закінчив *Київський університет* (напри-

кінці 1890-х), приват-доцент кафедри римського права (від 1900). Викладав у Московському університеті і Московському комерційному інституті (від 1903). У 1911 у складі великої групи викладачів залишив роботу в університеті на знак протесту проти порушення університетської автономії з боку міністра освіти Л. А. Кассо. Підтримував широкі зв'язки з діячами українського національного руху. Займався адвокатською практикою. Матеріально підтримував видання часопису «Украинская жизнь». У 1917 повернувся до Києва. Від травня 1918 державний секретар Української Держави, міністр внутрішніх справ у кабінетах *Ф. А. Лизогуба* і *С. М. Гербеля* (липень–листопад 1918), заступник голови української делегації на переговорах з укладення мирного договору із РСФРР (травень–серпень 1918). Ініціатор формування Державної варти Української Держави й офіцерських дружин. В еміграції жив у Стамбулі (від 1919), Парижі (від 1921). Займався адвокатською, банківською і громадською діяльністю.

Вернадський, очевидно, був знайомий із Кістяківським по Московському університету і кадетській партії. Згадував у щоденнику, листуванні. У листуванні є згадка і про другу дружину Кістяківського поетесу Наталію Михайлівну Кістяківську (уродж. Чубинська; 1900–1946).

[7 – за покаж.; 11 – с. 121; 46 – с. 102, 309]

Вернадський був знайомий також із братом Б. О., В. О. та І. О. Кістяківських **Юлієм Олександровичем Кістяківським (Кістяковський)** (02/14.04.1872 – 1920). Викладав математику у Другій Фундуклеївській гімназії у Києві. Один із організаторів Української федеративно-демократичної партії (1917). За часів гетьмана *П. П. Скоропадського* головний уповноважений із ліквідації установ воєнного часу. За деякими відомостями, помер у Кисловодську.

Вернадський зустрічався з Ю. О. Кістяківським у Новоросійську в 1920. Згадував у щоденнику.

[7 – с. 151, 8 – с. 8]

КЛЕВЕЗАЛЬ Еліконіда Георгіївна – землевласниця с. Писарівка Старобільського повіту Харківської губернії. Знайома товариша Вернадського *А. М. Краснова*, який писав про те, що Клевезаль «надала йому експонати викопних рослин».

Зверталася листом до Вернадського у 1926 із проханням допомогти вдові ботаніка *Анастасії Миколаївні Красновій*.

[49 – с. 28–29]

КЛЕПШІН Микола Миколайович (23.12.1869/04.01.1870 – 28.08.1936) – ґрунтознавець, гідролог. Закінчив Петербурзький університет (1895). Від 1903 досліджував ґрунти Криму, працював у Таврійській губернській земській управі, завідував лабораторією ґрунтознавства, очолював Кримське товариство при-

родознавства. У 1918–1921 завідувач дослідного відділу, асистент, професор *Таврійського університету*, очолював кафедру агрохімії. Завідувач кафедри ґрунтознавства, меліорації та екології Кримського інституту спеціальних технічних культур (1922–1936). Керував новоутвореною Кримською обласною дослідною станцією з рільництва на базі радгоспу «Ташли-Кипчак» (від 1924). Водночас науковий співробітник Кримського науково-дослідного інституту геології (від 1926). Брав участь у діяльності Таврійської ученої архівної комісії.

Вернадський особисто був знайомий із Клепініним, згадував у щоденнику, листуванні.

[8 – с. 62, 81; 45 – с. 47]

КЛИМОВ Лев Павлович – власник земель у Гінцях. Член Полтавської губернської земської управи. Ініціатор проведення розкопок на *Гінцівській пізньопалеолітичній стоянці* у (1914–1916).

Вернадський згадував Климова у щоденнику, листуванні.

[7 – с. 230; 47 – с. 113; 80 – с. 146]

КЛИМОВИЦЬКА Зінаїда Мойсеївна (12.08.1917 – 20.08.1996) – біохімікня, фізіологиня, агрохімікня. Докторка біологічних наук (1964). Закінчила Ніжинський педагогічний інститут (1936). Учителювала. Від 1938 працювала в Інституті ботаніки АН УРСР, старша наукова співробітниця з 1943, потім в Інституті фізіології рослин АН УРСР (1946–1981).

Вернадський міг зустрічатися з Климовицькою у Москві. У листі до академіка в 1939 *М. Г. Холодний* просив того познайомити Климовицьку із роботою БЮГЕЛ АН СРСР.

[47 – с. 506]

КЛОДНИЦЬКИЙ Іван Іванович (27.09/09.10.1884 – 10.11.1949) – гістолог, зоолог, ентомолог, генетик. Навчався у Київському політехнічному інституті. За участь у революційних подіях 1905 заарештований. Після перебування у Бутирській в'язниці був висланий за кордон. Закінчив Фрайбурзький університет у Німеччині (1912). Одержав дозвіл на повернення в Росію (1914). Працював у зоологічній лабораторії АН у Петрограді. У 1918 переїхав до України. Співробітник Комітету для виучування фауни УАН (1919). Зоолог (1921), учений спеціаліст Зоологічного кабінету (1922), позаштатний співробітник *Зоологічного музею ВУАН* (1923). Автор одного з перших підручників зоології українською мовою (1926). На початку 1930-х професор кафедри розведення сільсько-господарських тварин Білоцерківського сільськогосподарського інституту. Потім працював в Інституті зоології АН УРСР, від 1934 на кафедрі дарвінізму і

генетики Київського університету. В окупованому Києві – директор Інституту скотарства та молочного господарства.

Із Клодницьким у 1921 до Петрограда було передано Вернадському його папери, а також листи колег із Києва.

[46 – с. 55, 145, 542]

КЛОПОТОВ Борис Миколайович (10/22.05.1882 – 27.01.1942) – ботанік, біолог. Закінчив Петербурзький університет (1906). Співробітник Головного ботанічного саду (1905–1908). Від 1915 працював у Мінській губернії, у Києві. Член секції підземних багатств, завідувач підсекції болото- і торфознавства гідрологічної секції *Комісії для вивчення природних багатств України* УАН (1919). Збирав рослини на Полтавщині (1920), викладав болотознавство у Київському політехнічному інституті. Завідувач торф'яної частини Наркомзему УСРР (1922–1929). Працював у Ботанічному інституті АН СРСР (1932–1942): у відділі систематики, завідувач відділу рослинної сировини (від 1934), старший науковий співробітник (від 1938). Помер у блокадному Ленінграді.

Вернадський у жовтні 1919 обговорював із Клопотовим організацію дослідження торф'яників, про що записав у щоденнику. Є згадки у листуванні.

[7 – с. 173; 46 – с. 465; 47 – с. 463; 49 – с. 518]

КЛЮЧАРЬОВ Олександр Васильович (25.07/06.08.1867 – 1932) – учений-агроном, ґрунтознавець. Закінчив Петербурзький університет (1889), слухач Петровської сільськогосподарської академії (1890–1891). Професор Київського політехнічного інституту (від 1900). Пішов у відставку на знак протесту проти звільнення колег (1911). Від 1907 приват-доцент *Київського університету*, директор і викладач Київських сільськогосподарських курсів. Професор Воронезького сільськогосподарського інституту (від 1915), директор Воронезьких вищих жіночих сільськогосподарських курсів (від 1916). Професор Білоруського сільськогосподарського інституту (від 1923). Професор Кубанського інституту спеціальних і технічних культур (від 1930). Професор кафедри кормодобування при Інституті свинарства у Червоногвардійську (колишня Гатчина) (від 1931).

Вернадський згадував Ключарьова у щоденнику (1920) на зібранні професорів в Єкатеринодарі, а також родину Ключарьових серед тих, хто у 1919 залишав Харків. Є згадки й у листуванні.

[7 – с. 182, 208; 20 – с. 26; 48 – с. 46]

КОВАЛЕВСЬКИЙ Максим Максимович (27.08/08.09.1851 – 23.03/05.04.1916) – соціолог, правознавець, історик, громадсько-політичний діяч. Уродженець Харківщини. Закінчив Харківський університет (1872). Від 1877 у Московському

університеті, професор (1880). Звільнений з університету (1887) за звинуваченням «у негативному ставленні до російського державного ладу». Виїхав за кордон. Мешкав і працював у Франції, Великій Британії, США, Італії, Бельгії, Швеції. Повернувся до Росії (1905). Професор Петербурзького політехнічного інституту (від 1906) і позаштатний професор Петербурзького університету (1907–1916), викладав в інших вишах. Академік Петербурзької АН (1914). Депутат I Державної думи (1906) від Харківської губернії (по курії землевласників). Член Державної ради від АН та університетів (1907). Співчував українському руху. Був особисто знайомий із *М. С. Грушевським*, *С. В. Петлюрою* та іншими провідними діячами. Співпрацював з українською думською громадою, боровся проти утисків української мови. Співредактор першого наукового довідника з українознавства «Украинский народ в его прошлом и настоящем» (1914–1916). Очолював благодійне Товариство ім. Т. Шевченка у Петербурзі.

Вернадський співпрацював із Ковалевським, зокрема, у справах Академічного союзу, у Держраді, АН, спілкувався у середовищі української громади у Петербурзі. Згадував у щоденнику, листуванні, написав спогади-некролог.

[8 – с. 75; 10 – с. 176; 49 – с. 33]

КОВАЛЕВСЬКИЙ Микола Миколайович (1858 – після 1934) – земський діяч. Закінчив Харківський університет. Служив у Харківському губернському земстві (1895–1904). Депутат I Державної думи (1906) від Харківської губернії. Служив у Всеросійському земському союзі (1907–1918). Голова Харківського губернського земського зібрання і Харківської міської думи (1917–1918). Завідувач радгоспу поблизу Сухумі (1921–1922). Служив у різних установах у Дагестані на посадах плановика та економіста (1927–1934). Син Володимир Миколайович Ковалевський (1889–1930) жив у Москві, був звинувачений ОДПУ у «контрреволюційній пропаганді та активній боротьбі проти робітничого класу». Розстріляний.

Вернадський особисто знав М. М. Ковалевського за спільної діяльності у кадетській партії. Ковалевський, за згадкою у щоденнику, відвідав його у Ленінграді у листопаді 1934. Друг академіка *Д. І. Шаховський* звертав увагу Вернадського на необхідності допомогти «старому земцю без пенсії і роботи з працевлаштуванням».

[1 – оп. 2, спр. 7, арк. 20 зв. – 21; оп. 3, спр. 1841, арк. 34–36 зв.; 10 – с. 349]

КОВАЛЬСЬКИЙ Віктор Владиславович (16/28.01.1899 – 11.01.1984) – біогеохімік. Закінчив Новоросійський університет (1921) та ІНО (1924) в Одесі. Працював (від 1919) в Одеському сільськогосподарському інституті, професор (1933). Водночас викладав (1922–1931) у Хіміко-фармацевтичному інституті, доцент кафедри біохімії (від 1928). Завідувач біохімічної лабораторії й експериментального відділу Українського інституту стоматології (1929–

1936) в Одесі, а також завідувач біохімічного відділу й експериментального біологічного сектора НДІ охорони материнства і дитинства (1931–1936), завідувач кафедри біохімії Інституту удосконалення лікарів (1933–1935). У 1935 заснував і очолив відділ порівняльної біохімії Інституту біохімії ВУАН у Києві. Водночас викладав в університеті, очолював лабораторію біохімії Київського НДІ переливання крові і невідкладної хірургії. Від 1943 у Москві: завідувач лабораторії біохімії у Всесоюзному інституті тваринництва (1944–1959), завідувач біогеохімічної лабораторії Інституту геохімії та аналітичної хімії АН СРСР (1954–1984). Член-кореспондент ВАСГНІЛ (1956).

Вернадський зустрівся з Ковальським у Києві в 1939, листувався у наукових справах, згадував у щоденнику.

[12 – с. 95–96; 46 – с. 243–245]

КОЖЕВНИКОВА Софія Григорівна – дочка зоолога, директора Зоологічного музею у Москві (1904–1929), професора Московського університету Григорія Олександровича Кожевнікова (1866–1933) і зоолога Марії Олександрівни Кожевнікової (уродж. Російська; 1861–1929). Подруга дочки академіка *Н. В. Вернадської-Толль*.

Кожевнікова разом із дочкою академіка відпочивала в Ялті, приїздила до Шишак, про що є згадки у родинному листуванні Вернадських.

[25 – с. 53; 49 – за покаж.]

КОЗЛОВ Петро Кузьмич (03/15.10.1863 – 26.09.1935) – географ, мандрівник. Академік ВУАН (1928). Почесний член Петербурзької АН (1910). Закінчив Петербурзьке військове училище (1887). Брав участь у кількох експедиціях до Центральної Азії. Очолював експедиції у Східний Тибет, Монголію, Західний Китай (1899–1901), пустелю Гобі (відкриття і дослідження давнього міста Хара-Хото), до Центральної Монголії (1923–1926). Познайомився в 1886 з Ф. Фальц-Фейном і на його прохання організував відлов і доставку у заповідник «Асканія-Нова» кількох екземплярів коня Пржевальського. Уперше відвідав заповідник у 1913, постійно постачав до «Асканії-Нової» екзотичних тварин і рослин, а у 1917–1919 забезпечував збереження заповідника. У 1918 звернувся до української влади із проханням підпорядкувати заповідник *Українській академії наук* і видати добровольцям зброю на його захист. Домігся у 1919 надання «Асканії-Новій» охоронного статусу.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Козловим, його ім'я згадували академіки *М. П. Василенко* та *В. І. Липський* у листах до першого президента УАН.

[45 – с. 319, 358; 46 – с. 477]

КОЛЕКЦІЯ ЛУСКОКРИЛИХ Л. А. ШЕЛЮЖКА – коштовна приватна лепідоптерологічна колекція ентомолога і акваріуміста *Л. А. Шелюжка*, що зберігалася у Києві і налічувала майже 200 тис. екземплярів. Коли у травні 1919 колекції загрозувало знищення, *Спільне зібрання УАН* за безпосередньої активної участі Вернадського погодилося взяти її під охорону і в тимчасове користування. Вернадський 2 травня 1919 просив *А. Ю. Кримського* негайно видати охоронні документи на колекцію. До вирішення долі колекції були залучені і листувалися з Вернадським 1919 ентомологи і зоологи *Л. К. Круліковський*, *М. В. Шарлемань*, *С. Я. Парамонов*.

У подальшому, у 1930-ті, Шелюжко передав колекцію Зоологічному музею Київського університету, де сам працював. Під час війни колекція опинилася у Німеччині, потім була повернута і досі зберігається в Зоологічному музеї Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

[43 – с. 311–313, 339; 46 – с. 294; 49 – с. 511–515]

КОЛЕССА Олександр Михайлович (12/24.04.1867–09.05.1945) – літературознавець, мовознавець. Навчався у Львівському, Чернігівському і Віденському університетах (1888–1894). Від 1895 у Львівському університеті: професор кафедри української словесності (1897–1918), водночас декан філософського факультету (1903–1904). Заступник голови центральної управи товариства «Просвіта» (від 1906). Посол (депутат) австро-угорського парламенту (1907–1918), в якому обстоював українські права у галузі освіти. Засновник і заступник голови Загальноукраїнської культурної ради у Відні (1915). Від 1918 член Української національної ради. Очолив дипломатичну місію ЗУНР у Римі (1921). Дійсний член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові (1899), від 1902 голова філологічної секції. Дійсний член *Українського наукового товариства в Києві* (1907). Професор Віденського університету (1920–1921). Один із засновників УВУ і його ректор (1921–1922; 1925–1928; 1935–1937; 1943–1944). Професор Карлового університету у Празі (1923–1939). Опікувався наданням стипендій студентам-українцям у Чехословаччині. Брат Філарета Михайловича Колесси (1871–1947), академіка ВУАН (1929).

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Колесою, листувався з ним. Цікавився діяльністю УВУ. Просив дочку *Н. В. Вернадську-Толль* відвідати професора у Празі.

[49 – с. 676, 678, 758]

КОЛОКОЛЬЦОВ (Колокольцев) Василь Григорович (27.12.1866/08.01.1867 – 29.09.1934) – землевласник, агроном, земський діяч, меценат. Закінчив Петровський Полтавський кадетський корпус (1886) і Петровську сільськогосподарську академію у Москві (1891). Після її закінчення повернувся у Верхню Писарівку (Харківська губернія), щоб керувати успадкованим від матері маєтком.

Після обрання головою Вовчанської земської управи (1901) докладав зусиль на розвиток освіти, охорони здоров'я, культури. Міністр земельних справ Української Держави (травень–жовтень 1918). У 1919 начальник Управління землеробства при генералі *А. І. Денікіні*, займався питаннями аграрної реформи, проєкт якої був відхилений, подав у відставку (серпень 1919). Емігрував (1920). Проживав у Сербії, Німеччині та Франції.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Колокольцовим, згадував у щоденнику. Звертався у справах *Української академії наук* як до міністра.

[7 – с. 98; 49 – с. 492–494]

КОЛУБОВСЬКИЙ Яків Миколайович (07/19.10.1863 – після 1931) – педагог, історик філософії, бібліограф. Закінчив Петербурзький університет (1887). Навчався також у Німеччині. Працював у Публічній бібліотеці (1892–1904). Викладав педагогіку і психологію на Педагогічних курсах Петербурзької жіночої гімназії (1892–1901). Від 1904 секретар редакції «Журнала Міністерства народного просвещения». У 1918–1920 директор Колегії П. Галагана у Києві. Член *Комісії для складання біографічного словника діячів України УАН* (від 1919). Співробітник *Національної бібліотеки України* (квітень – червень 1919). Від 1920 в. о. ректора, декан, професор Глухівського учительського інституту (від 1921 – ІНО). З серпня 1924 професор Ніжинського ІНО, у якому за ініціативи Колубовського створено педологічний кабінет-лабораторію, де протягом чотирьох років досліджувалися обдарованість, емоції дітей, проводилися досліди з рефлексології. Очолював секцію педагогіки і педології Ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури та мови при ІНО. Восени 1928 повернувся до рідного Глухова. Співорганізатор і учасник міжнародних з'їздів у справах сліпих. Співпрацював із Комісією з історії знань, яку очолював В. І. Вернадський.

Вернадський був знайомий із Колубовським. Співпрацював ще у Петрограді в 1917, потім у справах НБУ у Києві. Згадував у щоденнику, листувався.

[7 – с. 21, 129; 43 – с. 429; 49 – с. 30–32; 105 – с. 634]

КОМІСІЯ В СПРАВАХ ВИЩОЇ ШКОЛИ ТА НАУКОВИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ (КОМІСІЯ З ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ І НАУКОВИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ; КОМІСІЯ У СПРАВАХ ВИЩОЇ ШКОЛИ ТА НАУКОВИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ). У травні 1918 міністр народної освіти Української Держави *М. П. Василенко* запропонував Вернадському поряд зі створенням *Української академії наук у Києві* також «завідування вищою школою і вченими установами». У листі від 18 травня Вернадський дав згоду на головування у Комісії з учених установ і вищих навчальних закладів та виклав деякі попередні міркування щодо розвитку вищої школи. Серед іншого, висловився за необхідність подолати відомче підпорядкування вищих навчальних за-

кладів, об'єднати їх у Міносвіти, розвинути їх мережу, у тому числі у західних регіонах, збільшити кількість вищих технічних навчальних закладів. За пропозицією академіка секретарем Комісії став *Б. Л. Лічков*.

Комісія на чолі з Вернадським перейняла, зокрема, справу погоджувальної комісії з заснування вищих шкіл, яка діяла у квітні–червні 1918 під головуванням товариша (заступника) міністра народної освіти *П. І. Холодного* з метою опрацювання питання об'єднання Університету Святого Володимира та Українського народного університету в один державний університет.

На засіданнях Комісії від 20 червня до 11 листопада 1918 розглядалися численні питання про створення і перетворення вищих навчальних закладів, схвалення їх статутів, кошторисів і штатів, відкриття в університетах паралельних кафедр із викладанням українською мовою, про правила прийому студентів, встановлення стипендій і пенсій викладачам, про пільги студентам, що повертаються в університети після війни, створення гуртожитків тощо. Нездорозово обговорювалися питання про створення *Київського державного українського університету*, відкриття *Кам'янець-Подільського українського державного університету*, створення університету у Катеринославі, Катеринославського єврейського наукового політехнічного інституту, перетворення Ніжинського історико-філологічного ліцею в університет, про відкриття філії Університету Святого Володимира у Криму, фармацевтичного інституту в Харкові, юридичного факультету в Полтаві та ін. У складі Комісії було утворено підкомісію з учених товариств під головуванням Вернадського, яка розглядала переважно питання про надання фінансової допомоги товариствам і сприяння їхній видавничій діяльності.

За часів Директорії УНР у січні 1919 за розпорядженням міністра народної освіти *І. І. Огієнка* було створено Комісію в справах щодо вищих шкіл і наукових інституцій під головуванням *П. І. Холодного* (його заступником призначено *Д. І. Багалія*), яка декларувала спадкоємність із комісією Вернадського. До новоствореної Комісії увійшли 26 осіб від 13-ти українських наукових і навчальних закладів, серед них були й учені, що входили до складу попередніх комісій. Президент УАН Вернадський був включений туди вже на правах члена. У Комісії висловлювалися думки про повне закриття російських університетів у зв'язку зі складністю їх реформування і відкриття натомість нових – українських. Департамент вищої школи підготував для розгляду законопроект, за яким починаючи від 1 січня 1919 *Київський університет* Святого Володимира і *Український державний університет у Києві* (відкритий 6 жовтня 1918), що тоді розташовувалися під одним дахом, належало об'єднати в один заклад – Київський державний український університет Святого Володимира, у якому основною мовою викладання мала стати українська. Реалізувати намічене уряд не встиг.

Влітку 1919 Вернадський і *Б. Л. Лічков* підготували звіт Комісії, який Вернадський вважав важливим «історичним документом», що слід надрукувати

«при першій нагоді». Машинопис, який, очевидно, є вступною частиною звіту, написаною Вернадським у 1918, надруковано 2011 у «Вибраних наукових працях академіка В. І. Вернадського» з умовною редакційною назвою «Наука в епоху революційної кризи».

[1 – оп. 4. спр. 102, 103; 7 – с. 102, 113–114, 117, 173; 43 – с. 118–121, 493–542, 560–561, 636–640; 44 – с. 20, 149–155; 315–316; 45 – с. 262–264, 270–271; 46 – с. 515, 543; 49 – с. 89, 482–491, 500–502; 126 – с. 41, 66, 67; 139 – с. 154, 274, 428–474, 480–486, 523–524, 527–528, 583]

КОМІСІЯ ДЛЯ ВИРОБЛЕННЯ ЗАКОНОПРОЄКТУ ПРО ЗАСНУВАННЯ УАН У КИСВІ. На пропозицію міністра народної освіти Української Держави *М. П. Василенка* Вернадський 9 липня 1918 очолив Комісію для вироблення законопроекту про заснування УАН у Києві. До складу Комісії було запрошено відомих учених із різних галузей знань, зокрема, професорів *Д. І. Багалія, М. Ф. Каценка, Б. О. Кістяківського, Й. Й. Косоногова, А. Ю. Кримського, Є. В. Спекторського, О. В. Сперанського, С. П. Тимошенка, Є. К. Тимченка, М. І. Туган-Барановського, С. Л. Франкфурта*, а також представників *Українського наукового товариства Г. Г. Павлуцького і П. А. Тутковського*.

У промові на першому засіданні Комісії Вернадський подав своє бачення мети створення Академії й засад, на яких вона має будуватися, та їх організаційної структури. На відміну від принципів організації Академії як наукового товариства Вернадський запропонував побудову її як державного національного розгалуженого наукового центру, який передусім має забезпечити дослідження продуктивних сил країни та її природних багатств, забезпечення економічного базису для розвитку самодостатньої держави та її населення. Академія як національне утворення, на думку Вернадського, має сприяти зростанню національної самосвідомості і культури, вивченню минулого і сучасного українського народу та його сусідів у всіх проявах їх духовного, державного і соціально-економічного життя. Виходячи з цих завдань Вернадський запропонував створити чотири відділення УАН: історично-філологічне, фізично-математичне, економіко-юридичне та прикладного природознавства. Серед перших наукових академічних установ було запропоновано утворити національну бібліотеку (*Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України*), фізичний інститут, дослідний біологічний інститут, хімічну лабораторію (*Хімічна лабораторія в складі Фізично-математичного відділу УАН*), інститут мінералогії, національний природознавчий музей, український історичний музей, *астрономічну обсерваторію*, комісію з видання словника української мови (*Комісія для складання словника української живої мови*), *археографічну комісію*, археологічний інститут. Для залучення якнайширших наукових сил пропоновано «закласти усякі великі постійні комісії», зокрема, з вивчення продуктивних сил України (*Комісія для вивчення природних багатств України УАН*), дослідження економічно-статистичного життя і ресурсів

України, видання пам'яток українського письменства та мови. У майбутньому статуті передбачалося закласти засади повної автономії і самоврядування. Протягом липня–вересня 1918 проведено 23 засідання Комісії, на яких розглянуто організаційно-структурні, статусні, матеріально-фінансові, кадрові та інші питання. Було взято до уваги й обговорено погляди інших видатних учених щодо устрою Академії та її складу.

Напрацьовані Комісією пропозиції і проєкт статуту лягли в основу урядових рішень, штатів і кошторису УАН, що були затверджені 14 листопада 1918 законом Української Держави «Про заснування Української Академії Наук в м. Києві». У 1919 було опубліковано «Збірник праць Комісії для вироблення законопроєкту про заснування Української Академії Наук у Києві».

[43 – с. 105–108, 194–249; 52; 54 – с. 22–184; 121; 122; 126 – с. 40–56]

КОМІСІЯ ДЛЯ СКЛАДАННЯ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО СЛОВНИКА

була створена в УАН у січні 1921 на чолі з *П. Я. Стебницьким*. Від 1921 почалася праця з підготовки «Українського енциклопедичного словника», який планувався у 50 томах. Вернадський у листуванні з *М. П. Василенком*, *А. Ю. Кримським*, *В. І. Липським* підтримав рішення про підготовку і видання енциклопедичного словника, «ідея Енциклопедичного словника дуже гарна – тільки би було досить наукових сил», – писав перший президент УАН *А. Ю. Кримському*. Проте у зв'язку із реорганізацією і скороченням штатів ВУАН, а також через відсутність коштів Комісія фактично призупинила діяльність у 1922, хоча праця над реєстром статей словника ще продовжувалася деякий час. У травні 1926 Комісія була частково відновлена у складі Першого відділу ВУАН. Проте у 1930 припинила діяльність, передала напрацьовані матеріали до редакції Української радянської енциклопедії.

[45 – с. 278, 292; 46 – с. 299, 327, 328, 465]

КОМІСІЯ З ВИВЧЕННЯ ПРИРОДНИХ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ КРИМУ.

Вернадський багато років провадив дослідження проблем розміщення і використання продуктивних сил, був ініціатором створення Комісії з вивчення продуктивних сил у Росії (КЕПС) та її керівником від 1915. Ініціював і у березні 1919 очолив *Комісію для вивчення природних багатств України УАН*. За ініціативи Вернадського, який перебував у Криму від січня 1920 до 23 лютого 1921, і проф. *В. К. Агафонова* у травні 1920 при *Кримському товаристві дослідників природи* було створено Комісію з вивчення природних продуктивних сил Криму. Секретарем Комісії став *Є. В. Вульф*, її членами були (або співпрацювали з нею) *О. О. Байков*, *М. М. Бунге*, *Р. Р. Виржиковський*, *А. В. Вознесенський*, *П. А. Двойченко*, *М. І. Дубровський*, *М. М. Клепінін*, *М. І. Кузнєцов*, *Ю. В. Коршун*, *Д. І. Кочерін*, *В. І. Лучицький*, *В. В. Мокринський*, *В. О. Обручев*, *С. П. Попов*, *І. І. Пузанов*.

Комісія на засіданнях обговорювала напрями досліджень, заслуховувала доповіді. За поданням Вернадського серед першочергових завдань Комісії було визначено видання збірника «Продуктивні сили Криму», створено 10 відділів для запланованого збірника. У складі Комісії була спеціально утворена підкомісія «Крим як курорт і здравниця» на чолі з Вернадським. Члени Комісії організували восени 1920 публічні лекції у Народному університеті і на кооперативних курсах у Сімферополі. Вернадський виступав із циклом лекцій про вивчення природних продуктивних сил. Члени Комісії робили доповіді також на засіданнях Кримського товариства дослідників природи. Вернадський, зокрема, виступив у серпні 1920 із доповіддю «*Про завдання геохімічного дослідження Азовського моря*». У справах фінансування видань Комісії Вернадський зустрічався в Криму із керівником відділення Кооперативної спілки «Дніпросоюз» *Б. О. Беренговичем*. Комісія підготувала видання колективної праці «Природні продуктивні сили Криму», почала дослідження килу, місцевих хлібних злаків та ін.

Про роботу Комісії Вернадський розповів 1921 у статті «*Про наукову роботу в Криму в 1917–1921 роках*» у часописі «Наука и ее работники».

Після від'їзду Вернадського з Криму в кінці лютого 1921 Комісія продовжила працювати як відділ Раднаргоспу Криму, а також у рамках Кримського товариства дослідників природи, а потім в організованому наприкінці 1925 С. П. Поповим Кримському науково-дослідному інституті.

[8 – с. 108; 14 – с. 394; 44 – с. 160–161, 163, 164, 178, 244, 320–322; 325, 667; 45 – с. 48, 50, 702–704, 706; 46 – с. 261, 262, 698; 47 – с. 126, 129, 260, 389, 407; 106]

КОМІСІЯ НАН УКРАЇНИ З НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ АКАДЕМІКА В. І. ВЕРНАДСЬКОГО (КОМІСІЯ НАН УКРАЇНИ З РОЗРОБКИ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ АКАДЕМІКА В. І. ВЕРНАДСЬКОГО). Створена під час підготовки до святкування 125-річчя від дня народження В. І. Вернадського згідно з постановою Президії АН УРСР у вересні 1987. Комісія працює при Президії НАН України, координує роботу з пошуку, вивчення і публікації матеріалів з творчого доробку вченого, популяризації концепції ноосфери, ідей і результатів досліджень Вернадського, а також сприяння поширенню сучасних наукових знань, бере участь у підготовці та проведенні наукових форумів, щорічних читань, святкових заходів, присвячених Вернадському.

Від 1991 Комісія щорічно у березні проводить разом з іншими установами НАН України науковий захід – Читання академіка В. І. Вернадського, який приурочений до дня народження першого президента УАН. 23 грудня 2022 року у будівлі Президії НАН України відбулися вже XXXII читання. Довгий період базовою інституцією цих зібрань був Інститут ботаніки ім. М. Г. Холлодного НАН України, останні десятиріччя – *Національна бібліотека України*

імені В. І. Вернадського. Від 2019 Комісією спільно з НБУВ розпочато видання матеріалів Читань, вийшло 2 випуски збірників (2019, 2021), що вміщують доповіді, виголошені на XXVIII–XXXI читаннях у 2018–2021.

За сприяння Комісії видано щоденники Вернадського 1917–1921, серію «Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського» (10 томів у 16 книгах), результати досліджень ученого, зокрема, на Полтавщині та в Криму, тощо. Комісія шефствує над спеціалізованою екологічною школою імені В. І. Вернадського у смт *Шишаки* Полтавської обл. й організованим там музеєм, опікується справою відновлення садиби Вернадського на *Бутовій горі*.

Комісією очолювали академіки НАН України К. М. Ситник (1987–2010), А. Г. Загордній (2010–2020), В. Г. Кошечко (від жовтня 2020).

КОМІСІЯ (ПОСТІЙНА КОМІСІЯ) ДЛЯ ВИУЧУВАННЯ ПРИРОДНИХ БАГАТСТВ УКРАЇНИ (КОМІСІЯ ДЛЯ ВИУЧУВАННЯ ПРОДУКЦІЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ) УАН / ВУАН. Влітку 1918 у Києві у промові на першому засіданні *Комісії з вироблення законопроекту про заснування УАН* Вернадський одним із завдань майбутньої Академії визначив «через широку дослідну працю швидко збільшити вагу для України природних її багатств». Його ідея про необхідність створення в УАН нового відділу – прикладного природознавства з установами, що досліджували б природні ресурси і продуктивні сили, була закріплена у Статуті УАН від 14 листопада 1918. Після заснування УАН в її *Фізично-математичному відділі* 3 березня 1919 було створено Комісію для виучування природних багатств України під головуванням Вернадського, що включила до свого складу Комісію підземних багатств України, яка раніше діяла в *Українському науковому товаристві*. 8 березня 1919 *Спільне зібрання УАН* затвердило рішення про створення Комісії та її склад. Крім вивчення природних багатств Комісія ставила на меті також розроблення найраціональніших шляхів їх використання, об'єднання з цією метою під егідою Академії всіх наукових і технічних сил України. Планувала видавати збірник «Природні багатства України». 30 травня 1919 *Спільне зібрання УАН* «надало права Комісії вести окреме господарство за своїм окремим кошторисом». На кінець 1919 Комісія була найструктурованішою і найчисельнішою серед установ Академії: 7 секцій, яким підпорядковувалися 7 комітетів, 6 підсекцій і 4 відділи – 47 членів Комісії та 153 співробітники секцій. Серед них: *С. П. Тимошенко, В. І. Лучицький, Г. Г. Де-Мети, М. Ф. Кащенко, К. Г. Воблий, О. В. Фомін, Й. Й. Косоногов, В. В. Дубянський* (секретар) та ін.

Після від'їзду Вернадського з Києва у 1920–1926 головою Комісії був акад. *П. А. Тутковський*. Через від'їзд також значної частини співробітників, скрутне матеріальне становище Академії Комісія втратила штати і фінансування, не мала змоги друкувати результати досліджень, діяла в основному лише її гідрологічна секція під головуванням М. І. Максимовича. Після березневого 1922

скорочення штатів ВУАН у Комісії залишилася лише одна посада вченого секретаря, яку займав *В. В. Різниченко*, і вона була скасована 1924. У період 1923–1926 Комісія фактично призупинила діяльність, існувала у складі ВУАН лише формально – згадувалась у структурі і щорічних звітах. Утім її справу продовжила в Академії у грудні 1926 – на початку 1931 Комісія для виучування продукційних сил України (УКОПС) під головуванням акад. *Л. М. Яснопольського*.

[43 – с. 109, 196, 288, 307, 310–311, 317, 322–324, 367, 582, 606–607; 47 – с. 426; 52 – с. 14–18, 31–38, 42–49, 54–87, XVI–XXIX; 53 – с. XXIX–XXXX; 54 – с. 168–169, 181–183; 126 – с. 49, 65]

КОМІСІЯ (ПОСТІЙНА КОМІСІЯ) ДЛЯ СКЛАДАННЯ БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА ДІЯЧІВ УКРАЇНИ була створена в УАН 23 січня 1919 на чолі з *Д. І. Багалієм*, керуючим справами був *В. Л. Модзалевський*. Пізніше комісію очолювали *М. П. Василенко*, *С. О. Єфремов*, керуючими справами були *П. Я. Стебницький*, *Мих. М. Могилянський*.

Багалій і Модзалевський у грудні 1918 подали на ім'я президента УАН записку щодо програми складання і видання Біографічного словника українських діячів науки, історії, мистецтва і громадського руху. Вернадський зафіксував у щоденнику свою розмову із Модзалевським у справі складання словника. Він вважав біографічні дослідження важливою складовою історії наукового знання і підтримував усі ініціативи щодо організації праці комісії. Модзалевським було розпочато формування реєстру осіб, біографії яких мали увійти до словника. Над статтями про українських діячів культури XVII ст. працював, зокрема, *В. І. Барвінок*. Комісією, з використанням матеріалів, зібраних свого часу гуртком *В. Б. Антоновича*, було здійснено ґрунтовну роботу з формування іменних картотек, збору бібліографії, написання біографічних статей. За роки існування Комісії було підготовлено значущий біографічний масив у вигляді біографічних карток (на 1928 – понад 155 тис.), різного біографічного матеріалу. Комісія підготувала до друку том «Біографічного словника діячів України» на літеру «А», який не побачив світ. Уся виконана робота залишилась в архіві Комісії, яку ліквідували у лютому 1934. Частина її співробітників була репресована.

Вернадський згадував Комісію біографічного словника у щоденнику, листуванні, зокрема з *М. П. Василенком*. Вернадський також листувався із членами Комісії *С. О. Єфремовим*, *Мих. М. Могилянським*, *Н. Д. Полонською-Василенко*, *П. Я. Стебницьким*.

[7 – с. 126; 43 – с. 288, 289, 292, 293, 338, 347; 45 – с. 278, 286]

КОМІСІЯ (ПОСТІЙНА КОМІСІЯ) ДЛЯ СКЛАДАННЯ СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЖИВОЇ МОВИ була створена в УАН 16 грудня 1918, почала працювати у січні 1919 на чолі з *А. Ю. Кримським*, керівник *А. В. Ніковський*, згодом *В. М. Ганцов*. Комісія на базі словника *Б. Д. Грінченка* опрацьовувала

українську лексику, готувала нові словники української мови. До кожного слова мали подаватися його діалектичні відмінності, граматичні форми, усі тлумачення слова, літературні і народні приклади метаморфічного та локального характеру. Було складено понад 700 тис. карток. До 1933 вийшли три томи словника (літери А–Н) за ред. С. О. Єфремова та А. В. Ніковського. Проводилася також робота над російсько-українським словником. Вийшло три томи у шести випусках (літери А–П) за редакцією А. Ю. Кримського та С. О. Єфремова. Робота залишилася незакінченою, оскільки у 1930-ті майже всі співробітники були репресовані.

КОМІСІЯ ДЛЯ СКЛАДАННЯ ІСТОРИЧНОГО СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ була створена за постановою *Спільного зібрання УАН* у 1919. Головою обрано проф. М. К. Грунського, згодом Є. К. Тимченка. А. Ю. Кримський передав до комісії матеріали, зібрані П. Г. Житецьким. Разом із матеріалами Тимченка це склало значний лінгвістичний комплекс, що дало змогу швидко підготувати словник до друку. Але вийшло лише дві книги першого тому (літери А–Ж; Харків–Київ, 1930–1932). У 1930 комісія ввійшла до складу Інституту мовознавства АН.

Вернадський як президент УАН підтримував усі ініціативи щодо організації праці цих комісій. Також згадував мовні комісії у листуванні, зокрема з А. Ю. Кримським, листувався з членом комісії живої мови М. М. Зелінською.

[43 – с. 316, 326, 349; 45 – с. 278, 286; 46 – с. 297, 299, 327, 328]

КОМІТЕТ ПО МЕТЕОРИТАХ (КМЕТ) НАН УКРАЇНИ. Створений 1939 за ініціативи Вернадського, який очолював Комітет з метеоритів АН СРСР. Українським КМЕТ до 1965 керував Є. С. Бурксер. Комітет, зокрема, опікувався організацією збору *метеоритів* на території України, сприяв поповненню метеоритної колекції, що відклалася у Науково-природничому музеї АН УРСР, створеної ще у 1937 П. Й. Сушицьким на базі колекції Київського університету. Вернадський під час евакуації у 1941 у листі до Бурксера цікавився долею київської метеоритної колекції.

На сьогодні КМЕТ НАН України продовжує діяльність у складі Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення імені М. П. Семененка НАН України, опікується і метеоритною колекцією Національного науково-природничого музею НАН України.

[45 – с. 229; 126 – с. 118]

КОНКУРС VERNADSKY CHALLENGE – щорічний відкритий конкурс серед стартапів, які спеціалізуються на інженерії, проектно-конструкторській діяльності і розробці хардверних девайсів. Заснований 2015 у м. Дніпро за ініціативи керівництва Noosphere Ventures і Google Ukraine. Головна нагорода конкурсу – це грантове фінансування і науково-технічна підтримка молодих винахідників в еквіваленті загалом 2 млн гривень.

КОНОВАЛОВ Михайло Іванович (01/13.11.1858 – 12/25.12.1906) – хімік. Закінчив Московський університет (1884), працював у ньому на кафедрі хімії. Професор, завідувач кафедри неорганічної хімії Московського сільськогосподарського інституту (від 1896). Від липня 1899 перший декан хімічного відділення і завідувач кафедри неорганічної хімії новоутвореного Київського політехнічного інституту. Організував перші на хімічному відділенні технологічні кафедри. Директор (ректор) КПІ (1902–1904). Перший директор Вищих вечірніх жіночих курсів, створених у 1905 при київській гімназії А. В. Жекуліної.

Вернадський, можливо, був знайомий особисто з Коноваловим, який звертався до нього у 1905 листом від імені Київського товариства сприяння початковій освіті. Про керівника КПІ писав Вернадському його учень *Л. Л. Іванов*.

[48 – с. 316, 324; 49 – с. 40–41]

КОНСТАНТИНОВИЧ Вікторія Мартинівна (уродж. Красницька; бл. 1796 – 06/18.12.1862) – дружина *П. Х. Константиновича* (1785–1850). Бабуся В. І. Вернадського по матері.

Згадки у щоденнику, листуванні.

[12 – с. 96; 49 – с. 824]

КОНСТАНТИНОВИЧ Володимир Миколайович (09/21.11.1872 – січень 1920, за ін. відом. 01.04.1920) – лікар-патологоанатом. З роду чернігівських Константиновичів. Закінчив Київський університет (1896). Працював на посаді помічника прозектора при кафедрі патологічної анатомії університету, приват-доцент (від 1904), прозектор (1909), екстраординарний (1913), ординарний професор (1914) кафедри патологічної анатомії. Викладав і на медичному відділенні Вищих жіночих курсів з 1909. Професор Українського народного університету (від 1918). Член *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України* на чолі з В. І. Вернадським у 1918. Син Микола Володимирович Константинович (1902–1964) також відомий в Україні лікар-патологоанатом.

Вернадський згадував Константиновича у щоденнику, діловому листуванні.

[7 – с. 96, 120, 161; 43 – за покаж.; 49 – с. 489]

КОНСТАНТИНОВИЧ Марія Софронівна (уродж. Григор'єва; ? – 1850) – дочка протоієрея Грецької церкви у Севастополі. Перша дружина рідного дядька В. І. Вернадського по материнській лінії Івана Петровича Константиновича (1818–1877), капітана 1-го рангу і виконавця доручень по морській лінії при Кавказькій армії.

Згадки у листуванні Вернадського з *В. Л. Модзалевським*.

[46 – с. 645, 646, 647]

КОНСТАНТИНОВИЧ Петро Христофорович (1785 – 09/21.10.1850) – дід В. І. Вернадського. Кадровий військовий, генерал-майор (1848). Командир Київського артилерійського гарнізону (від 1836). У 1838 отримав у довічне і спадкове володіння 1500 десятин землі у Переяславському повіті Київської губернії. Вийшов у відставку в 1849.

Вернадський згадував діда у щоденнику, родинному листуванні, зокрема, писав про дідову садибу на Липках у Києві.

[30 – с. 9; 46 – с. 644; 49 – с. 824, 901]

КОРДТ Веніамін Олександрович (Кордт Веньямін-Христофор-Іоанн; 19.02/02.03.1860 – 24.12.1934) – історик, бібліограф, знавець середньовічної картографії, археограф. Закінчив Дерптський університет (1885), працював у ньому бібліотекарем. Досліджував історичну проблематику в архівах Нідерландів, Швеції. Від 1894 завідувач бібліотеки *Київського університету* і Центрального архіву давніх актів. Приват-доцент Київського університету від 1910. Член-співробітник Київської археографічної комісії від 1911. Під час Першої світової війни у 1915–1916 здійснював евакуацію до Саратова, а потім повернення назад до Києва бібліотеки університету (близько 700 тис. томів). Один з організаторів *Національної бібліотеки України* (1918), автор «Записки» про утворення НБУ, опублікованої у *«Збірнику праць Комісії для вироблення законопроектів про заснування Української Академії Наук у Києві»*. У 1921–1923 очолював *Тимчасовий комітет для заснування Національної бібліотеки України / ВБУ*, першим головою якого був Вернадський. Перейшов на постійну роботу до ВБУ (1926): завідувач університетського відділу, науковий співробітник, ініціатор створення і керівник картографічного відділу бібліотеки (1928–1934).

Вернадський тісно співпрацював із Кордтом у справі створення НБУ / ВБУ. Листувався, згадував у щоденнику.

[7 – с. 97; 11 – с. 121; 43 – за покаж.; 46 – с. 248–254]

КОРНІЛОВ Олександр Олександрович (18/30.11.1862 – 26.04.1925) – історик. Близький друг В. І. Вернадського. Служив в Іркутську чиновником для особливих доручень при генерал-губернаторі. Займався селянським питанням, земською і переселенською справами у Східному Сибіру (1894–1900). У 1901 був висланий до Саратова за участь у протесті літераторів проти побиття молоді у Петербурзі. Жив у Парижі (1904), працював у редакції журналу *П. Б. Струве* «Освобождение». Професор Петербурзького політехнічного інституту (1909–1923). Через хворобу мешкав у Кисловодську, заробляючи лекціями (1917–1921).

Вернадським ім'я Корнілова (Аді) часто згадується у щоденнику, листуванні. Корнілов відпочивав разом із Вернадськими у Шишаках, а дружина і дочка історика – на дачі Вернадських. Корнілов залишив опис дачі академіка.

Друга дружина Корнілова (від 1908) **Катерина Антипівна** (уродж. Федорова; 1867, за ін. відом. 1872–1942). У листах згадується окрема кімната Катерини Антипівни на дачі Вернадських. Дочка Корнілових **Наталія Олександрівна** (Талочка; 1908–1990). Закінчила Ленінградський художньо-промисловий технікум (1930). Працювала художником-оформлювачем.

У щоденнику згадується також син Корнілова у цивільному шлюбі з Ганною Ференс Володимир Олександрович Корнілов (1892 – 1934?). Навчався в Академії мистецтв. Емігрував, утім повернувся до СРСР після смерті батька – наприкінці 1925 або 1926. До 1928 працював художником по фарфору на Ломоносовському заводі. Одружився на дочці товариша Вернадського Ф. Ф. Ольденбурга Наталії Федорівні (1894–1942).

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 45 – с. 380, 382; 48 – за покаж.; 49 – за покаж.; 80 – с. 66–67]

До Вернадського писала з Кам'янця-Подільського племінниця Корнілова Єлизавета Євгенівна Васильєва (у заміжжі Єгорова; 1883?–1943?). Вона просила передати листа братові Олександрю Євгеновичу Васильєву (1887?–?), який перебував за ґратами у Москві.

[48 – с. 137]

КОРОЛЕНКО Андрій Олександрович (04/16.10.1850 – 28.02/12.03.1891) – земський діяч Новомосковського повіту Катеринославської губернії. Власник садиби у Вільному і земель у його околицях. Брат землевласника Новомосковського повіту *Сергія Олександровича Короленка*, чоловіка сестри Вернадського Катерини Іванівни (1864–1910). Судячи з родоводу Якова Короленка, дочка якого Катерина Яківна (1781–1844) була бабусею В. І. Вернадського по лінії батька, Андрій Олександрович і Сергій Олександрович Короленки – троюрідні брати Вернадського і його сестер. Їхній батько Олександр Максимович Короленко був рідним братом двоюрідного дядька Вернадського *Євграфа Максимовича Короленка*, який дуже багато зробив для самовизначення майбутнього академіка. В. І. Вернадський відвідав Новомосковський повіт (1884; 1885) й описав свою подорож у начерку «Вольное», надрукував розвідку про місцеві ґрунти (*Подорожні замітки В. І. Вернадського про ґрунти басейну р. Чаплинки Новомосковського повіту Катеринославської губернії*).

В архіві вченого збереглися недатовані ґрунтознавчо-геологічні замальовки відвідання степових районів Катеринославщини.

Опубліковано лист А. О. Короленка до Вернадського.

[1 – оп. 1, спр. 222, арк. 1–8 зв.; спр. 338, арк. 576–591 зв.; 49 – с. 941–943; 91 – с. 479–500]

КОРОЛЕНКО Володимир Галактіонович (15/27.07.1853 – 25.12.1921) – письменник, публіцист. Троюрідний брат В. І. Вернадського, батько *С. В. Короленко* і *Н. В. Ляхович*. Навчався у Петербурзькому технологічному інституті (1871–1874), Петровській землеробській і лісовій академії у Москві (1874–1876), Петербурзькому гірничому інституті (1877–1879). За участь у студентському протесті (1876) виключений з академії. Був ув'язнений (від 1879 до 1884), відбував покарання на засланні, зокрема у Сибіру. Жив у Нижньому Новгороді (від 1885), Петербурзі (від 1896), Полтаві (від 1900). Популяризував творчість українських письменників у Росії. Виступав проти шовінізму й антисемітизму, терору й насильства, засуджував міжнаціональну ворожнечу, критично ставився до політики більшовиків. Короленко і В. І. Вернадський познайомилися у Петербурзі (1877), коли Короленко працював коректором у газеті і друкарні *І. В. Вернадського* «Слав'янська книгодрукарня». Неодноразово зустрічалися у Полтаві, де часто бували Вернадські. Зближення Вернадського і Короленка відбулося на Полтавщині, під час Першої світової війни. Родина В. І. Вернадського часто гостювала у письменника в його будинку по Мало-садовій, буд. № 1 у Полтаві, на дачі письменника у Хатках (тепер у межах с. Малий Перевіз Шишацького району). Родини обмінювались візитами під час перебування у Криму, адже їхні дачі були поруч у мастку *Батилиман*, розташованому між Ялтою і Севастополем. Хоча брати майже не листувалися, Вернадський часто згадував Короленка у щоденниках і листах, а після смерті письменника активно спілкувався із його дочками, онукою.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 11 – с. 17; 13 – с. 262–263; 48 – с. 217; 49 – за покаж.; 80 – с. 48–56]

Згадується і дружина з 1886 письменника **Євдокія Семенівна Короленко** (уродж. Івановська; 1855–1940). Закінчила Тульське духовне училище. Навчалася на Луб'янських вищих курсах у Москві. Як народниця кілька разів була піддана арештам і заслання (1870-ті).

[7 – с. 80; 49 – с. 626, 627, 665, 666]

Сестра діда В. Г. Короленка чиновника Радзивилівського митного округу Опанаса Яковича Короленка (1787–1860) Вернадська Катерина Яківна (уродж. Короленко; 1781–1844) була дружиною *Василя Івановича Вернадського* (1769–1838). Бабуся В. І. Вернадського.

[9 – с. 154, 158; 43 – с. 545; 46 – с. 255, 636]

У листуванні згадується батько письменника – суддя у Волинській губернії Галактіон Опанасович Короленко (1810/1811–1868).

[46 – с. 255]

КОРОЛЕНКО Ганна Сергіївна (17/29.12.1884 – 12/25.03.1917) – племінниця В. І. Вернадського, дочка його рідної сестри Катерини Іванівни та *С. О. Короленка*. У родинному колі її називали Ньюта. Після смерті матері від 1910 жила у родині Вернадських. Закінчила Смольний інститут. Здобула музичну освіту і викладала у Петербурзькому музичному інституті по класу арфи. Учасниця Теософського товариства. Померла від сухот. Між дядьком і племінницею існувала тісна духовна спорідненість і близьке спілкування. Її портрет разом із портретами батька і дружини завжди стояв на робочому столі вченого.

На сторінках щоденників Вернадського часто зустрічаються спогади, пов'язані з Ньютою. Вона відпочивала у Вернадських на дачі, у *Шишаках*.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 49 – за покаж.]

КОРОЛЕНКО Євграф Максимович (1810 – 1880) – двоюрідний дядько В. І. Вернадського, який справив серйозний вплив на формування світогляду племінника. Служив офіцером на Кавказі, вийшов у відставку через хворобу. Обіймав посаду радника палати державного майна Тверської губернії (1851). Служив перекладачем при Першому департаменті Міністерства державного майна у чині колезького секретаря (1853). Чиновник з особливих доручень Міністерства фінансів (1857). Проживав у Полтавській губернії. Присвятив себе самоосвіті і науковим працям. Захоплювався ліберальними ідеями французьких просвітителів і природничими науками. Товаришував із двоюрідним братом, батьком В. І. Вернадського, *Іваном Васильовичем Вернадським*. У бесідах зі своїм племінником обґрунтовував єдність і «всеоживленість світобудови».

В. І. Вернадський затоваришував із дядьком за часів життя з батьками у Харкові. Часто згадував Є. М. Короленка у листуванні, щоденнику, спогадах, навіть у публіцистиці. Зберіг частину рукописної спадщини дядька.

[1 – оп. 5, спр. 72, 73; 21 – с. 26, 30, 31; 8 – с. 72; 43 – с. 545, 646–647; 44 – с. 209–210; 49 – с. 706, 829]

КОРОЛЕНКО Сергій Олександрович (? – 1908) – землевласник Новомосковського повіту Катеринославської губернії. Брат *А. О. Короленка*. Закінчив Миколаївське артилерійське училище та Академію генерального штабу. Чоловік (1884–1898) сестри Вернадського **Катерини Іванівни Короленко** (18/30.01.1864 – 27.07/08.08.1910). Шлюб зруйнувався вже за п'ять років, але його розірвання було оформлено лише у 1898. Почесний мировий суддя Новомосковського повіту (1884–1889). Служив у Міністерстві державного майна (від 1889). Після розлучення Вернадські, ймовірно, не підтримували стосунків із С. О. Короленком. Був азартним гравцем у карти, неодноразово перебував у стані стресу. Покінчив життя самогубством.

Вернадський бував у с. Олександрівці Новомосковського повіту, де мешкали сестра з чоловіком. Є згадки у листуванні, щоденнику.

В архіві академіка зберігалися листи С. О. Короленка з Олександрівки. Вернадський, як стає зрозумілим, залучав зятя в 1880 до розбору архіву *Є. М. Короленка*, який був рідним братом Олександра Максимовича Короленка, батька С. О. та А. О. Короленків.

[1 – оп. 3, спр. 823, 827; 9 – с. 33; 13 – с. 154; 21 – с. 221; 49 – с. 942]

КОРОЛЕНКО Софія Володимирівна (28.10/09.11.1886 – 16.07.1957) – дочка письменника *В. Г. Короленка*. Навчалася у Петербурзі, у Маріїнській гімназії у Полтаві (від 1900). Учителювала у с. Демки на Пирятинщині. Згодом продовжила навчання на Бестужевських курсах у Петербурзі. У 1905 стала секретаркою батька, допомагала йому готувати повне зібрання творів (від 1913), а саме автобіографічну працю «Історія мого сучасника». Членкиня *Полтавського товариства любителів природи*, заснованого В. І. Вернадським у 1918. У 1918–1925 працювала в «Лізі порятунку дітей» при Полтавському губвідділі охорони здоров'я. Після смерті батька присвятила себе дослідженню і популяризації спадщини, організувала вивчення архіву В. Г. Короленка й очолила редакційну комісію. Засновниця у Полтаві Літературно-меморіального музею В. Г. Короленка, який і очолювала (1928–1957). Останні роки життя присвятила роботі над 10-томним ювілейним виданням творів В. Г. Короленка (1953–1956).

С. В. Короленко була близьким другом родини Вернадських. Супроводжувала *Н. Є. Вернадську* під час її переїзду з Петрограда до Полтави в 1917. Листувалася з академіком, який згадував її також і у щоденнику. Вернадський, зокрема, просив президента АН УРСР *О. О. Богомольця* (1942) допомогти С. В. Короленко у Свердловську, куди під час війни вона вивезла найцінніші експонати з родинного архіву і музею В. Г. Короленка. Вернадський надіслав їй 5 тис. руб. з отриманої Сталінської премії. На прохання сестер, С. В. Короленко та *Н. В. Ляхович*, Вернадський у 1942 влаштував до дитячого санаторію у Боровому, де жили евакуйовані з Москви академіки, правнучку письменниці *Наталію Сергіївну Ляхович* (Тусю).

[7 – с. 56, 80, 227–228; 13 – с. 304, 323–324; 45 – с. 168; 46 – с. 255–257; 49 – с. 940; 80 – с. 50, 52–54]

КОРОНЕВИЧ Павло Матвійович (23.03/04.04.1878 – 12.04.1918) – гідрогеолог. Вихованець Варшавського університету (1908). Хранитель геологічного кабінету Варшавського політехнічного інституту (1908). Від 1915 мешкав у Києві. Співробітник Управління гідротехнічних робіт при арміях Південно-Західного фронту. У 1918 керівник гідрогеологічного відділу при Міністерстві земельних справ України. Вбитий у Києві.

Вернадський, ймовірно, був знайомий із Короневичем, про загибель якого писав *О. Є. Ферсману*.

[47 – с. 402]

КОРОТНЬОВ (Коротнєв) Олексій Олексійович (15/27.02.1854 – 14/27.06.1915) – зоолог, гідробіолог. Закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету (1876) і медичний факультет (1881) Московського університету, в якому й працював (1878–1884). Від 1887 у *Київському університеті*: екстраординарний, ординарний (1888–1912) професор кафедри зоології, очолював зоологічну лабораторію і музей при університеті (1902–1912). Організатор і учасник наукових експедицій, зокрема, на острови Індійського і Тихого океанів (1885–1891), керівник експедиції на Байкал (1900–1902), засновник Вілла-Франкської зоологічної станції біля Ніцци. Член-кореспондент Петербурзької АН (1903). Після 1912 мешкав в Одесі.

Вернадський, ймовірно, був знайомий із Коротнєвим, якого *Є. М. Трубецький* згадував у листі (1904) до Володимира Івановича у справах Академічного союзу.

[47 – с. 363]

КОРЧАК-ЧЕПУРКІВСЬКИЙ Овксентій Васильович (14/26.02.1857 – 27.11.1947) – санітарний лікар, епідеміолог і гігієніст. Академік ВУАН (1921). Навчався у *Київському університеті*. Був виключений за участь у студентському русі і висланий з Києва під нагляд поліції. Закінчив Харківський університет (1883). Працював земським санітарним лікарем у Полтаві, на Херсонщині і Бессарабії. Був учасником Пироговських з'їздів. Від 1899 працював у Києві, викладав на медичному факультеті Київського університету. На базі Київського комерційного училища в 1907 почав на громадських засадах читати лекції з соціальної медицини. Разом з *О. Г. та Є. Г. Черняхівськими* сформував у 1908 природничо-лікарську секцію в *Українському науковому товаристві*, на якій виступали з доповідями українською мовою. Завідувач медично-санітарної частини Всеросійського земського союзу при 8-й армії Південно-Західного фронту (1915–1917). За Гетьманату *П. П. Скоропадського* у 1918 директор Санітарного департаменту Міністерства народного здоров'я та опікування Української Держави. Професор *Київського державного українського університету*, декан його медичного факультету. Першим із медиків обраний академіком ВУАН. Неодмінний секретар ВУАН (1928–1934). Очолював санітарно-статистичний відділ Інституту демографії та санітарної статистики ВУАН / АН УРСР (1934–1938). Консультант в Інституті клінічної фізіології АН УРСР (1938–1941).

Вернадський спілкувався з Корчак-Чепурківським у справах *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України* у 1918. Згадував у щоденнику, листувався.

[7 – с. 116, 117, 158; 43 – с. 512; 46 – с. 258–260]

КОРШУН Юрій (Георгій) Васильович (15/27.03.1873 – 08.08.1951) – хімік. Закінчив Харківський університет (1898), в якому і працював: приват-доцент (від 1903), професор (від 1908), завідувач кафедри технічної хімії (1910–1917).

Стажувався за кордоном у Німеччині, Італії, Франції (1903–1905). Приват-доцент, професор (від 1920) фармації і фармакогнозії *Таврійського університету*. Член *Комісії з вивчення природних продуктивних сил Криму*, яку очолював В. І. Вернадський. У листопаді 1920 був заарештований Кримською ЧК. Визволений, дякуючи заступництву Вернадського. У 1922–1930 викладав у Гірничому інституті та ІНО у Катеринославі / Дніпропетровську. Працював у Харківському вуглехімічному інституті (1930–1932), за сумісництвом професор харківських фармацевтичного і поліграфічного інститутів. Завідувач кафедри неорганічної хімії Харківського хіміко-технологічного інституту (від 1936). Завідувач кафедри загальної і неорганічної хімії Харківського політехнічного інституту (від 1949).

Вернадський згадував про арешт Коршуна у щоденнику. Опубліковано листи ученого, а також його дружини **Олександри Федорівни Коршун** до академіка після арешту чоловіка у Сімферополі. Очевидно, Вернадський по Криму знав і дружину хіміка.

[1 – оп. 4, спр. 96, арк. 60; 8 – с. 108–111, 114, 115; 9 – с. 91; 46 – с. 261–266]

КОСИНСЬКИЙ Володимир Андрійович (13/25.08.1864 – 05.11.1938) – економіст, статистик. Академік УАН (1918). Закінчив фізико-математичний факультет Московського університету, одночасно склав екстерном іспити за курс юридичних наук (1887). Працював учителем математики у гімназіях. Від 1900 приват-доцент кафедри політичної економії та статистики Московського університету. Ад'юнкт-професор Ризького політехнічного інституту (1902–1904). В. о. екстраординарного професора (від 1904), декан юридичного факультету Новоросійського університету в Одесі (1905). Професор кафедри політекономії сільськогосподарського відділення Київського політехнічного інституту (від 1909). Водночас працював у Київському комерційному інституті. Член УЦР (1917). У 1918 член *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН*, очолюваної Вернадським. Товариш (заступник) міністра праці (1918), міністр праці в уряді Української Держави (листопад 1918). Один із перших 12 академіків УАН, затверджених *П. П. Скоропадським*. Директор Постійної комісії по виучуванню народного господарства УАН від грудня 1918. Утім, за статутом УАН, не одержав прав штатного академіка як член уряду. За часів Директорії оголошений поза законом. Лише у травні 1919 після клопотань *А. Ю. Кримського* і *В. І. Вернадського* перед головою РНК УСРР *Х. Г. Раковським* Косинському повернули громадянські права. Працював в УАН і Київському політехнічному інституті. Навесні 1921 Спільне зібрання УАН відрядило його до Кам'янця-Подільського для читання лекцій та економічних досліджень в ІНО. Емігрував до Польщі. Викладав у вишах Чехословаччини (від 1922), Латвії (від 1928).

Вернадський спілкувався з Косинським як у політичних, так і наукових справах. Згадував у щоденнику, листувався.

[7 – с. 127; 43 – за показ.; 46 – с. 267–290; 49 – с. 42–44]

КОСОНОГОВ Йосип Йосипович (31.03/12.04.1866 – 22.03.1922) – фізик, геофізик, метеоролог. Академік ВУАН (1922). Закінчив *Київський університет* (1889), працював у ньому: асистент, приват-доцент (від 1895), екстраординарний професор кафедри фізики (від 1901), професор (1904), завідувач кафедри фізичної географії (від 1904). Керував роботою кафедри теоретичної фізики та фізичною лабораторією (1904–1922). Декан фізико-математичного відділення і завідувач фізичного кабінету Вищих жіночих курсів у Києві (1906–1912). Водночас керував Київською метеорологічною обсерваторією (1895–1916) і Придніпровською метеорологічною мережею (1896–1902). Ініціатор видання сільськогосподарського бюлетеня Київської метеорологічної обсерваторії. Очолював Київське фізико-математичне товариство. Член *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* (1918). Запропонував утворити Фізичний інститут УАН. Під керівництвом Косоногова був підготовлений проєкт Електро-фізичного інституту в *Комісії для виучування природних багатств України УАН* (1919).

Вернадський співпрацював із Косоноговим у справах *Української академії наук*, спілкувався у товариському колі. Згадував у щоденнику, листуванні з колегами. У листуванні Вернадського з *В. І. Липським* згадується також про родину Косоногових (друга дружина Й. Й. Косоногова Ксенія Михайлівна Роздольська-Косоногова, у подальшому працювала доценткою Київського медичного інституту).

[7 – с. 106; 8 – с. 169; 43 – за покаж.; 46 – с. 463, 467, 47 – с. 405; 52 – с. 14–16; 54 – с. 81–82]

КОСТОМАРОВ Микола Іванович (04/16.05, за ін. відом. 05/17.05.1817 – 07/19.04.1885) – археограф і архівознавець, фольклорист, етнограф, письменник, публіцист. Закінчив Харківський університет (1836). Викладав історію у гімназіях та інших навчальних закладах Рівного і Києва (1844–1845). Ад'юнкт-професор *Київського університету*. Член-співробітник Тимчасової комісії для розбору давніх актів у Києві (від 1846). Один із засновників таємного політичного товариства «Кирило-Мефодіївське (Україно-Слов'янське) братство» (1845–1847). Професор Петербурзького університету (1859). Член Археографічної комісії (1860). Співпрацював із часописом «Современник», «Отечественные записки» та ін., був одним з організаторів і співробітників часопису «Основа» (1861–1862). Член-кореспондент Петербурзької АН (1867). Впливовий діяч української громади у Петербурзі. Почесний член Київського університету (1884). Автор серії історичних творів із російської та української історії. Досліджував склад козацтва, козацькі рухи та ін.

Вернадський часто згадував Костомарова у щоденнику, листуванні і не лише як історика, а й вказував на його вплив на власне українство через батька

І. В. Вернадського, який був особисто знайомий із Костомаровим, а також згадував матір Г. П. Вернадську, яка була подругою нареченої історика Аліни Кригельської.

[9 – с. 176–178; 10 – с. 352; 30 – с. 23; 49 – с. 799]

КОЧЕРИН (Качерин) Дмитро Іларіонович (25.10/06.11.1889 – 23.06.1928) – інженер-гідролог. Закінчив Петроградський політехнічний інститут (1915). Працював у Криму (1915–1923), де під його керівництвом були зібрані гідрометричні матеріали і проведена реорганізація системи водокористування. Дослідник річкових стоків. Член *Комісії з вивчення природних виробничих сил Криму*. Від 1923 працював у Москві в системі Головелектро ВРНГ СРСР, Московській сільськогосподарській академії ім. К. А. Тімірязєва. Повертаючись з відпустки з Криму, постраждав під час аварії поїзда і помер.

Вернадський у листі (1921) до акад. *О. Є. Ферсмана* згадував Кочерина як одного з авторів збірника *Комісії з вивчення природних виробничих сил Криму*.

[47 – с. 407]

КОЧУБЕЙ Василь Петрович (1868 – 24.03.1940) – землевласник, бібліофіл, колекціонер, меценат. Закінчив Петербурзький університет. Глухівський повітовий маршалок дворянства (1896–1905). Церемоніймейстер імператорського двору у Царському селі (1912–1917). Переїхав до Києва, мешкав у власній садибі на Липках. Входив до «Союзу хліборобів-власників», був близький до *П. П. Скоропадського*. Емігрував (1918). Помер у Варшаві.

В. П. Кочубей – син Петра Аркадійовича Кочубея (1825 – 1892/93) – хіміка, колекціонера мінералів, почесного члена Петербурзької АН (1876). Один із засновників Музею прикладних знань у Петербурзі (1870), почесний член Мінералогічного товариства, голова Російського технічного товариства (1870–1892). На честь П. А. Кочубея був названий мінерал кочубейт. Зібрав цінну мінералогічну колекцію, яка зберігалася у родовому маєтку в Згурівці (Прилуцький повіт Полтавської губернії), а згодом у Києві. У Відні, куди перевезли колекцію мінералів у 1908, було опубліковано її каталог.

В. П. Кочубей, як нащадок батька, запропонував Петербурзькій АН придбати колекцію мінералів. Була створена спеціальна комісія. До її складу увійшов і В. І. Вернадський, який їздив до Відня у січні 1911 для визначення вартості зібрання. Завдяки також Вернадському вдалося домогтися урядового асигнування на придбання для Академії колекції мінералів (понад 2700 зразків мінералів із російських та іноземних родовищ). Колекція увійшла до фондів Геологічного і мінералогічного музею Петербурзької АН (тепер Мінералогічний музей ім. О. Є. Ферсмана РАН).

Вернадський згадував Кочубея у щоденнику, листуванні, зокрема з *О. С. Ферсманом*.

[7 – с. 109; 11 – с. 121; 20 – с. 35–37; 48 – с. 340]

Син Кочубея Василь Васильович Кочубей (1892–1971) у 1918 був ад'ютантом гетьмана П. П. Скоропадського.

Вернадський, як очільник *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України* та президент УАН, долучився у 1919 до вирішення долі «бібліотеки кн. Кочубея», що у Диканці на Полтавщині. Останнім власником маєтку за часів революції був представник іншої гілки роду – генерал-ад'ютант князь Віктор Сергійович Кочубей (1860–1923).

КРАВЕЦЬ Торічан Павлович (10/22.03.1876 – 21.05.1955) – фізик. Закінчив Московський університет (1898). Відтоді викладав у Московському інженерному училищі, водночас на Московських педагогічних (1901–1914) і Вищих жіночих (1907–1914) курсах. Професор кафедри фізики Харківського університету (1914–1920). Викладав у Кубанському політехнікумі у Краснодарі (1920–1921). Завідувач кафедри фізики Московського інституту шляхів сполучення (від 1921). Заарештований (1922) за виступ проти політики більшовицької влади щодо вищої школи. Засуджений до трьох років заслання до Сибіру, де працював на Іркутській сейсмологічній станції та в Іркутському університеті. У Ленінградському державному оптичному інституті (від 1926): завідувач лабораторії наукової фотографії (до 1938) та оптичних властивостей фарбників (1945–1951), водночас завідувач відділу (1926–1932) експериментальної фізики Фізико-математичного інституту АН СРСР. Завідувач кафедри фізики Військово-електротехнічної академії (1932–1934). Професор Ленінградського університету (від 1932). Член-кореспондент АН СРСР (1943).

Вернадський міг бути знайомий із Кравцем, який приїздив, за згадкою у листі *Д. І. Багалія*, до Києва в 1918 у справах вищої школи від Харківського університету.

[45 – с. 108]

КРАВЦОВ Андрій Васильович – воронезький поміщик, який придбав землю в урочищі *Батилиман* у Криму і заснував кооператив дачників у 1910. Тут побудував дачу і В. І. Вернадський.

Про Кравцова згадував у листі до батька з Криму син академіка *Г. В. Вернадський*.

[49 – с. 876]

Вернадський був знайомий, очевидно, і з сином Кравцова, який також мав дачу у Батилимані. Вадим (справжнє: Володимир) Андрійович Кравцов (17/29.06.1887 – 04.10.1954) – інженер-електромеханік, винахідник. Закінчив

Петербурзький політехнічний інститут. Директор правління Владикавказької залізниці. В еміграції жив у Франції.

Зяттями А. В. Кравцова були інженер-фізик Семен Миколайович Усатий (1875–1944), а також майбутній академік, фізик Абрам Федорович Йоффе (1880–1960).

КРАВЧЕНКО Олена Петрівна (уродж. Константинович; 1831 – не раніше 1909) – рідна тітка В. І. Вернадського, сестра його матері. Дружина колезького асесора з Пирятини Івана Ілліча Кравченка (1829–1890).

Тітку та її сина **Сергія Івановича Кравченка** Вернадський згадував у щоденнику. Про двоюрідних сестру **Надію Іванівну Кравченко** і брата писала чоловікові у 1914 *Н. С. Вернадська*. За згадкою академіка, С. І. Кравченко вчився у Миколаївському кавалерійському училищі у Петербурзі. Мешкав у Пирятині.

[11 – с. 16; 49 – с. 603–604]

КРАВЧУК Михайло Пилипович (27.09/09.10.1892 – 09.03.1942) – математик. Академік ВУАН (1929). Закінчив *Київський університет* (1914). Учень *Д. О. Граве*. Приват-доцент Київського університету (1918–1920). Водночас учитель 1-ї і 2-ї українських гімназій (1917–1920). Професор, заступник декана фізико-математичного факультету Київського українського університету (1917–1919). Голова математичної підкомісії термінологічної комісії *Українського наукового товариства* (1917–1920). Директор школи у с. Саварка на Київщині (1920–1921). Від 1921 професор кафедри математики ІНО і Політехнічного інституту в Києві, завідувач кафедри вищої математики КПІ (1930–1937), водночас (від 1923) професор Сільськогосподарського інституту. Дійсний член Київської науково-дослідної кафедри математики і науково-дослідної кафедри електротехніки (1924–1930). Від 1928 у ВУАН: учений секретар Президії, керівник (від 1929) комісії, а від 1934 відділу математичної статистики Інституту математики. Активний учасник розроблення української математичної термінології і наукової мови. У 1938 заарештований за сфальсифікованим звинуваченням «у націоналізмі і шпигунстві», засуджений до 20 років ув'язнення і 5 років позбавлення громадянських прав. Покарання відбував на Колимі, де й помер.

Вернадський згадував Кравчука у щоденнику серед заарештованих науковців.

[11 – с. 261, 264, 283]

КРАСНОВ Андрій Миколайович (27.10/08.11.1862 – 19.12.1914/01.01.1915) – ботанік, ґрунтознавець, палеоботанік, географ, мандрівник. Друг В. І. Вернадського з гімназичного часу. Закінчив Петербурзький університет (1885), в якому був залишений для підготовки до професорського звання. Брав участь в

експедиціях у Томську і Нижньогородську губернії під керівництвом *В. В. Докучаєва*, а також відвідав Східний Тянь-Шань. В. о. екстраординарного (з 1889), ординарний професор (1894–1912) кафедри географії Харківського університету. Водночас викладач ботаніки Харківського ветеринарного інституту, в якому заснував ботанічний сад (1906), де здійснював інтродукцію, акліматизацію і впровадження у культуру тропічних і субтропічних рослин. Вивчав флору Полтавської і Харківської губерній (1889). Організував і очолював вечірні курси для робітників у Харкові, обстоював ідею їх реорганізації у Народний університет. Викладав на Вищих жіночих курсах (1898–1903). Засновник і директор Батумського ботанічного саду (від 1912). Виїхав до Тифлісу (1914). Автор першого в Україні підручника із загального землезнавства (*Основы земледения*. Харьков, 1895–1899. Вып. 1–4).

Вернадський довгі роки підтримував контакти з Красновим. Листувався, відвідував, коли бував у Харкові. Брав участь у справі збереження пам'яті про товариша, зокрема у виданні збірника *«Профессор Андрей Николаевич Краснов (1862–1914 г.)»*. Ім'я Краснова часто згадується у листуванні з дружиною, друзями і колегами.

[1 – оп. 3, спр. 847–856; 21–25 (в усіх за покаж.); 29 – с. 198–213; 115]

Вернадський був знайомий і листувався із дружиною свого товариша **Анастасією Миколаївною Красною** (уродж. Радакова). Походила з небагатої дворянської родини. В юності безкоштовно викладала у сільській школі. Вийшла заміж (1898). Мешкала всередині 1920-х на пенсії у Харкові.

[49 – с. 45–49]

У листуванні є згадка й про дочку Краснових **Віру Андріївну Вертинську** (1901–?).

[49 – с. 28, 46, 48]

Вернадський спілкувався також із сестрою Краснова **Ганною Миколаївною Кошелевою**, зберіг її спогади про брата.

[1 – оп. 5, спр. 74; 12 – с. 237]

КРАСОВСЬКИЙ Петро Іванович – присяжний повірений. Мешкав у Полтаві на вул. Стрітенській, буд. № 4а. Вернадські вперше винаймали помешкання у с. *Шишаки* в 1913 спочатку на дачі Красовського, що розташовувалася на під'їзді до селища. Придбали біля *Бутової гори* ділянку землі у 12 десятин у травні 1913, а згодом побудували й облаштували дачу.

Про Красовського відомо лише, що мешкав у 1923 у Полтаві, по вул. Гоголівській, буд. № 27, і звертався до колишньої дружини Максима Горького К. П. Пешкової (очолювала організацію «Допомога політичним в'язням») у зв'язку з арештом 17-річного сина Віктора.

[1 – оп. 2, спр. 39, арк. 77; оп. 3, спр. 276, арк. 57; 49 – с. 708; 50 – с. 130]

КРАСУСЬКИЙ Іван Адамович (20.04/02.05.1866, за ін. відом. 1865 – 1937) – хімік, фахівець з хімії ґрунтів. Навчався у Петербурзькому університеті (1884–1888). Закінчив *Київський університет* (1889). Стажувався у лабораторіях Швейцарії та Німеччини. Працював у Харківському університеті (від 1893): приват-доцент (від 1898), читав курси аналітичної, органічної і технічної хімії (1900–1903). Професор кафедри хімічних технологій будівельних матеріалів Варшавського політехнічного інституту (1904–1905). У Харківському технологічному інституті (з перервою): професор і завідувач кафедри технології харчових речовин (1900–1904; 1906–1923); ректор (1915–1916; 1918–1919; 1921–1922). Редагував «Известия Харьковского технологического института» (від 1908). Водночас читав лекції з органічної хімії у Харківському ветеринарному інституті (1901–1904). Редактор «Известий Южно-Русского Общества технологов» (1910–1911; 1916). Попечитель Харківського навчального округу (1917), заступник міністра народної освіти Української Держави (1918). У 1919–1920 викладав у Кубанському політехнічному і Краснодарському медичному інститутах. Професор кафедри товарознавства і технології Харківського комерційного інституту (1921–1923). Організував і очолював (1924–1929) Український інститут прикладної хімії у Харкові. Голова Всеукраїнської асоціації інженерів (1925–1929). Від 1930 професор Харківського хіміко-технологічного інституту. Брат Костянтина Адамовича Красуського (1867–1937) – хіміка, професора Київського і Харківського університетів, член-кореспондента ВУАН (1926) та АН СРСР (1933).

Вернадський співпрацював з І. А. Красуським у *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України*, а також *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* у 1918 в Києві, згадував його у щоденнику.

[7 – с. 113, 123, 183, 208; 8 – с. 125; 43 – за покаж.; 45 – с. 354]

КРЕВЕЦЬКИЙ Іван Іванович (14.10.1883 – 27.06.1940) – історик, бібліотекар, журналіст. Закінчив Львівський університет (1907). Дійсний член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові, керував його бібліотекою (1905–1914; 1921–1937). У період ЗУНР вступив до лав Української Галицької армії. Редактор друкованого органу ЗУНР «Республіка». Під керівництвом *Ю. О. Меженка* працював у ВБУ над каталогізацією фондів (1919–1921), завідувач відділу україніки ВБУ (квітень 1920 – січень 1921). Після повернення до Львова керував семінаром з української військової історії в Українському таємному університеті (1921–1925). Редактор книгознавчо-бібліологічного часопису НТШ «Стара Україна» (1924–1925).

Вернадський, ймовірно, був знайомий із Кревецьким, про якого згадував *В. К. Дем'янчук* у 1921 в листі до академіка.

[48 – с. 257]

КРИЖАНОВСЬКИЙ (Крижанівський) Леонід Андрійович (08/20.04.1873 – 02.12.1939) – геолог. Закінчив *Київський університет* (1899), в якому й працював (від 1900): хранитель мінералогічного кабінету, старший асистент кафедри мінералогії та геології. Разом з університетськими геологами брав участь у роботі Комісії з вивчення фосфоритів півдня Російської імперії (1907). Провадив дослідження як співробітник Укргеолкому. Директор Української філії Інституту прикладної мінералогії (1928–1930), професор Київського університету.

Вернадський, ймовірно, був знайомий із Крижановським, якого згадував у листі в 1906 до академіка з Києва його учень *Л. Л. Іванов* у зв'язку з мінералогічною колекцією *В. П. Кочубя*.

[48 – с. 340, 342]

КРИЛОВ Микола Митрофанович (17/29.11.1879 – 11.05.1955) – математик. Академік ВУАН (1922). Закінчив Петербурзький гірничий інститут (1902). Стажувався у Франції, Італії. Працював у Петроградському гірничому інституті (1910–1917): професор кафедри диференціального та інтегрального числення з 1912. Переїхав до Ялти (1917). Один з ініціаторів відкриття у Криму філії Київського університету, в якій могли б навчатися хворі студенти. Один із засновників *Таврійського університету* і його наукової бібліотеки. У 1918–1922 професор, завідувач кафедри математики Таврійського університету. Під керівництвом Крилова виходили «Известия математического кабинета», «Записки математического кабинета Таврического университета». Після обрання академіком ВУАН переїхав до Києва. Завідувач кафедри математичної фізики Інституту будівельної механіки ВУАН / АН УРСР (1922–1943). Академік АН СРСР (1929). Від 1943 працював у Москві.

Вернадський був особисто знайомий із Криловим, співпрацював у Криму. Згадував у щоденнику, листувався, підтримував наукові контакти.

[8 – за покаж.; 12 – с. 192–193; 46 – с. 426; 49 – за покаж.]

КРИЛОВСЬКИЙ Амвросій Семенович (16.11, за ін відом. 19.11.1853 – 31.12.1930) – історик, археограф, бібліотекар, бібліограф, джерелознавець. Закінчив *Київську духовну академію* (1886), в якій працював бібліотекарем (1886–1919). Співробітник бібліотечно-архівного відділу Головного управління у справах мистецтв і національної культури Міністерства народної освіти УНР (1918). Бібліотекар бібліотеки *Київського університету* / ІНО (1919–1923). На різних посадах опікувався бібліотечним фондом колишньої КДА у структурі ВБУ (1923–1929). Член Історичного товариства Нестора-Літописця та *Археографічної комісії* ВУАН.

Вернадський співпрацював із Криловським у справах долі бібліотеки КДА, листувався з ним.

[49 – с. 52–56]

КРИМ (Нейман) Соломон Самійлович (25.04/07.05.1867, за ін. відом. 25.06/07.07.1867 або 25.07/06.08.1868 – 06.09.1936) – землевласник, підприємець, меценат, учений-агроном. Навчався на юридичному факультеті Московського університету, у Петровській сільськогосподарській академії. У Феодосійському повіті Таврійської губернії як агроном займався виноградарством. Заснував Пастерівську станцію у Феодосії. Член Феодосійської міської думи. Гласний Феодосійського повітового і Таврійського губернських земських зібрань. Один з ініціаторів утворення *Таврійського університету*. Член Таврійської вченої архівної комісії, *Кримського товариства дослідників і любителів природи*. У 1917 комісар Міністерства землеробства Росії (керував колишніми державними маєтками у Криму). Голова 2-го Кримського крайового уряду в Міністерстві землеробства і крайового майна (листопад 1918 – квітень 1919). Емігрував до Греції. Жив у Франції. Засновник Караїмського товариства у Франції. Член правління Кримського земляцтва у Парижі.

Вернадський, очевидно, був знайомий із С. С. Кримом. Згадував, хоча й опосередковано, у щоденнику.

[7 – с. 70, 93, 105, 215; 8 – с. 62; 49 – с. 294]

КРИМ посідав важливе місце у житті Вернадського. Уперше він відвідав півострів у липні–серпні 1893. Жив із сім'єю у Карабасі в маєтку *В. В. Келлера*. Побував в Алушті. Зустрічався з відомим ученим-гідрогеологом, натуралістом Криму *М. О. Головкінським*. Відвідав Нікітський ботанічний сад. Наступного разу у 1898–1899 учений проклав кримський науковий маршрут, який пройшов через Севастополь, Сапун-гору, Херсонес, мис Фіолент, Байдарську долину, околиці Бахчисараю, гору Агармиш, Старий Крим і Феодосію. Відвідав Керченський півострів, де вивчав мінералогію Булганацької, Єнікальської й Тарханської груп грязьових вулканів, берегові родовища Керченських залізних руд, ділянки проявів сірки. Влітку 1912 гостював з дочкою в Гаспрі у маєтку *С. В. Паніної* на запрошення *І. І. Петрункевича*, побував у *Батилимані* (тут родина Вернадських будувала дачу). У червні 1914 також відпочивав з дочкою у Гаспрі. Під час відвідувань Криму провадив геологічні екскурсії до Гаспри, Чатирдагу, Ай-Петрі, Червоного каміння тощо.

У квітні 1916 Вернадський приїхав до Криму на дачу-маєток *М. О. Бакуніна* «Гірська ущелина», неподалік від Ялти. Пізніше ще кілька разів відвідував «Гірську ущелину». Зокрема мешкав тут у січні–квітні 1920, коли, залишивши Київ, побувавши у Ростові-на-Дону, Катеринодарі та Новоросійську, Вернадський прибув до Ялти. У Криму вже перебували члени його родини. Після одужання від тифу на початку березня він виявив бажання прочитати курс лекцій із геохімії у *Таврійському університеті*. Невдовзі Вернадського було обрано позаштатним ординарним професором кафедри геології цього університету. У середині квітня родина переїхала до Сімферополя і академік приступив до роботи в університеті. Він також продовжив писати книгу про *живу речовину*,

провадив екскурсії, відвідав Ескі-Орду, Ливенські Дубки. Подав доповідну записку головнокомандувачу збройними силами Півдня Росії П. М. Врангелю про необхідність зберегти Ялтинський природно-історичний музей. Учений встиг створити при Таврійському університеті геохімічну лабораторію для вивчення ролі живих організмів у мінералогенезисі. Вернадському також доручили редагувати «Енциклопедію Криму», присвячену опису природних багатств півострова.

З кінця травня до середини вересня 1920 Вернадський мешкав і працював у парку на Салгирці поблизу Сімферополя. Тут на базі лабораторії сільськогосподарської наукової станції при *Таврійському університеті* він продовжував дослідження живої речовини.

Вернадський брав участь у роботі *Кримського товариства дослідників і любителів природи*, зокрема, виступив на його засіданні в серпні 1920 з доповіддю «Про завдання геохімічного дослідження Азовського моря». У червні 1920 був обраний головою *Комісії з вивчення природних продуктивних сил Криму*. Брав участь в організації VII з'їзду *Таврійської наукової асоціації* у листопаді 1920 у Сімферополі, виступав на ньому. У 1920 у Сімферополі була спроба створити відділення київського *Українського наукового товариства* і Вернадський брав участь у цій справі.

У 1920 учений мав намір залишити батьківщину, перебратися для продовження наукової роботи до Англії. Однак після раптової смерті ректора Таврійського університету Р. І. Гельвіга Вернадський погодився балотуватися на посаду і 11 жовтня був обраний ректором. Наприкінці жовтня 1920 на Севастопольській біологічній станції він як ректор Таврійського університету провів нараду професорів з питання про порушення клопотання перед урядом про надання підтримки університету. На посаді ректора залишався до січня 1921, коли під тиском більшовицької влади був змушений подати у відставку. Вернадського з групою професорів 23 лютого 1921 було відправлено потягом з Сімферополя до Москви. Академік більше не відвідував Крим, хоча багато років підтримував зв'язки із кримчанами. Серед його кримських кореспондентів, зокрема, М. І. Андрусов, Л. С. Вагін, Л. О. Вишневський, А. В. Вознесенський, Є. В. Вульф, П. А. Двойченко, М. М. Дітеріхс, М. Л. Ернст, Д. Є. Жуковський, Л. В. Келлер, М. І. Кузнєцов, А. І. Маркевич, С. О. Мокржецький, Є. В. Новопольська, Є. В. Петухов, С. П. Попов, П. П. Сушкін.

У Криму Вернадський написав і опублікував декілька статей (*Кримська публіцистика*) у газетах «Таврический голос», «Наша сила», «Южные ведомости». Повернувшись у 1921 до Петрограда, опублікував у часописі «Наука и ее работники» начерк «Про наукову роботу в Криму в 1917–1921 роках».

У Криму сьогодні існує низка меморіальних місць й об'єктів, присвячених Вернадському.

[8; 44 – с. 157–186, 317–326; 47 – с. 396, 397; 49 – с. 397, 585–590, 610, 643; 76; 77; 78; 106; 107; 108; 131]

КРИМСЬКА ПУБЛІЦИСТИКА В. І. ВЕРНАДСЬКОГО. Учений, перебуваючи у Криму в 1920–1921, продовжив публікувати матеріали різного жанру у кримських газетах. Зокрема написав два некрологи у сімферопольських газетах: «Пам'яті професора Климента Аркадійовича Тиміряєва» (ориг. назва: Памяти профессора Климента Аркадьевича Тимирязева; Южные ведомости, 1920, 22 апр. (5 мая), а також ученого-лісознавця *Георгія Федоровича Морозова* – «Пам'яті професора Г. Ф. Морозова» (ориг. назва: Памяти профессора Г. Ф. Морозова; Таврический голос, 1920, 29 апр. (12 мая).

Публіцистичний акцент мав вступ з доповіді академіка на VII з'їзді *Таврійської наукової асоціації* «Російська інтелігенція та нова Росія» (ориг. назва: Русская интеллигенция и новая Россия; Таврический голос (Симферополь), 1920, 27 окт. (9 нояб.). В архіві академіка зберігся рукопис близької за змістом лекції на кооперативних курсах у Сімферополі щодо завдань інтелігенції у справі народної освіти.

У статті «Дві небезпеки» (ориг. назва Две опасности; Наша сила (Симферополь), 1920, 17–18 марта) Вернадський застерігав щодо негативних наслідків опору російської влади українському національному відродженню, говорив про небезпеку перетворення «нового роздору», коли російська культура перетвориться у великоросійську, втрачаючи «важливі загальнолюдські ознаки створення великого народу».

[8 – с. 73, 75, 77; 44 – с. 243–249, 250–251, 280–281, 283–284; 80 – с. 482–483]

КРИМСЬКЕ ТОВАРИСТВО ДОСЛІДНИКІВ І ЛЮБИТЕЛІВ ПРИРОДИ – науково-історичне, краєзнавче і природознавче товариство, що діяло у Криму в 1910–1930. У різний час його очолювали *С. О. Мокржецький, М. І. Кузнєцов, О. О. Байков, Є. В. Вульф*. У 1911–1917 і 1925–1930 видавало «Записки».

Вернадський офіційно не був членом Товариства, однак брав участь у його роботі у 1920, очолив засновану за участю товариства *Комісію з вивчення продуктивних сил Криму*. У 1921 у статті «Про наукову роботу в Криму в 1917–1921 роках» академік визначив Товариство як «великий доуніверситетський вчений центр Криму». Виступив на засіданні Товариства у серпні 1920 з доповіддю «Про завдання геохімічного дослідження Азовського моря та його басейну». Ця доповідь була пізніше опублікована в «Известиях РАН» (1921). Втім академік перед від'їздом із Криму залишив примірник також у Товаристві для публікації. Записка-повідь Вернадського була удруге оприлюднена у т. 8 «Записок» Товариства (1926).

[44 – с. 160, 166–176, 324–325; 45 – с. 703–704]

КРИМСЬКИЙ Агатангел Юхимович (Євтимович) (03/15.01.1871 – 25.01.1942) – сходознавець-поліглот, арабіст, іраніст, тюрколог, історик, ісламолог, мовознавець і літературознавець, філолог-україніст, етнограф, письменник і перекладач. Академік УАН (1918). Закінчив Лазаревський інститут східних мов у Москві (1892) і Московський університет (1896). Перебував у науковому відрядженні в Сирії та Лівані (1896–1898). Працював у Лазаревському інституті східних мов (1898–1918): професор з 1900, завідувач кафедри арабської словесності з 1901, викладав історію мусульманського Сходу, арабської літератури, семітських мов. Водночас працював у Московському університеті на кафедрі російської мови. Секретар Східної комісії Московського археологічного товариства, редагував його збірник «Древности восточные». Від 1918 мешкав у Києві. Один з організаторів *Української академії наук*, її неодмінний секретар (1918–1928). Очолював *Історично-філологічний відділ УАН / ВУАН* (до 1929). Засновник і керманіч усіх сходознавчих комісій Академії. Директор (1921–1929) Інституту української наукової мови УАН. Водночас від 1918, із перервами, професор *Київського університету*, деякий час завідував кафедрою україністики. Брав участь у створенні ВУНАСу. Від 1930 зазнав незаконних переслідувань з боку більшовицької влади. Знову був допущений до наукової і викладацької роботи в Інституті мовознавства АН УРСР (від 1939). Заарештований у липні 1941. Помер в ув'язненні в Кустанаї (Казахстан).

Вернадський був особисто знайомий із Кримським від 1904, їх пов'язували товариські стосунки. Багато років співпрацював, листувався, цікавився долею Кримського.

[7 – за показ.; 8 – за показ.; 10 – 12 (в усіх за показ.); 14 – с. 53, 173, 320–322; 15 – с. 154, 279; 46 – с. 291–387]

КРИШТАФОВИЧ Микола Йосипович (23.09/05.10, за ін. відом. 23.10/04.11.1866 – 04.01.1941) – геолог, палеонтолог. Здобув військову освіту. Навчався у Московському університеті (1888–1892). Працював бібліотекарем Новоолександрійського інституту сільського господарства і лісівництва (від 1893). Приват-доцент (1915–1920), професор Харківського сільськогосподарського інституту (1920–1930). Водночас професор харківської науково-дослідної кафедри геології при Харківському ІНО (1922–1930), професор Харківської філії Українського НДІ геології (1930–1941), професор геологічного відділення Харківського університету (1933–1935). Засновник і редактор часопису «Ежегодник по геологии и минералогии России» (1896–1916). Досліджував, зокрема, крейдові й антропогенні відклади в Україні. Відкрив палеолітичну стоянку біля с. Селище (тепер Корсунь-Шевченківського району Черкаської обл.).

Вернадський був особисто знайомий з Криштафовичем, співпрацював і листувався. Ім'я Криштафовича також згадується у листуванні академіка з учнями, колегами.

[48 – с. 333, 341; 49 – с. 57–69, 323]

КРИЧЕВСЬКИЙ Василь Григорович (29.12.1872/10.01.1873, за ін. відом. 31.12.1872/12.01.1873 – 15.11.1952) – архітектор, графік, живописець, художник театру і кіно, колекціонер і дослідник народного мистецтва. Закінчив Харківське технічне залізничне училище (1889), відвідував лекції у Харківському університеті. Мистецтву навчався самостійно. Працював у Харкові, Полтаві, Києві. Директор Миргородського художньо-промислового інституту (1918–1919). Один із фундаторів і професор Української академії мистецтв (1917), архітектурного і художнього інститутів (1922–1925; 1928–1941) у Києві, Одеського художнього політехнікуму (1927–1928) і Вищої образотворчої студії у Львові (1943–1944, одночасно – ректор). Під час німецької окупації жив у Києві. Емігрував спочатку до Чехословаччини, потім до Австрії, Німеччини, згодом до Франції. Мешкав (від 1948) у дочки у м. Каракас (Венесуела). За проєктами Кричевського були споруджені, зокрема, будинки Полтавського губернського земства, Народного дому у Лохвиці, комплекс земської губернської гончарної майстерні в Опішні.

Кричевський, за відомостями мистецтвознавців, спроектував будинок для адвоката М. А. Дмитрієва (1867–1906) в Яреськах, а також дачу у *Шишаках* для себе і брата – художника і першого ректора Української академії мистецтв Федіра Григоровича Кричевського (1879–1947).

Вернадський, як вважають, замовив Кричевському проєкт дачного будинку на *Бутовій горі* – витриманий у дусі старовинних українських споруд двоповерховий будинок із високим чотирискхилим дахом.

Ім'я Кричевського згадується у родинному листуванні Вернадських.

[49 – с. 715, 869, 870; 80 – с. 21; 126 – с. 29; 133]

КРОПОТКІН Дмитро Миколайович (29.01/10.02.1836 – 15/27.02, за ін. відом. 16/28.02.1879) – генерал-майор, військовий і цивільний губернатор Гродненської губернії (1868–1870). Харківський губернатор (1870–1879). Був смертельно поранений у Харкові терористом-народовольцем Г. Д. Гольденбергом.

Вернадський згадував про Кропоткіна у споминах про своє дитинство в Харкові.

[1 – оп. 2, спр. 30, арк. 120–122 зв., 103 – с. 88–91]

КРОТКОВ Павло Васильович (23.04/05.05.1872 – 1940) – ботанік, еколог. Закінчив Московський університет (1909). Учень В. І. Вернадського. Займався просвітницькою діяльністю у робітничих гуртках. Перекладав, писав популярні статті з природознавства, читав лекції. Від 1918 асистент учня Вернадського проф. *Катеринославського гірничого інституту Л. Л. Іванова*. В еміграції (від 1922) у Чехословаччини, потім у Канаді. Займався науково-дослідною роботою з екології та флори при Торонтському університеті.

В архіві Вернадського збереглися листи Кроткова до академіка за 1915–1931. Про Кроткова писав учителю Л. Л. Іванов.

[1 – оп. 3, спр. 873; 48 – с. 424, 425]

КРУЛКОВСЬКИЙ Леонід Костянтинович (1864, за ін. відом. 1865 – січень 1920) – ентомолог, лепідоптеролог. Закінчив Казанський університет (1887). Працював у Зоологічному музеї Петербурзької АН (1888), податкових установах, гімназіях В'ятської губернії. У 1916–1920 мешкав у Києві, де займався упорядкуванням приватної колекції метеликів *Л. А. Шелюжка* (1916), до якої увійшла й основна частина його власного зібрання. У 1919–1920 співробітник Комітету з вивчення фауни України при УАН. Брав участь у створенні колекцій *Зоологічного музею УАН*. Член Російського ентомологічного товариства (від 1888), Київського ентомологічного товариства (1918, був також його головою).

Вернадський, ймовірно, був знайомий із Крулківським, який у 1919 звертався до президента УАН, щоб академія допомогла врятувати колекцію Л. А. Шелюжка.

[43 – с. 312, 313, 339; 49 – с. 511–512, 514]

КРУПНОВ Семен Герасимович – адвокат, громадський діяч. Член Київської міської управи. Член УЦР і Малої Ради, вийшов з УЦР після ухвалення III Універсалу.

Вернадський згадував Крупнова у щоденнику як учасника делегатського з'їзду кадетської партії у Києві в травні 1918, члена *Київського головного комітету партії народної свободи*.

[7 – с. 84, 109; 125 – с. 153–174]

КУДРЯВЦЕВ Петро Павлович (24.08/05.09.1868 – 27.06.1940) – філософ-теолог, історик філософії, історик-візантиніст, освітній і церковний діяч. Закінчив *Київську духовну академію* (1892). Працював у Подільській духовній семінарії у Кам'янці-Подільському (від 1893), водночас викладав у Подільському жіночому училищі. У Київській духовній академії (від 1897): екстраординарний (від 1909), ординарний професор кафедри філософії (від 1910). Один з ініціаторів створення і перший голова Київського релігійно-філософського товариства (1908–1918). Член (від 1914), товариш (заступник) голови Науково-філософського товариства при Київському університеті. Голова вченого комітету при Міністерстві сповідань Української Держави (1918). Приват-доцент, професор філософії *Таврійського університету* і член Релігійно-філософського товариства у Сімферополі (1919–1921). Співпрацював із УАН (від 1919), зокрема, у *Комісії для складання біографічного словника діячів України* і *Комісії з вивчення історії Києва, Єврейській історико-археологічній комісії*. Член Візантологічної комісії ВУАН (1926–1930). Звільнений із роботи (1930). Засуджений до виправних робіт, проте через хворобу серця звільнили. У серпні 1938 повторно заарештований за сфальсифікованим звинуваченням «за контрреволюційній агітаційній діяльності». У квітні 1939 випустили «за станом здоров'я».

Вернадський писав, що близько познайомився з Кудрявцевим у Криму, багато спілкувався у потязі, коли повертався з Сімферополя до Москви. Згадував у щоденнику, листувався.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 12 – с. 55; 13 – с. 250, 251; 46 – с. 388–423]

КУЗНЄЦОВ Микола Іванович (05/17.12.1864 – 22.05.1932) – геоботанік. Закінчив Петербурзький університет (1888). Працював у Петербурзькому ботанічному саду (від 1891), завідував гербарієм. Викладав на Жіночих педагогічних курсах у Петербурзі. Від 1895 завідувач кафедри ботаніки, директор ботанічного саду Юр'ївського університету. Член-кореспондент Петербурзької АН (1903). Директор Нікітського ботанічного саду в Криму (від 1915), брав участь у створенні ботанічного кабінету і гербарію при ньому. Один з організаторів Таврійського філіалу Київського університету в Ялті і потім *Таврійського університету* у Сімферополі, де працював завідувачем кафедри ботаніки (1918–1921), деканом фізико-математичного факультету. Член *Комісії з вивчення продуктивних сил Криму*. Від 1921 у Петрограді: професор кафедри географії й екології рослин університету (до 1932), водночас організатор і завідувач геоботанічного відділу Головного ботанічного саду (від 1922), професор Політехнічного інституту (1923–1925).

Вернадський був добре знайомий із Кузнецовим, співпрацював у Криму, листувався, згадував у щоденнику і листуванні, відзначав у статті *«Про наукову роботу в Криму в 1917–1921 рр.»*.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 44 – за покаж.; 46 – с. 424–452; 47 – с. 244, 263, 264, 407; 49 – с. 70, 185]

КУЛІШ Пантелеймон Олександрович (26.07/07.08.1819 – 02/14.02.1897) – письменник, публіцист, етнограф, історик, літературний критик, перекладач, громадський діяч. Навчався у *Київському університеті* (1839–1840). Учителював у Луцьку, Києві, Рівному, Петербурзі. За участь у Кирило-Мефодіївському братстві засланий до Тули (1847–1850). Після заслання служив чиновником у Петербурзі (1850–1863), Варшаві (1864–1867). Жив у Львові (1881–1882), на хуторі Мотронівка (від 1882). Видав двотомник *«Записки о Южной Руси»* (1856–1857), у якому запровадив новий фонетичний правопис («кулішівка»). У Петербурзі заснував видавництво і публікував твори українських письменників, власні твори, зокрема, український буквар і читанку *«Граматка»* (1857), перший історичний роман українською мовою *«Чорна Рада»* (1859) та ін. Разом із І. П. Пулюєм та І. С. Нечуй-Левицьким підготували перший повний переклад Біблії українською мовою.

В. І. Вернадський згадував, що Куліш був знайомий із його батьком *І. В. Вернадським*, а у романі *«Михайло Чернишенко»* був буцімто описаний

один із предків Вернадського Крижановський. У листуванні з сином *Г. В. Вернадським* академік оцінював внесок Куліша у розробку історії козацтва.

[9 – с. 175–178; 44 – с. 210, 211; 49 – с. 799; 126 – с. 20]

КУЛЬЖИНСЬКИЙ (Кулжинський) Сергій Климентійович (20.02/04.03.1867 – 20.04.1943) – етнограф, колекціонер. Навчався у *Київському університеті* (1885–1887). Закінчив фізико-математичне відділення Харківського університету (1889). Працював наставником-учителем у родині Скаржинських. Учений секретар і завідувач (1890–1905) Музею *К. М. Скаржинської* (с. Круглик, біля Лубен на Полтавщині), колекція якого була передана до Полтавського краєзнавчого музею. Перебував в Італії та Швейцарії (1906–1914). Потім викладав у гімназіях Кисва, Полтави і Лубен (1914–1917). Директор і голова педради низки лубенських шкіл (1917–1930). Очолював Лубенський крайовий музей (1921–1923). Викладач (від 1930), доцент, завідувач кафедри фізики і математики Лубенського інституту соціального виховання (Учительський інститут).

Вернадський у 1901 відвідав музей у Круглику і, очевидно, познайомився з Кульжинським, лист якого від 1902 зберігся в архіві академіка і опублікований.

[49 – с. 72]

КУН Бела (Kun Béla; 20.02.1886 – 30.11.1939) – революціонер. Навчався у Клузькому університеті на юридичному факультеті. Після Жовтневого перевороту 1917 переїхав до Петрограда. Голова Федерації іноземних груп РКП(б) (1918). Комісар Червоної армії, командир інтернаціональних загонів. У 1920 голова Кримського ревкому. Ініціатор масових репресій і терору в Криму. Член Всеросійського ЦВК, Комінтерну. Репресований у 1937. Помер в ув'язненні.

Вернадський згадував Куна у щоденнику, звертався до нього стосовно долі професорів *Таврійського університету*.

[1 – оп. 2, спр. 46, арк. 6 зв.; оп. 4, спр. 96, арк. 21–22; 8 – за покаж.]

КУН Володимир Володимирович (1849 – ?) – військовий інженер, генерал-майор у відставці (1903). Далекий родич В. І. Вернадського по матері. Служив у Києві, Ставрополі, Катеринославі. Після відставки оселився у Києві. Його дочки, Марія та Євгенія, були слухачками (від 1904) Вищих жіночих курсів у Москві. Відомо, що старша – Марія Володимирівна (1886–1962), працювала бібліотекаркою в Інституті світової літератури ім. А. М. Горького АН СРСР.

Про Куна Вернадський згадував у щоденнику, вони листувалися. Про Кунів також є спомин у родинному листуванні. У щоденниках і листуванні згадується і брат Куна Олександр Володимирович Кун (17.02/01.03.1846 –

19.11/02.12.1916), військовий, генерал від артилерії. Закінчив Михайлівську артилерійську академію у Петербурзі. На військовій службі від 1864. Начальник Тульського збройового заводу (1892–1915).

[1 – оп. 3, спр. 905; 7 – с. 97, 98, 125, 126; 49 – за показ.]

КУНАШЕВА Клавдія Григорівна (1902 – 1971, за ін. відом. 1973) – хімікня, фахівчиня із визначення радіоактивних елементів. Від 1927 працювала із В. І. Вернадським (відділ живої речовини КЕПС, Державний Радієвий інститут), позаштатна (від 1928), штатна (від 1931) співробітниця БІОГЕЛ (від 1947 ГЕОХІ АН СРСР). У складі експедиції БІОГЕЛ під керівництвом Вернадського влітку 1928 працювала на *Старосільській (Дніпровській) біологічній станції*, а в 1929 на Козаровицькій науково-дослідній станції лувівництва під Києвом. Авторка багатьох праць із радіогеохімії, зокрема у співавторстві з Вернадським.

Академік писав про спільну працю в Старосіллі у щоденнику, є згадки у листуванні.

[10 – с. 81; 48 – с. 164]

КУРДЮМОВ Микола Васильович (1885 – 07/19.09.1917) – ентомолог. Закінчив Київський політехнічний інститут (1909). Стажувався у США. Завідувач ентомологічного відділу *Полтавської сільськогосподарської дослідної станції* (1910–1914), в. о. завідувача ентомологічного бюро Полтавського губернського земства від 1914. Член Товариства дослідників природи при Харківському університеті (1907), Київського товариства любителів природи (1908), Полтавського сільськогосподарського товариства (1910).

Вернадський, ймовірно, був особисто знайомий із Курдюмовим, знав його праці, згадував у щоденнику.

[7 – с. 70, 105]

КУШАКЕВИЧ Сергій Юхимович (20.08/01.09.1878 – 10.01.1920) – зоолог. Закінчив Новоросійський університет в Одесі (1902). Перебував у науковому відрядженні за кордоном, у Німеччині, Італії (1906–1911). Приват-доцент *Київського університету* (від 1911), екстраординарний (1915), ординарний професор (1916), завідувач кафедри зоології безхребетних (від 1917), учений секретар фізико-математичного факультету (1917–1918). Брав участь в організації Таврійської філії Київського університету в Ялті (1917). Один із організаторів при Київському університеті і Київському товаристві дослідників природи Дніпровської біологічної станції. Товариш (заступник) голови Комісії для вивчення фауни УАН (1919), член *Комісії для вивчення природних багатств України УАН* (1919). Відновив роботу Дніпровської біологічної станції у

Старосілля (*Старосільська (Дніпровська) біологічна станція*). Вирішив емігрувати. Помер від тифу дорогою (1919).

Вернадський був особисто знайомий із Кушакевичем, співпрацював у *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України*, УАН, на станції у Старосілля. Згадував у щоденнику, листувався.

[7 – с. 133, 253, 8 – с. 29; 9 – с. 164; 43 – с. 534; 49 – с. 73–74]

Вернадський був знайомий із братом зоолога Олексієм Юхимовичем Кушакевичем (03/15.02.1865 – 6/19.4.1932). Професійний військовий, офіцер лейб-гвардії Волинського полку, учасник Першої світової війни, генерал-лейтенант з 1917. При гетьмані *П. П. Скоропадському* був помічником начальника Головного штабу армії Української Держави, потім командував Київським гарнізоном. Приєднався до Білого руху у 1919. В еміграції у Франції.

Вернадський у щоденнику згадував, що бачився з О. Ю. Кушакевичем у Сімферополі в 1920.

[9 – с. 164]

ЛАНГЕ Микола Миколайович (12/24.03.1858 – 15.02.1921) – психолог, педагог. Закінчив історико-філологічний факультет Петербурзького університету (1882), в якому був залишений на кафедрі філософії. Стажувався у Німеччині. Від 1888 приват-доцент кафедри філософії Новоросійського університету в Одесі, ординарний професор (1896). Фундатор і перший директор Вищих жіночих курсів в Одесі (відкриті 1903). Очолював педагогічний відділ Історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті. Від 1919 працював консультантом при Раді комісарів вищих шкіл Одеси.

Вернадський міг бути особисто знайомий з Ланге, знав його філософські праці, а педагогічні пропонував дружині *Н. Є. Вернадській*.

[22 – с. 240]

Вернадський міг бути особисто знайомий із дружиною Ланге **Тетяною Федорівною Ланге** (уродж. Митрофанова; 1862–?). Вона займалася в Одесі разом із Н. Е. Успенською (дружина візантолога *Ф. І. Успенського*) та О. В. Казанською збиранням коштів для постраждалих від голоду (1891–1892) у Тамбовській губернії.

[49 – с. 7, 209]

ЛЕБЕДЄВ Микола Йосипович (19.04/01.05.04.1863 – 14.11.1931) – гірничий інженер, геолог, палеонтолог-стратиграф. Заслужений діяч науки і техніки УСРР (1924). Закінчив Петербурзький гірничий інститут (1888). У 1901–1931 працював у *Катеринославському / Дніпропетровському гірничому інституті* (до 1912 – *Вище гірниче училище*): завідувач кафедри історичної геології та палеонтології (1901–1931), професор (1902), директор (1908–1912), ректор

(1912–1919; 1921–1924). Один із засновників геолого-розвідувального факультету. У 1919 член секції підземних багатств *Комісії для вивчення природних багатств України УАН*. Брав участь у відкритті Вищих жіночих курсів (1916, перший директор і голова ради) і Дніпропетровського університету / ІНО: в. о. ректора (1918), завідувач кафедри геології (1922–1929). Організував у 1929 НДІ геології, який згодом увійшов до складу Дніпропетровського університету. Останні роки життя працював геологом в «Укргеолуправлінні» і науковим консультантом «Вуглерозвідки».

Вернадський міг особисто знати Лебедева, про якого дуже часто писав академіку його учень *Л. Л. Иванов* з Катеринослава.

[48 – за покаж.; 49 – с. 473]

ЛЕБЕДЄВ Олександр Георгійович (26.09/08.10.1874 – 27.01.1936) – ентомолог. Закінчив Казанський університет (1899). Викладач сільськогосподарського відділу Київського політехнічного інституту (від 1900), професор КПІ (до 1920), а також сільськогосподарського (1921–1929) і лісотехнічного інститутів. Завідувач відділу екології та лабораторії екології комах Інституту зоології ВУАН / АН УСРР у Києві (1930–1936). Завідувач кафедри зоології безхребетних Київського університету (1935–1936).

Вернадський міг особисто знати Лебедева, про якого як свого вчителя писав академіку в 1922 *Ф. Г. Добржанський*.

[46 – с. 59]

ЛЕВИТСЬКИЙ Володимир Фавстович (06/18.06.1854 – 26.10.1939) – економіст, статистик, історик народного господарства та економічної думки. Академік ВУАН (1925). Навчався у Київській духовній семінарії. Закінчив юридичний факультет Новоросійського університету в Одесі (1878). Стажувався у Німеччині. Приват-доцент Московського університету (від 1884). Екстраординарний професор Демидівського юридичного лицю в Ярославлі (від 1890). З 1893 викладав у Харківському університеті: ординарний професор кафедри поліцейського права (від 1900), ординарний професор кафедри політекономії та статистики (1902), заслужений професор (1912). Гласний міської думи Харкова (від серпня 1914). В. о. ректора Харківського університету (грудень 1919 – травень 1920). Заарештований і ув'язнений (1920–1921) радянськими каральними органами за відозву «Обращение профессоров Юга России к ученым Запада» (1919). Професор Харківського сільськогосподарського інституту (1922–1931). Викладав у Харківському інституті народного господарства. Член Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Левитським, якого згадував у щоденнику.

[7 – с. 85]

ЛЕВИТСЬКИЙ (Левицький) Леонід Макарович (08/20.03.1892 – після 1960, за деяк. відом. 1973) – лікар-терапевт, освітній діяч. Закінчив Варшавський університет (1914). Викладав у Нікопольському і 1-му Київському комерційних училищах. Приват-доцент Українського університету в Києві (від 1918). Ректор і політичний комісар Київського медичного інституту (1921–1927). Водночас представник Наркомату освіти УСРР при ВУАН (від 1921), згодом у Раді ВУАН (1930–1932). Був фактично партійним куратором ВУАН. Голова Київського бюро наукового комітету «Укрголовпрофосвіти» (від 1922). Ініціював на цій посаді створення у Києві низки науково-дослідних кафедр як партійної альтернативи ВУАН. Заступник директора Інституту експериментальної біології і патології Наркомату охорони здоров'я УСРР у Києві (від 1930). У 1933 репресований, висланий на 3 роки до Казахстану. Потім працював у Саратові, Москві, зокрема в Інституті харчування АМН СРСР.

Левитський як член президії ВУАН був присутнім 3 травня 1928 на засіданні у Києві, на якому за головуванням В. І. Вернадського обрано нового президента ВУАН *Д. К. Заболотного*.

Вернадський знав про Левитського з листування і розповідей колег із Києва, згадував у щоденнику.

[10 – с. 243; 45 – с. 324, 334; 47 – с. 92, 209; 48 – с. 256; 55 – с. 454–455]

ЛЕВИЦЬКИЙ Орест Іванович (13/25.12.1848 – 09.05.1922) – історик, правознавець, архівіст, етнограф. Академік УАН (1918). Третій президент ВУАН (1922). Навчався на юридичному (1869–1870) й історико-філологічному (1870–1874) факультетах *Київського університету*. Відповідальний секретар Тимчасової комісії з розбору давніх актів (1874–1921). Помічник завідувача Центрального архіву давніх актів (1879–1887). Водночас викладав у чоловічій гімназії та музичному училищі. Співредактор (разом із *М. С. Грушевським*) часопису «Україна». Брав активну участь у перекладі Євангелія українською мовою (1905–1909). Зробив вагомий внесок в опрацювання української правничої термінології. У 1917–1919 очолював термінологічну комісію Українського правничого товариства і Комісію з вироблення української юридичної термінології при Міністерстві судових справ Української Держави, від 1919 Правничо-термінологічну комісію УАН. Секретар (від 1918), голова *Соціально-економічного відділу* (від 1920), заступник і в. о. голови-президента УАН (1919–1921). Голова Постійної комісії для виучування звичаєвого права УАН (від 1918), *Комісії для складання енциклопедичного словника УАН* (від 1921). Дійсний член УНТ (1907) і *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові (1911). Дійсний член (1878), заступник голови (1902–1905) Історичного товариства Нестора-Літописця. Як найстарший за віком академік провів 27 листопада 1918 перше *Спільне зібрання Української академії наук*, на якому президентом було обрано В. І. Вернадського.

Вернадський згадував Левицького у щоденнику, листуванні. Вони працювали разом в УАН в 1918–1919.

[7 – с. 91, 99, 160; 43 – за покаж.; 45 – за покаж.; 46 – с. 275, 306, 326, 523; 48 – с. 111–113, 115, 256]

ЛЕВІНСОН-ЛЕССІНГ Франц Юлійович (25.02/09.03.1861 – 25.10.1939) – геолог і петрограф. Закінчив Петербурзький університет (1883), в якому читав лекції (від 1889). Професор Юр'ївського університету (1892–1902), Петербурзького / Ленінградського політехнічного інституту (1902–1930), в якому організував першу в Росії лабораторію експериментальної петрографії. Професор Вищих жіночих курсів у Петербурзі (1902–1920). Завідувач кафедри петрографії в Ленінградському університеті (від 1921). Директор Геологічного музею та Ґрунтового інституту ім. В. В. Докучаєва (1925–1929). Академік АН СРСР (1925). Організатор і директор Петрографічного інституту (1930–1938). Голова Азербайджанської і Вірменської філій АН СРСР.

Вернадський разом із Левінсон-Лессінгом брали участь в експедиції з ґрунтово-геологічного вивчення Полтавської губернії під керівництвом В. В. Докучаєва (1888–1894). Потім багато років співпрацювали.

[46 – с. 80; 29 – с. 221–225]

ЛЕВ-ХАРЧЕНКО Марія Василівна (13/25.04.1876 – ?) – педагогиня і мовознавиця. Закінчила Вищі агрономічні курси в Петербурзі (1915). Учителювала в Петербурзі та Києві. У 1917–1918 працювала у комісії з вироблення української юридичної термінології при Міністерстві судових справ Української Держави. Від 1920 була вченим-діловодом *Комісії для складання історичного словника української мови* при УАН.

Вернадський зустрічався з Лев-Харченко у Києві 1919, згадував у щоденнику.

[7 – с.175]

ЛЕВЧЕНКО Микола Захарович (1903 – 1934) – етнограф, історик. Особистий секретар і названий син А. Ю. Кримського. Навчався в археологічному інституті у Києві (1921). Закінчив Київський ІНО (1923). Працював у ВБУ (1921–1922). Завідувач друкарні ВУАН (1923–1929). Науковий секретар Канцелярії історично-філологічної кафедри ВУАН. Від 1924 постійний позаштатний співробітник Кабінету арабо-іранської філології. Дійсний член Етнографічної і Діалектологічної комісій ВУАН (від 1928). Заарештований у 1929 у сфальсифікованій органами НКВД справі «Спілки визволення України».

У 1930 засуджений до 10 років таборів. Покарання відбував у Карелії, де захворів на психічну хворобу. У 1934 звільнений, повернувся до Києва.

Вернадський, очевидно, був знайомий із Левченком через А. Ю. Кримського, згадував у щоденнику.

[12 – с. 96]

ЛЕЙТЕС Самуїл Мойсейович (02/14.12.1899, за ін. відом. 1900 – 25.04.1972) – лікар-ендокринолог, патофізіолог. Закінчив Харківський медичний інститут (1923), в якому відтоді й працював. Від 1930 професор, завідувач кафедри патологічної фізіології Смоленського медичного інституту. У 1933–1941 завідувач кафедри патологічної фізіології Українського інституту удосконалення лікарів і водночас завідувач клінічно-фізіологічної лабораторії та відділу патологічної хімії Українського інституту експериментальної ендокринології (обидва у Харкові). Завідувач кафедри патологічної фізіології Алма-Атинського медичного інституту (від 1941) і консультант евакошпиталів Казахської РСР. У 1945–1951 завідувач клінічно-фізіологічної лабораторії Інституту харчування АМН СРСР у Москві. Одночасно завідувач відділу патологічної фізіології (1945–1961), заступник директора Всесоюзного інституту експериментальної ендокринології. Від 1961 завідувач кафедри патологічної фізіології Центрального інституту удосконалення лікарів.

Вернадський звертався до Лейтеса у 1937 із проханням надіслати йому для дочки *Н. В. Вернадської-Толль*, яка мешкала у Празі, копії статей із патологічної фізіології. Отримав статті й надіслав у відповідь «Труды биогеохимической лаборатории».

[11 – с. 137; 49 – с. 75–76]

ЛЕКЦІЇ З ГЕОХІМІЇ. В Україні Вернадський не лише практично і теоретично працював над книгою про *живу речовину*, а ще й зробив кілька доповідей і прочитав лекції з проблем геохімії і біогеохімії.

У листі до *О. Є. Ферсмана* від 30 травня 1918 Вернадський зазначав, що читав у *Полтавському товаристві любителів природи* доповідь «Про значення для геохімії спостережень над складом і вагою організмів» і збирався надіслати її для публікації у часописі «Природа». Він також планував прочитати курс «Земна кора, її оболонка і хімічний склад» у Народному університеті в Полтаві.

Восени 1918 – взимку 1919 Вернадський прочитав кілька лекцій для студентів, викладачів і практикуючих геологів в Університеті Святого Володимира у Києві – це був його перший, хоча і не доведений до кінця курс з геохімії. Матеріали лекцій «Загальний нарис геохімії» (ориг. назва: *Общий очерк геохимии*) збереглися в архіві вченого і свідчать, що вже восени 1918 він впритул підійшов до розуміння людства як частини живої речовини і потужного геохімічного чинника, звернув увагу на питання автотрофності людства. Над курсом з

дев'яти лекцій Вернадський працював і влітку 1919 у Старосіллі (*Старосільська (Дніпровська) біологічна станція*).

Залишивши у листопаді 1919 Київ, Вернадський продовжив пропагувати біогеохімічні ідеї. У Сімферополі у 1920 академік виступив з доповіддю «Про завдання геохімічного дослідження Азовського моря та його басейну» у *Кримському товаристві дослідників і любителів природи*, готував також доповідь «Про значення вивчення організмів у геохімічному відношенні». Як професор *Таврійського університету* Вернадський прочитав кілька лекцій із геохімії та щодо живої речовини у травні та листопаді 1920. Оскільки робочі рукописи київських лекцій залишилися у Києві, в Криму академік заново писав їх тексти.

Навіть у переживаннях, образах і думках, що виникли під час хвороби висипним тифом узимку 1920 в Криму, Вернадський фіксував закінчення і видання книжки «Думки про живу речовину з геохімічної точки зору», активну лекційну роботу, зокрема у США, для пропаганди ідеї необхідності вивчення живої речовини, утворення Інституту живої речовини. «У лекціях – близько 8–10, я розвивав частини вчення, не порушені в моїх «Думках», ніби замінюючи цим велику працю, розпочату в Шишаках, рукопис якої був доставлений мені з Києва», – записав учений свої видіння.

Після повернення до Петрограда у 1921 Вернадський продовжив розвивати біогеохімічні ідеї, виступив із циклом лекцій у Петрограді, Парижі, Празі. При цьому рукописи лекцій із Києва Вернадському, ймовірно, не встигли переслати, і він готував нові варіанти, втім основи лекцій з геохімії були закладені в київський період.

Тексти восьми лекцій, які готувалися до друку самим автором, були видані лише 1994 у книзі «Вернадский В. И. Труды по геохимии». Його надрукована у Парижі книжка «*La Géochimie*» (1924) була деякою переробкою лекцій, прочитаних у Сорбонні. Значні частини цієї французької книжки, за словами Вернадського, «обмірковувалися і вироблялися в 1918 році в Києві». З його київських лекцій надруковано лише фрагмент «Людство як частина живої матерії» (2019).

[1 – оп. 1, спр. 20; 7 – с. 72, 124–126, 174, 192–193, 202, 237; 8 – с. 62, 70, 75, 81, 113, 152, 201; 33; 45 – с. 271; 46 – с. 514, 518; 47 – с. 403; 138; 139 – с. 621]

ЛЕОНТОВИЧ Олександр Васильович (20.10/01.11.1869 – 15.12.1943) – фізіолог, нейрогістолог. Академік ВУАН (1929). Закінчив *Київський університет* (1893), в якому й працював від 1895: прозектором, приват-доцентом (від 1900). Водночас у 1899–1913 викладав фізіологію тварин у Київському політехнічному інституті. У 1913–1937 – професор, завідувач кафедри фізіології сільськогосподарських тварин Московської сільськогосподарської академії, у 1930–1935 Московського зоотехнічного інституту. Водночас від 1936 завідувач

відділу нормальної фізіології Інституту клінічної фізіології АН УРСР (Київ). Член Президії АН УРСР (1939–1943).

Вернадський був особисто знайомий із Леонтовичем, згадував у щоденнику, листуванні з колегами, листувався з ним.

[12 – с. 149; 20 – с. 239; 48 – с. 321, 324; 49 – с. 77–78]

ЛЕСЕВИЧ Володимир Вікторович (15/27.01.1837 – 13/26.11.1905) – філософ, публіцист, фольклорист, громадський діяч. Закінчив Миколаївську інженерну академію (1856) та академію Генштабу (1861) у Петербурзі. Служив на Кавказі, вийшов у відставку (1861). У власному маєтку на Полтавщині заснував у 1864 першу в Україні зразкову народну школу з українською мовою навчання, яку за розпорядженням влади незабаром закрили. Переїхав до Петербурга. Один з організаторів українського земляцтва у Петербурзі. Заснував у 1875 Літературний фонд ім. Т. Шевченка та Українське видавниче товариство. За підозрою у зв'язках із народниками заарештований (1879). Засланий до Сибіру. До 1888 жив у Єнісейську, Красноярську, Казані, Полтаві, Твері. За підписання звернення з протестом проти побиття студентів і літераторів на Казанській площі у Петербурзі заарештований у березні 1901 і висланий до Полтави. Як активний прихильник національного самовизначення України підтримував творчі та особисті відносини з *М. П. Драгомановим*, *І. Я. Франком*, *М. С. Грушевським*. Перебував в Італії, Франції (1902–1903). Останні роки життя провів у Києві.

Вернадський добре знав позитивістські філософські праці Лесевича, міг бути особисто знайомий з ним. У щоденнику (1921) записав, що читав працю Лесевича про Данте.

[8 – с. 57]

ЛЕЩЕНКО Микола Карпович (1894 – 01.11.1928) – гірничий інженер, мінералог. Закінчив *Катеринославський гірничий інститут* (1922). Від 1920 працював як технік у мінералогічному кабінеті, потім асистент кафедри мінералогії і петрографії. Учень та аспірант *Л. Л. Іванова*. Вивчав ортити, інші торієві та уранові мінерали. Співробітник Науково-дослідної кафедри геології. Член Дніпропетровського комітету охорони природи.

Вернадський заочно познайомився з Лещенком через свого учня Л. Л. Іванова, листувався з молодим науковцем, згадував його дослідження у своїх «Нарисах геохімії».

[48 – за покаж.; 49 – с. 79–81]

ЛИЗАНІВСЬКИЙ Іван Миколайович (29.05.1892 – 1937) – громадський і політичний діяч, публіцист. Закінчив Львівський університет (1914). Учень *М. С. Грушевського*. Особистий секретар *І. Я. Франка* (1910–1912). Брав

активну участь у діяльності радикальних студентських гуртків. У 1914 переїхав до Києва для ведення агітаційної і просвітницької роботи на українських землях у складі Російської імперії. Депортований до Сибіру (1915). У 1917 очолював Галицько-Буковинський комітет, брав участь у створенні Галицько-Буковинського куреня січових стрільців. Керівник Управління преси й інформації та в. о. державного секретаря в уряді УНР (квітень–серпень 1919). Залишився в УСРР, мешкав у Харкові. Очолював видавництво «Рух». У травні 1921 заарештований каральними органами більшовиків, засуджений до тюремного ув'язнення, однак невдовзі амністований. Працював у видавництві «Книгоспілка» в Харкові. Співредактор першого багатотомного (30 томів, 1924–1929) зібрання творів І. Я. Франка. У 1931 заарештований за сфабрикованим звинуваченням у належності до «Українського національного центру». Засуджений до 6 років таборів. В ув'язненні 9 вересня 1937 засуджений до розстрілу.

Вернадський, очевидно, доклав зусиль для поліпшення умов заслання у Сибіру Лизанівського, за якого наполегливо просив М. С. Грушевський у листах до академіка.

[45 – с. 754, 760, 762; 59 – с. 209, 210]

ЛИЗОГУБ Федір Андрійович (06/18.10, за ін. відом. 06/18.11.1851 – 1928) – земський і державний діяч. Закінчив реальне училище у Петербурзі. Предводитель дворянства Городнянського повіту Чернігівської губернії (1888–1897). Голова Городнянського земського зібрання, згодом гласний Лохвицького земства Полтавської губернії. Голова Полтавської губернської земської управи (1901–1916). Один із ініціаторів спорудження пам'ятника І. П. Котляревському, а також нового будинку земства у Полтаві. Завідувач департаменту іноземних справ при Тимчасовому уряді у Петрограді (1917), пізніше у Києві консультант із земельних питань при Генеральному секретаріаті Центральної Ради. За часів Української Держави гетьмана *П. П. Скоропадського* – міністр внутрішніх справ, голова Ради Міністрів (7 травня – 7 листопада 1918). Емігрував до Югославії. Помер у Белграді.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Лизогубом ще по Полтаві, де мешкали рідні академіка. Згадував у щоденнику часів Української Держави, у листуванні.

[7 – за покаж.; 11 – с. 121; 49 – с. 251]

ЛИННИЧЕНКО Іван Андрійович (12/24.10.1857 – 09.06.1926) – історик, археограф. Закінчив *Київський університет* (1879). Працював у Новоросійському університеті в Одесі (від 1884, з перервою): екстраординарний (від 1895), ординарний (1898), заслужений (1909) професор. Приват-доцент Московського університету (1888–1895). Голова Одеського слов'янського добродійного товариства ім. Кирила і Мефодія (1903–1910), голова Одеського бібліографічного

товариства (1910–1912), член Одеського товариства історії та старожитностей, Таврійської вченої архівної комісії. Співзасновник і викладач Одеських вищих жіночих курсів (1906–1917). Наприкінці 1919 залишив Одесу разом із частинами Добровольчої армії та переїхав до Ялти. Професор *Таврійського університету* (від 1920). Професор Кримського університету, Соціально-економічного та педагогічного інститутів у Сімферополі.

Вернадський був особисто знайомий із Линниченком. Згадував про спілкування у щоденнику, листувався.

[1 – оп. 3, спр. 964; 8 – с. 109]

ЛИПИНСЬКИЙ В'ячеслав (Вацлав) Казимирович (05/17.04.1882 – 14.06.1931) – історик, публіцист, політичний діяч, дипломат. Закінчив філософський факультет Ягеллонського університету в Кракові (1908). Навчався у Вищій школі політичних наук у Женеві (1906–1908). Видавав часопис «Przegląd Krajowy» (1909–1910, м. Київ) і альманах «Z dziejów Ukrainy» (1912, м. Краків). Дійсний член НТШ (1914). Один з організаторів у 1917 Української демократично-хліборобської партії. Посол Української Держави гетьмана *П. П. Скоропадського* та УНР у Відні (1918–1919). Відтоді в еміграції в Австрії. У 1926–1927 мешкав у Берліні.

Вернадський згадував Липинського у щоденнику (1918), а у записках до щоденника (1937) називав його серед тогочасних знайомих. У листуванні з сином *Г. В. Вернадським* академік також вказував на історичну працю Липинського, а його книжку «Z dziejów Ukrainy» хотів подарувати дочці *Н. В. Вернадській-Толь*, яка вивчала польську мову в 1918.

[7 – с. 122; 11 – с. 121; 45 – с. 257; 49 – с. 799, 802]

ЛИПСЬКИЙ Володимир Іполитович (27.02/11.03.1863 – 24.02.1937) – ботанік, флорист, систематик, історик науки, знавець і організатор ботанічних садів. Академік УАН (1919). Президент ВУАН (1922–1928). Закінчив *Київський університет* (1886), в якому й працював консерватором Ботанічного кабінету, згодом Ботанічного саду, асистентом на кафедрі ботаніки. Від 1889 брав участь у наукових експедиціях на Кавказ і в Північний Іран. Від 1894 у Петроградському ботанічному саду: консерватор, головний ботанік, завідувач відділу живих рослин, в. о. директора (1914). У 1917 переїхав до Житомира. Брав участь у формуванні УАН. Від 1919 директор Ботанічного саду УАН, від 1920 член правління, у 1921–1922 віцепрезидент, від 12 червня 1922 до 3 травня 1928 президент ВУАН. Від 1928 директор Ботанічного саду в Одесі. У 1933 подав у відставку в зв'язку із небажанням підтримувати ідеї Трохима Лисенка і до кінця життя працював завідувачем сектора морфології і систематики рослин і науковим консультантом саду. Член-кореспондент РАН / АН СРСР (1924).

Вернадський був добре знайомий із Липським. Саме за рекомендацією першого президента УАН наприкінці грудня 1918 *Фізично-математичний відділ УАН* обрав Липського директором академічного Ботанічного саду, а невдовзі у січні 1919 *Спільне зібрання* затвердило його на цій посаді. Обох учених пов'язували досить довірчі стосунки, зокрема у листуванні.

Вернадський був також знайомий із родиною Липського. Сприяв працевлаштуванню його дочки, біологині Тетяни Володимирівни (1902–1958), співробітницею Головного ботанічного саду АН СРСР у Москві. Липський просив Вернадського під час закордонного відрядження передати гроші синам Олегу Володимировичу (1898 – після 1975) і Всеволоду Володимировичу (1899 – після 1978), які були в еміграції у Чехословаччині.

[7 – за покаж.; 10 – с. 85; 11 – с. 58; 43 – за покаж.; 44 – с. 263–264; 46 – с. 453–507; 29 – с. 215–216]

ЛИСЕНКОВ Микола Костянтинович (23.07/04.08.1865 – 14.10.1941) – медик-анатом, художник-аматор. Закінчив Московський університет (1893), приват-доцент цього університету (від 1897). Професор Новоросійського університету в Одесі (від 1902). Один із організаторів Одеського відділу Академічного союзу. Від 1917 очолював кафедру нормальної анатомії Новоросійського університету. Завідувач кафедри морфології та фізіології Одеського медичного інституту (1923–1930). Викладав в Одеському політехнікумі образотворчих мистецтв.

Вернадський, ймовірно, співпрацював із Лисенковим у справах Академічного союзу. Ім'я професора-анатома згадував у листі до Вернадського його гімназійний товариш *А. К. Медведєв*.

[49 – с. 150]

ЛИСТУВАННЯ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО. Епістолярне спілкування Вернадського було дуже широким, а з урахуванням його відповідального ставлення до збереження документальних джерел (*архів В. І. Вернадського*), спадщина цього спілкування є величезною. Вона різноманітна за жанрами, географією, хронологією й є цінним джерелом з історії науки, суспільних відносин, культури, людських стосунків, побуту тощо. Листи розширюють відомості про наукову творчу й організаційну діяльність, еволюцію суспільно-політичних поглядів Вернадського на різних етапах життя, про наукове оточення, контакти і зв'язки, вплив його ідей і діяльності на українських учених і взаємно їх на нього, сприяють поглибленню осмислення творчої спадщини вченого.

Комунікативні зв'язки і листування академіка є предметом дослідження і публікації уже багато років, навіть сам Вернадський 1916 опублікував листи від свого товариша, харківського проф. *А. М. Краснова* (збірник «Професор

Андрей Николаевич Краснов (1862–1914)»). З кінця 1980-х публікувалися окремі добірки листування Вернадського зі знаковими фігурами української академічної історії *Д. І. Багалієм, О. О. Богомольцем, М. П. Василенком, А. Ю. Кримським, В. І. Липським, Б. Л. Лічковим, О. В. Фоміним* та іншими.

Під егідою *Комісії НАН України з наукової спадщини академіка В. І. Вернадського* у 2011–2019 було здійснено археографічний проєкт щодо видання епістолярної спадщини першого президента УАН, пов'язаної з Україною. Було виявлено у різних архівосховищах і музеях, археографічно опрацьовано й опубліковано з науковими коментарями у 5-ти книгах понад 1,9 тис. листів спілкування академіка із майже 300 адресатами. При цьому метою була публікація, в першу чергу, листів саме Вернадського (загалом 523 листи; найбільша кількість до М. П. Василенка). Увагу приділено і родинному листуванню (зокрема непідцензурним листам академіка до дітей часів його відряджень за кордон), яке також багато додає до української теми у житті, громадській і науковій діяльності Вернадського.

Важливу інформацію, крім листів приватно-ділового змісту, містить також офіційне (службове) листування.

[21; 22; 23; 24; 25; 26; 35; 46; 47; 48; 49; 50; 56; 57; 58; 59; 60; 61; 62; 63; 64; 65; 68; 115]

ЛНДЕМАН Володимир Карлович (30.07/11.08.1868 – 18.04.1933) – лікар-імунолог, бактеріолог, патолог. Закінчив Московський університет (1893), в якому був залишений для підготовки до професорського звання, працював приват-доцентом кафедри загальної патології (від 1897). Перебував у науковому відрядженні за кордоном, працював у Страсбурзі, Мюнхені, Неаполі, Парижі (1898–1900). Від 1901 у Київському медичному інституті: екстраординарний, ординарний (1905) професор, завідувач кафедри загальної патології (1901–1922). Водночас директор, організатор і завідувач експериментально-медичного відділу Санітарно-бактеріологічного інституту у Києві (1910–1922). Викладав на Жіночих медичних курсах, також читав лекції у *Київському університеті*. Емігрував до Польщі (1922). Завідувач відділу, науковий консультант Протигазового інституту у Варшаві (до 1930). Викладав у Варшавському університеті (від 1924) та Ягеллонському університеті у Кракові (1933).

Вернадський особисто знав Ліндемана, розмови з яким про Інститут експериментальної медицини у Києві згадував у щоденнику і про якого, як можливого кандидата в академіки, писав у 1921 президенту УАН *М. П. Василенку*.

[7 – с. 124, 132; 45 – с. 277, 293]

ЛПЕРОВСЬКИЙ Олександр Володимирович (23.07/04.08.1874 – ?) – філолог, педагог. Закінчив Московський університет (1898). Викладав у гімназійних класах при Лазаревському інституті східних мов у Москві, гімназіях у

Ризі, Ревелі. Керівник канцелярії попечителя Ризького навчального округу (від 1905). Від 1906 в Україні: директор гімназій у Чернігові, окружний інспектор Київського навчального округу (від 1907), в. о. попечителя Київського навчального округу (1912; 1917). Від квітня 1918 директор 6-ї гімназії Києва. У вересні 1919 тимчасово керував Київським навчальним округом, відновленим денікінською владою. Подальша доля невідома.

Вернадський згадував у щоденнику (1918) про коротку зустріч і розмову з Ліперовським у Києві.

[7 – с. 117]

ЛІЧКОВ Борис Леонідович (18/30.07.1888 – 20.10.1966) – геолог, геоморфолог. Закінчив *Київський університет* (1911), в якому відтоді й працював: лаборант (1911–1917), приват-доцент (1917–1918), професор, завідувач кафедри геології (1918–1927). У 1918 секретар *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України*, яку очолював В. І. Вернадський. Брав участь у створенні Українського геологічного комітету (1917–1918), завідувач Українського відділення геологічного комітету (1924–1926). Професор Київського ІНО. У 1927 на запрошення Вернадського переїхав з Києва до Ленінграда. Обіймав посаду вченого секретаря КЕПС (1927–1934). Водночас працював у Геоморфологічному інституті. Завідувач відділу підземних вод у Гідрогеологічному інституті, керівник кафедри гідрогеології в університеті (1930–1934). Репресований у 1934. Ув'язнений на 10 років таборів: відбував покарання у Середній Азії, на будівництві каналу Москва – Волга, Волгобуді. Працював переважно за фахом – гідрогеологом, старшим геологом-консультантом. Після звільнення у 1941 працював спочатку професором Самаркандського університету, потім директором Таджикицької філії АН СРСР. У 1945 повернувся до Ленінграда, де очолював кафедру гідрогеології університету, пізніше став професором. Один із учасників робіт з природно-географічного районування України (1922) і складання карти гідрогеологічного районування УСРР на геоструктурній основі (1930).

Вернадський від 1918 товаришував із Лічковим, який, за численним листуванням, був його довірчим кореспондентом і співрозмовником. Вернадський клопотав про звільнення Лічкова від роботи у таборах, писав листи на ім'я М. І. Єжова, Л. П. Берії, В. М. Молотова. Фактично домігся дострокового звільнення (листопад 1939), хоча на Волгобуді Лічков пропрацював до 1941.

Лічков – автор однієї з перших монографій, присвячених В. І. Вернадському.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 12 – за покаж.; 29 – с. 279–281; 43 – за покаж.; 46 – с. 513–582; 49 – с. 86–135; 62; 63]

Вернадський був знайомий із дружиною Ганною Дмитрівною Лічковою (21.12.1890 – 29.06.1960), педагогинєю і бібліотекаркою, листувався з нею;

дочками Зінаїдою Борисівною (1920–1946) та Ольгою Борисівною (1928–?), а також сестрою гідрогеологинєю Оленою Леонідівною Лічковою (1891–1968), про яких є згадки у щоденнику та листуванні академіка.

ЛІЧКОВ **Леонід Семенович** (05/17.04.1855 – 24.02.1943) – статистик. Батько *Б. Л. Лічкова*. Навчався у Петровській сільськогосподарській академії у Москві. У 1878 за участь у народницькому русі заарештований і висланий на батьківщину до Холмогор Архангельської губернії. Брав участь у дослідженні Статистичним комітетом поземельної громади Архангельської губернії. Завідувач Рязанського губернського земського статистичного бюро (1880–1882). Секретар Саратовської губернської земської управи (1883–1886). Потім служив в Іркутську, досліджував землекористування і господарський побут сільського населення Іркутської та Єнісейської губерній. Від 1892 мешкав у Києві. Очолював відділ селянських справ у канцелярії генерал-губернатора Київської, Подільської і Волинської губерній. Працював у Селянському земельному банку (1898–1916). Член Російського географічного товариства, Історичного товариства Нестора-Літописця, Київського товариства грамотності. Директор публічної бібліотеки Києва (1916–1920). Завідувач Київського міського статистичного бюро (1920–1930).

Вернадський був особисто знайомий із Лічковим. Згадував у щоденнику, листувався, фінансово допомагав, зустрічався також у Києві в 1939.

[7 – с. 136; 11 – с. 116, 250; 12 – с. 97; 25 – с. 249, 270; 46 – с. 548, 553; 48 – с. 112]

ЛОБОДА **Андрій Митрофанович** (14/26.06.1871 – 01.01.1931) – фольклорист, етнограф, літературознавець. Академік ВУАН (1922). Віцепрезидент ВУАН (1923–1925). Закінчив *Київський університет* (1894), в якому і працював: приват-доцент (від 1898), професор кафедри російської літератури (1904–1922). Водночас головний редактор «Университетских известий» (1914–1918), також викладав на Вищих жіночих курсах у Києві. Один зі співзасновників Українського народного університету, стояв у витоків *Українського наукового товариства в Києві*. У 1918 член *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України* на чолі з В. І. Вернадським. Професор кафедри історії російської літератури Київського ІНО (від 1922). Керівник Етнографічної комісії ВУАН (1921–1930). Голова Комісії краєзнавства (1922). Дійсний член НТШ (1924). Член-кореспондент РАН / АН СРСР (1924).

Вернадський співпрацював із Лободою у Комісії в справах вищої школи та наукових установ. Згадував у щоденнику.

[7 – с. 115; 43 – с. 493]

ЛОЗІЄВ (Лозійв, Лозєєв) Павло Никифорович (Нечипорович) (07/19.12.1894 – 04.03.1981) – іраніст, тюрколог, перекладач. Закінчив юридичний факультет Московського університету і Лазаревського інституту східних мов (1917). Учень *А. Ю. Кримського*. Влітку 1918 допоміг перевезти його велику бібліотеку до Києва. Співробітник, а в 1921 завідувач канцелярії неодмінного секретаря *Української академії наук*. Водночас науковий співробітник Кабінету арабо-іранської філології УАН, член правління Київської філії Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства (від 1926). Директор Київських курсів східних мов. Учений секретар Музею Ханенків. Заарештований у 1933 і висланий до Таджикистану. Реабілітований (після 1956). Викладав у Таджикиському університеті (Душанбе).

Вернадський був особисто знайомий із Лозієвим як зі співробітником канцелярії УАН. Згадував у щоденнику.

[7 – с. 116–118; 9 – с. 178]

ЛОНЦЬКА Аделаїда Григорівна (бл. 1867 – ?) – громадська діячка. Гласна Ялтинської міської думи. Керівниця ялтинського «Товариства сприяння створенню вищих навчальних закладів у Криму». Одна з ініціаторів створення університету в Ялті.

Вернадський, ймовірно, був знайомий із Лонцькою, згадував її у щоденнику, листуванні з *М. І. Кузнєцовим*.

[7 – с. 23; 46 – с. 426]

ЛОТОЦЬКИЙ Євген Гнатович (1878 – ?) – інженер-технолог. Закінчив Харківський технологічний інститут (1903). Інженер Полтавської міської управи. Член *Полтавського товариства любителів природи* у 1918. Інженер-енергетик Всеукраїнського відділу тресту «Енергобуд». Завідувач проєктного відділу Електричної станції Харківського району (ЕСХАР). Водночас викладач Харківського державного електромеханічного робочого технікуму (від 1926), Харківського технологічного інституту (1927–1929), доцент Харківського політехнічного інституту / Харківського електротехнічного інституту (від 1930). Репресований у 1931. Позбавлений волі у виправному таборі на 10 років. Пізніше керівник групи, старший науковий співробітник Харківської філії Інституту енергетики (1942–1945), доцент Харківського електротехнічного інституту.

Вернадський, очевидно, був знайомий з Лотоцьким по Полтавському товариству любителів природи. Згадка *Л. І. Путяті* у листі до академіка.

[47 – с. 185; 80 – с. 154]

ЛОТОЦЬКИЙ Олександр Гнатович (09/21.03.1870 – 22.10.1939) – громадський і політичний діяч, дипломат. Член-засновник (1896), дійсний член (1900) *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові. Закінчив *Київську духовну*

академію (1896). Працював у Київській контрольній палаті Державного контролю, а від 1900 у головному управлінні Державного контролю у Петербурзі, де очолював місцеву українську громаду. Співзасновник тижневика «Украинский вестник» (1906), Українського парламентського клубу I і II Державної думи Російської імперії (1906–1907), Української думської громади (1907), голова Українського клубу «Громада» (1910–1912) і нелегального гуртка «Наша школа» (1914–1917). Після Лютневої революції 1917 очолив Українську національну раду Петрограда. Тимчасовим урядом призначений губернським комісаром Буковини і Покуття. Повернувся до Києва. Генеральний писар Генерального секретаріату УЦР (вересень–листопад 1917), Державний контролер УНР (березень–квітень 1918), міністр віросповідань Української Держави (жовтень–листопад 1918), тимчасовий комісар Міністерства віросповідань УНР (з грудня 1918). Голова дипломатичної місії УНР у Стамбулі (квітень 1919 – березень 1920). Вів переговори із Вселенським патріархом про визнання Української автокефалії. Мешкав у Відні (від 1920). Доцент, професор церковного права Українського вільного університету у Празі (1922–1929). Професор Варшавського університету (1929–1939). Водночас член управи Українського академічного комітету (1925–1933), засновник і директор Українського наукового інституту у Варшаві (1930–1939).

Вернадський у щоденнику (1937) ретроспективно згадував Лотоцького як знайомого.

[11 – с. 121]

ЛУК'ЯНЕНКО Олександр Митрофанович (10/22.07.1879 – 20.08.1974) – мовознавець. Закінчив *Київський університет* (1903), в якому був залишений для підготовки до професорського звання, приват-доцент (від 1907), завідувач кафедри слов'янської філології (від 1911), водночас професор кафедри порівняльного мовознавства (1912–1920). Викладав також на Київських вищих жіночих курсах, в Українському народному університеті, *Київській духовній академії*, екстраординарний професор (від 1918). Брав участь у створенні *Кам'янець-Подільського державного українського університету*. Від 1920 у *Таврійському університеті* / *Кримському університеті* / *Кримському педагогічному інституті*: приват-доцент, професор кафедри слов'янської філології, професор кафедри російської мови і порівняльного мовознавства (від 1922), професор російського і татарського відділень, декан відділу російської мови і літератури (1925–1934). У 1934–1973 викладав у Саратовському педагогічному інституті.

Вернадський співпрацював із Лук'яненком у Києві (зокрема у справах *Національної бібліотеки України*) і Сімферополі. Згадував у щоденнику, є згадки у листуванні з колегами. Дочка академіка *Н. В. Вернадська-Толль* слухала лекції мовознавця у Київському університеті.

[7 – с. 132, 133; 43 – за покаж.; 48 – с. 257]

ЛУК'ЯНОВ (Лукьянов) Дмитро Петрович (15/27.10.1888 – 16.11.1936, за ін. відом. 1937) – ботанік, фахівець із лікарських рослин. Закінчив сільськогосподарське відділення Київського політехнічного інституту. Співробітник *Акліматизаційного саду* УАН: технік акліматизування (від 1919), науковий співробітник (1922), позаштатний постійний співробітник (від 1927). Старший науковий співробітник сектора акліматизації Інституту ботаніки ВУАН (від 1934).

Вернадський міг познайомитися з Лук'яновим у 1918–1919 у справах організації *Акліматизаційного саду Української академії наук*. Зустрічався в 1921 у Ленінграді, куди Лук'янов возив з okazji листи до академіка з Києва та деякі речі.

[43 – с. 351; 45 – с. 297, 301, 305]

ЛУЧИЦЬКИЙ Володимир Іванович (20.04/02.05.1877 – 20.10.1949) – геолог, петрограф. Академік АН УРСР (1945). Закінчив *Київський університет* (1899). Учень П. Я. Армашевського. Стипендіат кафедри мінералогії. Стажувався у Німеччині (1903–1905). Професор Варшавського політехнічного інституту (1908–1914), Київського університету (1915–1919; 1922; 1945–1949) і Київського українського народного університету, *Таврійського університету* у Сімферополі (1919–1921). Завідувач кафедри петрографії Московської гірничої академії (1923–1930), Московського геологорозвідувального інституту (1930–1941). У 1918 член *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України* на чолі з В. І. Вернадським. Керівник секції підземних багатств і гідрологічної секції *Комісії для вивчення природних багатств України* при УАН (1919). Організатор і перший директор Українського геологічного комітету (1918–1923). Провадив геологічні дослідження на Уралі (1941–1945). Завідувач відділу загальної петрографії (від 1945), директор Інституту геологічних наук АН УРСР у Києві (1947–1949). Син І. В. і М. В. *Лучицьких*.

Вернадський багато років співпрацював із Лучицьким, зокрема, у Києві, Сімферополі. Вернадський пропонував кандидатуру Лучицького у дійсні члени АН СРСР по Геолого-географічному відділенню (1943). Листувався, до кінця життя підтримував тісний зв'язок.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 29 – с. 285–286; 43 – за покаж.; 44 – с. 265; 46 – с. 583–604; 49 – с. 138–139; 78 – с. 132]

ЛУЧИЦЬКИЙ Іван Васильович (02/14.06.1845 – 22.08.1918) – історик, громадський діяч. Закінчив *Київський університет* (1866). Доцент кафедри загальної історії цього університету (від 1874), екстраординарний (від 1877), ординарний (1888) професор, заслужений ординарний професор кафедри всесвітньої історії (1898–1903). Гласний Золотоніського повітового і Полтавської губернії земств, Київської міської думи. Член-засновник *Українського наукового*

товариства (1907). Депутат III Державної думи Російської імперії від Києва (1907–1912). На засіданнях думи публічно виступав на захист української мови і прав українців на рідну мову у судочинстві й освіті. У Петербурзі водночас із парламентською діяльністю викладав на Вищих жіночих курсах, у Психоневрологічному інституті й Петербурзькому університеті. Член-кореспондент Петербурзької АН (1908). У 1917 повернувся до Києва. Один із засновників Української федерально-демократичної партії. Батько *В. І. Лучицького*.

Вернадський багато років співпрацював із *І. В. Лучицьким* у кадетській партії. Листувався, згадував у щоденнику. Докладав зусиль для придбання рукописів і бібліотеки історика до фондів ВБУ. Учні *І. В. Лучицького* – *М. П. Василенко*, *Д. М. Петрушевський* – були близькими друзями Вернадського.

[7 – с. 104; 43 – с. 411, 416, 420, 445; 49 – с. 140–143]

Вернадський був знайомий із дружиною Лучицького письменницею, перекладачкою і видавчиною **Марією Вікторівною Лучицькою** (уродж. Требинська; 16/28.12.1852 – 1924), звертався листом до неї у справі придбання бібліотеки покійного чоловіка. Закінчила Київський інститут шляхетних дівчат. Добре володіла французькою, англійською, німецькою, італійською, іспанською, португальською, шведською, данською, норвезькою, латинською мовами. Співпрацювала з Харківським товариством розповсюдження серед народу грамотності, зокрема з головою видавничого відділу *С. В. Русовою* у справі перекладу творів всесвітньовідомих авторів. За редакторства й у перекладі вийшли збірники творів скандинавських письменників, зібрання творів *Г. Ібсена* (8 т.), *В. Гюго* (22 т.), *Е. Золя* (48 т.). Працювала позаштатною експерткою для книжок іноземними мовами ВБУ з 8 грудня 1920.

[43 – с. 420, 445; 49 – с. 136–137]

У листуванні Вернадський згадує також дочку *І. В. і М. В. Лучицьких Ольгу Іванівну Чолганську-Лучицьку* (01/13.09.1880 – 1959), з якою також, очевидно, був знайомий. Закінчила Вищі жіночі курси (1909). Вийшла заміж за адвоката й літератора *Л. Е. Чолганського*. Пізніше розлучилася, проживала разом із батьками, була близьким другом *М. П. Василенка*. Від 1919 працювала каталогізаторкою у *Національній бібліотеці України і Комісії для складання словника української живої мови УАН*. Водночас завідувачка наукової бібліотеки Київського рентгенологічного інституту (від 1921). Працювала також у бібліотеці Інституту шкіряної промисловості у Москві (1930-ті).

[46 – с. 542; 48 – с. 118]

ЛЬОВШИН Олександр Михайлович (10/22.10.1875 – 1946, за ін. відом. 1947) – ботанік, фізіолог рослин, селекціонер. Закінчив Московський університет (1901) і *Київський університет* (1903). Хранитель ботанічного кабінету

в Київському університеті (1903–1906), від 1908 читав лекції з ботаніки в університеті. Очолював кафедру ботаніки на Київських вищих жіночих курсах. Призначений (жовтень 1914) в. о. екстраординарного професора кафедри ботаніки у Саратовському університеті, продовжував викладати у Київському університеті (на той час евакуйованому до Саратова). Від травня 1917 в. о. екстраординарного професора кафедри ботаніки Київського університету, секретар фізико-математичного факультету університету (від 1918). На початку 1920-х працював в агрономічному кабінеті Новоросійського університету в Одесі, пізніше у «Цукротресті» і Науковому інституті селекції у Києві. Від 1933 керівник кафедри фізіології рослин Київського університету, професор кафедри анатомії та фізіології рослин (від 1939). Старший науковий співробітник Інституту ботаніки АН УРСР (1941). В окупованому Києві – співробітник Інституту ботаніки.

Як секретар фізико-математичного факультету Київського університету у 1919 звертався до В. І. Вернадського з запрошенням на засідання факультету. Академік згадував Льовшина у книзі про *живу речовину*.

[16 – с. 254; 49 – с. 508]

ЛЮБАВСЬКИЙ Матвій Кузьмович (01/13.08.1860 – 22.11.1936) – історик. Закінчив Московський університет (1882). Приват-доцент, потім професор (1901–1907), ректор Московського університету (1911–1917). Працював у Головархіві (1918), директор Давньосховища Московського історичного архіву. Влітку 1918 був обраний деканом історико-філологічного факультету і завідувачем кафедри загальної і російської історії новоутвореного *Катеринославського університету*. Невдовзі у 1919 повернувся до Московського університету. Академік АН СРСР (1929). Необгрунтовано обвинувачений по «академічній справі» (1930). Заарештований і висланий до Уфі. Співробітник Башкирського науково-дослідного інституту національної культури в Уфі (1931–1936).

Вернадський знав Любавського особисто, згадував у щоденнику і, зокрема, як можливого академіка Академії в Києві, яку дозволить денікінська влада.

[7 – с. 119, 160]

ЛЮБИМЕНКО Володимир Миколайович (04/16.01.1873 – 14.09.1937) – ботанік, фізіолог рослин. Академік ВУАН (1929). Закінчив Лісовий інститут у Петербурзі (1898), а також екстерном Петербурзький університет (1902). Стажувався у Німеччині та Франції. Ботанік Нікітського ботанічного саду в Криму (1908–1913). У Ленінградському ботанічному саду (1914–1937): консерватор, науковий співробітник, завідувач лабораторії. Водночас професор Петроградського університету (1915–1924), Хіміко-фармацевтичного інституту (1922–1930), Військово-медичної академії (1924–1929). Член-кореспондент РАН (1922). Завідувач відділу хімічної фізіології рослин Інституту ботаніки

ВУАН / АН УРСР у Києві (1929–1937). Організував лабораторії фізіології рослин у Києві, Харкові, Нікітському ботанічному саду, Ленінграді.

Вернадський, очевидно, був знайомий із Любименком ще по Петроградському університету. Згадував у листуванні, спілкувався по роботі в Комісії з історії знань і, можливо, також у ВУАН.

[47 – с. 400]

ЛЮБИЩЕВ (Любіщев) Олександр Олександрович (24.03/05.04.1890 – 31.08.1972) – ентомолог, біолог, філософ, теоретик науки. Закінчив Петербурзький університет (1911). Працював старшим асистентом кафедри гістології *Таврійського університету* у Сімферополі (1918–1921), Пермському університеті (1921–1927). Професор кафедри зоології Самарського сільськогосподарського інституту (1927–1930); у ВНДІ захисту рослин у Ленінграді (1930–1937). Завідувач відділу екології Інституту зоології АН УРСР у Києві (1936–1941), водночас в Українському НДІ плідівництва (1938–1941). Під час війни (1941–1945) професор кафедри зоології Педагогічного інституту у Пржевальську, завідувач еколого-ентомологічного відділу Киргизької філії АН СРСР у Фрунзе. Завідувач кафедри зоології Ульяновського педагогічного інституту (1950–1955). Досліджував проблеми еволюційного вчення, прихильник номогенезу. Сформулював поняття природної системи.

Вернадський, ймовірно, був особисто знайомий із Любищевим по Таврійському університету. Ім'я ентомолога згадував у листі до академіка в 1921 його учень *С. П. Попов*.

[47 – с. 125]

ЛЮБОЩИНСЬКІ – родина сестри дружини В. І. Вернадського Ганни Єгорівни Старицької і земського діяча Тамбовської губернії Марка Марковича Любощинського. Протягом багатьох років Любощинські відвідували рідних у Полтаві, відпочивали на дачі Вернадських у *Шишаках*, дачі Бакуніних у Криму. Любощинські часто згадуються у щоденнику академіка (1917–1921), родинному листуванні часів перебування Вернадських в Україні. В архіві Вернадського збереглося багато листів членів родини Любощинських.

[1 – оп. 3, спр. 1011, 1012; 7 – 10 (в усіх за показ.); 23 – с. 243–245; 49 – за показ.; 79 – с. 112–119]

ЛЮБОЩИНСЬКА Ганна Єгорівна (уродж. Старицькая; 05/17.04 або 06/19.04.1865 – 02.04.1930) – сестра *Н. Є. Вернадської*, дружина *М. М. Любощинського*. Любощинським належали у Москві два будинки (Зубовський бул., буд. № 15): садибний будинок і дохідний будинок (1912), у якому протягом багатьох років мешкали Шаховські, Кокошкіни, Бакуніни, Новгородцєви, Булгакови, Старицькі, інші друзі та родичі господарів.

ЛЮБОЩИНСЬКИЙ Марко Маркович (25.01/06.02.1864, за ін. відом. 1865–1952, за ін. відом. 1953) – юрист, агроном, земський діяч. Онук М. І. Пирогова. Закінчив Училище правознавства у Петербурзі (1887), Сільськогосподарські курси І. О. Стебута (1894). Свій маєток Нікольське (Тамбовська губернія) перетворив на зразкове високопродуктивне господарство. Власник винокурного заводу. Повітовий гласний Козловського земства (від 1892), губернський гласний (1895–1906). Протягом 15 років науковий співробітник Козловської дослідної станції. Переїхав до Москви. Займався управлінням справами приватних осіб та організацією адміністративно-господарського нагляду за будівництвом житлових будинків. Після 1917 неодноразово заарештовувався більшовицькими каральними органами як «соціально чужий», під арештом і на засланні в Сибіру (1924–1926) разом із дочкою Наталією. Від 1926 за сприяння В. І. Вернадського працював завгоспом у радгоспі при Дослідній сапропелевій станції АН СРСР у Залуччі, науковим співробітником КЕПС. За сприяння В. І. Вернадського, К. П. Пешкової і свого сина Марка, який вніс 60 тис. золотих рублів за дозвіл виїхати з СРСР на лікування очей, поїхав до Чехословаччини (1932). Емігрував. Жив у свого сина Павла у Болгарії (1938). Після закінчення Другої світової війни неодноразово направляв прохання про повернення до СРСР, які не були задоволені.

У родині було 9 дітей:

Софія Марківна Любощинська (1889–1979) (*С. М. Бакуніна*).

Марко Маркович Любощинський молодший (Маркуша; 1891–1980). Навчався на природничому відділенні Московського університету. Юнкер Костянтинівського артилерійського училища у Петрограді. Мобілізований (1919), служив при англійському авіаційному загоні. Одружений (від 1919) на Вірі Михайлівні Герценштейн (?–1978). В еміграції в Чехословаччині. Керуючий готелем на курорті Піщани. Жив в Індії (1938–1945), куди магараджа Бхопала запросив його завідувати справами і палацами. Після війни повернувся до Чехословаччини. Вернадський брав Маркушу до Канади і США, куди їздив на геологічний конгрес у 1913 в Оттаві.

[7 – с. 145, 161, 197; 8 – с. 143–145]

Марія Марківна Любощинська (у шлюбі Фокіна; 1894–1988). Закінчила університет А. Л. Шанявського у Москві. Працювала у Головліскомі, Головархіві (1918–1919). Вийшла заміж у 1919 за історика і геолога Анатолія Михайловича Фокіна (1892–1979). Працювала бібліотекаркою Московської консерваторії.

Георгій Маркович Любощинський (1897–1921). Закінчив гімназію О. Ю. Фльорова у Москві. Вчився у Московській консерваторії та на фізико-математичному факультеті Московського університету.

Володимир Маркович Любощинський (1899 – 1919 ?). Навчався на юридичному факультеті Московського університету і в Московській консерваторії

(1918–1919). Від літа 1919 у Добровольчій армії. Зник безвісти. За іншими відомостями, помер від тифу у Криму в 1919.

[8 – с. 58]

Наталія Марківна Любошинська (у шлюбі Мостова; 1901–1996, за ін. відом. 1997). Випускниця Московської консерваторії по класу скрипки (1923). Заарештована (1924). Засуджена до 5 років заслання. Звільнена без обмеження проживання (1929). Повернулася до Москви, служила у різних оркестрах. Вийшла заміж за колишнього офіцера Бориса Володимировича Мостового (1879/82?–1937). Грала в оркестрі Центрального дитячого театру (1943–1960). Вернадський був її хрещеним батьком.

Ганна (Ася) Марківна Любошинська (у шлюбі Сербіна; 1902–1986). В юності здобула домашню освіту. Дружина юриста Євгена Яковича Сербіна (1890–1972). Присвятила життя винятково вихованню дітей і онуків. Кілька років провела в еміграції у Франції, потім повернулася до СРСР.

Павло Маркович Любошинський (21.03.1906 – 28.03.1992) – інженер-лісівник. В еміграції в Чехословаччині (1922). Жив у брата Марка Марковича. Закінчив хімічне відділення Празького університету і лісове відділення Софійського університету. Багато років працював у Болгарії директором лісового господарства. Повернувся до СРСР (1955). Працював у Внуковському лісництві під Москвою.

Дмитро Маркович Любошинський (1909, за ін. відом. 1911–1989). Залишився з батьками. У 1930-ті неодноразово піддавався арештам і засланням (Новосибірськ, Ухта). Жив у Караганді. Мав незакінчену вищу освіту, проте став висококваліфікованим інженером вугільної промисловості. Доктор технічних наук.

ЛЯХОВИЧ Костянтин Іванович (06/18.08.1885 – 16.04.1921) – політичний діяч, журналіст, архівіст. Зять і товариш *В. Г. Короленка*, чоловік його дочки Наталії Володимирівни. Закінчив Олександрівське реальне училище у Полтаві. У 1905 брав участь у революційних подіях у Полтаві. За політичну діяльність засуджений на довічне заслання до Сибіру (1909), однак утік з-під арешту й емігрував. Жив у Франції та Італії. Працював журналістом у соціалістичних газетах. Закінчив Тулузький університет. У 1917 повернувся до Полтави. Був обраний гласним міської думи і депутатом місцевої ради робітничих і солдатських депутатів. За гетьманського режиму двічі перебував під арештом. Перший завідувач Центрального історичного архіву Полтавщини від серпня 1918. Від 1919 завідувач підвідділу літератури і мистецтва Товариства Полтавського губернського відділу освіти. Організував збір у Полтавській губернії документів з історії краю та революційного руху, передав до Полтавського краєзнавчого музею значну колекцію мистецьких творів і старожитностей. Секретар

В. Г. Короленка (від 1920). У 1921 заарештований каральними органами більшовиків. В ув'язненні захворів на тиф, помер незабаром після звільнення.

Вернадський був особисто знайомий із Ляховичем, згадував у щоденнику.
[7 – с. 72, 90, 120, 228]

ЛЯХОВИЧ Наталія Володимирівна (уродж. Короленко; 01/13.08.1888 – 14.12.1950) – літераторка. Дочка *В. Г. Короленка*. Дружина *К. І. Ляховича*. Вчилася на юридичному факультеті Вищих (Бестужевських) жіночих курсах у Петербурзі (1909–1911). Вийшла до Франції (1912). Прослухала курс із малюнку і скульптури у Тулузькій академії мистецтв. Повернулася у Полтаву (1916). Після смерті батька входила до редакторської комісії з опрацювання архіву В. Г. Короленка. Переїхала до Москви (1932). Займалася підготовкою до видання творів батька, зокрема неопублікованих. Щороку приїздила до Полтави, сприяла розвитку музею В. Г. Короленка. Бабуся *Н. С. Ляхович*.

Вернадський згадував Ляхович у щоденнику, листуванні, зустрічався з нею в евакуації у Боровому.

[13 – с. 341, 309; 15 – с. 31; 46 – с. 255; 49 – с. 857, 940]

ЛЯХОВИЧ Наталія Сергіївна (1939 – 08.11.2018) – поетеса. Правнучка *В. Г. Короленка*, дочка його онуки Софії Костянтинівни Ляхович (1914–1993) і Сергія Івановича Шигальова (1895–1942). Домашнє ім'я Туся. Закінчила агрономічний факультет Московської сільськогосподарської академії ім. К. А. Тімірязєва (1963). Працювала у Полтавському краєзнавчому музеї, Полтавському педагогічному інституті.

На прохання дочок В. Г. Короленка – сестер *С. В. Короленко* і *Н. В. Ляхович*, Вернадський у 1942 улаштував Тусю до дитячого санаторію у Боровому, де жили евакуйовані з Москви академіки. Разом із Тусею в Казахстані перебувала її бабуся *Н. В. Ляхович*. Про Тусю Вернадський писав у листах.

[15 – с. 31–32; 49 – с. 855, 939, 970]

МАГДЕНКО Василь Петрович (06/18.04.1854 – не раніше 1920) – ветеринарний лікар, зоотехнік. Землевласник у Новомосковському повіті Катеринославської губернії, колекціонер. Гласний губернського земства (1887–1890). Потрапив до Криму в 1920, де працював старшим асистентом *Таврійського університету* по кафедрі зоотехнії. Подальша доля невідома.

Вернадський згадував Магденка у кримському щоденнику (1920) як давнього знайомого «кузена *С. О. Короленка*» (чоловіка своєї сестри *Катерини Іванівни Короленко*).

[8 – с. 68]

Вернадський міг бути також знайомий із братом В. П. Магденка **Олексієм Петровичем Магденком** (09/21.03.1853 – ?), який був землевласником у Кременчуцькому повіті, мировим суддею, предводителем дворянства повіту (1889–1895). За деякими відомостями, був предводителем дворянства Ігуменського повіту Мінської губернії (1905). Вернадський мав намір відвідати Магденка під час експедиції в 1890 у Кременчуці.

[22 – с. 65]

МАЗУРЕНКО Юрій Петрович (19.06/01.07.1885 – 03.11.1937) – радянський політичний і державний діяч, правознавець. Закінчив юридичний факультет Петербурзького університету (1914). За революційну діяльність (1905–1907) заарештований і засуджений до року ув'язнення. З 1915 у російській армії. У грудні 1917 – січні 1918 голова Військового комітету Південно-Західного та Румунського фронтів у Києві. З травня 1918 член УСДРП. Брав участь в організації повстання проти режиму *П. П. Скоропадського*. На початку 1919 комісар культури і мистецтв УНР. Від 1922 заступник завідувача, а у 1925–1930 завідувач відділу кодифікації та член колегії Наркомюсту УСРР. Водночас професор юридичного факультету Харківського інституту народного господарства. Від 1923 член КП(б)У. Входив до складу керівних і дорадчих органів Наркомосу УСРР та ВУАН. Згодом працював у Держплані та Наркомгоспі УСРР. У грудні 1934 заарештований у сфабрикованій справі «контрреволюційної боротьбистської організації», невдовзі засуджений до 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна. Покарання відбував у Соловецькому таборі особливого призначення. За рішенням «трійки НКВС» страчений в урочищі Сандармох поблизу Медвеж'єгорська (Карелія).

Був присутній на Раді ВУАН 3 травня 1928 у Києві, на якій під головуванням В. І. Вернадського обрано нового президента ВУАН *Д. К. Заболотного*.

[55 – с. 454–455]

МАЙБОРОДА Сергій Миколайович (1859 – ?) – правознавець, суддя, державний діяч. Закінчив Харківський університет (1883). У 1888–1900 працював на різних посадах в окружних судах у Катеринославі, Єлисаветграді, Баку. Товариш (заступник) голови Кишинівського окружного суду з цивільного відділення (1900–1904). Член Харківської судової палати по цивільному департаменту (1904–1911), товариш (заступник) оберпрокурора Громадського касаційного департаменту (жовтень 1911), Селянського департаменту (від листопада 1912) Урядового сенату. Член ради Міністерства юстиції (1917). Повернувся в Україну. Сенатор Державного сенату Української Держави (від липня 1918). Запропонував у дарунок *Національній бібліотеці України* книжки власної юридичної бібліотеки, що зберігалася у Науковому товаристві в Києві і Петрограді.

Восени 1919 працював юрисконсультутом у градоначальстві Києва. Подальша доля невідома.

Вернадський був знайомий із Майбородою, згадував у щоденнику в 1919.
[7 – с. 133, 176, 177; 43 – с. 409, 426]

МАКАРЕНКО Костянтин Гнатович – полковник у відставці, гласний Катеринославської міської думи (1912), член Катеринославської міської управи, в. о. міського голови (1917), товариш (заступник) міського голови (1918).

Вернадський спілкувався з Макаренком, зокрема, у Києві в 1918 на засіданні *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України* з приводу відкриття університету у Катеринославі.

[43 – с. 522]

МАКЛЕЦОВ (Маклсцов) Олександр Васильович (22.10/03.11, за ін. відом. 03/15.11.1884 – 07.09.1948) – юрист, публіцист. Закінчив Харківський університет (1908). Приват-доцент, професор Харківського університету (1912–1919). Під час Першої світової війни викладав в евакуйованому до Харкова Новоолександрійському інституті сільського господарства і лісівництва. Гласний Харківської міської думи (від липня 1917). Емігрував до Югославії (1920). Мешкав у Празі (від 1921). Займався викладацькою діяльністю, професор університету у Любляні (від 1926).

Вернадський згадував зустрічі та спілкування з Маклецовим восени 1919 у Харкові, вони також разом їхали до Ростова-на-Дону.

[7 – с. 183]

МАКСИМЕНКО Федір Пилипович (23.01/04.02.1897, за ін. відом. 1896 – 06.07.1983) – бібліограф, книгознавець. Закінчив Катеринославську духовну семінарію (1917), історичне відділення факультету гуманітарних наук Київського ІНО (1925). Навчався на історико-філологічному факультеті *Київського університету* (1917–1918). Працював у Бахмуті бібліотекарем відділу народної освіти (від 1919). Завідувач місцевого краєзнавчого музею, а також завідувач бібліотеки у Костянтинівці. Від 1923 на різних посадах у ВБУ, науковий співробітник (1931–1933). Звільнений із ВБУ під час «чистки академічних установ» (1933). Потім працював у різних організаціях, на різних посадах у бібліотеці Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (1938–1941). Від 1946 у бібліотеці Львівського університету ім. І. Я. Франка: завідувач відділу бібліографії (1946–1951), заступник директора з наукової роботи (1950–1974), завідувач відділу рукописів і рідкісних книг (1974–1983).

Вернадський, ймовірно, познайомився з Максименком наприкінці 1926 у Ленінграді, куди той був відраджений у справах комплектування ВБУ і мав віддати академіка за вказівкою директора ВБУ *С. П. Постернака*.

[47 – с. 178]

МАКСИМОВИЧ Михайло Олександрович (03/15.09.1804 – 10/22.11.1873) – учений-енциклопедист, історик, фольклорист, етнограф, природознавець. Перший ректор *Київського університету* (1834–1835). Навчався (1819–1821) на словесному відділенні філософського факультету Московського університету, згодом на фізико-математичному відділенні, яке й закінчив (1823). Викладав ботаніку і садівництво у Землеробській школі (1825–1829). Завідувач Ботанічного саду і гербарію, ад'юнкт (від 1829), ординарний професор (від 1833) кафедри ботаніки Московського університету. Ординарний професор (від 1834) і декан першого відділення філософського факультету новоствореного Київського університету, його ректор. Вийшов у відставку (наприкінці 1840) й оселився у своєму маєткові Михайлова гора неподалік Канева (1845). Займався науковою, літературною і громадською діяльністю. Один з організаторів Тимчасової комісії для розгляду давніх актів (1843) і редактор історичних і літературних пам'яток, видавав альманахи «Киевлянин» (1840–1841; 1850), «Украинец» (1859; 1864). Член-кореспондент Петербурзької АН (1871).

Вернадський згадував ім'я Максимовича у спогадах про батька *І. В. Вернадського*, який був з істориком і природознавцем у добрих стосунках. Вернадський згадував також у батьківському домі книжку Максимовича «Размышления о природе».

[9 – с. 177; 12 – с. 192]

МАЛИНОВСЬКИЙ Іоаникій (Іоанникій, Оникій) Олексійович (04/16.11.1868 – 12.01.1932) – правознавець, історик права. Академік ВУАН (1925). Закінчив *Київський університет* (1892). Викладав у Київському кадетському корпусі, учителював. У Київському університеті (від 1895): професорський стипендіат, приват-доцент, доцент кафедри історії руського права. У Томському університеті (від 1898): екстраординарний, ординарний (1904) професор кафедри історії російського права. Звільнений (1911) з університету за публікацію праці «Кровавая месть и смертные казни» (1908–1909). Від 1913 екстраординарний, з 1914 ординарний професор Варшавського університету (1915 переведений до Ростова-на-Дону, 1917 перейменований на Донський університет). Протягом двох тижнів (серпень 1919) виконував обов'язки начальника управління народної освіти уряду *А. І. Денікіна*. Заарештований більшовицькими каральними органами за «контрреволюційну діяльність» і засуджений до розстрілу (літо 1920). Завдяки клопотанню наукової громадськості і відомих діячів вирок замінено на 15 років позбавлення волі, які внаслідок амністії (1921) трансформувалися у п'ятирічне ув'язнення. Був відправлений до табору під Москвою, де перебував до 1924. *Українська академія наук* ще у березні 1919 намагалася обрати Малиновського академіком на кафедрі історії західноруського та українського права. Після обрання академіком переїхав до Києва (1926) та очолив Комісію з вивчення звичаєвого права ВУАН. Голова

Товариства українських правників і заступник голови Історичного товариства Нестора-Літописця. Під час «чистки» ВУАН (1930) був звільнений з посад і виключений зі складу академії.

Вернадський у щоденниках (жовтень 1917) згадував Малиновського як претендента на посаду редактора часопису Міністерства народної освіти. Про безпосереднє їхнє спілкування йдеться у записах у період двох поїздок Вернадського по справах УАН до Ростова-на-Дону (кінець 1919), де Малиновський посприяв збереженню Академії, коли денікінська влада збиралася її закрити. У Ростові-на-Дону Вернадський зупинявся у квартирі Малиновського. Листувався з ним у 1921, клопотався про його звільнення. Згадував у щоденнику молодшу дочку правника, педагогиню Ольгу Іоаннікіївну Малиновську.

[7 – за покаж.; 43 – с. 281; 45 – с. 314; 46 – с. 608–611]

До Вернадського в 1921 у справі допомоги заарештованому батьку зверталася дочка Малиновського Євгенія Іоаннікіївна Рисс (1900–1982), медикина, дружина юриста й економіста Цезаря Георгійовича Рисса (1898–1972).

[49 – с. 146]

Імовірно, Вернадський був знайомий також і з дружиною Малиновського, педагогинєю, дочкою О. Я. Кониського Марією Олександрівною Малиновською (1870, за ін. відом. 1871–1941), а також з їхньою третьою дочкою Марією Іоаннікіївною Ходжаєвою (1899–?).

МАЛІНІН Іван Михайлович (06/18.10.1883 – 10.03.1961) – педагог, психолог. Закінчив Новоросійський університет в Одесі (1908). Асистент лабораторії експериментальної психології (від 1910), приват-доцент університету (від 1912). Попечитель Одеського навчального округу (восени 1917; 1919), потім комісар у справах російської школи. За протекцією *П. І. Новгородцева* призначений начальником управління народної освіти уряду *А. І. Денікіна*. В еміграції в Югославії з весни 1920. Директор російсько-сербської чоловічої гімназії у Белграді (1925–1942). Завідувач Російської публічної бібліотеки у Белграді з 1944. Разом із дружиною прийняв радянське громадянство (1948). У 1951 був висланий до Болгарії, викладав у педагогічному і медичному інститутах у Пловдиві.

Вернадський був знайомий з Малініним із 1917. Спілкувався у Києві (1918), а в Ростові-на-Дону (осінь 1919) через Малініна провадив заходи зі збереження УАН, коли денікінська влада збиралася її закрити.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.]

МАМЧИЧ Софія Олександрівна (уродж. Константинович; 18/30.06.1864 – 1942) – двоюрідна сестра В. І. Вернадського по материнській лінії. Дочка генерал-лейтенанта, губернатора Бессарабії (1883–1899) Олександра Петровича

Константиновича (1832–1903) і Софії Антонівни (уродж. Ілляшенко, 1840–1896). Вийшла заміж (1886) за Є. О. Мамчича. До 1917 жила в Кишиневі, Кременчуці. Син Олег Євгенович Мамчич був випускником Олександрівського ліцею (1909), імовірно, служив у канцелярії Державної ради у Петербурзі. Зник безвісти під час громадянської війни.

Вернадський після Жовтневого перевороту 1917 фінансово допомагав Мамчич, яка мешкала у Кременчуці, листувався з нею. Є багато згадок у щоденнику.

[1 – оп. 3, спр. 1475, арк. 4; 11 – с. 16; 12 – за покаж.; 13 – за покаж.; 49 – с. 944–957]

Чоловік **Мамчич Євген Олександрович** (1849–1917?) – дійсний статський радник (1908). Катеринославський (1892–1893) і Вітебський (1893–1898) віцегубернатор. Почесний мировий суддя по Кременчуцькому повіту Полтавської губернії.

Вернадський вказував у щоденнику, що Є. О. Мамчич був «улюбленцем його матері».

[11 – с. 16]

Рідна сестра Наталії Олександрівни Булацель (08/20.08.1867 – 1938?).

Рідна сестра Катерини Олександрівни Черноярової (у першому шлюбі Галенковська; 13/25.03.1863 – 1942). Вийшла заміж (1885) за офіцера Павла Андрійовича Галенковського (1861–?), а після розлучення (1905) – за підполковника у запасі Леоніда Миколайовича Черноярова (1860–?). Дочка від першого шлюбу Єлизавета Павлівна (у шлюбі Супрунова; 1894–1943) працювала у Москві в бібліотеках Текстильного інституту, потім Всесоюзної торгової палати (1929–1936). Референтка В. І. Вернадського в БІОГЕЛ АН СРСР (1936–1937). У вересні 1937 була заарештована у сфальсифікованій справі, засуджена на 5 років ВТТ. Незабаром після закінчення терміну покарання померла у засланні у Кінешмі.

В архіві Вернадського збереглися листи К. О. Черноярової до *Н. Є. Вернадської* (за 1934–1942).

[1 – оп. 7, спр. 462; 11 – с. 16–17]

МАНУЙЛОВ Олександр Аполлонович (22.03/03.04.1861 – 20.07.1929) – економіст, педагог. Закінчив Новоросійський університет в Одесі (1883). Продовжив навчання у Німеччині. У Московському університеті з 1888: приват-доцент, завідувач кафедри політичної економії і статистики юридичного факультету (від 1899), екстраординарний (від 1901), ординарний професор (1903). Ректор Московського університету (1905–1911). Викладав у Комерційному інституті, в Університеті ім. А. Л. Шанявського і на Вищих жіночих курсах у Москві. Міністр освіти Тимчасового уряду Росії (березень–ли-

пень 1917). Був запрошений для організації навчального процесу в *Катеринославському університеті* (1918). Брав участь у створенні кафедри політичної економії та юридичного факультету. Завідувач кафедри політичної економії Катеринославського університету (1918–1920). Водночас викладав у *Катеринославському гірничому інституті* (1919). Після повернення до Москви (кінець 1920) консультант наркома фінансів. Брав активну участь у проведенні грошової реформи (1922), член правління Державного банку СРСР (від 1924) у Москві. Професор кафедри політичної економії в Інституті народного господарства ім. Г. В. Плеханова.

Вернадський згадував Мануйлова у щоденнику (1918–1919).

[7 – с. 91, 165, 188, 193]

МАРКЕВИЧ Арсеній Іванович (30.03/11.04, за ін. відом. 31.03/12.04.1855 – 17.01 або 18.01.1942) – історик, сходознавець, архівіст, бібліограф. Закінчив Варшавський університет (1876). Працював викладачем російської мови і словесності в гімназіях (1876–1883, Хелм, Шавли / Шяуляй; 1883–1907, Сімферополь). Директор Сімферопольського дитячого притулку графині Адлерберг (1911–1918). Керівник справами (1891–1908), голова (1908–1923) Таврійської вченої архівної комісії у Сімферополі, очолював її правонаступника Таврійське товариство історії, археології та етнографії (1923–1931). Співзасновник, доцент, позаштатний професор *Таврійського університету* (від 1918). Працював архіваріусом Кримського центрального архівного управління (1919–1926). Викладав у Кримському педагогічному інституті (до 1930). Член-кореспондент АН СРСР (1927). Член Одеського товариства історії та старожитностей, багатьох губернських учених архівних комісій. Почесний член Таврійської вченої архівної комісії. В останні роки життя мешкав у Ленінграді.

Вернадський співпрацював із Маркевичем у Сімферополі (1920–1921). Листувався, згадував у щоденнику. Ймовірно, могли бачитися у Ленінграді (початок 1930-х).

[8 – с. 81; 46 – с. 612–625; 49 – с. 529, 531, 800, 811]

Вернадські, очевидно, були знайомі також із дружиною Маркевича педагогінею Ганною Миколаївною Маркевич (уродж. Плешкова; 1862–1941), яка згадується у листуванні. Згадуються також дочка Маркевичів Катерина Арсенівна Кошлякова (1894–1981) і зять Микола Сергійович Кошляков (1891–1958).

МАРТОС Борис Миколайович (20.05/01.06.1879 – 19.09.1977) – громадський, політичний, кооперативний діяч, економіст. Закінчив математичний факультет Харківського університету (1908). Брав активну участь в українському національно-демократичному русі. Викладав у гімназіях і на вищих курсах у Харкові (від 1906). Працював у Волинському губернському земстві (від 1909).

На Кубані (від 1911): керівник фінансового відділу управління Чорноморсько-Кубанської залізниці, член дирекції кооперативу «Союз-Банку». Від 1913 інспектор кооперації Полтавського губернського земства, організатор кооперативних товариств, голова ради Дніпровського союзу споживчих товариств. Член УЦР і Малої ради (1917). Член ЦК і заступник голови Селянської спілки. У червні–серпні 1917 генеральний секретар земельних справ Генерального секретаріату УЦР. За Гетьманату у 1918 голова управи Центрального українського кооперативного комітету. Співзасновник і викладач Київського кооперативного інституту. Від грудня 1918 міністр продовольчих справ, а у квітні–серпні 1919 міністр фінансів і голова Ради народних міністрів УНР. В еміграції з 1920. Доцент (1922–1924), професор (1924–1935) Української господарської академії у Подєбрадах (Чехословаччина). Директор Українського технічно-господарського інституту (1936–1938). Після Другої світової війни у Мюнхені: засновник і ректор Української високої економічної школи (1945–1949), президент (1954–1956), віцепрезидент (1956–1957), секретар наукової ради Інституту з вивчення СРСР (1957–1958). Емігрував до США (1958). Дійсний член НТШ і УВАН (1946).

Вернадський міг бути знайомий із Мартосом, згадував його у листі до *М. П. Василенка* (грудень 1917).

[45 – с. 256]

«МАТЕРІАЛИ ДО ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ: КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ПОВІТ» (ориг. назва: Кременчугский уезд. Отчет Полтавскому губернскому земству. – Материалы к оценке земель Полтавской губернии) – праця Вернадського, підготовлена за підсумками участі ученого в комплексній експедиції на *Полтавщину* під керівництвом *В. В. Докучаєва*.

У липні–серпні 1890 Вернадський брав участь у започаткованій *В. В. Докучаєвим* експедиції з дослідження ґрунтів у Полтавській губернії, зокрема Кременчуцького повіту. Дослідження включали також спостереження щодо геології й рослинності краю. Досліди Вернадського щодо геологічної будови, ґрунтового покриву, природних умов Кременчуцького повіту були опубліковані 1892 в 15-му випуску «Праць» експедиції («Материалы к оценке земель Полтавской губернии»), який супроводжувався ґрунтовою картою повіту (Вернадський брав участь і в складанні зведеної ґрунтової карти Полтавської губернії в масштабі 10 верст в 1 дюймі (1: 420 000). Крім того, учений подав ландшафтні описи окремих місцевостей.

В опублікованій роботі Вернадського з описом механічного складу, властивостей, розподілу й генезису ґрунтів Кременчуцького повіту робиться акцент на ролі *живої речовини* в ґрунтоутворенні й на новій методиці вивчення ґрунтів. Значення живих істот як ґрунтоутворювачів у степах, за висновком ученого, заслуговує серйозного вивчення, але воно повинне базуватися на біологічних

спостереженнях життя у різні пори року й не може бути результатом звичайного ґрунтового дослідження. У числі спостережень і узагальнень Вернадський виклав свою точку зору на утворення гіпсу й формування супіщаного чорнозему на схилах. Вернадський також висловлював оригінальні погляди на походження, хімізм і стадії розвитку солонців, розглядав питання про вплив розчинів солей на ті силікати й глини, які з ними стикаються. Учений не лише описав ґрунтові профілі, а й зробив припущення про існування на цих територіях у давнину системи різноманітних прісноводних басейнів (озер).

[18; 31 – с. 21–103; 32 – с. 361–435; 39 – с. 399–485; 100]

МАЦІЄВИЧ Костянтин (Кость) Андріанович (18/30.05.1873 – 02.04.1942) – учений-агроном, кооператор, дипломат. Закінчив Новоолександрійський інститут сільського господарства і лісівництва (1898). Відтоді вчений секретар Полтавського товариства сільського господарства. Водночас агроном Полтавського повітового земства (від 1900), Саратовського губернського земства (1901–1905). Повернувся на Київщину (1906). Редактор видань «Хлібороб», «Агрономический журнал», «Южно-Русская сельскохозяйственная газета» та ін. (1907–1915). Агроном Харківського товариства сільського господарства, заступник голови Комітету сприяння сільськогосподарській кооперації (1912–1915). Викладав у Петрограді (1915–1917). Завідувач економічного відділу Всеросійського земського союзу. Член УЦР, заступник генерального секретаря земельних справ (серпень–грудень 1917). Заступник голови Всеукраїнського земського союзу. Заступник голови ради Центрального українського кооперативного комітету. Керівник делегацій на переговорах УНР з країнами Антанти (січень – лютий 1919). Міністр закордонних справ УНР (лютий–квітень 1919). Голова дипломатичної місії УНР у Румунії (червень 1919). Водночас керуючий справами посольства УНР в Болгарії (від листопада 1920). У Чехословаччині (від 1925): завідувач кафедри, декан Української господарської академії (1927–1928), професор Українського технічно-господарського інституту в Празі (1935).

Вернадський міг знати Мацієвича особисто, згадував його у київському щоденнику (1918) щодо земельного питання в Українській Державі.

[7 – с. 76, 98]

МЕДВЕДСВ Анатолій Костянтинович (18/30.11.1863 – 12.12.1921) – біохімік, фізіолог. Навчався у Петербурзькому університеті (1881–1884), закінчив Військово-медичну академію в Петербурзі (1888). Працював судовим лікарем на кораблях військово-морського флоту (до 1892), у Військово-медичній академії (1893–1895). У Новоросійському університеті в Одесі (від 1895): екстраординарний (1901), ординарний професор (1902), організував і був першим

завідувачем кафедри фізіологічної хімії (1901–1920). Водночас (1905–1906; 1916–1920; з перервою 1919) декан медичного факультету. Завідувач кафедри фізіологічної хімії Одеських вищих жіночих медичних курсів (1911–1919). Емігрував до Болгарії (вересень 1920), де до кінця життя працював професором фізіологічної хімії Софійського університету.

Однокласник Вернадського по харківській гімназії. Академік згадував Медведєва у щоденнику, багато років листувався.

[1 – оп. 2, спр. 30, арк. 120, 121; 7 – 115, 204; 49 – с. 147–152; 58; 103 – с. 90–91]

МЕДЗВЕЦЬКИЙ (Коваль-Медзвецький) Микола Опанасович (04/16.02, за ін. відом. 05/17.02.1868 – 10.09.1929) – військовий діяч, геодезист. Закінчив Московське піхотне юнкерське училище (1891), геодезичне відділення Миколаївської академії Генштабу (1899). Працював геодезистом і топографом у штабах Туркестанського і Приамурського військових округів (1901–1905). Помічник начальника (від 1905), начальник геодезичного відділення військово-топографічного відділу головного управління Генштабу (від 1909), начальник Військово-топографічного училища (від 1911). Генерал-майор (1913). Брав активну участь у громадсько-політичному житті української громади. У часи Лютневої революції (1917) обраний членом виконкому українських частин гарнізону Петрограда. Начальник Управління Київської військово-топографічної зйомки (від 1917). В Українській армії начальник Головного геодезичного управління Генштабу Армії УНР (від листопада 1917). За Української Держави керівник Головної геодезичної управи армії. Виконував військово-політичні доручення Директорії УНР. Входив до складу Військової ради УНР (від кінця 1919), генерал-поручник (1920). Працював в Українській військовій місії у Варшаві (1920). Член Вищої військової ради УНР (1921–1922). Працював в астрономічній обсерваторії Ягеллонського університету (від 1921) у Кракові, Варшавському бюро мір і ваги (від 1924).

Вернадський міг бути особисто знайомий із Медзвецьким ще по Петербургу. У 1918 *Комісія для вироблення законопроекту про заснування УАН*, яку очолював Вернадський, розглядала пропозицію члена підкомісії з організації *Фізично-математичного відділу УАН Медзвецького* щодо відкриття *Геодезичного інституту* при Академії. У квітні 1919 *Тимчасовий комітет для заснування Національної бібліотеки України* розглядав пропозицію щодо набуття бібліотеки Медзвецького по геодезії та математиці.

[43 – за покаж.; 52 – с. 33–35; 54 – с. 93–95; 126 – с. 332]

МЕДИШ (Медіш) Марко Миколайович (09/21.07.1878 – 1942) – ботанік, фізіолог. Навчався у Харківському (1899–1901), Женевському (1902) і Гейдельберзькому (1910) університетах. Працював лаборантом у мікробіологічній

лабораторії Комітету землеробства у Петрограді (квітень–жовтень 1918), на Харківській сільськогосподарській дослідній станції (до жовтня 1919). Від лютого 1920 – до квітня 1923 жив і працював у Сімферополі: співробітник *Салгирської помологічної станції* (до жовтня 1922), старший асистент Кримського сільськогосподарського інституту. Водночас (до жовтня 1922) викладав у Таврійському / Кримському університеті на кафедрі фізіології рослин. Викладав у Білоруському сільськогосподарському інституті (1923–1930) у Мінську, Білоруській сільськогосподарській академії у Горках. Завідувач лабораторії фітопатології Державного інституту тютюництва у Краснодарі (від 1930). Водночас професор Кубанського інституту зернових культур. У липні 1932 репресований за звинуваченням в участі в «антирадянській групі» та «Трудовій селянській партії». Засуджений на 10 років ВТТ. Загинув під час бомбардування німцями евакуаційного ешелону на шляху до Казахстану. Онук *Ю. П. Медиш*, син викладачів Харківського залізничного училища Миколи Михайловича (1852–1922) та Лідії Миколаївни (?–1921) Медишів.

Вернадський, перебуваючи у Криму, часто зустрічався з Медишем, здійснював з ним екскурсії. Медиш бував у гостях у Вернадських, особливо під час його мешкання у Воронцовському палаці в парку «Салгирка». Вернадський згадував Медиша у щоденнику, листувався.

[8 – за покаж.; 13 – с. 121; 46 – с. 427, 436–438; 49 – с. 153–155; 103 – с. 89]

У листуванні згадуються також дружина Медиша дочка відомого художника Ганна Миколаївна (уродж. Сакс; 10/22.08.1893 – 1969) та їхній син Вадим Маркович Медиш (28.10.1924 – 22.05.2011), який після полону опинився на Заході, став професором-советологом Американського університету у Вашингтоні.

МЕДИШ Юлія Петрівна (? – 1907) – товаришка родини батьків В. І. Вернадського. Відома у Харкові педагогиня, директорка Мар'їнської жіночої гімназії, в якій навчалися сестри майбутнього академіка. Дружина полковника лейбгвардії Уланського полку, генерал-майора у відставці Михайла Максимовича Медиша (1807–?).

За спогадами Вернадського, Медиш була «великим другом» його матері *Г. П. Вернадської*.

[1 – оп. 2, спр. 30, арк. 121 зв.; 8 – с. 68; 13 – с. 121; 103 – с. 89]

МЕЖЕНКО (Іванов-Меженко) Юрій Олексійович (06/18.06.1892 – 24.11.1969) – книгознавець, бібліограф, бібліотекознавець, літературознавець. Закінчив Московський університет (1917). Працював співробітником бібліотечно-архівного відділу Міністерства народної освіти (1918), директор Головної книжкової палати (січень 1920–1921). Член *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України* і голова Ради бібліотекарів НБУ (1920–1922). Директор Українського наукового інституту книгознавства

(1922–1931). Як один із керівників українського книгознавства зазнав переслідувань. Працював головним бібліотекарем Державної публічної бібліотеки у Ленінграді (1934–1945). Потім у 1945–1948 очолював Бібліотеку АН УРСР у Києві. У 1948–1951 науковий співробітник кафедри історії техніки Політехнічного інституту в Ленінграді. Завідувач секції книги і графіки Будинку вчених АН СРСР (1953–1960). Завідувач редакції бібліографії Головної редакції УРЕ у Києві (1960–1962).

Вернадський, ймовірно, був особисто знайомий із Меженком, якого у листах до академіка згадували його київські колеги.

[45 – с. 294; 46 – с. 326, 693; 48 – с. 257]

МЕЙЄР Едуард Карлович (Андрійович) (20.02/04.03.1859 – 1928) – зоолог, еволюційний морфолог, фахівець із вивчення кільчастих хробаків. Закінчив Петербурзький університет (1881). Працював асистентом Неаполітанської зоологічної станції (1882–1889). Хранитель зоотомічного кабінету Петербурзького університету (1889), позаштатний лаборант кафедри порівняльної анатомії та ембріології (1890), хранитель зоологічного кабінету Варшавського університету; хранитель (від 1891), завідувач зоотомічного кабінету (1900–1913). Водночас приват-доцент (від 1893), екстраординарний професор (від 1902) кафедри зоології, порівняльної анатомії та фізіології, ординарний професор Казанського університету (1904–1913). Викладач Московського університету (1914), Вищих жіночих курсів у Тифлісі (тепер Тбілісі). Від 1918 ординарний професор кафедри зоології, декан агрономічного факультету *Таврійського університету*, професор Кримського університету (1921–1922), завідувач зоологічного кабінету (1921–1925). Професор Кубанського педагогічного інституту у Краснодарі (1927–1928).

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Мейєром, ім'я якого згадують у листуванні його кореспонденти.

[49 – с. 10, 464]

МЕЛЬНИК-АНТОНОВИЧ (Антонович-Мельник) Катерина Миколаївна (19.11/01.12.1859 – 12.01.1942) – археологиня, історикиня, громадська діячка. Членкиня *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові, *Українського наукового товариства в Києві*. Закінчила історико-філологічний відділ Вищих жіночих курсів у Києві (1883). Під керівництвом *В. Б. Антоновича* упорядковувала судові справи у Київському центральному архіві (1882–1886). Працювала в археологічному музеї *Київського університету* (1888–1913). Описала й склала каталог музейної колекції О. М. Поля у Катеринославі (1892–1893). Брала участь в організації археологічних з'їздів у Києві (1899) і Харкові (1902). Друга дружина *В. Б. Антоновича* (від 1902). Від 1919 працювала в *Українській академії наук*: завідувачка бібліотеки 1-го відділу, співробітниця Комісії для скла-

дання історико-географічного словника і *Комісії для складання біографічного словника діячів України*. Редакторка і другий голова редакційної комісії з проблем мови і перекладів, комісії для видання праць В. Б. Антоновича (від 1920). Працювала у різних структурах ВУАН, провадила археологічні розкопки. Влітку 1930 звільнена з роботи після «чистки» у ВУАН.

Вернадський був особисто знайомий з Мельник-Антонович. Згадував у щоденнику. Частина речей і рукописів Вернадського залишалася у бібліотеці 1-го відділу УАН, якою завідувала Мельник-Антонович.

[7 – с. 97; 43 – с. 274; 45 – с. 283; 46 – с. 295, 296, 298, 694]

МЕЛЬНИКОВ-РАЗВЕДЕНКОВ Микола Федотович (12/24.12.1866 – 20.12.1937) – лікар-патологоанатом. Академік ВУАН (1927). Закінчив Московський університет (1889), в якому відтоді й працював. У 1902–1920 завідувач кафедри патологічної анатомії Харківського університету. Від 1920 у Краснодарі, брав участь в організації Кубанського університету, очолював медичний факультет, а також створений 1922 на його базі Кубанський медичний інститут, був завідувачем кафедри патологічної анатомії і судової медицини. Засновник і директор (1925–1930), від 1930 завідувач патоморфологічного відділу Українського патолого-анатомічного інституту у Харкові (1930 реорганізований в Український інститут експериментальної медицини). Організатор Українського товариства патологів (1926).

Був присутнім на Раді ВУАН 3 травня 1928 у Києві, на якій під головуванням В. І. Вернадського обрано нового президента ВУАН *Д. К. Заболотного*.

[55 – с. 454–455]

МЕМОРІАЛЬНІ МІСЦЯ Й ОБ'ЄКТИ В КИЄВІ

Пам'ятник В. І. Вернадському у місці сполучення проспекту Перемоги і бульвару Академіка Вернадського, встановлений 1981. Фігура ученого-мислителя виконана з монолітної брили червоного граніту: учений сидить в кріслі і тримає в лівій руці уламок мінералу. Скульптура встановлена на кубічному п'єдесталі і невисокому стилобаті. Автори: скульптор О. П. Скобліков, архітектор А. Ф. Ігнащенко. Висота пам'ятника понад 6 м: самої скульптури – 4,5 м, п'єдесталу – 2,0 м, стилобату – 0,4 м.

Бюст академіка В. І. Вернадського перед Інститутом загальної та неорганічної хімії ім. В. І. Вернадського НАН України. Погруддя на гранітному постаменті встановлено в 2004 (бул. Академіка Вернадського, буд. № 42 / просп. Академіка Палладіна, буд. № 32–34).

Бюст академіка В. І. Вернадського у центральному вестибюлі *Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* НАН України (Голосіївський просп., буд. № 3). Встановлений у 1989 (скульптор Б. С. Довгань). У 2013

у корпусі бібліотеки по вул. Володимирська, буд. № 62 також встановлено **погруддя В. І. Вернадського** (автор В. С. Федічев).

Бюст академіка В. І. Вернадського у Національному науково-природничому музеї НАН України, встановлений у холі в 1968 (вул. Богдана Хмельницького, буд. № 15).

Бюст академіка В. І. Вернадського на алеї соціальних мислителів поряд із Міжрегіональною академією управління персоналом, встановлений у 1989 (вул. Фрометівська, буд. № 2).

Меморіальна дошка В. І. Вернадському на будинку Президії Національної академії наук України (вул. Володимирська, буд. № 54), встановлена 1963. Напис: «У цьому будинку працював перший Президент Української академії наук (1918–1921 рр.) видатний вчений в галузі геології та геохімії Володимир Іванович Вернадський (1863–1945)».

Меморіальна дошка В. І. Вернадському у вестибюлі першого поверху **Інституту загальної та неорганічної хімії ім. В. І. Вернадського НАН України**. Бронзова дошка (110×80 см) з анфасним зображенням обличчя академіка Вернадського, вписаним у коло, з написом у нижній частині дошки «Засновник хімічної лабораторії 1918 р., згодом ІЗХХ АН України, видатний вчений-природознавець, перший президент АН УРСР Вернадський Володимир Іванович. 1863–1945».

Меморіальна дошка В. І. Вернадському на будинку Президії Національної академії аграрних наук України (вул. М. Омеляновича-Павленка, буд. № 9), встановлена 2018. Напис: «Вернадський Володимир Іванович у 1918 організував і очолив Сільськогосподарський вчений комітет України при Міністерстві земельних справ (НААН України)».

Ім'я В. І. Вернадського у Києві носять:

Бульвар Академіка Вернадського у Святошинському районі міста, житловий масив Академмістечко. Пролягає від проспекту Перемоги до проспекту Академіка Палладіна. У 1963–1973 мала назву – вулиця Вернадського, вулиця Академіка Вернадського.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України. Ім'я присвоєно 1988.

Інститут загальної та неорганічної хімії ім. В. І. Вернадського НАН України. Ім'я присвоєно у 1993.

Мінералогічний музей імені академіка В. І. Вернадського Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення імені М. П. Семененка НАН України, утворений у жовтні 2019 як відділ інституту.

Від 2009 ім'я ученого носить **Спеціалізована школа № 185 ім. Володимира Вернадського** з поглибленим вивченням фізико-математичних дисциплін (вул. Серпова, буд. № 20/6).

МЕМОРІАЛЬНІ МІСЦЯ Й ОБ'ЄКТИ В КРИМУ

Пам'ятник В. І. Вернадському у Сімферополі перед головним корпусом *Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*, ректором якого вчений був у 1920–1921 та ім'я якого носить цей навчальний заклад. Через анексію Автономної Республіки Крим у 2014 Росією Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського був юридично переміщений до Києва і відновив роботу наприкінці 2015.

Пам'ятник В. І. Вернадському у Сімферополі відкритий 23 квітня 2013 у рамках заходів до 150-річчя від дня народження вченого і 95-річчя створення університету. Скульптурна композиція виконана з бронзи та янцівського граніту, видобутого в кар'єрі у Запорізькій обл. Висота 2,5 м. Автор пам'ятника С. О. Нікітін.

У вестибюлі головного корпусу університету (просп. Академіка Вернадського, буд. № 4) від 1999 встановлена також **меморіальна стела з барельєфним зображенням академіка В. І. Вернадського**.

Меморіальна дошка на будинку по вул. Карла Лібкнехта, буд. № 2 у Сімферополі. Відкрита у 2013. Напис: «В цьому будинку з 4 по 9 листопада 1920 проходив VII з'їзд Таврійської наукової асоціації, на якому виступив з пленарною доповіддю президент Української академії наук, ректор Таврійського університету, академік Володимир Іванович Вернадський».

Меморіальна дошка на будинку по вул. Київській, буд. № 46 у Сімферополі. Відкрита в 2003. Напис: «В цій будівлі з жовтня 1920 р. по лютий 1921 р. розміщувалася наукова лабораторія, керована академіком В. І. Вернадським, ректором Таврійського університету».

Меморіальна дошка на будинку по вул. Курчатова, буд. № 32 у Сімферополі. Відкрита у 2002. Напис: «В цьому будинку восени 1920 р. жив ректор Таврійського університету, академік Російської академії наук, президент Української академії наук Володимир Іванович Вернадський».

Меморіальна дошка на будинку по вул. Пушкіна, буд. № 18 у Сімферополі, де в 1920–1921 розташовувався ректорат *Таврійського університету*. Відкрита у 2002. Напис: «В цій будівлі в 1920–1921 рр. працював академік Російської академії наук, перший президент Української академії наук, ректор Таврійського університету Володимир Іванович Вернадський».

Меморіальна дошка в парку-пам'ятнику «Салгирка» на будинку Воронцовського палацу у Сімферополі (просп. Академіка Вернадського, буд. № 2). Встановлена у 1997. Напис: «Тут, у будівлі колишньої Салгирської помологічної станції, в 1920–1921 рр. працював академік Російської академії наук, перший президент Української академії наук, ректор Таврійського університету Володимир Іванович Вернадський (1863–1945 рр.)».

Ім'я В. І. Вернадського в Криму носять:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського від 1999. Через анексію Автономної Республіки Крим у 2014 Росією юридично переміщений до Києва, де наприкінці 2015 поновлено діяльність Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, внесено відповідні зміни до його установчих документів.

Проспект Академіка Вернадського у Сімферополі від 2003. На ньому розміщено Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського і парк Салгирка.

Грязьова сопка Вернадського / Vernadskiy çamur yanardağı – пам'ятка природи місцевого значення від 1969 біля с. Бондаренково на північному сході Керченської пагорбкуватості. Один із діючих *грязьових вулканів Криму*.

Карстова шахта-понор Вернадського на масиві Бабуган-яйла Головної гряди Кримських гір. Названа іменем академіка у 1998. Протяжність 90 м, глибина 41 м, обсяг 850 куб. м.

Мала планета Сонячної системи, відкрита у 1978 ученими Кримської астрофізичної лабораторії. Зареєстрована у міжнародному каталозі за № 2809 і названа на ім'я **Вернадський**.

МЕМОРІАЛЬНІ МІСЦЯ Й ОБ'ЄКТИ НА ПОЛТАВЩИНІ

Пам'ятник В. І. Вернадському на території Полтавської державної аграрної академії, встановлений у 2003 (вул. Сковороди, буд. № 1/3). Автори: скульптор М. М. Цись, архітектор В. М. Губарь.

Пам'ятник В. І. Вернадському на території Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», встановлений у травні 2013 (Першотравневий проспект, буд. № 24). Архітектор А. Є. Конюк, скульптори Д. О. Коршунов і В. П. Голуб. Погруддя академіка встановлено на облицьованому гранітом п'єдесталі (загальна висота 2,55 м). У грудні 2014 в університеті відкрито також аудиторію імені В. І. Вернадського.

Пам'ятник В. І. Вернадському у Кременчуці, встановлений у 2005 (сквер імені Олега Бабаєва). Автори: скульптор М. М. Цись, архітектор В. А. Мацак. Погруддя виконано з полімерних матеріалів і встановлено на гранітному п'єдесталі висотою близько 3 м.

У Кременчуці в 2001 також було встановлено **меморіальну дошку** на будівлі колишнього готелю «Вікторія» (вул. Лейтенанта Покладова, буд. № 10а) **на честь В. В. Докучаєва і В. І. Вернадського**, які зупинялися у готелі під час дослідження ґрунтів Кременчуцького повіту влітку 1890. Автори: художники М. Т. Анісімов, А. А. Котляр.

У **Кременчуцькому національному університеті імені Михайла Остроградського** у 2013 відкрито аудиторію природничих дисциплін із **пам'ятною дошкою на честь В. І. Вернадського**.

Пам'ятник В. І. Вернадському на Бутовій горі біля с. Яреськи (Шишацького району) встановлено у травні 2013. Автор В. С. Федічев.

Поруч із місцем садиби ученого ще в 1988 було встановлено **пам'ятний знак – стелу** у вигляді брили з сірого граніту (висота 1,9 м), на якій закріплена дошка з чорного полірованого граніту з пам'ятним написом: «На цьому місці була садиба і дачний будинок природодослідника і мислителя, визначного організатора науки, першого президента Української академії наук Володимира Івановича Вернадського».

Меморіальна дошка на честь В. І. Вернадського на будинку по вул. Миколи Дмитрієва, 8 у Полтаві. Встановлена у 1988. Напис: «У цьому будинку в 1917–1918 рр. жив і працював видатний радянський учений, природознавець, перший президент Академії наук УРСР, академік Володимир Іванович Вернадський (1863–1945 рр.)». Цей будинок тоді по Познанському провулку, буд. № 4 належав родині *Георгія Єгоровича і Єлизавети Петрівни Старицьких*.

Меморіальна дошка на будинку, де діяла Полтавська дослідна сільськогосподарська станція (вул. Шведська, буд. № 86) встановлена у 1989. На дошці серед шести діячів згаданий **В. І. Вернадський**, який брав участь у розробці програми діяльності станції. Тепер тут Полтавський інститут агропромислового виробництва імені М. І. Вавилова Національної академії аграрних наук України.

Пам'ятна дошка на честь В. І. Вернадського у корпусі природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка встановлена у 2003. На факультеті також діє від 2003 навчальний музей-лабораторія загальної і регіональної геології імені В. І. Вернадського.

Пам'ятний знак з меморіальною дошкою В. І. Вернадському в селі Омельник Кременчуцького району Полтавської обл. Відкритий у 2004. Авторка В. І. Волкова. Біля пам'ятного знаку закладено парк, що отримав ім'я видатного вченого. У липні 1890 у с. Омельник Кременчуцького району в складі експедиції проф. *В. В. Докучаєва* Вернадський вивчав геологію, археологію та ґрунти. Завдячуючи його праці, відкрито Омельницько-Ламанське родовище залізистих кварцитів. У с. Омельник створено «екологічну стежину імені В. І. Вернадського» як учбово-матеріальну базу для аграрного ліцею екологічного профілю. Видруковано путівник. Крім того, у клубі Омельницької об'єднаної територіальної громади утворено художньо-портретну галерею академіка В. І. Вернадського.

Пам'ятний знак академіку В. І. Вернадському у вигляді стели з барельєфним портретом встановлений 2007 у селі Дмитрівка Кременчуцького району (село у 2020 приєднано до Горішньоплавнівської міської об'єднаної територіальної громади). Напис на стелі: «Тут у 1890–1891 рр. проводив дослідження ґрунтів академік В. І. Вернадський». Автор М. П. Стахів. Тут також було закладено сквер на честь природознавця.

Ім'я В. І. Вернадського на Полтавщині носять:

Шишацька спеціалізована школа імені В. І. Вернадського носить ім'я ученого від 1988. Тут у 1993 відкриті шкільний музей Володимира Вернадського та екологічна лабораторія (сmt Шишаки, вул. Небесної Сотні, буд. № 9). Встановлено бронзове погруддя ученого. Автор Н. М. Дерегус.

Місцева влада запровадила також **Премію імені В. І. Вернадського Полтавської обласної ради**.

МЕМОРІАЛЬНІ МІСЦЯ Й ОБ'ЄКТИ У ХАРКОВІ

Меморіальна дошка на фасаді будинку колишньої Першої чоловічої класичної гімназії, у якій навчався В. І. Вернадський (просп. Героїв Харкова, буд. № 24). Від 2017 тут **Харківський державний професійно-педагогічний коледж імені В. І. Вернадського**. Встановлена 1988, на мармурі напис: «Тут, у будівлі колишньої гімназії з 1873 до 1876 рр. навчався видатний вчений, академік В. І. Вернадський». Дошка демонтована і замінена на нову, передана до музею коледжу.

Нову дошку з горельєфом ученого встановлено у 2019. Автор скульптор С. Гурбанов. Напис: «Тут навчався у 1873–1876 рр. засновник та перший президент Української академії наук Володимир Іванович Вернадський. Від вдячних харків'ян на честь 100-річчя Національної академії наук України. 27.11.2018».

Вулиця Вернадського з'явилася у Харкові в 2004. Розташована в Основ'янському адміністративному районі міста, пролягає від Гімназійної набережної до проспекту Гагаріна.

Ім'я В. І. Вернадського в Харкові носить:

Харківський державний професійно-педагогічний коледж імені В. І. Вернадського (кол. Індустріально-педагогічний технікум) від 2017.

У серпні 2019 у Харкові в циклі паркових композицій «Сім видатних харків'ян» з'явився **неформальний пам'ятник В. І. Вернадському** – у міському саду ім. Шевченка встановили скульптурну композицію з бронзи: **Вернадський варить на примусі борщ** і пригощає ласощами пса. Напис: «Всесвітньо відомий учений, академік Володимир Вернадський в перервах між науковими відкриттями для натхнення любив готувати борщ за власним оригінальним рецептом». Скульптори О. М. Рідний, Г. В. Іванова.

МЕНЖО Адольф Степанович – учитель французької мови у 1-й Харківській гімназії, в якій навчався В. І. Вернадський (*Харківська перша чоловіча класична гімназія*). Відомо, що Менжо був підданим Франції. Після складання іспитів у Київському університеті (1868) одержав свідоцтво на звання вчителя французької мови у навчальних закладах і домашнього вчителя.

Ім'я Менжо, зокрема, згадував у листі до Вернадського його однокласник *А. К. Медведєв*.

МЕРЕЙНЕС Григорій Давидович (1887? – 1941, за ін. відом. 1942) – мінералог. Відомо, що він був сином купця і фотографа Давида Григоровича Мерейнеса. Закінчив Бахмутську чоловічу гімназію (1906). Викладав у Харківському університеті, доцент. Очолював Мінералогічний музей Харківського університету (1923–1941). Перед війною був деканом геолого-географічного факультету. За даними Інституту Голокосту, загинув у гетто Харкова в 1942.

Вернадський листувався з Мерейнесом у 1935, зокрема, у справі метеориту, що мав би зберігатися у Харкові в лабораторії проф. університету *П. Д. Хрущова*.

[49 – с. 156–158]

МЕТАЛЬНИКОВ Сергій Іванович (23.04/05.05.1870 – 17.09, за ін. відом. 27.09.1946) – зоолог, фізіолог, імунолог. Закінчив Петербурзький університет (1896). Стажувався у Гейдельберзькому університеті (1897), в Неаполітанській зоологічній станції (1897–1899), у відділі І. І. Мечникова в Інституті Пастера у Парижі (1899–1901). Працював в Особливій зоологічній лабораторії АН у Петербурзі (1901–1910). Директор Біологічної лабораторії П. Ф. Лесгафта (1909–1918). Мав, як і Вернадський, дачу у кримському *Батилимані*. Від весни 1918 у Таврійському філіалі Київського університету в Ялті. Один з організаторів Ялтинського природничо-історичного музею, а також *Таврійського університету* в Сімферополі, професор, завідувач кафедри зоології університету (від жовтня 1918). Родина Метальникова пожертвувала університету земельну ділянку на Ісарі під Ялтою, значну колекцію з зоології та мінералогії, а також бібліотеку. На початку 1919 виїхав у наукове відрядження до Парижу, до Інституту Пастера, залишаючись одночасно професором Таврійського університету. У жовтні 1920 відвідував Сімферополь, зробив звіт про відрядження на засіданні ради університету, повернувся до Франції. Працював в Інституті Пастера.

Вернадський був особисто знайомий із Метальниковим. Вони листувалися до 1938.

[1 – оп. 3, спр. 1066; 46 – с. 426; 48 – с. 206; 49 – с. 682]

МЕТЕОРИТИ, МЕТЕОРИТИКА. Метеоритика і тепер розглядається як розділ геології, що вивчає склад, властивості та походження метеоритів. Вивчення метеоритів було одним із пріоритетних напрямів у мінералогії.

Вернадський надавав великого значення дослідженню метеоритної речовини. Він вивчав метеоритні колекції в найкращих музеях світу. Особливе місце займала колекція метеоритів Мінералогічного музею Московського університету, яку Вернадський описував, вивчав і поповнював. У колекції, зокрема, є метеорити «Білокриниччя» (Волинська губернія, знайдений у 1887, подарований *В. В. Докучаєвим*), з Вавилівки і Гросслібенталя (Херсонська губернія, знайдені у 1876 і 1881, придбані через обмін з Мінералогічним кабінетом Новоросійського університету в Одесі через *Р. О. Пренделя*). У 1898 студент *В. Т. Шерстюков*

подарував метеорит з с. Августинівка (Катеринославський повіт Катеринославської губернії, тепер Запорізька обл., знайдений у 1890). У 1892 до збірки потрапив метеорит «Мигії» (знайдений у 1889, Херсонська губернія, тепер Миколаївська обл.), у 1899 був куплений метеорит «Княгиня» (знайдений у 1866 на Закарпатті; загальна вага понад 500 кг) – найбільший з-поміж знайдених в Європі метеоритів у новітній історії.

Улітку 1918 Вернадський подав до *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* записку про *Національний мінералогічний музей УАН*, у якій зазначав наявність в Україні «гарних збірок» метеоритів в університетах, «особливо в Одесі та Харкові», і пропонував створити збірку метеоритів окремим відділом музею.

Після повернення до Петрограда Вернадський відрядив до Києва у 1921 Л. А. Кулика з дорученням забрати метеорит «Кагарлик», який, за словами Вернадського, був переданий йому для Російської АН, а він тимчасово залишив його разом зі своїми рукописами в бібліотеці у *К. М. Мельник-Антонович*. Цей метеорит впав на Київщині в один день з Тунгуським космічним тілом 30 червня 1908. Академік і в подальшому продовжував справу поповнення колекції метеоритів, зокрема, у 1926 йому з Полтави надіслали фрагмент каміння, який, за словами Вернадського, може бути «новим типом метеоритів», у 1931 через академіка був придбаний у *В. І. Жука* метеорит, знайдений у 1898 в с. Андрушки на Київщині.

З ініціативи Вернадського в АН УРСР у 1939 було також створено *Комітет по метеоритах*, який до 1965 очолював *Є. С. Бурксер*.

Серед учнів і колег, у листуванні з якими Вернадський обговорював питання збирання і вивчення метеоритів, були в Україні *С. В. Бельський*, *Є. С. Бурксер*, *П. А. Двойченко*, *Л. Л. Іванов*, *Г. Д. Мерейнес*, *Р. О. Прендель*, *В. Л. Рутковська* (*Мільгевська-Рутковська*), *В. І. Черниш*, *П. М. Чирвинський*.

[12 – с. 67, 198; 43 – с. 246; 45 – с. 227, 229, 627; 46 – с. 27, 35, 38, 298; 47 – с. 594, 599; 48 – с. 61, 325, 362, 364, 375, 377, 378, 467, 469, 475, 477, 480, 481; 49 – с. 156, 157, 316–322, 414–416, 689; 126 – с. 118]

МИКЛАШЕВСЬКИЙ Микола Миколайович (01/13.07.1860 – 27.05/09.06.1909) – правник, адвокат. Закінчив юридичний факультет Московського університету (1884). Член Харківського окружного суду (1891–1906). Депутат І Державної думи від Чернігівської губернії. Підписант «Виборзької відозви» (1906). Засуджений до трьох місяців ув'язнення і позбавлений права балотуватися на будь-які виборні посади. Помер незабаром після звільнення з ув'язнення.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий з Миклашевським по партійній роботі. Згадував його ім'я у листуванні з дружиною.

[23 – с. 92]

У листах до дружини Вернадський згадував і братів Миклашевського, з якими ще й листувався:

Професора Харківського університету **Івана Миколайовича Миклашевського** (22.09/4.10.1858 – 03/16.12.1901). Навчався на фізико-математичному відділенні Петербурзького і Московського університетів (1882), на природничому відділенні фізико-математичного факультету Новоросійського університету в Одесі. Закінчив Демидівський юридичний ліцей у Ярославлі (1893), в якому став екстраординарним професором політекономії (від 1896). Переведений за вакансією професора статистики юридичного факультету Харківського університету (1896), від 1898 очолював кафедру політичної економії та статистики. Ініціатор утворення Юридичного товариства при Харківському університеті.

[1 – оп. 3, спр. 1070; 23 – с. 92; 24 – с. 66]

Є згадки про економіста Олександра Миколайовича Миклашевського (08/20.12.1864 – 24.08/06.09.1911). Закінчив Московський університет (1888). Від 1895 приват-доцент цього університет, від 1896 професор політекономії Юр'ївського університету.

[1 – оп. 3, спр. 1070; 25 – с. 81]

МИКОЛАЇВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ ПУЛКОВСЬКОЇ ОБСЕРВАТОРІЇ.

Утворено в 1912 на базі обсерваторії, яка багато років перебувала в підпорядкуванні морського відомства. Основним завданням відділення (офіційно відкрите у вересні 1913) було створення бази для астрометричних досліджень на півдні.

У червні 1918 у зв'язку з тяжким становищем у Миколаївській обсерваторії її керівник *Б. П. Остащенко-Кудрявцев* їздив до Києва, де зустрічався з Вернадським і звертався з проханням про відкриття кредитів для підтримки діяльності установи. Вернадський, який очолював *Комісію в справах вищої школи та наукових установ України* і *Комісію для вироблення законопроекту про заснування УАН*, виніс справу на розгляд цих комісій. Розв'язання цієї проблеми було важливим для Вернадського, який вказував на наявність в обсерваторії професійних кадрів і великий досвід досліджень. У щоденниках він декілька разів повертався до питання, фіксував розмови з Остащенко-Кудрявцевим, вбачав шлях виходу з критичного становища через передачу Миколаївського відділення в тимчасове (до остаточного визначення її належності) відання *Української академії наук*, яка утворювалася. При цьому Вернадський обговорював з Остащенко-Кудрявцевим «загальні завдання астрономічної обсерваторії на півдні і необхідність астрономічної обсерваторії 1 розряду в межах України». Астроном погодився скласти відповідну записку для Комісії з утворення УАН, утім не зробив цього.

У промові на першому засіданні Комісії з заснування УАН Вернадський серед установ, необхідних Академії, назвав астрономічну обсерваторію, оскільки «ми маємо на Україні тільки відломок Пулковської обсерваторії в Миколаєві».

Академічна Астрономічна обсерваторія, згідно із затвердженим у листопаді 1918 Статутом УАН, мала діяти при *Фізично-математичному відділі УАН*, навіть обговорювалося питання пошуку приміщення для неї.

Обсерваторія у Миколаєві восени 1918 отримала кредитні кошти, очевидно, по лінії Міносвіти. У липні 1919 *Спільне зібрання УАН* на прохання обсерваторії підтримало клопотання перед радянським Наркомосвіти про охоронні листи для всіх штатних астрономів. Але ні в обрахунку видатків на УАН за 1919, ні в звіті за першій піврік діяльності Академії астрономічна обсерваторія не згадувалася.

Академічну Головну астрономічну обсерваторію в Україні було засновано в липні 1944 з ініціативи академіка *О. Я. Орлова*.

[7 – с. 111, 114; 43 – с. 197, 200, 504, 513, 526, 578, 579; 54 – с. 169; 67 – с. 43]

МИХАЙЛОВ Костянтин Олександрович (11/23.09.1872 – 19.05.1920) – земський лікар. Закінчив Московський університет (1898). Від 1907 головний лікар Кореїзької лікарні у Криму.

Вернадський зустрівся з Михайловим у Києві в червні 1918, передавав з ним листа *І. І. Петрункевичу* до Криму. Михайлов лікував Вернадського в 1920 в Криму від тифу. Заразився сам і незабаром помер. Друга дружина Олена Миколаївна Михайлова (уродж. Колишкевич; 1872–1964) протягом багатьох років була головним лікарем Кореїзької лікарні.

[7 – за покаж.; 77 – с. 108–111; 81 – с. 550]

МИХАЛОВСЬКИЙ Іван Север'янович (1887–1922) – мінералог, фахівець із метеоритів. Старший асистент кафедри метеорології *Таврійського університету*. Викладав у Петроградському гірничому інституті (від кінця 1921). Працював в Аерологічній обсерваторії.

Вернадський у листуванні, а також у щоденнику згадував Михаловського, який з okazjiю привіз його лист *О. Є. Ферсману* (січень 1921), а листи з Криму – самому академіку у квітні 1921. Ім'я мінералога згадується й у листах колега академіка.

[9 – с. 27; 46 – с. 29; 47 – за покаж.]

МІЖВІДОМЧА КОМІСІЯ ДЛЯ ГЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДІВ ПРИ УАН. Була заснована у грудні 1918 за ініціативи *Фізично-математичного відділу УАН* «для встановлення згідної діяльності всіх тих інституцій, які роблять геологічні дослідження на Україні». За рішенням *Спільного зібрання УАН* комісію очолив президент Академії Вернадський. Докладних відомостей про діяльність комісії бракує. Вернадський брав участь в організації роботи Українського

геологічного комітету. Згодом увійшов до Ради Геолкому, втім ще на стадії підготовчої роботи зі створення УАН вказував, що з метою запобігання паралелізму в роботі та марної трати сил і грошей доцільно об'єднати всі геологічні дослідження в єдиному Українському геологічному комітеті, зробивши його міжвідомчим і зв'язавши його з Академією наук. Крім того, одним із перших у структурі Академії було створено у 1919 Геологічний кабінет, який планувалося розмістити у будинку Левашовського пансіону. Геологічний кабінет, яким опікувався академік *П. А. Тутковський*, став пізніше базою для формування академічного Геологічного музею, який передбачався ще під час утворення УАН, і тепер існує як відділ геології Національного науково-природничого музею НАН України.

[43 – с. 213, 259]

МІКЕЙ (Микей) Олександр (Ісаак) Якович (01/14.10.1901 – 14. 09.1961) – геолог, мінералог, фахівець у галузі природних силікатів. Навчався на юридичному факультеті *Катеринославського університету* (1921–1922). Закінчив Дніпропетровський гірничий інститут (1926). Працював у Дніпропетровському гірничому інституті (1924–1937): керував мінералогічною секцією і геолого-мінералогічним гуртком, професор (від 1933), завідувач кафедри мінералогії та геохімії, декан геологічного факультету (1936–1937). Викладав також на Вищих інженерних курсах, у Хіміко-фармацевтичному технікумі, Фізико-хіміко-математичному інституті (професор кафедри хімії), інституті профосвіти (професор кафедри геології). Очолював секцію Українського НДІ фізичної хімії у Дніпропетровську. Працював у складі різних геологічних партій та експедицій. Безпідставно заарештований (1937) і незаконно засуджений (1938) до тюремного ув'язнення на 10 років із позбавленням прав на 5 років і конфіскацією майна. Покарання відбував на Колимі, де працював, зокрема, і геологом пошукової партії, потім у Свободному (Приамур'я) і Красноярську, у різних геологічних партіях. Повернувся у Дніпропетровськ (1947), однак через заборону проживання у цьому місті змушений був виїхати. Деякий час працював у геологічній партії в Дружківці (тепер Донецька обл.). Реабілітований (1956). Повернувся на постійне місце проживання до Дніпропетровська.

Вернадський, очевидно, особисто знав Мікея, листувався з ним у наукових справах, його згадували також у листуванні колеги академіка.

[48 – за покаж.; 49 – с. 159–175]

МІЛЮКОВ Павло Миколайович (15/27.01.1859 – 31.03.1943) – історик, політичний діяч, публіцист і культуролог. Закінчив Московський університет (1882), в якому викладав як приват-доцент (від 1886). Зазнав переслідувань за критику самодержавства, був вимушений виїхати за кордон. Від початку революційних подій (1905) повернувся до Росії. Став співзасновником (1905) і головним теоретиком, головою ЦК Конституційно-демократичної партії (каде-

тів) від 1907. Депутат III і IV Державних дум. Міністр закордонних справ Тимчасового уряду (березень–травень 1917). Після Жовтневого перевороту 1917 намагався створити широку антибільшовицьку коаліцію. У Києві в травні 1918 вів переговори з цього питання з німецьким командуванням. Оскільки більшість однопартійців не підтримала пропозиції Мілюкова, склав повноваження голови ЦК. Влітку 1918 у Києві часто зустрічався з міністрами-кадетами, відвідував засідання *Київського головного комітету партії народної свободи*. Також мешкав у цей період у Чернігові та містечку Пересаж. Емігрував спочатку до Румунії, потім у Лондон, а від 1920 перебував у Парижі. Видавав газету «Последние новости» (1921–1940). Читав лекції у Сорбонні, у Коледжі соціальних наук, у Франко-російському інституті.

Вернадський зустрічався з Мілюковим у Києві влітку 1918. Ім'я лідера кадетів часто згадується у щоденнику і листуванні академіка. Мілюкови були сусідами Вернадських по дачах у *Батилимані*.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 45 – с. 257; 47 – с. 43; 49 – за покаж.]

Вернадський також згадував дружину Мілюкова Ганну Сергіївну Мілюкову (уродж. Смирнова; 09/21.12.1861 – 12.02.1935). Випускниця Вищих жіночих курсів у Москві, засновниця і голова Російської секції Міжнародного федерального університету жінок. В еміграції займалася благодійністю і допомогою біженцям.

[7 – с. 84, 143, 145; 45 – с. 631, 632; 49 – с. 578, 669]

Дочка Мілюкових *Наталія Павлівна* (у шлюбі *Старинкевич*; 1898–1921) була подругою дочки Вернадського *Н. В. Вернадської-Толль*.

МІНЕРАЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення імені М. П. Семененка НАН України. Утворений у жовтні 2019 як відділ інституту. Мінералогічна колекція ІГМР НАН України започаткована у 1978, її підґрунтям стали робочі колекції українських мінералогів, академіків АН УРСР Є. К. Лазаренка і О. С. Поваренних. Тепер колекційний фонд нараховує понад 7 тис. зразків, що представляють майже 1 тис. мінеральних видів та їх різновидів із майже 50 країн світу з усіх континентів.

МІЩЕНКО Таїсія Степанівна – учителька з містечка Нові Санжари, викладала у Кустолівському приходському училищі на Полтавщині.

Вернадський міг бути знайомий із Міщенко. За поданням дружини *Н. Є. Вернадської* восени 1890 він прохав друзів із петербурзького Комітету грамотності надіслати Міщенко педагогічну літературу, а також мав намір надіслати книжки від себе і дружини.

[22 – с. 133–135]

МЩЕНКО Федір Іванович (30.06/12.07.1874 – 1933) – візантолог, фахівець з церковного права. Академік УАН (1920). Закінчив *Київську духовну академію* (1899). Професорський стипендіат по кафедрі церковного права. Доцент, екстраординарний професор КДА (від 1906). Водночас (1915–1917) викладав історію церкви на Вищих жіночих курсах А. В. Жекуліної у Києві. Професор кафедри церковного права Київського юридичного інституту і *Київського університету* (1917–1920). Очолював академічну Комісію для вивчення візантійського письменства та впливу його на Україну (від 1926), історико-етнологічний відділ Київської філії ВУНАС. У 1928 був позбавлений звання академіка ВУАН через минулу працю в Київській духовній академії. Звільнився з усіх посад «за власним бажанням» (1929).

Немає прямих підтверджень особистого знайомства Вернадського з Міщенком, його ім'я згадується у щоденнику академіка під час відвідувань Києва у 1928 (стосовно звільнення Міщенка з ВУАН), у листуванні з колегами.

[10 – с. 77; 45 – с. 277]

МІЯКОВСЬКИЙ Володимир Варламович (06/18.07.1888 – 22.03.1972) – історик, архівіст, літературознавець. Навчався на юридичному факультеті *Київського університету* і на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету. Працював співробітником Полтавської біологічної станції (1911–1912). Учителював. Від травня 1918 інструктор архівно-бібліотечного відділу Головного управління мистецтв і національної культури у Києві. Помічник голови і завідувач описового відділу Архівного управління (1919). Голова Київського губернського архівного управління (від 1920). Директор Центрального історичного архіву ім. В. Антоновича (від 1925). Член *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України* з липня 1920. Співпрацював у ВУАН: секретар Комісії для дослідів над історією громадських течій 1840–1860-х років, новітнього письменства, *Комісії для складання біографічного словника діячів України*. Дійсний член *Археографічної комісії* та Археологічного комітету. Незаконно засуджений у «справі СВУ» (1930). Перебував на засланні у Карелії (до 1933). Після звільнення статистик низки науково-дослідних медичних закладів Києва. Під час німецької окупації з 1941 очолював відновлений Центральний історичний архів ім. В. Антоновича. Намагався відродити діяльність ВУАН. Вийшов до Львова (1943), згодом до Праги (1944) як співробітник Музею визвольних змагань, дійсний член і секретар Історико-філологічного товариства, пізніше (1945) до Авгсбурга (Німеччина). Емігрував до США (1950). Співзасновник (1945) і вчений секретар (1945–1952) УВАН, засновник і керівник Музею-архіву ім. Д. В. Антоновича.

Вернадський міг особисто знати Міяковського, який товаришував і співпрацював із *В. Л. Модзалевським*, зокрема, у справах *Української академії наук*,

Тимчасового комітету ВБУ. Міяковського згадував у листі до Вернадського (грудень 1920) *А. Ю. Кримський*.

[45 – с. 317, 366, 466; 46 – с. 326]

МОГИЛЯНСЬКИЙ Микола Михайлович (18/30.12.1871 – 01.02.1933) – антрополог, етнограф, музеєзнавець, дипломат. Брат *Мик. М. Могилянського*. Закінчив природознавче відділення фізико-математичного факультету Петербурзького університету (1893). Навчався в Антропологічній школі у Парижі (1895–1897). Працював у Музеї антропології й Російському музеї у Петербурзі. Викладав географію в Учителському інституті і Першому кадетському корпусі (1898–1910). У січні 1918 переїхав до Києва. За Гетьманату *П. П. Скоропадського*: заступник державного секретаря, голова юридично-редакційної комісії на мирних переговорах між Українською Державою та РСФРР (1918). Призначений головою дипломатичної місії до Франції (жовтень 1918) для налагодження контактів із країнами Антанти, втім прибув до Парижу вже після повалення Гетьманату. Брав участь у роботі Надзвичайної місії УНР на Паризькій мирній конференції. Дотримувався федералістичних поглядів в українському питанні. З цього приводу вів переговори з урядом Південної Росії *П. М. Врангеля* (вересень 1920) як очільник Українського національного комітету у Парижі. Редагував журнал французькою мовою «La Jeune Ukraine» («Молода Україна»). Від 1923 викладав у вишах у Празі.

Вернадський був особисто знайомий з Мик. М. Могилянським. Згадував у щоденнику про зустрічі та обговорював справи облаштування наукового життя і музейної справи, листувався з ним.

[7 – с. 102, 122, 123; 8 – с. 87, 99; 45 – с. 193, 382; 46 – с. 626–628]

Вернадський був також знайомий із дружиною Мик. М. Могилянського педагогинєю Марією Дмитрівною Могилянською (10.11.1873 – не раніше 1933). Вона викладала в Тенішевському училищі у Петербурзі, завідувала гімназією Товариства вчителів «Василеострівська нова школа». Не емігрувала. Вернадський рекомендував Могилянську на виборну посаду ВБУ в 1919. За радянських часів працювала педагогинєю. На початку 1930-х викладала німецьку мову в Академії мистецтв і пожежному технікумі Ленінграда. Була репресована (1933), засуджена до ув'язнення в таборах, яке замінили на висилку до Казахстану. Подальша доля невідома. Репресована в 1933 була і дочка Могилянських Софія Миколаївна (1903–1974).

[43 – за покаж.]

МОГИЛЯНСЬКИЙ Михайло Михайлович (22.11/04.12.1873 – 22.03.1942) – письменник, публіцист, літературознавець і перекладач. Брат *Мик. М. Могилянського*. Навчався на юридичному факультеті (від 1892) Петербурзького уні-

верситету. Склав державний іспит при Новоросійському університеті в Одесі (1903). Як адвокат брав участь у великих «аграрних» і «погромних» процесах у Кишиневі. Був присяжним повіреним при Петербурзькому окружному суді (1913–1914). Звільнений з посади і засуджений разом з іншими адвокатами за участь у протесті у справі Бейліса. Активний діяч Петербурзької української громади. Займав у Чернігові посади секретаря кооперативного відділу раднаргоспу, голови літературного комітету відділу народної освіти, директора видавництва «Сіверянська думка» (1918–1920). Співробітник Петербурзької публічної бібліотеки, бібліотеки Російського музею і Державного видавництва (1921–1923). Керівник справами *Комісії для складання біографічного словника діячів України* ВУАН (1923–1933). Звільнений із ВУАН без пенсії (1933). В евакуації у Красноярському краї.

Вернадський був особисто знайомий з Мих. М. Могилянським. Листувався. Зустрічався у Києві в 1928, про що згадував у щоденнику.

[10 – с. 90; 46 – с. 629–635]

МОДЗАЛЕВСЬКИЙ Вадим Львович (28.03/09.04.1882 – 03.08.1920) – історик, генеалог, архівіст. Брат Б. Л. Модзалевського. Закінчив Перший кадетський корпус (1899) і Николаївське інженерне училище (1902) у Петербурзі. Служив у 14-му саперному батальйоні у Києві (від 1902). Захопився вивченням історії, археології, археографії. Член Чернігівської (1903) і Полтавської (1904) губернських учених архівних комісій, Історичного товариства Нестора-Літописця (1905). Член-засновник *Українського наукового товариства в Києві*. Директор Музею українських старожитностей ім. В. В. Тарновського (1911–1912). Керуючий справами Чернігівської губернської вченої архівної комісії, секретар Чернігівського дворянського зібрання, чернігівський комісар, а згодом голова Комітету з охорони пам'яток мистецтва й старовини (1912–1918). Від травня 1918 очолював Архівно-бібліотечний відділ Головного управління мистецтв і національної культури. Секретар *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН*, головою якої був В. І. Вернадський. Член Комісії для розгляду питання про герб і печатку Української Держави. Від 1919 голова Головного архівного управління і Всеукраїнського головного архіву (розробив проєкт реформування архівів). Керівник справами *Комісії для складання біографічного словника діячів України* УАН. Член Постійної комісії для виучування західноруського й українського права, *Археографічної комісії* УАН.

Модзалевський був сином двоюрідної сестри В. І. Вернадського Олександри Іванівни Модзалевської (уродж. Константинович; 1848–1920), племінниці матері Володимира Івановича.

Безпосереднє знайомство учених відбулося 1898. У 1900-ті Вернадський звертався до Модзалевського за допомогою у складанні генеалогічних довідок про своїх предків. У Києві в 1918 вони співпрацювали у Комісії для розробки

законопроекту про заснування УАН. Академік згадував Модзалевського у щоденнику, листувався.

[7 – за покаж.; 43 – за покаж.; 46 – с. 636–662; 48 – с. 112; 49 – с. 480, 583, 824, 854]

Вернадський був знайомий, згадував у щоденниках, листуванні брата Модзалевського Бориса Львовича Модзалевського (20.04/02.05.1874 – 03.04.1928) – літературознавця та архівіста. Закінчив юридичний факультет Петербурзького університету (1898). Працював у канцелярії та архіві Петербурзької АН. Діловод (від 1902), голова (1925–1928) Комісії з видання творів О. Пушкіна АН СРСР. Старший науковий хранитель (1919–1928), в. о. директора (1922–1924) Пушкінського дому. Член-кореспондент РАН (1918). Б. Л. Модзалевський з 1913 мешкав, як і Вернадські, в академічному будинку на Васи́лівському острові у Петербурзі.

[1 – оп. 3, спр. 1090; 7 – с. 31, 32, 250; 30 – с. 288; 46 – с. 646, 649]

Листувався і спілкувався Вернадський також із сином Б. Л. Модзалевського Левом Борисовичем Модзалевським (27.07/09.08.1902 – 26.06.1948), істориком російської літератури XVIII–XIX ст. Закінчив Ленінградський університет (1925). Працював у книгосховищах та архівах Петрограда з 1919. Помічник архівіста в Архіві РАН (від 1925), старший науковий співробітник (від 1934). Одночасно працював в Інституті нової російської літератури. Учений-фахівець Інституту російської літератури (Пушкінський дім) і співробітник Пушкінської комісії АН СРСР (1933). В евакуації завідувач кафедри Воронежського університету. Учений секретар Музейної та Архівної комісії АН СРСР. Після війни продовжував працювати одночасно в Пушкінському домі та в Архіві АН СРСР. Трагічно загинув.

[49 – с. 178–181]

МОЇСЄЄВ Олександр Ісаєвич (Силич) (16/28.03.1893 – 26.07.1939) – геолог і палеонтолог (палеоботанік). Закінчив Московський університет (1917), був залишений для підготовки до професорського звання. Брав участь у геологічних дослідженнях у Криму (від 1914). Завідувач Ялтинського природничо-історичного музею (1919–1923). Водночас асистент при кафедрі геології в *Таврійському університеті* в Сімферополі (1918–1920). Викладач на кафедрі геології Ленінградського державного університету (від 1924), доцент (1929), професор (від 1934). Науковий співробітник Геологічного комітету і Центрального науково-дослідного геологорозвідувального інституту.

Вернадський був особисто знайомий із Моїсеєвим, проводив геологічні екскурсії. Згадував у щоденнику, листуванні.

[8 – с. 60, 73; 10 – с. 198; 47 – с. 136; 77 – с. 140]

МОКРЖЕЦЬКИЙ Сигізмунд Анастазі Олександрович (Mokrzecki Zygmunt Anastazy; 02.05.1865 – 03.03.1936) – ентомолог, зоолог. Навчався у Петербурзькому лісовому інституті. Працював у лісництвах Центральної України та Криму (1889–1892). Обіймав посаду губернського ентомолога при Таврійській земській управі (від 1893). Засновник Природничо-історичного музею Таврійської губернії у Сімферополі, його директор (1899–1920). Організував і очолював (1913–1917) Кримську дослідну станцію у «Салгірці» (*Салгірська помологічна станція*). Голова *Кримського товариства дослідників і любителів природи*. В еміграції (від листопада 1920). Державний ентомолог та інспектор (1921) охорони рослин при міністерстві сільського господарства Болгарії. Очолював кафедру ентомології та захисту лісу в Головній школі сільського господарства у Варшаві (1922). Брав участь в організації Польської державної служби захисту рослин.

Вернадський був добре знайомий і співпрацював із Мокржецьким. Листувався, згадував у щоденнику. У 1920 мешкав у флігелі помологічної станції у «Салгірці».

[8 – за покаж.; 49 – с. 182–189]

МОКРИНСЬКИЙ Володимир Володимирович (04/16.10.1888 – 27.11.1969) – геолог, фахівець у галузі вугільної геології. Закінчив *Київський університет* (1912) і *Ленінградський гірничий інститут* (1924). Учень *М. І. Андрусова*. Співробітник Українського геологічного комітету (1918). Член гідрологічної секції *Комісії для вивчення природних багатств України УАН* (1919). Член *Комісії з вивчення природних сил Криму* (від 1920). Інженер-геолог Геологічного комітету (1924–1930). Член КЕПС. Брав участь у Ткварчельській геологорозвідувальній партії (1926–1929). Старший геолог Центрального науково-дослідного геологорозвідувального інституту (1931–1941). Старший науковий співробітник Всесоюзного геологічного інституту (1942–1949; 1962–1969), професор (1949). Старший науковий співробітник (від 1950), директор (1958–1962) Лабораторії геології вугілля АН СРСР.

Вернадський був знайомий із Мокринським, згадував у щоденнику, листувався. Передавав у 1918 через Мокринського листи до *О. Є. Ферсмана*.

[1 – оп. 3, спр. 1936, арк. 276–277 зв.; 7 – с. 97, 99; 47 – с. 405, 407]

МОЛЛОВ Русчю (Гавриіл) Георгійович (20.11/02.12.1867 – 29.11.1925) – правник, державний діяч. Походив із болгар, які взяли російське підданство. Батьки – землевласники у Полтавській губернії. Закінчив училище правознавства (1889). Служив у Міністерстві юстиції, займав посади товариша (заступника) прокурора окружних судів у Полтаві, Ярославлі, Москві, прокурора Полтавського окружного суду (1906–1909), голови Віленського окружного суду, прокурора Одеської судової палати. Начальник Департаменту державної поліції

МВС (вересень–листопад 1915). Полтавський губернатор (1916–1917). У 1918 був головним управителем із ліквідації загальноземських і загальноміських установ та їх майна в Українській Державі. В еміграції мешкав у Софії. Дружина Олександра Львівна Моллова (уродж. Старицька; 1874–?) була родичкою *Н. Є. Вернадської*.

Вернадський згадував Моллова у щоденнику.

[7 – с. 79, 8 – с. 15, 11 – с. 121]

МОНАШКИНА Мотря Іллівна – сусідка *С. М. і М. О. Бакуніних* у «Гірській ущелині» (Лівадія, Крим), де Вернадські мешкали у 1920. Займалася господарством як хатня робітниця.

Вернадський згадував Монашкину у щоденнику.

[8 – с. 54, 62, 135, 137]

МОРГУН Олександр Михайлович (04/16.08.1874 – 17.01.1961) – економіст, земський діяч і кооператор, за фахом правник. Чоловік (від 1937) *Н. Д. Полонської-Василенко*. Тривалий час працював у земстві, спочатку як гласний і член повітової управи Миргородського земства, а перед початком революції як член губернської управи. Брав активну участь у налагодженні кооперативного руху на Полтавщині. У 1920 переїхав до Полтави, де працював у Кооперативному банку, а потім запрошений був на посаду консультанта Укопромради до Харкова. Викладав у Харківському кооперативному інституті. Працював у Києві (від 1934), куди була переведена Укопромрада, читав лекції на курсах підвищення кваліфікації кооперативних діячів. Після війни професор Української високої економічної школи в Мюнхені та Українського техніко-господарського інституту в Регенсбурзі.

Вернадський міг зустрічатися з Моргуном у Полтаві. Про Моргуна згадувала у листуванні з Вернадським *Н. Д. Полонська-Василенко*.

[45 – с. 468]

МОРОЗЕВИЧ Йосиф (Юзеф) Августинович (Moroziewicz Józef Marian; 27.03.1865 – 12.06.1941) – геолог, мінералог і петрограф. Закінчив Варшавський університет (1889). Геолог Геолкому (1897–1904), здійснював дослідження у Маріупольському та Олександрівському повітах Катеринославської губернії, на Уралі, Командорських островах. У 1902 на прохання Полтавського губернського земства вивчав можливість промислового освоєння родовища діабазової породи *Висачківського пагорбу* (дайки) у Лубенському повіті (цей пагорб раніше також вивчав Вернадський). Працював у Ягеллонському університеті у Кракові (1904–1919), професор мінералогії та петрографії (від 1911). Один із організаторів Гірничої академії у Кракові, Державного геологічного інституту у Варшаві (1919), який очолював до 1937.

Вернадський був особисто знайомий із Морозевичем, листувався з ним. Про Морозевича також багато згадок у листах до Вернадського його кореспондентів.

[1 – оп. 3, спр. 1103; 48 – за покаж.; 49 – с. 252, 258]

МОРОЗОВ Георгій Федорович (07/19.01.1867 – 09.05.1920) – учений-лісознавець. Закінчив Олександрівський кадетський корпус, Павлівське військове училище, Петербурзький лісовий інститут (1894). Працював лісничим, стажувався за кордоном. Очолював кафедру загального лісознавства Петербурзького лісового інституту (1901–1917). У грудні 1917 виїхав до Ялти. Купив дачу в *Батилимані*, неподалік від Вернадських. Професор лісознавства у *Таврійському університеті* (1918–1920).

Вернадський згадував Морозова у щоденнику, а також написав некролог.

[7 – с. 20, 55; 8 – с. 75, 77; 44 – с. 280–281]

МОРОЗОВ Федір Михайлович (07/19.02. за ін. відом. 04/16.03.1883 – 03.05.1962) – мистецтвознавець, археолог. Послушник Олександрівської лаври у Петербурзі (від 1904), де ініціював створення церковно-археологічного музею та сприяв науковій організації архіву. Закінчив Археологічний інститут (1912). Продовжив навчання у Петербурзькому університеті. Від початку Першої світової війни – санітар-доброволець на фронті. У санітарних частинах Добровольчої армії (1919), Червоної армії (1920). Працював науковим співробітником Археологічного комітету ВУАН, у структурах з охорони пам'яток мистецтва і старовини, уповноваженим головою Бібліотечної комісії від ВУАН для догляду за майном бібліотек та архівів колишніх церков і монастирів Києва (від 1921). Член комісії ВУАН для обслідування та охорони Софійського собору. В. о. завідувача друкарні Києво-Печерської лаври (1922). Старший бібліотекар ВБУ. У 1922–1925 завідувач бібліотеки митрополита Флавіана і фундаментальної бібліотеки Києво-Печерської лаври. Від 1925 науковий співробітник Музейного фонду і Російського музею в Ленінграді, Ермітажу (1933–1961).

Вернадський, очевидно, був знайомий із Морозовим, який передавав академіку з okazji листи з Києва у 1921.

[45 – с. 323; 47 – с. 613]

МОТОРІН Олексій Олександрович – інженер. У 1919 член гідрологічної секції, технік з буріння секції підземних багатств *Комісії для вивчення природних багатств України* УАН, яка планувала скласти опис гідрогеологічних районів.

Вернадський, імовірно, був особисто знайомий із Моторіним, якого у листі до академіка в 1919 згадувала *М. М. Зелінська*.

[48 – с. 301]

МУХИН (Мухін) Микола Феодосійович (31.10/12.11.1868 – не раніше 1919) – богослов, історик церкви. Закінчив *Київську духовну академію* (1893). Далі працював в КДА: лектор англійської мови (1893–1897), в. о. доцента, доцент, екстраординарний професор кафедри загальної давньої цивільної історії (1897–1910), екстраординарний професор кафедри загальної цивільної історії (1910–1911), екстраординарний, ординарний і заслужений професор кафедри історії західноруської церкви (1911–1919). Доктор церковної історії (1917). Член правління Київської духовної академії (від 1918).

Вернадський міг бути особисто знайомий із Мухиним, якого міністр сповідань Української Держави *В. В. Зеньковський* у 1918 пропонував залучити до складу очолюваної академіком *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України* як представника КДА. *Українська академія наук* розглядала у березні 1919 питання про відрядження Мухина до Рима для розшукування матеріалів з історії Української церкви XVI–XVIII ст.

[43 – с. 297; 48 – с. 306]

МУХИН (Мухін) Михайло Миколайович (09/21.09.1894 – 02.09.1974) – літературознавець, критик, публіцист. За деякими відомостями, його батьком був проф. *Київської духовної академії М. Ф. Мухин*. Вчився у приватній гімназії *В. П. Науменка*. Гімназійний товариш *М. Т. Рильського*. Студював романо-германістику у *Київському університеті*. Від початку 1920 в еміграції. Жив у Подєбрадах, Празі, де, ймовірно, продовжив навчання. Член Центрального союзу українського студентства. Редагував празький «Студентський вісник» (1930–1931). Переїхав на Закарпаття, де працював у редакціях українських часописів. Після 1939 мешкав у Празі, потім у Німеччині.

Вернадський, очевидно, особисто не був знайомий із Мухиним, проте листувався з ним у справі публікації свого листа до української молоді у «Студентському віснику» (1925).

[49 – с. 190–195]

НАБОКИХ Олександр Гнатович (22.11/04.12.1874 – 25.03.1920) – ґрунтознавець, агроном, фахівець у галузі фізіології рослин. Закінчив Новоолександрійський інститут сільського господарства і лісівництва (1896). Стажувався у Німеччині. Працював лаборантом у Петербурзькому технологічному інституті. Асистент на кафедрі загального землеробства Новоолександрійського інституту сільського господарства і лісівництва (від 1901). Від 1905 у Новоросійському університеті в Одесі, ординарний професор (1912). Провадив планомірні дослідження ґрунтів у повітах більшості губерній в Україні (1907–1916). Уклав ґрунтові карти міст Харківської, Херсонської і Подільської губерній. Один із ініціаторів утворення Одеського сільськогосподарського інституту.

Вернадський, ймовірно, був особисто знайомий із Набоких і в 1918–1919, очевидно, мав намір залучити його до роботи над складанням карт ґрунтових ознак України, про що писав ґрунтознавець до академіка.

[49 – с. 196–200]

НАВАШИН Сергій Гаврилович (02/14.12.1857 – 10.12.1930) – ботанік і цитолог. Академік ВУАН (1924). Закінчив Московський університет (1881). Викладав у Петровській сільськогосподарській академії та Петербурзькому університеті. Професор Київського (1894–1915) і Тбіліського (1918–1923) університетів. Директор Ботанічного саду *Київського університету* (1894–1914). Викладав також у Політехнічному інституті і на Вищих жіночих курсах у Києві. Член Київського товариства природознавців. Один із засновників (1923) і перший директор (до 1929) Біологічного науково-дослідного інституту ім. К. А. Тімірязєва у Москві. Академік РАН (1918).

Вернадський, ймовірно, був особисто знайомий із Навашиним. Його ім'я, зокрема, згадується у листуванні академіка з *Є. М. Трубецьким* у 1904 щодо участі Навашина у справах організації Академічного союзу.

[47 – с. 263]

НАГОРНИЙ Олександр Васильович (28.08/10.09.1887 – 11.05.1953) – фізіолог, біохімік і геронтолог. Член-кореспондент АН УРСР (1948). Закінчив Харківський університет (1912). Був залишений в університеті працювати у лабораторії порівняльної фізіології. Приват-доцент (від 1922), професор (1924) Харківського інституту народної освіти, завідувач кафедри фізіології (від 1929), якою керував до кінця життя. Водночас професор Харківського хіміко-фармацевтичного інституту (1921–1924). Один з організаторів харківської філії Українського зообіологічного інституту (1930; від 1933 – НДІ Харківського університету), директор інституту (від 1935). Завідувач кафедри зоотехнічного (зооветеринарного) інституту та лабораторії фізіології Українського інституту експериментальної медицини (1936–1941). В евакуації в Кзил-Орда керував кафедрою фізіології та біохімії об'єднаного Харківського і Київського університетів. Від 1944 очолював НДІ біології Харківського університету, проректор з наукової роботи університету (1944–1948). Один із ініціаторів створення (1929) Українського товариства фізіологів, біофізиків і фармакологів. Дійсний член (від 1914), секретар Харківського товариства дослідників природи (1919–1930).

Вернадський познайомився з Нагорним особисто під час поїздки до Києва на конференції (травень 1939). Згадував у коментарях до щоденника, листувався, високо оцінював науковий внесок Нагорного.

[12 – с. 97; 49 – с. 201–204]

НАГУЛЯК Микола – знайомий Вернадських із Полтави. Очевидно, мешкав по сусідству і допомагав облаштовувати дачу Вернадських на *Бутовій горі*, виконував деякі господарські доручення у *Шишаках*. Його батько, ймовірно, Нагуляк Опанас Євдокимович, нібито, допомагав родині *Старицьких* у Полтаві, зокрема *М. Є. Старицькій*.

[1 – оп. 7, спр. 338; 49 – с. 613; 50 – с. 131]

Збереглися листи Опанаса Євдокимовича та Олександра Опанасовича Нагуляків до *Г. В. Вернадського*, сина академіка.

[2 – оп. 1, спр. 276, 277]

НАЛБАНДОВ Володимир Сергійович (1874–1954) – землевласник, лідер кримських аграріїв, член Таврійської земської управи, крайовий контролер і секретар. У 1918 тимчасово керуючий Міністерством віросповідань і народної освіти у Кримському автономному уряді М. О. Сулькевича. Державний контролер в уряді *С. С. Крима* (1919). Начальник Управління торгівлі і промисловості в уряді збройних сил Півдня Росії (1920). Від 1920-х в еміграції. Мешкав у Франції, Німеччині.

Вернадський був знайомий із Налбандовим, у квартирі якого в Сімферополі орендував кімнати навесні 1920. Згадки у щоденнику, листуванні.

[8 – с. 62–65; 45 – с. 634; 49 – с. 294]

НАРАДА ПРИРОДОЗНАВЦІВ УКРАЇНИ (ПЕРШИЙ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ З'ЇЗД ДОСЛІДНИКІВ ПРИРОДИ). За ініціативи природничої секції *Українського наукового товариства* від травня 1918 йшла підготовка з'їзду природознавців України. Передбачалося зібрати на з'їзді кращі сили природознавців країни, а у роботі оргкомітету брали участь представники Київського товариства природознавців, Українського геологічного комітету, відділу природознавства Міністерства земельних справ, Фізико-хімічного, Орнітологічного товариств та ін. З'їзд мав відбутися 2 серпня 1918, утім через політичну ситуацію та заборону німецьким командуванням проведення у Києві будь-яких зборів було вирішено провести нараду природознавців за програмою з'їзду, оскільки частина делегатів вже прибула. Першу доповідь на нараді, яка відбулася 3–6 серпня, зробив Вернадський. У виступі на тему «Об'єднання і організація природознавців України» академік підкреслив значення природознавства для розвитку економіки і культури та висунув як важливе завдання об'єднання природників і природознавчих установ у всеукраїнську асоціацію (частина рукопису тексту доповіді збереглася в архіві вченого й опублікована НАН України в 2011 у «Вибраних наукових працях академіка В. І. Вернадського» під назвою «Виправдання науки»). Зацікавленість викликала ще одна доповідь Вернадського «Заснування Української академії наук». Також доповіді виголошили *Б. Л. Лічков*, *В. І. Талієв*, *П. А. Тутковський*.

Скликати з'їзд природознавців так і не вдалося: змінилося становище в країні. Була заснована *Українська академія наук*, яка стала головним координатором у галузі природознавства та інших наук.

[7 – с. 90, 241; 44 – с. 20, 142–148, 315, 529; 113 – с. 59–61]

НАРИШКІНА Клавдія – очевидно, дочка колишньої хатньої робітниці Вернадських Ганни Аристархівни Нарішкіної. Згадується у родинному листуванні Вернадських, зокрема, під час перебування у Полтаві, Шишаках. Збереглися також листи К. Нарішкіної до *Н. Є. Вернадської* та *Н. В. Вернадської-Толль*. Клавдію називали вихованкою Н. Є. Вернадської.

[2 – оп. 1, спр. 453, 528; 49 – за покаж.]

НАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ У ПОЛТАВІ. У березні 1918 полтавська «Просвіта» організувала Український народний університет. Вернадський, який у цей час перебував у Полтаві, планував прочитати у народному університеті «маленький епізодичний курс» лекцій «Земна кора, її оболонка і хімічний склад». Проте реалізувати цей намір через перебіг подальших подій не склалося.

[7 – с. 72; 126 – с. 36]

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА (НТШ) – академічна організація, створена 1873 у Львові як літературне товариство імені Шевченка. Від 1892 діяло як наукове товариство, поділялося на три секції: філологічну, історично-філософську і математично-природописно-лікарську. Секції складалися з комісій за спеціальностями. Видавало наукові і науково-літературні збірники: «Записки Наукового товариства імені Шевченка», «Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові», «Українсько-руський архів», «Руська історична бібліотека», «Українсько-руська бібліотека» та ін. У 1920–1930-ті переслідувалося польською владою, у 1939 ліквідовано радянською владою. Відновлено у 1947 у Західній Європі та США, де вже відоме як *Shevchenko Scientific Society*. Від 1989 знову діє в Україні.

Вернадський впродовж життя не лише цікавився і досить високо оцінював діяльність НТШ (як «центру наукової роботи в межах населеної українцями території», своєрідної Української академії), але й сам став членом товариства. Згадуючи у щоденнику про свої стосунки з *М. С. Грушевським*, який був головою НТШ у 1897–1913, Вернадський писав, зокрема, що «молодим стежив за Науковим товариством Шевченка і вів цензурну боротьбу, щоб отримувати їхні видання». У листі до сина від 11 квітня 1943 з Борового Вернадський писав, що «був членом в Товаристві ім. Шевченка у Львові (ще коли був професором у Москві) – один з небагатьох натуралістів». У вернадськознавчій літе-

ратурі побутує думка, що членом НТШ Вернадський став у 1903. Проте у 1923 академік знов писав про бажання стати членом НТШ.

Вернадський був обраний дійсним членом НТШ 17 вересня 1924 в математично-природописно-лікарській секції. І в довідкових виданнях НТШ він зазначений, як «доктор філософії, б<увший> професор мінералогії на університеті в Москві, член української та всеросійської Академії наук, член-кореспондент Академії наук в Парижі та Празі». В архіві академіка збереглася грамота від 28 березня 1925, якою підтверджено його обрання дійсним членом математично-природописно-лікарської секції НТШ у Львові. Грамоту підписано головою НТШ *К. Й. Студинським* і секретарем *Р. М. Цегельським*. НТШ попросило від Вернадського його життєпис і список праць, щоб надрукувати у «Хроніці» і біографічному словнику товариства. Втім академік не брав активної участі у діяльності НТШ, не друкував своїх праць у виданнях товариства.

У 1918 Вернадський і *М. П. Василенко* планували у *Комісію для вироблення законопроекту про заснування УАН у Києві* запросити також одного представника від НТШ. Під час заснування УАН серед її перших академіків, затверджених гетьманом, були дійсні члени НТШ *А. Ю. Кримський*, *О. І. Левицький*, *М. І. Петров* і *С. Й. Смаль-Стоцький*. У 1923 дійсними членами НТШ стали академіки ВУАН із числа «першої дванадцятки» *Д. І. Багалій*, *П. А. Тутковський* і *С. П. Тимошенко*, а також академік *С. О. Єфремов*. Членами НТШ були і колеги Вернадського *М. Ф. Біляшівський*, *Ф. К. Вовк*, *М. С. Грушевський*, *В. В. Дорошенко*, *В. М. Перетц* та ін.

Питання щодо НТШ перший президент УАН обговорював у листуванні, зокрема, з *М. І. Павликом*, *Л. Є. Чикаленком*.

[1 – оп. 2, спр. 90, арк. 1, 6; 7 – с. 93, 243; 10 – с. 352–353; 43 – с. 199, 234, 547, 553; 49 – с. 271, 428, 429, 432, 859; 112 – с. 137]

НАУКОВО-ДОСЛІДНЕ СУДНО (НДС) «АКАДЕМІК ВЕРНАДСЬКИЙ».

Побудовано у 1968 на верфі в м. Вісмарі (НДР) на замовлення АН СРСР для Морського гідрофізичного інституту АН УРСР. Експедиційні дослідження на НДС «Академік Вернадський» проводилися у період 1969–1991. За цей час було виконано 62 рейси в Атлантичному, Індійському океанах, Чорному і Середземному морях. Значна частина рейсів виконувалася за державними і міжнародними проектами і програмами («ПОЛІМОДЕ», «СДКАР», «МОКАРІБ», «СОВФРАНС», «ДЖЕЙСІН-78», «КОСМОС», «Розрізи» тощо). Було здійснено дві кругосвітні експедиції за міжнародною програмою «ГЛОБЕКС». На НДС «Академік Вернадський» випробувано експериментальну передачу сигналу зі штучного супутника Землі, виявлено і виділено у самостійний басейн **море академіка Вернадського у Тихому океані** тощо. Від 1993 експлуатувалося як пасажирське судно (під новою назвою «Глорія»). Через закінчення терміну дії кваліфікаційних свідоцтв з 2006 перебувало у відстої в Одеському порту. У жовтні 2010 переправлено на утилізацію в Аланг (Індія).

НАУМЕНКО Володимир Павлович (07/19.07.1852 – 08.07.1919) – громадський діяч, педагог, філолог, журналіст, етнограф. Закінчив історико-філологічний факультет *Київського університету* (1873). Викладав у гімназіях Києва, Кадетському корпусі. Член Київської «Старої громади» (від 1874), її скарбник, потім голова. Прихильник і популяризатор ідей *М. П. Драгоманова*. Редактор і видавець часопису «Киевская старина» (1897–1906), видавець журналу «Україна» (1907). Один із фундаторів *Українського наукового товариства* (1907), згодом його голова (1914–1917). Член УЦР. Один з організаторів (1917) і голова УФДП. Попечитель Київського навчального округу (від травня 1917). Міністр народної освіти і мистецтва Української Держави Скоропадського (15 листопада – 15 грудня 1918). Брав участь в організації роботи *Національної бібліотеки України*. Працював в *Українській академії наук* (1919). Розстріляний більшовицькою «ЧК». В. І. Вернадський і *А. Ю. Кримський* зверталися (9 липня 1919) до комісара наросвіти з клопотанням про звільнення Науменка, але спізнилися.

Вернадський особисто знав Науменка, співпрацював на посаді товариша (заступника) міністра освіти в Тимчасовому уряді, потім у Києві у справах вищої школи, створення УАН, комплектування НБУ.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 10 – с. 81; 11 – с. 38–39; 43 – за покаж.; 46 – с. 663–669; 48 – с. 112; 49 – с. 91]

НАУМОВИЧ Володимир Миколайович (1894? – 1918) – ботанік. Працював у лабораторії *Київського університету*. Учасник Першої світової війни. Проводив у Києві в 1918 під керівництвом В. І. Вернадського досліді з розкладання каоліну. Загинув у грудні 1918 під час боїв під Києвом між частинами Української Держави та УНР.

Вернадський планував залучити Наумовича до праці у новоутвореній *Українській академії наук*. Академік виступив зі словом пам'яті Наумовича під час засідання *Фізично-математичного відділу* УАН 23 грудня 1918. Згадував у щоденнику, споминах.

[7 – с. 175; 43 – с. 558; 44 – с. 282; 67 – с. 69]

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО НАН України. Створена за «Законом про утворення Фонду Національної Бібліотеки Української Держави», затвердженим Радою Міністрів і підписаним гетьманом *П. П. Скоропадським* 2 серпня 1918. Для організації Бібліотеки 23 серпня було створено *Тимчасовий комітет для заснування Національної бібліотеки Української Держави*, який очолив Вернадський. За ініціативи Вернадського і *М. П. Василенка* Бібліотека утворювалася під егідою *Української академії наук*.

За думкою Вернадського, Національна бібліотека, перебуваючи у віданні АН, мала бути автономною установою, зі своїм окремим бюджетом, штатами,

організацією, а її діяльність регулювалася б окремим статутом, що декларував би її загальнонаціональне значення та загальнодержавні функції. У «Збірнику праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії Наук у Києві» була опублікована записка про Національну бібліотеку, яку на прохання Вернадського підготував В. О. Кордт. Навесні 1919 був опублікований Статут бібліотеки. Установа будувалася на принципах бібліотек світового рівня – утворення загальноукраїнського наукового національного бібліотечного центру, збирання універсального наукового фонду, а також національного фонду україніки, вільний, безкоштовний доступ до книг, рукописних документів і до інформації про них.

Перші роки діяльності Бібліотеки фактично організовувалася і керувалася Тимчасовим комітетом. Головними питаннями було комплектування національного бібліотечного і рукописного фонду, захист від знищення бібліотек зліквідованих і націоналізованих установ або фондів реквізованих книгосховищ, придбання колосальних за складом і змістом бібліотек В. Б. Антоновича, Б. Д. Грінченка, В. П. Науменка, А. Ю. Кримського, книгозбірні Наукового товариства імені Шевченка та ін. Найважливішим у перші роки було вирішення з різними владами питання приміщення для книгосховищ, організація роботи щодо систематизації фондів.

Вернадський сприймав Національну бібліотеку України як власне дітище, у справах установи спілкувався з багатьма фахівцями у Києві, листувався, зокрема, із М. П. Василенком, Б. З. Дінабургом, Є. О. Ківлицьким, В. О. Кордтом, А. Ю. Кримським, А. З. Носовим, С. П. Пастернаком та іншими. Восени 1919 Вернадський обстоював перед владою Добровольчої армії необхідність збереження Бібліотеки, як і інших утворених українських наукових і культурних установ.

За роки існування Бібліотека багато разів змінювала назву, була Всенародною (Національною) бібліотекою України при Всеукраїнській академії наук, Державною публічною бібліотекою УРСР, Центральною науковою бібліотекою АН УРСР. Від 1988 отримала ім'я В. І. Вернадського. У 1996 їй було повернуто статус національної установи – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Сьогодні НБУВ – головна всеукраїнська книгозбірня, загальнодержавний комплексний науково-інформаційний, науково-дослідний, науково-методичний і культурно-просвітницький центр, найбільше за обсягом документно-інформаційних ресурсів книгосховище України, в якому зберігається близько 15 млн різних видів творів друку (книжок, газет і журналів, естампів і гравюр, нот тощо) і близько 1 млн рукописів, архівних документів, дисертацій та інших творів на правах рукописів. Бібліотека є депозитарієм публікацій ООН. За змістом фонд НБУВ становить універсальне унікальне зібрання джерел інформації.

НБУВ разом із Комісією НАН України з наукової спадщини академіка В. І. Вернадського та іншими установами НАН України бере участь в організа-

ції щорічних Читань академіка В. І. Вернадського. Цей науковий захід приурочений до дня народження першого президента УАН.

В НБУВ також створено електронний ресурс – бази даних «В. І. Вернадський. Електронна колекція» і «В. І. Вернадський. Бібліографія»: www.nbuv.gov.ua/vernadsky/

[7 – с. 86, 97, 120, 122, 126–127, 133, 165; 43 – с. 113–118; 371–492, 625–626; 45 – с. 102, 148, 262, 266, 287, 288, 293, 294, 298, 302, 308, 337 та ін.; 97 – с. 9–50 та ін.]

НАЦІОНАЛЬНИЙ МІНЕРАЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ ПРИ УКРАЇНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ НАУК. Ідею створення такої наукової структури запропонував Вернадський у 1918. Очоливши *Комісію для вироблення законопроекту про заснування УАН у Києві*, він визначив серед першочергових завдань створення Мінералогічного музею при Академії. Вернадський підготував записку «Про Національний мінералогічний музей при Українській Академії Наук у Києві», яку, очевидно, було розглянуто за засіданні підкомісії щодо організації *Фізично-математичного відділу УАН* і опубліковано у «*Збірнику праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії Наук у Києві*».

Учений підкреслював необхідність об'єднання у музеї «двох установ, які злучені як найтісніше одна з одною, але цілковито ризняться в методах своєї наукової праці і в своїй організації, а саме з властивого музею та сполученого з ним наукового інституту». Академік указував на неможливість «відділити мінералогічний інститут, оснований на фізиці та хімії, від мінералогічного музею; обидва ці відділи повинні бути якнайтісніше злучені, і робота в них повинна провадитися в якнайповнішому контакті».

Першим завданням музею, на думку Вернадського, «повинно бути видання мінералогії України; для цієї мети музей повинен ... мати в своєму розпорядженні картковий каталог мінералів України, який буде поповнюватись та завершуватись». Мінералогічний музей повинен давати змогу вести на території України наукову працю в царині описового природознавства. Для цього він має посідати чільне місце за повнотою колекцій, тому найперше музей обов'язково мусить мати як найповніший мінералогічний матеріал зі всієї земної кори, зокрема з регіонів, що розташовані поза межами України. Другим необхідним завданням Вернадський визначив створення при музеї відділу прикладної мінералогії, в якому будуть зібрані всі корисні мінерали та руди України: глини, торф, вугілля, сіль, залізо, манган, графіт, фосфорити тощо в порівняльному сенсі з продуктами всіх типів, відомих на всій земній кулі. Третім розділом музею повинна бути, за переконанням академіка, збірка (колекція) *метеоритів*.

У затвердженому в листопаді 1918 «Статуті Української Академії Наук у Києві» в структурі Академії передбачався «Національний мінералогічний музей з інститутом» при Фізично-математичному відділі.

На сьогодні в НАН України є мінералогічна колекція в Геологічному музеї Національного науково-природничого музею, а також *Мінералогічний музей імені академіка В. І. Вернадського* (мінералогічна колекція), який існує як відділ Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення імені М. П. Семененка.

[43 – с. 22, 107, 109, 197, 217, 232, 244–247; 52 – с. 19–22, XIX, XXVII–XXVIII; 54 – с. 84–86, 128, 135–136]

НЕБОЛЬСІН Василь Дмитрович – ґрунтознавець. Його ім'я згадується серед авторів «Отчета о деятельности Докучаевского почвенного комитета и его музея, лаборатории и библиотеки за 1915 г.». У середині 1920-х – інженер, старший спеціаліст відділу ґрунтознавства Київської обласної сільськогосподарської дослідної станції.

Звертався до Вернадського у листопаді 1918 із намірами, очевидно, працювати в УАН або інституціях при ній.

[49 – с. 205–206]

НЕЙОЛОВА Лідія Олександрівна (1863 – 1941 або 1942) – двоюрідна сестра В. І. Вернадського, дочка його тітки по материнській лінії Єлизавети Петрівни Нейолової (уродж. Константинович; 1824–1889) і генерал-лейтенанта (у 1886 був начальником артилерії Київського військового округу) Олександра Петровича Нейолова (1816–1900). Вернадський, ще перебуваючи у Києві в 1918–1919, допомагав сестрі, пізніше звертався про її підтримку і допомогу до академіків *В. І. Липського, А. Ю. Кримського, О. В. Фоміна*, а також до *Н. Д. Полонської-Василенко*. Матеріально підтримував сестру аж до початку війни. Нейолова померла у Києві під час німецької окупації.

Вернадський листувався з сестрою, згадував у щоденнику, у листуванні з київськими кореспондентами. Відвідував під час поїздок до Києва.

[10 – с. 81; 12 – с. 97; 13 – с. 100; 49 – с. 546, 958–969]

НЕЧАЄВ Олексій Васильович (19/31.01.1864 – 26.08/08.09.1915) – геолог-мінералог. Закінчив Казанський університет (1887). Від 1895 зберігач геологічного кабінету цього університету, приват-доцент кафедри мінералогії та геології. Водночас як співробітник Геологічного комітету (1895–1901) здійснював геологічну зйомку для десятиверстової карти Європейської Росії. Ординарний професор (1899) кафедри мінералогії та геології в щойно створеному Політехнічному інституті в Києві. Декан хімічного факультету (1903–1911). Створив в інституті геолого-мінералогічний кабінет. З призначенням Л. А. Кассо міністром народної освіти (на початку 1911) Нечаєву як «професору з ліберальними поглядами» було запропоновано негайно подати у відставку. Переїхав до Петербурга (1912), працював у Геологічному комітеті.

Вернадський, ймовірно, був особисто знайомий із Нечаєвим, листувався з ним у 1902–1908. У Нечаєва в Києві працював учень Вернадського *Л. Л. Іванов*. Академік у публіцистиці, присвяченій боротьбі влади проти автономії університетів, також згадав про звільнення з Київського політехнічного інституту (лютий 1911) трьох професорів-деканів – *О. В. Нечаєва*, *К. Г. Шиндлера* і *Ст. П. Тимошенка*, і відставку на знак солідарності ще семи професорів.

[48 – за покаж.; 49 – с. 213–217]

НЕЧИПОРЕНКО Петро Кирилович (25.12.1892/06.01.1893 – 03.09.1937) – геофізик, геодезист. Закінчив Дніпропетровський гірничий інститут (1921), професор з 1929, працював у ньому на кафедрі геодезії до 1933. Брав участь у геологічній зйомці території України. Започаткував систематизовані дослідження з питань фізики Землі у Полтавській гравіметричній обсерваторії (заснована 1926). Від 1933 очолював кафедру геодезії на геолого-географічному факультеті Київського державного університету. Водночас директор Геофізичної і гравіметричної обсерваторій при АН УСРР (1936–1937), науковий співробітник Українського науково-дослідного геологорозвідувального інституту (УкрНДГРІ). Репресований у 1937 за звинуваченням у «контрреволюційній діяльності» у сфабрикованій справі «Академічного центру».

Вернадський надіслав у 1936 *Б. Л. Лічкову* номер «Вістей» ВУАН з картою, складеною Нечипоренком, наголошуючи на цікавості роботи.

[62 – с. 169]

НІКІТІН Василь Микитович (20.12.1885/01.01.1886 – 02.02.1972) – гідробіолог. Закінчив Московський університет (1911). У 1920–1931 завідувач біологічної станції РАН / АН СРСР у Севастополі. Заступник директора наукової та рибогосподарської станції (1931–1937) у Батумі. Завідувач кафедри Тбіліського університету і завідувач відділу Інституту зоології АН Грузинської РСР (1937–1946), професор. Від 1946 завідувач лабораторій бентоса, а також морського обростання і червиць Інституту океанології ім. П. П. Ширшова АН СРСР.

Вернадський, ймовірно, був особисто знайомий із Нікітіним, згадував його у статті (1921) «*Про наукову роботу в Криму в 1917–1921 рр.*». Є також згадки у листуванні.

[44 – с. 162; 47 – с. 190]

НІКОВСЬКИЙ Андрій Васильович (14/26.10.1885 – 1942) – публіцист, літературознавець, громадський, політичний і державний діяч. Закінчив Новоросійський університет в Одесі (1912). Редагував газету «Рада» (1913–1914), часопис «Основа» (Одеса, 1915). Уповноважений Комітету Всеросійського союзу міст Південно-Західного фронту (1916). Член УЦР, заступник голови (червень

1917). Провідний діяч УПСФ, співредактор (разом із *С. О. Єфремовим*) її партійного органу – газети «Нова Рада» (1917–1919). Один з організаторів антигетьманського руху, втім далі перебував в опозиції до уряду Директорії. На початку 1919 деякий час керував справами *Комісії для складання словника української живої мови* УАН. Водночас працював у Червоному Хресті (1919 – початок 1920), у видавництві «Книгоспілка», редагував часопис «Нова громада». Міністр закордонних справ УНР від травня 1920. Очолював комісію з розроблення Конституції УНР (1920–1923). Залишив посаду міністра закордонних справ УНР (початок 1922), переїхав до Берліну, де працював у друкарні Я. Оренштайна. Наприкінці 1924 влада дозволила йому повернутися в УСРР. Працював у ВУАН, очолював правописно-термінологічну комісію, підготував і видав «Словник українсько-російський» (1927). Репресований у 1929, засуджений у справі «СВУ» до 10 років позбавлення волі. Покарання відбував на Соловках. Звільнений у квітні 1940. За деякими відомостями, помер у блокадному Ленінграді.

Вернадський міг бути особисто знайомий із Ніковським, якого згадував у щоденнику.

[7 – с. 108, 109; 10 – с. 180; 11 – с. 121]

НИКОЛАЄВ Валентин Федорович (26.07/07.08.1889 – 26.02.1973) – ботанік, ентомолог, краєзнавець. Закінчив Харківський університет (1915). Завідувач *Природничо-історичного музею* Полтавського губернського земства (1915–1917), перейменованого у Народний музей Полтавщини (1918–1919), директор Центрального пролетарського музею Полтавщини (1920–1923). Секретар заснованого В. І. Вернадським *Полтавського товариства любителів природи* (1918). Викладав у Полтавському ІНО, професор (1921), декан фізико-математичного відділу. Працював у Харкові старшим інспектором музейно-екскурсійно-виставкової секції наркомату освіти УСРР (1923), потім нетривалий час головою Всеукраїнського комітету з охорони пам'яток старовини. Викладав у Харківському сільськогосподарському інституті (1923–1927). Працював (1927–1937) у сухумському відділенні Всесоюзного інституту рослинництва і Сухумському інституті субтропічних культур. Від 1938 завідувач кафедри Полтавського сільськогосподарського інституту. Заступник директора Всесоюзного НДІ у Душанбе (1946–1953). Завідувач кафедри (1953–1963) ботаніки Уманського сільськогосподарського інституту. Арештовувався на короткий строк органами ОДПУ (1920; 1931). Молодший брат ботаніка і міколога *М. Ф. Николаєва*.

Вернадський був особисто знайомий із Николаєвим, співпрацював з ним, згадував у щоденнику, листувався.

[7 – с. 57, 70, 71, 72; 49 – с. 218–229]

НІКОЛАЄВ Микола Федорович (04/16.11.1882 – 1945?) – ботанік, міколог, фітопатолог. Закінчив Харківський університет (1910). Викладав у Петровському Полтавському кадетському корпусі. Працював помічником завідувача, завідувачем *Природничо-історичного музею* Полтавського губернського земства (1910–1915). Член Полтавського сільськогосподарського товариства, Полтавської вченої архівної комісії. Ініціатор створення у Полтаві ботанічного саду, але через світову війну проєкт не був втілений у життя. Член заснованого В. І. Вернадським *Полтавського товариства любителів природи* (1918). Працював завідувачем сільськогосподарського відділу Центрального Пролетарського музею Полтавщини з 1920. Викладав у Вищій робітничій школі у Полтаві, згодом у сільськогосподарському технікумі (з 1923 агрокооперативному). Викладав у Полтавському ІНО (1924–1930), професор. Пізніше очолив кафедру ботаніки Гори-Горецького сільськогосподарського інституту в місті Горки Могильовської обл. Брат *В. Ф. Ніколаєва*.

Вернадський був особисто знайомий із М. Ф. Ніколаєвим, згадував у щоденнику у числі «науково-працюючих» натуралістів, листувався.

[7 – с. 71; 46 – с. 671–678]

НІКОЛАЄВ Олександр Васильович (20.04/02.05.1879 – ?) – мінералог, геохімік. Випускник Казанського університету. Співробітник Мінералогічного відділу Геологічного музею АН у Петербурзі (1904–1908). Асистент кафедри мінералогії Київського політехнічного інституту у *О. В. Нечаєва* (з осені 1908), подав у відставку (навесні 1911). Працював у Геологічному комітеті. Займався дослідженнями на Уралі. На початку 1930-х старший хімік Центрального науково-дослідного геологорозвідувального інституту. Відомо, що у листопаді 1937 мешкав у Ленінграді, збирався на пенсію за станом здоров'я.

Вернадський був знайомий і співпрацював із Ніколаєвим. Листувався, рекомендував на посаду асистента у Київський політехнічний інститут.

[1 – оп. 3, спр. 1158; 20 – с. 30; 49 – с. 215]

НІКОЛЬСЬКИЙ Олександр Михайлович (18.02/02.03.1858 – 08.12.1942) – зоолог. Академік УАН (1919). Закінчив Петербурзький університет (1881), зберігач зоологічного кабінету, приват-доцент (1887–1903). Завідувач відділу холоднокровних хребетних Зоологічного музею Петербурзької АН (1896–1903). За перебування денікінців у Харкові балотувався до Харківської міської думи (1919). Через це у 1921 був заарештований більшовицькою владою, однак за відсутності складу злочину виправданий. Професор Харківського університету (1903–1920), один із засновників зоологічного музею університету, завідувач науково-дослідної кафедри зоології Харківського ІНО (1921–1931). Водночас професор Харківського медичного інституту (1921–1926). Відійшов від викла-

дацької роботи (1930). Член Комісії з преміювання наукових робітників України від ВУАН (1923). Помер в окупованому Харкові.

Вернадський був особисто знайомий із Нікольським, співпрацював, згадував у щоденнику, листувався.

[7 – с. 148; 43 – с. 297, 310, 324, 334; 46 – с. 679–687; 126 – с. 115]

НОВГОРОДЦЕВ Павло Іванович (16/28.02.1866 – 23.04.1924) – юрист, філософ, соціолог. Уродженець Бахмута. Один із близьких друзів В. І. Вернадського з часів «Приютинського братства». Закінчив Московський університет (1888). Був направлений вивчати право у Берліні та Парижі. У Московському університеті: приват-доцент (1896) по кафедрі історії філософії права, екстраординарний (1903), ординарний професор (1904). Водночас викладав на Вищих жіночих курсах з 1900. Депутат І Державної думи від Катеринославської губернії. Підписав «Виборзьку відозву» після розпуску Думи. Директор Вищих комерційних курсів з 1906. Професор Московського комерційного інституту від 1912, його директор (1913–1918). Викладав як приват-доцент у Московському університеті (1907–1911), професор від 1917. У 1918 виїхав на південь у розташування армії генерала *А. І. Денікіна*. Негласно брав участь у розробці законопроектів Особливої наради. Переїхав до Криму (1920). Професор *Таврійського університету*. Евакуювався з Севастополя у вересні 1920. Жив у Берліні, потім переїхав до Чехословаччини, займався викладацькою діяльністю.

Вернадський часто згадував Новгородцева у щоденнику, підкреслюючи його роль у реалізації пропозицій президента УАН щодо збереження Академії в умовах денікінської влади. Вернадський також згадував дружину Новгородцева з 1903 Лідію Антонівну Новгородцеву (уродж. Будилович; 1879–1951).

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 10 – с. 383; 11 – с. 38; 49 – с. 626, 675, 723, 876]

НОВИЦЬКИЙ Олексій (Олекса) Петрович (07/19.04.1862 – 24.09.1934) – історик мистецтва, пам'яткознавець і пам'яткоохоронець, музейник і громадський діяч. Академік ВУАН (1922). Закінчив фізико-математичний факультет Московського університету (1887). Працював бібліотекарем в Історичному музеї та Московському училищі живопису, скульптури і архітектури. Від 1909 член Чернігівської губернської вченої архівної комісії та *Українського наукового товариства*, від 1914 член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові. Брав активну участь у діяльності української громади в Москві. За дорученням генерального секретарства освітніх справ УЦР складав реєстр українських архівних і мистецьких пам'яток у Москві. У Криму в 1918–1922 завідував Феодосійською фундаментальною бібліотекою, працював старшим асистентом кафедри історії та теорії мистецтва у *Таврійському університеті*, був професором Феодосійського інституту народної освіти. Від 1922 у Києві, де займав низку керівних посад у ВУАН (член управи, в. о. неодмінного секретаря, секретар

1-го відділу) та в Археологічному інституті. Реорганізував і очолив Всеукраїнський археологічний комітет (1924–1933). Керував секцією, кафедрою і Кабінетом українського мистецтва ВУАН, був директором Музею українських діячів науки і мистецтва та Українського театрального музею. Ініціював відновлення та був головою Софійської комісії ВУАН (1923–1933).

Був присутнім на Раді ВУАН 3 травня 1928 у Києві, на якій під головуванням В. І. Вернадського обрано нового президента ВУАН *Д. К. Заболотного*.

[55 – с. 454–455]

НОВИЦЬКИЙ Павло Іванович (03/15.08.1888 – 06.05.1971) – педагог, діяч освіти, театрознавець, літературознавець. Закінчив Петербурзький університет і Курський педінститут. Викладав у Сімферопольському реальному училищі (1913). Перший голова Сімферопольської ради робітничих депутатів, член Ради народних представників Таврійської губернії. Завідувач відділу народної освіти Кримревкому (наприкінці 1920). Декан Педагогічного інституту / факультету при Кримському університеті (1922–1925), професор. Виїхав до Москви (1925). Ректор Вищих художньо-технічних майстерень / Вищого художньо-технічного інституту (ВХУТЕМАС / ВХУТЕІН) (1926–1930). Професор Вищого театрального училища. Під час «чистки» (середина 1930-х) виключений із ВКП(б). Надалі критик, театрознавець. Від 1945 очолював літературну частину театру ім. Є. Б. Вахтангова. Викладав у театральних вишах.

Вернадський, очевидно, був знайомий із Новицьким, згадував його у кримському щоденнику.

[8 – за покаж.]

НОВОПОЛЬСЬКА Євдокія Василівна (1890 – ?) – ентомологиня. Закінчила Московські вищі жіночі курси. Працювала препараторницею на *Салгирській помологічній станції* (1918–1921). Виконувала доручення В. І. Вернадського. Від 1921 асистентка агрономічного факультету Кримського університету. Продовжувала працювати на Станції захисту рослин у Симферополі. Багато років викладала у Кримському сільськогосподарському інституті.

Зберігся лист Новопольської до Вернадського (листопад 1921). Є згадки у листуванні.

[46 – с. 688–689; 49 – с. 153]

НОГА Юрій Олександрович – лубенський комісар Тимчасового уряду (1917). Від квітня 1918 помічник Полтавського губернського старости. У листопаді 1918 два тижні був в. о. губернського старости.

Вернадський, ймовірно, був знайомий із Ногою, згадував у щоденнику.

[7 – с. 80, 121]

НОСОВ (Носів) Анатолій Зіновійович (11/23.07.1883 – 1941) – учений-антрополог, етнолог і археолог. Навчався у Новоолександрійському інституті сільського господарства і лісівництва, закінчив Петербурзький університет (1913). Учень *Ф. К. Вовка*. Працював помічником хранителя етнографічного відділення Російського музею у Петербурзі. Брав участь в етнографічних та антропологічних експедиціях до Забайкалля, Монголії, Балкан (1909–1912). Службовець департаменту водяного господарства Міністерства земельних справ Української Держави (1918). В. І. Вернадський запросив Носова до складу *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України*. Секретар комітету з лютого 1919, одним із перших був зарахований до штату ВБУ, працював бібліотекарем. З кінця 1919 у Криму. У 1921 повернувся до Києва: консерватор (1921), керівник (1922–1923) Музею антропології та етнології ім. Ф. К. Вовка ВУАН. Директор Державного лісостепового заповідника ім. Т. Г. Шевченка (від 1924). Директор філії Центральної сільськогосподарської бібліотеки *Сільськогосподарського вченого (наукового) комітету України*. Нештатний постійний співробітник Фольклорно-етнографічної комісії ВУАН (1924–1927). Працював в Інституті української наукової мови ВУАН. Брав участь у збиранні та опрацюванні матеріалів з антропології України. Підготував проєкт «Словника антропогеографічної термінології». Заарештований (1929) у сфабрикованій справі «СВУ», у лютому 1933 у справі «Української військової організації». Засуджений до 5 років ув'язнення у виправно-трудовах таборах. Після заслання працював у Ялтинському краєзнавчому музеї.

Вернадський був добре знайомий із Носовим, співпрацював, згадував у щоденнику, листувався.

[7 – с. 133, 158, 167; 43 – за покаж.; 46 – с. 690–708]

ОБОЛЕНСЬКИЙ Володимир Андрійович (06/18.11.1869 – 11.04.1950, за ін. відом. 1951) – статистик, земський діяч. Закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету Петербурзького університету (1891). Вступив на юридичний факультет, але залишив навчання. Від 1893 служив у відділі сільської економіки і сільськогосподарської статистики Міністерства землеробства і державного майна. Брав участь у роботі з надання допомоги голодуючим. Завідувач статистичним бюро Орловської губернської земської управи. Гласний Ялтинського повітового земства і Таврійського губернського земського зібрання (1903–1904). У 1914–1915 завідував санітарним загоном Всеросійського союзу міст, працював у Петроградському комітеті Земгора (від 1915). 3 грудня 1917 у Криму. Обраний голова Таврійської губернської земської управи (квітень 1918). Емігрував (1920). Жив у Франції, займався журналістикою.

Вернадський був у дружніх стосунках з Оболенським, співпрацював із ним, зокрема, у справах організації університетської освіти в Криму. Часто

згадував Оболенського у щоденнику (1917–1921), є також згадки у листуванні з іншими кореспондентами.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 46 – с. 25; 49 – с. 281]

ОБРУЧЕВ Володимир Опанасович (28.09/10.10.1863 – 19.06.1956) – геолог, географ, мандрівник. Закінчив Петербурзький гірничий інститут (1886). Здійснював геологічні дослідження у зв'язку з проєктуванням Закаспійської і Транс-сибірської залізниць. Професор Томського технологічного інституту (1901–1911). Учасник експедицій у Центральній Азії, провадив геологічні дослідження у Сибіру, на Кавказі, у Криму. Відкрив мінеральні вуглекислі джерела в Кримському передгір'ї (1916–1917). У липні 1918 Радою *Київського університету* обраний професором на кафедрі геології Таврійського філіального відділення в Ялті. Навесні 1919 очолив кафедру геології *Таврійського університету*, декан фізико-математичного факультету (від жовтня 1920). Член створеної (травень 1920) В. І. Вернадським *Комісії з вивчення природних продуктивних сил Криму*. Професор Московської гірничої академії (1921–1929). Академік АН СРСР (1929). Голова Комісії з вивчення вічної мерзлоти АН СРСР (від 1930). Директор Інституту мерзлотознавства АН СРСР (від 1939). Академік-секретар Відділення геолого-географічних наук АН СРСР (1942–1946). Герой Соціалістичної Праці (1945). Автор науково-фантастичних і пригодницьких романів.

Вернадський був знайомий з Обручевим від 1900. Листувався з 1901, співпрацював, згадував у щоденнику.

[1 – оп. 3, спр. 1183; 8 – с. 62, 70, 72, 85; 44 – с. 266–268, 322; 47 – с. 19–33]

ОГІЄВСЬКИЙ Василь Дмитрович (30.01/11.02.1861 – 01.06.1921) – учений-лісівник. Закінчив Петербурзький лісовий інститут (1886). Стажувався у Німеччині, Австро-Угорщині, Франції. Від 1894 займався дослідною справою як співробітник Лісового департаменту. Екстраординарний професор (від 1910), завідувач кафедри приватного лісництва (1912–1918) Петербурзького лісового інституту, очолював кафедру лісових культур, професор (1916). Перебрався до Києва, працював (1918) у системі Міністерства земельних справ. Професор кафедри лісівництва сільськогосподарського / агрономічного факультету (від 1918) Київського політехнічного інституту. Член *Сільськогосподарського вченого* (наукового) *комітету України* (від 1919), заступник його голови (1920).

Вернадський був знайомий із Огієвським. Згадував у щоденнику (1919) розмову з ним щодо утворення Лісового вченого комітету.

[7 – с. 131]

ОГІЄНКО Іван Іванович (митрополит Іларіон) (02/14.01.1882 – 29.03.1972) – мовознавець, історик і письменник, державний, політичний і церковний діяч. Закінчив історико-філологічний факультет *Київського університету* (1909).

Професорський стипендіат (1911–1914). Учень *В. М. Перетца*. Приват-доцент Київського університету (1915–1918). Один з ініціаторів заснування *Київського державного українського університету* та *Кам'янець-Подільського державного українського університету*. Перший ректор Кам'янець-Подільського університету (від 1918). Міністр народної освіти УНР (січень–квітень 1919). Міністр культів і сповідань УНР з вересня 1919, уповноважений уряду УНР у Кам'янці-Подільському від листопада 1919. Емігрував до Польщі (листопад 1920), міністр у справах віровизнання уряду УНР в екзилі до вересня 1922. Професор церковнослов'янської мови відділу православного богослов'я Варшавського університету (1925–1932). Заснував і редагував у Варшаві часописи «Рідна мова» (1933–1939) і «Наша культура» (1935–1937). Прийняв чернечий постриг (1940). Архієпископ Холмсько-Підляський (Польської православної церкви), митрополит (від 1944). Перебував у Швейцарії, потім у Канаді. Першоієрарх Української греко-православної церкви у Канаді (1951–1972).

Вернадський був особисто знайомий з Огієнком, згадував у щоденнику, спілкувався в 1918 у Києві на засіданнях *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України* щодо українських державних університетів у Києві і Кам'янці-Подільському, а також у справах *Національної бібліотеки України / ВБУ* (1919).

[7 – с. 108, 8 – с. 87; 43 – с. 401, 493, 504, 603]

ОГЛОБЛІН Олександр Олексійович (Ogloblin Alejandro A.; 29.07.1891 – 17.09 або 18.09.1967) – ентомолог. Закінчив *Київський університет*. У студентські роки влітку працював в ентомологічному відділі *Полтавської сільськогосподарської дослідної станції*. У київській лабораторії провадив дослідження під керівництвом В. І. Вернадського (1918–1919). Емігрував. У Карловому університеті у Празі здобув ступінь доктора філософії з зоології (1924). Працював асистентом ентомологічного відділу в Національному музеї Праги. На запрошення Міністерства сільського господарства Аргентини обійняв посаду ентомолога агрономічної станції поблизу Лорето (1928), у тропічних лісах на півночі країни. Очолив новостворений у Хосе-Клементе-Пас Інститут дослідження сарани (1937). Професор зоології в університеті Буенос-Айреса (1939–1950).

Листувався з Вернадським, який згадував братів Оглоблінних у полтавському щоденнику (1918), а з О. О. Оглобліним, якого згадував також у спогадах, ймовірно, зустрічався ще й у Празі, оскільки той проводив деякі дослідження для академіка.

[1 – оп. 3, спр. 1188; 7 – с. 71; 43 – с. 558; 49 – с. 674]

Брат О. О. Оглобліна **Оглоблін Дмитро Олексійович** (12/24.10, за ін. відом. 08/20.11.1893 – 06.02.1942) – ентомолог. Закінчив *Київський університет* (1916). Працював на Полтавській сільськогосподарській дослідній станції, у

Полтавському природничо-історичному музеї, Полтавському сільськогосподарському інституті. Від 1930 працював у Всесоюзному інституті захисту рослин у Ленінграді. Завідувач колеоптерологічного відділення Зоологічного інституту АН СРСР (від 1938). Помер під час блокади Ленінграда.

[7 – с. 71; 45 – с. 716]

ОДЕСА. Вернадського пов'язували з цим університетським центром перш за все наукові зв'язки. Відомо про його короткочасне одноденне відвідування Одеси на початку вересня 1909 проїздом із Софії, повертаючись через Стамбул із літнього відрадження до Німеччини, Швейцарії, Італії та Греції. Він відвідав харківського товариша, однокласника *А. К. Медведєва*, побачився з ученицею *Є. Д. Ревуцькою*.

Вернадський підтримував зв'язки і листувався з професурою різних фахів Новоросійського університету в Одесі, слідкував за досягненнями колег. Його учень *Я. В. Самойлов* приїхав до Вернадського у 1893 після закінчення Новоросійського університету. Серед його одеських кореспондентів були *Ф. Т. Брагалья, Е. С. Бурксер, Д. К. Добросердов, М. М. Зеленецький, В. А. Косинський, С. М. Лейтес, В. І. Липський, А. К. Медведєв, В. Л. Мільгевська-Рутковська, О. Г. Набоких, В. М. Нечаєв, Р. О. Прендель, В. А. Ротерт, Г. І. Танфільєв, Є. М. Щепкін, С. В. Щусєв*.

Комісія для вироблення законопроекту про заснування УАН, яку очолював Вернадський, у 1918 розглядала питання збереження метеорологічної мережі Одеської обсерваторії, організації Геофізичного інституту в Одесі. А *Комісія в справах вищої школи та наукових установ України* під керівництвом Вернадського обговорювала питання відкриття недержавного (приватного) політехнікуму, Муніципального інституту в Одесі, паралельних кафедр з українською мовою викладання в Одеському університеті, перетворення Жіночих медичних курсів на інститут тощо. Вернадський допомагав також у налагодженні радіологічних досліджень в очолюваній *Є. С. Бурксером* першій у Російській імперії радіологічній лабораторії в Одесі.

Після народження сина Георгія Вернадський обговорював у листах до дружини плани оселитися на літо в Криму, а зимою – в Одесі для покращення її здоров'я.

[1 – оп. 2, спр. 38, арк. 113 зв.; 21 – с. 206–207; 25 – с. 34, 35, 37, 39; 43 – с. 225, 494, 522, 531, 533, 540, 541; 47 – с. 35]

ОЗЕРСЬКИЙ Юрій Іванович (справжнє прізвище Зебницький; 1896 – 03.11.1937) – педагог, державний діяч. Закінчив Ніжинський історико-філологічний інститут. Від 1921 на відповідальних посадах у Наркомосвіти. Завідувач Управління науковими установами («Укрнаука») (від 1927). Голова Держвидаву УСРР (1932–1933). Репресований у листопаді 1933 у справі «Україн-

ської військової організації», засуджений до 10 років таборів. Перебував на Соловках. Розстріляний.

Вернадський згадував Озерського, якого бачив, зокрема, у Києві під час обрання *Д. К. Заболотного* президентом ВУАН, у щоденнику (1928).

[10 – с. 77; 49 – с. 543; 55 – с. 454–455]

«ОЗНАКИ ЗАЛІЗНИХ РУД У ПОЛТАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ» (ориг. назва: Признаки железных руд в Полтавской губернии) – замітка Вернадського за результатами польових досліджень. Після участі у дослідженнях ґрунтів у Полтавській губернії Вернадський у 1897 відвідав *Полтавський природничо-історичний музей*, куди надійшли два зразки залізної руди. Учений разом із директором музею *М. О. Олеховським* відвідав обидва місцезнаходження залізних руд, що потрапили до музею, – земську каменоломню біля Кременчука і околиці с. Гавронці у Полтавському повіті. А свої висновки щодо покладів магнітного залізняка і подібних руд уздовж річки Псьол у Кременчуцькому повіті висвітлив у статті, яку було надруковано того ж року у тижневику «Хуторянин» (№ 32), органі Полтавського сільськогосподарського товариства. Учений одним із перших припустив існування поблизу Кременчука магнітної аномалії. «Полтавська губернія належить, за своєю геологічною будовою, до числа місць, в яких можна чекати відкриття залізних руд», – писав Вернадський. У 1924–1928 було відкрито Кременчуцьку магнітну аномалію – великий залізорудний район на лівому березі Дніпра у Полтавській обл. (північна частина Криворізько-Кременчуцької залізорудної зони).

[26; 102 – с. 35–39]

ОЛЕХОВСЬКИЙ Михайло Олександрович (16/28.04.1854 – 11/24.12.1909) – біолог, природознавець, музеєзнавець. Закінчив Новоросійський університет в Одесі (1879). Працював у статистичному бюро Полтавського губернського земства. Після пропозиції *В. В. Докучаєва* створити музей *М. О. Олеховський* розробив план музею і був обраний його завідувачем. Очолював *Полтавський природничо-історичний музей* (1891–1909). Супроводжував у 1891 *В. В. Докучаєва* та *В. І. Вернадського* в їхніх наукових експедиціях полтавськими повітами, аби поповнити колекцію ґрунту для музею.

Вернадський листувався з Олеховським, неодноразово зустрічався з ним, зокрема у 1897, коли вони проводили огляд місцевості біля с. Гавронці Полтавського повіту і кременчуцькі каменоломні. У 1901 займалися вивченням будови *Висачківського пагорба*, біля с. Висачки Лубенського повіту. За завданням Полтавської земської управи вони досліджували землі біля с. Мелюшки Хорольського повіту, де відкрили золотоносну породу.

[9 – с. 146; 10 – с. 23, 25; 22 – с. 164, 173; 49 – с. 242–258]

Олеховська Марія Євдокимівна (уродж. Яременко; 1867–1943) – дружина Олеховського з 1888. Родина мала трьох дітей: Наталію (1890–1928), Олександра (1894 – після 1916) та Ольгу (Люсю; 1900–1985). Після смерті чоловіка отримувала пенсію від губернського земства, а також грошову допомогу для навчання сина у гімназії. Олеховська листувалася з Вернадським, який, очевидно, знав її особисто і допомагав вирішити справу отримання пенсії.

[10 – с. 25; 49 – с. 232–241 та за показ.]

У листуванні згадуються дочки Олеховських – Наталія Михайлівна, яка була дружиною ботаніка й ентомолога *В. Ф. Ніколаєва*, а також Ольга Михайлівна (у шлюбі Божко).

ОЛЬДЕНБУРГ Ада Дмитрівна (уродж. Старинкевич; 24.11/06.12.1892 – 27.09.1946) – математикиня, педагогиня. Дочка *Д. С. Старинкевича*. Дружина *С. С. Ольденбурга*, сина академіка *С. Ф. Ольденбурга*. З дитинства мала виняткові математичні здібності. Закінчила математичне відділення Вищих жіночих курсів. У 1918 подружжя розлучилося. Згодом *С. С. Ольденбург* емігрував, а Ада Дмитрівна залишилася з двома дочками. У Криму працювала вчителькою арифметики у сільській школі в Корейзі. Навесні 1921 з дітьми повернулася в Петроград у вагоні разом із Вернадськими. Працювала вихователкою в дитячій колонії «Красная новь», викладачкою математики в школі. *С. С. Ольденбург* у листах просив Аду Дмитрівну повернутися до нього, і вона з дітьми виїхала до Парижу (1925). Працювала в банку. У сім'ї народилося ще троє дітей.

Вернадський згадував *А. Д. Ольденбург* у щоденнику, родинному листуванні. Згадуються також дочки *С. С. і А. Д. Ольденбургів* – *Зоя Ольденбург* (31.03/12.04.1916 – 08.11.2002), вона стала відомою французькою письменницею, і *Олена* (у заміжжі *Томас*; 04.06.1917 – 1992).

[8 – с. 117; 49 – с. 703, 877]

Ольденбург Сергій Сергійович (17/29.06.1888 – 28.04.1940) – син академіка *С. Ф. Ольденбурга*, близький друг *Г. В. Вернадського*. Закінчив юридичний факультет Московського університету (1914). Працював чиновником Міністерства фінансів Росії. У 1918 виїхав до Криму, став учасником Білого руху. Емігрував, жив у Берліні, Празі, потім у Франції.

Вернадський згадував у щоденнику, родинному листуванні. Влітку 1916 *С. С. Ольденбург* приїздив до Вернадських у *Шишаки*.

[1 – оп. 2, спр. 64, арк. 49; 7 – с. 44, 197; 8 – с. 16; 49 – за показ.]

ОЛЬДЕНБУРГ Сергій Федорович (14/26.09.1863 – 28.02.1934) – учений-сходознавець, індолог, іраніст, буддолог. Академік ВУАН (1925). Один із найближчих друзів *В. І. Вернадського*. Закінчив факультет східних мов Петербурзького університету (1885), де залишився працювати: приват-доцент (від

1889), екстраординарний професор (1897). У 1899 залишив університет на знак солідарності зі звільненими опозиційно налаштованими викладачами. Редактор міжнародної серії «Бібліотека буддизму» / «Bibliotheca Buddhica», створеної за його ініціативою (1897–1934). Академік Петербурзької АН (1908). Неодмінний секретар Петербурзької АН / РАН / АН СРСР (1904–1929). Керівник наукових експедицій до Східного Туркестану і Південної Монголії (1909–1910; 1914–1915). Міністр народної освіти Тимчасового уряду (24 липня – 25 вересня 1917; В. І. Вернадський був одним з його заступників). Під керівництвом С. Ф. Ольденбурга обговорювався серед іншого проєкт створення АН у Києві як філії РАН. Професор Петроградського університету (1923). Директор Азіатського музею Петроградської АН (1916–1930). Засновник і перший директор Інституту сходознавства АН СРСР (1930–1934).

Вернадський згадував С. Ф. Ольденбурга у щоденнику, листуванні, активно листувався.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 47 – с. 34–51, 48 – за покаж.; 49 – за покаж.]

У щоденнику і листуванні Вернадський згадував брата С. Ф. Ольденбурга та свого товариша Федора Федоровича Ольденбурга (1862 / за ін. відом. 1861 – 23.07/05.08.1914) – педагога, громадського діяча, члена «Приютинського братства». Працював у навчальних закладах Тверської губернії. Читав лекції у Петербурзькому політехнічному інституті (1910–1912). Його вдова Марія Дмитрівна Ольденбург (уродж. Бекарюкова; 1865–1918) влітку 1916 відпочивала з дітьми у *Шишаках* (у Яковенків).

[1 – оп. 2, спр. 64, арк. 49; 7 – с. 128, 153, 198, 8 – с. 29; 49 – за покаж.]

ОППОКОВ (Опоков) Євген Володимирович (20.01/01.02.1869 – 11.11.1937) – гідролог, гідрогеолог. Академік ВУАН (1929) і ВАСГНІЛ (1935). Навчався на фізико-математичному факультеті *Київського університету* (1886–1887). Закінчив Петербурзький технологічний інститут (1892). Член Західної експедиції Міністерства землеробства, яка проводила роботу з осушення поліських боліт Мінської губернії (1892–1915). Викладач Київського політехнічного інституту (від 1915). Член *Комісії для вивчення природних багатств України* УАН (1919), яку очолював В. І. Вернадський, низки інших секцій комісії. Завідувач кафедри гідротехніки Кубанського політехнічного інституту (1920–1921). Від 1921 професор Київського політехнічного інституту. Організатор першої в СРСР науково-дослідної кафедри гідрології при КПІ (1922). Викладав водночас у Київському сільськогосподарському інституті, Гірничо-геологічному інституті, Київському інженерно-меліоративному технікумі. У 1926 за його ініціативи було створено Інститут водного господарства ВУАН, де був директором. Заарештований у жовтні 1937 за звинуваченням «у контрреволюційній діяльності». Розстріляний.

Вернадський співпрацював з Оппоковим, згадував у щоденнику, листувався.

[7 – с. 85, 86, 110, 134; 12 – с. 75, 238; 43 – с. 281; 45 – за покаж.; 47 – с. 52–58, 344, 402; 49 – с. 518]

ОРБЕЛІАНІ Олексій Митрофанович (1870 – 11.08.1948) – князь, власник маєтку у с. Литв'яки і садиби у с. Висачках (Ісачки) Лубенського повіту. Навчався у Колегії П. Галагана у Києві. Був почесним мировим суддею Лубенського повіту, земським гласним у Лохвицькому і Лубенському повітах. Допомігав дослідженням *Висачківського пагорба* на Полтавщині (1901–1902), проводив буріння. Був почесним мировим суддею Лубенського повіту. В еміграції в Югославії. Наприкінці життя отримав радянське громадянство.

Вернадський був знайомий з Орбеліані, листувався з ним. Його дружина, уродженка Харкова, Орбеліані Марія Ксаверівна (уродж. Булатович; 1874–1977) – художниця. Після смерті чоловіка мешкала у Бельгії, Канаді.

[49 – с. 249, 259–260]

ОРЖЕВСЬКА Наталія Іванівна (уродж. Шаховська; 1859 – 15.06.1939) – рідна сестра *Д. І. Шаховського*, одного з найближчих друзів В. І. Вернадського зі студентських років. Вдова (1897) Петра Васильовича Оржевського, генерал-губернатора віленського, ковенського і гродненського. Мешкала в їхньому маєтку в с. Нова Чарторія Волинської губернії. Очолювала Новоград-Волинський повітовий Червоний Хрест, організувала дві амбулаторії. Голова Житомирського Червоного Хреста (1911–1918). Після націоналізації маєтку (1920) деякий час працювала викладачкою німецької мови, служила сестрою милосердя у Славутському санаторії для туберкульозних хворих. Очолювала в Житомирі Свято-Миколаївське братство (1925–1934). У період Голодомору допомагала городянам завдяки фінансовій підтримці УМСА. У 1934 заарештована і вислана з Житомира в адміністративному порядку. За деякими відомостями, померла у Казахстані.

Влітку 1918 писала Вернадському з Києва у справах Ніжинського історико-філологічного інституту. Академік згадував її у щоденнику.

[9 – с. 74; 12 – с. 152; 47 – с. 59–61]

ОРЖЕНЦЬКИЙ Роман Михайлович (16/28.02.1863 – 24.05.1923) – економіст, статистик. Академік УАН (1919). Закінчив юридичний факультет Новоросійського університету в Одесі (1887). Працював у державних установах Одеси, викладав. Приват-доцент Новоросійського університету (1895–1906), був звільнений за «неблагонадійність». Професор Демидівського юридичного ліцею в Ярославлі. Керував оціночно-статистичним бюро Ярославського губернського

земства. Переїхав до Москви (вересень 1918). Працював на посаді члена колегії ЦСУ, завідувачем відділу статистичної методології. Пізніше був обраний професором Першого Петроградського університету, займався організацією Статистичного інституту. Після обрання в червні 1919 академіком кафедри статистики *Української академії наук* переїхав до Києва, від квітня 1920 академік кафедри політичної економії. Голова президії *Соціально-економічного відділу ВУАН* (1921–1922). Керівник видання «Статистичного бюлетеня», редактор «Записок» III відділу ВУАН. Директор Інституту економічної кон'юнктури, водночас був професором кафедри політичної економії Київського комерційного інституту, в. о. ректора інституту (взимку 1919–1920). Емігрував (1922), прийнявши запрошення обійняти посаду професора у Варшавському університеті. Мешкав на території університету й випадково став жертвою терористичного акту, що трапився у корпусі навчального закладу.

Вернадський був знайомий з Орженцьким ще від 1905 у справах Академічного союзу.

[43 – с. 323, 328, 355; 49 – с. 261–262]

ОРЛОВ Олександр Якович (25.03/06.04.1880 – 28.01.1954) – астроном, геофізик, один із творців геодинаміки, гравіметрист. Академік УАН (1919), член-кореспондент АН СРСР (1927), академік АН УРСР (1939). Закінчив Петербурзький університет (1902). Асистент, а потім астроном-спостерігач астрономічної обсерваторії Юр'ївського університету (1905–1908), обчислювач Пулковської обсерваторії (1901; 1906–1907). Член Постійної сейсмічної комісії при Петербурзькій АН (від 1910). Завідувач кафедри астрономії (1912–1920) і директор астрономічної обсерваторії Новоросійського університету в Одесі (1912–1934). Академік кафедри астрономії *Фізично-математичного відділу УАН* з червня 1919. Висунув ідею створення в Україні Центральної астрономічної обсерваторії в районі Канева. Створив при УАН Астрономічне обчислювальне бюро. Коли в 1921 Президія ВУАН, без його відома, ліквідувала бюро, на знак протесту вийшов з академії. Директор Одеської астрономічної обсерваторії. Професор астрономії Одеського ІНО. Заснував та очолював Полтавську гравіметричну обсерваторію (1926–1934; 1938–1951). Працював у Державному астрономічному інституті ім. П. К. Штернберга при Московському університеті (1934–1938). Очолював Карпатську обсерваторію (1939–1941). Удруге обраний академіком АН УРСР (1939). Директор Головної астрономічної обсерваторії АН УРСР у Києві (1944–1948; 1950–1951).

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий з Орловим, запропонував його в 1919 на академіка УАН, згадував у щоденнику.

[7 – с. 126, 204; 8 – с. 10; 12 – с. 75; 43 – с. 323, 330, 334]

ОСИПОВ Іван Павлович (30.07/11.08.1855 – 04.11.1918) – хімік, історик хімічної науки. Закінчив Харківський університет (1876), працював там лаборантом, був професорським стипендіатом, стажувався за кордоном. Захистив магістерську (1889) і докторську (1893) дисертації, ординарний професор Харківського університету (від 1894). Перейшов до Харківського технологічного інституту на посаду професора органічної хімії (1906), директор (1915–1918), ректор (від 1917). Секретар, а від 1891 – голова Товариства фізико-хімічних наук при Харківському університеті (до 1893 – фізико-хімічна секція Товариства дослідних наук). Один зі співорганізаторів у 1916 і перший директор Харківського жіночого політехнічного інституту.

Вернадський познайомився з Осиповим у Парижі в 1889, куди хімік був відраджений Харківським університетом, листувався з ним, згадував у листуванні до дружини.

[22 – с. 19; 30 – с. 72; 49 – с. 265–270]

ОСТАЩЕНКО-КУДРЯВЦЕВ Борис Павлович (28.12.1876/09.01.1877 – 01.10.1956) – астрометрист-картограф, геодезист. Закінчив Петербурзький університет (1898). Працював у Пулковській астрономічній обсерваторії (від 1898; від 1913 старший астроном), в її Одеському відділенні (1901–1902). Очолював *Миколаївське відділення Пулковської обсерваторії* (від 1909). У 1917 декан і заступник ректора Миколаївського народного робочого університету. Ректор Миколаївського матроського університету (1918). Професор Миколаївського ІНО (1919–1923), у якому читав комплекс астрономічних дисциплін. Працював у Харківській астрономічній обсерваторії (1923–1941). Декан, заступник директора, завідувач кафедри Харківського геодезичного і землевпорядного інституту. Учений консультант Українського геодезичного управління. Завідувач картографічного сектора Українського науково-дослідного інституту геодезії і картографії. Завідувач кафедри геодезії Гірничо-металургійного інституту в Алма-Аті (1941–1944). Завідувач кафедри вищої геодезії Харківського інженерно-будівельного інституту і начальник астрометричного відділення Харківської обсерваторії (від 1944). Завідувач кафедри маркшейдерської справи Харківського гірничого інституту (1955).

Остащенко-Кудрявцев приїздив до Києва в 1918 і спілкувався з Вернадським у справі допомоги Миколаївській обсерваторії, академік згадував його у щоденнику.

[7 – с. 111, 114; 43 – с. 504; 126 – с. 68]

ОТОЦЬКИЙ Павло Володимирович (12/24.01.1866 – 28.05.1954) – геолог, гідролог, ґрунтознавець. Закінчив Петербурзький університет (1892). Учень *В. В. Докучаєва*. Працював консерватором мінералогічного кабінету університету (від 1893). Хранитель кабінету географії та антропології (від 1902),

приват-доцент (1907–1916). Брав участь у докучаєвській експедиції з комплексного дослідження природи Полтавської губернії, зробив опис орогідрографії. Видавець і перший редактор (1899–1916) часопису «Почвоведение». Ініціатор утворення в 1902 Центрального педологічного музею ґрунтів. Головний гідролог комісії Російського географічного товариства (від 1910). Один із засновників і віцеголова Докучаєвського ґрунтового комітету (1912–1917). Виїхав у наукове відрядження до Швеції, в Росію не повернувся. Жив у Стокгольмі (1917–1920), з березня 1922 у Празі. Співпрацював із Чехословацьким метеорологічним інститутом, представляв Чехословаччину на міжнародних нарадах з гідрології. У 1949 переїхав до дочки у Стокгольм.

Вернадський, ймовірно, познайомився з Отоцьким через своїх друзів та учнів В. В. Докучаєва ще у 1890-ті, співпрацював у Докучаєвському комітеті, бачився у Празі, його ім'я згадується у листуванні з українськими колегами.

[45 – с. 59, 674; 49 – с. 233, 242, 674]

ПАВЛИК Михайло Іванович (17.09.1853 – 26.01.1915) – письменник, публіцист, перекладач, громадський і політичний діяч. Закінчив філософський факультет Львівського університету. Перебуваючи в Швейцарії та на півдні Франції, Павлик, *М. П. Драгоманов* і *С. А. Подолинський* видавали журнал «Громада» (1879–1881). Разом із *І. Я. Франком* створив Русько-українську радикальну партію (1890). Редагував провідні часописи «Друг», «Громадський друг», «Дзвін», «Молот», «Громаду», «Батьківщину». Видав кілька томів досліджень про *М. П. Драгоманова*, його листування і творчу спадщину. Був одним із засновників (1890) і неодноразовим головою Русько-української радикальної партії, редактором її видань («Народ», «Хлібороб», «Громадський голос»). Дійсний член НТШ (від 1900) і його перший бібліотекар (1897–1905). За активну громадську діяльність Павлика п'ять разів арештовували. Був отаманом Львівської повітової «Січі» (1910–1912). Заступник голови Головної української ради, у якій представляв Русько-українську радикальну партію (1914).

У 1894 *М. П. Драгоманов* рекомендував *В. І. Вернадському* *І. Я. Франка* та Павлика як своїх добрих «галицьких приятелів». Вернадський був особисто знайомий із Павликом, листувався з ним.

[46 – за покаж.; 47 – с. 62–70; 49 – с. 271–274]

ПАВЛОВ Михайло Михайлович (12/24.09.1882 – 14.12.1967) – лікар-патофізіолог. Доктор медицини (1913). Закінчив Харківський університет (1910). Працював позаштатним помічником прозектора при кафедрі загальної та експериментальної патології університету, був у відрядженні за кордоном. Від 1914 приват-доцент Харківського університету, прозектор при кафедрі загальної та експериментальної патології (від 1915). У лютому 1919 обраний екстраординарним професором кафедри загальної патології *Таврійського*

університету. У 1921 був переведений до Харківського медичного інституту, де очолив кафедру загальної патології, пізніше кафедру загальної патології і патофізіології (1925–1929). Водночас декан і завідувач кафедри нормальної фізіології і фізіологічної хімії одонтологічного факультету. Завідувач кафедри патологічної фізіології 1-го Ленінградського медичного інституту (від 1930).

Імовірно, родину Павлова згадував Вернадський у щоденнику, коли перелічував професорів, яких вивозили у 1921 з Криму.

[8 – с. 117]

ПАВЛОВСЬКА Ганна Олексіївна – київська знайома Вернадського, яку він рекомендував у листі (від 30 січня 1942) до академіка О. М. Баха і прохав узяти з собою у поїздку до Фрунзе разом із семирічним *І. М. Бельговським*. Родичка *О. О. Прокоф'євої-Бельговської*. Мешкала у цій родині. У 1920-ті працювала рахівницею на заводі у Ленінграді. Після 1945 мешкала у Києві, працювала рахівницею у дитячому санаторії.

[13 – с. 193–194; 48 – с. 55]

ПАВЛОВСЬКА Марія Карпівна – педагогиня. Викладала у Полтаві у школі Є. П. Васькової-Примакової, пізніше у Татьянінському жіночому парафіяльному училищі в Києві. Родичка дружини *Г. Є. Старицького*. Влітку 1918 Вернадські деякий час жили у Києві в квартирі Павловської. Вернадський зустрічався з Павловською також у 1928, коли відвідав Київ. У січні 1941 ще мешкала у Києві.

[7 – с. 89, 119, 126; 10 – с. 96; 45 – с. 477]

ПАВЛОВСЬКИЙ Іван Францевич (09/21.01.1851 – 27.05.1922) – український архівознавець, педагог, історик-архівіст, бібліограф. Закінчив *Київський університет* (1874). Викладав історію у Петровському Полтавському кадетському корпусі (1874–1909). Водночас в. о. секретаря Полтавської вченої архівної комісії (1903–1907). Організатор і завідувач музею Полтавської битви (1909–1918). Організатор і учасник народних читань і недільних шкіл на Полтавщині. Правитель і скарбник Полтавської губернської вченої архівної комісії (1903–1918). Дійсний член Полтавської, Таврійської, Псковської, Ставропольської і Казанської вчених архівних комісій.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Павловським, якого згадував у щоденнику, знав його праці.

[7 – с. 57, 125, 208; 45 – с. 761; 48 – с. 112]

ПАВЛУЦЬКИЙ Григорій Григорович (19/31.01, за ін. відом. 12.10. 1861 – 15.03, за ін. відом. 03.04.1924) – мистецтвознавець, доктор теорії та історії мистецтв. Закінчив *Київський університет* (1886). Досліджував античні колекції у

музеях і бібліотеках Берліну і Парижу, слухав лекції у Сорбонні. У Київському університеті: приват-доцент теорії та історії мистецтв (від 1888); професор по кафедрі історії мистецтв (1897–1924); проректор КІНО, директор бібліотеки. Був одним з ініціаторів відкриття Українського державного університету, Української академії мистецтв, а також заснування Національної картинної галереї. Член Центрального комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва в Україні (1917). Завідувач відділу пластичних мистецтв Головного управління у справах мистецтва і національної культури Міністерства народної освіти (1918). Заступник голови та експерт Культурної комісії на переговорах Української Держави з РСФРР щодо повернення культурних цінностей (1918). Член *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН*. Від січня 1919 виконував обов'язки ректора *Київського державного українського університету* (за часів більшовиків – української частини об'єднаного університету). Член *Українського наукового товариства*, голова секції історії мистецтва, Історичного товариства Нестора-Літописця.

Вернадський співпрацював із Павлуцьким як членом *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України* та Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН, згадував у щоденнику.

[7 – с. 99, 114, 116, 122; 11 – с. 387–388; 43 – за покаж.]

ПАДАЛКА Лев Васильович (02/14.02, за ін. відом. 18.02/02.03.1859 – 01.05.1927) – історик, археолог, етнограф, краєзнавець, статистик, культурний і громадський діяч. Закінчив Полтавську духовну семінарію (1879) та історико-філологічний факультет *Київського університету* (1884). На службі у Харківській міській управі (від 1892), у Полтавській губернській земській управі (від 1894). Був одним із фундаторів Полтавської вченої архівної комісії, одним із ініціаторів створення у Полтаві краєзнавчого музею. За українофільські настрої переслідувався царською владою, перебував під наглядом поліції.

Вернадський міг бути особисто знайомий із Падалкою, який згадується у листуванні академіка.

[48 – с. 112; 49 – с. 242]

ПАЛІЄНКО Микола Іванович (25.11/07.12.1869 – 11.11.1937) – правознавець, фахівець із державного права та філософії права. Академік ВУАН (1930). Закінчив *Київський університет* (1892), був залишений професорським стипендіатом. Від 1896 працював у Демидівському юридичному ліцеї в Ярославлі. Від 1906 у Харківському університеті: екстраординарний професор кафедри державного права (від 1909), ординарний професор (1910), проректор (1912–1918). Ініціював (1912) створення Вищих комерційних курсів / від 1916 – Харківський комерційний інститут. У 1919–1921 професор *Таврійського університету*. Професор Харківського інституту народного господарства (від квітня 1921).

Учений секретар Наукового комітету Наркомату освіти УСРР. Водночас викладав у низці інших навчальних закладів. У 1929 брав участь у підготовці Конституції УСРР та інших законодавчих актів. Очолював Комісію для вивчення радянського права і будівництва ВУАН (1930–1934).

Вернадський був особисто знайомий із Палієнком, зустрічався з ним у Харкові (зупинявся у нього восени 1919 по дорозі до Ростова-на-Дону), співпрацював у Криму, згадував у щоденнику. Палієнко у пресі в 1919 дискутував із Вернадським щодо організації місцевої влади. Вони зустрічалися у 1930-ті. У щоденнику згадується і дружина правника Єлизавета Павлівна Палієнко.

[7 – за покаж.; 8 – с. 117; 11 – с. 19, 26, 39; 45 – с. 297, 300, 302]

ПАЛЛАДІН Володимир Іванович (11/23.07.1859 – 03.02.1922) – ботанік, біохімік. Закінчив Московський університет (1883). З 1886 викладав ботаніку і німецьку мову в Новоолександрійському інституті сільського господарства і лісівництва, професор (1887). Екстраординарний професор анатомії та фізіології рослин Харківського університету з 1889. Перебував у науковому відрядженні в Німеччині (1893–1894). З 1897 професор, завідувач кафедри фізіології та анатомії рослин у Варшавському університеті, директор помологічного саду. Водночас читав лекції у Варшавському політехнічному інституті. У Петербурзі (1901–1917): професор, завідувач кафедри фізіології рослин, потім кафедри ботаніки у Петербурзькому університеті, почесний професор; завідувач кафедри ботаніки на Вищих Бестужевських курсах. Від вересня 1914 працював у Петербурзькій АН. Академік Петербурзької АН (1914). У 1917–1920 перебував у Харкові і Криму. Очолював Севастопольську біостанцію. Працював у *Таврійському університеті* (1919–1920). Директор Нікітського ботанічного саду. У 1921 повернувся до Петрограда й очолив ботанічну лабораторію АН. Член-кореспондент Німецького ботанічного товариства. Почесний доктор університету в Упсалі (Швеція). Член Харківського товариства дослідників природи (1902). Член Петербурзького товариства дослідників природи (1913). Батько *О. В. Палладіна*.

Вернадський був особисто знайомий із Палладіним, співпрацював у наукових справах, запрошував взяти участь в організації *Української академії наук* у Києві. Згадував у щоденнику, листувався.

[7 – с. 93, 97, 108, 157; 8 – с. 19, 70, 122; 9 – с. 39, 43, 58–59; 10 – с. 384; 47 – с. 71–83]

ПАЛЛАДІН Олександр Володимирович (29.08/10.09.1885 – 06.12.1972) – біохімік. Академік ВУАН (1929). Академік АН СРСР (1942). Академік АМН СРСР (1944). Президент АН УРСР (1946–1962). Заслужений діяч науки УСРР (1935). Герой Соціалістичної Праці (1955). Закінчив Петербурзький університет (1908). Працював у Жіночому педагогічному інституті, на Вищих жіно-

чих сільськогосподарських курсах, у Бюро зоотехнії в Петрограді (1908–1916). Професор Новоолександрійського інституту сільського господарства і лісівництва з 1916. Також читав лекції з біохімії у Харківському університеті. Завідувач кафедри фізіології (біологічної хімії) Харківського медичного інституту (1921–1931). Засновник і керівник Українського науково-дослідного біохімічного інституту в Харкові (від 1925). Водночас професор, завідувач кафедри біохімії Київського університету (1933–1954). Неодмінний секретар Президії ВУАН / АН УРСР (1935–1938), віцепрезидент АН УРСР (1939–1946). Засновник і голова Українського фізіологічного товариства (від 1928), голова Українського біохімічного товариства (від 1958), президент Біохімічного товариства СРСР (1964–1969). Почесний академік АН: Білоруської (1950), Угорської (1953), Польської (1954), Румунської (1957), Болгарської (1958).

Вернадський був особисто знайомий із Палладіним, листувався з ним, зокрема, у справі організації експедиції співробітників Біогеохімічної лабораторії на *Старосільську (Дніпровську) біологічну станцію* влітку 1936.

[47 – с. 84–87]

ПАНІНА Софія Володимирівна (23.08/04.09.1871 – 13.06.1956) – просвітниця, меценатка, громадська і політична діячка. Одна з найбагатших жінок Росії, власниця великих маєтків, зокрема, палацу в Гаспрі в Криму. Навчалася у Катерининському інституті шляхетних дівчат у Петербурзі (1882–1887). Від 1891 займалася благодійністю: організовувала їдальні для дітей із родин малозабезпечених робітників, побудувала (1903) й утримувала Ліговський народний дім у Петербурзі, керувала його роботою, допомагала учням народних училищ, працюючим жінкам. У червні–липні 1917 товариш (заступник) міністра державного піклування, потім товариш (заступник) міністра народної освіти Тимчасового уряду Росії (одним із заступників міністра був В. І. Вернадський). Від осені 1918 до весни 1920 на Дону, серед оточення *А. І. Денікіна*. Емігрувала. Жила в Англії, Швейцарії, Чехословаччині (1924–1938), США.

Вернадський із дружиною були довгі роки у тісних стосунках із Паніною, відпочивали у Гаспрі, листувалися. Багато згадок про Паніну у щоденнику академіка.

[3 – ф. I, од. зб. 27067; 7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 10 – с. 13, 320; 45 – с. 251, 252, 259, 273; 49 – с. 82, 303, 643, 861]

ПАРАМОНОВ (Парамонів) Сергій Якович (21.10/02.11.1894 – 22.09.1967) – ентомолог, палеонтолог. Доктор біологічних наук (1940). Закінчив *Київський університет* (1917). Учень *С. Ю. Кушакевича*. Науковий співробітник Київської сільськогосподарської дослідної станції (1917–1924). До 1939 науковий співробітник, а від 1940 директор *Зоологічного музею* АН УРСР. Разом із колекціями музею наприкінці війни опинився в Німеччині (колекції були збе-

режені від розпорошення й після війни повернуті до Києва). З весни 1947 мешкав в Австралії, де до 1959 працював науковим співробітником Інституту ентомології Державного об'єднання наукових і прикладних досліджень (CSIRO) у м. Канберра. Відомий також як історик і письменник (псевдонім Сергей Лесной).

Вернадський міг особисто знати Парамонова, коли той був залучений до вирішення *Українською академією наук* долі ентомологічної колекції Л. А. Шелюжка у Києві навесні 1919.

[49 – с. 514, 515]

ПАРФЕНТЬЄВ Іван Олександрович (1892 – не раніше 1958) – ентомолог, біохімік. До революції викладав у Московському університеті. Старший лаборант кафедри зоології *Таврійського університету* (1919–1921). Влітку 1921 читав лекції у Кримському університеті. Повернувся до Москви. У 1920-ті працював у Зоологічному музеї 1-го Московського університету, науково-дослідній лабораторії отруйних речовин. Професор. На початку 1930-х опинився у США. Працював у науково-освітніх структурах у Нью-Гевені, зокрема, на кафедрі мікробіології Медичної школи Єльського університету.

Вернадський, очевидно, був знайомий із Парфентьєвим, спілкувався у наукових справах, згадував у кримському щоденнику, листувався.

[8 – с. 85–87; 47 – с. 664–665]

ПАЧОСЬКИЙ Йосип (Осип, Юзеф) Конрадович (Paczoski Józef Konrad; 26.11/08.12.1864 – 14.02.1942) – ботанік, зоолог. Закінчив *Київський університет* (1894). Працював асистентом кафедри ботаніки у Вищій школі землеробства у Дублянках біля Львова до 1897. З кінця 1897 губернський ентомолог у Херсонській губернській земській управі. Організував ентомологічний кабінет, що перетворився потім на Херсонський природничо-науковий музей, його завідувач (до 1920). За порадою Пачоського Ф. Е. Фальц-Фейн виділив кілька ділянок цілинного степу в Асканії-Нова, які послужили основою для створення заповідника (1898). Комісар Тимчасового уряду для охорони цього заповідника (червень–жовтень 1917). Один з ініціаторів створення Політехнічного інституту в Херсоні (1918), його професор. Кандидатура Пачоського розглядалася у 1919 на посаду старшого ботаніка *Української академії наук*. Від 1922 завідувач ботанічного відділу науково-степової станції державного заповідника «Чаплі» (тепер «Асканія-Нова»). Восени 1923 переїхав до Польщі. Завідував Біловезьким національним парком (1923–1928). З 1925 і до кінця життя працював у Познанському університеті. Член-кореспондент Польської АН (1932).

Вернадський, ймовірно, був знайомий із Пачоським, згадував у щоденнику.

[7 – с. 110; 43 – с. 282]

ПАШКЕВИЧ Василь Васильович (29.12.1856/10.01.1857 – 14.07.1939) – фахівець із плодкових рослин. Закінчив Петербурзький університет (1882). Працював у Департаменті землеробства Міністерства землеробства і державного майна (від 1894). Член Петроградського сільськогосподарського вченого комітету. Працював на Салгирській науково-дослідній станції (1918–1922; *Салгирська помологічна станція*), від 1920 її керівник. Професор кафедри помології та городництва *Таврійського / Кримського університету* (1920–1922). Згодом завідувач відділу плодівництва в Інституті прикладної ботаніки (від 1930 Всеросійський інститут рослинництва ім. М. І. Вавилова). Професор Петроградського / Ленінградського сільськогосподарського інституту (від 1922). Академік ВАСГНІЛ (1935).

Вернадський особисто знав Пашкевича, якого згадував у щоденнику, а також у статті про наукову роботу в Криму.

[7 – с. 181; 8 – с. 67, 68; 44 – с. 161]

ПЕДДАКАС Іван Мартинович (04/16.08.1861 – 19.05.1941) – учений-гідрогеолог, кліматолог. Закінчив Петербурзький університет (1890). Жив і працював в Алушті. Від 1894 працював під керівництвом гідрогеолога *М. О. Головкинського*. За дорученням Таврійського губернського земства, а також управління землеустрою і землеробства проводив гідрологічні дослідження у Криму, зокрема, розвідувальні роботи у долині р. Салгир із метою прилаштування Ай-Янського водосховища для забезпечення питною водою Сімферополя, проводив досліді для модернізації водопроводу в Ялті та Алушті. Був гласним Алуштинської міської думи. Займався природоохоронною діяльністю.

Вернадський, ймовірно, знав Педдакаса особисто, листувався з ним, згадував у щоденнику.

[13 – с. 144; 49 – с. 275–277]

ПЕРЕТЦ Володимир Миколайович (19/31.01, за ін. відом. 18.02/02.03.1870 – 23.09 або 24.09.1935) – літературознавець, фольклорист, мовознавець. Академік Петербурзької АН (1914). Академік УАН (1919). Закінчив Петербурзький університет (1893), приват-доцент на кафедрі російської мови і словесності (1896). Захистив докторську дисертацію (1902). Професор *Київського університету* (1903–1914). Організував «Семинарий русской филологии», де виховав плеяду дослідників у галузі історії українського давнього письменства. Один з авторів офіційної записки Петербурзької АН до Кабінету міністрів Росії «Об отмене стеснений малорусского слова» (1905) з вимогою прав на вільний розвиток української мови і літератури, свободи друку. Також викладав на Вечірніх історико-філологічних курсах, вечірніх Вищих жіночих курсах у Києві. Професор Саратовського (від 1914) і Петроградського (від 1917) університетів. Після обрання восени 1914 академіком повернувся до Петрограда.

У 1918 брав участь в обговоренні та розробці Статуту *Української академії наук*. Повернувся до Петрограда (1921), працював там у вишах. Був засновником у 1921 *Товариства дослідників української історії, письменства та мови у Петрограді / Ленінграді*. Організував Комісію з давнього українського письменства ВУАН, якою керував (1927–1933). У середині 1920-х деякий час мешкав у Києві. У різні роки очолював філологічну секцію *Українського наукового товариства в Києві*, був дійсним членом *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові (1908). У 1934 заарештований і засуджений у т. зв. справі «Російської національної партії» («справа славістів»). Засланий на 3 роки до Саратова, де займався дослідженням рукописів у бібліотеці університету. Помер і похований у Саратові.

Вернадський був особисто знайомий із Перетцем, листувався з ним, згадував у щоденнику.

[7 – с. 91, 109; 10 – с. 371; 11 – с. 183–184; 45 – с. 258, 307, 617; 46 – с. 331, 468; 474; 47 – с. 88–98, 363; 48 – с. 257; 52 – с. 12–13; 54 – с. 79–80]

ПЕРСИДСЬКИЙ Дмитро Якович (20.07/01.08.1889 – ?) – цитолог, ембріолог. Співробітник Комісії для виучування нижчих рослин УАН (1919), *Комісії для виучування природних багатств України* (1921). Позаштатний постійний співробітник Геологічного комітету (1923), викладав у Київському сільськогосподарському інституті. В окупованому Києві – науковий співробітник Інституту захисту рослин, старший науковий співробітник Інституту ботаніки. Виїхав за кордон. У 1950–1960-ті працював на сільськогосподарській дослідній станції Університету Вісконсину в Медісоні (США).

Вернадський, можливо, був знайомий із Персидським, про якого президенту УАН писав навесні 1921 з Києва *О. В. Фомін*.

[47 – с. 463]

ПЕРФЕЦЬКИЙ Євген Юліанович (01.04, за ін. відом. 10.04.1888 – 18.08.1947) – історик-славіст. Закінчив Петербурзький університет (1912), де й залишився працювати. Був учнем *О. О. Шахматова*. Від 1917 перебував у Києві як фахівець з історії Закарпаття (*Угорської Русі*). Працював співробітником бібліотечно-архівного відділу Головного управління у справах мистецтв і національної культури Міністерства народної освіти УНР (1918). Викладач українського відділення *Київського університету* (1918). Член-секретар *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України* (до 31 січня 1919). Брав участь у підготовці Статуту НБУ / ВБУ. У Київському університеті захистив докторську дисертацію (1919). Виїхав до Чехословаччини (1921), де протягом року працював асистентом у Празі. Доцент Братиславського університету ім. Я.-А. Коменського (від 1922), екстраординарний (від 1934), ординарний

(1939) професор. Член Братиславського наукового товариства ім. П.-Й. Шафарика від 1926.

Вернадський був особисто знайомий із Перфецьким, деякий час спілкувався (1918–1919), згадував у щоденнику.

[7 – за покаж.; 8 – с. 24; 9 – с. 74; 43 – за покаж.]

ПЕТЛЮРА Симон Васильович (10/22.05.1879 – 25.05.1926) – український державний, політичний і військовий діяч, публіцист. Навчався у Полтавській духовній семінарії (1895–1901), був виключений за вияв революційно-національних настроїв. У 1902 виїхав на Кубань, де працював учителем, архіви́стом. На початку 1906 редагував у Петербурзі партійний орган «Вільна Україна». Потім був секретарем київського щоденника «Рада», співредактором легального соціально-демократичного часопису «Слово» (1907–1908). Редактор російськомовного часопису «Украинская жизнь» у Москві (від 1912). У роки Першої світової війни: співробітник Союзу земств і міст, голова Українського військового комітету Західного фронту в Мінську. Член УЦР (1917), голова Українського військового генерального комітету, генеральний секретар військових справ (до грудня 1917). Після гетьманського перевороту у квітні 1918 очолив Київське губернське земство і Всеукраїнський союз земств. Був заарештований гетьманським урядом (липень 1918). Після чотиримісячного ув'язнення переїхав до Білої Церкви, де взяв участь у протигетьманському повстанні, після якого увійшов до складу Директорії й очолив Армію УНР як її Головний отаман. У лютому 1919 став головою Директорії УНР. Від грудня 1919 у Польщі, у травні–червні 1920 за допомогою польських військ Петлюра знов у Києві. З листопада 1920 керував роботою екзильного уряду УНР у Польщі. Мешкав в Угорщині (1923), Австрії, Швейцарії. З жовтня 1924 у Парижі. Продовжував виконувати обов'язки голови Директорії УНР і Головного отамана УНР. Організував видання тижневика «Тризуб». Застрілений у Парижі емігрантом з Росії С. І. Шварцбартом, якого використала радянська агентура.

Вернадський міг бути особисто знайомий із Петлюрою, листувався з ним у 1915, згадував у щоденнику, листуванні.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 11 – с. 37; 43 – с. 560; 47 – с. 99–103]

ПЕТРОВ Микола Іванович (31.03/12.04.1840 – 18.06.1921) – історик літератури, фахівець у галузі церковної археології, археографії та музеєзнавства, етнограф, краєзнавець. Академік УАН по кафедрі старої української літератури (1918). Закінчив *Київську духовну академію* (1865). Викладав словесність у Волинській духовній семінарії. Від 1870 доцент, екстраординарний, ординарний професор кафедри теорії словесності та історії російської літератури Київської духовної академії (1876–1884); ординарний і заслужений професор кафедри теорії

словесності та історії іноземної літератури (1884–1910). Секретар заснованого при КДА Церковно-археологічного товариства (від 1872). Очолював створений товариством Церковно-археологічний музей КДА (1878–1919). Член Комісії для розбору давніх актів (1905), *Українського наукового товариства в Києві* (1907), *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові (1911), Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва (1916), почесний член Історичного товариства Нестора-Літописця з 1900. Член-кореспондент Петроградської АН (1916).

Вернадський особисто знав Петрова, який був найстаршим серед перших академіків УАН, згадував його у споминах. У *Тимчасовому комітеті для заснування Національної бібліотеки України*, головою якого був Вернадський, також вирішувалося питання придбання коштовної бібліотеки Петрова.

[43 – за покаж.]

ПЕТРОВСЬКА Лідія Іванівна – членкиня *Полтавського товариства любителів природи*, створеного на чолі з В. І. Вернадським у 1918.

Вернадський, очевидно, особисто знав Петровську, яку згадує *Л. І. Пуятя* у листі до академіка.

[47 – с. 186; 80 – с. 154]

ПЕТРУНКЕВИЧ Іван Ілліч (23.12.1843 / 04.01.1844) – 14.06.1928) – правознавець, громадський діяч, один із лідерів земського руху, землевласник. Уродженець Чернігівщини. Закінчив Петербурзький університет (1866). Був гласним Борзнянського повітового земства, а також Чернігівського губернського земства (1868–1879), головою з'їзду мирових суддів Чернігівщини. Від 1878 захопився рухом земців-конституціоналістів, виступив ініціатором і організатором нелегальних зібрань і з'їздів земців-конституціоналістів у Чернігові, Ніжині, Києві, Харкові, Москві та ін. містах імперії. Написав (1879) і видав програмний документ «Найближчі завдання земства», у якому провів ідею скликання Установчих зборів. Висланий у Галич Костромської губернії (1879). Після повернення (1886) обраний у гласні Чернігівського земства. За антиурядову діяльність знову висланий із забороною проживати в Україні. Переселився до Тверської губернії (1886–1904), обраний губернським і повітовим земським гласним. Один із організаторів і голова товариства «Звільнення Росії» (1903), організатор і голова «Союзу визволення» (1904). Один із творців Конституційно-демократичної партії (кадетів), її голова (1909–1915; з 1915 почесний). Депутат I Державної думи. Ще до Жовтневого перевороту 1917 у Петрограді виїхав до Гаспри. У лютому 1919 емігрував за кордон, де займався літературною діяльністю. Спочатку жив у Франції, потім у Швейцарії (1921–1924), останні роки у Празі / Ростоках. Вітчизн. *С. В. Паніної*.

Давній старший товариш і політичний соратник Вернадського, який бував у Петрункевича також в Гаспрі, згадував його у щоденнику, вони листувалися.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 22 – за покаж.; 24 – за покаж.; 49 – за покаж.]

Вернадський згадував членів родини І. І. Петрункевича:

Петрункевич Анастасія Сергіївна (17/29.08 або 18/30.08.1850 – 24.04.1932), друга дружина І. І. Петрункевича з 1882. Дочка генерал-лейтенанта С. І. Мальцева, у першому шлюбі дружина камерюнкера графа В. В. Паніна. Громадська діячка. Разом із чоловіком в еміграції (1919). Рідна сестра братів Мальцевих, які заснували курорт у Симеїзі. Її дочка від В. В. Паніна – графиня С. В. Паніна (1871–1956) була власницею Гаспринського палацу. І. І. Петрункевич та А. С. Петрункевич жили у маєтку С. В. Паніної у Гаспрі з 1903.

[7 – с. 156, 197; 22 – за покаж.; 24 – за покаж.]

Петрункевич Олександр Іванович (10/22.1875 – 09.03.1964) – зоолог-ентомолог. Син І. І. Петрункевича. Навчався у Московському університеті. Закінчив Фрайбурзький університет (Німеччина). Від 1903 жив і працював у США. Професор Єльського університету (1917–1944). Товариш Г. В. Вернадського. Сприяв публікації праць В. І. Вернадського у США.

[1 – оп. 3, спр. 1256; 8 – с. 105; 49 – с. 672, 864]

Петрункевич Михайло Іванович (1868, за ін. відом. 1867 – 06.01.1942) – юрист. Старший син І. І. Петрункевича. Закінчив Московський університет. З 1883 був гласним Тверського губернського земського зібрання. Від 1898 жив із родиною у маєтку батька в Тверській губернії. Під час громадянської війни мешкав у Гаспрі. Заарештовувався у 1920 і 1923. Засланий до Великого Устюга, де працював бухгалтером земельного управління. Наприкінці 1920-х, очевидно, повернувся до Москви. Від 1938 мешкав у Ленінграді. За відомостями онука Миколи Андрійовича Шліппенбаха (сина дочки Ганни (Асі) Михайлівни; 1901–1942), М. І. Петрункевич помер у блокадному Ленінграді. Його дружина Єлизавета Іллівна Петрункевич (уродж. Бакуніна; 1868–1921) померла від тифу в Москві.

У фондї Вернадського в АРАН є листи М. І. Петрункевича, останній із них датований лютом 1942 (із Ленінграда в Борове). За спогадами М. А. Шліппенбаха (правнук І. І. Петрункевича), Вернадський підтримував його регулярними грошовими переказами після 1943.

[1 – оп. 3, спр. 1262; 7 – с. 179; 49 – с. 748, 874, 876]

Вернадський згадував у щоденнику дітей М. І. Петрункевича:

Петрункевич Іван Михайлович. Закінчив Тверське кавалерійське училище (1917). Воював у Добровольчій армії. В еміграції від 1921. Служив у прикордонній варті в Югославії, потім у Чехословаччині. Після 1945 у США. Помер 1976.

Петрункевич Ірина Михайлівна (1894–1942). У 1930-ті разом із батьком займалася перекладами. З 1938 служила в Експедиції підводних робіт особливого призначення.

[8 – с. 60]

Є згадки і про племінницю І. І. Петрункевича:

Поль (Рубан-Поль) Ганна Михайлівна (уродж. Петрункевич, у першому шлюбі Маєвська, у другому Цвелева; 1874, за ін. відом. 1875–1955) – співачка (сопрано), педагогиня. Сценічний псевдонім Ян Рубан. Дочка лікаря, земського діяча Тверської губернії, депутата І Державної думи Михайла Ілліча Петрункевича (1845–1912). Музичну освіту здобула в Ялті, удосконалювалася в Німеччині. Виступала разом із чоловіком, композитором і піаністом В. І. Полем (1875–1962) у музичних салонах Москви, Петербурга та Парижу. У 1922 емігрувала з чоловіком до Константинополя, потім жила в Німеччині, з 1924 у Парижі. У неї брала уроки дружина *Г. В. Вернадського* Ніна Володимирівна.

[49 – с. 874, 876]

Петрункевич Олександра Михайлівна (1873–1965) – історикня-медієвістка. Викладала на Вищих жіночих курсах у Петербурзі. Дочка М. І. Петрункевича. Від 1920 в еміграції у Франції.

[8 – с. 65]

ПЕТРУШЕВСЬКИЙ Дмитро Мойсейович (01/13.09.1863 – 12.12.1942) – історик-медієвіст. Уродженець Черкащини. Вихованець Колегії П. Галагана у Києві. Закінчив *Київський університет* (1886), залишений на кафедрі всевітньої історії для підготовки до професорського звання. У 1894–1897 приват-доцент Московського університету. Екстраординарний (від 1897), ординарний (1902) професор Варшавського університету, де викладав дев'ять років. У 1906–1911 професор Московського університету, котрий залишив (1911) на знак протесту проти реакційних реформ міністра освіти Л. А. Кассо, що позбавляли вищі заклади освіти автономії. Викладав у Московському вільному університеті А. Л. Шанявського і Петербурзькому / Петроградському політехнічному інституті. Від 1917 знову професор Московського університету, заслужений професор (1925). Академік АН СРСР (1929).

Вернадський був особисто знайомий із Петрушевським, з яким листувався і через якого багато років мав контакти з науковцями і громадськими діячами в Україні. Разом зверталися до влади по допомогу репресованим, зокрема *В. О. Черняхівській*.

[1 – оп. 3, спр. 1265; 11 – за показ.; 13 – с. 382]

ПЕТУХОВ Євген В'ячеславович (06/18.02.1863 – 02.11.1948) – історик літератури, етнограф, слов'язознавець, архівознавець. Член-кореспондент Петроградської АН (1916). Закінчив Петербурзький університет (1885). Приват-доцент (1888–1889) Петербурзького університету. Від 1889 екстраординарний професор Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька. Професор Юр'ївського університету (1895–1918), заслужений професор (1917). Член-кореспондент Петроградської АН (1916). У 1918–1919 професор Воронежського університету (створений на базі переведеного до Воронежа Юр'ївського університету). З осені 1919 професор *Таврійського університету*. У 1924–1925 проректор Кримського університету. Після «кадрових чисток» (1931–1932) науковий співробітник Держплану Кримської АРСР, завідувач сектора культури і науки. У Центрархіві Кримської АРСР: старший науковий співробітник (1933–1937), завідувач відділу цінних архівних фондів. Професор кафедри літератури Кримського державного педагогічного інституту (від 1938). У роки Другої світової війни працював у міській управі та секції літературного радіомовлення в окупованому Сімферополі.

Вернадський особисто знав Петухова (ймовірно, ще зі студентських років), співпрацював, згадував у щоденнику, листувався.

[7 – с. 22; 47 – с. 104–110]

ПИВИХА – підвищення, гора на лівому березі Дніпра біля Градизька. Геологічна будова гори привертала увагу багатьох дослідників. Неогенові і антропогенові відклади містять чимало решток викопних тварин, що демонструють безперервний розвиток наземної фауни. Вернадський досліджував Пивиху під час експедицій по Полтавській губернії 1890–1891. «Я двічі був на цій горі ... описав докладно, бо відчував складність та інтерес баченого», – згадував академік.

[10 – с. 29; 18]

ПИСАРЖЕВСЬКИЙ Лев Володимирович (1/13.02.1871, за ін. відом. 1874 – 23.03.1938) – учений у галузі фізичної хімії. Академік ВУАН (1925) та АН СРСР (1930). Заслужений діяч науки УСРР (1935). Закінчив Новоросійський університет в Одесі (1896), працював там же. У 1904–1908 в. о. професора Юр'ївського університету, у 1908–1911 екстраординарний професор Київського політехнічного інституту. Звільнився на знак протесту проти політики міністра народної освіти Л. А. Кассо. Викладав на Бестужевських курсах і у Психоневрологічному інституті у Петербурзі (1911–1913). У 1913–1932 професор Гірничого і Хіміко-технологічного інститутів у Катеринославі. У 1924–1926 ректор Гірничого інституту. Один з ініціаторів створення *Катеринославського університету*, викладав у ньому, потім у Катеринославському вищому інституті народної освіти та у відродженому в 1933 Дніпропетровському університеті. Заснував у 1927

Інститут фізичної хімії, що з 1934 підпорядковувався ВУАН (тепер Інститут фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського НАН України). Водночас у 1929–1934 професор Тбіліського політехнічного інституту.

Вернадський був знайомий із Писаржевським, ім'я якого часто згадується у щоденнику, листуванні з колегами і який був серед авторів ювілейного збірника на честь Вернадського (1936). Біогеохімічна лабораторія АН СРСР на чолі з Вернадським співпрацювала з Інститутом фізичної хімії.

[11 – с. 20, 100; 12 – с. 141; 48 – за показ.; 49 – за показ.]

ПІДОПЛІЧКО Іван Григорович (20.07/02.08.1905 – 20.06.1975) – зоолог, палеонтолог, геолог, археолог, антрополог. Академік АН УРСР (1967). Заслужений діяч науки УРСР (1965). Закінчив Вищі педагогічні курси у Корсуні (1924) і зоологічний факультет Ленінградського інституту прикладної зоології та фітопатології (1927). Працював асистентом і спеціалістом відділу ентомології Київської сільськогосподарської станції (1925–1930), у лабораторії Українського науково-дослідного інституту цукрової промисловості (1931). Аспірант Українського науково-дослідного інституту геології ВУАН (1932–1933) й Інституту зоології та біології ВУАН (1933–1935). Старший науковий співробітник відділу фауністики (від 1935), завідувач відділу палеонтології (1938–1973) Інституту зоології АН УРСР. Старший науковий співробітник Інституту археології АН УРСР (1945–1947). Від 1939 викладав у Київському університеті, професор (1952–1959). Заступник головного редактора «Української радянської енциклопедії» (1958–1967). Директор Інституту зоології АН УРСР (1965–1973). Завідувач палеонтологічного відділу і директор Центрального науково-природничого музею АН УРСР (1973–1975).

Вернадський був особисто знайомий із Підоплічком, листувався з ним, згадував у щоденнику, матеріально підтримував під час навчання у Ленінградському інституті прикладної зоології та фітопатології.

[12 – с. 97; 47 – с. 113–117; 80 – с. 146; 126 – с. 120, 122]

ПІТКОВСЬКА Цецилія Наумівна (1904 – ?) – геологиня, петрографиня. З середини 1930-х старша наукова співробітниця Інституту геологічних наук АН УРСР. У 1945 відряджена до Львова – старша наукова співробітниця Львівського відділу Інституту геологічних наук АН УРСР. З кінця 1940-х працювала у Ленінграді, зокрема багато років у Всесоюзному науково-дослідному геологорозвідувальному нафтовому інституті.

Вернадський був знайомий із Пітковською, листувався, згадував у щоденнику, зустрічався навесні 1939 у Києві.

[12 – с. 97; 49 – с. 310–311]

ПІХНО (Пихно) Дмитро Іванович (01/13.01.1853 – 29.07/11.08.1913) – правник, економіст і журналіст. Закінчив *Київський університет* (1874). Від 1877 приват-доцент, із 1885 екстраординарний, у 1888–1902 ординарний професор Київського університету по кафедрі політичної економії та статистики. Редактор газети «Киевлянин» (1879–1907), її видавець до 1913. Із 1906 член Державної ради за призначенням. Автор запропонованої (1908) ідеї виборів членів Державної ради за національними куріями від західних губерній і запровадження в них на основі цієї системи повноцінного земства.

Вернадський, очевидно, знав Піхна особисто по Державній раді, вони були політичними опонентами. Академік згадував його у листуванні з дітьми.

[49 – с. 677, 795]

ПЛОТНИКОВ (Плотников) Володимир Олександрович (07/19.05.1873 – 11.09.1947) – електрохімік. Академік УАН (1920). Закінчив Московський університет (1895). Працював у Київському політехнічному інституті (1899–1941; з 1910 – професор). В. І. Вернадський заснував у Києві Хімічну лабораторію як самостійну наукову установу у складі *Фізично-математичного відділу* УАН. У 1920 цю лабораторію очолив академік Плотников і в 1922 об'єднав її зі своєю науково-дослідною кафедрою хімії при КПІ. На їхній основі в 1931 організовано Інститут хімії ВУАН, директором якого був Плотников (1931–1941). Від 1945 завідувач лабораторії Інституту загальної та неорганічної хімії АН УРСР. Член-кореспондент АН СРСР (1932).

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Плотниковим, є згадки про нього у листуванні з київськими кореспондентами.

[14 – с. 80; 45 – за покаж.; 46 – с. 327, 465, 693; 47 – с. 661]

ПОДОЛИНСЬКИЙ Сергій Андрійович (19/31.07.1850 – 30.06/12.07.1891) – учений-мислитель, громадський і політичний діяч. Закінчив фізико-математичний факультет *Київського університету* (1871). Був членом «Молодої громади». У 1872 виїхав за кордон для вивчення медицини. Познайомився з російським народником П. Л. Лавровим, зустрічався із К. Марксом. Повернувся до України, організував лікарню у маєтку батьків, вів роботу зі створення української соціально-демократичної партії, організації в Женеві друкарні. Здобув диплом доктора медицини в університеті в Бреслау (1876). Наприкінці 1877 оселився біля Монпельє (Франція). У 1880–1881 опублікував найоригінальнішу зі своїх розвідок «Праця людини та її відношення до розподілу енергії» (була видрукувана рос., нім., франц. та італ. мовами). Видавець і співредактор (разом із *М. П. Драгомановим* і *М. І. Павликом*) часопису «Громада» (1880–1881). Через тяжке психічне захворювання перебував від 1882 у лікарнях Монпельє і Парижу. Від 1885 жив під наглядом матері поблизу Києва.

Вернадський згадував Подолинського у щоденнику, спогадах і листуванні, вважав його новатором ідей вивчення економічних явищ через осягнення природи і суспільства в спільному для них енергетичному вимірі, енергетичне розуміння праці й енергетичний підхід до історії технології.

[9 – с. 114–115; 43 – с. 547; 46 – с. 301, 630; 49 – с. 428, 429; 82 – с. 66–84]

«ПОДОРОЖНІ НОТАТКИ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ПРО ҐРУНТИ БАСЕЙНУ р. ЧАПЛИНКИ НОВОМОСКОВСЬКОГО ПОВІТУ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ» (ориг. назва: Путевые заметки В. И. Вернадского о почвах бассейна р. Чаплынки Новомосковского уезда Екатеринославской губернии) – одна з перших наукових статей Вернадського, яку він написав за рекомендацією свого учителя *В. В. Докучаєва* після проведених у 1884 ґрунтових спостережень на *Катеринославщині*. В експедиції Вернадський зацікавився дощовим хробаком. Тривалий час стаття після публікації 1889 у «Трудах» Вільного економічного товариства цитувалася багатьма зоологами як єдине у своєму роді спостереження, що вперше торкається питання про вплив тварин на ґрунт. Крім того, Вернадський звернув увагу на рельєфоутворення, зокрема, на роль ріючих тварин у формуванні ґрунтів, у першу чергу їх структури і складу. Вернадський вказав на рельєфоутворюючу роль землеріїв, спробував кількісно оцінити вплив ріючої діяльності ховрашків і хом'яків. Науковці називають статтю Вернадського серед піонерних праць в оцінці зоогенної переробки поверхневого субстрату з формуванням відповідного нанорельєфу. Публікація 1889 супроводжена ремаркою: «Спостереження відносяться до 1884. Вилучено з рукопису В. І. Вернадського В. В. Докучаєвим».

[28; 31 – с. 12–17; 32 – с. 353–357; 39 – с. 392–397]

ПОЛЕНОВ Борис Костянтинович (26.08/07.09.1859 – 29.01.1923) – ґрунтознавець, геолог. Закінчив Петербурзький університет (1882). Учень *В. В. Докучаєва*. Від 1885 хранитель геологічного кабінету університету. Разом із В. І. Вернадським брав участь в експедиції (1888–1889) з оцінки земель Полтавської губернії, зокрема, у Хорольському і Константиноградському повітах. Від 1899 після захисту магістерської дисертації – приват-доцент Петербурзького університету, викладав також геологічні дисципліни в Інституті цивільних інженерів. Професор кафедри мінералогії та геології Казанського університету (1904–1912). Один з організаторів і професорів Пермського університету (1916–1923).

Поленова згадував у листі до Вернадського *В. В. Докучаєв*.

[46 – с. 80]

ПОЛОВКО Іван Кирилович (08/20.07.1887 – 24.04.1967) – метеоролог і кліматолог. Закінчив *Київський університет* (1912), працював у ньому: лаборант кабінету фізики Метеорологічної обсерваторії, асистент фізичного факультету (1915–1920), завідувач Метеорологічної обсерваторії (1920–1924), геофізик, старший геофізик, керівник сектора атмосферної електрики обсерваторії (1924–1935), завідувач кафедри фізичної географії, професор (1937–1941). Під час війни працював в евакуації в наукових установах в Уфі. У 1945–1949 професор, завідувач кафедри фізичної географії Київського університету, завідувач кафедри метеорології та кліматології (1949–1959). Водночас працював у геофізичній лабораторії УАН / АН УРСР (1919–1954).

Вернадський міг познайомитися з Половком, коли влітку 1921 через нього *В. В. Дуб'янський* передавав академіку у Петроград книжку «Вісник Українського геологічного комітету».

[46 – с. 145]

ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО Наталія Дмитрівна (уродж. Меньшова; 1884–1973) – історикня, історіографиня, археографиня. Дружина *М. П. Василенка* (від 1922). Закінчила Вищі жіночі курси у Києві, *Київський університет* (1913). Приват-доцентка Київського університету (від 1916). Завідувала археологічним музеєм. Одна із фундаторів і вчений секретар Київського археологічного інституту (1917–1924). Наукова співробітниця різних кафедр і комісій ВУАН (1924–1933), потім Всенародної бібліотеки України. Старша наукова співробітниця Інституту історії АН УРСР (1938–1941). Одночасно професорка Київського університету (1940–1941). З початком німецької окупації Києва очолила Археологічний інститут (жовтень 1941) і Київський центральний архів давніх актів (від грудня 1941). Співробітниця Музею-архіву переходової доби м. Києва (1942). У вересні 1943 виїхала до Львова, а згодом в еміграцію. Професорка Українського вільного університету у Празі (1944–1945) і Мюнхені (1945–1973). Дійсна членкиня Української вільної академії наук (1948). Залишила спогади про Вернадського.

Вернадський був знайомий, листувався і зустрічався з Полонською-Василенко, їх листування опубліковано разом з листуванням з М. П. Василенком.

[45 – с. 251–613; 114]

ПОЛТАВА, ПОЛТАВЩИНА. У Полтаві Вернадський вперше побував ще дитиною, коли батько їздив на службу від банківської контори з Харкова на щорічний Іллінський ярмарок, а родина Вернадських перебиралася на Полтавщину як на відпочинок. У *спогадах* у 1943 Вернадський зазначив, що дитячі роки провів у Полтаві та Харкові. У подальшому Полтава і Кременчук, Градизьк і Лубни, Шишаки і Нові Санжари, Гінці та Яреськи увійшли у життя і діяльність Вернадського.

Від 1890 Полтава стала новою малою батьківщиною Вернадських. Сюди перебралися батьки та інші рідні дружини Наталії Єгорівни. І літні місяці вона із сином Георгієм майже кожен рік проводила у Полтаві. Від 1890 почалися й наукові подорожі Вернадського на Полтавщину. У липні–серпні того року він брав участь у започаткованій *В. В. Докучаєвим* комплексній експедиції у Полтавській губернії (штаб-квартира експедиції розташовувалася у Нових Санжарах у будинку козака С. Півня), а саме з дослідження ґрунтів Кременчуцького повіту. У липні 1890 писав дружині: «Сьогодні провозився, лазячи по ярах біля станиці Дніпровська Бистриця між Максимівкою і Градизьком та вивчаючи її будову. Вона описана була *Гуровим* і видається мені дуже важливою для розуміння будови всього Кременчуцького повіту ... Проте в мене тут багато здивувань, і я боюся, що доведеться ще раз повернутися сюди. Мої старі спостереження над лесом ... поповнюються...».

Влітку 1891 Вернадський продовжив вивчення Кременчуцького повіту, зокрема його геологічної будови. Спочатку робота фінансувалася Полтавським губернським земством, однак після обмеження владою діяльності земств Вернадський продовжив дослідження власним коштом, а з 1891 – на власний кошт вивчав та описував геологічні місцезнаходження-оголення не лише у Кременчуцькому, а й у Хорольському, Кобеляцькому і Миргородському повітах. Результатом дворічної роботи став звіт, опублікований 1892 у випуску 15 «*Матеріалів до оцінки земель Полтавської губернії*» – «*Кременчуцький повіт*».

Пізніше Вернадський здійснював самостійні дослідження на Полтавщині. Так, у 1897 обстежив місцезнаходження залізної руди у каменоломні поблизу Кременчука і в с. Гавронці Полтавського повіту (свої висновки щодо покладів магнітного залізняка і подібних руд уздовж Псла у Кременчуцькому повіті висвітлив у статті «*Ознаки залізних руд у Полтавській губернії*» у часописі «Хуторянин» (1897, № 3). У 1901 за завданням Полтавського губернського земства вивчав будову *Висачківського пагорбу* на Лубенщині, розташованого у річковій долині, поблизу місця злиття річок Удаю, Сули і Сулиці. Вивчав *Гінцівську пізньопалеолітичну стоянку* у Лубенському повіті (1915). На Хорольщині досліджував місцевість поблизу с. Мильшок, де було знайдено кварцову руду з частками золота (1902). Учений брав участь у науково-дослідній діяльності Полтавського дослідного поля / *Полтавської сільськогосподарської дослідної станції* у 1916 та 1918, а вперше побував тут на прохання В. В. Докучаєва ще восени 1890 для з'ясування потужності та хімізму ґрунтів.

Вернадський брав участь у поповненні колекції *Полтавського природничо-історичного музею*, зокрема археологічними пам'ятками, виявленими під час будівництва дачі-садиби на *Бутовій горі* (бронзова шпилька з рельєфними валиками на стрижні, біконічні та конічної форми, ліпні керамічні пряслиця, що належали до кола предметів матеріальної культури населення басейну Псла скіфського часу VI–V ст. до н. е.).

Восени 1917 Вернадський перебрався з Петрограда, де його життю загрожувала небезпека, у Полтаву і прожив тут до літа 1918. У Полтаві Вернадські мешкали у батьків дружини *Є. П.* та *М. І. Старицьких*, у сестри дружини *Г. Є. Любощинської*, а також брата *Г. Є. Старицького*. За ініціативи Вернадського у березні 1918 було утворено *Полтавське товариство любителів природи* при Полтавському природничо-історичному музеї. Вернадського було обрано головою правління, у товаристві він прочитав доповідь «Про значення для геохімії спостережень над складом і вагою організмів». У квітні 1918 зі співробітницею Полтавського природничо-історичного музею, членкинею Полтавського товариства любителів природи *Л. І. Путьатою* двічі проводив геологічні обстеження в районі с. Кулики неподалік від Полтави, матеріали яких було передано до музею. Вернадський часто бував у с. Яківці на околицях Полтави, відвідував там хірурга *М. В. Скліфосовського*, винаймав у нього дачу. У Вернадського було багато знайомих у Полтаві і на Полтавщині з різних соціальних кіл.

Останній раз учений був недовго у Полтаві у вересні 1919, повертаючись з Ростова-на-Дону до Києва, і, очевидно, у листопаді 1919 по дорозі до Ростова-на-Дону. Втім він ніколи не втрачав зв'язків з Полтавщиною, рідними, близькими, колегами-науковцями. У 1920-ті Вернадський опікувався долею Полтавського державного музею ім. В. Г. Короленка.

Серед його кореспондентів із Полтавщини були *М. І. Гавриленко*, *І. А. Зарецький*, *С. О. Іллічевський*, *С. В. Короленко*, *С. К. Кульжсинський*, *Н. В. Ляхович*, *В. Ф.* і *М. Ф. Ніколаєви*, *М. О. Олеховський*, *О. М. Орбеліані*, *Л. І. Путьата*, *Л. Я. Ставровський*, *Нат. Ол.* і *Над. Ол. Старицькі*, *В. М. Щербаківський* та ін.

На Полтавщині існує ряд *меморіальних місць й об'єктів*, присвячених Вернадському.

[7 – с. 53–81; 167–169, 181; 9 – с. 145–146; 10 – с. 29; 22 – с. 81–89; 160–166 та ін.; 43 – с. 543; 45; 46 – с. 77–87 та ін.; 47 – с. 185–187, 403 та ін.; 48; 49; 56; 80 – с. 164–217; 88; 101; 120; 124; 126 – с. 24, 27; 133]

ПОЛТАВСЬКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ДОСЛІДНА СТАНЦІЯ (ПОЛТАВСЬКЕ ДОСЛІДНЕ ПОЛЕ). Утворена 1884 губернським земством і Полтавським сільськогосподарським товариством як Полтавське дослідне поле, яке провадило вивчення складу видів пшениці та люцерни. Від 1910 Полтавська сільськогосподарська дослідна станція, що мала завдання «науково розробляти практичні питання сільського господарства й давати відповіді на питання сільськогосподарської культури, вирішення яких найбільше потребували місцеві господарі». Вперше Вернадський побував тут на прохання *В. В. Докучаєва* ще восени 1890 для з'ясування потужності та хімізму ґрунтів. Згодом учений був тут у 1916 і 1918, де познайомився, зокрема, із *М. В. Курдюмовим*, *О. В. Знаменським*, *Д. О. Оглобліним* та *О. О. Оглобліним*. Академік брав

участь у розробці програми діяльності станції. У щоденнику в березні–квітні 1918 Вернадський фіксував, що читає видання Полтавського дослідного поля, відвідав установу разом із *В. Ф. Ніколаєвим*, і зазначав: «Приємно бачити заклад, де триває спадкоємницька наукова робота», а весною 1918 брав участь у захисті станції від розграбування.

У 2003 встановлено *Меморіальну дошку на будинку, в якому діяла Полтавська сільськогосподарська дослідна станція*, де також згаданий Вернадський. Тепер тут Полтавська державна сільськогосподарська дослідна станція імені М. І. Вавилова Інституту свинарства і агропромислового виробництва Національної академії аграрних наук України.

[7 – с. 57, 61, 70; 80 – с. 15–17; 126 – с. 35]

ПОЛТАВСЬКЕ ТОВАРИСТВО ЛЮБИТЕЛІВ ПРИРОДИ. Вернадський ще 1916 виступив з ініціативою утворення товариства дослідників Полтавщини або гуртка натуралістів при *Полтавському природничо-історичному музеї*. Згодом її підхопив завідувач музею *В. Ф. Ніколаєв*, який здійснив низку важливих організаційно-правових заходів. Товариство розпочало свою діяльність у березні 1918 на основі програмних документів, розроблених Вернадським. Статут Товариства було затверджено на загальних зборах 20 квітня. Вернадський розробив проект програми діяльності Товариства як члена майбутньої Асоціації учених установ Полтави. Головною суттю їх було об'єднання різних верств населення, зацікавленого в охороні пам'яток природи і природних багатств краю. Вернадського було обрано головою правління Товариства, товаришем (заступником) – *О. В. Знаменського*, секретарем – *В. Ф. Ніколаєва*. До складу товариства увійшли музейні співробітники, науковці *Полтавської дослідної сільськогосподарської станції*, земські службовці, освітяни, громадські діячі. На першому організаційному засіданні 18 березня 1918 були присутні 86 осіб, у подальшому кількість членів товариства зросла до 119. Товариство проводило свої засідання не лише у формі зборів із прослуховуванням лекцій і повідомлень, а й у вигляді екскурсій у природу. На засіданні товариства 26 травня 1918 Вернадський виступив із доповіддю «*Про деякі <біологічні> спостереження, що мають значення в геології*», у якій висловлював наміри зібрати дані для спектроскопії живої речовини. Він планував опублікувати доповідь як статтю «Про значення для геохімії спостережень над складом і вагою організмів» у журналі «Природа», утім текст побачив світ лише у 2008 у збірнику «В. І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія».

Після від'їзду Вернадського з Полтави у справах організації *Української академії наук* Товариство майже не працювало. Згодом воно продовжило планомірну діяльність. Першим кроком своєї діяльності Товариство вважало створення у Полтаві ботанічного саду, де передбачалося зібрати зниклі та зникаючі види рослин Полтавщини. Крім того, пропонувалося вибудувати заповідну мережу краю, створити перший національний парк. Документальних відомостей

про діяльність Товариства після березня 1919 бракує. Втім за свідченням у листах В. Ф. Ніколаєва до Вернадського, наприкінці 1921 «відродилося старе товариство любителів природи, але життя в ньому ... іде мляво».

[7 – с. 57, 69, 70, 87, 236, 241; 44 – с. 112–114, 309–310; 45 – с. 260; 47 – с. 185–188, 403; 49 – с. 218, 224, 225; 80 – с. 82 –107; 120]

ПОЛТАВСЬКИЙ ПРИРОДНИЧО-ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ (ПРИРОДНИЧО-ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ ПОЛТАВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМСТВА) – заснований у 1891 з ініціативи *В. В. Докучаєва*. Під час експедиції 1888–1894 ним була зібрана колекція ґрунтів і рослин, яка лягла в основу музейного фонду. На чолі музею став *М. О. Олеховський*. Збірки Вернадського, отримані під час докучаєвської експедиції, також увійшли до колекції музею. У 1891 він подарував музею археологічну карту Кременчуцького повіту з позначенням курганів, майданів, залишків стародавніх укріплень і місцезнаходжень «кам'яних баб». Музей від 1913 видавав «Ежегодник».

Вернадський допомагав у комплектуванні музею науковою літературою, обладнанням. Коли 1926 співробітники музею звернулися до Вернадського через рішення перетворити його з наукового на загальноосвітній заклад, академік доклав зусиль для захисту музею як наукової установи. Він склав і надіслав довідку про музей до Всеукраїнського археологічного комітету при ВУАН і водночас звернувся до *А. Ю. Кримського* та *М. П. Василенка*. Спільними зусиллями музей було врятовано.

У 1929 до складу тоді Центрального пролетарського музею Полтавщини увійшов колишній музей педагогічного бюро Полтавського губернського земства. Дочка Вернадського Ніна (*Н. В. Вернадська-Толль*) з осені 1917 деякий час працювала у цьому музеї (у будинку Полтавського земства) під керівництвом *М. Я. Рудинського*. Він очолював педагогічне бюро, основним завданням якого було відродження української національної освіти, організація українських шкіл, насамперед у сільській місцевості, забезпечення їх педагогічними кадрами, видання підручників і посібників та творів українських письменників для дітей.

Вернадський листувався зі співробітниками музею *М. І. Гавриленком*, *В. Ф. Ніколаєвим*, *М. О. Олеховським*, *Л. І. Путятою*, *В. М. Щербаківським*.

За час існування музей кілька разів змінював назву – тепер це Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського.

[7 – с. 230–231; 44 – с. 115–116; 45 – с. 346, 697; 46 – с. 301; 49 – с. 730–731; 80 – с. 57–64]

ПОЛЯКОВ Олександр Бенціанович (1899–1979) – астроном. Студентом першого курсу *Київського університету* ініціював створення народної обсерваторії у Полтаві (1920), завідував нею. Один із засновників Московського планетарію

(відкритий у 1929), в якому працював довгі роки лектором-астрономом. Брав участь у будівництві Сталінградського планетарію на початку 1950-х.

Вернадський міг познайомитися з Поляковим, коли через нього у серпні 1921 *В. Ф. Николаєв* передавав листа академіку у Петроград.

[49 – с. 222]

ПОНЯТЕНКО Прокіп Дмитрович (01/13.11 або 02/14.11.1877 – 24.12.1971) – громадський і політичний діяч, літератор. Був вільним слухачем Львівського університету. Товариш *С. В. Петлюри*, член РУП, а з 1905 УСДРП. Співзасновник часопису «Вільна Україна» у Петербурзі (1906), видавництва «Дзвін» у Києві (1907). Працював у кооперативних установах Кубані, друкувався в українській періодиці у Львові, Києві. Товариш (заступник) генерального секретаря внутрішніх справ УНР (від червня 1917), директор канцелярії міністра внутрішніх справ УНР (січень–квітень 1918), консул УНР у Катеринодарі (березень 1918). Каталогізатор, старший діловод-керуючий канцелярії НБУ / ВБУ (від березня 1919). Секретар української дипломатичної місії у Варшаві (1919–1920). У 1923 повернувся на Кубань, працював бухгалтером. Під час фашистської окупації приїхав до Полтави, влаштувався бухгалтером. У 1944 виїхав до Казахстану. До кінця життя мешкав у Гур'єві.

Вернадський міг бути особисто знайомий із Понятенком. Про його арешт більшовиками, а також із проханням звернутися щодо звільнення писав академіку навесні 1919 секретар *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України А. З. Носов*. Про заяву від бібліотекарів із цього приводу Вернадський записав у щоденнику.

[7 – с. 133; 46 – с. 691]

ПОПЕЛЬ Костянтин Іванович (1874 – ?) – педагог. Закінчив фізико-математичний факультет Новоросійського університету в Одесі (1904). Викладав у гімназіях і реальному училищі у Катеринославі. Від 1913 гласний Катеринославської міської думи. У 1917 був призначений уповноваженим Міністерства народної освіти у справах професійної освіти в південно-східних губерніях європейської Росії та Кавказу. У 1918 знов у Катеринославі. Один з ініціаторів утворення Катеринославського вищого педагогічного інституту. Керував хіміко-технічними курсами при Катеринославському відділенні Російського технічного товариства (1918–1921). Водночас викладав антропологію та етнографію в Інституті народної освіти (1920–1921). Від 1925 працював фахівцем-хіміком і помічником директора Вінницької сільськогосподарської дослідної станції. Викладав у Вінницькому сільськогосподарському технікумі у смт Сутиски. Відомостей після 1926 бракує.

Вернадський, очевидно, познайомився з Попелем влітку 1918 у Києві, коли той брав участь у засіданні *Комісії в справах вищої школи та наукових установ*

України стосовно офіційного затвердження Катеринославського вищого педагогічного інституту. Згадував у щоденнику.

[7 – с. 115; 43 – с. 507]

ПОПОВ Сергій Платонович (03/15.1872 – 21.05.1964) – мінералог, геохімік. Навчався у *Київському університеті*. Закінчив Московський університет (1897). Один із найближчих учнів В. І. Вернадського. Був залишений на кафедрі мінералогії для підготовки до професорського звання, асистент, приват-доцент. Разом із Вернадським провадив дослідження у Криму (1898–1902). Від 1907 ад'юнкт-професор Новоолександрійського інституту сільського господарства і лісівництва, професор (від 1914). Після переведення вишу до Харкова й утворення Харківського сільськогосподарського інституту – професор у ньому (до 1919). З березня 1920 професор кафедри мінералогії *Таврійського університету* у Сімферополі (Кримського університету, а потім Кримського педагогічного інституту), в якому працював до 1937. Директор Кримського науково-дослідного інституту (1925–1930). Водночас професор Воронежського університету (від 1936). У 1938 переїхав до Воронежа, завідував кафедрою мінералогії та петрографії на геологічному факультеті університету. Під час Другої світової війни повернувся до Харкова, після визволення міста від окупантів з жовтня 1943 професор Харківського університету. Водночас завідував кафедрою геології в Інституті будівельних матеріалів, керівник сектора геохімії у Науково-дослідному інституті геології.

Вернадський багато років листувався із Поповим, співпрацював, пропонував обрати його академіком АН УРСР, членом-кореспондентом АН ССРСР. У 1944 Попов кілька місяців жив у академіка в Москві. Він присвятив учителю дві посмертні статті: «Академік В. І. Вернадський як мінералог» (1947) і «В. И. Вернадский, его научная и геологическая деятельность» (1951).

[8 – за покаж.; 44 – с. 298–302; 47 – с. 118–177; 77 – с. 213, 219, 221]

У листуванні є згадки і про другу дружину С. П. Попова 1927 Катерину Олександрівну Барт-Попову (28.09/10.10.1894 – ?), археологиню, бібліотекарку, дочку розстріляного більшовиками у 1920 міністра фінансів Кримського крайового уряду О. П. Барта. Барт-Попова була репресована (1927) і вислана з Сімферополя. Завдяки клопотанням чоловіка їй вдалося восени 1928 повернути до Криму з Дніпропетровська.

[47 – за покаж.]

ПОСТЕРНАК Степан Пилипович (27.04/09.05.1885 – 19.01.1938) – філолог, історик, педагог, бібліотекознавець, організатор бібліотечної справи в Україні. Навчався у Ніжинському історико-філологічному інституті кн. Безбородька, Петроградському археологічному інституті. Закінчив історико-філологічний

факультет Петербурзького університету (1911). Викладав у комерційних училищах. З кінця 1917 на посадах у структурах народної освіти у Києві, Черкасах. Працював у «Всевидавї», «Книгоспілці», «Вукоопспілці» і Державному видавництві України. Від 1921 працював у ВУАН: учений секретар *Комісії для складання енциклопедичного словника*, голова секції історії освіти в Україні Науково-педагогічної комісії, заступник голови Бібліографічної комісії (1927), член Ради ВУАН (від 1928). Від березня 1922 член *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України* (ВБУ), її директор (1922–1929). У 1929 заарештований за звинуваченням у належності до «Молодої Академії», «Спілки визволення України» і «Братства української державності». За недоведеністю фактів у травні 1930 звільнений. Деякий час продовжував працювати у Бібліографічній комісії ВУАН. Після «чистки» 1933 переїхав до Харкова, де працював завідувачем відділу бібліотеки Наркомату важкої промисловості. Наприкінці 1937 повторно заарештований і у січні 1938 розстріляний.

Вернадський міг бути особисто знайомий із Постернаком, про якого згадували у листах київські колеги першого президента УАН і який сам писав до академіка (1926).

[47 – с. 178–181]

ПРЕМІЯ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ. Присуджувалася у 1973–2007 «за видатні наукові роботи в галузі геології, геофізики і гідрофізики» (Відділення наук про Землю). Після 1999 присуджувалася щодва роки. Припинена у зв'язку із заснуванням у 2003 «*Золотої медалі імені В. І. Вернадського*».

ПРЕМІЯ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ. Встановлена 2018, вручається з метою сприяння розвитку вітчизняної науки і підтримки талановитих науковців. Премією нагороджуються науково-педагогічні та педагогічні працівники закладів вищої освіти I–IV рівнів акредитації, співробітники наукових установ, підприємств Полтавського регіону, які мають вагомі здобутки у науково-педагогічній і науково-дослідній діяльності, підготовці висококваліфікованих фахівців, проведенні фундаментальних і прикладних досліджень. Премія у трьох номінаціях присуджується щороку до дня народження В. І. Вернадського – 12 березня. Лауреати Премії отримують дипломи та грошові винагороди.

ПРЕНДЕЛЬ Ромул Олександрович (08/20.02.1851 – 27.06/10.07.1904) – геолог, мінералог, кристалограф. Закінчив Новоросійський університет в Одесі (1873), був залишений при кафедрі геології для підготовки до професорського звання. Провадив дослідження у Криму (1875–1876). Від 1878 лаборант мінералогічного кабінету, від 1884 приват-доцент кафедри мінералогії Новоросій-

ського університету. У 1888 працював у лабораторіях професорів Г. Чермака (Відень) і П. Грота (Мюнхен). Від 1891 екстраординарний професор, а з 1897 ординарний професор кафедри мінералогії Новоросійського університету, від 1902 завідувач геологічного, палеонтологічного і мінералогічного кабінетів. Заснував колекцію метеоритів. Один із засновників Кримсько-Кавказького гірничого клубу в Одесі.

Вернадський був особисто знайомий із Пренделем, листувався з ним, згадував у листуванні з дружиною.

[21 – с. 254; 49 – с. 312–333]

ПРИРОДНИЧО-ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ ТАВРІЙСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМСТВА. Відкритий у грудні 1899. Його основою стали матеріали, зібрані С. О. Мокржецьким, який очолив музей і був його завідувачем до 1920. Музей розташовувався у губернській земській управі. Зібрання музею, завдяки експедиціям, а також пожертвам, становлять великі колекції в галузі геології, флори, фауни. Починаючи від 1912 музей видавав «Труды». У квітні 1921 Природничо-історичний музей і Музей старожитностей Таврійської ученої архівної комісії об'єднали в Центральний музей Тавриди.

Вернадський листувався в наукових справах із керівником музею С. О. Мокржецьким, брав участь у справі збереження Природничо-історичного музею і його колекцій. Постановою Таврійської земської управи від 22 серпня 1920 був заснований спеціальний Комітет для управління Природничо-історичним музеєм у складі 8 представників земської управи і 8 представників від наукової колегії *Таврійського університету*. Першим головою цього Комітету був Вернадський. У щоденнику він записав 30 серпня / 12 вересня 1920: «Вчора ввечері було засідання ради Природничого музею. Я обраний головою. Погодився, хоча вказав, що можу швидко виїхати. Так чи інакше, вдалося досягти деякого упорядкування положення музею». Академік, повернувшись до Петрограда, згадав про музей у своїй статті «*Про наукову роботу в Криму в 1917–1921 роках*». Зокрема Вернадський зазначав, що після 1916 «життя музею завмерло через нестачу коштів, але воно знову відродилося зі створенням університету», що музей з травня 1920 знову був «відкритий для публіки і широко відвідується», що влітку 1920 музей «остаточно був пов'язаний з університетом», а директором музею став відомий зоолог П. П. Сушкін.

[8 – с. 103; 44 – с. 159–160, 319–320; 49 – с. 182, 183]

«ПРО ЗАВДАННЯ ГЕОХІМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ АЗОВСЬКОГО МОРЯ ТА ЙОГО БАСЕЙНУ» (ориг. назва: О задачах геохимического исследования Азовского моря и его бассейна). Стаття Вернадського, в основу якої покладена його доповідь на засіданні *Кримського товариства дослідників і любителів природи* у серпні 1920 у Сімферополі. Академік продовжував

тему необхідності вивчення *живої речовини* з геохімічної точки зору. Перед від'їздом із Криму у лютому 1921 академік залишив доповідь у Товаристві для публікації. Однак через брак паперу товариство змогло відновити друк праць лише у 1925, і ця важлива в теоретичному і практичному аспектах записка-довідь Вернадського була оприлюднена в 1926 у т. 8 «Записок» Товариства.

[7 – с. 192, 194, 201–208; 44 – с. 166–176, 324–325; 45 – с. 703–704; 78 – с. 28–37]

«ПРО НАУКОВУ РОБОТУ В КРИМУ В 1917–1921 РОКАХ» (ориг. назва: О научной работе в Крыму в 1917–1921 годах). Стаття-нарис Вернадського, у якій подано стислий огляд діяльності старих і новоутворених наукових установ і товариств, музеїв і комісій, станцій і обсерваторій *Таврійського університету* в революційну епоху. Академік підкреслював, що наукова праця у ці роки «йшла безперервно і часом, за мало-мальськи сприятливих умов, набувала інтенсивності, небувалої в історії краю». Опублікована у Петрограді в журналі «Наука и ее работники» (1921, № 4, с. 3–12), кілька разів перевидавалася у збірках праць Вернадського.

[44 – с. 157–166; 78 – с. 67–74]

«ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ВИВЧЕННЯ ЯВИЩ РАДІОАКТИВНОСТІ ПІВДЕННОГО БЕРЕГА КРИМУ» (ориг. назва: О необходимости изучения явления радиоактивности Южного берега Крыма). Стаття написана Вернадським, який очолював підкомісію «Крим як курорт і здравниця» у складі *Комісії з вивчення природних продуктивних сил Криму*, ймовірно, на початку 1921. У ній академік визначає завдання і пріоритети комплексного вивчення бальнеологічних та цілющих природних сил і можливостей Кримського півострова, насамперед мінеральних, озерних і морських вод, грязей, повітря, сонячного випромінювання тощо. Вернадський надіслав цю статтю до Петрограда, де її було надруковано в «Известиях Российской Академии наук» (1921, т. 15, с. 403–408). Декілька разів перевидавалася у збірках праць Вернадського.

[44 – с. 177–180; 78 – с. 42–46]

«ПРО НОВУ МАГНІТНУ АНОМАЛІЮ, ЗНАЙДЕНУ В КРИМУ, І ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ДОСЛІДЖЕННЯ» (ориг. назва: О новой магнитной аномалии, найденной в Крыму, и о необходимости ее исследования) – доповідь Вернадського. Влітку 1921 на Південному березі Криму в районі Карадагу була відкрита нова магнітна аномалія. Кримські вчені, які вивчали її, – *А. В. Вознесенський, П. А. Двойченко*, звернулися до Вернадського з проханням про допомогу з боку Академії наук. 14 вересня 1921 на засіданні Відділення фізикоматематичних наук РАН Вернадський виступив з цього питання зі спеціальною

доповіддю, у якій наголосив на необхідності дослідження магнітної аномалії в зв'язку з усе зростаючим споживанням залізних руд. Доповідь була надрукована в «Известиях Российской Академии наук» (1921, т. 15, с. 130–134).

[78 – с. 38–41; 112 – с. 234]

«ПРО УЧАСТЬ ЖИВОЇ РЕЧОВИНИ В УТВОРЕННІ ҐРУНТІВ» (ориг. назва: Об участии живого вещества в создании почв). Стаття Вернадського з циклу біогеохімічних дослідів *живої речовини*, які він провадив в Україні. Написана у липні 1919 у Старосіллі, про що автор зазначив у кінці рукопису.

На підставі експериментальних досліджень, зокрема на *Старосільській (Дніпровській) біологічній станції* під Києвом у 1919, учений зробив аналіз функціональної ролі і форм впливу живої речовини на ґрунтоутворювальний процес. Вперше подав визначення «живої речовини», вперше за всю багатомілітну історію вивчення ґрунтів звернув увагу на геохімічну роль живої речовини в ґрунті.

«Під ім'ям живої речовини я буду мати на увазі всю сукупність всіх організмів, рослинності і тварин, в тому числі людини», – так визначав живу речовину академік у ці роки.

Аналізуючи вплив живої речовини на хімічні процеси в ґрунті, Вернадський зазначав: «Ця роль настільки велика, що, так чи інакше, всі процеси в ґрунті пов'язані з участю живої речовини або продуктів її зміни. У широкому розумінні цього слова, всі ці явища можна вважати біохімічними». Учений розглядав також таку фундаментальну проблему сучасного ґрунтознавства, як концентраційна та розпилююча функції живої речовини у відношенні до хімічних елементів ґрунту. Вернадський звертав увагу на роль атмосфери, і пов'язаних з нею опадів і пилу, в утворенні ґрунту, вплив ґрунтів на верхні шари літосфери, причому враховуються і поховані ґрунти, що вносять ту хімічну енергію, яка надана їм діяльністю живої речовини.

За оцінками фахівців, стаття є важливим етапом теоретичного ґрунтознавства, і не втратила своєї актуальності в наш час.

Це дослідження Вернадський планував опублікувати в збірнику у пам'ять небіжчика *Ф. К. Вовка*. Втім це видання не відбулося, а стаття, рукопис якої зберігся у київській частині архіву Вернадського, вперше побачила світ у Києві лише в 1984 у книзі «Вернадский: жизнь и деятельность на Украине».

[3 – ф. I, од. зб. 26854; 39 – с. 499–523; 44 – с. 39–64, 303–308; 126 – с. 135–137, 186–213]

ПТУХА Михайло Васильович (26.10/07.11.1884 – 03.10.1961) – економіст, демограф, статистик. Академік УАН (1920). Заслужений діяч науки УРСР (1944). Закінчив юридичний факультет Петербурзького університету (1910). Стажувався у Берлінському університеті. Від 1913 викладав у Петербурзькому університеті

як приват-доцент. У 1917–1918 декан юридичного факультету і професор Пермського відділення Петроградського університету. У 1918 його було запрошено до *Київського державного українського університету*. У січні 1919 був обраний на посаду директора Демографічного інституту *Української академії наук*, яким керував до 1938 (від 1934 – Інститут демографії та санітарної статистики). Секретар *Соціально-економічного відділу УАН / ВУАН* (1920–1928). Водночас викладав у Київському інституті народного господарства, Київському кооперативному інституті, Текстильному інституті, Інституті харчової промисловості. У лютому 1938 був заарештований, пробув в ув'язненні 23 місяці, звільнений 1940 – звинувачення зняті. У 1940–1950 завідувач відділу статистики Інституту економіки АН УРСР, потім старший науковий співробітник Інституту суспільних наук в Уфі (1941–1942). Голова Відділу суспільних наук АН УРСР (1944–1950). Член-кореспондент АН СРСР (1943).

Вернадський особисто знав Птуху, очевидно, з часів організації УАН, листувався з ним, згадував у щоденнику.

[11 – с. 261; 13 – с. 434; 43 – с. 269, 272, 330; 47 – с. 182–184]

ПУЗАНОВ Іван Іванович (12/24.04.1885 – 22.01.1971) – зоолог. Заслужений діяч науки УРСР (1965). Закінчив Московський університет (1911). Слухав лекції в університетах Лейпцига і Гейдельберга у Німеччині. Ще студентом брав участь у дослідженні Червоного моря з експедицією Севастопольської біологічної станції. Багато мандрував. Від 1915 працював ученим-синоптиком на Чорноморській військовій метеостанції в Севастополі. Викладав у Севастопольському народному університеті. У 1918 лектор, приват-доцент *Таврійського університету*, асистент при кафедрі зоології хребетних (1919–1922). Брав участь у роботі *Комісії з вивчення природних продуктивних сил Криму*. Від 1922 професор Кримського університету / педагогічного інституту. Завідувач відділення природознавства Центрального музею Тавриди (1926–1932). Учений секретар (1926–1931), директор (1932–1933) Кримського науково-дослідного інституту. Завідувач наукової станції Кримського заповідника (1927–1928). Голова *Кримського товариства дослідників і любителів природи* (1926–1931). Завідувач кафедри зоології хребетних Горьківського університету (1933–1946). Професор Одеського державного університету (1947–1971). Від 1953 одним із перших у СРСР читав в університеті курс лекцій з охорони природи.

Вернадський був особисто знайомий із Пузановим, згадував його у щоденнику, у статті про наукову роботу в Криму.

[8 – с. 67; 9 – с. 91; 20 – с. 99; 44 – с. 162]

ПУТЯТА Лідія Іванівна – наукова працівниця природничого відділу *Полтавського* (народного) *природничо-історичного музею* (1918), членкиня заснованого В. І. Вернадським *Полтавського товариства любителів природи* (1918).

Вернадський співпрацював із Путятюю в 1918 у Полтаві, листувався, згадував у щоденнику, листуванні. У квітні 1918 академік разом із Путятюю двічі проводив геологічні обстеження у районі с. Кулики, матеріали яких було передано до музею.

[7 – 72, 76, 114; 47 – с. 185–189; 49 – с. 671; 80 – с. 153]

ПФЕЙФФЕР Георгій (Юрій) Вільгельмович (11/23.11.1872 – 10.10, за ін. відом. 10.09.1946) – математик. Академік УАН (1920). Закінчив *Київський університет* (1896), залишений для підготовки до професорського звання. Викладав у Київському політехнічному інституті (1899–1909), Вищих жіночих курсах (1909–1911). У Київському університеті: приват-доцент (від 1900), екстраординарний (від 1909), ординарний (1911) професор, завідувач кафедри аналізу (1912–1941), завідувач кафедри інтегрування диференційних рівнянь (1945–1946). Голова Комісії чистої математики УАН (від 1920). Завідувач відділу Інституту математики ВУАН / АН УРСР (1934–1941). Директор об'єднаного Інституту математики та фізики АН УРСР (1941–1944).

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Пфейффером, про обрання якого академіком йому писали київські кореспонденти.

[45 – с. 277, 334; 46 – с. 326, 465, 693; 49 – с. 257]

П'ЯТАКОВ Михайло Леонідович (20.11/02.12.1886 – 1958) – зоолог, іхтіолог, гідробіолог. Закінчив Петербурзький університет (1912), залишений для підготовки до професорського звання. Працював на Російській біологічній станції у Вілла-Франке (Франція), на Мурманській, а в 1914–1916 на Дніпровській біологічній станції, в 1917 у зоологічній лабораторії *Київського університету*, 1919 – на *Старосільській (Дніпровській) біологічній станції*. У 1920 приват-доцент *Таврійського університету*. Працював на Севастопольській біологічній станції (1921–1922). Асистент кафедри зоологічних безхребетних у Петроградському / Ленінградському університеті (1923–1925). Від 1925 працював на Тихоокеанській науково-промисловій станції (Владивосток), був заступником директора. У 1931 заарештований за звинуваченням у «шкідництві», через рік звільнений, але позбавлений права проживати на Далекому Сході терміном на три роки. У 1932–1935 працював у Москві у Всеросійському науково-дослідному інституті рибного господарства і океанографії, у 1935–1937 – на Азербайджанській рибогосподарській станції в Баку, Куринському рибзаводі. Знову заарештований у 1939, засуджений «за контрреволюційну діяльність», засланий на 8 років до трудових таборів у Комі АРСР. Після повторного арешту відправлений до Аральська на довічне адміністративне заслання з правом працювати за фахом. 1953 дозволено повернутися до Азербайджану, але лише 1958 – до Баку, де мешкала родина.

Вернадський був добре знайомий і листувався з М. Л. П'ятаковим.

[1 – оп. 3, спр. 1339; 47 – с. 190–195]

Молодшого брата П'ятова, відомого більшовика, члена «реввоенсовета» VI армії Південного фронту Георгія Леонідовича П'ятова (1890–1937) Вернадський згадував у кримському щоденнику у зв'язку з арештами професури.

[8 – с. 108]

П'ЯТНИЦЬКИЙ Порфирій Петрович (15/27.09.1859 – 30.12.1940) – геолог і петрограф. Закінчив Харківський університет (1886), був залишений асистентом при кафедрі геології, стажувався за кордоном. Приват-доцент (від 1892), екстраординарний (від 1901), ординарний (1905) професор мінералогії Харківського університету, завідувач Мінералогічного музею (1905–1919). У 1900–1914 викладав мінералогію і геогнозію у Харківському технологічному інституті, від 1903 завідувач мінералогічного кабінету. Ректор Харківського університету (1918–1920). Був фактично відсторонений від ректорства з приходом до Харкова більшовиків і відновлений після вступу в місто Добровольчої армії (червень 1919). У грудні 1919 із поверненням радянської влади залишив Харків. У 1920–1922 викладав в університеті та інституті в Катеринодарі (Краснодар). Від 1922 працював в Інституті прикладної мінералогії і петрографії у Москві. Від 1926 у Геологічному комітеті в Ленінграді, від 1931 співробітник Центрального науково-дослідного геолого-розвідувального інституту (ЦНИГРИ). Від 1932 в Українському геологічному тресті. Працював в Інституті геологічних наук АН УРСР (від 1938), завідувач мінералогічно-петрографічного сектора.

Вернадський був особисто знайомий із П'ятницьким, листувався, згадував у щоденнику, у листуванні з колегами.

[7 – с. 197, 208; 12 – с. 97; 24 – с. 240; 49 – с. 267, 334–343, 381]

РАДЗИМОВСЬКИЙ (Радзімовський) Дмитро Олександрович (24.12.1903/06.01.1904 – 1985) – гідробіолог-ботанік, фітопланктолог. Закінчив Київський інститут народної освіти (1925), аспірантуру при Київському науково-дослідному інституті ботаніки. Учень *М. Г. Холодного*. У 1926–1929 позаштатний співробітник Дніпровської біологічної станції ВУАН (*Старосільська (Дніпровська) біологічна станція*), пізніше лаборант станції, на якій працював до 1938. Водночас викладав на кафедрі ботаніки Українського лісотехнічного інституту у Києві (1931–1933). У 1933–1934 доцент кафедри ботаніки Херсонського педагогічного інституту. Науковий співробітник Гідробіологічної станції / Інституту гідробіології ВУАН (від 1934), старший науковий співробітник (1944–1970).

Вернадський у щоденнику згадував працю Радзимовського, про яку писав *М. Г. Холодний*.

[10 – с. 282; 47 – с. 502]

РАЄВСЬКИЙ Олександр Андрійович (12/24.08.1869 – 1928) – юрист. Закінчив Московський університет (1893) і залишений для отримання професорського звання. Від 1897 приват-доцент. Стажувався за кордоном (1898–1900). Екстраординарний професор Томського університету (1900–1904). У 1904–1917 екстраординарний професор кафедри поліцейського права Харківського університету. Викладав у Харківському комерційному інституті (від 1917). З 1919 викладав на юридичному факультеті *Таврійського університету* у Сімферополі, від 1920 професор на кафедрі адміністративного права. У 1921–1923 професор Кримського університету. Пізніше професор Харківського інституту народного господарства.

Вернадський, очевидно, був знайомий із Раєвським, якого згадував *С. Є. Сабінін* у листі з Харкова (1922) до академіка.

[47 – с. 209]

РАДІОЛОГІЯ ТА РАДІОГЕОЛОГІЯ. Вернадський був одним із перших, хто зрозумів значення радіоактивності для сучасного світу. Академік ще від 1908 став одним із ініціаторів пошуку, розвідки і дослідження радіоактивних мінералів та руд.

Вернадський знаходив і в Україні ентузіастів радіологічних досліджень, залучав академічні та державні інституції. Зокрема *Є. С. Бурксер* у 1910 в Одесі організував радіологічну лабораторію і співпрацював із Вернадським багато років як керівник Одеського хіміко-радіологічного інституту, Українського філіалу Інституту рідкісних металів, завідувач лабораторії Інституту геологічних наук АН УРСР. Проводив також дослідження радіоактивності донних покладів одеських лиманів, мінеральних джерел і соляних водоймищ, ґрунтів в Україні.

У 1933 Вернадський порушив питання про отримання важкої води, а на початку 1934 Президія АН СРСР утворила під його головуванням спеціальну Комісію з важкої води. У цій справі академік плідно співпрацював із *О. І. Бродським*, під керівництвом якого уперше в СРСР у Дніпропетровському хіміко-технологічному інституті була створена установка з одержання важкої води (1934), пізніше отримано концентрати важкого кисню (1937). Бродський був заступником Вернадського, який очолював утворену в 1940 Комісію з ізотопів АН СРСР.

Про свої дослідження у галузі радіології, роботу Радієвого інституту Вернадський розповідав у листуванні з *В. К. Агафоновим*, *М. П. Василенком*, *М. І. Гавриленком*, *Ф. Г. Добржанським*, *В. І. Липським*, *Б. Л. Лічковим*, *В. О. Обручевим*, *С. П. Поповим*. Про участь у радіологічних дослідженнях писали академіку *В. Я. Альтберг*, *Р. Р. Виржиковський*, *М. К. Лещенко*, *Д. А. Смирнов*, *Й. І. Танатар*, *Е. А. Штебер*.

[43 – с. 33–35; 45 – с. 45, 225–250, 409, 418, 421, 714; 46 – с. 459, 460; 47 – с. 20, 21, 135, 518, 520, 290, 294; 48 – с. 13, 39, 69–81; 49 – с. 450, 451, 533–534; 61 – с. 236; 126 – с. 118]

РАЙКО Микола Володимирович (10/22.10.1893 – 1942) – сейсмолог-фізик. Закінчив *Київський університет*. Брав участь у сейсмологічних спостереженнях у Криму. Від 1919 молодший асистент кафедри фізики *Таврійського університету* у Сімферополі. У 1920-ті працював у Петрограді / Ленінграді. Від 1926 у Фізико-математичному інституті АН СРСР. Від 1928 у Сейсмологічному інституті АН СРСР: завідувач лабораторії, старший сейсмолог. У 1930-ті завідувач кафедри фізики земної кори Ленінградського університету.

Вернадський, очевидно, особисто знав Райка, через якого влітку 1921 передав із Сімферополя листа до академіка його учень *С. П. Попов*.

[47 – с. 126]

РАКОВСЬКИЙ Християн Георгійович (справжнє ім'я та прізвище Кристю Станчев; 01/13.08.1873 – 11.09.1941) – політичний діяч. Член Міжнародного соціалістичного бюро (1907–1914). У травні–жовтні 1918 очільник делегації РРФСР на переговорах з урядом *П. П. Скоропадського* у Києві. Від січня 1919 по червень 1923 голова РНК УСРР – уряду більшовиків в Україні. Водночас народний комісар закордонних справ. Опонент *Й. В. Сталіна* щодо національно-державного будівництва в СРСР. У 1923–1927 торговий представник СРСР у Великій Британії, повпред у Франції. Виключений із партії більшовиків як активний діяч «троцькістсько-зінов'євського блоку» (1928), висланий в Астрахань, потім до Барнаула. Від 1934 у Наркомздорів'я РСФРР. На початку 1937 заарештований і засуджений (1938) на 20 років ув'язнення у сфабрикованій справі «правотроцькістського блоку». У 1941 з наближенням гітлерівців до Орла розстріляний у в'язниці.

Вернадський згадував Раковського у щоденнику і листуванні.

[7 – с. 202; 10 – с. 46; 47 – с. 306, 649]

РАШЕВСЬКИЙ Микола Петрович (Rashevsky Nicolas; 07/19.09, за ін. відом. 09.11.1899 – 16.01.1972) – біофізик. Далекий родич В. І. Вернадського. Від 1916 навчався у *Київському університеті*. Студентом 3-го курсу був асистентом у лабораторії *Й. Й. Косоногова*. Працював у *Комісії з вивчення природних багатств України* при УАН (1919), де й познайомився з Вернадським. Восени 1919 мобілізований до армії генерала *А. І. Денікіна*. Евакуювався у листопаді 1920 з Криму разом з військами армії генерала *П. М. Врангеля*. Працював учителем в американському коледжі у Константинополі (1921–1922). Викладав у Російському народному університеті у Празі (1922–1924). Перебрався до США, де до 1934 працював в управлінні концерну «Вестінгауз» у Пітсбурзі. Від 1935 викладач математичної біофізики у Чиказькому університеті, а з 1945 професор цього університету. Водночас працював у Мічиганському науково-дослідному інституті. Часто виступав із лекціями з математичної біології у країнах Європи.

Восени 1920 Вернадський просив Врангеля відрядити талановитого науковця Рашевського на службу до *Таврійського університету*, а у 1921 академік цікавився його долею у *Б. Л. Лічкова*. Очевидно, Рашевський бачився із Вернадським у Празі, а потім листувався, зокрема зі США.

[9 – с. 119; 15 – с. 343–344; 46 – с. 516; 47 – с. 196–198; 48 – с. 188–189; 49 – с. 849, 863]

РЕВВА Федір Кононович (1893 – ?) – хімік. Закінчив Хімічний інститут в Одесі (1924). У 1920–1930-ті працював асистентом на кафедрі хімії в Сільсько-господарському інституті в Одесі. Очолював лабораторію Ботанічного саду в Одеському університеті. Розробник методики виготовлення агар-агару з водоростей. Від 1950 старший викладач, 1952–1955 завідувач кафедри хімії Кременецького педагогічного інституту, доцент. Пізніше повернувся до Одеси.

Вернадський міг познайомитися із Реввою у 1932, коли академік *В. І. Липський* просив посприяти хіміку під час його відрядження до Ленінграда.

[46 – с. 476]

РЕВУЦЬКА Єлизавета Дмитрівна (28.01/09.02.1866 – 1942) – мінералогиня. Учениця В. І. Вернадського. Після закінчення Вищих жіночих курсів у Москві (1901) продовжила працювати у Вернадського асистенткою. Брала участь у радієвій експедиції у Міассі на Уралі. У 1912 переїхала до Петербурга. До 1931 працювала хранителькою, мінералогинею у Геологічному і мінералогічному музеї РАН. Працювала також старшою радіологинею у Державному радієвому інституті АН СРСР. Померла під час блокади Ленінграда у лютому 1942.

Ревуцька фактично виконувала роль референтки академіка, була близьким другом родини. Після переїзду Вернадського до Москви (1935) відвідувала родину академіка, який матеріально допомагав їй. Приїздила у липні 1918 до Києва на запрошення Вернадського, привезла частину коректур його праці про сірководень. Ревуцька була важливим ланцюгом листовного спілкування Вернадського під час його перебування в Україні. Ім'я Ревуцької постійно згадується у листуванні академіка з колегами.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 47 – с. 199–203 та за покаж.]

РЕЙНБОТ Віктор Євгенович (01/13.04.1869 – 06.06.1956) – юрист, державний діяч. Землевласник у Полтавській губернії. Закінчив Училище правознавства у Петербурзі (1890). Працював у канцелярії Сенату, а потім був переведений до Харкова, де займав посаду помічника секретаря при прокурорі судової палати. У 1894–1897 судовий слідчий на Полтавщині, заступник прокурора Полтавського окружного суду. Працював на прокурорських і судових посадах у Москві, Петербурзі та ін. містах Росії (1897–1917), зокрема, у 1914–1917

голова Петроградського окружного суду. Влітку 1918 переїхав із сім'єю до Києва. В уряді *Ф. А. Лизогуба* очолював Головне управління місць ув'язнення Міністерства судових справ Української Держави. Із серпня 1918 заступник міністра внутрішніх справ, а у жовтні–листопаді 1918 очільник МВС, водночас генеральний прокурор Української Держави. У грудні 1918 заарештований Директорією УНР за звинуваченням у державній зраді. На вимогу французького окупаційного командування був вивезений до Одеси разом з іншими заарештованими членами уряду Гетьманату, потім звільнений. До середини 1920-х був у Криму. Емігрував спочатку до Варшави, а потім до Парижу, останні роки жив у Ніцці.

Вернадський міг бути особисто знайомий із Рейнботом, якого згадував у щоденнику, у рефлексіях щодо свого перебування в Києві 1918–1919.

[11 – с. 121]

РЕЙТЛІНГЕР Микола Олександрович (1862, за ін. відом. 25.04/07.05.1865 – 23.04.1931) – юрист, статистик. Товариш В. І. Вернадського зі студентських часів. Закінчив Петербурзький університет. Помічник статс-секретаря Державної ради, був зарахований до Міністерства фінансів. Займався економічною статистикою. Навесні 1919 працював керівником Постійної комісії для виучування соціального питання *Української академії наук*, влітку виїхав у відрядження до Сімферополя та Одеси. Емігрував до Варшави. Помер у Парижі.

[43 – с. 270]

У щоденнику і листуванні Вернадського із близькими згадувалися члени родини Рейтлінгерів:

Рейтлінгер Лідія Миколаївна (уродж. Ганецька (Гонецька); 1862?–1920, за ін. відом. 1921) – дружина правника. Померла від тифу у Сімферополі (1920).

Рейтлінгер Лідія Миколаївна (1896–1920) і Марія Миколаївна (?–1920) – старші дочки Рейтлінгерів, які у березні 1920 померли від тифу, бо відмовилися залишити санітарний поїзд, у якому були сестрами милосердя.

До батька у Польщу поїхали восени 1921 молодші дочки Юлія Миколаївна Рейтлінгер (1898–1988), яка потім навчалася у Празі і стала у Франції відомою художницею-іконописницею (у постригу сестра Іоанна), і Катерина Миколаївна Рейтлінгер (у шлюбі Рейтлінгер-Кіст; 1900/1901, за ін. відом. 1902–1989) – інженерка-архітекторка, поетеса. Обидві після Другої світової війни повернулися до СРСР. Мешкали у Ташкенті.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 49 – за покаж.]

РЕЙХІНШТЕЙН Давид Григорович (Reichinstein; 1882 – 1955) – фізико-хімік. Закінчив Лейпцизький університет. Приват-доцент Політехнічного інституту у Цюріху (1911–1917). Професор фізичної хімії у Нижегородському

університеті (1918). Член хіміко-технічної секції *Комісії для вивчення природних багатств України* УАН (1919), в. о. старшого асистента по кафедрі фізичної хімії УАН. В еміграції – професор Української господарської академії у Подєбрадах (Чехословаччина) (1924–1928), у Вищій технічній школі у Берліні-Шарлотенбурзі (1928–1933), потім у Празі. Від 1938 працював у приватній лабораторії у Цюріху. Учень і біограф А. Ейнштейна.

Вернадський, очевидно, особисто знав Рейхінштейна. У *Тимчасовому комітеті для заснування Національної бібліотеки України* в 1919 академік вів перемовини щодо залучення Рейхінштейна до комплектування бібліотеки під час закордонного відрядження. В архіві Вернадського зберігся лист до нього Рейхінштейна (1933) з Берліну.

[1 – оп. 3, спр. 1364; 11 – с. 140; 43 – с. 326, 467–468, 471; 61 – с. 215–216]

РЕФОРМАТСЬКИЙ Сергій Миколайович (20.03/01.04.1860 – 27.12.1934, за ін відом. 28.07.1934) – хімік. Закінчив Казанський університет (1882), викладав до 1889. Стажувався у Німеччині. Професор *Київського університету / ІНО* (1891–1934). Водночас професор Київського політехнічного інституту (1898–1907), професор Київських вищих жіночих курсів (1906–1919). Голова Фізико-хімічного товариства при Київському університеті / ІНО (1910–1916; 1920–1933). Член-кореспондент АН СРСР (1929).

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Реформатським, ім'я якого згадувала *Н. М. Бунге* у листі до академіка в 1929.

[48 – с. 102]

РЖЕПЕЦЬКИЙ Антон Карлович (1868 – 06.12.1932) – земський діяч. Гласний Київської міської думи, губернський гласний. Очолював Землеробний синдикат, Товариство взаємного кредиту, був радником Київської міської думи. Під час Першої світової війни був головою Тетянинського комітету, що опікувався біженцями. У травні–грудні 1918 міністр фінансів уряду Української Держави *П. П. Скоропадського*. Разом із кількома членами уряду був заарештований Директорією УНР за звинуваченням у державній зраді, звільнений у 1919. Перебрався до Ростова-на-Дону. Емігрував до Константинополя, потім до Італії. Останні роки жив на півдні Франції у Ніцці.

Вернадський, очевидно, познайомився з Ржепецьким у Києві в 1918, згадував його у щоденнику.

[7 – за покаж.; 11 – с. 121]

РІЗНИЧЕНКО Володимир Васильович (06/18.10.1870 – 01.04.1932) – геолог, геоморфолог, географ, поет і художник. Академік ВУАН (1929). Закінчив Харківський університет (1896). Деякий час мешкав у Москві. У 1901–1902

працював у статистичному відділі Херсонської повітової земської управи. До 1916 провадив геологічні дослідження у Середній Азії та Казахстані. Склав першу геологічну і тектонічну карту Південного Алтаю. Досліджував геологію, тектоніку і гідрогеологію Волині (1916–1917). Від 1918 працював в Українському геологічному комітеті, у 1927–1928 директор. Організував і очолював першу комплексну експедицію у район Дніпробуду / Дніпровської ГЕС (1931). Директор Українського науково-дослідного геологічного інституту (1930–1932). Відомий також як поет і художник-карикатурист, автор політичних карикатур.

Вернадський, ймовірно, був особисто знайомий з Різниченком, знав його наукові праці, листувався, згадував його ім'я у листуванні з колегами.

[46 – с. 524; 49 – с. 344–345; 62 – с. 37, 52]

РОГОЗА (Рагоза) Олександр Францович (08/20.06.1858 – 29.06.1919) – військовий діяч, генерал. Закінчив Михайлівське артилерійське училище (1877), Миколаївську академію Генерального штабу (1883). Учасник російсько-турецької війни 1877–1878 і Першої світової війни, командувач 4-ї армії Румунського фронту (1917). Від кінця травня до 14 листопада 1918 військовий міністр Української Держави гетьмана *П. П. Скоропадського*. Після падіння Гетьманату переїхав до Одеси. Розстріляний більшовиками після відмови служити у Червоній армії.

Вернадський міг бути знайомий із Рогозою, якого згадував у щоденнику.

[7 – с. 105, 107]

РОДЗЯНКО Михайло Володимирович (31.03/12.04.1859, за ін. відом. 09/21.02.1859 – 24.01.1924) – землевласник Новомосковського повіту Катеринославської губернії, земський діяч. Закінчив Пажеський корпус. Служив у Кавалергардському полку (1877–1882). Новомосковський повітовий предводитель дворянства (1886–1896). Земський гласний (від 1891). Від 1900 голова Катеринославської губернської земської управи. Член Держради від Катеринославського земства (1906–1907). Почесний громадянин міста Катеринослава. Депутат III і IV Державної думи, від 1911 голова Думи. Після більшовицького Жовтневого перевороту 1917 виїхав на Дон, брав участь у Білому русі. Від 1920 в еміграції, мешкав у Сербії.

Вернадський знав Родзянка ще з часів Державної ради і земського руху, згадував його у щоденнику.

[11 – с. 121]

РОДОВІД В. І. ВЕРНАДСЬКОГО. Рід Вернадського був козацько-старшинського походження. За родинними переказами, його засновником був литовський шляхтич Верна, який жив у середині XVII ст. і брав активну участь у

Визвольній війні українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Однак першою достовірною постаттю є військовий товариш Стефан Вернадський (Вернацький; кінець XVII – початок XVIII). Вернадські породичалися з іншими відомими українськими родами – Константиновичами, Старицькими (дружина академіка була з клану полтавських *Старицьких*), Короленками, Модзалевськими та іншими.

Вернадський жваво цікавився минулим свого роду, збирав уривчасті відомості про далеких предків, мріяв проводити відповідні генеалогічні розвідки, мав намір детально описати свій родовід. У зв'язку з цим Вернадський звертався за допомогою до відомого генеалога *В. Л. Модзалевського* (сина двоюрідної сестри Вернадського по жіночій лінії – Константиновичів), який активно працював над багатотомним виданням з історії давніх українських родів – «Малоросійским родословником». У листуванні з Модзалевським є інформація про уточнення родинних зв'язків Вернадських, Короленків, Модзалевських, Константиновичів, історію створення портретного ряду родини тощо.

Крім того, як історик науки Вернадський звертав увагу на проблему спадковості здібностей, був прихильником ідей евгеніки – вивчення питань спадкової обдарованості. Академік зазначав, що серед родичів його сім'ї було багато видатних людей.

Родоводу сім'ї присвячено багато сторінок щоденників Вернадського, а також перехресних записів по роках так званої «Хронології» життя свого і родини, якою він займався здебільшого в евакуації під час війни. «У зв'язку із з'ясуванням («біологічним») родоводу моїх дітей і моєї перевіряв сім'ї, з яких склалися: Старицькі, Зарудні, Константиновичі, Короленки, Куликівські, Гамалії, Красницькі, Капцевичі, Горляковичі, Рудниковичі, Лазареви, Арендти, Вернацькі. Дивне враження. Всі українці (є 2–3 випадки, коли мати невідома за прізвищем та ім'ям) з XVII по XX століття. Тільки два неросійських – Лазареви у Костянтиновичів (XVII ст. – греки ...) і Арендти у Старицьких (XIX ст.). Жодного великороса».

З кінця 1920-х Вернадський пропонував сину Георгію написати історичну розвідку про предків, зокрема про діда *І. В. Вернадського*, надсилав до США копії документів для того. У 1936 дружина Вернадського *Н. Є. Вернадська* написала на прохання сина *Г. В. Вернадського* спомини про дитинство та юність, а також про рідних – Старицьких і Зарудних.

Вернадський намагався збирати відомості про рідних, їхню життєву долю. У скрутні часи допомагав близьким також матеріально.

[1 – оп. 2. спр. 25; 6; 8 – с. 58–59, 142–148; 9 – с. 32–33; 10 – с. 392–394, 416–417; 11 – с. 28, 30–31; 12 – с. 132–133, 192; 13 – с. 37–38; 14 – с. 144–145, 234, 356; 21 – с. 15–19; 25 – с. 142; 46 – с. 636–647, 651–654; 49 – с. 582, 822, 824, 828–829, 838, 843, 848, 854–857, 863, 964; 80 – с. 29–40; 127; 128; 129]

РОЗЕНБЕРГ Володимир Олександрович (06/18.12.1860 – 16.04.1932) – журналіст, економіст. Один із редакторів газети «Русские ведомости» (від 1907). У 1906 був також редактором газети «Народна справа» – органу лівих кадетів. У 1919–1920 жив у Криму, фінансував і редагував низку кримських видань, зокрема газету «Наша сила». У серпні 1922 висланий із радянської Росії. Мешкав у Німеччині, Чехословаччини. Співпрацював із низкою емігрантських видань.

Вернадський був знайомий із Розенбергом ще по Петербургу, згадував його у щоденнику кримського періоду. У газеті «Наша сила» в 1920 вийшла стаття академіка «Дві небезпеки» (ориг. назва: Две опасности) (*Кримська публіцистика В. І. Вернадського*).

[8 – с. 79, 115; 44 – с. 250–251; 81 – с. 484]

РОМАНЕНКО-АРАДЖІОНІ Христина Михайлівна (24.07.1892 – ?) – співробітниця канцелярії Правління *Української академії наук*. Закінчила два курси історико-філологічного факультету Київських Вищих жіночих курсів (1908–1910). Працювала приватною вчителькою (1908–1915), помічницею бухгалтера канцелярії ремонтних майстерень у Києві. Діловод, помічниця завідувача канцелярії, бухгалтерка Управи УАН / ВУАН (1919–1930). Водночас співробітниця *Комісії для складання словника української живої мови УАН* (1919), бібліотекарка (з лютого 1919), потім на різних посадах у НБУ / ВБУ.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Романенко-Араджіоні, про яку йому писав *А. Ю. Кримський* у 1919.

Її батько Михайло Хомич Романенко-Араджіоні працював у 1918 скарбником Державної канцелярії Української Держави, а у 1919–1922 скарбником НБУ / ВБУ.

[46 – с. 324]

РОМБЕРГ Борис Федорович (1882, за ін. відом. 1883 – 01.04.1935) – художник, фотограф. Близький знайомий *Г. В. Вернадського*, сина академіка. Закінчив школу Товариства заохочення мистецтв (1905). Учасник Східно-туркестанських експедицій *С. Ф. Ольденбурга* (1909–1910; 1914–1915). У 1918 жив у Полтаві. Був помічником першого завідувача утвореної картинної галереї (Полтавський художній музей) *М. Я. Рудинського*. Брав участь у Білому русі. В еміграції (Греція, Чехословаччина / Закарпаття), займався іконописом, викладав у школі.

Вернадський згадував Ромберга у щоденнику, родинному листуванні.

[8 – с. 62; 49 – за покаж.]

Згадуються й члени родини Ромбергів:

Ромберг Інна Адамівна (уродж. Судравська; 1887, за ін. відом. 1892 – 28.12.1969) – художниця. Дружина Б. Ф. Ромберга. Закінчила московську школу живопису і скульптури К. С. Петрова-Водкіна. У 1923 виїхала з синами і матір'ю в Берлін. У 1925 сім'я перебралася в Мукачеве (тоді Чехословаччина). Працювала в притулку, потім в Ужгороді доглядачкою в музеї. Займалася живописом, викладала у школі.

Згадується їхній старший син, який народився у Полтаві, Михайло (Міхал) Борисович Ромберг (18.04.1918 – 15.06.1982). Він став відомим чехословацьким графіком та іконописцем, сценографом, викладав у Театральній академії музичного мистецтва.

[49 – за показ.]

РОТЕРТ Владислав Адольфович (Rothert Władysław; 25.07/06.08.1863 – 03/16.01.1916) – ботанік. Закінчив Дерптський університет (1883), там же захистив магістерську дисертацію. Від 1889 приват-доцент у Казанському університеті, позаштатний екстраординарний професор (1896). У *Київському університеті* захистив докторську дисертацію (1893). Екстраординарний (від 1897), ординарний (1900) професор ботаніки Харківського університету. Професор Новоросійського університету в Одесі (1902–1908). Професор фізіології рослин Ягеллонського університету у Кракові (1910–1914). Від 1915 професор Київського університету.

Вернадський був знайомий із Ротертом, спілкувався і листувався в 1905 у справах професорського з'їзду.

[49 – с. 346–347]

РОТМІСТРОВ Володимир Григорович (04/16.06.1866 – 24.10.1941) – агроном, один із засновників сільськогосподарської дослідної справи в Росії та Україні, а також науки про сухе землеробство. Закінчив *Київський університет* (1889). Працював агрономом-дослідником на Деревчинському дослідному полі (1892–1893). Директор Одеського дослідного поля (1894–1917). Голова оргбюро *Сільськогосподарського вченого (наукового) комітету України* (1920–1926). Водночас професор агрономії Київського ІНО. Керівник секції нових культур Наркомзему УРСР (1926–1927). Від 1928 науковий співробітник Українського НДІ рослинництва. Один із перших пропагандистів поширення культури бавовника у південних областях України. Дійсний член ВАСГНІЛ (1935).

Вернадський був особисто знайомий із Ротмістровим, спілкувався у Києві в 1918, імовірно, й у справах СГВКУ.

[49 – с. 348]

РУБЕЛЬ Михайло Іванович – власник землі, яка межувала з дачною ділянкою Вернадських у *Шишаках*.

[1 – оп. 2, спр. 157, арк. 342–343; 44 – с. 125; 49 – с. 710, 865]

РУДИНСЬКИЙ Михайло Якович (02/14.10.1887 – 23.06.1958) – археолог, педагог, мистецтвознавець, музейний діяч. Навчався у Петербурзькому історико-філологічному інституті. Закінчив Харківський університет (1910). Викладав у середніх навчальних закладах Путивля, Переяслава, Києва і Петрограда. У 1917–1919 очолював Педагогічне бюро Полтавського губернського земства. Ініціатор створення історико-філологічного факультету та Українського університету у Полтаві. Фундатор Галереї мистецтв губернського музею (1919), один з організаторів пам'яткоохоронних органів у Полтаві (1919–1920). Заступник директора (1920–1924), завідувач археологічного відділу, директор (від 1923) Центрального пролетарського музею Полтавщини. Вперше ув'язнений у 1921, звільнений після втручання *В. Г. Короленка*. У 1924 переведений владою до Києва. Учений секретар Всеукраїнського археологічного комітету (1925–1928). Науковий співробітник Кабінету антропології ім. Ф. К. Вовка ВУАН (1928–1933). Професор Українського інституту історії матеріальної культури (1930–1933). Репресований (1934). Отримав 3 роки заслання, але відбув майже 10. Працював у Котласі, Вологді. На запрошення АН УРСР у 1944 повернувся до Києва на посаду вченого секретаря Інституту археології. Завідувач відділу первісної археології (1950–1956), професор.

Вернадський був знайомий із Рудинським, згадував у щоденнику. Його ім'я, а також родина згадуються у листуванні. Дочка академіка *Н. В. Вернадська-Толь* у 1918 деякий час працювала у музеї Педагогічного бюро Полтавського губернського земства.

[1 – оп. 3, спр. 285, арк. 60–60 зв., 62, 65 зв.; 7 – с. 71; 48 – с. 177; 49 – с. 221, 731, 789]

РУДНИЦЬКИЙ Степан Львович (03.12.1877 – 03.11.1937) – географ, історик. Академік ВУАН (1929). Дійсний член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові (1901). Закінчив Львівський університет (1899). Стажувався у Відні та Берліні. Працював учителем у гімназіях Тернополя і Львова (1902–1908). Редагував «Збірник Природописно-математично-лікарської секції Наукового товариства імені Шевченка» (1907–1919). Від 1908 приват-доцент Львівського університету. Працював географом у Віденському антропологічному інституті та картографічному відомстві Генштабу австрійської армії (1914–1917). Співпрацював із Союзом визволення України та Українською пресою службою у Відні. Експерт і радник при уряді Західноукраїнської Народної Республіки з економіки та політико-географічних проблем (1918–1919). На початку 1920-х жив у Відні, згодом у Празі. Став одним із засновників Українського вільного

університету, першим деканом філософського факультету УВУ. Викладав географію у Карловому і Празькому німецькому університетах, Українській господарській академії у Подєбрадах. Проводив наукові дослідження у Закарпатті (1920–1926). У жовтні 1926 на запрошення уряду УСРР переїхав до радянської України. В 1927 у Харкові під його керівництвом було створено Український НДІ географії і картографії. Викладав у Харківському геодезичному інституті, в ІНО. Очолював Комісію краєзнавства ВУАН, Музей антропології та етнології ім. Ф. К. Вовка. Заарештований у 1933. Засуджений на 5 років за звинуваченням «у належності до контрреволюційної організації», «шкідництві» і «шпигунстві». Відбував покарання у Свірлагу, на Біломорсько-Балтійському каналі, Соловках. Розстріляний в урочищі Сандармох.

Вернадський знав праці Рудницького, згадував про нього у листуванні, міг бути знайомий особисто.

[46 – с. 527]

РУТКОВСЬКА (Мільгевська-Рутковська) Віра Леонідівна (23.08/04.09.1892 – ?) – хімікня, мінералогиня. Учениця *Є. С. Бурксер*. У 1920-ті асистентка Одеського хіміко-фармацевтичного інституту і Одеського технікуму прикладної хімії, потім доцентка мінералогії Одеського державного університету. Склала каталог колекції метеоритів у геолого-мінералогічному музеї Одеського університету. Дочка вченого-логіка, публіциста Леоніда Васильовича Рутковського (1859–1920).

Вернадський занотував у щоденнику про зустріч і спілкування з Рутковською взимку 1941 у Москві, листувався з нею.

[12 – с. 198; 49 – с. 349–350]

САБАНЄЄВ Петро Петрович (1893 – ?) – гідробіолог. Співробітник Комітету для виучування фауни УАН (1919). У 1920–1930-ті співробітник *Старосільської (Дніпровської) біологічної станції* ВУАН (від 1934 Гідробіологічна станція, з 1939 Гідробіологічний інститут). Завідувач санітарної гідробіології (від 1939). Водночас нештатний постійний співробітник *Зоологічного музею*.

Вернадський зустрічався з Сабанєєвим на засіданні підкомісії з наукових товариств у 1918 в Києві.

[43 – с. 534]

САБІН-ГУС Іван Юрійович (06/18.10.1862 – 1920) – педагог, земський діяч. Закінчив Петербурзький університет. Викладав у Вітебську в гімназії; директор Олексіївської жіночої гімназії (1905–1908). Голова Вітебської міської управи (1903–1905; 1908–1912). Директор Олександрівської гімназії в Ялті (1912–1920). Розстріляний у грудні 1920 під час більшовицького терору.

Вернадський міг бути знайомий із Сабін-Гусом, якого згадує у щоденнику у зв'язку з конфліктом навколо приміщення для природничо-історичного музею.

[8 – с. 60]

САБІНІН Сергій Єгорович (19/31.05.1867 – 1937) – правознавець. Закінчив Московський університет (1890), від 1895 приват-доцент. Стажувався у Німеччині та Франції (1896–1998). Від 1899 екстраординарний професор Томського університету. Екстраординарний професор по кафедрі цивільного права та процесу в Демидівському юридичному лицейі (1906–1910). Водночас у 1907–1909 викладав у Московському університеті. У 1910 обраний екстраординарним професором Харківського університету. Викладав також у комерційному і жіночому медичному інститутах у Харкові. Від вересня 1919 ординарний професор по кафедрі римського права *Таврійського університету*, декан юридичного факультету (від жовтня 1920). У 1921 вивезений до Харкова. Від 1923 професор Харківського інституту народного господарства. Є відомості, що від 1930 працював у Харківському інституті радянського будівництва і права.

Вернадський був знайомий із Сабініним, згадував у щоденнику, листувався. Правник був серед тих професорів, яких за рішенням Кримського ревкому вислали «на північ» і вивозили тим самим потягом, що й Вернадського.

[8 – с. 80, 105, 107, 117; 47 – с. 206–214]

САВВІН (Савін) Микола Миколайович (12/24.03.1877, за ін. відом. 17/29.03.1877 – 09.04.1954) – інженер-механік. Закінчив Петербурзький технологічний інститут (1900). Працював на Балтійській суднобудівній верфі. У 1904–1909 асистент і завідувач механічними майстернями Петербурзького політехнічного інституту. Екстраординарний (від грудня 1909), ординарний (1911) професор по кафедрі механічної технології. Товариш (заступник) міністра торгівлі і промисловості Тимчасового уряду (1917). У 1918 жив у Києві. У вересні 1918 у Києві брав участь як один із представників Київського народного університету-політехнікуму у засіданні *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України*, яку очолював Вернадський. Емігрував. Професор Загребського університету. Від 1924 у Пльзені (Чехословаччина), з 1926 голова конструкторського бюро із виготовлення інструменту заводів «Шкода», від 1928 директор відділення інструментального виробництва заводів «Шкода». Член-кореспондент Слов'янського інституту Академії наук Чехословаччини (1934). У 1945 таємно виїхав на лікування до Австрії. Від 1949 у США.

Вернадський, очевидно, був знайомий із Саввіним ще по Петрограду, згадував його у кримському щоденнику.

[8 – с. 15, 27; 43 – с. 540]

САВИЦЬКИЙ Микола Петрович (01/13.06.1867 – 10.01.1942) – землевласник у Чернігівській губернії, земський діяч. Закінчив Петровсько-Полтавський кадетський корпус (1884) і 3-є Олександрівське військоve училище (1886). Звільнений у запас (1889). Оселився у своєму маєтку. У 1892–1901 чернігівський губернський земський гласний. Учасник російсько-японської війни 1904–1905. У 1906–1914 голова Чернігівської губернської земської управи. У 1915–1917 член Державної ради. Гласний Чернігівської міської думи (1917), Чернігівський губернський староста (від травня 1918). Товариш (заступник) міністра внутрішніх справ Української Держави (червень – серпень 1918). Потім приєднався до Білого руху, перебував у Криму. Емігрував. Мешкав у Празі.

Вернадський, очевидно, був знайомий із Савицьким з часів земських з'їздів і Державної ради, згадував його у щоденнику (1918).

[7 – с. 109, 110]

Вернадський також знав і старшого сина М. П. Савицького Петра Миколайовича Савицького (1895–1968) – економіста, соціолога, географа, ідеолога євразійства. Серед теоретиків і активних учасників євразійського руху був деякий час і *Г. В. Вернадський*, син академіка.

САВЧЕНКО Степан (Стефан) Володимирович (16/28.12.1889 – 16.01.1942) – літературознавець і педагог. Закінчив *Київський університет* (1913). З 1917 викладав в університеті історію зарубіжної літератури і романську філологію. Від 1925 професор Київського інституту народної освіти, а згодом університету, завідувач кафедри (1933). Був репресований, висланий до Ташкента, де й помер.

Вернадський познайомився з Савченком всередині 1930-х у Москві, коли через нього передавав листа до *Н. Д. Полонської-Василенко*.

[45 – с. 436]

САГАРДА Микола Іванович (01/13.12.1870 – 1942, за ін. відом. 16.03.1943) – історик церкви, візантолог, бібліограф. Закінчив Петербурзьку духовну академію. Викладав у Полтавському духовному училищі та духовній семінарії. Доцент, потім позаштатний (від 1905), штатний екстраординарний професор Петербурзької духовної академії (від 1909). З кінця 1911 незмінний редактор академічного часопису «Христианское чтение». У 1918 виїхав до Полтави, потім до Києва, був приват-доцентом *Київського університету* (1919). Професор Вищого інституту народної освіти у Києві (1920). Від 1919 також працював у ВБУ – каталогізатор, старший бібліограф, керівник відділу українціки. Професор Полтавського інституту народної освіти (1920–1924). З 1924 у Києві: завідувач відділу періодики ВБУ, секретар Бібліографічної комісії від 1927, заступник голови Візантологічної комісії ВУАН. У 1928 через політичні

переслідування звільнений від наукової і керівної роботи, у 1932 – з ВБУ. Працював коректором у Видавництві АН.

Вернадський, очевидно, познайомився з Сагардою у 1919, коли у *Тимчасовому комітеті для заснування Національної бібліотеки України* вирішував справу обрання його на посаду каталогізатора у ВБУ.

[43 – за покаж.; 46 – с. 217, 219]

САКОВ Єлевтерій Давидович (1872–1941) – адвокат, земський діяч. Гласний Полтавської міської думи. Товариш (заступник) Полтавського міського голови (1917–1918).

Вернадський згадував Сакова у полтавському щоденнику 1918.

[7 – с. 58]

САЛАЗКІН Сергій Сергійович (26.02/10.03.1862 – 04.08.1932) – біохімік, фізіолог. Навчався у Петербурзькому університеті (1880–1884). Закінчив медичний факультет *Київського університету* (1891), працював лаборантом. Від 1896 в Інституті експериментальної медицини у Петербурзі. Від 1898 викладав у Петербурзькому жіночому медичному інституті, ординарний професор (від 1900), директор (1905–1911). Водночас професор Петербурзьких вищих жіночих курсів з 1910. Був звільнений міністром народної освіти Л. А. Кассо (1911). У вересні–жовтні 1917 міністр народної освіти Тимчасового уряду. У 1918 поїхав до Криму. Професор *Таврійського / Кримського університету* (1919/1923), його ректор (1924–1925). Водночас у 1920–1921 завідувач Алупкінського підрайону Центрального управління курортами Криму. Професор Ленінградського медичного інституту (від 1925). Директор Інституту експериментальної медицини (1927–1931).

Вернадський був заступником міністра Салазкіна в 1917, співпрацював із ним у Таврійському університеті, згадував у щоденнику, листуванні.

[7 – за покаж.; 8 – с. 79]

Вернадський згадував також дочку міністра Тетяну Сергіївну Салазкіну (12/24.12.1887–?).

[7 – с. 47, 48]

САЛГИРСЬКА ПОМОЛОГІЧНА СТАНЦІЯ В КРИМУ (САЛГИРСЬКА ПОМОЛОГО-САДІВНИЧА СТАНЦІЯ). Місце роботи і життя Вернадського у травні–жовтні 1920. Розташовувалася у Воронцовському палаці в одному з найбільших парків Сімферополя «Салгирка» (назва від р. Салгир / Salgir).

Дослідницька плодова станція була заснована 1913. Одним із її організаторів і керівником у 1913–1917 був *С. О. Мокржецький*. На станції розробляли питання степового плідництва, системи рільництва, травосіяння, поліпшення

скотарства, селекції насіння, внесення добрив у поля і сади, вибору землеробських знарядь, охорони культур від шкідників. До складу станції ввійшло три кабінети (помологічний, ентомологічний, мікологічний), садова та метеорологічна станції, хімічна лабораторія. На базі помологічної станції організувала свої лабораторії сільськогосподарська наукова станція при *Таврійському університеті*. У 1918–1922 Салгирська помолого-садівнича станція була складовою частиною агрономічного факультету університету.

Наприкінці квітня 1920 Вернадський переїхав із «Гірської ущелини» у Лівадії до Сімферополя, зупинившись у квартирі Налбандова по вул. Севастопольській, буд. № 8. Під час зустрічей із викладачами домовився про обладнання для лабораторії, а вже 12 травня Вернадський подав заяву про бажання працювати на плодовій станції на Салгірці. Уже у 20-х числах травня родина переїхала до Воронцовського палацу. В лабораторії станції Вернадський працював над *живою речовиною*, а також будував плани від'їзду до Лондона. На Салгірці академік співпрацював, зокрема, із *М. М. Бунге*, *М. М. Медішем*, *Є. В. Новопольською*.

Після обрання у жовтні ректором Таврійського університету Вернадський разом із дружиною і дочкою переїхали з Воронцовського палацу на виділену квартиру по вул. Пушкінській, буд. № 18 у Сімферополі.

У 1997 встановлено *меморіальну дошку на честь В. І. Вернадського в парку пам'ятнику «Салгірка»* на будівлі Воронцовського палацу.

[8 – с. 76–107; 77 – с. 154–160]

САЛИВОН Григорій Дмитрович (25.01/06.02.1888 – 23.05.1927) – книгознавець, видавець і популяризатор української книги. Працював електромеханіком на Південній залізниці, на будівництві трамвайної лінії в Одесі. У 1912 вступив до Київського політехнічного інституту на архітектурний факультет, однак не закінчив навчання. Керівник друкарні Товариства допомоги літературі й науці з 1917. Старший писар, завідувач будинку ВБУ (1919–1920). Інспектор бібліотек Лохвицького повітового відділу народівіти (1920–1923), завідувач друкарні у Лохвиці, пізніше завідував бібліотекою у Лубнах. Від 1924 секретар правління «Книгоспілки» у Києві.

Вернадський познайомився з Саливоном у 1919 за часів головування у *Тимчасовому комітеті для заснування Національної бібліотеки України* (ВБУ).

[43 – за показ.]

САРАНЧОВ Євген Євменович (1854 – ?) – військовий, земський діяч Полтавської губернії. Закінчив Петровський Полтавський кадетський корпус (1872), 3-тє Олександрівське військове училище. Служив при Головному штабі. Від 1891 підполковник у відставці. Був гласним Зіньківського повітового земства, гласним Полтавської міської думи, членом губерньської земської управи.

Вернадський міг бути особисто знайомий із Саранчовим, якого згадував *М. О. Олеховський* у листі (1902) у справі дослідження *Висачківського пагорба*.
[49 – с. 251]

САХНО-УСТИМОВИЧ Микола Миколайович (1863 – 1918, за ін. відом. 1919) – інженер-технолог, громадський діяч, землевласник. Очолював Хорольське сільськогосподарське товариство. У 1917 входив до складу Генеральної козачої ради Українського вільного козацтва. Перший виконувач обов'язків голови Ради Міністрів Української Держави (29–30 квітня 1918), втім офіційного документа про призначення на посаду не було. Потім керував департаментом скотарства у Міністерства земельних справ. За згадками сучасників, загинув у грудні 1918, за іншими відомостями після січня 1919.

Вернадський міг бути знайомий із Сахном-Устимовичем, якого згадував у щоденнику.

[7 – с. 77]

СВЄЧИН Олексій Олександрович (06/18.07.1865 – 01.04.1929) – земський і громадський діяч, землевласник Чернігівської губернії. Закінчив юридичний факультет Харківського університету. Від 1887 служив у лейбгвардійському гусарському полку, від 1900 полковник у відставці. Був гласним Городнянського повітового земського зібрання, губернським гласним. Голова Чернігівської губернської земської управи (1902–1906). Депутат I Державної думи від Чернігівської губернії. Входив до Української думської громади. Очолював Чернігівську губернську земську управу (1917–1918). Опікувався, зокрема, заснуванням у Чернігові народного університету та ветеринарного інституту. Восени 1919 перебував у Криму. Емігрував до Франції.

Вернадський знав Свєчина особисто, згадував у щоденнику зустрічався з ним у Києві у червні 1918.

[7 – с. 104]

СВЄНЦІЦЬКА Анісія Матвіївна (уродж. Вострякова; 1890 – 1973) – дружина Іларіона Семеновича Свенціцького (1876–1956), філолога, етнографа, директора Національного музею у Львові. Походила зі старообрядницької родини. Як вільна слухачка навчалася на філософському факультеті Львівського і Віденського університетів, дописувала до старообрядницьких видань. Доклала зусиль до збагачення музейних зібрань Львова різними матеріалами. Працювала у Львівському музеї, у 1939–1940 завідувала відділом тканин. У часи німецької окупації залишалася у Львові з дітьми, допомагаючи чоловіку опікуватися музейними зібраннями.

У справі допомоги опублікуванню її статті у часописі «Русская мысль» писав Вернадському у 1913 його львівський кореспондент *М. І. Павлик*.

[47 – с. 65]

СВІТАЛЬСЬКИЙ Микола Гнатович (12/24.12, за ін. відом. 08/20.12.1884 – 15.09.1937) – геолог, петрограф. Академік ВУАН (1930). Віцепрезидент ВУАН (від 1935). Закінчив Петербурзький гірничий інститут (1911). Провадив геологічні дослідження у Східному Сибіру та Забайкаллі. Від 1918 співробітник Геологічного комітету: старший геолог, завідувач секції петрографії. Заступник директора (1926–1930), завідувач відділу Центрального науково-дослідного геологорозвідувального інституту (1931–1932). Викладав петрографію у Петроградському гірничому інституті (1919–1926). Від 1927 очолював кафедру корисних копалин. Директор Інституту геологічних наук ВУАН / АН УРСР (1935–1937). Викладав також у Київському гірничо-геологічному інституті і Київському університеті. Був репресований (1937) за сфабрикованою справою «Академічного центру». Розстріляний у Дніпропетровську.

Вернадський знав Світальського особисто, співпрацював, листувався з ним, згадував у щоденнику.

[11 – с. 153; 47 – с. 215–218]

СЕКUNДА Тадей Владиславович (1892 – 1937?) – інженер-гідротехнік, перекладач науково-технічної літератури. Фахівець із української технічної термінології. Член технічної секції *Українського наукового товариства* (1918). Керівник технічної секції Правописно-термінологічної комісії *Української академії наук* від 1920, співробітник (1924–1930) Інституту української наукової мови ВУАН, голова гідротехнічної секції технічного відділу інституту з 1926. Безпідставно репресований у 1930-ті.

Вернадський міг бути знайомий із Секундою, якого згадував у щоденнику, клопотався за нього після арешту денікінцями восени 1919.

[7 – с. 175, 176]

СЕЛІВАНОВ Євген Іванович – геолог, мінералог. У 1920-ті асистент проф. *З. Щ. Вейберга* на кафедрі кристалографії в університеті Львова.

Вернадський, очевидно, познайомився з Селівановим, який був контактером у спілкуванні академіка із *З. Щ. Вейбергом* у 1915.

[48 – с. 150]

СЕЛЬСЬКИЙ Володимир Олександрович (13/25.10.1883 – 18.02.1951) – геофізик і геолог. Академік АН УРСР (1939). Закінчив *Київський університет* (1909). Учень *М. І. Андрусова*. У 1912–1914 був асистентом у Варшавському

університеті. Потім викладав у гімназії у Кисловодську: 1917–1918 інспектор, 1918–1920 директор. У 1921–1928 директор Грозненського нафтового інституту. У 1929–1930 начальник треста «Грознафторозвідка». У 1931–1935 старший геолог «Союзнафти», потім консультант Державного геофізичного тресту СРСР. Від 1939 керівник відділу геофізики Інституту геологічних наук АН УРСР. Від 1944 завідувач кафедри геофізичних методів пошуків і розвідки родовищ корисних копалин Київського університету. Переїхав до Львова (1945). Завідувач кафедри геофізики Львівського університету, а потім і Політехнічного інституту.

Вернадський був знайомий із Сельським, спілкувався з ним, про що згадував у щоденнику, листуванні.

[12 – с. 25, 192; 49 – с. 96, 122, 124]

СЕМАШКО Микола Олександрович (08/20.09.1874 – 18.05.1949) – лікар, радянський партійний і державний діяч. Один з організаторів системи охорони здоров'я у СРСР. Навчався у Московському університеті (1893–1895), де слухав лекції В. І. Вернадського. Закінчив Казанський університет (1901). Працював лікарем. Жив в еміграції у Женеві, Парижі, від 1917 у Росії. У 1918–1930 нарком охорони здоров'я РСФРР. Потім працював на різних посадах у наукових установах системи охорони здоров'я. У 1921–1949 професор Московського університету. Головний редактор «Большой медицинской энциклопедии» (1927–1936). Академік АМН СРСР (1944) і АПН РРФСР (1945).

Вернадський був особисто знайомий із Семашком, який посприяв незастосуванню методів більшовицького терору до академіка у Криму (1920–1921), перевезенню його до Москви, звільненню після арешту в липні 1921 у Петрограді.

[9 – с. 10, 44, 91; 10 – с. 351, 384, 385; 15 – с. 123]

СЕМЕНЧЕНКО Сергій Георгійович (1872 – ?) – полтавський адвокат, земський діяч. Був членом Полтавської міської земської управи, а у 1917 міським головою, у 1918 голова Полтавської міської управи. Емігрував, мешкав у Сербії.

Вернадський був особисто знайомий із Семенченком, якого згадував у щоденнику, листуванні.

[7 – за покаж.; 49 – с. 607, 658]

У щоденнику і листуванні згадуються також дружина адвоката Ганна Андріївна Семенченко (уродж. Шимкова; дочка проф. А. І. Шимкова) та їхній син гімназист Георгій, який вкоротив собі віку у 1914.

[1 – оп. 3, спр. 277, арк. 30–31 зв.; 7 – с. 58; 49 – с. 607, 658]

СЕРДЮК Леонтій Трохимович – селянин, мешканець *Шишак*, знайомий Вернадських. У 1913 був підрядником робіт із будівництва будинку Вернадських на *Бутовій горі* біля Шишак, допомагав в облаштуванні дачного життя. В. І. Вернадський згадував, що отримував від Сердюка листа всередині 1930-х, й він нібито був головою колгоспу. Втім, судячи з листа Сердюка, у 1937 він, ймовірно, лише працював у колгоспі в Шишаках. Збереглися листи також до *Г. В. Вернадського*.

[1 – оп. 3, спр. 1491, арк. 1 зв.; 2 – оп. 1, спр. 303; 13 – с. 111; 49 – за показ.; 80 – с. 68]

Сердюк Федот Трохимович – селянин, мешканець Шишак. Разом зі старшим братом будував Вернадським будинок на Бутовій горі. Служив у Дроздовському офіцерському піхотному полку. В еміграції, зокрема, жив у Франції.

В. І. Вернадський називав його «молодим коханням Ніночки». Збереглися його листи також до *Г. В. Вернадського* та і *Н. В. Вернадської-Толль*.

[2 – оп. 1, спр. 304, 540; 7 – с. 54, 169; 8 – с. 48, 61, 62, 101; 13 – за показ.; 49 – за показ.]

Вернадський також згадував у щоденнику про зустрічі та розмови ще з одним із братів Сердюків – **Іваном Трохимовичем Сердюком**. Він брав участь у Першій світовій війні, був демобілізований. Вернадський у щоденнику навесні 1918 називав його офіцером у частинах «гайдамаків» УНР, який у квітні 1918 залишив її, а у травні працював секретарем у полтавській газеті «Вільний голос». За деякими відомостями, І. Т. Сердюк брав участь в антигетьманському повстанні у Полтаві, потім долучився до військ Директорії УНР. Помер в еміграції у Німеччині під час війни. Збереглися його листи до *Г. В. Вернадського* та і *Н. В. Вернадської-Толль*.

[2 – оп. 1, спр. 302, 539; 7 – с. 66, 69, 78]

СЄВЕРЦОВ (Северцов) Олексій Миколайович (11/23.09.1866–19.12.1936) – зоолог, засновник еволюційної морфології тварин. Академік ВУАН (1925). Закінчив Московський університет (1890). Професор порівняльної анатомії університетів: Юр'ївського (від 1899), Київського (1902–1911) та Московського (1911–1930). Один з організаторів Інституту еволюційної морфології та палеозоології АН СРСР (тепер імені О. М. Северцова). Академік РАН (1920), АН СРСР (1925).

Вернадський знав Северцова від 1890, спілкувався з ним у справах Академічного союзу за часів професорства зоолога у *Київському університеті*, згадував у щоденнику, листуванні з колегами, був добре знайомий з його родиною.

[11 – с. 102–103; 15 – с. 38–39; 47 – с. 260, 261, 363; 48 – с. 31; 49 – с. 34; 63 – с. 103, 104]

СИДОРЕНКО Михайло Дмитрович (04/16.11.1859 – 28.03.1927) – геолог, мінералог, петрограф. Студентом відбував заслання у Східному Сибіру за участь у революційній пропаганді серед залізничників. Після 1881 зміг повернутися до Одеси, де закінчив Новоросійський університет (1886). Працював консультантом і завідувачем рудопошукових робіт при Денешівському чавуноливарному і залізобробному заводі у Волинській губернії. Від 1890 лаборант при мінералогічному кабінеті Новоросійського університету, від 1895 приват-доцент кафедри мінералогії, з 1907 екстраординарний професор, завідувач мінералогічного кабінету. Викладач Одеських вищих жіночих медичних курсів (від 1910), у 1919–1921 професор. Обраний позаштатним членом Всеукраїнського геологічного комітету (1919). Декан загального факультету Одеського сільськогосподарського інституту (1921–1923). Професор мінералогії та неорганічної хімії Одеського ІНО (1923–1927).

Вернадський міг особисто знати Сидоренка, який у 1905 звертався до нього у справі відгуку на його магістерську дисертацію. Є також згадки у листуванні з колегами.

[48 – с. 31, 423; 49 – с. 322, 323, 377]

СИДОРОВ В. С. – хімік. Завідувач лабораторії заводу-втузу в Мелітополі (від 1934 Мелітопольський інститут інженерів-механіків сільського господарства). Провадив аналізи під час досліджень у Приазовському залізородному районі.

Відвідав Вернадського у листопаді 1938 у Москві, про що академік занотував у щоденнику.

[1 – оп. 3, спр. 1498; 11 – с. 233]

СИМІНСЬКИЙ (Симинський, Сімінський) Костянтин Костянтинович (21.02/05.03.1879 – 13.06.1932) – механік. Академік ВУАН (1926). Віцепрезидент ВУАН (від грудня 1931). Закінчив Київський політехнічний інститут (1907), де викладав у 1907–1932: професор (від 1914), завідувач кафедри опору матеріалів (1914–1932). Водночас працював директором Інституту технічної механіки ВУАН (1921–1932). Директор київської філії Науково-дослідного інституту споруд (1929–1932). Член Комісії ВУАН для виучування продукційних сил України (від 1926).

Вернадський, очевидно, знав особисто Симінського, зустрічався з ним навесні 1928 у Києві під час переобрання президії ВУАН. Ім'я академіка Симінського також згадують у листуванні колеги першого президента УАН.

[1 – оп. 3, спр. 976, арк. 38; 45 – с. 414; 48 – с. 112, 114, 126]

СІВЕРЦЕВ Петро Олександрович (? – 1933) – лісничий Старосільського лісу під Києвом. На початку 1930-х учений-лісовод Дніпровської біостанції ВУАН. Його будинок використовувався у 1919 для організації роботи *Старосільської (Дніпровської) біологічної станції*.

Там Вернадський познайомився із Сіверцевим і його родиною, про що є згадки у щоденнику, листуванні. Вернадський також використовує написання прізвища Сіверцов. Є згадки про дружину лісничого Софію Павлівну Сіверцеву. Їхня дочка Наталія Петрівна Сіверцева (1901–1968) стала дружиною *Ф. Г. Добржанського*.

[7 – с. 255, 256; 10 – с. 81; 45 – с. 139; 47 – с. 613]

СІГАЛ Олександр Маркович (1887–1968) – кардіолог, інфекціоніст. Закінчив *Київський університет* (1912). Працював ординатором лікарні в Одесі. Старший лікар і завідувач відділення Одеської губернської лікарні (1919–1923). Завідувач терапевтичного відділення санаторію «Лермонтовский» (1924–1927). Завідувач кардіологічної клініки Українського інституту курортології та бальнеології в Одесі (1927–1941). Завідувач кафедри інфекційних хвороб Ташкентського інституту вдосконалення лікарів (1941–1945), професор. Голова Філармонічного товариства в Одесі.

Вернадський міг познайомитися з Сігалом у 1909 в Москві, куди той привіз листа до академіка від одеського ботаніка *М. М. Зеленецького*, який прохав посприяти у прийнятті Сігала до університету.

[48 – с. 299]

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ ВЧЕНИЙ (УЧЕНИЙ) КОМІТЕТ УКРАЇНИ (Сільськогосподарський науковий комітет України). Утворений на початку листопада 1918 за наказом міністра земельних справ Української Держави В. М. Леонтовича. Наказом міністерства від 16 листопада 1918 Вернадський був призначений головою Сільськогосподарського вченого комітету України (СГВКУ), затверджений також гетьманом. Втім за часів Директорії УНР Вернадський фактично був позбавлений посади голови. 30 грудня 1918 міністр земельних справ М. Ю. Шаповал наказав «замість призначення голови Комітету розпорядженням Міністерства доручити обрання Голови Вченого Комітету самому Комітетові». Міністр призначив членами комітету з 1 січня 1919 професорів *П. А. Тутковського*, *Г. М. Висоцького* і В. І. Вернадського та звільнив із 1 січня «як призначеного Голову Вченого Комітету професора Володимира Вернадського...». Це викликало протест з боку Вернадського. Наслідком цих непорозумінь стала його заява від 30 січня 1919, у якій Вернадський складав з себе обов'язки члена Комітету, «бо умови, на яких ... вважав можливим входити до складу Комітету, ... – не виконані». У відповідь Тутковський від імені попросив Вернадського залишитися членом СГВКУ. Листування продовжу-

валося і далі, а члени Комітету (його завдання за влади більшовиків перейняв Учений комітет Народного комісаріату земельних справ) 1 квітня 1919 навіть знову обрали президента УАН головою СГВКУ. Вже 3 квітня 1919 Вернадський погодився: «...я з великою охотою повернуся до Вченого Комітету, бо ті обставини, про котрі я раніш писав Вам, вже не існують».

Вернадський був одним із ініціаторів заміни назви «вчений» на «науковий» комітет (Сільськогосподарський науковий комітет України – СГНКУ), намагався приєднати його як структурну складову до УАН. Академік залишався у статусі члена СГНКУ до 20 вересня 1921.

[1 – оп. 4, спр. 104; 7 – с. 125, 210; 47 – с. 381–383; 49 – с. 498, 521, 536, 654; 74 – с. 137–138]

СКАРЖИНСЬКА Катерина Миколаївна (уродж. Райзер; 07/19.02.1852 – 1932) – поміщиця, меценатка. Навчалася на Бестужевських жіночих курсах у Петербурзі. Фундаторка першої приватної красзнавчої збірки Лівобережної України, яку заснувала у 1874 на своєму хуторі Круглик біля Лубен. Колекцією опікувалися Ф. І. Камінський, С. К. Кульжинський. При музеї функціонували школа, читальня з бібліотекою, лекторій. На кошти Скаржинської проводились археологічні розкопки, зокрема, *Гінцівської палеолітичної стоянки* (вона була власницею маєтку у Гінцях). Згодом майже 20 тис. експонатів передала до музею Полтавського земства (*Полтавський природничо-історичний музей*). Була членкинею кількох наукових товариств. Дружина землевласника і кіннозаводчика Миколи Георгійовича Скаржинського (1849–1910). З 1906 до початку Першої світової війни мешкала у Швейцарії, допомагала політичним емігрантам.

Вернадський, можливо, зустрічався зі Скаржинською, коли влітку 1901 відвідував її Лубенський музей і запропонував хранителю С. К. Кульжинському ознайомитися з Мінералогічним музеєм у Москві.

[7 – с. 230; 49 – с. 72]

СКВОРЦОВ Євген Федорович (03/15.06, за ін. відом. 17/29.06.1882 – 11.02.1952) – астроном, математик. Закінчив Петербурзький університет (1906). Працював в астрономічній обсерваторії університету. Від 1911 співробітник, а у 1915–1928 директор Севастопольської морської обсерваторії. Від 1926 професор, з 1930 завідувач кафедри математики, від 1935 декан фізико-математичного факультету Кримського педінституту. В евакуації – професор Дагестанського педінституту.

Вернадський був знайомий зі Скворцовим, якого згадував у щоденнику й у статті «*Про наукову роботу в Криму в 1917–1921 рр.*».

[10 – с. 231; 44 – с. 162]

СКЛІФОСОВСЬКИЙ Микола Васильович (25.03/06.04.1836 – 30.11/13.12.1904) – хірург. Один із піонерів черевної хірургії, антисептики та асептики в Росії. Закінчив Московський університет (1859). Працював в Одесі, Харкові. Від 1870 професор *Київського університету*, від 1871 – Медико-хірургічної академії в Петербурзі, з 1880 – Московського університету. В 1893–1900 директор Клінічного інституту удосконалення лікарів у Петербурзі. Від 1884 почесний член Полтавського товариства лікарів. Щоліта від 1871, а з 1900 постійно жив із сім'єю у садибі в с. Яківці на околиці Полтави, де й помер. Обирався губернським гласним, почесним мировим суддею Полтавського повіту. Був членом Полтавського сільськогосподарського товариства.

Вернадський був знайомий зі Скліфосовським, спілкувався з ним на Полтавщині, про що згадував у щоденнику. Вернадський згадував також дружину хірурга Софію Олександрівну Скліфосовську, яка була вбита в Яківцях у жовтні 1919 під час нальоту на Полтаву махновців. Є згадка і про дочку Марію (Мусю) Миколаївну Скліфосовську (1876?–?), відомостей про яку бракує (Вернадський назвав її ровесницею свого сина Георгія, який народився у 1887).

[9 – с. 145–146; 49 – с. 242]

СКОРОПАДСЬКИЙ Павло Петрович (03/15.05.1873 – 28.04.1945) – державний і військовий діяч, гетьман, очільник Української Держави (1918). Навчався в Пажеському корпусі у Петербурзі (1886–1893). Служив у Кавалергардському полку. Учасник російсько-японської війни 1904–1905. Під час Першої світової війни командував кінною бригадою, дивізією, корпусом, від січня 1917 – 34-м армійським корпусом. Провів українізацію та формування 1-го Українського козацького корпусу. Після Жовтневого перевороту у Петрограді 1917 став на бік УЦР. У березні 1918 вдався до створення власного політичного проєкту – партії Українська народна громада. За підтримки консервативних політичних таборів, а також німецького та австро-угорського командування 29 квітня 1918 на Всеукраїнському з'їзді хліборобів-власників був проголошений Гетьманом всієї України та Військ Козацьких. Як очільник проголошеної Української Держави протягом 29 квітня – 14 грудня 1918 намагався збудувати систему одноосібної влади, яка спиралася на історичні та національні традиції. Після зречення від влади виїхав до Берліну. Мешкав у Ванзее, очолював рух гетьманців-державників. У часи Другої світової війни під час подорожі до Баварії був важко поранений унаслідок бомбардування залізниці. Помер від ран.

Вернадський зустрічався у 1918 зі Скоропадським, якого багато разів згадував у щоденнику. Саме за часів Гетьманату Скоропадського Вернадський провадив активну науково-організаційну діяльність у Києві. Зокрема було утворено *Українську академію наук*, яку очолив Вернадський.

[7 – за покаж.; 11 – с. 121]

СКРИПНИК Микола Олексійович (13/25.01.1872 – 07.07.1933) – радянський державний і партійний діяч. Академік ВУАН (1929) і Білоруської АН (1929). Навчався у Петербурзькому технологічному інституті. Був виключений за участь в антиурядових акціях. За революційну роботу багато разів був заарештований владою, перебував на засланні. У 1917 секретар Центральної ради фабрично-заводських комітетів у Петрограді, член Військово-революційного комітету. У грудні 1917 став народним секретарем праці в уряді радянської УНР, а у березні 1918 головою Народного секретаріату і народним секретарем закордонних справ. Працював в апараті ВЧК. Від 1919 народний комісар контролю УСРР; із липня 1921 народний комісар внутрішніх справ; від квітня 1922 народний комісар юстиції та з січня 1923 генеральний прокурор УСРР (за сумісництвом); від березня 1927 нарком освіти УСРР; із лютого 1933 голова Держплану і заступник голови РНК УСРР. Очолював Всеукраїнську комісію з історії Жовтневої революції та КП(б)У (Істпарт), Головне архівне управління при Наркомосі УСРР, працював директором Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських інститутів. Член політбюро ЦК КП(б) (1925–1933). Звинувачений у «націонал-ухильництві». Покінчив життя самогубством.

Вернадський зустрічався з Скрипником у Києві у травні 1928 під час виборів нової Президії ВУАН. Згадував у щоденнику.

[10 – с. 77, 91; 43 – с. 408; 55 – с. 454–455]

СКРИПЧИНСЬКИЙ Василь Васильович (26.02/09.03.1876 – 1929) – педагог, громадський діяч. У 1897 закінчив семінарію. Працював сільським учителем. Навчався у *Київському університеті* на юридичному і філологічному факультетах. Був управителем справ Одеського шкільного округу. Член Київського товариства «Просвіта». У 1918 заступник директора Департаменту загальних справ при Міністерстві освіти Української Держави. Від 1919 учитель. Потім працював у президії *Сільськогосподарського вченого (наукового) комітету України*, у Центральному статистичному управлінні (1925–1926). Був заступником директора Полтавської гравіметричної обсерваторії.

Вернадський міг бути знайомий зі Скрипчинським, якого згадував *П. І. Зайцев* у листі (1918) до академіка.

[46 – с. 179]

СЛУДСЬКИЙ Олександр Федорович (26.12.1884/07.01.1885 – 20.04.1954) – геолог. Закінчив Московський університет (1909). Асистент (1909), а потім завідувач (1910–1915) Геологічного кабінету університету. Завідувач / директор (1915–1927) Карадазької наукової станції у Криму, працював у лабораторії з вивчення біології моря у Феодосії. З 1930 викладав геологію у Кримському педагогічному інституті, Сільськогосподарському інституті у Сімферополі. Працював у системі будівництва доріг у Криму (від 1939). У 1940–1950-ті брав

участь в організації Кримської філії АН СРСР і роботі Кримського відділу Всеоюзного географічного товариства у Сімферополі.

Вернадський, ймовірно, особисто знав Слудського ще з часів роботи у Московському університеті, згадував у статті «*Про наукову роботу в Криму в 1917–1921 рр.*».

[44 – с. 163; 46 – с. 27]

СЛУЧЕВСЬКИЙ Володимир Костянтинович (08/20.07.1844 – 29.04.1926) – правник. Закінчив Училище правознавства (1866). Працював на прокурорських посадах у судах Воронежа і Петербурга. Товариш (заступник) голови Петербурзького окружного суду (від 1877). Товариш (заступник) оберпрокурора (від 1883), оберпрокурор (1896) кримінального касаційного департаменту Сенату. Сенатор (1903). На викладацькій роботі: професор в Училищі правознавства з 1883 і одночасно з 1893 у Військово-юридичній академії, викладач у Московській військово-педагогічній академії з 1919. Від кінця 1920 консультант у Народному комісаріаті юстиції.

У родинному листуванні згадується родина Случевських, яка мала садибу у *Шишаках*.

[49 – с. 620]

СЛЬОЗКІН Петро Родіонович (29.07/10.08.1862 – 30.11.1927) – агроном, учений-грунтознавець. Закінчив Петровську землеробську та лісову академію (1885). Був зарахований до штату департаменту землеробства Міністерства державних маєтностей Російської імперії (1889). Стажувався у США, Франції, Німеччині. Завідувач сільськогосподарської та садової дослідної станції у Сочі (1895–1897). Керівник Контрольно-насіневої станції та лабораторії Київського землеробського синдикату (1897–1899). Від 1899 екстраординарний професор, згодом ординарний професор кафедри землеробства, декан сільськогосподарського відділення (від 1908) Київського політехнічного інституту, в якому працював до 1915. Завідувач лабораторії сільськогосподарського товарознавства (1912–1927). Декан економічного факультету, ректор Київського комерційного інституту (1917; 1919). У 1919 член *Комісії для вивчення природних багатств України* УАН. Професор *Таврійського / Кримського університету* (1920–1921). Професор Київського інституту народного господарства (1921–1927). Ініціював створення крайового сільськогосподарського і промислового музею у Києві. Був одним з організаторів Селянської спілки (Крестьянского союзу) у Криму (1920).

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий зі Сльозкіним ще від 1905 у справах Академічного союзу, листувався від 1911. Ім'я Сльозкіна також згадується у справах *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України* (1918).

[43 – с. 526; 47 – с. 125; 49 – с. 475–477, 484]

СМАГІН Олександр Іванович (21.11/03.12.1860 – 1929) – земський діяч Полтавської губернії, близький знайомий *В. Г. Короленка*. Був гласним Миргородського повітового земства, а також Полтавського губернського земства. Товаришував з письменником А. П. Чеховим. У 1905 видавав газету «Полтавщина». Після 1917 деякий час служив у Полтаві в акцизному відомстві.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий зі Смагіним, якого згадувала у листах до батьків *Н. В. Вернадська-Толль*.

[1 – оп. 3, спр. 285, арк. 34]

СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ Степан Йосипович (Осипович) (08.01.1859 – 17.08.1938) – мовознавець, літературознавець, педагог. Академік УАН (1918). Член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові (1899). Голова філологічної секції НТШ (1914). Закінчив Чернівецький університет (1882). Від 1885 професор, завідувач кафедри української мови, декан філософського факультету (1904) цього університету. Був організатором культурологічних товариств на Буковині: від 1887 голова товариства «Руська школа» у Чернівцях, із 1889 голова товариства «Руська бесіда». Обирався депутатом (1892–1912) і заступником маршалка (1905–1912) Буковинського крайового сейму, депутатом австрійського парламенту (1911–1918). Під час Першої світової війни працював у польовому суді (1914–1916), викладав українську мову і літературу у таборах українських військовополонених в Австрії. Призначений *П. П. Скоропадським* у числі перших 12 академіків *Української академії наук*, але так і не приїхав до Києва, вважався позаштатним академіком. Із грудня 1918 посол ЗУНР у Празі, а від 1921 професор української мови і згодом декан філософського факультету Українського вільного університету, а також професор Слов'янського інституту у Празі (1927). Обраний головою товариства «Музей визвольної боротьби України у Празі» (1935).

Вернадський міг бути знайомий зі Смаль-Стоцьким особисто, згадував його у щоденнику (1918).

[7 – с. 122; 43 – с. 251, 258, 334]

СМИРНОВ Володимир Іванович (29.05/10.06.1887 – 11.02.1974) – математик. Закінчив Петербурзький університет (1910). Від 1915 викладав у Петроградському / Ленінградському університеті, професор (1926). У 1912–1930 викладав у Петербурзькому / Ленінградському інституті інженерів шляхів сполучення, професор. У 1918–1921 професор *Таврійського університету*. Працював у Фізико-математичному інституті АН СРСР (1929–1934), а після його поділу – у Математичному інституті (1934–1935). Водночас працював у Сейсмічному інституті АН СРСР (1929–1935). У 1937–1952 директор Науково-дослідного інституту математики і механіки при Ленінградському університеті. Академік АН СРСР (1943).

Вернадський, очевидно, був знайомий зі Смирновим, про вбивство дружини якого – Катерини Миколаївни (уродж. Горбунова; ?–1920) – занотував у кримському щоденнику.

[8 – с. 121]

СМИРНОВ Олександр Олександрович (27.08/08.09.1883 – 16.09.1962) – філолог-романіст, літературознавець, перекладач. Закінчив Петербурзький університет (1908). Приват-доцент на кафедрі романо-германської філології (1911–1917). Працював у Пермському відділенні Петроградського університету (1916–1917). Приват-доцент Харківського університету (1918–1919), професор *Таврійського / Кримського університету* (1919–1922), професор Ленінградського університету (1922–1929; 1937–1958).

Вернадський, очевидно, був знайомий зі Смирновим, якого згадував у кримському щоденнику серед викладачів нової генерації.

[8 – с. 110, 111]

СМИРНОВ (Смірнов) Дмитро Арсенович – гірничий інженер-топограф. Закінчив Петербурзький гірничий інститут (1909). У тому ж році брав участь у першій російській Туркестанській експедиції під керівництвом академіка *С. Ф. Ольденбурга*. Здійснював подорожні записи у Китайському Туркестані та фотографував місцевість. Від 1915 помічник окружного інженера Горлівської гірничої округи Катеринославської губернії.

Вернадський міг через *С. Ф. Ольденбурга* познайомитися зі Смирновим, який у 1912 писав Володимирі Івановичу з Криму у справі лабораторного дослідження сакських лікувальних грязей.

[49 – с. 364]

СМИРНОВ (Смірнов) Павло Петрович (09/21.09.1882 – 02.04.1947) – історик. Закінчив *Київський університет* (1907). Учень *М. В. Довнар-Запольського*. У 1912–1920 викладав у Київському університеті, професор (від 1919). У квітні–липні 1918 входив до складу погоджувальної комісії у справі об'єднання українських і російських університетів у Києві. Професор Київського ІНО. У 1923 заарештований і засуджений на процесі «Київського обласного центру дії», засланий до Туркестану. У 1927–1934 професор Середньоазіатського університету у Ташкенті. У 1938–1947 професор Історико-архівного інституту в Москві.

Вернадський міг знати Смирнова особисто, цікавився його науковими працями, згадував ім'я історика у щоденнику, листуванні, зокрема із сином *Г. В. Вернадським*.

[8 – с. 129; 45 – с. 299; 49 – с. 823]

СОБОЛЄВ Дмитро Миколайович (25.07/06.08.1872 – 16.03.1949) – геолог і палеонтолог. Заслужений діяч науки УСРР (1935). Закінчив Варшавський університет (1899). Працював асистентом кафедри геології Варшавського політехнічного інституту. Захистив дисертацію у Московському університеті, здобув магістерський ступінь з мінералогії та геогнозії (1911). Від 1914 професор і завідувач кафедри геології Харківського університету. Після ліквідації університету від 1922 очолював Науково-дослідну кафедру геології, а від 1933 став директором Науково-дослідного інституту геології відновленого Харківського університету.

Вернадський, очевидно, особисто знав Соболева, рекомендував обрати його академіком ВУАН у 1929, написав відгук на кандидата. Ім'я Соболева також згадується у листуванні академіка з колегами.

[29 – с. 254–257; 44 – с. 269–270; 47 – с. 310, 313, 320; 49 – с. 57, 63, 108]

СОБОЛЄВ Михайло Миколайович (02/14, за ін. відом. 03/15.12.1869 – 1947?) – економіст, педагог. Закінчив Московський університет (1891). Викладав в Олександрівському комерційному училищі у Москві, Московському університеті. Від 1899 в. о. ординарного професора по кафедрі політичної економіки і статистики Томського університету, викладав також у Томському технологічному інституті. Від 1912 ординарний професор кафедри фінансового права Харківського університету. Декан економічного факультету Вищих комерційних курсів (1912) у Харкові. У 1918 державний експерт Української Держави з аграрного і фінансового питань та зовнішньої торгівлі. Після зайняття Харкова Добровольчою армією влітку 1919 в. о. директора Харківського комерційного інституту. Очолював фінансову комісію міської думи. Пізніше був деканом торговельного і фінансового, банківського факультетів Харківського інституту народного господарства. Наприкінці 1920-х – у 1930-ті професор Московського промислово-економічного інституту.

Вернадський міг познайомитися з Соболевим у 1914, коли той очолював Забайкальський відділ спеціальної експедиції для пошуків радіоактивних елементів, а академік займався організацією радієвих експедицій від АН. Про участь Соболева у громадському житті Полтави у 1918 писав Вернадському *Г. Є. Старицький*.

[47 – с. 246]

СОВИНСЬКИЙ (Совінський, Савинський) Вадим Васильович (03/15.04.1881 – 03.04.1952) – зоолог, ентомолог. Закінчив *Київський університет* (1904). Працював на Київській ентомологічній станції (1904–1907). Брав участь в експедиції на Північний Кавказ (1903–1905), де під керівництвом *Л. А. Шелюжка* збирав комах, що надалі стали початком однієї з найбільших колекцій у світі. Від 1907 викладав курс зоології на Київських вищих жіночих курсах. Від 1919

працював у лабораторії Київського університету, на *Старосільській (Дніпровській) біологічній станції* УАН. Працював у *Зоологічному музеї* та Інституті зоології УАН / АН УРСР (1919–1950): завідувач лабораторії безхребетних і відділу лускокрилих, старший науковий співробітник, професор. Син зоолога, проф. Київського університету Василя Карловича Совинського (1853–1917).

Вернадський знав Совинського особисто, співпрацював із ним у 1919 і 1928. Згадував у щоденних записах під час роботи у Старосіллі влітку 1919, у листуванні. Совинський зробив фотопортрет Вернадського, коли той перебував у Старосіллі в серпні 1928.

[7 – с. 254, 255, 256, 258; 10 – с. 82; 49 – с. 682, 818, 899, 900; 104]

СОКОЛОВ Іван Іванович (11/23.12.1865 – 03.05.1939) – філолог-класик, візантиніст, неоелініст, історик церкви і канонічного права. Закінчив Казанську духовну академію (1890). Викладав у Казанській духовній семінарії (від 1891). У 1894–1903 у Петербурзькій духовній семінарії: від 1903 приват-доцент, у 1906–1918 професор. Член Вищої церковної ради. У 1919–1921 у *Київському університеті* на кафедрі візантології, приват-доцент, професор. Член *Археографічної комісії*, співробітник Першого відділу *Української академії наук* з особливих доручень. Професор Петроградського богословського інституту та Історико-лінгвістичного інституту (1920–1924). Професор Ленінградського інституту історії, філософії і лінгвістики (1924–1933). Штатний співробітник Першого відділу ВУАН з окремих наукових доручень (1927). Член Таврійської краєзнавчо-лінгвістичної експедиції Ленінградського університету у 1927, експедиції Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства до Надазов'я у 1928. У грудні 1933 заарештований. Помер на засланні в Уфі.

Вернадський був особисто знайомий з Соколовим, через якого, зокрема, передавали листи (1921–1922) до академіка його київські кореспонденти.

[43 – с. 297; 45 – с. 324; 465 – с. 467]

СОКОЛОВ Олександр Матвійович (01/13.09.1866 – 1942) – хімік, інженер-технолог. Закінчив Петербурзький технологічний інститут (1889), викладав у ньому. Від 1904 очолював першу в Європі кафедру силікатної технології, професор. Працював у КЕПС. Виїхав у Катеринодар, де викладав у місцевому політехнічному інституті. У 1920-ті повернувся до Ленінграда, знов очолив кафедру силікатної технології у хіміко-технологічному інституті.

Вернадський був особисто знайомий з Соколовим, зустрічався з ним у Києві, той, зокрема, наприкінці 1918 запропонував (подав записку) заснувати Керамічний інститут в Україні.

[7 – с. 123, 206; 43 – с. 268; 47 – с. 343]

СОКОЛОВ Юрій Матвійович (07/19.04.1889 – 15.01.1941) – фольклорист, літературознавець. Академік АН УРСР (1939). Уродженець Ніжина. Закінчив Московський університет (1911), був залишений для підготовки до професорського звання. Працював у бібліотеці Історичного музею у Москві (1914–1917). Від 1919 приват-доцент, професор факультету суспільних наук Московського університету, також професор Тверського інституту народної освіти (1919–1930). Викладав у Московській консерваторії (1913–1924), народному університеті (1916–1920), Московській військово-педагогічній академії (1920–1921), у Державному інституті слова (1920–1925), Інституті народів Сходу (1926–1930). Завідувач кафедри фольклору у Московському інституті історії, філософії та літератури / МІФЛІ (1938–1941). Від 1939 директор Інституту українського фольклору АН УРСР, проте продовжував жити у Москві.

Вернадський міг бути особисто знайомий з Соколовим, про смерть якого у листі до першого президента УАН згадувала *Н. Д. Полонська-Василенко*.

[45 – с. 477]

СОКОЛОВСЬКИЙ Олексій (Олекса) Никанорович (01/13.03.1884 – 25.04.1959) – агрогрунтознавець. Академік ВУАН (1929). Президент Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук (1931–1935). Академік ВАСГНІЛ (1935). Заслужений діяч науки УРСР (1945). Закінчив *Київський університет* (1908) і Московський сільськогосподарський інститут (1910). Був залишений на кафедрі ґрунтознавства для підготовки до професорського звання, викладач кафедри (1911–1924). Від 1922 професор Московського межового інституту. Від 1924 професор Харківського сільськогосподарського інституту, від 1944 директор. Голова Сільськогосподарського наукового комітету України (1926–1927). У 1931 створив при кафедрі ґрунтознавства Харківського сільськогосподарського інституту лабораторію хімії ґрунтів, від 1945 – лабораторія ґрунтознавства АН УРСР, на базі якої у 1956 був створений Науково-дослідний інститут ґрунтознавства (тепер Український НДІ ґрунтознавства і агрохімії ім. О. Н. Соколовського). У 1938–1940 перебував під арештом за звинуваченням в участі в «антирадянській повстансько-терористичній шпигунській організації українських есдеків для підготовки збройного антирадянського повстання у Харківській і Полтавській областях».

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Соколовським, листувався з ним, згадував у щоденнику, у листуванні з колегами.

[11 – с. 345–346; 13 – с. 420–421; 45 – с. 169, 230; 46 – с. 538, 540, 551, 553; 47 – с. 224–237]

СОКОЛОВСЬКИЙ Юрій Юрійович (1875 – 1922) – земський і політичний діяч. Завідувач агрономічного відділу Полтавської губернської земської управи. Член правління Полтавського товариства сільського господарства. Гласний Полтавської міської думи. 27 квітня 1918 обраний міським головою Полтави, до

виконання обов'язків фактично не приступив, оскільки погодився стати міністром харчових (продовольчих) справ Української Держави. На початку серпня 1918 подав у відставку за наполяганням глави держави. У кінці листопада 1918 у складі переговорної групи був направлений до Одеси та Ясс (Румунія) для зустрічі з представниками Антанти, проте Директорія УНР відкликала цю дипломатичну місію. Пізніше виїхав на Північний Кавказ до *А. І. Денікіна*. Помер у Белграді.

Вернадський, очевидно, був знайомий з Соколовським, якого згадував у щоденнику (1918).

[7 – с. 73–77, 113]

СОЛНЦЕВ Сергій Іванович (01/13.10.1872 – 13.03.1936) – економіст. Академік ВУАН (1927). Закінчив юридичний факультет Петербурзького університету (1904), залишений на кафедрі політичної економії та статистики для підготовки до професорського звання; від 1907 очолював економічний кабінет університету; від 1913 приват-доцент. Від листопада 1913 ординарний професор кафедри фінансового права у Томському університеті. Професор Новоросійського університету в Одесі (1917–1920), ректор (березень–липень 1920). Професор Одеського інституту народного господарства (1921). Професор Петроградського університету (1921–1926). Працював у Раді з вивчення продуктивних сил АН СРСР (від 1929). Академік АН СРСР (1929).

Вернадський, очевидно, був знайомий з Солнцевим, якого у листі до першого президента УАН згадував академік *М. П. Василенко*.

[45 – с. 362]

СПАСОКУКОЦЬКИЙ Олександр Іванович (1878 – 1972) – геолог. Закінчив Петербурзький гірничий інститут (1909). Співробітник Головного гірничого управління (1911–1913). Працював у *Таврійському університеті* (1919–1920), а також завідувачем відділу природи в Ялтинському музеї краєзнавства. Старший гідрогеолог Управління по боротьбі з кримськими зсувами (1934). Головний інженер Інституту прикладної мінералогії, учений секретар, завідувач сектору гідрології та інженерної геології (1938), завідувач відділу основних процесів. Член вченої ради Інституту геологічних наук АН УРСР (1941–1945). Батько патофізіолога Юрія Олександровича Спасокукоцького (1906–?) і композитора Лева Олександровича Спасокукоцького (1912–1960).

Вернадський був знайомий з Спасокукоцьким від 1920, згадував у щоденнику різних років, зустрічався з ним у Києві у 1939. Спасокукоцький узимку 1945 виступив на спеціальному засіданні Вченої ради Інституту геологічних наук АН УРСР з доповіддю у пам'ять В. І. Вернадського, в якій говорив і про його ідеї у галузі філософії природознавства.

[8 – с. 77–79; 10 – с. 209; 12 – с. 97; 44 – с. 285–289; 45 – с. 71, 477; 46 – с. 27; 126 – с. 349–352]

Вернадський також згадував у кримському щоденнику дружину геолога Віру Георгіївну Спасокукоцьку. Вона, за згадками чоловіка, закінчила Петербурзьку консерваторію по класу фортепіано, а також Жіночі курси П. Ф. Лесгафта.

[8 – с. 76]

СПЕКТОРСЬКИЙ Євген Васильович (03/15.10.1875 – 03.03.1951) – філософ і правознавець. Закінчив юридичний факультет Варшавського університету (1898), у якому викладав: приват-доцент (від 1903), екстраординарний професор (1911) кафедри енциклопедії та історії філософії права. Екстраординарний (від 1914), ординарний (1917) професор юридичного факультету *Київського університету*, ректор університету в 1918–1919. Водночас викладав на Вищих жіночих курсах. Від 1914 очолював Київське філософське товариство. Член *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН і Комісії в справах вищої школи та наукових установ України*, які очолював В. І. Вернадський у 1918. За влади Добровольчої армії у Києві восени 1919 – попечитель Київського навчального округу. У листопаді 1919 виїхав до Одеси, потім до Новоросійська. На початку 1920 емігрував до Югославії. Професор Белградського університету (1920–1924; 1927–1930), Карлового університету у Празі (1924–1927), Люблянського університету (1930–1945). Член-кореспондент Сербської АН (1934). Перебував у таборах для переміщених осіб (1945–1947), зокрема у Трієсті (Італія). Виїхав до США (1947). Професор Свято-Володимирської православної духовної семінарії / академії в Нью-Йорку.

Вернадський особисто познайомився зі Спекторським у Києві 1918, хоча раніше знав його праці з історії соціальної фізики. Співпрацював, листувався з ним, згадував у щоденнику, листуванні.

[7 – за покаж.; 43 – за покаж.; 44 – с. 129–141, 314–315; 47 – с. 238–241; 49 – с. 489, 523, 527]

СПЕРАНСЬКИЙ Олександр Васильович (14/26.06, за ін. відом. 13/25.07.1865 – 26.08.1919) – фізико-хімік. Закінчив Московський університет (1888). Працював у лабораторії В. Ф. Оствальда (Лейпциг) (1889–1891). Викладав у Московському університеті від 1892, приват-доцент від 1902. З 1907 екстраординарний професор, а з 1910 ординарний професор *Київського університету*, завідувач кафедри фізичної хімії. Брав участь у діяльності *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* у 1918. Запропонував утворити при УАН хімічну лабораторію з відділом прикладної хімії. Член секції прикладної фізики *Фізично-математичного відділу* УАН, а також хіміко-технологічної секції *Комісії для вивчення природних багатств України*.

[43 – за покаж.; 47 – с. 242–243; 49 – с. 115; 52 – с. 17–18; 54 – с. 82–84]

СПІЛЬНЕ ЗІБРАННЯ УАН – передбачений Статутом *Української академії наук* колегіальний орган для вирішення загальних для Академії питань. Саме Спільне зібрання обирало голову-президента УАН, водночас Статутом також визначалися права та обов'язки голови-президента щодо Спільного зібрання.

При Спільному зібранні діяли окремі інституції: *Комісія для складання біографічного словника діячів України*, зібрання мало безпосередні стосунки з *Національною (Всенародною) бібліотекою України*.

В. І. Вернадський як президент УАН головував на Спільному зібранні у 1918–1919, а у випадку вимушеної відсутності переказував свої повноваження і право голосу іншим академікам.

Як свідчать протоколи, Вернадський взяв участь у 32 засіданнях Спільного зібрання УАН, був відсутній у липні–серпні 1919, коли фактично переходив у Старосілля (*Старосільська (Дніпровська) біологічна станція*) через небезпеку під час терору більшовиків у Києві.

9 травня 1921 Спільне зібрання ВУАН задовольнило прохання Вернадського про складання повноважень голови-президента Академії.

3 травня 1928 Вернадський взяв участь і навіть головував у прилюдному засіданні Ради ВУАН (яка перейняла частину повноважень Спільного зібрання), де були обрані новий президент Академії – *Д. К. Заболотний*, віцепрезидент – *К. Г. Воблий* і переобраний неодмінний секретар *А. Ю. Кримський*, якого не затвердила влада.

[43 – с. 251–370; 54 – с. 167–178; 211–212; 255–258]

СПОГАДИ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО «ПЕРШИЙ РІК УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК (1918–1919)». Написані академіком навесні–влітку 1943 як стаття для збірника до 25-річчя АН УРСР. Ідея написання спогадів про витоки УАН прийшла до Вернадського ще у вересні 1942 в евакуації, в казахстанському селищі Борове. Але почав писати лише у квітні 1943 після листування з академіками АН УРСР *О. Н. Соколовським* і президентом АН УРСР *О. О. Богомольцем*. Останній запропонував Вернадському взяти участь в ювілейному збірнику. Перший президент УАН погодився написати спогади і побажав, щоб їх опублікували українською мовою. До середини травня 1943 надиктовування спогадів було в основному завершено, і Вернадський ще майже місяць працював над їхньою обробкою, зокрема «цензурною», давав їх прочитати деяким колегам. 3 червня 1943 намагався передати / переслати машинопис до Богомольця, а у серпні надіслав примірник сину *Г. В. Вернадському* до США. Очевидно, навіть після «самоцензури» Вернадського, його спогади нагадували про заснування УАН за гетьмана Скоропадського у 1918, проти впроваджуваної версії про 1919 – за підтримки більшовиків. Утім ювілейний збірник так і не був виданий. Урочистості з приводу 25-річчя АН УРСР проходили у Києві 26–30 вересня 1944. Вернадський участі в них не брав за станом здоров'я, про що заздалегідь, 20 вересня, попередив листом *О. О. Богомольця*. У доповіді того на

урочистостях зазначалося, що «гетьманський уряд ... зробив усе, щоб новоутворена Академія існувала лише на папері», а ім'я Вернадського, як і інших президентів до *Д. К. Заболотного*, у доповіді навіть не згадувалося.

Спогади не уникли неточностей через аберацію пам'яті у Вернадського, відсутність під рукою необхідних джерел, зокрема щоденника 1918 (*Щоденники В. І. Вернадського часів його перебування в Україні*). Спогади за сприяння Г. В. Вернадського вперше було видано в перекладі англійською мовою Ореста Субтельного в 1968 у США в *Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States* (Vol. 11, № 1–2 (31–32) – у трохи скороченій версії, з редакторськими підзаголовками, незначним редагуванням і примітками. В СРСР вперше текст, зі значними купюрами, через неможливість оприлюднення заборонених Головлітом імен, видрукувано у 1984. Вперше у повному обсязі надруковано у перекладі українською в 1988 у щорічнику «Наука і Культура. Україна» (вип. 22).

[43 – с. 543–567; 641–646; 126 – с. 180–188]

СРЕЗНЕВСЬКИЙ Борис Ізмайлович (19/31.03.1857 – 24.03.1934) – метеоролог, академік УАН (1920). У 1879 закінчив Петербурзький університет. У 1882–1892 працював у Головній фізичній обсерваторії, з 1900 науковий керівник Прибалтійської метеорологічної служби. У 1894–1918 професор Юр'ївського університету. Від 1919 працював в Україні, очолював Київську метеорологічну обсерваторію. Один з організаторів метеослужби в Україні. Професор Київського ІНО.

Срезневський був присутнім на Раді ВУАН 3 травня 1928 у Києві, на якій під головуванням В. І. Вернадського обрано нового президента ВУАН *Д. К. Заболотного*.

[55 – с. 454–455]

СТАВРОВСЬКИЙ Лука Якович (1858 – не раніше 1936) – біолог, публіцист. Мешкав деякий час у Полтаві. Автор праць «Жизнь и солнце: новый взгляд на развитие органического мира как на следствие деятельности солнечных лучей» (Харьков, 1892), «Основная причина эволюции органического мира» (Берлин, 1923). Молодший брат історикіні і педагогині Олександри Яківни Єфименко (1848–1918).

Вернадський, ймовірно, був знайомий зі Ставровським ще з 1890-х, листувався з ним. А у 1929 академік допоміг видати книжку Ставровського «Новые воззрения на эволюцию как дальнейшее развитие учения Дарвина» (Москва, 1929, 208 с.) і навіть написав невеличку передмову. Зберігся також лист до Вернадського (1894) щодо доручення *М. О. Олеховського* привезти скам'янілості до Полтави.

[1 – оп. 3, спр. 1558; 49 – с. 246]

СТАРИК (Старий) Йосип Овсійович (Євсійович) (10/23.03.1902 – 27.03.1964) – радіохімік. Учень В. І. Вернадського і В. Г. Хлопіна. Навчався у Саратовському університеті (1919–1921) і Київському ІНО (1921–1922). Закінчив Московський університет (1924). Від 1925 працював у Радієвому інституті в Ленінграді, який очолював Вернадський: до 1928 аспірант, старший науковий співробітник (1925–1946), завідувач лабораторії (1935–1937), завідувач геохімічного відділу (1937–1964), заступник директора інституту (1946–1964). У 1931–1947 учений секретар, у 1947–1963 голова Комісії по визначенню абсолютного віку геологічних формацій АН СРСР. Від 1946 професор Ленінградського університету. Брав участь у розвідуванні і розробці уранових родовищ, реалізації радянського атомного проекту. Член-кореспондент АН СРСР (1946).

Старик працював влітку 1928 у складі експедиції БЮГЕЛ АН СРСР під керівництвом Вернадського на *Старосільській (Дніпровській) біологічній станції* під Києвом.

[48 – с. 165]

СТАРИНКЕВИЧ Дмитро Сократович (11/23.02.1863 – 20.04.1920) – інженер-технолог. Уродженець Одеси. Близький друг В. І. Вернадського і всіх членів «Приютинського братства». Після виключення із Петербурзького університету за участь у студентських виступах (1882) працював на цукровому заводі в Україні. Потім вступив до *Київського університету* (1883), а 1887 перевівся до Петербурзького технологічного інституту. У 1894 завідував технічним відділом Всеросійської Нижегородської виставки. Працював старшим техніком Петербурзького градоначальства, техніком у Державному банку, чиновником з особливих доручень Міністерства фінансів. Після Жовтневого перевороту 1917 приїхав до Києва у 1918. Працював у кооперативі, згодом виїхав до Ростова-на-Дону.

Вернадський зустрічався зі Старинкевичем у Києві 1918–1919, згадував у щоденнику, листуванні.

[1 – оп. 2, спр. 45, арк. 206; 7 – с. 125, 134, 8 – с. 51; 49 – с. 624, 627]

Старинкевич Наталія Павлівна (уродж. Мілюкова; 30.01/11.02.1898 – березень 1921), друга дружина Д. С. Старинкевича з травня 1919, дочка історика і кадетського лідера П. М. Мілюкова, близька подруга дочки В. І. Вернадського Н. В. Вернадської-Толль. Мешкала у Києві (1918–1919), працювала конторницею в «Юнкер-банку». Восени 1919 поїхала з чоловіком у Ростов-на-Дону, де той невдовзі помер. Повернулася до Петрограда, вступила на 1-й курс електромеханічного відділення Політехнічного інституту. Мешкала у квартирі С. Ф. Ольденбурга. У червні 1921 поїхала відвідати брата, захворіла на дизентерію і померла у Полтаві.

[7 – за покаж.; 8 – с. 51; 45 – с. 320; 49 – за покаж.]

Старинкевич Костянтин Дмитрович (14/26.02.1888 – 08.02.1926) – ботанік. Син Д. С. Старинкевича і лікарки Олени Костянтинівни Старинкевич (уродж. Лебедєвська; 28.02/12.03.1866 – 16.06.1918). Навчався у Петербурзькому університеті (1905–1907), Технологічному інституті (1907–1913), потім знов в університеті. Від 1916 помічник лісничого Південнобережного лісництва під Ялтою. Навесні 1919 асистент на кафедрі ботаніки у *Таврійському університеті*. Емігрував наприкінці 1919. Жив у Празі, переїхав у Париж. Працював у Пастерівському інституті. Помер від туберкульозу в Бріансоні. Друзі – *Г. В. Вернадський* і філософ М. О. Лосський – видали у 1931 його книгу «Строение жизни» (перевид.: Москва, 2013. 51 с.). У шлюбі з першою дружиною Єлизаветою Іванівною Шевирьовою (1890–1966) мав синів Елія (1909–1913) та Андрія (1911–2011).

К. Д. Старинкевич писав В. І. Вернадському з Криму, академік згадував його у листуванні.

[47 – с. 39, 244–245; 49 – с. 871, 877]

У щоденнику Вернадський згадував і другу дружину (від 1919) К. Д. Старинкевича Антоніну Валеріанівну Делоне (01/13.11.1891 – 26.12.1934), яка у 1919 працювала в бібліотеці *Таврійського університету*. Вони мали сина Дмитра (1919–1993), який став у Франції математиком.

[8 – с. 117]

Старинкевич Дебора Дмитрівна (02/14.11.1894 – 29.06.1922) – дочка Д. С. та О. К. Старинкевичів. Навчалася у Києві на Фребелєвських курсах дошкільного виховання дітей (1918–1919). У 1920 з Криму повернулася до Петрограда, по дорозі тяжко захворіла. Померла від туберкульозу. У Києві 1919 вона відвідувала Вернадських.

[49 – с. 625]

Про дочок Д. С. і О. К. Старинкевичів – *Ірину Дмитрівну* (у шлюбі *Борнеман*; 1890–1988) та *Аду Дмитрівну* (у шлюбі *Ольденбург*; 1892–1945), див. вище.

У Києві і Криму перебували у 1918–1920 також син Д. С. і О. К. Старинкевичів Сократ Дмитрович (1896–1940) і дочка Іоанна Дмитрівна (у шлюбі Хлопіна; 1904–1996).

СТАРИЦЬКІ – родина та рідні дружини В. І. Вернадського *Наталії Єгорівни Вернадської*. Часто згадуються у щоденнику, листуванні Вернадського.

СТАРИЦЬКИЙ Єгор Павлович (26.11/08.12.1825, за ін. відом. 27.11/09.12.1825 – 31.05/12.06.1899) – юрист, судовий діяч. Батько дружини В. І. Вернадського *Наталії Єгорівни Вернадської*. Походив з українського козацько-старшинського роду. Після закінчення Училища правознавства у Петербурзі (1845) служив у департаменті Сенату у Москві, потім у Міністерстві юстиції у Петербурзі, а в 1853 був призначений головою відновленого комерційного суду в Тифлісі, го-

ловою межевою палати. Брав діяльну участь у заходах із застосування судової реформи до Кавказького краю. Голова Тифліської судової палати. Водночас сенатор з 1867. Від 1879 у Петербурзі: член Державної ради, головний керівник колишнього відділу кодифікування, з 1883 голова департаменту законів Державної ради. У лютому 1890 через втрату зору і важку хворобу залишив Петербург і переїхав на проживання до Полтави. Був одружений (від 1858) з Марією Іванівною Зарудною, з якою мав 8 дітей.

[7 – с. 73, 78, 89; 8 – с. 58; 27 – с. 298–299; 48 – с. 130–131; 49 – с. 977–979 і за покаж.]

СТАРИЦЬКА Марія Іванівна (уродж. Зарудна; 04/16.07.1829 – 12/25.04.1914) – мати Н. Є. Вернадської, сестра одного з керівників судової реформи сенатора Сергія Івановича Зарудного (1821–1887). Здобула домашню освіту, знала кілька європейських мов.

[7 – с. 73, 78; 8 – с. 105; 49 – за покаж.]

СТАРИЦЬКА Марія Єгорівна (16/28.07.1868 – 1943) – молодша сестра Н. Є. Вернадської. У родині її звали Мака. За станом здоров'я (глухота після хвороби у дитинстві) мала лише домашню освіту. Жила у Полтаві, всередині 1920-х переїхала до Москви і жила на Зубовському бульварі в родині своєї сестри *Ганни Єгорівни Любоцинської*. Ім'я М. Є. Старицької часто згадується у щоденнику, листуванні Вернадського.

[7 – с. 53, 79, 231; 8 – с. 58; 49 – за покаж.]

Див. вище про рідних сестер Н. Є. Вернадської Ніну Єгорівну Жедрінську та Ганну Єгорівну Любоцинську.

СТАРИЦЬКИЙ Георгій Єгорович (23.04/05.05.1867 – 1946) – правник. Брат Н. Є. Вернадської. Закінчив Училище правознавства у Петербурзі (1899). Працював у відомстві Міністерства юстиції на різних посадах: міським суддею, судовим слідчим, товаришем (заступником) прокурора Полтавського окружного суду. До 1906 був членом Полтавського окружного суду, присяжним повіреним у Полтаві (1913). Від початку Першої світової війни у серпні 1914 мобілізований до армії. У 1917 був призначений Тимчасовим урядом оберпрокурором 1-го департаменту Сенату. Після більшовицького Жовтневого перевороту 1917 повернувся до Полтави. Після зайняття міста 5–18 липня 1919 частинами денікінської армії був Полтавським губернатором (серпень–жовтень 1919). Коли денікінські війська відступили, служив перекладачем при англійському посольстві. Емігрував до Болгарії (1920). Працював у банку, підробляючи художньою фотографією. Співпрацював у Народному етнографічному музеї в Софії.

Листування Г. Є. Старицького з Вернадським частково опубліковано.
[7 – за покаж.; 8 – с. 58, 87; 9 – с. 82; 47 – с. 246–249; 49 – за покаж.]

Дружина Г. Є. Старицького **Єлизавета Петрівна Старицька** (уродж. Васькова-Примакова; 1872–1921) – дочка правника й адвоката Петра Григоровича Васькова-Примакова, сестра Олександри Петрівни Бельговської та Варвари Петрівни Ахшарумової. Засновниця і викладачка початкової школи, членкиня правління землеробських колоній і ремісничих притулків у Полтаві.

[7 – с. 54, 138, 185; 49 – за покаж.]

У листуванні згадуються діти Г. Є. та Є. П. Старицьких:

Старицький Павло Георгійович (1906–1965). Як «соціально чужий» елемент у 1930-ті не міг завершити освіту в СРСР, жив випадковими заробітками. Після отримання наприкінці 1930-х важкої травми на виробництві був переведений на інвалідність, жив на пенсію. Мешкав на Зубовському бульварі у Москві.

[11 – с. 233; 49 – с. 707, 708, 735, 972]

Старицька Ганна Георгіївна (1907/08 – 1981) – художниця-графікня. Навчалася у художній школі Т. Л. Сухотіної-Толстої в Москві на початку 1920-х. У неї виявили туберкульоз кісток, і в 1925 дівчина виїхала лікуватися до Франції, потім до Болгарії, де тоді жив її батько. Закінчила Софійську академію мистецтв. Жила у Брюсселі (1932–1947), пізніше у Парижі та Німці. Дружина бельгійського художника Гійома Орікса (Hoogickx Guillaume; 1900–1983). Захоплювалася абстрактним живописом (друге покоління абстракціоністів). Під час Другої світової війни чоловік був ув'язнений у концтаборі Маутхаузен, вона також провела три місяці у брюссельській в'язниці.

[9 – с. 188; 49 – за покаж.]

Старицький Георгій Георгійович (1910–1992) – фотограф. Закінчив технікум конструкторів при «Стальпроєкті» в Москві (1932). Засуджений у 1933 на 3 роки концтаборів. Термін відбував у Сиблагу. Працював у відділі головного інженера «Тагілбуду» в Нижньому Тагілі. Заарештований знову у 1936, засуджений на 10 років ВТТ і 5 років позбавлення політичних прав. Від 1937 у Норильлазі, до 1944 працював у проєктному відділі комбінату. Звільнений у 1946. Працював керівником групи в Управлінні місцевих будматеріалів у Норильську. Знову засуджений у 1951 до заслання на поселення. Звільнений у 1954 від спецпоселення. До 1970 проживав у Норильську. Переїхав до Москви.

[49 – с. 735, 973]

СТАРИЦЬКИЙ Павло Єгорович (28.05/09.06.1862 – 1942) – інженер-технолог, фахівець з обробки металів, професор. Брат Н. Є. Вернадської. Працював директором металургійних заводів у центральних областях Росії. Від

1902 на Невському суднобудівному заводі у Петербурзі. Після 1917 працював за фахом у Москві. Жив у будинку Любощинських на Зубовському бульварі. Працював у ВРНГ. Всередині 1920-х – на початку 1930-х неодноразово виїздив у відрядження до США, Німеччини, Іспанії.

[7 – за покаж.; 8 – с. 58; 49 – за покаж.]

СТАРИЦЬКИЙ Олександр Павлович (1841 – 1925) – землевласник Полтавської губернії, земський діяч. Брат Є. П. Старицького і дядько Н. Є. Вернадської. Закінчив Константинівське військове училище. Був мировим суддею у Полтавській губернії, земським начальником. Від 1889 член Полтавської губернської земської управи. Предводитель дворянства Полтавського повіту (1904–1908). Депутат III Державної думи (1908–1912). Від 1913 мировий суддя у Полтавському повіті.

[7 – с. 79; 8 – с. 58]

Академік також згадував синів О. П. Старицького та Олександрі Яківни Старицької (уродж. Стрижевська; 1850–?), правників Володимира Олександровича Старицького (1870, за ін. відом. 18.02/02.03.1871–1965); Григорія Олександровича Старицького (1881–1955); Павла Олександровича Старицького (1887–1985). Сини емігрували. Перші двоє мешкали у Болгарії, потім у США (Григорій, зокрема, працював бібліотекарем Єльського університету), молодший Павло – у Болгарії, згодом у Франції.

[7 – с. 79; 8 – с. 58; 49 – с. 862, 971]

Крім того, В. І. та Н. Є. Вернадські листувалися з дочками О. П. та О. Я. Старицьких Надією Олександрівною і Наталією Олександрівною.

Старицька Надія Олександрівна (1872–1973) – двоюрідна сестра Н. Є. Вернадської. Закінчила Бестужевські курси. Працювала педагогинєю у Петербурзі. Потім переїхала до Полтави. Працювала у губернській земській управі. Допомогала сестрі Наталії в утриманні приватної гімназії. У Полтаві сестри доглядали старих батьків і виховували п'ятьох племінників. У 1948 переїхали до Павловська.

[49 – с. 862, 970–974]

Старицька Наталія Олександрівна (1873–1960) – двоюрідна сестра Н. Є. Вернадської. Випускниця Бестужевських курсів. У 1899–1902 завідувачка бібліотеки канцелярії Полтавської губернської земської управи. Викладала математику в Інституті шляхетних дівчат, а також історію у приватній жіночій прогімназії. Організувала й очолила у Полтаві в 1908 гімназію (розташовувалася у будинку Н. О. Старицької), яку закрили на початку 1919. Була членкинею Полтавської губернської вченої архівної комісії.

[49 – с. 862, 970–974]

У листуванні згадуються також правник Григорій Олександрович Старицький (1881–1955), який був мировим суддею у Полтаві (1916). З 1920 в еміграції у Болгарії, потім у США. Працював у бібліотеці Єльського університету.

А також його діти:

Старицький Юрій Григорович (1913–2009). Студентом у 1941 став добровольцем. Після поранення у блокадному Ленінграді працював у цеху з виробництва вибухівки, згодом пішов в ополчення. Закінчив Ленінградський гірничий інститут (1947). Доктор геолого-мінералогічних наук, професор (1997), заслужений діяч науки РРФСР.

Старицький Володимир Григорович (1915–1992) – науковець, співробітник Ленінградського політехнічного інституту. Майстер спорту СРСР з альпінізму, гірськолижного спорту і стрибків на лижах з трампліна. Заслужений тренер СРСР. У роки війни служив у лижному розвідзагоні, а потім у частині з розмагнічування кораблів Біломорської військової флотилії. Учасник Памірської експедиції. Від 1968 керівник ленінградської школи скелелазіння, тренер.

Бракує інформації про Павла Григоровича Старицького (1908–?), Михайла Григоровича Старицького (1910–?), Микиту Григоровича Старицького (1911–?). Відомо, що Михайло Григорович у 1960–1970-х працював в одному з проектних інститутів Міненерго у Ленінграді.

[49 – с. 862, 971]

Серед інших Старицьких, у щоденнику і листуванні згадуються також:

Старицька Наталя Веніаминівна (1851–?) – кузина Н. Є. Вернадської, дочка Веніаміна Павловича Старицького (1802–?), дружина правника, випускника Харківського університету Лева Михайловича Старицького (1820–?), мати Ольги Львівни Гриневич (?–1928) та Олександри Львівни Моллової (1874–1929). Навесні 1920, як згадував у щоденнику Вернадський, залишалася у Полтаві.

[8 – с. 59]

Старицький Олександр Костянтинівич (08/20.11.1877 – 1936) – син гідрографа, контрадмірала Костянтина Степановича Старицького (1839–1909) та Ольги Олександрівни Старицької (уродж. Коптева; ?–1911). Закінчив Інститут шляхів сполучення. Був помічником начальника Київського округу шляхів сполучення, гласним Полтавського повітового земства. В еміграції мешкав в Єгипті, потім у Франції.

[7 – с. 79; 8 – с. 15, 59]

Старицький Олександр Іванович (1858–1940) – юрист, син двоюрідного брата Є. П. Старицького, генерала від інфантерії Івана Михайловича Старицького (1814–1907). Закінчив Московський університет (1882). Служив у Міністерстві юстиції, канцелярії Комітету міністрів, Державній раді. Орловський віцегубернатор (1893–1897). Був одружений на Софії Марківні Любощинській (?–1912), сестрі М. М. Любощинського (старшого). У 1920 емігрував до Парижу.

Обидві його дочки – Марія (1899–?) і Катерина Старицькі (1894–1990) – виїхали з Петрограда у 1921 до Литви, в маєток батька. Надалі Катерина, яка закінчила Бестужевські вищі жіночі курси як хімікня, працювала у США, Німеччині та Франції (в інституті Пастера). Репатріювалася у 1956 і жила в Москві. Марія залишилася в Парижі. В останні роки жила в будинку для старих.

[8 – с. 58; 49 – с. 568]

Його брат: Старицький Михайло Іванович (1868–1935 або 1936). Закінчив Пажеський корпус. Капітан лейбгвардії Преображенського полку. Від 1908 у відставці з чином полковника. Учасник Білого руху. Був уповноваженим Управління освіти по Воронежській губернії. Емігрував до Константинополя. Помер у Каїрі. Його дружина Анна Євгенівна (уродж. Ковалевська) із дітьми (Ганна Михайлівна (Клевелл; 1895–?) і Євген Михайлович (1902–1960), інженер-геолог) опинилися у США.

[7 – с. 99; 8 – с. 58]

СТАРИЦЬКИЙ Петро Павлович (1836/37 – 1902) – дядько Н. Є. Вернадської. Закінчив Інститут корпусу інженерів шляхів сполучення (1851). Служив на Кавказі. У 1871 вийшов у відставку в чині підполковника. Член Полтавської губернської земської управи (1878–1886), від 1886 голова Полтавської повітової земської управи.

[49 – с. 553]

СТАРКОВ Арсен Вікторович (08/20.02.1874 – 18.12.1927) – біолог, анатом, лікар. Академік УАН (1921). Закінчив Московський університет (1897). З 1902 приват-доцент, а з 1912 екстраординарний професор Московського університету. У 1917 переїхав до Києва, де зайняв кафедру анатомії *Київського університету*. З 1918 читав лекції у *Київському державному українському університеті* та в українській лектурі Київського медичного інституту. Після обрання академіком очолив лабораторію для дослідів над центральною нервовою системою і Комісію ВУАН по виучуванню центральної нервової системи (1921). У 1922 виїхав у відрядження до Праги, там професор Українського вищого педагогічного інституту (1923–1925). Залишився позаштатним академіком ВУАН. Пізніше був професором медичного факультету Вищої Латвійської школи (університету) у Ризі.

Вернадський міг бути знайомий зі Старковим, про обрання якого академіком писав у 1921 президенту УАН *М. П. Василенко*.

[45 – с. 277, 286, 293]

СТАРОСІЛЬСЬКА (ДНІПРОВСЬКА) БІОЛОГІЧНА СТАНЦІЯ. Почала діяти як дослідницький осередок у межах Києва (Труханів острів) з 1909. Першим директором був проф. Київського університету *М. О. Кеппен* (1909–1910).

Систематична робота на станції розпочалася з 1912, видавалися «Труды Днепровской биологической станции» (1914; 1915). Під час Першої світової війни господарство занепало. Станція відновила роботу в 1919, її очолив проф. університету С. Є. Кушакевич. Стаціонарною гідробіологічною базою станції на Дніпрі стала база в заповіднику «Гористе» біля с. Старосілля, у будинках Старосілляського лісництва. У 1920–1921 обов'язки завідувача станції виконував М. Г. Холодний. У 1921 станція увійшла до складу ВУАН. Директором у 1922–1937 був Д. Є. Белінг. У 1934 установу було перетворено на Гідробіологічну станцію, а в 1940 – на Інститут гідробіології АН УРСР.

У липні–серпні 1919 на Старосілляській біостанції разом з дочкою Ніною (Н. В. Вернадська-Толль) мешкав Вернадський (перебування в Києві при більшовиках стало для нього небезпечним, але його місцезнаходження було незабаром розкрито). Він інтенсивно працював над підготовкою матеріалу щодо кількісного аналізу *живої речовини* (збереглися записи біогеохімічного характеру). Академік спілкувався з С. Є. Кушакевичем, О. В. Фомінім та іншими. Серед помічників Вернадського був, зокрема, майбутній відомий генетик Ф. Г. Добржанський. Ці кілька тижнів у Старосіллі влітку 1919 перший президент УАН з часом згадував як «одні з найкращих, ним прожитих».

У серпні 1928 Вернадський як керівник Біогеохімічної лабораторії АН СРСР (БЮГЕЛ; до жовтня 1928 – відділ живої речовини Комісії з вивчення природних виробничих сил АН СРСР) відвідав разом з О. П. Виноградовим /Старосілляську (Дніпровську) біологічну станцію, де поруч з українськими науковцями (В. М. Діри, Л. І. Кульчицька В. В. Совинський) працювала група від БЮГЕЛ (Г. Г. Бергман, Н. М. Ельб, Ш. Є. Камінська, К. Г. Кунашева, Й. О. Старик). Дослідження проводилися також і в лабораторії академіка В. Г. Шапошникова у Києві.

[9 – с. 159–160; 10 – с. 94–95, 123; 47 – с. 609; 48 – с. 161–166, 562; 49 – с. 73, 74, 683, 689, 690, 693, 694, 766–767; 61 – с. 41–42, 55]

СТЕБНИЦЬКИЙ Петро Януарійович (25.11/07.12.1862 – 14.03.1923) – громадський і державний діяч, публіцист, письменник. Закінчив фізико-математичний факультет *Київського університету* (1888). Працював у Міністерстві фінансів і Торгово-телеграфному агентстві (1904–1917) у Петербурзі. Голова Української громади і місцевого осередку Товариства українських поступовців у Петербурзі. Брав участь в організації українських фракцій I і II Державної думи, у виданні українських журналів і газет. Після Лютневої революції 1917 очолив Українську Національну Раду у Петрограді. Комісар у справах України при Тимчасовому уряді у 1917. За Гетьманату П. П. Скоропадського у 1918 заступник голови делегації Української Держави на мирних переговорах із РСФРР. Міністр народної освіти і мистецтва Української Держави (24 жовтня – 14 листопада 1918). Сприяв створенню *Української академії*

наук, брав участь в її діяльності як член *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України* (1919), член-співробітник Постійної комісії для виучування звичаєвого права з 1919, член від 1919, керівник над працями і голова *Комісії для складання біографічного словника діячів України* (1920–1921). Керівник *Комісії для складання енциклопедичного словника* (1921–1922). Голова Київської «Просвіти» (1919–1923).

Вернадський був особисто знайомий зі Стебницьким, співпрацював із ним у Києві у 1918–1919, згадував у щоденнику, листуванні.

[7 – с. 126, 158; 11 – с. 121; 43 – за покаж.; 45 – с. 292; 49 – с. 497]

СТЕВЕН Олександр Олександрович (12/24.07.1879 – 23.11 або 24.11.1920) – кримський землевласник, земський діяч. Онук засновника Нікітського ботанічного саду Християна Християновича Стевена (1781–1863), син голови Таврійської земської управи Олександра Християновича Стевена (1844–1910). Здобув вищу освіту у Петербурзі. Служив у Міністерстві землеробства. Пізніше працював у Таврійській губернській земській управі, зокрема очолював продовольчий комітет. Від 1914 член Таврійської вченої архівної комісії. У листопаді 1918 – березні 1919 міністр продовольства, торгівлі і промисловості та виконуючий обов'язки міністра шляхів сполучення, пошти, телеграфів і громадських робіт у Другому Кримському крайовому уряді *С. С. Крима*. У квітні 1919 емігрував до Греції, але після падіння радянської влади влітку 1919 повернувся до Криму. Очолював аграрний відділ губернської земської управи. Після захоплення Криму більшовиками у листопаді 1920 заарештований. Звинувачений «у контрреволюції та тісному контакті з білим командуванням» і 23 листопада 1920 засуджений до розстрілу.

Вернадський особисто знав Стевена, згадував у щоденнику, докладав зусиль щодо звільнення після арешту більшовиками у листопаді 1920 у Сімферополі.

[8 – за покаж.; 11 – с. 292–293]

Вернадський міг бути знайомий і з його батьком О. Х. Стевеном.

СТЕПАНОВ Леонід Миколайович – лектор Центрального пролетарського музею Полтавщини у 1921. Вернадський, очевидно, познайомився зі Степановим у 1921, коли той з okazji передавав листа директора музею *В. Ф. Ніколаєва* і відповідь академіка. Інших відомостей про Степанова бракує.

[49 – с. 223, 224]

СТЕФАНИ М. М. – в. о. архітектора *Української академії наук*, якого було залучено у 1919 до підготовки проекту пристосування будинків Колегії П. Галагана і Педагогічного музею у Києві для потреб Національної (Всенародної)

бібліотеки України. Стефані був присутнім на засіданні *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України* під головуванням Вернадського у березні 1919. Інших відомостей про Стефані бракує.

[43 – за покаж.]

СТЕЦЕНКО Євген Григорович (1841 – після 1920) – член Полтавської міської управи, член правління і керуючий справами Будинку працелюбства, член театральної комісії освітнього будинку М. В. Гоголя. У 1916 відповідав за спорудження каналізації у Полтаві. У вересні 1920 заарештований і за місяць засуджений Полтавською ГубЧК до 2 років позбавлення волі за службу в армії *А. І. Денікіна*. Інших відомостей про Стеценка бракує.

В архіві Вернадського зберігся лист від Стеценка (1916) із запрошенням на засідання Каналізаційної комісії Полтави.

[49 – с. 479]

СТЕШЕНКО Іван Матвійович (1873, за ін. відом. 1874 – 30.07.1918) – громадський і політичний діяч, педагог, літературознавець, письменник. Закінчив *Київський університет* (1896). Спільно з Лесею Українкою, М. М. Коцюбинським, М. В. Кривинюком, П. Л. Тучапським, М. В. Ковалевським заснував у Києві українську соціал-демократичну групу (1896). Викладав у Київській жіночій гімназії, проте вже 1897 був заарештований і висланий із Києва, куди знову повернувся 1907. Був членом «Старої громади», Української соціал-демократичної робітничої партії. Очолював Тетянинську гімназію для біженців (1915). Організатор і голова Товариства шкільної освіти (1917). Секретар *Українського наукового товариства в Києві*, дійсний член *Наукового товариства імені Шевченка* (від 1917). Член Української Центральної Ради, Генеральний секретар (від червня 1917), згодом міністр освіти (січень–лютий 1918). Більшовицька організація Зінківського повіту засудила Стешенка на смерть. Був убитий у Полтаві, похований у Києві.

Вернадський міг бути знайомий зі Стешенком, якого згадував у щоденнику, листуванні. Після вбивства Стешенка його вдова Оксана Михайлівна Стешенко (уродж. Старицька; 1875–1942) запропонувала бібліотеку *Тимчасовому комітету для заснування Національної бібліотеки України*.

[7 – с. 97, 117; 43 – за покаж.; 45 – с. 256; 48 – с. 111]

СТЕКЛОВ Володимир Андрійович (28.12.1863/09.01.1864 – 20.05.1926) – математик і механік. Закінчив Харківський університет (1887). Учень О. М. Ляпунова. З 1889 асистент на кафедрі механіки, приват-доцент від 1891, екстраординарний з 1896, ординарний (1902) професор Харківського університету. Від 1893 також викладав механіку у Харківському технологічному інституті.

Голова Харківського математичного товариства (1902–1906). Від 1906 професор Петербурзького університету, в якому викладав до 1919. Член КЕПС. Академік Петербурзької АН (1912). Один із розробників статуту новостворюваної Російської АН. Віцепрезидент РАН / АН СРСР (1919–1926). З 1925 директор Фізико-математичного інституту АН СРСР, якому після смерті вченого присвоєне його ім'я.

Вернадський був особисто знайомий зі Стекловим, листувалася з ним, тоді харківським професором (1905), у справах Академічного союзу.

[49 – с. 340, 365–367]

СТОЛЯРОВ Микола Олександрович (08/20.09.1870 – весна 1942) – математик. Закінчив *Київський університет* (1894). Від 1898 викладав у Київському політехнічному інституті, професор (1914). Професор Харківського технологічного інституту (1914–1920). Професор Київського ІНО (1920–1932). З березня 1921 очолював Геометричний інститут ВУАН із правами академіка по 2-му відділу Академії (*Фізично-математичний відділ*). Від 1932 викладав у Білоруському державному університеті, а також політехнічному інституті, в якому керував кафедрою теоретичної механіки. Загинув у Мінську під час німецької окупації.

Вернадський, можливо, був особисто знайомий зі Столяровим, ім'я якого згадується у протоколах *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України* (1918), у листуванні.

[43 – с. 530; 48 – с. 257]

СТРАТОНІТСЬКИЙ Олександр Андрійович (24.05/05.06.1876 – 12.10.1937) – інженер-гідротехнік. Закінчив Московське інженерне училище відомства шляхів сполучення (1904). Працював дорожнім інженером Тверського губернського земства, у 1906–1911 в правлінні Петербурзького округу шляхів сполучення, потім у системі Головного управління землевпорядкування і землеробства. Від 1913 інженер із гідротехніки по Таврійській губернії. Завідувач гідротехнічної частини губернського управління землеробства. Від 1916 начальник Управління гідротехнічних робіт і досліджень у Криму. Уповноважений Міністерства землеробства у Кримській установі з водних справ. Від 1919 у *Таврійському університеті*: професор агрономічного факультету, завідувач кафедри геодезії та кабінету геодезії. З 1921 переведений до Московського лісотехнічного інституту. В 1921–1924 у Наркомземі РРФСР, в управлінні меліорації. У 1924–1925 завідувач і консультант Московського відділення Технічно-будівничого бюро Науково-меліоративного інституту, потім науковий співробітник Держплану РРФСР. Водночас у 1926–1927 викладав у Московському інституті інженерів транспорту. Від 1929 в Управлінні робіт з іригації Поволжя. У жовтні 1930 заарештований і звинувачений в участі «у контрреволюційній шкідницькій організації». Засуджений

на 5 років концтаборів. Працював у будівельній системі Білбалтлагу, на будівництві каналу Москва – Волга (Дмитлаг). Після звільнення (1934) продовжив працювати інженером, начальником модельно-макетної майстерні та директором Музею будівництва.

Вернадський, очевидно, був знайомий зі Стратонитським, який був серед тих професорів, яких вислали за рішенням Кримського ревкому, їхав в одному потязі з академіком.

[8 – с. 117]

СТРУВЕ Людвіг Оттович (Густав Вільгельм Людвіг; 20.10/01.11.1858 – 04.11.1920) – астроном. Закінчив Дерптський університет (1880). Стажувався за кордоном. З 1886 астроном-спостерігач Дерптської обсерваторії. Від 1894 екстраординарний, з 1898 ординарний професор Харківського університету, декан фізико-математичного факультету від 1912. З 1898 також директор Харківської астрономічної обсерваторії. У жовтні 1919 переїхав до Криму. Очолив кафедру астрономії *Таврійського університету* (1920). Помер у залі засідань перед відкриттям з'їзду *Таврійської наукової асоціації*.

Вернадський був знайомий зі Струве, якого згадував у листі до *П. М. Врангеля*.

[8 – с. 168–169; 49 – с. 188–189]

СТРУВЕ Отто Людвігович (Struve Otto; 31.07/12.08.1897 – 06.04.1963) – астроном. Син *Л. О. Струве*. Від 1915 у Харківському університеті, але через Першу світову війну залишив навчання. Влітку 1916 вступив до Петроградського Михайлівського артилерійського училища. Прапорщиком воював на турецькому фронті. У 1918 повернувся до Харкова, закінчив університет (1919). З червня 1919 викладав у школі-майстерні точної механіки при фізико-математичному факультеті університету. Однак був мобілізований у Добровольчу армію, де служив в елітній Дроздовській артилерійській бригаді. Отримав тяжке поранення у боях з більшовиками. Разом з відступаючою Білою армією евакуювався з Севастополя. Перебував у таборах у Галліполі. У 1921 запрошений до Єрксської обсерваторії Чиказького університету, у якій працював до 1950: 1932–1947 її директор і професор астрономії, 1947–1950 очолював кафедру астрономії. Професор, завідувач кафедри астрофізики і директор Лейшнерівської обсерваторії Каліфорнійського університету у Берклі (1950–1959). Перший директор Національної радіоастрономічної обсерваторії у Грін-Бенк (1959–1962).

Вернадський у листі до *П. М. Врангеля* просив демобілізувати Струве для роботи у *Таврійському університеті*.

[8 – с. 168–169; 49 – с. 188–189]

СТРУВЕ Петро Бернгардович (26.01/07.02.1870 – 26.02.1944) – економіст, публіцист, історик і філософ, політик. Закінчив (екстерном) юридичний факультет Петербурзького університету (1895). Один із лідерів легального марксизму у Росії. Учасник революційного руху. Неодноразово заарештовувався. У Німеччині від 1902. У жовтні 1905 повернувся до Росії. Депутат II Державної думи (1907). Доцент, екстраординарний професор політехномії Петербурзького політехнічного інституту (1906–1917). Академік РАН (1917; виключений 1928). У лютому–травні 1917 в. о. директора економічного департаменту МЗС. Учасник Білого руху. В 1919 жив в Англії та Франції. З літа 1919 перебував на півдні Росії. Член Особливої наради при генералові *А. І. Денікіну*. З квітня 1920 голова управління зовнішніх зносин в уряді генерала *П. Н. Врангеля* в Криму. Емігрував. Жив у Франції, Празі, Белграді. Помер у Парижі.

Вернадський часто згадував Струве у київсько-кримському щоденнику, листуванні.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 9 – с. 38–39; 46 – с. 318, 319]

СТУДИНСЬКИЙ Кирило Йосипович (04.10.1868 – 1941) – філолог-славіст, фольклорист, письменник, громадський діяч. Академік ВУАН (1924–1933), академік АН УРСР (від 1939). Голова *Наукового товариства імені Шевченка* (1923–1932). Навчався на філософському факультеті Львівського університету (від 1887), з 1889 у Віденському університеті. У 1894–1895 здійснював наукові пошуки у бібліотеках університетів Києва і Петербурга. Учителював у гімназіях Львова (1895–1897). Доцент Ягеллонського університету у Кракові (1897–1899). У 1900–1908 професор філософського факультету, у 1908–1918 професор старослов'янської мови Львівського університету. Дійсний член НТШ від 1919, очолював філологічну секцію. Входив до складу Української національної ради ЗУНР (1917–1921). Член *Археографічної комісії* ВУАН, працював також у Комісії з укладання українського правопису. Виключений з Академії у 1933 «за контрреволюційну діяльність», а 1939 відновлений у членстві та званнях. У 1939–1941 професор Львівського університету, декан філологічного факультету і проректор університету. У жовтні 1939 обраний головою Народних зборів Західної України. Депутат Верховної Ради УРСР (1940). У червні 1941 примусово вивезений НКВС УРСР зі Львова. Помер за нез'ясованих обставин. За деякими відомостями, розстріляний влітку 1941 у жмеринських лісах.

Вернадський міг бути знайомий зі Студинським, якого згадує у щоденнику у зв'язку з перевиборами президії ВУАН у 1928.

[10 – с. 77, 91]

СУМЦОВ Микола Федорович (06/18.04.1854 – 15.09.1922) – фольклорист, етнограф, літературознавець. Академік УАН (1919). Закінчив Харківський університет (1875). Приват-доцент (від 1878), екстраординарний (з 1888), орди-

нарний (1889) професор, декан історико-філологічного факультету (1908–1916) Харківського університету. Виступав проти заборони української мови. Розпочав читати лекції в Харківському університеті українською мовою (1907). Секретар (від 1880), голова (1897–1919) Харківського історико-філологічного товариства. Директор Етнографічного музею Харківського університету (1904–1918). Директор Музею Слобідської України ім. Г. С. Сковороди (1920–1922). Член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові від 1908, почесний член Історичного товариства Нестора-Літописця у Києві (1900). Член-кореспондент Петербурзької АН (1905).

Вернадський, ймовірно, був особисто знайомий з Сумцовим, намагався залучити його до праці у *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН*, листувався з ученим, згадував у щоденнику.

[7 – за покаж.; 43 – за покаж.; 47 – с. 253–255]

СУЩИЦЬКИЙ Павло Йосипович (Осипович; 1890 – не раніше 1957?) – геолог, фахівець із кам'яних метеоритів. Учень *С. В. Бельського*, у якого в 1920-ті був аспірантом у Житомирі (у Волинському науково-дослідному музеї). Пізніше працював у Києві в Геологічному музеї Інституту геологічних наук АН УРСР, створив метеоритну колекцію, був завідувачем музею, ученим секретарем Комітету по метеоритах при АН УРСР (*Метеорити, метеоритика*). Після війни продовжував вивчати «українські» метеорити.

Вернадський, можливо, знав Сушицького особисто. Згадував його у листуванні по справі участі у засіданні Комітету з метеоритів АН СРСР у Москві на початку 1941.

[45 – с. 227]

СУЩИЦЬКИЙ Феохтист (Теохтист) Петрович (03/15.01.1883 – січень 1920) – філолог. Закінчив *Київську духовну академію* (1907) та історико-філологічний факультет *Київського університету* (1911). Учень *В. М. Перетца* та *А. М. Лободи*. Читав лекції з історії літератури на Київських вищих жіночих курсах (від 1914). Приват-доцент при кафедрі російської мови та словесності Київського університету (1915–1918). З відкриттям *Київського державного українського університету* обраний професором, а з вересня 1918 ректором. Очолював департамент вищої та середньої освіти Міністерства народної освіти (1918). Представник міністерства у *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України*, яку очолював В. І. Вернадський. Від 1919 співробітник і керівник Постійної комісії для видавання пам'яток мови, письменства та історії УАН (*Археографічної комісії*).

Вернадський був знайомий із Сушицьким, співпрацював у Києві, зокрема, у Комісії у справах вищої школи, в УАН, згадував у щоденнику.

[7 – за покаж.; 43 – за покаж.; 45 – с. 283, 329; 46 – с. 327; 48 – с. 255, 258]

У листуванні згадується і вдова філолога Поліна Оверківна Сушицька (1892–?) – філологиня. Закінчила Київські вищі жіночі курси (1914). Учасниця Семінарію академіка В. М. Перетца, учений секретар *Археографічної комісії* УАН (1919–1922), позаштатна постійна співробітниця *Комісії для складання енциклопедичного словника* УАН (1923). Пізніше працювала у бібліотеці В. Б. Антоновича ВУАН, у ВБУ (від 1934), завідувала бібліотекою Гідромеліоративного інституту (1942).

[46 – с. 693]

СУШКІН Петро Петрович (27.01/08.02.1868 – 17.09.1928) – зоолог, орнітолог, зоогеограф і палеонтолог. Закінчив Московський університет (1889), був залишений для підготовки до професорського звання. Співробітник кафедри порівняльної анатомії Московського університету (1897–1901), від 1901 приват-доцент. Стажувався у Німеччині, Франції, Італії (1899–1900). Професор Харківського університету від 1909. У 1919–1921 позаштатний професор кафедри зоології хребетних *Таврійського університету* та працівник Сімферопольського природничо-історичного музею. Академік РАН (1923). З вересня 1921 працював у Геологічному і Зоологічному музеях РАН у Петрограді. Академік-секретар Відділу фізико-математичних наук АН СРСР від 1927. За його ініціативою у жовтні 1920 В. І. Вернадський був обраний ректором Таврійського університету.

Вернадський добре знав Сушкіна, згадував у щоденнику, листувався.

[7 – с. 85, 106, 110; 47 – с. 207, 209, 256–282]

Вернадський був знайомий також із дружиною орнітолога, яка згадується у щоденнику і листуванні – Сушкіна Надія Миколаївна (22.07/03.08.1889 – 20.12.1975), мікробіологиня, ґрунтознавчиня. Випускниця Вищих жіночих курсів у Петербурзі (1910). Працювала у Харківському медичному інституті (1910–1919). У Таврійському університеті в 1919–1921 асистентка на кафедрі зоології хребетних. Згодом працювала у Зоологічному музеї у Петрограді, в Інституті ґрунту АН СРСР у Ленінграді (від 1929). Професорка Московського університету (від 1942).

[10 – с. 105; 47 – с. 260, 263, 265, 267]

ТАВРІЙСЬКА НАУКОВА АСОЦІАЦІЯ. Утворена влітку 1917 як комітет об'єднаних наукових установ і товариств Таврійської губернії. Ставила на меті консолідацію наукових сил, посередництво між науковим світом Криму і владними установами, перебрала на себе також функції захисту пам'ятників культури і науки. Керував Асоціацією *С. О. Мокржецький*. За період існування (літо 1917 – осінь 1920) було скликано сім з'їздів. Останній VII з'їзд Таврійської наукової асоціації відбувся 22–28 жовтня / 4–10 листопада 1920 у Сімферополі

під головуванням Вернадського. На форумі планувалося розробити «віدوزву до вчених всього світу» від імені кримських учених. Робота з'їзду відкрилася промовою Вернадського, який зазначив, що, незважаючи на наближення фронту, наукова думка має й надалі працювати. Після повернення до Петрограда Вернадський згадав про Асоціацію у своєму нарисі «*Про наукову роботу в Криму в 1917–1921 роках*», зазначив, що «останній, сьомий, з'їзд Асоціації відбувся з величезним успіхом при великому напливі публіки восени 1920 р., за кілька днів до заняття Сімферополя радянськими військами». Після захоплення більшовиками влади в Криму асоціація поступово припинила існування.

[44 – с. 157, 243, 321, 365]

ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО – український заклад вищої освіти, який став правонаступником *Таврійського університету* і радянського Сімферопольського державного університету в незалежній Україні. Від серпня 1999 закладу було присвоєно статус національного і повернуто історичну назву. У складі університету було 16 факультетів, які готували студентів по 41 напрямку. Загальна кількість студентів становила 15 тис. осіб, включаючи денну і заочну форми навчання. Через анексію Росією Криму навесні 2014 український Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського був ліквідований окупаційною владою. Але наприкінці 2015 був відновлений і розпочав роботу у Києві, перше поновлене зарахування на перший курс відбулося у 2016. В Україні університету надано виняткове право здійснювати прийом з переведення студентів з окупованих територій протягом усього року. У структурі університету діють такі навчально-наукові підрозділи: Інститут управління, економіки та природокористування, Гуманітарний інститут, Інститут філології та журналістики, Інститут муніципального управління та міського господарства, Академія мистецтв ім. С. С. Прокоф'єва, а також як відокремлений підрозділ – Київський коледж міського господарства Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

ТАВРІЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ. Створений у травні 1918 в Сімферополі та Ялті (Лівадія) як філія *Київського університету*, мав тоді природниче і математичне відділення і медичний факультет. Ініціатива у відкритті університету належить професорам Київського університету М. М. Бубнову, Д. О. Граве і місцевим діячам А. І. Маркевичу, С. О. Мокржецькому, С. С. Криму та іншим. 30 серпня/12 вересня 1918 було засновано Таврійський університет у Сімферополі. Першим ректором університету став медик Р. І. Гельвіг. Уже 14/27 жовтня 1918 було офіційно відкрито і проголошено самостійність Таврійського університету, який почав функціонувати у складі п'яти факультетів: історико-філологічного, фізико-математичного, медичного, агрономічного та юридичного. Під час встановлення радянської влади університет було реорганізовано

і перейменовано у Кримський університет (лютий 1921), у 1925 його реорганізовано у Кримський державний педагогічний інститут, а в 1972 – відновлено як Сімферопольський державний університет. Від 1999 було присвоєно статус національного і повернуто історичну назву – *Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського*.

На початку березня 1920 Вернадського було обрано позаштатним ординарним професором кафедри геології Таврійського університету. У середині квітня, коли родина переїхала до Сімферополя, академік приступив до роботи в університеті, зокрема, прочитав кілька лекцій з геохімії. Вернадський 28 вересня/11 жовтня 1920 став ректором (після смерті Р. І. Гельвіга).

Невдовзі Вернадський відвідав Севастополь, де у приміщенні біологічної станції провів нараду професорів для порушення клопотання перед урядом *П. М. Врангеля* про надання підтримки Таврійському університету. А після поновлення радянської влади та її намагань відсторонити старий склад ради університету 12 січня 1921 Вернадський офіційно відмовився від ректорства і письмово виклав свій протест у записці (виголосив на Раді університету) про необхідність збереження та розвитку Таврійського університету. Вернадського з групою професорів, залишати яких у Криму більшовики визнали «політично неприпустимим», було 23 лютого 1921 відправлено потягом із Сімферополя до Москви. Вернадський підтримував стосунки і листувався із багатьма колишніми викладачами і співробітниками Таврійського університету.

[1 – оп. 2, спр. 45, арк. 185–190; 8 – с. 19, 67, 108–116, 141, 149–152, 162–186; 43 – с. 569–576, 665–666; 49 – с. 70, 145, 528, 532–535, 537–540, 705 та ін.; 77 – с. 143–171, 181–207; 78 – с. 52–66; 79–80, 83–84. 93, 97–100]

ТАЛІЄВ Валерій Іванович (10/22.02.1872 – 21.02.1932) – ботанік, пропагандист ідей охорони природи. Закінчив фізико-математичний факультет Казанського університету (1894), а також медичний факультет Харківського університету (1897). До 1899 служив військовим лікарем. Від 1900 приват-доцент Харківського університету, у якому викладав до 1919 (від 1918 професор). Водночас викладав ботаніку у ветеринарному і медичному інститутах Харкова. Організатор і керівник Харківського товариства любителів природи (1911). Брав участь у *Нараді натуралістів України* в Києві у серпні 1918. У 1919 обраний професором кафедри ботаніки Петровської (Московської) сільськогосподарської академії, водночас очолював ботанічний сад академії. Від 1921 завідувач відділу охорони природи при Головному музеї Наркомосу РРФСР. Професор кафедри методики сільськогосподарської ботаніки на Вищих педагогічних курсах з 1925. Професор агроботаніки Московського зернового інституту від 1931.

Вернадський був знайомий із Талієвим, читав його праці. Згадував у щоденнику, листувався, зокрема у справах видання збірника в пам'ять проф. *А. М. Краснова*, у якому академік подав спогади про свого товариша і листи від нього.

[7 – с. 55, 57, 59, 201; 49 – с. 368–375]

ТАНАТАР Йосип Ісакович (17/29.09.1880 – 13.12.1961) – геолог, петрограф, мінералог. Закінчив *Катеринославське вище гірниче училище* (1903), від 1904 асистент кафедри мінералогії цього закладу. Стажувався у Фрайберзькій гірничій академії (1905). Продовжив освіту на літніх семестрах у Мюнхенському університеті (1906–1911). Отримав диплом доктора натурфілософії. Від 1912 старший лаборант по кафедрі мінералогії, а з 1914 завідувач кафедри прикладної геології у Катеринославському гірничому інституті, якою керував до 1958. Понад три десятки років паралельно завідував кафедрою у *Катеринославському університеті*. Від 1906 вивчав родовища залізних руд Кривого Рогу.

Ще у лабораторії Е. Вайншенка у Мюнхені у 1907 познайомився з Вернадським, який потім позитивно оцінив навчальний посібник молодого мінералога і дав гарну рекомендацію, коли Танатар просив раду фізико-математичного факультету Московського університету допустити його до магістерських іспитів. Вернадський листувався з Танатаром, його ім'я також згадується у листуванні з колегами.

[47 – с. 283–300; 48 – за показ.]

ТАНФІЛЬЄВ Гаврило Іванович (22.02/06.03.1857 – 04.09.1928) – ботанік, ґрунтознавець, географ. Закінчив Петербурзький університет (1883). Учень *В. В. Докучаєва*. Працював у департаменті землеробства Міністерства державного майна (1885–1892). Секретар Ґрунтової комісії Вільного економічного товариства (від 1888), згодом її голова (до 1905). Разом із *В. В. Докучаєвим* обстежував ґрунти Костянтиноградського і Кобелякського повітів під час Полтавської експедиції (1889). Від 1895 приват-доцент Петербурзького університету. Від 1899 головний ботанік Петербурзького ботанічного саду. Восени 1905 переїхав до Одеси, де 23 роки був професором Новоросійського університету / Одеського ІНО. Викладав також на Вищих жіночих курсах. Очолював науководослідну кафедру фізичної географії та геології в Одеському ІНО (1920–1928). Від 1918 і до кінця життя викладав ґрунтознавство в Одеському сільськогосподарському інституті. Президент Одеського товариства дослідників природи (1911–1928).

Вернадський, очевидно, був знайомий із Танфільєвим з часів ґрунтознавчої експедиції на Полтавщину, листувався з ним, згадував у щоденнику.

[7 – с. 204; 47 – с. 301–304; 49 – с. 376–379]

ТАРАНОВСЬКИЙ Федір Васильович (12/24.05.1875 – 23.01.1936) – правознавець, історик права. Академік УАН (1918), Сербської АН (1932). Закінчив Варшавський університет (1896). Від 1899 приват-доцент, а від 1906 екстраординарний професор цього університету. Екстраординарний (від 1908), ординарний (1912–1917) професор Юр'ївського університету. Від 1917 професор Петроградського університету. З весни 1918 працював в Україні. Запрошений

для організації юридичного факультету *Катеринославського університету* (професор і декан у вересні 1918). Брав активну участь і в організації юридичного факультету в Полтаві. Академік першого складу *Української академії наук по Соціально-економічному відділу*, секретар, голова відділу (від 15 березня 1919), член Правління УАН. Засновник і голова Комісії для виучування західноруського й українського права та член Комісії для виучування звичаєвого права України при УАН. Професор кафедри історії західноруського права Харківського університету (від лютого 1919). Професор кафедри історії російського права *Таврійського університету* в Сімферополі (1919–1920). Навесні 1920 емігрував до Югославії. Викладав з 1922 у вишах Белграда. Підтримував зв'язки з ВУАН. Член-кореспондент Слов'янського інституту в Празі, почесний член товариства «Матиця сербська», інституту Польського наукового товариства у Львові.

Вернадський був добре знайомий із Тарановським, співпрацював і листувався, згадував у щоденнику.

[7 – за покаж.; 8 – с. 19, 27; 43 – за покаж., 47 – с. 305–333; 49 – с. 506, 625]

ТАРАСЕВИЧ Лев Олександрович (02/14.02 1868 – 12.06.1927) – мікробіолог і патолог. Академік ВУАН (1926). Закінчив Новоросійський університет в Одесі (1891). Навчався на медичному факультеті Паризького університету (1893–1897). Склав іспит на лікаря у *Київському університеті* (1898), працював помічником прозектора при кафедрі загальної патології. У 1900 був відраджений за кордон і працював в Інституті Пастера у лабораторії І. І. Мечникова. У 1902–1907 асистент, приват-доцент Новоросійського університету. Потім приват-доцент Московського університету, звідки пішов (1911) з групою професорів на знак протесту проти політики міністра народної освіти Л. А. Кассо. У 1908–1924 професор кафедри бактеріології Московських вищих жіночих курсів (від 1918 – 2-й Московський університет). У роки Першої світової війни був головним військово-польовим санітарним інспектором, ініціатором і організатором вакцинації російської армії проти черевного тифу і холери. У 1918 за його ініціативи у Москві було створено станцію з контролю сироваток і вакцин (сучасний НДІ стандартизації і контролю медичних біологічних препаратів ім. Л. О. Тарасевича). Від 1920 директор Державного інституту народної охорони здоров'я ім. Л. Пастера.

У щоденнику і листуванні Вернадського є згадки про його спілкування з Тарасевичем.

[9 – с. 14, 15, 91; 19 – с. 69; 25 – с. 219, 224]

ТАРАСЕНКО Василь Юхимович (07/19.03.1859 – 25.07.1926) – геолог, мінералог. Закінчив *Київський університет* (1884), був залишений для підготовки до професорського звання. Від 1888 хранитель мінералогічного кабінету,

приват-доцент по кафедрі мінералогії Київського університету (від 1896). Від 1903 професор Юр'ївського університету, після евакуації якого професор Воронезького університету (від 1918), де очолював кафедру мінералогії до 1926 і був деканом фізико-математичного факультету, заснував мінералогічний кабінет.

Вернадський листувався із Тарасенком у 1900–1903. Написав на його прохання відгук для конкурсу на кафедру Юр'ївського університету. Є згадки у листуванні з колегами.

[47 – с. 334–341; 48 – с. 444–447; 49 – с. 346]

ТИМОФЄЄВ Костянтин Іванович (30.04/12.05.1877 – ?) – геолог, хімік-аналітик, геохімік. Учень *П. Я. Армашевського*. Працював асистентом у геологічному кабінеті Київського політехнічного інституту у проф. *О. В. Нечасва*, пізніше викладачем. Член Українського геологічного комітету, зокрема, комісії з досліджень будівельних матеріалів. У 1920-ті професор геології та мінералогії Київського сільськогосподарського інституту.

Вернадський міг бути знайомий із Тимофєєвим, який писав до академіка та ім'я якого часто згадується у листуванні з *Л. Л. Івановим*.

[47 – с. 342; 48 – за покаж.]

ТИМОШЕНКО Володимир Прокопович (12/24.04.1885 – 15.08.1965) – економіст, фахівець із сільського господарства. Закінчив Політехнічний інститут у Петербурзі (1911). Працював в Управлінні державних залізниць, Міністерстві земельних справ. Наприкінці 1917 переїхав в Україну. Був радником у Міністерстві торгівлі. У січні 1919 обраний керуючим справами Інституту економічної кон'юнктури при *Українській академії наук*. У 1919 економічний радник дипломатичної місії УНР на мирну конференцію у Парижі, представник Дніпросоюзу і ОЦУКС у Парижі. В еміграції перебував спершу у Відні, від 1922 у Празі. Професор Українського вільного університету та Української господарської академії. Як стипендіат Фонду Рокфеллера поїхав у 1926 на студії до США (докторант з економічних наук у Корнельському університеті). Викладав економічні науки в Мічиганському університеті (1928–1934). Науковий радник Департаменту сільського господарства у Вашингтоні (1934–1936). Професор Стенфордського університету (1936–1950). Дійсний член НТШ й УВАН. Брат академіка УАН *Ст. П. Тимошенка*.

Вернадський був знайомий із Тимошенком, якого згадував у щоденнику.

[11 – с. 121; 43 – с. 268]

ТИМОШЕНКО Сергій Прокопович (23.01/04.02.1881 – 06.07.1950) – архітектор, політичний діяч. Закінчив Петербурзький інститут цивільних інженерів (1906). Член Української студентської громади. Член Київського товариства «Просвіта» (1908–1909), його голова (1909). Інженер дирекції

Південно-Західної залізниці у Києві. Старший інженер, заступник головного інженера на Північно-Донецькій залізниці у Харкові (1909–1919). У 1917 член Української Центральної Ради. 1917–1918 – голова Національної Ради Харківщини, Харківський губернський комісар УНР, губернський староста. Переїхав до Києва (1919), де працював старшим інженером залізниць. Був одним з організаторів Українського архітектурного інституту. У 1919–1921 міністр шляхів УНР. В еміграції у Польщі та Чехословаччині. Працював у Львові (1921–1924), потім викладав в Українській господарській академії в Подєбрадах (1924–1930), Студії пластичного мистецтва у Празі, професор. Від 1930 працював у Луцькій міській раді. Депутат польського сейму (1935–1939), член сенату (1938–1939). Від 1944 жив у Німеччині, з 1946 у США. Брат академіка УАН *Ст. П. Тимошенка*.

Вернадський міг бути знайомий із Тимошенком, якого згадував у щоденнику.

[7 – с. 167]

ТИМОШЕНКО Степан Прокопович (10/22.12.1878 – 29.05.1972) – учений у галузі теорії пружності, опору металів і будівельної механіки. Академік УАН (1918). Член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові (1923). Закінчив Петербурзький інститут інженерів шляхів сполучення (1901), працював викладачем. Професор Київського політехнічного інституту (1906–1911; 1917–1920), Київського електротехнічного інституту та Інституту інженерів шляхів сполучення у Петербурзі (1912–1917). Один із фундаторів *Української академії наук*, організаторів її *Фізично-математичного відділу*, запропонував створити низку кафедр прикладного природознавства при УАН. Директор Інституту технічної механіки УАН (1918–1920). У 1920 емігрував до Югославії. Професор Загребського політехнічного інституту. У 1922 переїхав до США. Професор кафедри механіки Мічиганського університету (1927–1936), Стенфордського університету (від 1936). З 1964 у ФРН. Член академій наук: СРСР (1928), Польської (1935), Французької (1939), Американської (1940), Італійської (1948), член Лондонського королівського товариства (1944) та багатьох інших.

Однодумець і близький товариш Вернадського, який співпрацював і листувався з ним, згадував у щоденнику.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 43 – за покаж.; 47 – с. 343–360; 52 – с. 80–85; 54 – с. 113–115]

ТИМЧАСОВИЙ КОМІТЕТ ДЛЯ ЗАСНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ / УКРАЇНИ (ВСЕНАРОДНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ). Питання про створення Національної бібліотеки, «тісно пов'язаної з Академією наук», перед головою щойно утвореної *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* Вернадським порушив у листі від 7 липня 1918 міністр народної освіти та мистецтв Української

Держави *М. П. Василенко*. А вже 9 липня у промові на першому засіданні Комісії Вернадський серед наукових установ, які мають бути першочергово утворені при УАН, назвав Національну бібліотеку. На засіданні Комісії 31 липня 1918 було виголошено листа М. П. Василенка про прискорення створення Комісії для «здійснення пропозиції про Національну бібліотеку». Одночасно Комісія протягом серпня розглядала серед інших невідкладні питання щодо придбання бібліотек окремих учених (*В. М. Білозерського, Ф. К. Вовка, Б. Д. Грінченка, О. О. Потебні*), надходження обов'язкових примірників друкованих видань тощо.

Перше організаційне засідання Комітету (з 6 вересня – Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки Української Держави (ТК) відбулося 23 серпня 1918 під головуванням Вернадського. До складу ТК спочатку увійшли *С. О. Єфремов, Г. П. Житецький, В. О. Кордт, А. Ю. Кримський, Є. Ю. Перфецький*, пізніше, у 1919, додалися *Д. І. Багалій, В. Ю. Данилевич, Є. О. Ківліцький, А. З. Носов*.

Інструкцію ТК було затверджено М. П. Василенком 5 жовтня 1918. Статут НБУ затверджено *Спільним зібранням УАН* 21 грудня 1918.

Вернадський мав безпосередній стосунок до підготовки звернення ТК до громадськості, у якому викладено побудовані на кращому міжнародному досвіді принципи формування Національної бібліотеки, що мала б стати центром наукового і духовного життя України, – різноманітність і повнота книжкового фонду, що мав відображати знання із різних галузей науки та культури усіх країн світу; збирання творів національного друку, стародруків, рукописної, музичної, картографічної спадщини про Україну й український народ на українській та інших мовах (відділ «Ucrainica»), незважаючи на вид, час, місце написання і спрямування літератури; позавідомчий і позапартійний статус установи, що має бути осередком розумової культури, «дорогим однаково всьому населенню України»; загальнодоступність – відкритість для всіх і кожного, безкоштовність і легкий доступ до інформації.

Одним із завдань ТК Вернадський вважав «організацію спільного каталогу київських учених бібліотек».

До 9 липня 1919 під головуванням Вернадського було проведено 76 засідань ТК, на яких розглянуто численні питання розроблення статуту НБУ, пошуку і придбання бібліотечних і рукописних зібрань та окремих видань, забезпечення діяльності бібліотеки фінансами, обладнанням, приміщеннями і кадрами, організації обліку й каталогізації матеріалів тощо.

Усі питання розвитку Бібліотеки розглядалися у 1918–1919 на ТК колегіально. Вернадський висловлював власну позицію в обговоренні питань кадрів, організації каталогізації, приміщення, збирацької діяльності, утворення спеціалізованих фондів історико-культурного спрямування. Зокрема, у лютому 1919 Вернадський, переглядаючи фонди Києво-Печерської лаври, був стурбований долею цього цінного зібрання, звернув увагу не лише на стародруки, а й на цінну

колекцію гравюр і рукописів, які доцільно було б передати до НБУ. Голова ТК також пропонував терміново вжити заходи з придбання для НБУ книгозбірень деяких установ, скасованих радянською владою. У березні 1919 Вернадський на засіданні ТК доповідав про обговорення з *Б. Дінабургом* справи опису єврейських книжок і складання картотеки *Desiderata* на єврейські книжки, що мали б поповнити бібліотечний фонд.

ТК діяв до березня 1923, після чого його повноваження перейшли до керівництва бібліотеки.

Утворена в серпні 1918 НБУ діє сьогодні як *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України*.

[7 – с. 97, 122, 129, 132, 133, 177; 43 – с. 193, 197, 202, 261, 371–492, 578, 623–636; 49 – с. 111–116; 97 – с. 9–50; 126 – с. 92–105]

ТИМЧЕНКО Євген Костянтинович (27.10/08.11.1866 – 22.05.1948) – мовознавець-україніст, перекладач. Закінчив *Київський університет* (1910). Викладав російську мову в середніх навчальних закладах Києва і на Вищих жіночих курсах. У 1914–1915 приват-доцент Варшавського університету. Потім викладав у Донському університеті, створеному на базі евакуйованого до Ростова-на-Дону Варшавського. У 1917 у Ростові-на-Дону організував товариство «Просвіта», від якого 1918 був делегований до Української Центральної Ради. Як представник *Українського наукового товариства* брав участь у роботі *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* (1918). Від 1918 професор кафедри українознавства *Київського державного українського університету*. У січні 1919 обраний директором *Комісії для складання історичного словника української мови УАН*. У 1920 професор *Кам'янець-Подільського державного українського університету*. Повернувся до Києва, де знов очолив Комісію для складання історичного словника української мови, був її директором. Водночас у 1921–1932 професор Київського ІНО. У 1925–1928 член Комісії для впорядкування українського правопису при Наркомосі УСРР. У 1930–1933 співробітник Інституту української наукової мови / Інституту мовознавства ВУАН. Звільнений з роботи за звинуваченням «у контрреволюційній діяльності», перебував на пенсії. У серпні 1938 заарештований та звинувачений в участі в «антирадянській українській націоналістичній терористичній організації». Засуджений у 1940 до 5 років заслання у Красноярському краї РРФСР. У 1944 за викликом АН УРСР повернувся до Києва, працював старшим науковим співробітником Інституту мовознавства АН УРСР.

Вернадський співпрацював із Тимченком у Комісії з заснування УАН, згадував у щоденнику.

[8 – с. 26; 10 – с. 85; 11 – с. 387–388; 43 – за покаж.]

ТИХВИНСЬКИЙ Михайло Михайлович (06/18.08.1868 – 26.08.1921) – інженер, хімік. Закінчив Петербурзький технологічний інститут (1893), в якому потім працював і викладав. Стажувався також у Женевському університеті та у Цюріху. З 1900 екстраординарний, а з 1906 ординарний професор Київського політехнічного інституту. У 1911 залишив роботу в інституті на знак протесту проти посилення свавілля і поліцейських порядків, що насаджувалися міністром народної освіти Л. А. Кассо. Від 1912 головний хімік «Товариства братів Нобель» у Петербурзі. винайшов спосіб добування нафти зі свердловин за допомогою стиснутого газу (1914). Від 1917 професор Технологічного і Гірничого інститутів. Після Жовтневого перевороту 1917 керуючий лабораторіями відділу Головного нафтового комітету ВРНГ. У липні 1921 заарештований ПетрогубЧК і через місяць розстріляний у «справі Таганцева».

Вернадський був особисто знайомий із Тихвинським ще з часів його професорства у Києві та створення Академічного союзу. Називав Тихвинського кращим вітчизняним фахівцем із хімії нафти, планував співпрацювати щодо *живої речовини*. Зустрічався влітку 1921 у Петрограді. Є згадки у щоденнику, листуванні.

[1 – оп. 3, спр. 1158, арк. 13 зв.; 11 – с. 102–103; 20 – с. 26; 45 – с. 315; 48 – с. 46]

ТИХОНОВИЧ (Тиханович) Микола Миколайович (08/20.01.1872 – 17.06.1952) – геолог-нафтовик. Закінчив Харківський університет (1896). Два роки стажувався у Московському університеті у В. І. Вернадського, працював у мінералогічному кабінеті. Служив у Міністерстві землеробства і державного майна (1902–1904). Від 1904 працював у Геологічному комітеті. На початку 1920-х очолював Центральне управління промислових розвідок. Керував роботами геологічних і розвідувальних партій Московської гірничої академії на Кавказі (1923–1925). З 1923 помічник директора, завідувач відділу прикладної геології та розвідок, від 1926 завідувач обліково-економічного відділу Геолкому. У листопаді 1928 був заарештований за звинуваченням «у належності до контрреволюційної та шпигунської організації в Геологічному комітеті». Засуджений до вищої міри покарання (1929). Розстріл замінено на 10 років виправно-трудових таборів. Після звільнення у 1939 повернувся до Москви. Працював у Московській філії ВНДГРІ. У 1943–1952 професор Московського нафтового інституту.

Вернадський згадував свого учня у щоденнику, листувався з ним, зустрічався, допомагав.

[1 – оп. 3, спр. 1635; 9 – с. 82, 89; 11 – с. 68, 362; 12 – с. 193; 24 – с. 29, 121; 49 – с. 380–386 та за показ.]

Вернадський згадував ще з харківського дитинства і діда М. М. Тихоновича Полікарпа Васильовича Тихоновича (1813–1888) – педагога, літературознавця-

латиніста і перекладача. Професор грецької та римської філології Харківського університету з 1862, інспектор класів Харківського інституту шляхетних дівчат, директор *Харківської першої чоловічої класичної гімназії* (1868–1888).

[1 – оп. 2, спр. 30, арк. 120–122 зв.]

У листуванні та щоденниках є згадки і про дядька М. М. Тихоновича – директора 2-ї Харківської гімназії Володимира Полікарповича Тихоновича (? – 1900);

[1 – оп. 2, спр. 30, арк. 120–122 зв.; 49 – с. 444]

а також сестру геолога Маргариту Миколаївну Тихонович (?–1919?) – хімікиню, дружину швейцарського мінералога Луї Дюпарка (1866–1932).

[9 – с. 82, 89; 12 – с. 193]

ТОВАРИСТВО ДОСЛІДНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ, ПИСЬМЕНСТВА ТА МОВИ В ЛЕНІНГРАДІ. Наукове товариство, культурно-просвітницька і науково-дослідна громадська установа, утворена у грудні 1921 як Товариство прихильників української історії, писемності та мови у Петрограді. Серед завдань – дослідження української історії, мови і літератури та поширення в Росії знань з україніки. У 1923 перейменоване на Товариство дослідників української історії, писемності та мови в Петрограді, з 1924 в Ленінграді. У 1933 дістало назву Українське наукове товариство в Ленінграді, у тому ж році припинило існування. Функціонувало як комісія, а у 1928–1929 – як філія ВУАН. У 1921–1930/31 товариство очолював академік *В. М. Перетц*, потім етнограф і мистецтвознавець Б. Г. Крижановський, а також учений секретар Інституту слав'янознавства АН СРСР В. М. Корабльов. Ще у грудні 1921 В. М. Перетц повідомляв *А. Ю. Кримського*, що серед членів щойно утвореного у Петрограді Товариства прихильників української історії, письменства та мови був акад. Вернадський. Втім докладних відомостей про його участь у роботі товариства бракує.

[54 – с. 293; 126 – с. 110]

ТОВКАЧ Костянтин Іванович (1882, за ін. відом. 1883 – 1937?) – релігійний, громадський і політичний діяч, правник. Закінчив Полтавську духовну семінарію, юридичний факультет Харківського університету. Товариш *С. В. Петлюри* по семінарії. До 1905 був священником. У 1917 член Полтавської губернської земської управи, голова Полтавської міської думи. Суддя Генерального суду (1918–1919). У 1919 був заарештований у Полтаві денікінською владою, невдовзі відпущений за сприяння *Г. Є. Старицького*. У 1920-ті член Полтавської колегії адвокатів. Від 1921 активний діяч відродження Української автокефальної православної церкви. У 1929 заарештований, у 1930 засуджений у справі

«СВУ» до 5 років позбавлення волі. Термін відбував у Ярославському політизоляторі, де й загинув. За іншими відомостями, після звільнення працював поштарем радгоспу біля Севастополя. У липні 1937 заарештований і за рішенням «трійки НКВС» розстріляний 27 листопада 1937.

Вернадський кілька разів згадував Товкача у щоденнику (1918–1919), можливо, знав особисто.

[7 – с. 80, 81, 166, 169]

ТОКМАКОВА Варвара Іванівна (уродж. Теплова; 1850, за ін. відом. 1849 – 1936) – меценатка, земська діячка. Дружина від 1867 підприємця і мецената І. Ф. Токмакова (1838–1908). У 1870-х сім'я оселилася в Криму (маєток Олеїз між Місхором і Корейзом). Були сусідами графині *С. В. Паніної*. На кошти Токмакових побудована і передана земству Корейзька лікарня. У Корейзі побудували школу на 50 місць, Народний дім, в якому працювали драматичний і музичний гуртки, хор, бібліотека з читальним залом. У маєтку Токмакових збиралися письменники, композитори, художники, лікарі. Після Жовтневого перевороту 1917 садиба Токмакових тривалий час була будинком відпочинку працівників мистецтв. Коли будинок в Олеїзі реквізували на початку 1930-х, В. І. Токмакова переїхала до Москви і мешкала у дочок – Марії та Галини. Ще одна дочка Олена була одружена з філософом, священником *С. М. Булгаковим*.

Вернадський був особисто знайомий із Токмаковою, згадував у кримському щоденнику.

[8 – с. 57, 59]

ТОЛЧИНСЬКИЙ Лев Олександрович (1875 – ?) – перекладач, за фахом лікар. Народився на Полтавщині. Там же й закінчив земську фельдшерську школу. Від 1890-х служив у Криму: у Морській бібліотеці Севастополя, у контрольній палаті, Таврійській земській управі у Сімферополі. Займався перекладами, розповсюдженням у Криму українських книжок, зокрема творів Т. Г. Шевченка.

Вернадський міг бути знайомий із Толчинським, якого згадував у кримському щоденнику влітку 1920 як бухгалтера Дніпросоюзу та українського діяча.

[8 – с. 94]

ТРЕБИНСЬКА (Требінська) Марія Миколаївна (уродж. Євреїнова; 1864 – 1934) – лікарка, літераторка, громадська діячка, меценатка. Вдова брата *М. В. Лучицької*, дружини історика проф. *І. В. Лучицького*. Засновниця відомого у Києві філософсько-літературного салону. Багато років була найближчим другом *М. П. Василенка*. Якийсь час разом із проф. Д. П. Рuzським була офіційним видавцем щоденної газети «Киевские отклики», що виходила у 1903–1907.

Вернадський був знайомий з Требинською через М. П. Василенка, згадував її у щоденнику. У листуванні з Вернадським Василенко згадував також сина Требинської лікаря Дмитра Миколайовича Требинського (1887–1933, за ін. відом. 1934).

[11 – с. 47; 45 – с. 273]

Академік міг познайомитися і з дочкою М. М. Требинської, лікаркою і літературознавицею Оленою (Лесею) Миколаївною Требинською (1885–1967).

ТРЕТЬЯКОВ Сергій Федорович (03/15.09.1872 – 27.05.1918) – вчений-агроном. Навчався у Московському університеті. Працював у лабораторії Ботанічного саду Московського університету. Закінчив Новоолександрійський інститут сільського господарства і лісівництва. Від 1899 працював на посаді хіміка і помічника директора, а з січня 1905 директором Полтавського дослідного поля / *Полтавської сільськогосподарської дослідної станції* (від 1910), завідував також відділом рільництва. За ініціативи Третьякова Полтавська дослідна станція розпочала з 1911 видавати власні наукові праці. Член Полтавського товариства сільського господарства. Під час Першої світової війни працював у відділі заготівель для армії по Катеринославській губернії. Наприкінці 1917 повернувся до Полтави.

Вернадський був особисто знайомий із Третьяковим, якого згадує у *щоденнику* (квітень 1918) після зустрічі під час відвідин Полтавської дослідної станції.

[7 – с. 70]

ТРЕТЯК Михайло Іванович – знайомий Вернадських із с. *Шишаки*. Учасник Першої світової війни.

У родинному листуванні згадується як «кум» *Н. Є. Вернадської*. Наглядав за дачею Вернадських на *Бутовій горі*. Дочка Третьяка – Наталя Михайлівна, хрещена дружини академіка, переказувала спогади матері про життя на Бутовій горі.

[49 – с. 725, 727; 80 – с. 22]

ТРОЦИНА Володимир Костянтинович (04/16.05.1882 – ?) – правник. Син правознавця і приятеля *Т. Г. Шевченка* Костянтина Єлисейовича Троцини (1827–1914). Закінчив Училище правознавства у Петербурзі (1904). Деякий час працював у Міністерстві юстиції. Від 1914 мировий суддя у Петрограді.

Вернадський, очевидно, познайомився з Троциною у Петрограді в 1914, коли той писав до академіка у справі збирання пожертв від столичних українців на відкриття лазарету для поранених земляків.

[49 – с. 387]

ТРУБА Іван Михайлович (09/21.09.1878 – 27.08.1950) – інженер-технолог, письменник, перекладач, громадський і політичний діяч. Від 1898 навчався у Петербурзькому технологічному інституті. За участь у студентських протестах у 1902 був засуджений і засланий на три роки до Сибіру. Здобув вищу освіту лише у 1907 екстерном. Працював викладачем математики, фізики, креслення у приватних школах, гімназіях, училищах у Катеринославі. Водночас від 1908 був інженером-технологом локомотивного відділу в Управлінні Катеринославської залізниці. Активний діяч «Просвіти». Від 1917 обстоював необхідність українізації освіти на Катеринославщині. Обраний до губернської земської управи. Від серпня 1917 губернський комісар народної освіти УЦР. Засновник видавництва підручників і книжок для українських початкових народних шкіл «Стежка додому» (Катеринослав – Відень, 1918–1922). Один з організаторів товариства «Українська культура». З 1919 відійшов від політичної діяльності. Емігрував до Відня. У 1924 переїхав до Чехословаччини. Викладав в Українській господарській академії у Подебрадах. Склав перший рідномовний підручник із «Опору матеріалів». Від 1929 працював інженером-конструктором на Пільзенському заводі «Шкода».

Вернадський згадує документ від Труби у справі про організацію українських університетів.

[7 – с. 115]

ТРУБЕЦЬКИЙ Євген Миколайович (23.09/05.10.1863 – 05.02.1920) – філософ, юрист, публіцист, громадський і релігійний діяч. Закінчив Московський університет (1885). Приват-доцент у Демидівському юридичному ліцеї в Ярославлі. Після захисту магістерської дисертації з 1893 у *Київському університеті* приват-доцент, професор (від 1897) по кафедрі енциклопедичного права та історії філософського права юридичного факультету. Від 1906 професор Московського університету. Депутат I Державної думи, член Державної ради (1907–1908; 1916–1917). У 1911 залишив Московський університет разом із кількома колегами на знак протесту проти політики міністра Л. А. Кассо. Товариш (заступник) голови Всеросійського Помісного собору (1917–1918). Через загрозу арешту у вересні 1918 з фальшивим паспортом на ім'я українського громадянина прибув до Києва, далі переїхав до Криму, потім до Новочеркаська, а восени 1919 до Ростова-на-Дону. У кінці грудня 1919 виїхав до Новоросійська, де зустрівся з Вернадським. Помер від висипного тифу.

Вернадський був добре знайомий із Трубецьким, багато років спілкувався, згадував у щоденнику, листувався, зокрема, в 1904–1905 у справах реформування університетської системи, утворення Академічного союзу.

[8 – с. 126; 30 – с. 205, 207; 47 – с. 361–372]

ТУГАН-БАРАНОВСЬКИЙ Михайло Іванович (08/20.01.1865 – 08.01.1919) – економіст, соціолог і громадсько-політичний діяч. Академік УАН (1918). За участь у студентських заворушеннях у Петербурзі (1886) був заарештований і потім виключений із Петербурзького університету, висланий до батьків на Харківщину. Закінчив екстерном фізико-математичний у 1888 та юридично-економічний у 1890 факультети Харківського університету. У 1895–1899 викладав у Петербурзькому університеті. Висланий «за неблагонадійність» на Полтавщину (1901), де як земський гласний долучився до українського культурного руху. У 1905–1914 приват-доцент Петербурзького / Петроградського університету, також професор Політехнічного і Комерційного інститутів (від 1913). Повернувся в Україну у 1917. Обіймав посаду генерального секретаря фінансів у Генеральному секретаріаті УЦР. З ініціативи Туган-Барановського було створено демографічний і кооперативний інститути. Очолював Українське товариство економістів, Центральний кооперативний український комітет. Був деканом юридичного факультету Українського державного університету. Один із фундаторів *Української академії наук*. Очолював *Соціально-економічний відділ* та Інститут економічної кон'юнктури (1918). У січні 1919 був призначений радником Української дипломатичної місії у Франції, однак дорогою до Парижу помер від серцевої хвороби. Похований в Одесі.

Вернадський був особисто знайомий із Туган-Барановським, очевидно, ще з Петербурга. Співпрацював з ним у Києві у *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН*, згадував у щоденнику.

[7 – с. 121, 129; 11 – с. 121; 43 – за покаж.]

Вернадський, очевидно, був знайомий і з другою дружиною економіста Ольгою Федорівною Туган-Барановською (уродж. Русинова; 1865–1941). В архіві першого президента УАН збереглися два її листи з Праги від 1927.

[1 – оп. 3, спр. 1657]

ТУТКОВСЬКИЙ Павло Аполлонович (17.02/01.03.1858 – 03.06.1930) – геолог, палеонтолог, фізико-географ. Академік УАН (1918). Закінчив *Київський університет* (1882), працював у ньому консерватором мінералогічного і геологічного кабінетів, а також асистентом. Протягом 1884–1902 за дорученням Київського товариства природодослідників провадив геологічні дослідження у Волинській, Гродненській, Катеринославській, Київській, Мінській, Подільській, Таврійській і Херсонській губерніях. У 1896–1904 викладав природознавство, географію і фізику у школах Києва. Інспектор народних училищ Луцького повіту Волинської губернії (1904–1909), директор народних училищ Волинської губернії (1909–1913). Один з організаторів у Житомирі Волинського центрального музею. Від 1913 приват-доцент, а з 1914 професор Київського університету. Один із засновників *Української академії наук* та один із перших її

академіків. Голова *Фізично-математичного відділу УАН / ВУАН* (1919–1930). У 1918–1921 голова природничої секції *Українського наукового товариства в Києві*. Організував та очолив у 1924 науково-дослідну кафедру геології ВУАН (від 1926 Український науково-дослідний геологічний інститут) і 1927 – Геологічний музей УСРР. У 1921–1926 очолював *Комісію для вивчення природних багатств України* при ВУАН. Академік АН Білоруської РСР (1929).

Вернадський багато років був знайомий, а від 1880-х співпрацював із Тутковським, зокрема, пізніше у справі організації академічної української науки. Втім вони мали різні погляди на АН в Україні. Є згадки у *щоденнику* Вернадського, опубліковано їхнє листування.

[7 – за покаж.; 43 – за покаж.; 44 – с. 274–275; 47 – с. 373–388; 29 – с. 159–161; 52 – с. 31–32; 54 – с. 92–93]

УГОРСЬКА РУСЬ – одна з застарілих назв Карпатської Русі, Карпатської Рутенії, Карпатської України, Підкарпатської Русі, Угорської України, Закарпаття – історико-географічної області, де з давніх часів компактно проживали слов'яни. У різні часи входила до сфери впливу Київської Русі, перебувала у межах кордонів Угорщини, Австрії, Австро-Угорщини, Чехословаччини. Історія й доля Угорської Русі, угрорусів (угроросів, русинів) цікавила Вернадського з юнацтва, він укладав бібліографію, формулював свій погляд, збирав спогади, аналізував стан, історичний розвиток, культурні й духовні зв'язки слов'янського народу цього регіону. На початку 1880-х (не пізніше як 1885) під впливом звернення русинів до російської громадськості з проханням дозволити їм переселитися на територію Російської імперії писав навіть нарис «Угорська Русь від 1848 р.». Втім з невідомих причин рукопис так і не було завершено. Цю розвідку було надруковано вперше лише у 1996 в журналі «Карпатська Україна».

Вернадський ідентифікував угрорусів з українцями (малоросами). Описуючи їх боротьбу проти мадяризації, він зазначав, що «без коштів, без інтелігенції у реальному значенні цього слова, без підтримки паростків малоруського племені, до якого належать угроруси, – галичан та українців, без здатності діяти громадським шляхом угрорусам загрожує загибель».

Вернадський наслідував інтерес свого батька *І. В. Вернадського*, який збирав історичні матеріали, випишував закарпатську газету «Свет», львівське «Слово» тощо. Серед численних виписок В. І. Вернадського щодо угрорусів є також його критичний аналіз статті «Пословицы и поговорки Угорской Руси» із «Записок императорского Русского географического общества по отделению этнографии» (1869, т. 1), матеріалів П. П. Чубинського з «Трудов этнографическо-статистической экспедиции в западнорусский край» (1872–1879).

Ще в 1906 Вернадський, відзначаючи міжнародне значення українського питання, підкреслював, що створення українських політичних партій у Росії, визнання прав «малоросійської мови» і «неминуче пов'язане з цим зростання національної самосвідомості в українському народі», «абсолютно змінюють положення русинів Галичини і Буковини». А пробудження української народної самосвідомості і політичні інтереси українського народу також «кровно пов'язані... з долями Угорської Русі...».

За порадою академіка його син *Г. В. Вернадський* надрукував у 1915 статтю «Угорська Русь та її відродження в середині XIX ст.» (ориг. назва: Угорская Русь и ее возрождение в середине XIX в., «Голос минувшего», № 3). В. І. Вернадський згадував, як обговорював долю Угорської Русі, захист русинської культури від асиміляції з *М. П. Драгомановим* і *М. С. Грушевським*. У 1918 бесідував у Києві з дослідником історії Закарпаття та Підкарпаття *Є. Ю. Перфецьким*. А в грудні 1919 академік мав намір опублікувати і подав до ростовської газети «Донская речь» публіцистичну статтю «Доля Угорської Русі», коли прочитав у пресі повідомлення щодо утворення автономії Карпатської Русі в незалежній Чехословаччині. Втім стаття не була надрукована, а доля рукопису невідома.

У 1922, коли Вернадський був у Парижі, а дочка Ніна (*Н. В. Вернадська-Толь*) у Празі, академік умовляв її поїхати для ознайомлення до Угорської Русі. З сином Георгієм він обговорював (листовно) долю Угорської Русі у Чехословаччині.

[1 – оп. 4, спр. 214, арк. 3–11; 7 – с. 97, 135, 190–192; 8 – с. 81; 9 – с. 114, 176; 27 – с. 101; 44 – с. 187–204, 326–327; 45 – с. 263; 49 – с. 273, 672, 673, 676, 701, 795–796; 96; 109; 110]

«УКРАЇНО, ТИ РІДНА МОЯ СТОРОНА...» (ориг. назва: «Украина, родная моя сторона» – юнацький вірш Володимира Вернадського, датований 18 жовтня 1880. Вперше опублікований у монографії К. М. Ситника, О. М. Апанович, С. М. Стойка «В. И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине» (Київ, 1984) за автографом, що зберігається в АРАН. Ворогів України у цьому вірші автор алегорично порівнює із кондорами. При цьому кінцівка вірша дисонує не характерним для юнацтва визнанням «покірності долі».

*Украина, родная моя сторона,
Века уже ты погибашь...
Но борешься, бьешься, бедняжка, одна,
И в этой борьбе изнываешь.
В минуту гибели крайней твоей
Детей твоих дух пробуждался,
Старались свободу найти от цепей
И ум их тобой восхищался.
Но дела вести до конца не могли,*

*И вновь начинались раздоры...
 Врагам твоим снова они помогли,
 И вновь появлялись кондоры.
 Кондоры-враги, разрывали тебя;
 И дети врагами являлись,
 Немногие, верно до гроба любя,
 Течению волн покорялись.
 Но в этих немногих вся сила твоя –
 Они втихомолку старались,
 И в годину бедствий, родная моя,
 Враги твои вновь изгонялись ...
 Опять начинались раздоры, борьба.
 Враги твои снова являлись.
 Такая, родная, твоя уж судьба –
 Судьбе мы всегда покорялись.*

У листуванні з нареченою і дружиною *Н. Є. Вернадською* Вернадський зазначав, що «любив вірші», читав твори поетів, поезію учених і філософів. Утім відомостей про інші поетичні твори Вернадського бракує.

[1 – оп. 1, спр. 338, арк. 236; 30 – с. 21; 90 – с. 32–33; 126 – с. 20]

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК У КИЄВІ (УАН). Вища державна самоврядна наукова інституція України. Утворена наприкінці 1918 за безпосередньої участі Вернадського, який став першим президентом УАН. У 1918–1921 – Українська академія наук (УАН); 1921–1935 – Всеукраїнська академія наук (ВУАН); з квітня 1935 по березень 1936 – УАН; з березня 1936 по січень 1937 – Академія наук УСРР (АН УСРР); з січня 1937 по серпень 1991 – Академія наук УРСР (АН УРСР); 1991–1993 – Академія наук України (АН України); від березня 1994 – Національна академія наук України (НАН України). Українська наукова інтелігенція випестувала ідею створити власну Академію наук на базі львівського *Наукового товариства імені Шевченка*, а згодом і *Українського наукового товариства в Києві (УНТ)*. Але вирішити справу вдалося лише уряду Української Держави гетьмана *П. П. Скоропадського*. У травні 1918 міністр освіти *М. П. Василенко* запросив до роботи над створенням УАН Вернадського. *М. С. Грушевський*, з яким зустрівся Вернадський, відхилив пропозицію співпрацювати в умовах гетьманського режиму. Крім того, на думку Грушевського, УАН мала постати на засадах УНТ і створюватися, перш за все, українськими силами, а Вернадський обстоював загальнонауковий, а також прикладний пріоритет Академії поряд із національними завданнями.

Вернадський у червні 1918 очолив *Комісію для вироблення законопроекту про заснування УАН у Києві*. Було підготовлено Статут, визначено основні завдання і напрями діяльності *УАН*, зокрема і трьох її відділів, що й зазначено у пояснювальній записці до законопроекту (фактичним автором якої був Вернад-

ський). Рада Міністрів прийняла «Закон Української Держави про заснування Української Академії Наук в м. Києві», який 14 листопада 1918 затвердив гетьман П. Скоропадський і призначив своїм наказом 12 перших академіків УАН.

Академія утворювалась у складі трьох відділів: *Історично-філологічного* (1-й відділ), *Фізично-математичного* (2-й відділ) і *Соціальних наук* (3-й відділ); її структурними одиницями стали постійні комісії й інститути (намічались 15 інститутів, 14 постійних комісій, 6 музеїв, 2 кабінети, 2 лабораторії, ботанічний та акліматизаційний сади, астрономічна обсерваторія, біологічна станція, друкарня й національна бібліотека). Статут наголошував на загальноукраїнському характері УАН. Дійсними членами могли на однакових умовах бути громадяни України та українські вчені Галичини, Буковини й Угорської України, у дійсні члени могли бути обрані й іноземні вчені. Загалом понад 60 наукових напрямів мали розробляти 72 дійсні члени. Першими академіками були призначені: по 1-му відділу – *Д. І. Багалій* (спеціальність – історія України), *А. Ю. Кримський* (арабо-іранська філологія), *М. І. Петров* (українське письменство), *С. Й. Смаль-Стоцький* (українська мова); по 2-му відділу – *В. І. Вернадський* (мінералогія), *С. П. Тимошенко* (прикладна механіка), *М. Ф. Кащенко* (акліматизація), *П. А. Тутковський* (геологія); по 3-му відділу – *М. І. Туган-Барановський* (теоретична економія), *Ф. В. Тарановський* (порівняльна історія права), *В. А. Косинський* (сільське господарство), *О. І. Левицький* (звичаєве право в Україні).

На першому *Спільному зібранні* академіків 27 листопада Вернадського було обрано головою-президентом УАН (затверджений гетьманським наказом 30 листопада 1918), а неодмінним секретарем – *А. Ю. Кримського*.

Після приходу до влади Директорії було скасовано чинність закону про заснування УАН. *М. С. Грушевський* намагався «перезаснувати» Академію, але цю ініціативу не підтримала влада. Втім до статуту УАН (за законом УНР від 3 січня 1919) було включено новели: про обов'язкове знання української мови для службовців УАН; про те, що друк наукових праць іноземною мовою не повинен перевищувати чверть накладу українською мовою; про присягу на вірність УНР дійсних членів під час їх обрання. Більшовицька влада в лютому 1919 у Києві підтримала існування Академії, видала наказ про матеріальне забезпечення і створення умов для її розвитку. Від кінця серпня 1919 за влади Добровольчої армії, яка фактично скасувала Академію, Вернадський намагався домогтися збереження УАН та інших утворених українських наукових інституцій, у вересні і листопаді 1919 з групою академіків двічі виїздив до ставки *А. І. Денікіна* у Ростові-на-Дону, намагався схилити командування збройних сил Півдня Росії до розуміння необхідності розвитку та збереження української культури, її національних організацій, особливо наукових. Це дало можливість уникнути руйнації академії. Із відновленням радянської влади в Києві в грудні 1919 УАН було повернуто статус державної установи, відновилися регулярні засідання Спільного зібрання, правління та відділів УАН. Втім напередодні

повернення до влади більшовиків, наприкінці листопада 1919, Вернадський залишив Київ, фактично усунувшись від керівництва УАН, і потрапив до Криму, де згодом очолив *Таврійський університет*. Проте намагався не втрачати зв'язків з Академією і перебуваючи в Криму (увесь цей час Вернадський вважався президентом УАН, а виконання обов'язків президента 1 грудня 1919 було покладено на академіка О. І. Левицького), а також після формальної відмови від поста президента і повернення до Петрограда навесні 1921.

Діяльність Вернадського щодо створення і розгортання роботи УАН, зв'язки з Академією, членом якої він залишався до кінця життя, висвітлюють численні офіційні документи, *щоденники* ученого, його *листування*.

[1 – оп. 1, спр. 218; 7 – с. 83 і далі; 15 – с. 127, 154–155; 43 – с. 191–370, 543–567, 613–622; 44 – с. 228–229; 54 – с. 145–188; 90; 121; 122; 126]

УКРАЇНСЬКА АНТАРКТИЧНА СТАНЦІЯ «АКАДЕМІК ВЕРНАДСЬКИЙ».

Розташована на о. Галіндез архіпелагу Аргентинські острови, координати 65°14'44"S і 64°15'28"W. До 1996 це була британська станція «Фарадей». 6 лютого 1996 над станцією було піднято український прапор і присвоєно нове ім'я «Академік Вернадський». Відтоді Національний антарктичний науковий центр щороку відправляє на станцію наукові експедиції. На о. Галіндез українські вчені ведуть дослідження, обумовлені Меморандумом про передачу станції «Фарадей» Україні. Зокрема, тривають неперервні, започатковані британцями ще в 1947 метеоспостереження. Науково-дослідне обладнання станції дозволяє здійснювати на сучасному рівні комплексний моніторинг параметрів навколишнього середовища в Антарктиці на всіх рівнях геосфер – від тектоносфери до геокосмосу. Полярники проводять дослідження з біології та адаптації організму людини до умов Антарктики. На станції під час зміни експедицій може працювати до 24 осіб, а штат зимівників зазвичай становить 12 осіб. У 2021 Україна купила британське океанографічне судно-криголам «Джеймс Кларк Росс», на борту якого одночасно може перебувати до 50 спеціалістів, щоб поліпшити логістичне забезпечення антарктичної станції «Академік Вернадський». Цей криголам дістав назву «Ноосфера», і 28 січня 2022 вийшов у перший рейс в Антарктику.

У 1964 ім'ям Вернадського названий гірський хребет у східній частині Антарктиди довжиною понад 400 км і висотою 1600 м.

УКРАЇНСЬКА МОВА І УАН. Вернадський підкреслював свою любов до української мови, яку називав рідною, утім за життя використовував її досить рідко, майже не писав нею (листи, що іноді писав українською до деяких осіб чи установ за часів перебування в Києві і Криму 1918–1921, просив поправити дочку Ніну (*Н. В. Вернадська-Толль*), яка тоді захопилася українством). Перший президент УАН згадував про своє негативне враження у 13 років від Ем-

ського указу імператора Олександра II (1876), який практично повністю забороняв видання і ввезення на територію імперії книг українською мовою. Вернадський мав більш проукраїнську позицію у лавах кадетської партії Росії щодо національно-культурної автономії, а також ролі, прав і свобод мови.

У 1918–1919 у Полтаві і Києві Вернадський залишався прихильником культурного паралелізму в національному питанні, однак на умовах вільного розвитку та всебічної державної підтримки української мови і культури.

Починаючи роботу з утворення УАН, у травні 1918 підкреслював, що мова друкування має бути українською, втім «з правом Академії самій вирішувати щодо мови друкування». На початку 1919 Вернадський зголосився, що мовою діловодства в УАН має бути українська, проте не погоджувався з вимогою Директорії УНР, внесеною до статуту УАН, щодо обмеження друкування академічних праць російською – зменшення кількості примірників російською та іншими мовами, крім п'яти обумовлених в декреті Директорії. Вернадський наголошував, що у статуті УАН 1918 було закріплено обов'язковість «друкувати все українською мовою, але в той же самий час всякий автор міг вимагати друкувати одночасно його роботи будь-якою іншою мовою...». Пункт цей залишився у статуті, але практичного значення не мав, підкреслював Вернадський, оскільки «ряд видань Академії друкувався і зданий до друку російською мовою в тій же самій кількості примірників, як і текст, що друкується українською». Від травня 1919 за ініціативи президента УАН питання про мову академічних видань у кожному спірному випадку можна було вирішувати на *Спільному зібранні*. Вернадський і в 1921 залишався на позиції критики запроваджених Директорією у січні 1919 мовних вимог, висловлювався за відновлення попередньої статутної норми – «друкувати українською і тією мовою, якою забажає автор». «Мою думку Ви знаєте – друкувати тією мовою, якою вважатиме за потрібне Академія за згодою автора», – наголошував Вернадський у листі до *М. П. Василенка*.

Статут УАН 1918 / 1919 діяв фактично до 1928. Хоча деякі організаційні положення статуту було змінено радянською владою у 1921, проте УАН їх ігнорувала. Усі наступні статuti Академії норми щодо мови друкування праць не мали.

[7 – с. 71, 72, 85, 165, 175; 30 – с. 20–21, 23; 43 – с. 259–260, 266–268, 297, 312, 317, 321, 324, 339, 350, 579–581; 44 – с. 229, 356–358; 46 – с. 314]

УКРАЇНСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО В КИЄВІ (УНТ). Було засновано за ініціативи *М. С. Грушевського* (статут було затверджено міською владою наприкінці 1906, перше загальне засідання Товариства відбулося 21.04/04.05.1907). УНТ стало першим на території Російської імперії осередком української науки. У 1908 були сформовані секції й комісії УНТ, зокрема, історична, філологічна і природничо-медична, а також статистико-економічна комісія при історичній

секції. У 1910 відокремлено медичну секцію, в 1912 організовано етнографічну секцію, а у квітні 1918 створено численну природничу секцію. У 1918–1920 виникли нові секції: правнича, мистецтв, технічна, геологічна, ботанічна, математична, фізична, хімічна, геофізична, зоологічна, географії та антропології, археології, агрономічна. Видавало «Записки Українського наукового товариства в Києві», часопис «Україна», наукові збірники секцій. У 1921 УНТ було приєднано до УАН і його секції стали секціями відповідних відділів ВУАН.

У листах до сина, а також у *спогадах* (1943) Вернадський називав себе членом УНТ, при цьому у спогадах зазначав, що став членом товариства «з самого його заснування» (проте у вернадськознавчій літературі називають також 1914 початком його членства в УНТ). Утім академік не брав активної участі у діяльності УНТ, не друкував своїх праць у виданнях товариства.

У 1918 Вернадський розходився із позицією значної кількості членів УНТ і насамперед його голови М. С. Грушевського, які бачили товариство фундаментом національної Академії наук. І хоча члени УНТ брали участь в організації *Української академії наук у Києві* в умовах стрімкої реалізації проекту Василенка – Вернадського (офіційно представниками від товариства в *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* були Г. Г. Павлуцький, Є. К. Тимченко і П. А. Тутковський; а фактично до складу Комісії увійшло багато інших членів УНТ – Б. О. Кістяківський, А. Ю. Кримський, Ст. П. Тимошенко, В. Л. Модзалевський, сам Вернадський; записки до Комісії з приводу організації академічних установ подали В. М. Перетц, О. Г. Алешо; Вернадський запрошував до співпраці і М. С. Грушевського; семеро членів УНТ увійшли до першого складу академіків УАН), проте розходження щодо «української складової» Академії ще багато років мало негативний наслідок і привело до фракціонування у роботі науковців.

Спроби УНТ після падіння гетьманської влади провести повну реорганізацію вже створеної Української академії наук викликали протест Вернадського.

У 1921 перший президент УАН, вже залишивши посаду, цікавився процесами реорганізації УАН, а своє ставлення щодо приєднання УНТ до Академії висловив у листуванні з Василенком і Кримським. У листі до Кримського з Петрограда у квітні 1921 Вернадський також зазначив: «У Сімферополі ми почали було складати філію Українського наукового товариства, де я був обраний головою, – але вона розпалась, бо усі роз'їхались».

Характерно, що Установчі збори – перше засідання *Спільного зібрання академіків* 27 листопада 1918, на якому Вернадського було обрано головою-президентом УАН, відбулися у приміщенні УНТ у Києві по вул. Велика Підвальна, буд. № 36 (зараз Ярославів вал, буд. № 36). На фасаді, що зберігся, встановлено меморіальну дошку: «У цьому будинку 27 листопада 1918 відбулося перше Спільне зібрання Української Академії наук».

[7 – с. 96, 99, 114; 43 – с. 556; 600–601, 641–642; 44 – с. 164; 45 – с. 277, 289, 294–295, 301, 343, 512; 46 – с. 297, 328, 544; 49 – с. 90, 859; 113 – с. 76–84]

«УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ І РОСІЙСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО» (ориг. назва: Украинский вопрос и русское общество) – публіцистична стаття, яку Вернадський написав у чорновому варіанті, ймовірно, у 1916–1917. Очевидно, задум цієї статті виник у вченого в 1916, коли він працював над запискою / статтею щодо «польського питання» (незавершена, чорнові матеріали опубліковані у 2011), в якій також з'являються роздуми про «українське питання». У листі до дружини у квітні 1916 Вернадський писав із Криму, що *Любоцинські*, які разом відпочивали на дачі *П. О. Бакуніна* у «Гірській ущелині» в Лівадії та познайомилися з текстом з польської теми, «дуже радять написати про українське питання». «На це питання простіше. У ньому ми швидше маємо справу з непродуманістю і невіглаством російського суспільства, ніж з серйозною трудностю рішень у даний момент. Труднощі з'являться пізніше, але тоді й обставини будуть інші», – резюмував академік.

У 1917–1919 Вернадський, намагаючись «звести до ладу думки про українське питання», осмислюючи реалії, наочно міг відчутти у Полтаві, Києві, Харкові «складність» та «гостроту» українського питання. У вирі подій, політичної і збройної боротьби, державного самовизначення України, Вернадський залишився на позиціях збереження російсько-української єдності, опори на людей, для яких «дорога і Україна і Росія, і російська і українська культури». «Для мене російська культура при насильницькому – як увесь час було – придушненні українських пошуків і устремлінь буде культурою хворою, адже рана українсько-російських відносин буде за цих умов відкрита. Ставлення до української культури з кондачка, насмішки над мовою й та ін. – прояви тієї дикості російської, які привели до більшовизму, оскільки російська інтелігенція абсолютно не зрозуміла поточних змін і умов політичного життя держави. Те ж, мабуть, і в українському питанні», – писав Вернадський у жовтні 1922 у листі до дочки (*Н. В. Вернадська-Толль*) із Парижу.

Стаття ж «Украинский вопрос и русское общество» так і залишалася у версії 1916–1917 (машинопис) і уперше була опублікована в українському перекладі «Українське питання і російська громадськість» В. С. Брюховецьким у 1988 у часописі «Вітчизна» (№ 6). Мовою оригіналу надрукована у 1990.

[1 – оп. 1, спр. 220б; 7 – с. 98, 173; 25 – с. 202, 207–209; 44 – с. 209–217; 218–226, 343–344, 350–352; 45 – с. 289; 49 – с. 675; 139 – с. 393–394]

УКРАЇНСЬКІ УСТАНОВЧІ ЗБОРИ. Законодавчий представницький орган, вибори до якого були ініційовані Українською Центральною Радою на основі загального, рівного, безпосереднього і таємного голосування, з дотриманням принципу пропорційного представництва. III Універсал УЦР призначав день виборів на 27 грудня 1917, а день скликання – 9 січня 1918. Утім вибори відбулися лише в 7-ми виборчих округах із 13-ти, зокрема через агресію більшовицької Росії проти УНР. Із передбачуваних 301 мандата було визнано дійсним

обрання лише 172 депутатів. Через припинення діяльності УЦР Установчі збори так і не були скликані.

Вернадський не лише підтримував вибори, а й не виключав свого балотування від конституційно-демократичної партії, проте залишаючись прихильником автономістично-федералістичних засад політичного майбутнього України. У листі до *М. П. Василенка* від 8 грудня 1917 з Полтави академік зазначав: «Я надаю дуже великого значення Українським Установчим Зборам. Тут ми обговорювали питання про конституційно-демократичну програму для них. Я пишу зараз програму-статтю, пов'язану з народною освітою. Висунемо широку автономію Полтавщини. Треба було б обласний з'їзд і обласну конституційно-демократичну газету в Києві. Якщо вважаєте за потрібне виставити мою кандидатуру до Установчих Зборів України – згоден. Я вважаю себе «постійним представником України» – Миргородського повіту Полтавської губернії, Шишаки».

[45 – с. 253–254]

УЛЯНИЦЬКИЙ Володимир Валеріанович (21.03/02.04.1874 – 09.05.1923) – київський адвокат. У 1915 входив до Південно-Західного комітету Всеросійського союзу міст. У липні 1918 як юрисконсульт Міністерства народної освіти Української Держави брав участь у засіданні *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України*, яку очолював В. І. Вернадський. Емігрував до Югославії, потім до Польщі. Восени 1921 був висланий разом із групою політичних соратників з Польщі під тиском радянського уряду. Жив поблизу Праги.

Вернадський був особисто знайомий з Уляницьким, якого згадував у щоденнику як учасника делегатського з'їзду кадетської партії у травні 1918 у Києві.

[7 – с. 83; 43 – с. 507]

УСАНОВИЧ Михайло Ілліч (04/16.06.1894 – 15.06.1981) – фізико-хімік. Вперше у світі сформулював сучасну теорію кислот і основ. Закінчив *Київський університет* (1917). Працював у керованій В. І. Вернадським хімічній лабораторії у Києві (1918–1919). Секретар науково-технічної ради у Волинському губернському раднаргоспі (1920–1923). Технічний керівник хіміко-фармацевтичного заводу і співробітник Київського політехнічного інституту. Науковий співробітник Науково-дослідної кафедри хімії (1924–1929). Професор Томського (1930–1934), Середньоазіатського (1935–1944; Ташкент) університетів. Завідувач кафедри Казахського університету в Алма-Аті (1944–1981). Заслужений діяч науки УзРСР (1944). Академік АН Казахської РСР (1962).

Вернадський був одним з учителів Усановича, згадував його у щоденнику, спогадах, листувався з ним.

[7 – с. 177; 43 – с. 558; 49 – с. 388–396, 548; 63 – за покаж.; 126 – с. 73]

УСАТИЙ Семен Миколайович (1875–1944) – інженер-фізик, механік та електротехнік. Закінчив Петербурзький електротехнічний інститут (1895). Працював у *Катеринославському вищому гірничому училищі* (1900–1902), у якому створив електротехнічну лабораторію й організував курси фізики та термодинаміки. Від 1905 завідувач кафедри електричних машин Петербурзького політехнічного інституту. Наприкінці 1917 переїхав до Києва. Професор Київського політехнічного інституту. Водночас працював у *Комісії для вивчення природних багатств України* УАН, яку очолював В. І. Вернадський (1919). Наприкінці 1919 перебував у Криму, працював на Севастопольській біологічній станції. У 1920–1923 завідувач кабінету фізики у *Таврійському / Кримському університеті*, від 1922 професор. Працював в Азербайджанському університеті і Бакинському політехнічному інституті (1923–1925). Потім професор Ленінградського політехнічного інституту. У 1930 повернувся до Баку, де працював до 1939, коли знову переїхав до Ленінграда, очолив кафедру електричних машин Військово-морської академії. Заслужений діяч науки і техніки АзРСР (1936).

Вернадський був особисто знайомий з Усатим, співпрацював, згадував у щоденнику, листувався.

[8 – с. 11; 47 – с. 389–391]

УСПЕНСЬКИЙ Федір Іванович (07/19.02.1845 – 10.09.1928) – історик-візантолог, славіст, археолог. Закінчив Петербурзький університет (1871). Працював у Новоросійському університеті в Одесі: приват-доцент (від 1874), професор на кафедрі всесвітньої історії (1879–1894). Від 1890 голова Історико-філологічного товариства Новоросійського університету і візантинознавчої секції, редактор його друкованого органу. Один з ініціаторів створення у Стамбулі Російського археологічного інституту, у 1895–1914 його директор, редактор усіх 16 випусків «Известий», що видав інститут за роки свого існування. На початку Першої світової війни повернувся до Петрограда. Перебував в Україні в 1918 у справах спадщини Російського археологічного інституту. Працював з УАН / ВУАН (1918–1927), зокрема, щодо дослідження спадщини Костянтина Багрянородного, організації Русько-візантійської комісії ВУАН (1925). Також викладав у Петроградському / Ленінградському університеті (1922–1927). Академік Петербурзької АН (1900), член Болгарської АН (1928).

Вернадський знав Успенського ще від початку 1890-х, зокрема у справі допомоги постраждалим від голоду селянам. Багато років товаришував із ним. Родина Успенських була сусідами Вернадських у «Будинку академіків» (Василівський острів, 7 лінія, буд. № 2) у Петрограді / Ленінграді. Дружина візантолога Успенська Надія Ерастівна (уродж. Ващенко; 1862–1942) була також історикинею. У 1930-х працювала у Російській академії історії матеріальної культури. Після смерті чоловіка опрацьовувала та вивчала його наукову

спадщину. У 1892 вона в Одесі займалася організацією збирання коштів для постраждалих від голоду 1891–1892 у Тамбовській губернії (серед ініціаторів був В. І. Вернадський).

[43 – с. 260, 599; 49 – с. 209]

УШИНСЬКИЙ Микола Григорович (15/27.03.1863 – 06.05.1934) – мікробіолог, патофізіолог. Друг В. І. Вернадського зі студентських років. Член «Приютинського братства». Закінчив Петербурзький університет (1885) і Петербурзьку військово-медичну академію (1888). Приват-доцент Петербурзької військово-медичної академії по кафедрі судової медицини (1894–1895). Екстраординарний, від 1899 ординарний професор Варшавського університету. Професор кафедри загальної патології Новоросійського університету в Одесі (1907–1908). Професор Петербурзького психоневрологічного інституту. Від 1919 професор *Таврійського / Кримського університету*. Наприкінці 1921 переїхав до Баку. Від 1922 керував мікробіологічною лабораторією у Баку. Професор Азербайджанського / Бакинського університету до 1931, потім професор Медичного інституту.

Вернадський згадував Ушинського у щоденнику, листуванні.

[7 – с. 161, 164; 8 – с. 75; 45 – с. 455; 46 – с. 28, 31; 62 – с. 98]

ФАН-ДЕР-ФЛІТ Олександр Петрович (29.10/10.11.1870 – 01.09.1941) – інженер і вчений у галузі прикладної механіки. Закінчив Петербурзький університет (1895). Викладав у Військово-топографічному училищі та Інституті інженерів шляхів сполучення. Від 1902 у Політехнічному інституті у Петербурзі, від 1909 ординарний професор кафедри теорії корабля. Водночас від 1908 професор по кафедрі прикладної механіки і директор Лісового інституту (1911–1916). Член Ради при міністрі землеробства (від 1915). Член Технічного комітету Управління Військово-повітряного флоту від 1916, керував будівництвом найбільшого в Росії авіаційного центру «Авіамістечко» під Херсоном. Переїхав до Херсона (1917). Брав участь у створенні в 1918 Херсонського політехнічного інституту, викладав у ньому. У 1920 нелегально емігрував. Мешкав у Празі. Доцент, професор аеродинаміки і кораблебудування у Чеському вищому технічному училищі (1934–1939).

Вернадський був, очевидно, знайомий із Фан-Дер-Флітом, який влітку 1918 брав участь у засіданні *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України*.

[43 – с. 540]

ФЕЛЬДМАН Георгій Костянтинович (08/21.04.1901 – ?) – інженер-геолог. Учень *Й. Й. Танатара*. Після закінчення Дніпропетровського гірничого інституту працював лаборантом при кабінеті прикладної геології. Пізніше викладав також у Дніпропетровському університеті.

В архіві Вернадського збереглася листівка тоді ще студента Фельдмана від 1926 із Катеринослава. Є згадки у листуванні.

[1 – оп. 3, спр. 1701, арк. 1–1 зв.; 48 – с. 439; 49 – с. 164, 172]

ФЕОФЛАКТОВ Костянтин Матвійович (20.10/01.11.1818 – 21.01/03.02.1901) – геолог-мінералог, засновник київської школи геологів і петрографів. Закінчив Головний педагогічний інститут у Петербурзі (1841). Стажувався в університетах Європи. З 1845 працював у *Київському університеті*: ад'юнкт кафедри мінералогії та геології (від 1845), екстраординарний (від 1852), ординарний (1853), заслужений професор кафедри мінералогії та геології (від 1871), ректор (1880–1881), декан фізико-математичного факультету університету (1877–1880; 1884–1887).

Вернадський познайомився із Феофілактовим під час міжнародного Геологічного конгресу в Лондоні (1888), коли вирішував для себе, у якому з університетів продовжувати науково-викладацьку діяльність. Згадував у щоденнику, листуванні.

[10 – с. 144; 21 – с. 181, 187, 189; 48 – с. 64]

ФЕРСМАН Олександр Євгенович (27.10/08.11.1883 – 20.05.1945) – геохімік, мінералог. Один із основоположників геохімії. Учень і друг В. І. Вернадського понад сорок років. Навчався у Новоросійському університеті в Одесі. Закінчив Московський університет (1907). Перші кроки у мінералогії здійснив у Криму, біля Сімферополя, у лабораторії свого дядька *О. Е. Кесслера*. Під керівництвом В. І. Вернадського опублікував свою першу наукову працю, присвячену мінералам Криму (1905). Працював у Мінералогічному музеї у Парижі і Гейдельберзькому університеті у Німеччині (1907–1909). З 1909 асистент при Мінералогічному музеї, а з 1912 професор Московського університету. Від 1912 старший зберігач Геологічного і мінералогічного музею РАН (призначений на посаду за пропозицією В. І. Вернадського), директор цього музею у 1917–1945 (з 1956 Мінералогічний музей ім. О. Є. Ферсмана АН СРСР). Член КЕПС від 1915. Директор Радієвого інституту (1922–1926), Інституту кристалографії, мінералогії та геохімії, Інституту геологічних наук (1942–1945) АН СРСР. Академік РАН (1919). Академік-секретар Відділення математичних і природознавчих наук АН СРСР (1927–1929). Наприкінці життя готував книжку про свого вчителя, вже після смерті В. І. Вернадського, яку не встиг завершити.

Вернадський активно листувався з Ферсманом, зокрема, писав йому з України, згадував у щоденнику, листах. Навесні 1919 Ферсман відвідав Київ, де Вернадський очолював УАН.

[7 – за покаж.; 8 – за покаж.; 20; 43 – с. 315, 550, 561; 47 – с. 392–457; 49 – с. 397–402]

ФЕРХМІН Альберт Романович (07/19.01.1858 – 04/17.05.1905) – ґрунтознавець. Учень *В. В. Докучаєва*. Учасник Нижньоновгородської і Полтавської експедицій. Закінчив Петербурзький університет (1882). Працював у Департаменті землеробства Міністерства державного майна. Брав участь в укладанні нової ґрунтової карти Європейської Росії. Підготував, зокрема, «Матеріали к оцелке земель Полтавской губернии. Кобелякский уезд» (1891).

Вернадський був асистентом Ферхміна під час ґрунтово-геологічних досліджень у Нижньоновгородському повіті влітку 1884, а потім вони разом брали участь в експедиції у Полтавській губернії (Вернадський у 1890–1891 досліджував Кременчуцький повіт).

[19 – с. 41; 21 – с. 102, 229; 112 – с. 54]

ФЕЩЕНКО-ЧОПІВСЬКИЙ (Чоповський) Іван Адріанович (20.01/01.02.1884 – 02.09.1952) – учений-металург, державний, громадський і політичний діяч. Закінчив хімічний факультет Київського політехнічного інституту (1908). Займався викладацькою роботою, був асистентом, пізніше приват-доцентом КПІ. Член київської «Просвіти», *Українського наукового товариства* і *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові. Від 1917 член Української Центральної Ради, директор департаменту промисловості Генерального секретарства торгу і промисловості УЦР (від червня 1917). Міністр торгу і промисловості УНР (із 31 січня 1918). Радник Дніпровського союзу споживчих товариств за часів Української Держави. У 1919 заступник міністра народного господарства, згодом міністр і заступник прем'єр-міністра УНР, дипломатичний радник і торговий аташе української місії в Румунії. У січні–серпні 1921 голова Ради УНР у Тарнові. Від 1921 у Польщі. Професор Гірничої академії у Кракові з 1922, керував дослідними центрами на металургійних заводах, викладав на курсах Українського технічного товариства у Львові. Член польської Академії технічних наук (1933). Під час німецької окупації Польщі очолював Український допоміжний комітет. У березні 1945 заарештований радянськими спецслужбами, перевезений до Києва. Засуджений до 15-ти років ув'язнення. Загинув у спецтаборі політ'язнів Абезь (тепер Республіка Комі).

Вернадський згадував Фещенко-Чопівського у листуванні, щоденнику як людину, що знав.

[7 – с. 132; 11 – с. 121; 15 – с. 25, 27–28; 47 – с. 404; 62 – с. 23, 24]

ФІЗИЧНО-МАТЕМАТИЧНИЙ (ДРУГИЙ) ВІДДІЛ УАН / ВУАН. Один із трьох відділів у структурі створеної за активної участі Вернадського *Української академії наук у Києві*.

Уже на другому засіданні *Комісії з вироблення законопроекту про заснування УАН* під головуванням Вернадського 12 липня 1918 було визначено, що одним із трьох відділів Академії має бути Фізично-математичний (із розрядом

прикладного природознавства). За рішенням Комісії підкомісією з організації цього відділу очолив Вернадський. На засіданні Комісії 4 вересня він доповів, що підкомісія пропонує внести до статуту Академії перелік таких наукових установ відділу: *Астрономічна обсерваторія, Хімічна лабораторія, Фізичний інститут, Геодезичний інститут, Геологічний комітет, Музей антропології, Ботанічний сад, Інститут прикладної хімії, Акліматизаційний сад, Інститут експериментальної медицини, Аналітична лабораторія, Інститут дослідної ботаніки, Інститут дослідної зоології, Інститут технічної механіки, Музей мінералогічний із лабораторією, Музей геологічний і палеонтологічний, Музей зоологічний, Музей ботанічний, Фізико-географічний інститут, Біологічна станція Азовського моря*. При цьому, виходячи з реальної ситуації, підкомісія запропонувала в першу чергу створити Фізичний інститут, *Геодезичний інститут, Інститут технічної механіки, Акліматизаційний і Ботанічний сади*.

За ініціативи Вернадського було підготовлено фахівцями і надруковано у «Збірнику праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії Наук у Києві» кілька пояснювальних записок щодо розгортання роботи за окремими напрямами.

Вернадського було призначено дійсним членом УАН саме по Другому відділу – Фізично-математичному. Вернадський, обраний головою-президентом УАН, був академіком по кафедрі мінералогії, організував роботу з цього наукового напрямку, брав участь у засіданнях Другого відділу УАН, який очолював академік *М. Ф. Кащенко*. За участю відділу було засновано *Комісію для вивчення природних багатств України*, яку очолив Вернадський. Він також обстоював у *Спільному зібранні* справедливий розподіл приміщень для Фізично-математичного відділу УАН і його інституцій. Вернадський брав участь у засіданнях комісій, утворених відділом для організації Фізичного інституту УАН, організації досліджень донецького кам'яного вугілля тощо.

Другому відділу, за часів активної праці в УАН Вернадського, вдалося видати лише «Протоколи засідань Фізично-математичного відділу Української Академії Наук у Києві: 1918 р.» та статтю *Б. Л. Лічкова* «Про заходи для розвитку природознавства на Україні». У «Протоколах засідань Фізично-математичного відділу...» було, зокрема, надруковано складені Вернадським *записку щодо організації хімічного вивчення організмів відповідно до вимог геохімії і записку про співпрацю УАН з Українським геологічним комітетом*, а також виступ академіка з приводу вшанування пам'яті загиблого учня *В. М. Наумовича*.

[43 – с. 201–202, 215, 217, 224–225, 230, 232–233, 237–238, 253, 348; 54 – с. 154–158, 188–189, 191, 202–206, 230–234; 66 – с. 7–11; 67]

ФІЛППОВ Олександр Миколайович (1855 – 1935) – лікар-педіатр. Закінчив Московський університет (1878). Ординатор клініки дитячих хвороб Московського університету (1878–1882), пізніше приват-доцент. Під час Першої

світової війни лікар початкових навчальних і благодійних закладів. Співробітник кафедри дитячих хвороб медичного факультету *Таврійського університету*, професор (1918–1920). Повернувся до Москви у 1921 та працював у справах охорони материнства і дитинства. Професор медичного факультету Московського університету (1923–1929).

Вернадський був знайомий із Філіпповим, якого згадував у щоденнику серед професорів Таврійського університету.

[8 – с. 27, 122]

ФЛОРИНСЬКИЙ Тимофій Дмитрович (28.10/09.11.1854 – 02.05.1919) – історик-славист, археограф, візантолог, філолог, видавець. Закінчив Петербурзький університет у 1876, був залишений для підготовки до професорського звання. Лектор на Вищих жіночих курсах у Петербурзі (1880–1882). Від 1882 працював у *Київському університеті*: приват-доцент, екстраординарний (1884), ординарний (1888) професор, декан історико-філологічного факультету (1890–1905), заслужений професор (1907). Від 1909 виконував обов'язки головуючого у Київському тимчасовому комітеті у справах друку і Київського цензора з іноземної цензури. Член-кореспондент Петербурзької АН (1898). Дійсний член Сербської королівської академії та Югославської академії наук і мистецтв у Загребі. Заарештований більшовиками «у порядку червоного терору». Розстріляний.

Вернадський міг бути знайомий із Флоринським, ім'я якого згадується у листуванні. Справу придбання бібліотеки професора розглядав також *Тимчасовий комітет для заснування Національної бібліотеки України*. Син слависта Михайло Тимофійович Флоринський (1894–1981) – відомий російський історик в еміграції, професор Колумбійського університету у США. З ним спілкувався і листувався у США Г. В. Вернадський.

[43 – с. 459, 462; 45 – с. 261; 48 – с. 111]

ФЛОРОВ Микола Петрович (19/31.12.1886 – 01.01.1948) – агроном, ґрунтознавець. Закінчив Юр'ївський університет (1904). Викладав у середніх навчальних закладах Риги, Кишинева, Петрограда, Києва (від 1910). Лаборант зоологічної лабораторії Київського політехнічного інституту (1912). У *Київському університеті*: асистент кафедри агрохімії (від 1914), приват-доцент кафедри географії (від 1918). Від 1914 завідувач ґрунтових досліджень Київської губернської управи. Завідувач бюро, а згодом секції ґрунтознавства *Сільськогосподарського вченого (наукового) комітету України* (наприкінці 1918). Від 1919 член *Комісії для вивчення природних багатств України* УАН. Член *Українського наукового товариства*, Київського агрономічного товариства. Переїхав до Одеси (1920). Очолив кафедру ґрунтознавства Новоросійського університету. На початку 1921 емігрував до Румунії. Працював у Національному

інституті геології в Кишиневі, директором Музею історії природознавства (1922–1931). Від 1924 доцент відділу агрономії Ясського університету, а від 1933 професор кафедри агрономії у Кишиневі.

Вернадський, очевидно, був знайомий із Флоровим, ім'я якого згадується у листуванні, зокрема, по роботі в СГВКУ та УАН.

[45 – с. 673; 49 – с. 198; 63 – с. 72]

ФОМІН Олександр Васильович (02/14.05.1867 – 16.10.1935) – ботанік, флорист, педагог. Академік ВУАН (1921). Член Президії ВУАН (1934–1935). Закінчив медичний факультет Московського університету (1893). Викладав у різних приватних навчальних закладах Москви, у жіночій гімназії в Юр'іві. Від 1896 асистент кафедри ботаніки Юр'ївського університету. Працював в Ботанічному саду Тифлісу (1902–1914). Під час Першої світової війни приїхав в Україну, де обіймав посади професора морфології та систематики рослин і директора Ботанічного саду *Київського університету* (1914–1927). Брав участь в організації *Української академії наук* як член *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* (1918). У 1919 голова Комісії для вивчення флори України, член *Комісії для вивчення природних багатств України*, якою керував В. І. Вернадський. Працював з ним над живою речовиною на *Старосільській (Дніпровській) біологічній станції*. За ініціативи О. В. Фоміна було засновано (1919) Комісію з вивчення спорових рослин, Ботанічний кабінет-музей і Гербарій УАН (згодом перетворені на Інституту ботаніки). Від 1921 керівник науково-дослідної кафедри ботаніки при Ботанічному саду, у 1931–1935 директор Інституту ботаніки ВУАН. Очолював Українське ботанічне товариство (1925–1935).

Вернадський співпрацював від 1918 із Фоміним, зустрічався у Києві наприкінці 1920-х. Згадував у щоденнику, листувався.

[7 – с. 125, 133, 134, 172; 8 – с. 91; 47 – с. 458–474; 52 – с. 50–56, 77–79; 54 – с. 102–105]

Вернадський, очевидно, був також особисто знайомий із дружиною Фоміна ботанікинею **Ольгою Густавівною Радде-Фоміною** (08/20.04.1876 – 11.09.1963), про яку є згадки у щоденнику і листуванні. Вона онука зоолога, фундатора Зоологічного музею у Петербурзі, академіка Ф. Ф. Брандта і дочка природодослідника та етнографа, член-кореспондента Петербурзької АН Г. І. Радде. Працювала у Ботанічному саду (1919), Ботанічному музеї і Гербарії УАН (1921), а пізніше науковою співробітницею Ботанічного саду ім. акад. О. В. Фоміна та Інституту ботаніки ВУАН, від 1936 у бібліотеці інституту. В окупованому Києві – наукова співробітниця, учений секретар Крайового Інституту сільськогосподарської ботаніки. Виїхала до Німеччини у Фюссен, де мешкала родина її старшої сестри.

[8 – с. 91; 17 – с. 7–8; 46 – с. 461, 468, 478; 47 – с. 461; 49 – с. 682, 958, 959, 961]

ФОРТУНАТО Лев Михайлович (28.10/09.11.1861 – 12.07.1934) – інженер-металург, педагог. Закінчив Єлисаветградське земське реальне училище. Від 1887 навчався в Академії мистецтв у Петербурзі, перейшов до Петербурзького гірничого інституту, після закінчення якого (1895) здобув звання гірничого інженера. Працював на металургійних заводах. Від 1904 викладав у *Катеринославському вищому гірничому училищі* (від 1912 гірничий інститут), професор металургії з 1918. Завідувач кафедри металургії сталі Дніпропетровського металургійного інституту (1930–1934). Працював також у науково-технічному відділі Катеринославської економічної ради. Член президії Українського металургійного товариства. Голова Катеринославського музичного товариства. Очолював музичний комітет підвідділу мистецтв Наркомосвіти у Катеринославі (1919–1921). За ініціативи Фортунато у місті створено музичне училище (технікум), у якому він викладав історію музики.

Вернадський був знайомий із Фортунато, лист якого до академіка опубліковано. Є згадки у листуванні з колегами.

[48 – с. 419; 49 – с. 403]

ФРАНК Михайло Людвигович (29.11/11.12.1878 – 09.09.1942) – математик, педагог. У 1898–1899 навчався у Петербурзькому університеті, виключений за участь у студентських заворушеннях. Закінчив Мюнхенський політехнічний інститут (Баварська технічна школа, 1904), екстерном Юр'ївський університет (1913). З 1904 викладав у технікумах Нижнього Новгороду і Петербурга, від 1914 у Петербурзькому політехнічному інституті. У Криму з 1918 працював інженером. Від 1919 асистент, пізніше приват-доцент *Таврійського / Кримського університету*. Від 1927 професор Кримського державного педагогічного інституту, у 1927–1929 заступник директора з навчальної роботи. Професор Ленінградського політехнічного інституту (1931–1941). У Математичному інституті АН СРСР 1941–1942. Брат філософа С. Л. Франка (1877–1950), батько Нобелівського лауреата фізика І. М. Франка (1908–1990).

Вернадський, очевидно, був знайомий із Франком, якого згадував у щоденнику серед професорів Таврійського університету.

[8 – с. 27, 122]

ФРАНКО Іван Якович (27.08.1856 – 28.05.1916) – український письменник-класик, публіцист, видавець, учений-гуманітарій, громадський і політичний діяч. Дійсний член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові (1899). Почесний доктор Харківського університету (1906). Член багатьох наукових товариств слов'янських народів. Навчався на філософському факультеті Львівського університету (1875–1879). Закінчив Чернівецький університет у 1891. За громадсько-політичну діяльність, яку було кваліфіковано як «соціалістичну

пропаганду», чотири рази був ув'язнений австрійською владою (1877; 1880; 1889; 1892). У 1890 став одним із засновників і першим головою до 1898 Русько-української радикальної партії (РУРП) – першої української політичної партії. У 1890-ті редактор друкованих органів РУРП – газет «Народ», «Хлібороб», «Громадський голос». У 1899 Франко вийшов зі складу РУРП і приєднався до Української національно-демократичної партії. Разом із *М. І. Павликом* видавав часопис «Громадський друг» та альманахи «Дзвін» і «Молот» (усі 1878), двотижневик «Народ» (1890–1895). Спільно з дружиною видавав у 1894–1897 часопис «Жите і слово», в якому публікував системну критику соціалізму К. Маркса і Ф. Енгельса. Видавав також «Літературно-наукову бібліотеку» (1888–1897). Працював у НТШ та Українсько-руській видавничій спілці. У 1907 російські академіки *О. О. Шахматов* і *Ф. Є. Корш* висунули кандидатуру *І. Я. Франка* в ординарні академіки Петербурзької АН, проте царський уряд заборонив його обрання.

Ще у 1894 *М. П. Драгоманов* рекомендував *В. І. Вернадському* *І. Я. Франка* та *М. І. Павлика* як своїх добрих «галицьких приятелів», втім немає відомостей особистого знайомства чи листовного спілкування Вернадського із Франком, як, наприклад, із Павликом. Ім'я Франка також згадується у листуванні Вернадського з його кореспондентами.

[46 – с. 99, 102, 118, 308; 47 – с. 62, 657]

ФРАНКФУРТ Соломон Львович (Шоломон (Шлім) Меїрович) (1866 – 18.11.1954) – учений-аграрій. Один з організаторів сільськогосподарської дослідної справи у Росії та Україні (1901–1920). Агрономічну освіту здобув у Цюрихському університеті. Працював асистентом у Цюрихській політехніці. До 1900 приват-доцент у Петербурзькому університеті. Від 1901 мешкав у Києві. Очолював агрохімічну (насінневу) лабораторію Південноросійського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості. Старший фахівець Департаменту землеробства (1901–1917), очолював мережу дослідних полів Всеросійського товариства цукрозаводчиків. Один із засновників Київського агрономічного товариства (1909), Київського обласного союзу хіміків (1917), член правління Союзу промисловості, торгівлі, фінансів і сільського господарства (1918). Товариш (заступник) міністра земельних справ Української Держави (1918). На пропозицію *В. І. Вернадського* *С. Л. Франкфурт* брав участь у створенні *Української академії наук*. Голова *Сільськогосподарського вченого (наукового) комітету України* (1919–1920). Завідувач селекційно-насінневого відділу Головкуку (1920). Наприкінці 1920-х емігрував спочатку до Польщі, а потім у Німеччину. Працював у насінневій фірмі «Раббетге і Гізеке». Від 1924 директор Товариства ремісничої праці у Лондоні. У 1940 емігрував до США. Від 1947 очолював Всесвітній союз Товариства ремісничої праці.

Вернадський співпрацював з Франкфуртом, листувався, згадував у щоденнику, спогадах. За підтримки Франкфурта на базі лабораторії цукрових заводів Вернадський та його учні провадили біогеохімічні дослідження у Києві у 1918–1919.

[7 – за покаж.; 9 – с. 68; 43 – за покаж.; 49 – с. 625]

ФРЕНКЕЛЬ Яків Ілліч (29.01/10.02.1894 – 23.01.1952) – фізик-теоретик. Закінчив Петроградський університет у 1916, був залишений для підготовки до професорського звання. Переїхав із родиною до Криму. Брав участь у створенні Таврійського філіалу Київського університету, потім *Таврійського університету* у Сімферополі: асистент, приват-доцент, професор (1918–1921). У серпні 1919 був заарештований на деякий час денікінцями. За влади більшовиків восени 1920 залучений до керівництва Кримнаросвіти. Очолив відділ професійно-технічної освіти, фактично керував реорганізацією Таврійського університету. Від 1921 і до кінця життя працював у Петроградському / Ленінградському фізико-технічному інституті АН. Водночас професор, завідувач кафедри теоретичної фізики Ленінградського політехнічного інституту. Член-кореспондент АН СРСР (1929).

Вернадський згадував Френкеля у щоденнику, листувався з ним.

[8 – с. 109, 110–116; 10 – с. 71; 14 – с. 393; 15 – с. 123; 47 – с. 484–487; 49 – с. 404–405]

ФРОЛОВ Дмитро Матвійович – інженер-архітектор. Член Полтавської міської управи (1918). Член Харківської міської управи в 1919. Допомігав Вернадським будувати в 1910-ті садибу у *Шишаках* на Полтавщині і будинок у *Батилимані* в Криму.

Вернадський згадував Фролова у щоденнику, у листуванні з рідними.

[7 – с. 54, 138; 49 – за покаж.]

ХАРКІВ ТА ХАРКІВЩИНА. Харків був містом дитинства Вернадського. Він потрапив сюди у п'ятирічному віці в зв'язку з переїздом родини восени 1868 після отримання батьком *І. В. Вернадським* посади завідувача контори Державного банку у Харкові. Тут майбутній академік провів майже вісім років, почав свою гімназійну освіту, закінчив три класи *Харківської першої чоловічої класичної гімназії* (на будинку тепер є *меморіальна дошка*), знайшов друзів. Вернадський згадував, що життя в Харкові уявлялося на той час йому «одним з найкращих, якого можна побажати». Збереглися його записки про харківський будинок – рядки, написані гімназистом 3-го класу в 1875. У цих найранніших спогадах є також короткі замальовки гімназійних канікул 1874 в Іванівці, а ще – хутора Березове під Харковом, де почали практикувати

використання місцевих мінеральних вод для бальнеологічного лікування. Впродовж життя Вернадський часто згадував харківські роки у листуванні, щоденниках. Академік згадував батьків, молодших сестер-двійняшек Катерину та Ольгу (*К. І. Короленко, О. І. Алексєєва*), зведеного брата Миколу (*М. І. Вернадський*), який закінчував гімназію, потім навчався у Харківському університеті. Вернадський відновлював дитячі враження про *Д. А. Каченовського, М. Ф. Бобровського, Ю. П. Медши, П. В. Тихоновича, П. А. Чугаєва*, про своїх гімназійних друзів та однокласників *А. К. Медведєва, Зікєєва, Четверікових, Почаєвського* та інших. У листі 1886 розповідав своїй нареченій Наталії Єгорівні Старицькій (*Н. Є. Вернадська*) про літо в маєтку письменника Г. Ф. Квітки-Основ'яненка в Основі на околиці Харкова (ймовірно, у 1873 або 1874). Вернадський після захисту магістерської дисертації у Петербурзькому університеті розглядав можливість науково-викладацької роботи і професорської кар'єри у таких університетських містах, як Київ чи Харків. Впродовж життя він цікавився насамперед науковим життям Харкова, хоча і не часто, але відвідував місто, коротко зупинявся, коли регулярно їздив з Петербурга чи Москви до Полтави, де мешкали *Старицькі* – родина дружини. У листах до неї академік нерідко згадував, що відвідав у Харкові свого товариша проф. *А. М. Краснова*. За щоденниками, листуванням *Вернадського* зі своїми кореспондентами можна знайти й інші згадки його зупинок у Харкові (восени 1919 зупинявся у проф. *М. І. Палієнка* по дорозі до Ростова-на-Дону). Серед кореспондентів *Вернадського* було чимало харків'ян або осіб, які певний час мешкали у Харкові: *Г. В. та Л. Л. Андренки, Д. І. Багалій, П. П. Будников, В. П. Бузескул, Г. М. Висоцький, В. С. Гулевич, А. М. і А. М. Краснови, М. Й. Криштафович, С. М. Лейтес, Г. Д. Мерейнес, О. В. Нагорний, О. М. Нікольський, М. Є. Олеховська, І. П. Осипов, В. І. Палладін, С. П. Попов, П. П. П'ятницький, С. Є. Сабінін, О. Н. Соколовський, В. І. Талієв, М. М. Тихонович* та інші, листування з якими в основному опубліковано.

У Харкові сьогодні існує кілька меморіальних місць й об'єктів, присвячених *Вернадському*.

[1 – оп. 2, спр. 1, арк. 18–19; спр. 30, арк. 120–122 зв., 129, спр. 32, арк. 33; 7 – с. 138–139, 181–185; 9 – с. 153, 167; 11 – с. 144–145; 15 – с. 181; 21 – с. 30–31; 30 – с. 16–21, 30; 49 – с. 147–152; 58; 95; 103; 134]

ХАРКІВСЬКА ПЕРША ЧОЛОВІЧА КЛАСИЧНА ГІМНАЗІЯ. Бере початок від заснованої 1805 в часи організації Харківського університету Слобідсько-Української гімназії, що перебувала у його віданні. Всередині 1830-х перейменована в губернську гімназію і перейшла у відання міста, у 1841 поділена на дві гімназії. Від 1845 1-а Харківська гімназія перебувала у спеціально побудованому для неї будинку на Старомосковській вулиці на розі біля Харківського мосту.

Вернадський був учнем цієї гімназії у 1873–1876, закінчив три класи. Згадував про це, зокрема, у матеріалах для мемуарів «Пережите і передумане», писав про директора гімназії *П. В. Тихоновича*, однокласників *А. К. Медведєва*, *Зікєєва*, *Четверікова*, знайомих. В свою чергу в листах до Вернадського *Медведєв* називав також учителя французької мови *А. С. Менжо*, згадував однокласників *Мухина*, *Кузнецова*, *Пейкера*, *Барабашова*, *Подкатова*, *Богомолова*, *Почаєвського*.

Сьогодні у будинку гімназії перебуває Харківський державний професійно-педагогічний коледж імені В. І. Вернадського (колишній індустріально-педагогічний технікум). На честь Вернадського встановлено *меморіальну дошку на фасаді будинку колишньої Першої чоловічої класичної гімназії*.

[1 – оп. 2, спр. 30, арк. 120–122 зв.; 49 – с. 147–152; 58]

ХАРЛАМПОВИЧ Костянтин Васильович (18/30.07.1870 – 24.03.1932) – історик, фахівець з історії церкви, краєзнавець. Академік УАН (1919). Закінчив Петербурзьку духовну академію (1894). Від 1895 викладав у Казанській духовній семінарії. У Казанському університеті з 1900: в. о. екстраординарного професора (1909), професор (1914). У 1924 заарештований у Казані за «перешкоджання вилученню церковно-історичних цінностей з музею, наклеп щодо гонінь на науку», засланий на 3 роки. Покарання відбував в Оренбурзі, потім в Актюбінську та Тургаї (Казахстан). Після звільнення у 1928 позбавлений прав і засланий на спецпоселення, однак завдяки клопотанню академіка *М. С. Грушевського* повернувся в Україну. Оселився у Ніжині, деякий час мешкав у Києві. Друкувався в часописі «Україна». Працював у Педагогічній комісії, *Комісії для складання біографічного словника діячів України*, Комісії з історії Близького Сходу і Візантії, *Археографічній комісії ВУАН*, коректором Державного видавництва України. Член-кореспондент Петербурзької АН (1916).

Вернадський, ймовірно, не був особисто знайомий із Харламповичем, обрання якого академіком УАН відбулося у червні 1919 за головування президента Академії. Згадував про Харламповича у щоденнику.

[10 – с. 77; 43 – с. 323, 325]

ХВИЛЬОВИЙ Микола (справжнє ім'я Фітільов Микола Григорович; 01/13.12.1893 – 13.05.1933) – письменник, громадський діяч. Під час Першої світової війни служив рядовим у частинах, що воювали у Галичині, Польщі, на Буковині і в Румунії. Після 1917 брав участь у встановленні радянської влади у Слобідській Україні. До 1922 служив в РСЧА, зокрема на Кавказі. Потім працював у Харкові: у Головополітпросвіті, книжкових видавництвах, на паровозобудівному заводі, у редакції часопису «Червоний шлях» з 1924. Багато писав і публікував власні твори, брав активну участь у літературній дискусії

1925–1928. Обстоював національні пріоритети у політиці та культурі УСРР. Покінчив життя самогубством у Харкові.

Вернадський не був особисто знайомий із Хвильовим, утім згадував його ім'я у щоденнику. *Мих. М. Могилянський* надсилав у 1927 академіку книжки письменника.

[10 – с. 77; 46 – с. 629]

ХИЖНЯКОВ Василь Васильович (14/26.07.1871 – 1949) – земський санітарний лікар, один з організаторів кооперативного руху, публіцист. Син чернігівського земського діяча і педагога Василя Михайловича Хижнякова (1842/1843–1917), міського голови Чернігова (1875–1887) і голови Чернігівської губернської земської управи (1886–1896). Закінчив Військово-медичну академію у Петербурзі (1894). Працював епідемічним лікарем у Саратовській губернії, завідувачем Полтавської земської психіатричної колонії, земським санітарним лікарем у Херсонській губернії. У 1899–1901 земський санітарний лікар Петербурзької губернії. В 1901 висланий до Полтави. Був секретарем і редактором Вільного економічного товариства (1903–1910). Член Ради «Союзу звільнення» (1903–1905). Займався справами кооперації у Московському губернському земстві (1910–1917). Викладав у народному університеті ім. А. Л. Шанявського. Був призначений товаришем (заступником) міністра внутрішніх справ Тимчасового уряду (серпень 1917), завідував справами місцевого управління. У 1918 переїхав до сім'ї у Чернігів. Брав участь у кооперативному русі в Україні. Від 1922 працював у Москві в «Книгоспілці», консультантом у Всекоопромспілці та інших кооперативних організаціях, Всесоюзній Асоціації сільськогосподарської бібліографії (1932–1936).

Вернадський був особисто знайомий з Хижняковим від початку ХХ ст., співпрацював у земських справах і «Союзі звільнення», згадував у щоденнику, листувався, передавав (1918) через нього листи до Петрограда.

[1 – оп. 3, спр.1747а; 7 – с. 29, 30, 87; 47 – с. 43]

ХІМІЧНА ЛАБОРАТОРІЯ У СКЛАДІ ФІЗИЧНО-МАТЕМАТИЧНОГО ВІДДІЛУ УАН. Заснована Вернадським у 1918 як самостійна наукова установа, що передбачалося Статутом *Української Академії наук*. Вже у промові на першому засіданні *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* у липні 1918 Вернадський вказував на необхідність утворення при Академії «хімічної лабораторії з прикладним відділом». Конкретні завдання такої лабораторії були розроблені проф. *О. В. Сперанським* у відповідній записці.

У 1920 лабораторію очолив акад. *В. І. Плотников*. Вона розміщувалася в Київському політехнічному інституті, де дослідження проводили чотири співробітники. Планувалося облаштувати для академічної лабораторії власне

приміщення у будинку 1-ї гімназії, який отримала ВУАН. У 1922 Плотников об'єднав лабораторію зі своєю науково-дослідною кафедрою хімії НКО при Київському політехнічному інституті. На їхній основі 1931 виник Інститут хімії ВУАН, з 1945 – Інститут загальної та неорганічної хімії АН УРСР (тепер НАН України). З 1993 інститут носить ім'я В. І. Вернадського.

У 1918 Вернадський використовував для біогеохімічних досліджень (*жива речовина та біогеохімічні дослідження*) лабораторію на кафедрі хімії Київського університету у проф. *І. В. Єгорова*, а потім дослідницьку лабораторію цукрового синдикату проф. *С. Л. Франкфурта*. Під керівництвом Вернадського працювали *М. І. Безсмертна*, *Б. М. Беркенгейм*, *І. Д. Борнеман-Старинкевич*, *В. М. Наумович*, *О. О. Оглоблін*, *М. І. Усанович*. Пізніше, у 1928–1929, ленінградські співробітники Вернадського разом з київськими колегами у біогеохімічній лабораторії Київського інституту народного господарства (нею завідував акад. *В. Г. Шапошников*) проводили у рамках програми співпраці хімічний аналіз рослинних і тваринних матеріалів зі Старосілля (*Старосільська (Дніпровська) біологічна станція*).

[43 – с. 197, 558; 46 – с. 465; 54 – с. 82–84; 61 – с. 34, 35, 41–42, 55]

ХМАЛАДЗЕ Василь Мефодійович – студент-ботанік Київського університету, якого В. І. Вернадський залучив у 1919 до досліджень із проблем *живої речовини*, про що згадував у щоденнику. За документами *Української академії наук*, Хмаладзе у 1919 був членом секції підземних багатств *Комісії для вивчення природних багатств України*.

[7 – с. 134; 54 – с. 541]

ХОЛОДНИЙ Микола Григорович (10/22.06.1882 – 04.05.1953) – ботанік, фізіолог рослин і мікробіолог. Академік ВУАН (1929). Заслужений діяч науки УРСР (1944). Після закінчення *Київського університету* (1906) став хранителем його ботанічного кабінету. Від 1912 приват-доцент, від січня 1918 штатний доцент кафедри фізіології рослин і мікробіології університету. Стажувався в Європі. Від 1914 також читав курс лекцій з фізіології рослин на Вищих жіночих курсах, з 1919 професор. У 1918–1923 учений секретар Київського відділення Російського ботанічного товариства. Від 1920 професор Київського інституту народної освіти, згодом завідувач кафедри фізіології та анатомії рослин. Завідувач кафедри мікробіології відновленого Київського університету (1933–1941). Від 1919 працював також на *Старосільській (Дніпровській) біологічній станції*. Штатний співробітник ВУАН з 1921. Співробітник науково-дослідної кафедри ботаніки (1922–1931), згодом Інституту ботаніки ВУАН / АН УРСР, завідувач відділу (1931–1949). У 1971 Інституту ботаніки присвоєно його ім'я, у 1972 засновано премію АН УРСР ім. М. Г. Холодного.

Вернадський був знайомий із Холодним від 1910, тісно співпрацював з 1919, цінував його роботи і вважав однодумцем, листувався, згадував у щоденнику, листуванні.

[7 – с. 155, 208; 9 – с. 160; 12 – с. 97; 43 – с. 562; 47 – с. 491–574; 49 – за покаж.; 111]

ХОЛОДНИЙ Петро Іванович (18/30.12.1876 – 07.06.1930) – громадський діяч, художник, педагог. Закінчив природничий відділ фізико-математичного факультету *Київського університету* (1898). Працював асистентом, викладачем на кафедрі фізики Київського політехнічного інституту (1899–1917). Директор комерційної школи Товариства учителів Києва (1906–1917). Директор Першої української гімназії (1917). Один з організаторів Товариства шкільної освіти і Всеукраїнської вчительської спілки. Мистецьку освіту здобув у Київській рисувальній школі М. І. Мурашка. Заступник генерального секретаря освіти (від 12 вересня 1917). Залишався на цій посаді в урядах Української Держави. Очолював Міністерство освіти Директорії УНР (26 грудня 1918 – 2 лютого 1919; 26 травня – до кінця 1920). Емігрував до Польщі, мешкав у Львові. Займався живописом, очолював Гурток діячів українського мистецтва.

Вернадський був особисто знайомий з Холодним по спільній праці в Києві (1918) у *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України*, згадував у щоденнику.

[7 – с. 90, 96; 43 – с. 493, 495, 603, 639; 49 – с. 501, 502]

ХРУЦОВ Павло Дмитрович (28.02/12.03.1849 – 20.04/03.05.1909) – фізико-хімік. Навчався на фізико-математичному факультеті Петербурзького університету, перевівся до Дерптського університету. Кілька років працював у провідних хімічних лабораторіях Німеччини і Франції. У власному маєтку, в Карасівці біля Харкова, створив приватну наукову лабораторію. Здійснював наукові дослідження у галузі хімічної термодинаміки й електрохімії. За клопотанням фізико-математичного факультету Харківського університету здобув ступінь доктора хімії (*honoris causa*) без захисту дисертації (1889). Як професор у різні роки читав у Харківському університеті три курси у галузі фізичної хімії. Устаткування його приватної лабораторії було передано вдовою на кафедру неорганічної та фізичної хімії Харківського університету.

Вернадський міг бути знайомий із Хрущовим через зв'язки з іншими професорами у Харкові. Про майно лабораторії Хрущова академіку писав *Г. Д. Мерейнес* у 1935.

[49 – с. 156]

ЦВЕТІКОВ Олексій Миколайович (Tsvetikov Alexis N.; 21.03.1900 – 08.08.1977) – біохімік, фізик-космолог, поет (псевдонім Флорин А.). Закінчив фізико-математичний факультет *Київського університету* (1925) і Медичний інститут (1928). Аспірант у Біохімічному інституті ВУАН. Працював асистентом кафедри біохімії 2-го Київського медичного інституту. Під час Другої світової війни потрапив до Німеччини. Привернув увагу німецьких учених з Інституту Гмеліна. Після 1945 в еміграції у США. Отримав посаду у відділі біофізики у Стенфордському університеті у Пало-Альто (Каліфорнія). Займався, зокрема, питаннями гравітації, матерії та енергії.

Вернадський познайомився з Цветіковим, очевидно, у Києві (1939). Заочно вони почали листуватися через рецензію академіка на статтю Цветікова.

[49 – с. 406–413]

ЦИНГЕР Олександр Васильович (16/28.03 1870 – 24.12.1934) – фізик, педагог. Закінчив Московський університет (1894). Викладав на медичному факультеті університету, на різних курсах, в Інституті шляхів сполучення. На початку 1900-х очолював кафедру фізики в Комерційному інституті. Приват-доцент по кафедрі фізики Московського університету (залишив його у 1911), професор (від 1917). Ініціатор створення Центрального фізико-педагогічного інституту в Москві (1919). З літа 1919 мешкав під Ялтою. Професор *Таврійського університету* (1920). Член лекторської колегії Народного університету в Сімферополі. У 1922 повернувся до Москви і того ж року емігрував до Німеччини.

Вернадський, ймовірно, був знайомий із Цингером ще з Москви. Згадував у кримському щоденнику (обговорював його ідею створення академічного центру в Ялті), листувався.

[1 – оп. 3, спр. 1773; 8 – с. 64]

ЦИТОВИЧ Микола Мартиніанович (17/29.04.1861 – 30.10/12.11.1919) – правник, педагог. Закінчив *Київський університет* (1883), в якому пропрацював майже все життя. Приват-доцент (від 1886), екстраординарний професор кафедри поліцейного права (від 1893), ординарний професор (1899), заслужений професор (1911), декан юридичного факультету (від 1902), ректор Київського університету (1905–1917). Від 1908 викладав також політичну економію у Київському комерційному інституті. Наприкінці травня 1919 був заарештований ГубЧК за звинуваченням «у націоналізмі», звільнений завдяки втручання керівництва Київського університету.

Вернадський, можливо, особисто знав Цитовича, ім'я якого згадується у службовому листуванні на посаді товариша (заступника) міністра народної освіти Тимчасового уряду у вересні 1917.

[46 – с. 663–664; 139 – с. 154–155, 274]

ЧАРНИШ (Черниш, Чорниш) Іван Григорович (1880 – 1920) – агроном, громадський діяч. Закінчив Московський сільськогосподарський інститут. Служив губернським земським агрономом у Київській губернській земській управі, начальником Києво-Подільського управління державного майна і землеробства, був гласним Київської міської думи. У серпні 1917 відмовився від пропозиції *Д. І. Дорошенка* увійти до Генерального секретаріату УЦР. Улітку 1918 заступник міністра продовольчих справ Української Держави, потім міністра земельних справ. Восени 1918 разом із *К. Г. Воблим*, *Є. Х. Чикаленком*, *В. А. Косинським*, *С. Л. Франкфуртом* та іншими брав участь у підготовці проекту земельної реформи міністра *В. М. Леонтовича*. Потім мешкав у Ялті, працював у повітовому економічному управлінні. Очолював утворене у Сімферополі відділення Київського *Українського наукового товариства*. Убитий більшовиками у грудні 1920 під час «червоного терору».

Вернадський був особисто знайомий із Чарнишом, спілкувався, згадував у щоденнику, зокрема, у справі створення у Сімферополі відділення Українського наукового товариства. Саме Чарниш підписав наказ про призначення Вернадського головою *Сільськогосподарського вченого (наукового) комітету України*.

[7 – с. 103, 125; 8 – с. 27, 70, 94, 121; 44 – с. 365–366]

ЧЕРНЕНКОВ Микола Миколайович (1863 – ?) – економіст, агроном, статистик. Працював у земствах в Орлі, Москві. Завідувач статистичного бюро і страхового відділу Саратовського земства (1892–1905), потім у Тверському земстві. У 1918 товариш (заступник) міністра землеробства в уряді Української Держави. Пізніше завідувач статистико-довідкового бюро при керуючому справами денікінської особливої наради.

Вернадський був особисто знайомий із Черненковим, згадував у щоденнику, листуванні.

[7 – с. 76, 98, 165, 188; 45 – с. 254–255]

ЧЕРНИШ Всеволод Іванович (1910 – ?) – географ, гідрограф, інженер, дослідник Арктики. Після закінчення школи працював метеорологом-спостерігачем у Київській обсерваторії. Винайшов самописний прилад для реєстрації туманів. У 1931 був, можливо, тимчасовим, співробітником Біогеохімічної лабораторії АН СРСР. Працював на Мурманській біостанції. Закінчив Московський гідрометеорологічний інститут. Очолив льодовий відділ Всесоюзного арктичного інституту (1937). Від 1939 на військовій службі. У роки Другої світової війни служив гідрографом на Балтійському флоті. З 1965 працював у суднобудівній промисловості.

Вернадський, очевидно, знав Черниша особисто, той листувався з академіком з Києва (1930–1931). Є згадки у листуванні з колегами.

[49 – с. 414–416; 61 – с. 74]

ЧЕРНИШОВ Борис Ісидорович (15/27.01.1888 – 31.08.1950) – геолог і палеонтолог. Академік АН УРСР (1939). Віцепрезидент АН УРСР (1939–1946). Навчався у Вищій технічній школі в Празі (1906–1910). Закінчив *Катеринославський гірничий інститут* (1916). Працював лаборантом (1916–1921), асистентом (1921–1925), професор (1925–1926) кафедри геології Дніпропетровського гірничого інституту. Водночас асистент кафедри геології і палеонтології (1918–1926), доцент (1922–1923) і професор (1923–1926) кафедри фізичної географії Дніпропетровського інституту народної освіти. З 1926 науковий співробітник, у 1928–1939 старший геолог Геологічного комітету (від 1930–1931 Центральний науково-дослідний геолого-розвідувальний інститут) у Ленінграді. Доцент Ленінградського політехнічного інституту (1927–1929). Професор Ленінградського університету і Гірничого інституту (1930–1939). У 1939–1946 директор Інституту геологічних наук АН УРСР, потім керував сектором загальної геології і палеонтології цього інституту. Працював завідувачем кафедри палеонтології у *Київському університеті*.

Вернадський познайомився з Чернишовим, ймовірно, до 1918. Листувався з ним, був у приятельських стосунках, згадував у щоденнику.

[12 – с. 192–193; 47 – с. 575–582; 48 – за покаж.; 49 – за покаж.; 63 – с. 190, 204]

ЧЕРНОЯРОВ (Чорноярв) Михайло Васильович (1889 – 1972) – біолог, ботанік, цитолог-ембріолог. Закінчив *Київський університет* і працював у ньому до 1915. Асистент кафедри ботаніки Саратовського університету (1916–1917). Консультант у Ботанічному саду ВУАН у Києві (1921–1923). Пізніше викладав як професор в Інституті народного господарства (1924–1932), медичному і стоматологічному інститутах (1930–1943). Керував у 1943–1944 відділом фізіології Українського інституту плідівництва. Завідувач відділу (1947), молодший науковий співробітник (1948–1964) Ботанічного саду АН УРСР.

Вернадський був особисто знайомий із Черноярвим, спілкувався з ним у Києві (1928), згадував у щоденнику, є також згадки у листуванні.

[10 – с. 81, 86; 45 – с. 128, 129]

ЧЕРНЯХІВСЬКИЙ Олександр Григорович (01/13.12.1869 – 22.12.1939) – гістолог, громадський діяч. Закінчив *Київський університет* (1893). Працював лаборантом кафедри фізіологічної хімії, прозектор (від 1906), згодом професор кафедри гістології та ембріології Київського університету. У 1921–1929 професор, завідувач кафедри гістології Київського медичного інституту. Організатор медичної секції *Українського наукового товариства в Києві*, перший голова Всеукраїнської спілки лікарів-українців. Дійсний член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові. Один із творців української медичної термінології.

Перебував у закордонному відрядженні у Німеччині та Іспанії (1926–1929). Заарештований і репресований у сфабрикованій справі «СВУ» 1929. Висланий до Сталіно (тепер Донецьк). Очолював кафедру гістології та ембріології медичного інституту (1930–1934). Працював у Київському інституті експериментальної біології та патології (1934–1938), а з 1938 в Інституті клінічної фізіології АН УРСР.

Вернадський був знайомий із Черняхівським і його дружиною Людмилою Михайлівною Старицькою-Черняхівською, зустріч з якими у Москві (грудень 1938) згадував у щоденнику у зв'язку з арештом їхньої дочки Вероніки.

[11 – с. 386–388; 12 – с. 15, 54; 46 – с. 337]

Старицька-Черняхівська Людмила Михайлівна (17/29.08.1868 – 1941?) – письменниця, перекладачка, громадська діячка. Дочка М. П. Старицького. Освіту здобула у київській приватній жіночій гімназії В. М. Ващенко-Захарченко. Брала активну участь у роботі літературного гуртка «Плеяда» (1888–1893). Очолювала київський літературно-мистецький Український клуб. У роки Першої світової війни брала участь у роботі Київського комітету для допомоги українцям-утікачам. Працювала сестрою милосердя у шпиталі для поранених. Членкиня Української Центральної Ради. Співзасновниця і заступниця голови Національної ради українських жінок у Кам'янці-Подільському (1919). Засновниця і членкиня Київського літературно-артистичного товариства, Українського наукового товариства і Київського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка. У 1920-ті працювала у ВУАН, зокрема, брала участь у роботі перекладацької Комісії з підготовки до друку Біблії українською мовою. У січні 1930 заарештована і звинувачена у причетності до «СВУ». Засуджена умовно й вислана до Сталіно, де займалася перекладацькою діяльністю. Повернулася до Києва у 1936. У липні 1941 заарештована, звинувачена в «антирадянській діяльності». Померла по дорозі до місця заслання. Точна дата і місце смерті невідомі.

Черняхівська (Черняхівська-Ганжа) Вероніка Олександрівна (25.04/08.05.1900 – 22.09.1938) – поетеса, перекладачка. Здобула фах інженера-економіста у Київському інституті народного господарства. Навчалася на курсах іноземних мов. Писала ліричну поезію, її вірші друкувалися в альманахах «Гроно» і «Вихрь революции», перекладала поезію та прозу. Удвох з батьком, професором медицини, від Наркомату охорони здоров'я, в якому працювала референткою-перекладачкою, їздила у відрядження до Німеччини. Восени 1929 була заарештована за звинуваченням у причетності до «СВУ», але за кілька місяців її випустили. Працювала у Наркомздоров'я. У січні 1938 заарештована вдруге, звинувачена «у шпигунстві на користь Німеччини». У Лук'янівській в'язниці збожеволіла. За вироком «трійки НКВС» розстріляна, втім батькам повідомили, що їхню дочку заслано до Сибіру.

ЧЕТВЕРИКОВ Іван Пименович (06/18.01.1875, за ін. відом. 1880 – 02.10.1969) – професор богослов'я, філософ, психолог, соціальний педагог. Випускник *Київської духовної академії* (1899). Доцент від 1905 та екстраординарний професор у 1910–1918 кафедри психології КДА. Професор *Київського університету* (1918). У 1918–1920 професор кафедри психології *Таврійського університету*. Був ініціатором створення педагогічного факультету в Таврійському університеті. Був головою Педагогічного товариства при Таврійському університеті. У лютому 1921 висланий із Криму. У 1921–1922 професор Медико-педологічного інституту Наркомздорів'я у Москві і професор Московської духовної академії. У 1922–1930 заступник завідувача психологічного відділення Державної академії художніх наук. У 1930–1931 професор Ярославського педагогічного інституту. Репресований (1933), засланий до Актюбінська. У 1937–1941 був вимушений мешкати у Малоярославці. Від 1944 жив у Німеччині.

Вернадський добре був знайомий із Четвериковим з кримських часів, зустрівся у Москві, згадував у щоденнику, листувався. У 1942 до Вернадського також писав син Четверикова Микола Іванович Четвериков (1921–?).

[1 – оп. 3, спр. 1798, арк. 1; 8 – с. 117, 118, 128; 11 – с. 142, 345–346; 13 – с. 250–251; 350–351; 47 – с. 583–592]

ЧИЖЕВСЬКИЙ Григорій Павлович (23.10/04.11.1888 – 1936) – військовий. Син відомого діяча українського руху Павла Івановича Чижевського (1860–1925). Закінчив Київський політехнічний інститут (1910). У 1912 був мобілізований до армії, отримав офіцерський чин. Командир артилерійської батареї (1916). Потрапив до німецького полону у 1917. Від лютого 1918 служив у 1-му Українському гарматному полку (синьожупанників), потім помічник губернського комісара Центральної Ради на Полтавщині. Губернський комісар Директорії УНР на Полтавщині у листопаді 1918, міністр внутрішніх справ УНР від 14 лютого 1919. Потім в армії УНР, полковник (від квітня 1919). В еміграції у Польщі.

Вернадський згадував Чижевського у щоденнику.

[7 – с. 80]

ЧИЖЕВСЬКИЙ Дмитро Іванович (23.03/04.04.1894 – 18.04.1977) – філософ, історик філософії та культури, славіст. Дійсний член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові (1935). Навчався у Петербурзькому університеті (1911–1913) і *Київському університеті* (1913–1918). У 1918 був обраний до Центральної Ради УНР. У серпні 1920 його заарештовували як учасника Всеукраїнської конференції меншовиків (Харків). У квітні 1921 нелегально виїхав із Києва до Польщі. У 1921–1924 студював філософію у Гейдельберзькому і Фрайбурзькому університетах у Німеччині. Після переїзду до Праги викладав

філософію як лектор (1924–1925), доцент (1925–1927), професор і завідувач кафедри філософії (1927–1932) Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова і за сумісництвом як доцент (1929–1932) та екстраординарний професор (1932) Українського вільного університету. Пізніше перебрався до Галле (Halle an der Saale), де в Об'єднаному університеті Галле-Віттенберг до 1945 читав славістику. У 1934–1939 викладав славістику також в університеті Сні. Після війни переїхав до Марбурга. Викладав як запрошений професор. У 1949–1956 викладав славістику в Гарварді. Повернувся до Німеччини, щоб очолити кафедри славістики і Слов'янський інститут при Університеті Карла Рупрехта у Гейдельберзі.

Вернадський, очевидно, познайомився з Чижевським у 1925–1926 у Празі під час перебування академіка за кордоном. Вони листувалися. Чижевський опублікував (1935) окрему розвідку про натурфілософію поглядів академіка й у 1948 статтю «Академік Володимир Вернадський (1863–1945)».

[49 – с. 417–427]

ЧИКАЛЕНКО Євген Харлампійович (09/21.12.1861 – 20.06.1929) – визначний громадський діяч, агроном, землевласник, меценат української культури, видавець, публіцист. У 1882–1884 навчався як вільний слухач на природничому факультеті Харківського університету, де вивчав агрономію. За участь у радикальному студентському гуртку був змушений переїхати до власного маєтку у с. Перешори у Херсонській губернії, де жив у 1885–1894 під наглядом поліції. Займався господарством із застосуванням наукових нововведень у землеробстві. Мешкав в Одесі (1894–1897), працював над створенням російсько-українського словника. Видав серію книжок під загальною назвою «Розмови про сільське господарство». Виділяв кошти *Науковому товариству імені Шевченка* у Львові, на діяльність відділу белетристики у «Киевской старине», на видання чотиритомного російсько-українського словника. У 1900 переїхав до Києва, де займався культурно-національною і громадською діяльністю. Співпрацював з українськими виданнями. Заснував київські газети «Громадська думка» (1906) і «Рада» (1906–1914), виділяв кошти на видання газети «Селянин» (Чернівці), брав участь у складанні словника Б. Д. Грінченка. Був одним з ініціаторів скликання Центральної Ради. На початку 1919 виїхав до Галичини, звідти до Польщі, Австрії. Від 1925 жив у Подебрадах (Чехословаччина). Батько *Л. Є. Чикаленка*.

Вернадського з Чикаленком, якого він згадував у листуванні, познайомив *М. П. Василенко*.

[1 – оп. 2, спр. 45, арк. 13; 49 – с. 780]

ЧИКАЛЕНКО Лев (Левко) Євгенович (18.02/01.03, за ін. відом. 03/15.03. 1888 – 07.03.1965) – археолог, етнограф, громадсько-політичний діяч. Дійсний член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові (1932) і Української вільної

академії наук (1945). Син *С. Х. Чикаленка*. Навчався у Лозаннському університеті (1907). Два роки вивчав геологію на кафедрі проф. Моріса Люжона (*Maurice Lugeon*). У 1913–1917 навчався у Петербурзькому університеті. Брав також участь в археологічній експедиції до стоянки біля Мізина Чернігівської губернії, допомагав виконувати та узагальнювати антропологічні виміри на Полтавщині, Херсонщині, Кубані. Від березня 1917 активний учасник українських мітингів у Петрограді. Був членом УЦР. Науковий співробітник *Української академії наук* у Києві (1919). Радник міністра внутрішніх справ в уряді УНР (1920). З того ж року в еміграції – спочатку в Тарнові, потім у Варшаві, проживав у Празі, займався науковою діяльністю (1922–1926). Читав лекції з антропології, етнографії та археології в Українському високому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова. У 1926–1939 жив у Польщі, працював у Краківському університеті та музеях Академії наук Польщі. Виїхав до Німеччини (1943). Працював в Українській вільній академії наук. Від 1948 у США, де займався теоретичними проблемами первісного мистецтва.

Вернадський, очевидно, особисто познайомився з Чикаленком у Петербурзі в 1910-х через *Ф. К. Вовка*. Крім того, їхні зустрічі, ймовірно, продовжувалися під час відвідування Вернадським археологічних розкопок у Гінцях (*Гінцівська пізньопалеолітична стоянка*). Під час влади більшовиків у Києві (березень 1919) В. І. Вернадський і *А. Ю. Кримський* як керівники УАН зверталися до наркома освіти *В. П. Затонського* з проханням звільнити з-під арешту *С. О. Єфремова*, *Г. Г. Де-Метца* і *Л. Є. Чикаленка*.

Вернадський листувався з Чикаленком, згадував у щоденнику, листуванні з дочкою та сином.

[8 – с. 104; 43 – с. 293; 49 – с. 428–433 та за покаж.]

ЧИРВИНСЬКИЙ Володимир Миколайович (15/27.11.1883 – 29.02.1942) – мінералог і петрограф. Брат *П. М. Чирвинського*. Закінчив *Київський університет* (1907), стипендіат кафедри мінералогії (1908–1911), приват-доцент університету (1911–1916). Приват-доцент (1907–1921), потім професор мінералогії та петрографії на Вищих жіночих курсах / Жіночий медичний інститут. Викладач мінералогії і геології Київського політехнічного інституту (1911–1916), професор (1916–1942). Геолог (1918–1940), старший геолог, завідувач секції Українського геологічного комітету. Завідувач кафедри геології Київського університету (1938–1940). Старший науковий співробітник Інституту геологічних наук АН УРСР (1940–1941).

Вернадський знав праці Чирвинського та особисто зустрічався під час перебування в Україні. Згадував у щоденнику, листуванні.

[7 – с. 114, 117, 248, 249; 45 – с. 228; 47 – с. 512, 595; 48 – с. 475]

ЧИРВИНСЬКИЙ Петро Миколайович (26.01/07.02.1880 – 21.06.1955) – геолог, мінералог, фахівець із метеоритів. Брат *В. М. Чирвинського*. Закінчив *Київський університет* (1902). Від 1909 професор Донського політехнічного інституту в Новочеркаську. Професор Пермського університету від 1943, у 1943–1953 завідувач кафедри петрографії. Репресований і засланий на Кольський півострів (1931), де продовжував займатися геологією. Переведений до Солікамська (1941), де також працював за фахом. У 1945 судимість було знято.

Вернадський був особисто знайомий з Чирвинським, підтримував наукові контакти, згадував у щоденнику, листувався. Написав відгук на праці Чирвинського (1908), коли останній запропонував свою кандидатуру на заміщення вакантної посади на кафедрі мінералогії в *Катеринославському вищому гірничому училищі*.

[7 – с. 105; 29 – с. 158–159; 47 – с. 593–608 та за покаж.; 48 – за покаж.; 49 – с. 108, 434–436, 473]

ЧИРИКОВ Євген Миколайович (24.07/05.08.1864 – 18.01.1932) – російський письменник. Навчався на фізико-математичному факультеті Казанського університету. Був виключений з 4-го курсу за участь у революційних заворушеннях (1887). Мешкав у Мінську, Москві. Від 1885 виступав у пресі з віршами, реалістичними оповіданнями, романами і драматичними творами, писав як публіцист. Був знайомий із Лесею Українкою. У 1901–1909 вийшло зібрання його творів у 8 томах, а в 1910–1916 – у 17 томах. З весни 1918 мешкав у Криму. Емігрував у 1920, від жовтня 1921 жив у Празі.

Як і Вернадські, мав дачу в *Батилимані* у Криму. У щоденнику академіка, родинному листуванні Вернадських згадується Чириков і члени його родини: Чирикова Валентина Георгіївна (уродж. Григор'єва, театр. псевдонім Іолшина; 1876–1966), дружина з серпня 1892, драматична актриса, виїхала в еміграцію восени 1922. Середня дочка Чирикова Людмила Євгеніївна (10/22.11.1895, за ін. відом. 1896 – 23.09.1995), учениця І. Я. Білібіна, на Заході стала відомою художницею. Від 1925 мешкала у США. Побралася у 1923 з Борисом Миколайовичем Шнітніковим (1886–1961), економістом, сином відомого петербурзького адвоката Миколи Миколайовича Шнітнікова (1861–1940), який також мав дачу у Батилимані.

[8 – с. 16, 20, 132; 49 – с. 866, 876]

ЧОЛГАНСЬКИЙ Леонтій Едмундович (1872 – 1942 або 1943) – адвокат, фахівець із міжнародного права, літератор. Юрисконсульт Київської міської думи (від 1912). Гласний Київської думи. Викладав у київській приватній жіночій гімназії А. В. Жекуліної. Брав участь у делегатському з'їзді кадетської партії у Києві (травень 1918). Заарештований і засуджений (разом із *М. П. і К. П. Василенками* та *П. П. Смирновим*) до 10 років в'язниці у справі «Київського

обласного центру дії» (1923), пізніше термін скоротили навпіл. Після звільнення мешкав у Харкові. Товариш *М. П. Василенка*.

Вернадський особисто був знайомий із Чолганським, спілкувався з ним у 1918 в Києві, про що занотував у щоденнику. Дружиною адвоката була Ольга Іванівна Чолганська (уродж. Лучицька; 1880–1959), дочка *І. В. Лучицького*.

[7 – с. 94]

ЧУБИНСЬКИЙ Михайло Павлович (07/19.11.1871 – 19.01.1943) – правознавець, державний діяч. Закінчив *Київський університет* (1893), приват-доцент з 1897 кафедри кримінального права. Від 1899 у Демидівському юридичному ліцеї в Ярославлі: приват-доцент, в. о. екстраординарного професора (від 1901), директор і ординарний професор (від 1906). У 1902–1906 професор (від 1905 ординарний) кафедри кримінального права Харківського університету. У 1909 посів кафедру кримінального права і процесу в Олександрівському ліцеї у Петербурзі. Викладав також у Петербурзькому університеті (позаштатний ординарний професор з 1917). Оpubлікував статтю «Украинская национальная идея и ее правовые постулаты» (1913), що була однією з перших спроб юридичного обґрунтування права України на національну самобутність. За Гетьманату *П. П. Скоропадського* у травні–серпні 1918 був міністром судових справ (від липня міністр юстиції) і водночас (травень–липень 1918) в. о. заступника голови Ради Міністрів. З липня 1918 сенатор, голова Карного генерального суду Державного сенату. Потім виїхав на Дон до *А. І. Денікіна*, де обіймав посаду оберпрокурора. Емігрував. З 1920 професор Белградського університету, від 1922 професор університету в Суботиці, був деканом юридичного факультету. Його дочка поетеса Наталія Михайлівна Чубинська (1900–1946) стала другою дружиною *І. О. Кістяківського*.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Чубинським, який згадується у протоколах *Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН* та у листуванні академіка.

[43 – с. 202; 45 – с. 309]

ЧУГАЄВ Петро Андрійович – працівник банку у Харкові, якого В. І. Вернадський згадував у щоденнику в рефлексіях про харківське дитинство як друга родини. Відомо, що у 1873 Чугаєв був помічником касира, молодшим контролером у 1877 в конторі Держбанку, управителем якої був батько Вернадського *І. В. Вернадський*.

[1 – оп. 2, спр. 30, арк. 59; спр. 46, арк. 72; 9 – с. 177; 14 – с. 158; 103 – с. 86]

ЧУЙКО Вадим Тимофійович (10.04.1910 – 22.11.1994) – хімік, педагог. Закінчив Одеський медико-аналітичний інститут (1931) за фахом «санітарна хімія». Працював у хіміко-аналітичній лабораторії у Сталіно (тепер Донецьк). Асистент з 1938, доцент після 1940 Сталінського індустріального інституту. У 1952–1958 завідувач кафедри хімії Черкаського педагогічного інституту. Деякий час працював у Тернопільському медичному інституті. У 1963–1978 завідувач кафедри аналітичної хімії, доцент і професор Дніпропетровського державного університету.

Вернадський згадував у щоденнику зустріч із Чуйком у січні 1939 в Москві, коли запропонував молодому науковцю провадити геохімічне дослідження титану.

[12 – с. 33]

ШАМРАЙ Аліна (Еліна) Дмитрівна – ентомологиня. Відомо, що у 1921 завідувала ентомологічним відділом Центрального пролетарського музею Полтавщини (*Полтавський природничо-історичний музей*), у 1924–1926 станцією захисту рослин від шкідників у Полтаві, а у 1950-ті працювала ентомологинею технікуму плодівництва у Полтаві.

Вернадський, очевидно, познайомився з Шамрай у грудні 1921, коли через неї листа до академіка передавав у Москву з Полтави *В. Ф. Ніколаєв*.

[49 – с. 224]

ШАПОВАЛ Микита Юхимович (26.05/07.06.1882 – 25.02.1932) – державний і політичний діяч, письменник, публіцист. Навчався у Харківському університеті і Київському комерційному інституті. Брав активну участь в українському національному русі. Видавав і редагував у Києві часопис «Українська хата» (1909–1914). З березня 1917 входив до складу УЦР. Від листопада 1917 міністр пошти і телеграфу Генерального секретаріату УНР. У грудні 1918 – лютому 1919 міністр земельних справ в уряді Директорії УНР. Працював секретарем дипломатичної місії УНР у Будапешті (1919–1920). Пізніше проживав у Празі. Був одним з ініціаторів створення Українського громадянського комітету, видавцем і співредактором часопису «Нова Україна» (1922–1928), ініціатором створення і першим директором (1924–1932) Українського інституту громадознавства у Празі (потім Український соціологічний інститут).

Вернадський міг бути знайомий із Шаповалом у справах *Сільськогосподарського вченого* (наукового) *комітету України*.

[49 – с. 503]

ШАПОШНИКОВ Володимир Георгійович (25.05/06.06.1870 – 03.10.1952) – хімік-технолог, органік, учений у галузі технології волокнистих речовин і барвників. Академік ВУАН (1922). Закінчив Петербурзький технологічний інститут

(1893), залишений професорським стипендіатом, до 1900 працював у цьому інституті. Стажувався за кордоном (1896–1897). Від 1908 приват-доцент *Київського університету*. Професор Київського політехнічного інституту (1900–1922), декан хімічного відділення. Водночас працював у Київському інституті народного господарства (1913–1934), очолював лабораторію в цьому інституті (1928–1929), у якій співробітники В. І. Вернадського проводили аналіз зразків живих організмів, відібраних на *Старосільській (Дніпровській) біостанції*. Професор Північно-Кавказького політехнічного інституту в Катеринодарі (1919–1920). Член *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України* (1918). Ініціатор розподілу кафедр у Відділенні прикладних наук при *Українській академії наук*. Керівник хіміко-технологічної секції, член *Комісії для вивчення природних багатств України*, директор Інституту хімічних технологій ВУАН / АН УРСР (1934–1938). Засновник Інституту органічної хімії АН УРСР (1938–1941). Під час війни не зміг евакуюватися з Києва через хворобу дружини. У 1942 переїхав до сина у Прагу, де проживав до 1947 на його утриманні. Після повернення до Києва очолював кафедру технології органічного синтезу КПІ (1947–1949).

Вернадський співпрацював із Шапошниковим, листувався з ним, згадував у щоденнику.

[10 – с. 81, 96, 123; 14 – с. 80; 43 – с. 328, 493; 47 – с. 609–611; 52 – с. 86–87; 54 – с. 115–116]

ШАРЛЕМАНЬ Микола Васильович (24.01/05.02.1887 – 29.04.1970) – зоолог, орнітолог, природоохоронець, краєзнавець. Закінчив як вільний слухач аграрне відділення Київського політехнічного інституту (1910). Учений секретар Київського орнітологічного товариства (1908–1917). Був співробітником *Старосільської (Дніпровської) біологічної станції* (1912–1917). Працював ентомологом Київського товариства сільського господарства, завідувачем відділу ентомології на Київській сільськогосподарській дослідній станції (1914–1919). Працював в УАН / АН УРСР (1919–1941): співробітник зоологічного кабінету (1919), завідувач відділу фауністики і систематики в Інституті зоології (від 1930). З 1934 (з перервами) очолював *Зоологічний музей*. Був одним із організаторів *заповідників «Конча-Заспа»* (у 1921–1933 його співробітник) та *«Асканія-Нова»* (1926). Під час окупації Києва залишився працювати в Інституті захисту рослин (у 1943 очолював його). Виїхав до Німеччини, у 1945 залишався у радянській окупаційній зоні. Від 1946 працював в Управлінні у справах мисливського господарства. Професор Лісогосподарського інституту у Києві. Один з організаторів Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

Вернадський підтримував наукові зв'язки з Шарлеманем, очевидно, з 1919. Листувався, зустрічався, зокрема, у Кончі-Заспі в 1928, а також під час останніх відвідин Києва у 1939.

[10 – за покаж.; 12 – с. 97; 14 – с. 81; 47 – с. 612–618; 49 – с. 514]

ШАХМАТОВ Олексій Олександрович (05/17.06.1864 – 16.08.1920) – мовознавець, славіст. Закінчив Московський університет (1887), приват-доцент (від 1890). Професор Петербурзького університету (від 1909). Директор Першого (Російського) відділення Бібліотеки АН (1899–1920). Член Державної ради (1906–1911). Брав участь в укладанні декларації Петербурзької АН «Про отмену ограниченим малорусского печатного слова» (1905–1906). Академік Петербурзької АН (1899).

Вернадський разом із Шахматовим, *В. М. Перетцем* та іншими брали участь у заходах зі скасування заслання *М. С. Грушевського*, військовополонених учених із Галичини у 1914–1916. Згадував академіка-мовознавця у щоденнику, листуванні.

[7 – с. 34, 104, 214, 224; 8 – с. 153; 48 – с. 173, 255; 49 – с. 795]

ШЕВЧЕНКО Тарас Григорович (25.02/09.03.1814 – 26.02/10.03.1861) – видатний український поет, художник, мислитель, громадський діяч, учасник українського національного руху. Національний герой і символ України. Почав вчитися грамоти у дяка в селі Кирилівка Звенигородського повіту Київської губернії. З 15 років був служником пана Енгельгардта, згодом переїхав з ним до Петербурга, де приватно вчився малярству. Писав поезії, познайомився з відомими діячами російської та української культури. У 1838 зусиллями меценатів був викуплений з кріпацтва. Цього ж року став вільним слухачем Академії мистецтв. Надрукував поетичну збірку «Кобзар» (1840). Протягом 1843–1847 відвідував Україну. Працював у Київській археографічній комісії (1846–1847), змальовував й описував історичні пам'ятки. Як учасник таємної політичної організації Кирило-Мефодіївського братства був заарештований, звинувачений у написанні революційних творів, засланий до Оренбурзького окремого корпусу рядовим солдатом на десять років без права писати і малювати. У 1848 взяв участь як художник у науковій експедиції для вивчення й опису Аральського моря, але у 1850–1857 відбував солдатчину у Новопетровському укріпленні на півострові Мангішлак. У 1857 після клопотань друзів був звільнений, повернувся до Петербурга. Отримав звання академіка-гравера Імператорської академії мистецтв (1860).

Вернадський цікавився творчістю Шевченка, згадував його у щоденнику, листуванні.

[7 – с. 58, 184; 8 – с. 70; 22 – за покаж.; 30 – с. 23, 104]

ШЕЛУХИН (Шелухін) Сергій Павлович (06/18.10, за ін. відом. 07/19.10.1864–25.12.1938) – правознавець, історик, громадський, політичний і державний діяч. Закінчив *Київський університет* (1888). Працював у Єлизаветградському окружному суді (1888–1893); слідчий, мировий суддя Кам'янець-Подільського

судового округу (1893–1897); товариш (заступник) прокурора Кишинівського окружного суду (1897–1902); член Одеського окружного суду (від 1902). Член УЦР. Із січня 1918 суддя Генерального суду УНР, міністр судових справ УНР (лютий – квітень 1918). У травні–жовтні 1918 голова української делегації на мирних переговорах між Українською Державою і РСФРР. За Директорії УНР – міністр юстиції в уряді В. М. Чехівського. Член української делегації на Паризькій мирній конференції (1919). В еміграції (1921–1938): професор кримінального права; 1928–1935 декан факультету права і суспільних наук; 1926–1928 і 1935–1938 проректор Українського вільного університету в Празі.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Шелухіним, якого згадував у щоденнику (1937). За документами академік мав звернутися влітку 1918 до очільника української делегації на мирних переговорах із РСФРР для сприяння перевезенню до України книжок і колекції *Ф. К. Вовка*.

[11 – с. 121; 43 – с. 204, 207, 376]

ШЕЛЮЖКО Лев Андрійович (14/26.09.1890 – 22.09.1969) – ентомолог, лепідоптеролог, акваріуміст. Закінчив природниче відділення *Київського університету* (1912). Займався комерцією. Відкрив риборозплідник. Писав рекомендації з акваріумістики, статті з іхтіології. Купував лепідоптерологічні колекції за кордоном і в Росії. Разом із батьком зібрав одну з найбільших у світі колекцій лускокрилих (Lepidoptera). Коли в травні 1919 його колекції загрожувало знищення, *Спільне зібрання УАН* погодилося взяти її під охорону і в тимчасове користування. У 1920–1933 співробітник *Зоологічного музею ВУАН*, потім Зоологічного музею Київського університету, куди й передав свою колекцію. Під час окупації Києва продовжував працювати в музеї, а коли ентомологічні колекції було відправлено до Німеччини, разом із деякими іншими ентомологами також виїхав до Кенігсберга, потім до Мюнхена. Колекцію вдалося повернути до Києва. Від 1946 науковий співробітник Баварського зоологічного музею.

Вернадський, ймовірно, не був особисто знайомий із Шелюжком, втім спілкувався з його дружиною, а також листувався і доповідав в УАН у справі врятування колекції лускокрилих.

[43 – с. 311–313; 46 – с. 294; 49 – с. 511, 514]

ШИЛЛЕР Микола Миколайович (01/13.03.1848 – 10/23.11.1910) – фізик, педагог. Закінчив Московський університет (1868), працював там позаштатним лаборантом при фізичній лабораторії. У 1875–1902 працював у *Київському університеті*: приват-доцент (від 1875), екстраординарний (від 1876), ординарний (від 1884) професор, завідувач кафедри фізики (1890–1902). Консультував проєктування і будівництво перших освітлювальних ліній та електростанції у Києві. Засновник і керівник Київського фізико-математичного товариства.

У 1903–1905 директор Харківського технологічного інституту. Увійшов до складу Ради при міністрі народної освіти (1905).

Вернадський міг бути особисто знайомий із Шиллером, ім'я якого згадується у листуванні з київськими кореспондентами.

[48 – с. 29; 49 – с. 35]

ШИЛОВЦЕВА Катерина Іванівна – лікарка, асистентка *К. Е. Добровольського*, у квартирі якого в Києві у 1918 мешкала родина Вернадських. Катерина Іванівна супроводжувала дочку Вернадських *Н. В. Вернадську-Толль* до Полтави і Шишаків у вересні 1919.

Вернадський згадував Шиловцеву у щоденнику, листуванні.

[7 – с. 135, 178; 48 – с. 301, 626–628; 49 – за покаж.]

ШИМКОВ Андрій Петрович (21.11/03.12.1839 – 1919) – фізик. Закінчив Харківський університет (1860). Працював у Харківському університеті: приват-доцент (від 1865), ординарний професор (від 1871), заслужений професор (від 1891). Уповноважений із сільськогосподарської частини у Харківській губернії (1899–1904). Директор Московського сільськогосподарського інституту (1904–1907). Звільнився від служби і перебрався до Полтави. Був земським гласним по Харківському і Кобеляцькому повітах, гласним Полтавського губернського земства, Харківської думи. Очолював Харківське товариство поширення грамотності у народі 1879–1890. У 1909–1918 голова Полтавського сільськогосподарського товариства, обстоював необхідність відкриття у Полтаві аграрного вишу. Директор *Полтавської сільськогосподарської дослідної станції* (1915–1916).

Вернадський особисто знав Шимкова, співпрацював із ним у Полтаві, згадував у щоденнику.

[7 – с. 55, 230, 231; 9 – с. 195]

ШИШАКИ. Містечко Миргородського повіту Полтавської губернії (тепер смт Полтавської обл., Україна). Вперше Вернадські оселилися в Шишаках у 1913 спочатку на дачі адвоката *П. І. Красовського*. У травні–червні 1913 у місцевого землевласника *М. Г. Вірського* Вернадський придбав «маєток» площею близько 12 десятин з ділянкою лісу поблизу Шишак, у бік дачного містечка Ярьськи (Єрьськи) на лівому березі р. Псьол в урочищі *Бутова гора*. Тут у 1913–1914 було зведено невеликий будинок на два поверхи. Місце дістало назву Ковил-гора, або Бутова Кобила. У Шишаки Вернадські запрошували на відпочинок рідних і близьких друзів (Бельговських, Гревсів, Кавосів, Корнілових, Старицьких та інших). Так, 22 травня 1915 Вернадський писав своєму учню Я. В. Самойлову: «Тут зараз дуже гарно... Я все-таки сподіваюся, що Ви завернете подивитися ці місця і, можливо, влаштуєтеся тут поблизу – тоді влітку

будемо частіше спілкуватися». У 1943 згадував: «Не чекаючи революції, я мріяв про старість... Я думав оселитися в Криму або в Україні, у Шишаках і там доживати, займаючись садом».

[1 – оп. 2, спр. 55, арк. 4; 10 – с. 386; 30 – с. 274; 49 – с. 707–716, 777–779; 56; 88; 101; 133]

ШКАТЕЛОВ (Шкателєв) Володимир Вікторович (23.04/05.05, за ін. відом. 07/19.05.1861 – 07.10.1940) – учений у галузі лісохімії та хімічної технології. Закінчив Московське вище технічне училище (1884). Від 1886 асистент у Петровсько-Разумовській сільськогосподарській академії. Професор Ново-олександрійського інституту сільського господарства і лісівництва (від 1893). Професор Харківського сільськогосподарського інституту, завідувач кафедри Харківського хіміко-технологічного інституту (від 1914). З осені 1919 у Криму. Ймовірно, у 1921 повернувся до Харкова. Член *Сільськогосподарського вченого* (наукового) *комітету України* (1923). Професор Білоруського інституту сільського та лісового господарства у Мінську з 1923, працював у Білоруській сільськогосподарській академії у Гори-Горках від 1925. Директор у 1930, завідувач лабораторії від 1938 Інституту хімії АН БРСР. З 1930 викладав у Білоруському лісотехнічному інституті у Гомелі. Академік Білоруської АН (1929), заслужений діяч науки БРСР (1938).

Вернадський міг особисто знати Шкателова, про намір якого працювати у *Таврійському університеті* писав до академіка його учень *С. П. Попов* (1920). Сам академік згадував праці Шкателова у листі до *О. Є. Ферсмана*.

[20 – с. 39; 47 – с. 124]

ШКЛЯРЕВИЧ (Шкларевич) Петро Данилович (1841, за ін. відом. 1842 – ?) – військовий інженер, земський діяч. Закінчив Ніколаєвське інженерне училище (1860) та Інженерну академію (1864) у Петербурзі. Від 1870 у відставці. Землевласник Роменського повіту Полтавської губернії. Член Полтавської губернської земської управи (від 1889), її голова (1892–1901). Депутат II Державної думи (1907–1912) від Полтавської губернії. Член Державної ради від Полтавського земства (1911–1912; 1915). Подальша доля невідома.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Шкляревичем, про якого писав у 1901 *М. О. Олеховський*.

[49 – с. 251]

ШКЛЯРЕВСЬКИЙ Анатолій Орестович (1869 – 1902) – мінералог. Учень В. І. Вернадського. Після закінчення Московського університету у 1894 асистент при кафедрі мінералогії. Співробітник Мінералогічного кабінету. Працював також учителем гімназії у Москві. Помер від туберкульозу.

Вернадський листувався зі Шкляревським, коли той був в Україні (у батьків у селі на Луганщині, під час геологічних розвідок на Донбасі, на лікуванні в Харькові). Після смерті учня Вернадський додав невелику передмову-некролог до його наукової статті.

[10 – с. 147; 12 – с. 146–147; 24 – с. 61; 47 – с. 119–121; 49 – с. 437–449]

ШЛІХТЕР Олександр Григорович (20.08/01.09.1868 – 02.12.1940) – державний діяч, учений-економіст. Академік ВУАН (1929). Віцепрезидент ВУАН / АН УРСР (1931–1938). Навчався в Харківському університеті (1889–1891), а згодом у Бернському університеті в Швейцарії. Один із керівників революційної боротьби у Києві, Петербурзі, Фінляндії (1905–1907). У 1917–1918 народний комісар земельних справ, народний комісар продовольства РСФРР, народний комісар продовольства УСРР у 1919. На дипломатичній роботі в Австрії (1921–1923). Ректор Комуністичного університету у Харкові (1924–1927). Народний комісар земельних справ УСРР (1927–1929). Директор Українського інституту марксизму-ленінізму (1930–1933). Керівник Ради з вивчення продуктивних сил України ВУАН. Академік АН БРСР (1934).

Вернадський був особисто знайомий зі Шліхтером від 1939, згадував у щоденнику, листуванні.

[10 – с. 209; 12 – с. 149; 45 – с. 385, 394]

ШМАЛЬГАУЗЕН Іван Іванович (11/23.04.1884 – 07.10.1963) – біолог, зооморфолог, ембріолог. Академік ВУАН (1922). Закінчив *Київський університет* (1907), працював там до 1912, а також у 1921–1941. Працював у Московському університеті (1912–1918). Професор Воронежського університету (від 1918). З 1921 професор Київського ІНО / університету. Від 1924 директор Мікробіологічного інституту ВУАН. Президент Київського товариства природознавців (1926–1929). У 1930–1941 директор Інституту зоології та біології ВУАН / АН УРСР (тепер Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України). Академік АН СРСР (1935). Професор Московського університету (1939–1948), завідувач кафедри дарвінізму. Директор Інституту еволюційної морфології АН СРСР у Москві (1936–1948), старший науковий співробітник (1948–1955). Завідувач лабораторії ембріології Зоологічного інституту АН СРСР (1955–1963).

Вернадський був особисто знайомий зі Шмальгаузенем, листувався з ним, згадував у щоденнику.

[13 – за покаж.; 14 – с. 10; 47 – с. 619–624]

Вернадський згадував у щоденнику також дочку біолога Ольгу Іванівну Шмальгаузен (1911–2008) та її чоловіка ентомолога Анатолія Анатолійовича Махотіна (1904–1972).

[14 – с. 80, 286]

ШМІТ (Шмідт) Федір Іванович (15/27.05.1877 – 10.11.1937, за ін. відом. 03.12.1937) – мистецтвознавець, археолог. Академік ВУАН (1921). Закінчив Петербурзький університет (1900), був залишений для підготовки до професорського звання. Працював 1901–1904 у Російському археологічному інституті у Константинополі (під керівництвом *Ф. І. Успенського*), у 1908–1912 учений секретар інституту. Викладав давні мови у Петергофській гімназії (1904–1908). У Харківському університеті (1912–1920): професор, завідувач кафедри теорії та історії мистецтв, декан з 1919. Ректор Археологічного інституту у Києві (1922–1924). Керівник Археологічного комітету при Першому відділі ВУАН. Директор Державного інституту історії мистецтв (1924–1930) у Ленінграді. Від 1925 професор Ленінградського університету, завідувач кафедри мистецтвознавства. Репресований (1933) за звинуваченням «у злочинних зв'язках з українськими націоналістами». Засуджений і засланий до Казахстану, потім до Узбекистану. Знов заарештований за звинуваченням «у контрреволюційній діяльності». Розстріляний.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий зі Шмітом, про якого згадували у листах до академіка його київські кореспонденти. Шміт був присутнім на Раді ВУАН 3 травня 1928 у Києві, на якій за головуванням В. І. Вернадського обрано нового президента ВУАН *Д. К. Заболотного*.

[45 – с. 304, 313; 46 – с. 474; 48 – с. 256; 55 – с. 454–455]

ШРАГ Ілля Людвігович (23.08/05.09.1847 – 11.04.1919) – земський і політичний діяч, адвокат. Навчався у Петербурзькому університеті, виключений у 1869 за спробу організації демонстрації. Закінчив також і *Київський університет* екстерном (1875). Працював присяжним повіреним. Обирався на різні посади у міській і повітових думах, земських зборах, Чернігівській губернській земській управі. Очолював Чернігівську громаду Загальної української безпартійної демократичної організації. Входив до Конституційно-демократичної партії (кадетів) та водночас до Української демократично-радикальної партії (1905–1907). Депутат I Державної думи (1906). Член УЦР. Із березня 1918 почесний мировий суддя Чернігівського судового округу. За часів Української Держави – один із кандидатів на посаду прем'єр-міністра, але відмовився за станом здоров'я.

Вернадський був знайомий зі Шрагом, очевидно, з 1904–1905, через спільну діяльність у кадетській партії, згадував його у щоденнику.

[11 – с. 121]

ШТЕБЕР (Штьобер) Едуард Альбертович (Stoeber; 06/18.09.1862 – 1942) – геохімік, вулканолог. Закінчив фармацевтичний факультет Дерптського університету. Мав значний інтерес до хімії, геології і мінералогії. Почав працювати викладачем хімії в Катеринославі. У 1902 отримав посаду лаборанта у

Катеринославському вищому гірничому училищі, з 1903 асистент з хімії. Секретар Катеринославського наукового товариства. Викладав у жіночому комерційному училищі, на медичному відділенні Вищих жіночих курсів. Працював у гірничому училищі / інституті двадцять років (1902–1922). З 1922 викладав у Владикавказі у Горському політехнічному інституті (професор від 1923), у сільськогосподарському інституті, в агроіндустріальному педагогічному інституті. Керівник кафедри загальної хімії Орджонікідзевського інституту кольорових металів. У жовтні 1941 як етнічний німець був висланий до Казахстану.

Бракує відомостей про особисте знайомство Вернадського зі Штебером, який у 1915 писав до академіка, ім'я якого згадує у листах до академіка його учень *Л. Л. Іванов*.

[48 – с. 380, 381, 398, 407; 49 – с. 450–452]

ШТЕЙНГЕЛЬ Федір Рудольфович (26.11/08.12.1870 – 11.02.1946) – громадський і політичний діяч, меценат, археолог, музеєзнавець. Навчався в Київському і Варшавському університетах на природному відділенні, але освіту не закінчив. Захоплювався археологією та краєзнавством. У 1896 заснував у с. Городок перший на Волині краєзнавчий музей. На власні кошти здійснив археологічні розкопки 53 курганів у Волинській губернії. Депутат І Державної думи від Києва (1906), входив до складу фракції Конституційно-демократичної партії (кадетів) та Української думської громади. Із 1908 член Ради Товариства українських поступовців. Голова Комітету Південно-Західного фронту Всеросійського союзу міст (1915–1917). У березні 1917 обраний головою виконавчого комітету Київської міської думи. Входив до першого складу УЦР (1917). У червні–грудні 1918 посол Української Держави у Німеччині. У 1920-ті повернувся до рідного Городка (тоді у складі Польщі), де займався благодійництвом. З початком Другої світової війни, коли радянська влада передала його маєток під школу, виїхав до Німеччини, де й перебував до кінця життя неподалік Дрездена.

Вернадський був добре знайомий зі Штейнгелем від 1905–1906, спілкувався у справах українського руху, підтримував дружні стосунки, згадував його у щоденнику, листуванні.

[7 – с. 83; 8 – с. 8; 11 – с. 121; 49 – с. 584]

ШТРОМБЕРГ Михайло Андрійович (1861–1932) – економіст. Приват-доцент Московського університету. Очолював приватне Московське наукове видавництво (1918). Приват-доцент, професор *Таврійського / Кримського університету* (1920–1922). На агрономічному факультеті читав курс лекцій із політичної економії, сільськогосподарської економіки, на факультеті громадських наук – з основ політичної економії, історії господарського побуту. Брав участь у роботі *Комісії з вивчення природних продуктивних сил Криму*.

Вернадський був знайомий зі Штромбергом, якого згадував у кримському щоденнику, коли клопотався про звільнення того після арешту більшовиками наприкінці 1920.

[8 – с. 109, 114, 115; 106 – с.57]

ШУЛЬГІН Олександр Якович (30.07/11.08.1889 – 04.03.1960) – громадський і політичний діяч, дипломат, історик, публіцист. Навчався на юридичному (1908) і фізико-математичному (1908–1910) факультетах, закінчив історико-філологічний факультет Петроградського університету (1915), був залишений для підготовки до професорського звання. Брав активну участь у діяльності Петербурзької громади ТУП, пізніше – в Українській демократично-радикальній партії. Член УЦР (1917); у липні 1917 – січні 1918 генеральний секретар міжнародних (пізніше міжнародних) справ. Від січня 1918 міністр закордонних справ УНР. За Гетьманату – співробітник МЗС Української Держави, від липня 1918 посол України в Болгарії (до кінця 1918). У 1919 призначений Директорією УНР членом української делегації на мирній конференції у Парижі, згодом (1920) голова української делегації на першій асамблеї Ліги націй у Женеві. З 1921 очолював Надзвичайну дипломатичну місію УНР у Парижі. Жив у Празі (1923–1927). Професор Українського вільного університету та Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова. Від 1927 жив у Парижі. Міністр закордонних справ (1926–1936; 1939–1940; 1945–1946), голова уряду УНР у вигнанні (1939–1940). Після 1945 займався наукою: засновник і голова Українського академічного товариства у Парижі (1946–1960), ініціатор і віцепрезидент Міжнародної вільної академії у Парижі (1952–1960).

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий з Шульгиним ще з дореволюційних часів української громади у Петрограді, згадував його у щоденнику. Відомий також лист Шульгина до академіка від 1917.

[11 – с. 121; 49 – с. 453–454]

ШУЛЬГІН Василь Віталійович (01/13.01.1878 – 15.02.1976) – політичний діяч, журналіст і публіцист. Пасинок *Д. І. Піхна*. Закінчив юридичний факультет *Київського університету* (1900). Депутат II–IV Державної думи від Волинської губернії. Редактор (від 1907) і видавець (1913–1919) газети «Киевлянин», яка при Шульгину мала різко антиукраїнський напрям. У 1914 пішов добровольцем до російської армії. Поранений у боях. Очоловав земський санітарний загін. Після Жовтневого перевороту 1917 був активним учасником та одним з ідеологів Білого руху. Від 1920 в еміграції в Югославії, Франції та Польщі. Нелегально відвідував Ленінград, Москву і Київ (1925–1926). З 1931 знову в Югославії. У 1937 відійшов від політичної діяльності. У січні 1945 був заарештований радянськими спецслужбами в Югославії, вивезений

до Москви і засуджений до 25 років ув'язнення. У 1956 достроково звільнений. Жив у Володимирі.

Вернадський, ймовірно, був особисто знайомий з Шульгиним, якого згадував у щоденнику, листуванні.

[7 – за покаж.; 8 – с. 99; 11 – с. 38; 49 – с. 670, 677, 795]

ЩЕПКІН Євген Миколайович (13/25.05.1860 – 12.11.1920) – історик, педагог, громадський діяч. Закінчив Московський університет (1883), приватдоцент (від 1892). Професор Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька (1897–1898), Новоросійського університету в Одесі (1898–1906; 1917–1920). Депутат I Державної думи (1906) від Одеси. Викладав у приватних навчальних закладах. Від 1914 декан історико-філологічного факультету на Вищих жіночих курсах. У серпні 1919 заарештований контррозвідкою Добровольчої армії. Перебував до січня 1920 в одеській в'язниці. Завідував відділом вищих навчальних закладів Одеської губнаросвіти.

Вернадський, імовірно, був знайомий з Щепкіним, листувався з ним у справах професорського з'їзду у 1905.

[46 – с. 267; 49 – с. 455]

ЩЕПОТЬЄВ Володимир Олександрович (25.10/06.11, за ін. відом. 25.09/07.10.1880 – 29.11.1937) – архівіст, літературознавець, етнограф, композитор, перекладач, театральний діяч. Закінчив Петербурзьку духовну академію (1904). Викладач Полтавської єпархіальної дівочої школи (1904–1917). Організатор Полтавського відділення Всеросійської спілки вчителів. Від 1909 член Полтавської вченої архівної комісії, бібліотекар Полтавського губернського архіву. Викладач Полтавського вчительського інституту (1917–1920). Ректор Полтавського інституту народної освіти (1921–1923). Завідувач відділу (1922–1925), згодом директор Полтавського окружного архіву. Професор Полтавського інституту народної освіти (1926–1928). Науковий співробітник Харківської кафедри історії української культури. Член Етнографічної комісії при ВУАН, Постійної комісії ВУАН для видання пам'яток новітнього мистецтва. Голова Полтавського наукового товариства при ВУАН (від 1924). Завідувач кабінету фольклору і мови Полтавського державного музею. У березні 1928 заарештований і засуджений у 1930 по справі «Спілки визволення України» до висилки на 3 роки за межі України. Жив і працював до 1934 у Славгороді (Алтайський край). Після повернення проживав у с. Веприк на Полтавщині. У вересні 1937 повторно заарештований і засуджений до смерті. Страчений.

Вернадський, можливо, по Полтаві був особисто знайомий з Щепотьєвим, якого згадував у щоденнику (1918).

[7 – с. 71]

ЩЕРБАКІВСЬКИЙ Вадим Михайлович (04/16.03, за ін. відом. 05/17.03. 1876 – 18.01.1957) – історик, археолог, етнограф, мистецтвознавець. Навчався у Петербурзькому і Московському університетах (1895–1896). Через політичні погляди був ув'язнений, висланий на чотири роки в рідне село на Київщині під нагляд поліції. Вступив на фізико-математичний факультет *Київського університету* (1902), але закінчив історико-філологічний факультет (1906). Досліджував стару українську архітектуру, брав участь в етнографічних експедиціях у різні райони України, в археологічних розкопках у Білгороді під Києвом, у Гінцях на Полтавщині та ін. Співробітник Національного музею у Львові (1907–1910). Працював у Київському художньо-промисловому і науковому музеї (1911). Був співробітником газети «Рада». З 1912 завідувач археологічного відділу *Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства*. Професор Українського університету в Полтаві (1918). Від 1922 в еміграції в Празі. Професор Українського вільного університету в Празі (1922–1945) і Мюнхені (1945–1951), ректор. Від 1951 проживав у Великій Британії. Дійсний член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові, УВАН, Чеської АН, Міжнародного антропологічного інституту у Франції.

Вернадський був особисто знайомий із Щербаківським, який, зокрема, запросив групу фахівців з різних галузей знань, серед них і Вернадського, для геологічного описання та стратиграфії *Гінцівської пізньопалеолітичної стоянки*. Академік згадував археолога у щоденнику, вони листувалися.

[7 – с. 57, 71, 72, 88; 47 – с. 625–627; 49 – с. 456–458 та за покаж.]

ЩЕРБАКІВСЬКИЙ Данило Михайлович (17/29.11, за ін. відом. 17/29.12. 1877 – 06.06.1927) – мистецтвознавець, етнограф, музейник. Брат *В. М. Щербаківського*. Закінчив *Київський університет* (1901). Учителював у гімназіях та училищах Києва, Умані. З 1902 постійний кореспондент і нештатний співробітник, а з 1910 і до смерті працював завідувачем історико-побутового відділу та відділу народного мистецтва Київського художньо-промислового і наукового музею. Учасник Першої світової війни, прапорщик артилерії. Повернувшись до Києва, став ученим секретарем та академіком Української державної академії мистецтв, ученим секретарем секції мистецтв *Українського наукового товариства* (1918–1919). Один з організаторів Музею антропології та етнології ім. Ф. Вовка, Київського археологічного інституту, в якому керував відділом мистецтва, та Етнографічного товариства. Заступник голови Всеукраїнського археологічного комітету. Викладав в Архітектурному інституті, Київському художньому інституті.

Вернадський був знайомий із Щербаківським, співпрацював у питаннях збереження архівів і бібліотек як голова *Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України*. Київські кореспонденти академіка згадували ім'я музейника у листах.

[43 – с. 422, 453; 45 – с. 349; 48 – с. 257]

ЩЕРБАКОВ Дмитро Іванович (01/13.01.1893 – 25.05.1966) – геолог і геохімік. Навчався у Петербурзькому політехнічному інституті (від 1911). Водночас у 1914–1917 працював у комісії сировини при Комітеті військово-технічної допомоги. Учасник Ферганської радієвої експедиції на чолі з В. І. Вернадським (1914). Закінчив *Таврійський університет* у Сімферополі (1921). Працював у КЕПС (1922–1925), Державному Радієвому інституті (1925–1930). У 1928–1938 науковий керівник Таджикицько-Памірської, а потім Середньоазійської експедицій АН СРСР. Водночас викладав у Петроградському / Ленінградському університеті (1922–1927), Ленінградському політехнічному інституті (1928–1930). У 1930–1938 працював у Геохімічному інституті ім. М. В. Ломоносова / Інституті геохімії, кристалографії та мінералогії АН СРСР, від 1932 заступник директора. Завідувач сектора мінералогії і геохімії Інституту геологічних наук АН СРСР (1938–1941). Науковий керівник сектора Всесоюзного інституту мінеральної сировини (1943–1948). Завідувач відділу Інституту геологічних наук (1949–1953). Від 1963 керівник двох наукових відділів Інституту геології рудних родовищ, петрографії, мінералогії і геохімії АН СРСР. Академік АН СРСР (1953). Академік-секретар Відділу геолого-географічних наук АН СРСР (1953–1963).

Вернадський згадував у щоденнику науково-геологічні екскурсії по Криму навесні 1920, в яких, серед інших, брав участь Щербаков. Про нього писали також кореспонденти академіка.

[8 – с. 72; 10 – за покаж.; 11 – с. 364; 45 – с. 71; 47 – за покаж.]

ЩЕРБИНА Федір Андрійович (13/25.02.1849 – 28.10.1936) – учений-статистик, економіст, етнограф, історик, громадський діяч. Закінчив Петровсько-Разумовську аграрну і лісову академію у Москві (1874) і фізико-математичний факультет Новоросійського університету в Одесі (1876). За пропаганду серед робітників був висланий на чотири роки до Вологди. Від 1881 працював статистиком на Кубані, статистиком Воронежського губернського земства у 1884–1902. Керував експедицією для вивчення степових областей Казахстану (1896–1903). У 1906 голова Кубанської військової ради. Депутат II Державної думи (1907). Після 1917 активний учасник козачого руху на Кубані. Член Кубанського Військового уряду, голова Верховного суду Кубанської народної республіки (1918–1919). Професор Катеринодарського політехнічного інституту. Навесні 1920 виїхав із козакою делегацією до Югославії. Від 1921 в еміграції в Чехії. Професор Українського вільного університету (1922–1936), у 1924–1925 ректор. З 1923 також професор Української господарської академії у Подєбрадах. Дійсний член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові (1925), Українського історико-філологічного товариства у Празі, «Громади кубанців», інших об'єднань козаків-емігрантів. Член-кореспондент Петербурзької АН (1904).

Вернадський був особисто знайомий із Щербиною від часів земських з'їз-дів, згадував у щоденнику зустрічі з ним у 1920.

[7 – с. 201–205]

Вернадський був знайомий і з сином історика Григорієм Федоровичем Щербиною (1878–1947), який також виїхав в еміграцію.

[7 – с. 206]

ЩОДЕННИКИ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЧАСІВ ЙОГО ПЕРЕБУВАННЯ В УКРАЇНІ (1918–1921) – унікальне наративне джерело, яке разом із листуван-ням подає найточнішу хронологічну канву життя і діяльності ученого, відобра-жає події та атмосферу часу, враження й особисті переживання, оцінки та харак-теристики явищ і людей. На відміну від *спогадів Вернадського «Перший рік Укра-їнської Академії Наук (1918–1919)»*, щоденники, не зважаючи на суб'єктивність таких записів, залишаються одним із найбільш об'єктивних документів епохи.

Щоденник Вернадського висвітлює політичну атмосферу в Україні часів революції, фіксує політичне та суспільне життя Полтави, Києва, Криму, Росії в цілому, відображає його активну науково-організаційну роботу у важких умовах революційної епохи на чолі *Комісії в справах вищої школи та наукових установ України*, складає уявлення про історію створення *Української академії наук у Києві*, першим президентом якої став Вернадський. Подробиці поїздки до Ростова-на-Дону і Новочеркаська восени 1919 висвітлюють кроки Вернад-ського для збереження Української академії наук у несприятливих для україн-ської культури умовах.

Щоденники наповнені роздумами Вернадського про майбутнє, пошуки справжніх цілей життя, віру у необхідність продовжувати наукову працю «цієї грізної години».

Щоденники доповнюють і численні мемуарні записи, побудовані на різних джерелах, але перш за все саме на щоденниках і листуванні, записи «Хроноло-гії» – підготовчі матеріали до здійсненої книги спогадів «Пережите і передума-не». Відсутні під рукою під час складання «Хронології» щоденники 1918 дуже обмежили можливості вже літнього академіка відновити події того часу.

Щоденники часів перебування ученого в Україні 1918–1921 збереглися в АРАН у Москві, а також (1918) в Інституті рукопису НБУВ у Києві. Очевид-но, що мав бути ще один «зошит» полтавського щоденника 1918, оскільки ака-демік перебрався до Полтави наприкінці листопада 1917, а щоденні записи, що збереглися, починаються 2 березня (н. с.) 1918.

Записи щоденників 1918–1921 публікувалися фрагментарно від 1984 (у часописі «Україна» щоденник 1918 публікувався в українському перекладі в 1988), а в повному обсязі з коментарями були видані друком у Києві в 2-х частинах у 1994 і 1997.

[1 – оп. 2, спр. 4, 10, 11; 3 – ф. 260, од. зб. 758; 7; 8]

ЩУКАРЬОВ Олександр Миколайович (02/14.11.1864 – 25.04.1936) – фізико-хімік, винахідник, розробник «машини логічного мислення». Закінчив Московський університет (1889). Від 1893 лаборант у термохімічній лабораторії, у якій працював до 1910. Ресурсами цієї лабораторії користувався В. І. Вернадський. У 1896 зробив перший видатний винахід – рівняння кінетики розчинення кристалів, пізніше назване його ім'ям (рівняння Нернста – Щукарьова). Приват-доцент Московського університету (1906). Екстраординарний професор загальної хімії *Катеринославського вищого гірничого училища* (від 1910). У 1911–1931 професор Харківського технологічного університету, в якому у 1926 створив та очолив кафедру фізичної хімії. Займався експериментами з прообразом комп'ютера. У 1931–1936 співпрацював із низкою науково-дослідних інститутів: Інститутом прикладної хімії, Інститутом метрології, Інститутом експериментальної медицини та ін.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий із Щукарьовим, про що свідчить листування, зокрема з кореспондентами академіка.

[47 – с. 286, 628–629; 48 – с. 371–373]

ЩУСЄВ Сергій Вікторович (1868 – 1928) – агроном, ґрунтознавець. Закінчив Новоросійський університет в Одесі (1892). Обіймав посаду асистента в Новоолександрійському інституті сільського господарства і лісівництва (від 1894). У Петербурзькому університеті здобув ступінь магістра агрономії (1898). У 1899–1902 керував Плотянською дослідною станцією у Подільській губернії. Приват-доцент Московського університету (1910–1916), потім працював у Новоросійському університеті. Жив у Бессарабії від 1918. Помер у Кишиневі.

Брат архітектора Олексія Вікторовича Щусєва (1873–1949), академіка АН СРСР (1943).

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий з Щусєвим, співпрацював, листувався.

[49 – с. 459–461]

ЮРИНЕЦЬ Володимир Олександрович (за деяк. відом. 28.09.1891 – за деяк. відом. 04.10.1937) – філософ, публіцист, поет, літературний і мистецький критик. Академік ВУАН (1929). Навчався у Львові, Відні, Берліні та Парижі. У Віденському університеті захистив докторську дисертацію з логіки Гегеля. Під час Першої світової війни був мобілізований до австрійської армії. Потрапив до російського полону, деякий час перебував в Астрахані. У 1920 вступив до КП(б)У, працював у Галицькому освітньому комітеті. Закінчив Інститут червоної професури в Москві (1924), професор Московського університету. З 1925 завідувач кафедри соціології Українського інституту марксизму-ленінізму (від 1932 – Інститут філософії та природознавства) у Харкові. Член літературної організації «Західна Україна». З 1935 мешкав у

Києві. Влітку 1937 заарештований, у жовтні 1937 засуджений як «націоналіст» і «німецький шпигун». Розстріляний.

Юринець був присутній на Раді ВУАН 3 травня 1928 у Києві, на якій під головуванням В. І. Вернадського обрано нового президента ВУАН *Д. К. Заболотного*.

[55 – с. 454–455]

ЯВОРСЬКИЙ Матвій Іванович (15.11.1885, за ін. відом. 28.02.1885 або ж 1884 – 03.11.1937) – історик. Академік ВУАН (1929). Закінчив юридичний факультет Львівського університету (1910). Здобув науковий ступінь доктора політичних наук. Учасник українського національного руху. Голова товариства «Україна». Під час Першої світової війни був старшиною австро-угорської армії, сотником Української галицької армії. Згодом начальник політичної школи у Києві для червоних старшин, викладач у школі політичної грамоти у Казані. Працював у Харкові (1920–1929): у Харківському інституті народної освіти, керівник Управління науковими установами Наркомату освіти УСРР (1926), завідувач Українським інститутом марксизму. Був уповноваженим Комуністичної партії Східної Галичини при ЦК КП(б)У (1921–1922). З 1929 у Києві: секретар *Історично-філологічного відділу ВУАН*. Репресований у 1931, засуджений за участь в «Українському національному центрі», засланий на Соловки. У жовтні 1937 засуджений до смерті за «націоналістичну й антирадянську діяльність серед в'язнів». Страчений у урочищі Сандармох.

Вернадський, імовірно, не був особисто знайомий з Яворським, згадував його у щоденнику і про нього академіку писав *М. П. Василенко*.

[10 – с. 91; 45 – с. 361, 385]

ЯГОТИНСЬКИЙ АРХІВ РЕПНІНИХ. Одне з найцінніших приватних зібрань – фамільний архів Репніних, заснований князем М. В. Репніним (1734–1801). Зберігався в с. Яготин Пирятинського повіту Полтавської губернії. Вміщав фамільні папери Розумовських; Репніних (М. В. Репніна, *М. Г. Репніна-Волконського*); господарські документи обох родів; матеріали до «Історії» Д. М. Бантиша-Каменського, зібрані ним за сприяння М. Г. Репніна; частину документів зі збірки А. І. Чепи, а також живопис. Архів значно постраждав під час Української революції 1917–1921. На початку 1920-х потрапив до Полтавського історичного архіву, утім був втрачений під час Другої світової війни. Проте існує думка, що втрачена лише частина Яготинського архіву, а частина була розпорошена по архівах Чернігова, Полтави, Києва та ін.

У 1919 *Спільне зібрання УАН*, а також *Тимчасовий комітет для заснування Національної бібліотеки України* на чолі з Вернадським намагалися перевезти до Києва архів (і бібліотеку) Репніних, яким загрожувало знищення в Яготині. У 1926 Вернадський у листуванні з *М. П. Василенком* цікавився, чи

зберігся і саме де цей фамільний архів. Інтерес був викликаний наміром зацікавити сина – історика *Г. В. Вернадського*, який мешкав у Празі, постаттю *М. Г. Репніна-Волконського*.

[43 – с. 303, 424, 442, 481, 482, 636; 45 – с. 345–346; 46 – с. 219; 49 – с. 809, 813]

ЯКОВЕНКО Володимир Іванович (18/30.04, за ін. відом. 30.05/11.06.1857 – 18.01.1923) – психіатр, земський лікар. Після закінчення Медико-хірургічної академії у Петербурзі (1881) три роки працював земським дільничним лікарем у Кременчуцькому і Миргородському повітах, п'ять років ординатором Бурашевської психіатричної колонії біля Твері. Працював лікарем психіатричної лікарні у Петербурзі, завідував Смоленською психіатричною лікарнею, а також збудованою ним же психіатричною лікарнею у с. Мещерському у Підмосков'ї (1894–1906). У 1906 звільнений від служби за «політичну неблагонадійність» і засланий на Полтавщину за участь у революційному русі у 1905. Мешкав і працював до кінця життя на хуторі *Бутова гора*, продовжуючи займатися суспільною, лікувальною і науковою працею. Організував протитуберкульозний санаторій. Товаришував із письменником *В. Г. Короленком*. Помер під час епідемії висипного тифу на Полтавщині.

Вернадський був добре знайомий з Яковенком і його дружиною, лікаркою Надією Федорівною Яковенко (?–1943) по Полтаві і Шишаках, згадував їх у листуванні. Дача Вернадських була неподалік від будинку Яковенків.

[49 – за покаж.]

У родинному листуванні Вернадських також згадуються старший син Яковенка Всеволод Володимирович Яковенко (1886–1938), який закінчив біологічний факультет Московського університету, працював учителем, і його дружина Ніна Дмитрівна Яковенко (уродж. Гриценко; ?–1919).

[49 – за покаж.]

ЯКУБОВСЬКИЙ Казимир Леонардович – хімік. Закінчив *Київський університет*. Друг *Г. П. Житецького* зі студентських часів у другій половині 1880-х. Від середини 1890 працював у лабораторії Управління Південно-Західної залізниці у Києві: старший хімік, помічник завідувача.

Вернадський міг бути особисто знайомий з Якубовським, у якого, судячи з листування, мав зупинитися *О. Є. Ферсман* під час відрядження до Києва (1919) і купівлю бібліотеки якого обговорював *Тимчасовий комітет для заснування Національної бібліотеки України*.

[43 – с. 445, 450, 454; 46 – с. 172]

ЯКУШКІН Іван В'ячеславович (10/22.08.1885 – 19.07.1960) – учений у галузі рослинництва. Закінчив Московський сільськогосподарський інститут (1909). Працював повітовим агрономом у Полтавській губернії (1909–1911). Співробітник (1912–1914), асистент кафедри приватного землеробства (1914–1917) Московського сільгоспінституту. Професор Воронежського сільгоспінституту (1917–1920; 1922–1932). Одночасно у 1922–1930 директор Рамонської дослідно-селекційної станції Головцукру (Воронезька обл.). Декан агрономічного факультету, завідувач кафедри рослинництва *Таврійського / Кримського університету* (1920–1922). Завідувач кафедри рослинництва Московської сільськогосподарської академії ім. К. А. Тімірязєва (1932–1957). Восени 1930 був заарештований, засуджений у 1931 до 3 років таборів за звинуваченням «у пропаганді ідей Трудової селянської партії». Втім у таборі не був, оскільки вирок було скасовано, а справу припинено. Академік ВАСГНІЛ (1935). Заслужений діяч науки РРФСР (1954).

Вернадський був особисто знайомий із Якушкіним, співпрацював і листувався з ним, згадував у щоденнику.

[7 – с. 208, 8 – с. 108, 114; 10 – с. 384; 11 – с. 131; 12 – с. 131, 189, 263; 49 – с. 463–466]

Академік згадував у щоденнику сина Якушкіна Дмитра Івановича Якушкіна (1923–1994), який став розвідником, очолював радянську резидентуру у Вашингтоні (1975–1982), а також дочку Наталю Іванівну Якушкіну (1917–2006), яка стала фізіологинєю рослин.

[12 – с. 189, 240]

Вернадський товаришував із батьком Якушкіна В'ячеславом Євгеновичем Якушкіним (1856–1912) – істориком, літературознавцем, член-кореспондентом Петербурзької АН (1906), депутатом І Державної думи. У щоденнику Вернадський згадував і сина останнього Миколу В'ячеславовича Якушкіна (1882–1945) – економіста, професора, який у 1920-ті – на початку 1930-х завідував секцією світового господарства Кон'юнктурного інституту Наркомфіну СРСР, а також його дружину Тетяну Іванівну Якушкіну (уродж. Сахарова; 1883–1977).

[11 – с. 200]

ЯНАТА Олександр Алоїзович (28.05/09.06.1888 – 03.06.1938) – ботанік. Закінчив Київський політехнічний інститут (1911). Ще студентом ініціював створення Миколаївського товариства любителів природи (1910), працював консерватором у Природничому музеї губернського земства у Сімферополі. У 1913 очолив контрольну насінневу станцію Харківського сільськогосподарського товариства. У роки Першої світової війни служив у Земсоюзі, займався організацією контрольної-фуражної лабораторії. Від осені 1918 приват-доцент *Київського державного українського університету*. У 1919 член *Комісії для*

виучування природних багатств України УАН. З 1920 викладав у Київському інституті народної освіти. У 1921 був членом Комісії Наркомпросу для перегляду статуту *Української академії наук*. Професор, завідувач кафедри сільськогосподарської ботаніки у Київському сільськогосподарському інституті (1921–1923). Далі очолив кафедру ботаніки у Харківському сільськогосподарському інституті, згодом перейшов на кафедру захисту рослин. Очолював природничу секцію Правописно-термінологічної комісії УАН. Керівник природничого відділу Інституту української наукової мови, провадив уніфікацію української наукової ботанічної термінології (1921–1925). Один із засновників «Українського ботанічного журналу». З січня 1919 заступник голови *Сільськогосподарського вченого (наукового) комітету України*, учений секретар комітету (від 1928). У Харкові організував і очолив Інститут прикладної ботаніки та Інститут рослинництва. Дійсний член *Наукового товариства імені Шевченка* у Львові (1923). У 1933 був заарештований і засуджений на 5 років таборів за участь в «УВО», «проведення ворожої лінії у питаннях боротьби з бур'янами і хворобами сільськогосподарських рослин». У 1937 термін покарання було продовжено на п'ять років. Помер в одному з таборів Севвостлагу на Колимі.

Вернадський співпрацював з Янатою у Києві та Сімферополі у справах СГВКУ, згадував у щоденнику, листуванні.

[7 – с. 125, 151; 45 – за покаж.; 48 – с. 255, 257; 49 – с. 536]

ЯНОВИЧ Надія Вікторівна (? – не раніше 1906) – полтавська дворянка, давня знайома батьків дружини В. І. Вернадського *Є. П. і М. І. Старицьких*. Служила класною дамою у Закавказькому дівочому інституті в Тифлісі, де й потоваришувала з родиною Старицьких. У Полтаві володіла великим будинком на Келенському проспекті, де Є. П. Старицький побудував флігель, у якому жила численна родина Старицьких. Власний будинок Янович заповіла своїй хрещениці *Ганні Єгорівні Любощинській* (Старицькій) наприкінці XIX ст.

Ім'я Янович зустрічається у листуванні Вернадського.

[22 – за покаж.; 23 – за покаж.; 24 – с. 213; 49 – с. 397, 554, 605]

ЯНОВСЬКИЙ Феофіл Гаврилович (12/24.06.1860 – 08.07.1928) – лікар, фтизіатр, нефролог, терапевт і клінічний дослідник. Академік ВУАН (1927). Закінчив *Київський університет* (1883). Стажувався у Німеччині та Франції. За дорученням університету організував у Києві бактеріологічну лабораторію. Працював прозектором (1888–1890), приват-доцентом від 1891 на кафедрі фізіології університету. З 1892 прозектор і завідувач лабораторії Олександрівської лікарні. У 1904 був обраний на кафедру госпітальної терапевтичної клініки у Новоросійському університеті в Одесі. Повернувся у 1905 до Києва у Київський університет: екстраординарний професор, ординарний професор з 1910 на кафедрі лікарської діагностики, з 1913 на кафедрі госпітальної

терапевтичної клініки. Під час Першої світової війни завідувач клінічного відділення Київського військового шпиталю. У 1919–1921 професор кафедри внутрішніх хвороб *Таврійського університету* у Сімферополі. Наприкінці 1921 повернувся до Києва, очолив кафедру факультетської терапії. Організатор і керівник Комісії з вивчення курортної справи в Україні при ВУАН. З 1921 голова Товариства київських лікарів, від 1926 голова Об'єднаного наукового медичного товариства у Києві. Один із засновників системи медичної допомоги у Києві (швидкої допомоги і боротьби з туберкульозом).

Вернадський був особисто знайомий з Яновським по Києву і Таврійському університету, листувався з ним, згадував у листуванні.

[45 – с. 369, 371; 47 – с. 630–635; 48 – с. 116, 119; 49 – с. 601]

Вернадський був знайомий і листувався також зі старшим сином Яновського правознавцем **Віктором Феофіловичем Яновським** (08/20.07.1891 – 03.05.1942). Закінчив *Київський університет* (1917), був залишений для підготовки до професорського звання, від 1918 приват-доцент. У 1919 асистент кафедри державного права Київського медичного інституту і Київського юридичного інституту. Викладав у *Таврійському університеті* і Севастопольському юридичному інституті (1920–1921). Потім до 1930 викладав у Київському інституті народного господарства, професор з 1925. Був позаштатним співробітником Комісії з вивчення звичаєвого права України при ВУАН, співпрацював також із Комісією з вивчення фінансових і банківських питань. Від 1934 юрисконсульт Київського центрального телеграфу. Влітку 1938 арештований «за підозрою у шпигунстві». Засуджений до 10 років у в'язниці.

[45 – с. 371, 372; 47 – с. 631–633]

У листуванні є згадки і про іншого сина Яновського – архівіста і бібліографа Михайла Феофіловича Яновського (03/15.10.1899 – ?). Закінчив Вищий інститут народної освіти у Києві (1923). У 1921–1923 працював в експертній комісії з розбирання архівів при Київському губархіві. Інспектор-інструктор Центральної книжної палати у Москві (1925–1927). У 1927–1932 учений архівіст, науковий співробітник Київського центрального історичного архіву ім. В. Б. Антоновича. У 1932 пішов з архіву на знак протесту проти нестерпних умов праці, породжених сталінщиною. До війни працював у галузі санітарної статистики у структурах охорони здоров'я. За часів німецької окупації повернувся в історичний архів, де з весни 1942 був заступником директора. Подальша доля невідома.

[45 – с. 369, 372]

ЯРОЦЬКИЙ Олександр Іванович (07/19.08.1866 – 1944) – терапевт. Закінчив Військово-медичну академію (1889). Від 1894 працював у Петербурзі в Обухівській, а потім у Петропавлівській міських лікарнях. Асистент клініки

Жіночого медичного інституту (1899–1901). За участь у демонстрації 2 березня 1901 і підписання протесту «Спілки письменників» був висланий зі столиці. Працював у І. І. Мечникова в Парижі (1901–1902). Від 1903 приват-доцент, у 1904–1918 професор госпітальної, потім факультетської клініки Юр'ївського університету. Професор кафедри історії та енциклопедії медицини *Таврійського / Кримського університету* (1919–1923). Професор Московського клінічного інституту з 1924. Понадштатний професор 1-го Московського університету (1929–1930). Старший лікар лікарні ім. О. І. Бабухіна, професор Московського обласного клінічного інституту (1930–1944).

Вернадський був близько знайомий з Яроцьким від середини 1880-х. Вони товаришували, співпрацювали, зокрема у Криму, листувалися. Є згадки у щоденнику, листуванні.

[7 – с. 15, 8 – с. 77, 78, 83; 11 – с. 20; 49 – с. 467–468, 570, 973]

Вернадський був знайомий із сином Яроцького Леонідом Олександровичем Яроцьким (1907–1980), геологом. Закінчив Перший Московський університет (1931). Був начальником геологічної партії тресту Геліогазрозвідка у Ленінграді (1932–1935). Начальник експедиції Центрального інституту курортології і фізіотерапії (1935–1941). Учасник Другої світової війни. Вернадський виступив у 1944 з клопотанням про відкликання Л. О. Яроцького з фронту як цінного фахівця. Написав відгук про його наукові праці.

[12 – с. 78; 29 – с. 288; 49 – с. 467, 468, 973]

ЯРОШЕВИЧ Дмитро Йосипович (Осипович) (21.10/02.11.1873 – 21.03.1919) – полтавський земський діяч, публіцист. Закінчив Глухівський учительський інститут (1896). З 1899 секретар Зіньківської повітової земської управи, від 1902 секретар Полтавської губернської земської управи, у 1905 був завідувачем педагогічного бюро губернської земської управи. Працював у редакції журналу «Хуторянин» з 1908. Гласний Полтавської міської думи. Редактор газети «Полтавщина». Секретар Полтавського товариства сільського господарства.

Вернадський, очевидно, був особисто знайомий з Ярошевичем, згадував у щоденнику.

[7 – с. 68]

ЯСИНСЬКИЙ Микола Тихонович – київський знайомий В. І. Вернадського. Відомо, що до революції працював діловодом у відділі з заготівлі матеріалів Управління Південно-Західної залізниці. Після зустрічі у Москві в 1935, про яку академік занотував у щоденнику, згадував події осені 1919 у Києві, коли Ясинський допоміг знайти вагон, у якому виїхали Вернадський і багато професорів.

[1 – оп. 2, спр. 7, арк. 38, 39; 11 – с. 38, 39]

ЯСНОПОЛЬСЬКИЙ Леонід Миколайович (19.01/31.01.1873 – 23.05.1957) – економіст, фахівець у галузі політичної економії, бюджетного права, статистики й економіки вугільної промисловості. Академік ВУАН (1925). З 1891 навчався на юридичному факультеті *Київського університету*. Закінчив Петербурзький університет (1895), був залишений для підготовки до професорського звання. Приват-доцент Київського (1902), Харківського (1903–1904) університетів. З 1905 професор кафедри політичної економії Київського університету, від 1906 також професор Київського комерційного інституту. Депутат І Державної думи від Полтавської губернії. Після 1917 викладав у Київському університеті та Київському інституті народного господарства. Працював в *Українській академії наук*: член *Комісії для вивчення природних багатств України* (1919), голова *Комісії з вивчення продуктивних сил України* (1926–1930), голова Комісії з питань фінансів, кредиту та банків з 1926, голова Комісії для досліду території Дніпрельстану від 1927. У 1931–1936 працював у науково-дослідних закладах Москви, не пориваючи співпраці з ВУАН. У 1936 повернувся до Києва і увесь час працював в Інституті економіки АН УРСР.

Вернадський багато років підтримував дружні стосунки з Яснопольським, згадував у щоденнику, листувався і зустрічався з академіком-економістом, який був одним із джерел інформації про ВУАН / АН УРСР, наукове життя в Україні.

[7 – с. 86; 8 – с. 27; 10 – с. 315; 11 – с. 142, 189; 43 – за покаж.; 47 – с. 640–654; 62 – с. 56]

ЯЧЕВСЬКИЙ Леонард (Леонід) Антонович (Jaczewski Leonard Feliks Stefan; 30.08/11.09.1858 – 20.04/03.05.1916) – геолог, гірничий інженер, картограф. Закінчив Петербурзький гірничий інститут (1883). Служив у Сибіру. З 1888 працював у Гірничому департаменті у Петербурзі. Керував Єнісейською партією для геологічних досліджень у золотоносних областях Сибіру (1898–1908). Водночас у 1899–1903 професор кафедри мінералогії *Катеринославського вищого гірничого училища*, організував кабінет мінералогії, підготував і видав три підручники для студентів училища. Очолював Катеринославське відділення Російського технічного товариства. Викладав геологію та петрографію в Миколаївській інженерній академії у Петербурзі (1905). Член Гірничого вченого комітету з 1909, був членом КЕПС. Професор мінералогії Гірничого інституту в Єкатеринбурзі.

Вернадський був особисто знайомий з Ячевським, листувався з часів його професорства у Катеринославі. Написав некролог у виданнях КЕПС.

[11 – с. 72, 130; 49 – с. 469–470]

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

АРХІВНІ ФОНДИ

1. Архів Російської академії наук (РАН). Ф. 518: Вернадський Володимир Іванович.
2. Державний архів Російської Федерації (ДАРФ). Ф. 1137: [Особовий фонд Г. В. Вернадського].
3. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України (ІР НБУВ). Ф. І; ф. 170; ф. 260.
4. Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського. Фонд академіка В. І. Вернадського.
5. Columbia University. The Butler Library. Bakhmeteff Archive (BAR). George Vernadsky Papers.

ВИДАНІ ДЖЕРЕЛА

6. Вернадская Н. Е. Записки. *Бюл. комис. по разработке науч. наследия акад. В. И. Вернадского*. 2012. Вып. 21. С. 87–104.
7. Вернадский В. И. Дневники. 1917–1921: октябрь 1917 – январь 1920 / сост. М. Ю. Сорокина, С. Н. Киржаев, А. В. Мемелов, В. С. Неаполитанская. Киев, 1994. 268 с.; *факсим. вид.*: Вернадський В. І. Щоденники (1917–1921) / уклад.: С. М. Кіржаєв, О. В. Мемелов, В. С. Неаполітанська та ін. ; голова редкол. Б. Є. Патон. Київ : НБУВ, 2011. 660 с. (Вибр. наук. пр. акад. В. І. Вернадського. Т. 9); *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 19: Дневники 1917–1922 гг. М. : Наука, 2013. С. 7–238.
8. Вернадский В. И. Дневники. 1917–1921 : январь 1920 – март 1921 / сост. М. Ю. Сорокина, С. Н. Киржаев, А. В. Мемелов, В. С. Неаполитанская. Киев, 1997. 327 с.; *факсим. вид.*: Вернадський В. І. Щоденники (1917–1921) / уклад.: С. М. Кіржаєв, О. В. Мемелов, В. С. Неаполітанська та ін. ; голова редкол. Б. Є. Патон. Київ : НБУВ, 2011. 660 с. (Вибр. наук. пр. акад. В. І. Вернадського. Т. 9); *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 19: Дневники 1917–1922 гг. М. : Наука, 2013. С. 239–372.
9. Вернадский В. И. Дневники: март 1921 – август 1925 / отв. ред.-сост. В. П. Волков ; РАН, Ин-т геохим. и аналит. хим. им. В. И. Вернадского. 2-е изд. М. : Наука, 1999. 214 с.; *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 19: Дневники 1917–1922 гг. М. : Наука, 2013. С. 373–455; Т. 20: Дневники 1923–1934 гг. М. : Наука, 2013. С. 8–118.
10. Вернадский В. И. Дневники: 1926–1934 / отв. ред. В. П. Волков ; РАН, Комис. по разработке научн. наследия акад. В. И. Вернадского, Ин-т геохим. и аналит. хим. им. В. И. Вернадского, Архив РАН. М. : Наука, 2001. 456 с.; *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 20: Дневники 1923–1934 гг. М. : Наука, 2013. С. 119–559.

11. Вернадский В. И. Дневники. 1935–1941 : в 2 кн. Кн. 1: 1935–1938 / отв. ред. В. П. Волков ; РАН, Комис. по разработке научн. наследия акад. В. И. Вернадского, Ин-т геохим. и аналит. хим. им. В. И. Вернадского, Архив РАН. М. : Наука, 2008. 444 с.; *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 21: Дневники 1935–1939 гг. М. : Наука, 2013. С. 9–432.
12. Вернадский В. И. Дневники. 1935–1941 : в 2 кн. Кн. 2: 1939–1941 / отв. ред. В. П. Волков ; РАН, Комис. по разработке научн. наследия акад. В. И. Вернадского, Ин-т геохим. и аналит. хим. им. В. И. Вернадского, Архив РАН. М. : Наука, 2008. 295 с.; *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. 4 т. Т. 21: Дневники 1935–1939 гг. М. : Наука, 2013. С. 433–547; Т. 22: Дневники 1940–1942 гг. М. : Наука, 2013. С. 7–182.
13. Вернадский В. И. Дневники: 1941–1943 / отв. ред., сост. В. П. Волков ; РАН и др. М. : РОССПЭН, 2010. 542 с.; *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 22: Дневники 1940–1942 гг. М. : Наука, 2013. С. 182–564; Т. 23: Дневники 1943–1944 гг. М. : Наука, 2013. С. 9–49.
14. Вернадский В. И. Дневники: 1943–1944 гг. М.: Наука, 2013. 437, [2] с. (Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 23).
15. Вернадский В. И. Дневники: 1944 г. М. : Наука, 2013. 365 с. (Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 24).
16. Вернадский В. И. Живое вещество и биосфера / отв. ред. тома А. Л. Яншин ; РАН, Комис. по разраб. науч. наслед. акад. В. И. Вернадского, Ин-т геохим. и аналит. хим. им. В. И. Вернадского. М. : Наука, 1994. 669, [2] с.; *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 8. М. : Наука, 2013. 526 с.
17. Вернадский В. И. [Из эпистолярного наследия В. И. Вернадского]. Письма А. В. Фомину: 1929–1934 / сост. М. В. Шевера, вступит. ст. К. М. Сытника, Т. В. Андриановой. Киев : Ин-т ботаники им. Н. Г. Холодного НАН Украины, 2010. 25 с.
18. Вернадский В. И. Кременчугский уезд : Отчет Полтав. губерн. земству. СПб. : Тип. Б. Евдокимова, 1892. 145 с. (Материалы к оценке земель Полтав. губернии: Естественно-историч. часть. Вып. 15).
19. Вернадский В. И. Пережитое и передуманное / предисл. Э. М. Галимова ; сост. коммент., предисл. С. И. Капелуш. М. : Вагриус, 2007. 316, [2] с., [8] л.
20. Вернадский В. И. Письма А. Е. Ферсману: 1897–1944 / сост. Н. В. Филиппова. М. : Наука, 1985. 272 с.; *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 14. М. : Наука, 2013. С. 247–473.
21. Вернадский В. И. Письма Н. Е. Вернадской: 1886–1889 / сост. Н. В. Филиппова. М. : Наука, 1988. [Т. 1]. 304 с.; *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 17: Письма жене – Н. Е. Вернадской: 1886–1894. М. : Наука, 2013. С. 5–259.
22. Вернадский В. И. Письма Н. Е. Вернадской: 1889–1892 / сост. Н. В. Филиппова ; отв. ред. Б. В. Левшин ; АН СССР, Архив. М. : Наука, 1991. [2]. 320 с.; *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 17: Письма жене – Н. Е. Вернадской: 1886–1894. М. : Наука, 2013. С. 260–512.
23. Вернадский В. И. Письма Н. Е. Вернадской: 1893–1900 / сост. Н. В. Филиппова ; отв. ред. Б. В. Левшин ; РАН, Архив. М. : Техносфера, 1994. 368 с.; *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 17: Письма жене – Н. Е. Вернадской: 1886–1894. М. : Наука, 2013. С. 513–625; Т. 18: Письма жене – Н. Е. Вернадской: 1895–1940. М. : Наука, 2013. С. 9–152.

24. Вернадский В. И. Письма Н. Е. Вернадской: 1901–1908 / сост. Н. В. Филиппова ; отв. ред. Б. В. Левшин ; РАН, Архив. М. : Наука, 2003. 295 с.; *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 18: Письма жене – Н. Е. Вернадской: 1895–1940. М. : Наука, 2013. С. 153–375.

25. Вернадский В. И. Письма Н. Е. Вернадской. 1909–1940 / В. И. Вернадский ; сост. Н. В. Филиппова, В. С. Чесноков ; отв. ред. Б. В. Левшин ; РАН, Архив. М. : Наука, 2007. 299 с.; *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 18. М. : Наука, 2013. С. 376–593.

26. Вернадский В. И. Признаки железных руд в Полтавской губернии. *Хуторянин*. 1897. № 32. С. 448–449.

27. Вернадский В. И. Публицистические статьи / отв. ред. и сост. В. П. Волков ; вступ. ст. А. Л. Яншина ; РАН и др. М. : Наука, 1995. 313 с.; *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 13: В. И. Вернадский – общественный деятель и публицист. М. : Наука, 2013. 443 с.

28. Вернадский В. И. Путевые заметки о почвах бассейна р. Чаплынки Новомосковского уезда Екатеринославской губернии. *Тр. имп. Вольного экон. о-ва*. 1889. № 3. С. 22–29.

29. Вернадский В. И. Статьи об ученых и их творчестве. М. : Наука, 1997. 365 с.; *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 14: Об ученых и их трудах. М. : Наука, 2013. С. 6–246.

30. Вернадский В. И. Страницы автобиографии / сост. Н. В. Филиппова. М., 1981. 349 с.

31. Вернадский В. И. Труды первого периода научной деятельности по биогеохимии почв, кристаллографии, радиоактивности (1894–1914). М. : Наука, 2013. 683 с. (Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 1).

32. Вернадский В. И. Труды по биогеохимии и геохимии почв / ред. А. А. Ярошевский ; РАН, Ин-т геохим. и аналит. хим. им. В. И. Вернадского. М. : Наука, 1992. 437 с.

33. Вернадский В. И. Человечество как часть живой материи и его значение в геохимии : [фрагмент из курса геохимии, прочитанного в Киев. ун-те в 1918–1919 гг.] / публ. и прим. Е. П. Янина. *Бюл. Комис. по разработке науч. наследия акад. В. И. Вернадского*. 2019. Вып. 23. С. 29–33.

34. Вернадский В. И. «Я верю в силу свободной мысли...»: письма И. И. Петрункевичу / публ. подгот. Б. С. Соколов. *Новый мир*. 1989. № 12. С. 204–221.

35. Вернадський В. І. Вибрані праці / ред. Н. А. Серебрякова ; пер. М. І. Кратко. Київ : Наук. думка, 2005. 299 с. [2] с.

36. Вернадський В. І. Геохімія живої речовини : Кн. 1 / авт.-уклад.: І. А. Акімов, Е. В. Соботович, В. В. Долін та ін. ; НАН України, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Ін-т зоології ім. І. І. Шмальгаузена, Ін-т геохімії навколиш. середовища. Київ, 2012. 503 с. (Вибр. наук. пр. акад. В. І. Вернадського. Т. 4).

37. Вернадський В. І. Геохімія живої речовини : Кн. 2 / авт.-уклад.: І. А. Акімов, Е. В. Соботович, В. В. Долін та ін. ; НАН України, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Ін-т зоології ім. І. І. Шмальгаузена, Ін-т геохімії навколиш. середовища. Київ, 2012. 575 с. (Вибр. наук. пр. акад. В. І. Вернадського. Т. 4).

38. Вернадський В. І. Праці з геохімії та радіогеології : Кн. 1 / за ред. Е. В. Соботовича, В. В. Доліна, Г. М. Бондаренка, Р. Я. Белєвцева ; НАН України, Коміс. з наук.

спадщини акад. В. І. Вернадського, Ін-т геохімії навколиш. середовища. Київ, 2012. 824 с. (Вибр. наук. пр. акад. В. І. Вернадського. Т. 7).

39. Вернадський В. І. Праці з геохімії та радіогеології : Кн. 2 / за ред. Е. В. Собо-товича, В. В. Доліна, Г. М. Бондаренка, Р. Я. Белєвцева ; НАН України, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Ін-т геохімії навколиш. середовища. Київ, 2012. 668 с. (Вибр. наук. пр. акад. В. І. Вернадського. Т. 7).

40. Вернадський В. І. Праці з історії, філософії та організації науки / авт. вступ. ст.: Б. А. Маліцький, Ю. О. Храмов, О. П. Пилипенко ; уклад.: А. С. Литвинко, В. І. Оно-прієнко, О. П. Пилипенко ; авт. комент.: Г. А. Будзика, О. В. Букалов ; НАН України, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Центр дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва. Київ : Фенікс, 2012. 658 с. (Вибр. наук. пр. акад. В. І. Вернадського. Т. 8).

41. Вернадський Г. В. Спогади. Листи Георгія Вернадського з Криму до батьків у Київ / публ. і комент. В. В. Лаврова. *Хроніка-2000* : укр. культурологічний альманах. Київ, 2004. № 57–58 : Володимир Вернадський. С. 582–604; 605–615.

42. Владимир Васильевич Безсмертный и его воспоминания о В. И. Вернадском. Встречи и переписка с академиком В. И. Вернадским. Из переписки В. В. Безсмертно-го и В. И. Вернадского / публ. и прим. Е. П. Янина. *Бюл. комис. по разработке науч. наследия акад. В. И. Вернадского*. 2019. Вып. 23. С. 183–232.

43. Володимир Іванович Вернадський і Україна : Кн. 1: Науково-організаційна діяльність (1918–1921) / редкол.: А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (гол.), В. А. Смо-лій та ін.; уклад.: О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, С. М. Кіржаєв та ін. ; НАН Украї-ни, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка Украї-ни ім. В. І. Вернадського, Ін-т історії України. Київ, 2011. 699 с. (Вибр. наук. пр. акад. В. І. Вернадського. Т. 1).

44. Володимир Іванович Вернадський і Україна : Кн. 2: Вибрані праці / редкол.: А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (гол.), В. А. Смолій та ін.; уклад.: О. С. Онищенко, В. М. Даниленко, Л. А. Дубровіна та ін. ; НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Ін-т історії України. Київ, 2011. 584 с. (Вибр. наук. пр. акад. В. І. Вернадського. Т. 1).

45. Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими : Кн. 1: Листування: А – Г / редкол.: А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (гол.), В. А. Смо-лій та ін.; уклад.: О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, С. М. Кіржаєв та ін. ; НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т історії України та ін. Київ, 2011. 824 с. (Вибр. наук. пр. акад. В. І. Вернадського. Т. 2).

46. Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими : Кн. 2: Листування: Д – Я : Ч. 1: Д – Н / редкол.: А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (гол.), В. А. Смо-лій та ін.; уклад.: О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, С. М. Кіржаєв та ін. ; НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т історії України та ін. Київ, 2012. 741 с. (Вибр. наук. пр. акад. В. І. Вернадського. Т. 2).

47. Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими : Кн. 2: Листування: Д – Я : Ч. 2: О – Я / редкол.: А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (гол.), В. А. Смолій та ін.; уклад.: О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, С. М. Кіржаєв та ін. ;

НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Ін-т історії України та ін. Київ, 2012. 692 с. (Вибр. наук. пр. акад. В. І. Вернадського. Т. 2).

48. В. І. Вернадський і Україна: з листування : Кн. 1: А–І / авт. та упоряд.: С. М. Кіржаєв, К. Є. Новохатський, Л. М. Яременко та ін. ; редкол.: А. Г. Загородній (гол.), О. С. Онищенко (заст. гол.) та ін. ; НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. Київ, 2018. 572 с.

49. В. І. Вернадський і Україна: з листування : Кн. 2: К–Я. Офіційне. Родинне /авт. та упоряд.: С. М. Кіржаєв, К. Є. Новохатський, Л. М. Яременко та ін. ; редкол.: А. Г. Загородній (гол.), О. С. Онищенко (заст. гол.) та ін. ; НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. Київ, 2019. 1040 с.

50. Воспоминания Прасковьи Кирилловны Казаковой о семье Вернадских. *Бюл. комис. по разработке науч. наследия акад. В. И. Вернадского*. 2012. Вып. 21. С. 126–142.

51. Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890–1941) : [в 2 т.] / від. ред. О. Д. Василюк ; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. Київ, 2005. Т. 1: 1890–1917. 499 с.; Т. 2: 1918–1941. 359 с.

52. Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії Наук у Києві. Київ : Друк. Укр. наук. т-ва, 1919. IV, 88, XXXIV с.

53. Звідомлення про діяльність Української Академії Наук у Києві до 1 січня 1920 року / УАН. [Київ], [1920]. ХСVс.

54. Історія Академії наук України. 1918–1923 : документи і матеріали / упоряд. В. Г. Шмельов та ін. ; редкол: П. С. Сохань (відп. ред.) та ін. ; АН України, Ін-т укр. археографії, Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства, Ін-т рукопису. Київ : Наук. думка, 1993. 571 с.

55. Історія Національної академії наук України. 1924–1928 : документи і матеріали / упоряд. В. А. Кучмаренко [та ін.] ; редкол: П. С. Сохань (відп. ред.) та ін. ; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 1998. 762 с.

56. Кигим С. Л., Самородов В. М. Листування шишаччанина Л. Т. Сердюка з родиною Вернадських. *Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток* : зб. наук. ст. Полтава : Дивосвіт, 2014. Вип. 9. С. 447–454.

57. Кіржаєв С. М. До стосунків академіків: два невідомі листи С. О. Єфремова до В. І. Вернадського. *Рукописна та книжкова спадщина України*. Київ, 2020. Вип. 26. С. 29–42.

58. Медведев А. К. Письма В. И. Вернадскому / публ. В. С. Чеснокова. *Бюл. комис. по разработке науч. наследия акад. В. И. Вернадского*. 2012. Вып. 21. С. 3–40.

59. Невідомі листи М. С. Грушевського та Ф. К. Вовка до В. І. Вернадського (1915–1916 рр.) / публ. С. М. Кіржаєва. *Архіви України*. 2019. Вип. 4 (321): жовтень–грудень. С. 206–216.

60. Переписка А. Е. Ферсмана с В. И. Вернадским. 50 писем / публ. подг. Е. М. Ферман, Л. И. Парамонова. *Александр Евгеньевич Ферман: жизнь и деятельность* : сб. ст. и воспом. М. : Наука, 1965. С. 411–433.

61. Переписка В. И. Вернадского и А. П. Виноградова 1927–1944 / сост. Л. Д. Виноградова. М. : Наука, 1995. 381 с.; *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 16: Переписка с А. П. Виноградовым. Письма по научно-организационным вопросам. М. : Наука, 2013. С. 7–436.
62. Переписка В. И. Вернадского с Б. Л. Личковым: 1918–1939 / сост. В. С. Неаполитанская. М. , 1979. 271 с.; *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 15. М. : Наука, 2013. С. 7–235.
63. Переписка В. И. Вернадского с Б. Л. Личковым, 1940–1944 / сост. В. С. Неаполитанская. М., 1980. 224 с.; *перевид.*: Вернадский В. И. Собр. соч. в 24 т. Т. 15. М. : Наука, 2013. С. 236–467.
64. Переписка В. И. Вернадского с В. В. Докучаевым: 1888–1892 гг., 1897–1899 гг. / публ. подгот. И. Н. Скрынникова. *Научное наследство*. Т. 2: Естественно-научная серия. М., 1951. С. 761–855.
65. Переписка В. И. Вернадского с математиками / сост. М. И. Кратко ; МГУ им. М. В. Ломоносова. М., 1996. 112 с.
66. Перший піврік існування Української Академії Наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року / ред. А. Ю. Кримський. Київ : Друк. Укр. наук. т-ва, 1919. 270 с.
67. Протоколи засідань Фізично-математичного відділу Української Академії Наук у Києві: 1918 р. Київ, 1919. 78 с.
68. Самойлов Я. В. Письма Я. В. Самойлова В. И. Вернадскому: 1897–1921 гг. / сост. В. И. Оноприенко, С. П. Рудая. Киев : Информ.-аналит. агентство, 2013. 378 с.

ЛІТЕРАТУРА

69. Аннотированный перечень писем из архива В. И. Вернадского, хранящегося в отделе рукописей ЦНБ АН УССР / сост. С. Н. Киржаев. *Бюл. комис. по разработке науч. наследия акад. В. И. Вернадского*. 1990. № 8. С. 35–50.
70. Апанович Е. М., Киржаев С. Н. Рукописные материалы В. И. Вернадского. Документы о его жизни и деятельности в архивохранилищах г. Киева. *Бюл. комис. по разработке науч. наследия акад. В. И. Вернадского*. 1990. № 7. С. 3–40.
71. Бібліографія праць В. І. Вернадського. Література про життя та діяльність / уклад.: О. С. Онищенко, Л. В. Беляева, В. Ю. Омельчук та ін. ; редкол.: А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (голова) та ін. ; НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. 603 с. (Вибр. наук. пр. акад. В. І. Вернадського. Т. 10).
72. Будзанівська Н. В. Ставлення Володимира Вернадського до Української революції (1917–1921 рр.). *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2013. Вип. 18. С. 118–131.
73. Василюк О. «В моей жизни встреча с Вами составляет огромную важную полосу...» (з епістолярію Агатангела Кримського – Володимира Вернадського). *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2013. Вип. 18. С. 108–117.
74. Вергунов В. А. Розвиток аграрної дослідної справи в Україні у творчій спадщині академіка В. І. Вернадського. *Зб. наук. пр. Ін-ту геохімії навкол. середовища*. 2013. Вип. 22. С. 124–143.
75. Верстюк В. Ф. 1917 рік у щоденникових записях В. І. Вернадського. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2013. Вип. 18. С. 73–81.

76. В. И. Вернадский и Крым : биобиблиографический указатель (1899–2012) / сост.: В. А. Миронова, В. И. Тараилова, Л. К. Чижова ; отв. за вып. В. И. Спирова ; ред.: М. В. Дорошко, А. Ф. Родина. Изд. 2-е, перераб. и доп. Симферополь, 2013. 207 с.

77. В. И. Вернадский и Крым : люди, места, события... / Н. В. Багров и др. 2-е изд., перераб. Киев : Лыбидь, 2012. 245, [3] с.

78. В. И. Вернадский. Крымское наследие : [сб. док.] / сост.: Н. В. Багров и др. Киев : Лыбидь, 2012. 266, [4] с.

79. Владимир Иванович Вернадский: материалы к биографии. *Прометей* : историко-биограф. альманах серии «Жизнь замечательных людей». Т. 15. 1988. 352 с.

80. В. І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія / уклад.: В. М. Самородов, С. В. Кигим ; за ред. К. М. Ситника. Полтава : Полтав. літератор, 2008. 259 с. (Іст.-бібліогр. серія «Постаті аграрної та біологічної науки Полтавщини: факти, документи, бібліографія». Кн. 5).

81. Володимир Вернадський. *Хроніка-2000* : укр. культурологічний альманах. № 57–58. Київ, 2004. 824 с.

82. Воробйова Л. В. Володимир Вернадський і фізична економія : монографія. Київ : КНЕУ, 2019. 173, [3] с.

83. Гавриленко И. Н., Кигим С. Л. Участие В. И. Вернадского в исследованиях поселения палеолитического человека в Гонцах. *Биосфера*. Междисципли. науч. и практ. журнал по проблемам познания и сохранения биосферы и использования ее ресурсов. 2011. Т. 3, № 2. С. 276–293.

84. Гирич І. Б. Вернадський і політичне українство. *Хроніка-2000* : укр. культурологічний альманах. Київ, 2004. № 57–58 : Володимир Вернадський. С. 743–771; *перевид. у кн.*: Гирич І. Б. Між наукою і політикою : історіографічні студії про вчених-концептуалістів. Тернопіль, 2012. С. 281–308.

85. Гирич І. Б. В. І. Вернадський і питання українського державотворення. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика* : зб. ст. Київ, 2013. Вип. 18. С. 64–72.

86. Гирич І. Б. Між російським і українським берегами. Володимир Вернадський і національне питання (у світлі щоденника 1917–1921 років). *Марра Mundi* : зб. наук. праць на пошану Я. Дашкевича з нагоди його 70-річчя. Львів; Київ; Нью-Йорк, 1996. С. 735–756.

87. Губарь В. М., Іщенко Ж. І. Про відновлення садиби В. І. Вернадського на Бутовій горі. *Полтавський археологічний збірник* : зб. наук. пр. Полтава : Полтав. літератор, 1995. Ч. 3. С. 132–136.

88. Губарь В. М., Лавров В. В. Дача Вернадских на Бутовой горе около Шишак: поиски и находки. *Состояние современной строительной науки – 2013* : сб. науч. тр. Полтава, 2013. С. 132–138.

89. Даниленко В. М. В. І. Вернадський. Простір життя і думки. Київ : ВД «Академ-періодика», 2019. 352 с.

90. Даниленко В. М. Володимир Вернадський: віхи життя і творчості / НАН України, Ін-т історії України. Київ; Вінниця : Нілан-ЛТД, 2014. 297 с.

91. Даниленко В. М. Володимир Вернадський: життя в політиці й політика в житті. Київ : Парламентське видавництво, 2019. 512 с.

92. Даниленко В. М. Володимир Вернадський про українсько-російські взаємини. *Україна дипломатична* : науковий щорічник. 2005. Вип. 5. С. 605–616.

93. Даниленко В. М. Михайло Драгоманов у житті і світі Володимира Вернадського. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика* : зб. ст. 2013. Вип. 18. С. 45–54.
94. Даниленко В. М. Суспільно-політичні орієнтири Володимира Вернадського. *Вісник НАН України*. 2020. № 3. С. 3–13.
95. Дзюбенко Н.А., Узбек Е.А. Родом из детства (Харьковский период в жизни В. И. Вернадского). *Греки Харківщини* : зб. іст.-біогр. ст. Харків, 2003. С. 45–58.
96. Додонов Р. О., Александрова О. С., Доданова В. І. Історія русинів в творчій спадщині Володимира Вернадського. *Русин*. 2019. № 56. С. 92–109.
97. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: 1918–1941. Київ : НБУВ, 1998. 336 с.
98. Ємець Т. М. Українознавча концепція В. І. Вернадського (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2006. 19 с.
99. Завальнюк О. М. Академік В. І. Вернадський і творення національної університетської системи в Україні. *Історія України : маловідомі імена, події, факти*. 2002. Вип. 20–21. С. 486–497.
100. Игнатенко А. А. 115 лет исследованию В. И. Вернадским Кременчугского уезда : по материалам эпистолярного наследия академика В. И. Вернадского / Кременчуг. краевед. музей и др. Кременчуг, 2006. 70 с.
101. Кигим С. Л. Маловідоме про шишацьке оточення В. І. Вернадського. *Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток* : зб. наук. ст. Полтава : Дивосвіт, 2012. Вип. VII. С. 428–437.
102. Кигим С. Л., Джурка Г. Ф. В. І. Вернадський – дослідник ознак залізної руди на Полтавщині : до 110-ї річниці обстеження В. І. Вернадським місць знаходження залізної руди в Полтавській губернії (1897–2007 рр.). *Свічадо Придніпров'я* : краєзнавчий альманах. Кн. 3. Кременчук : Християнська Зоря, 2007. С. 35–39.
103. Кіржаєв С. М. Володимир Вернадський: Життя в Харкові уявлялося в той час мені одним з найкращих, якого можна побажати (з записок академіка). *Діяльність бібліотек у забезпеченні вивчення і популяризації історико-культурної спадщини регіонів: історія, сьогодення, перспективи* : зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 4 листоп. 2021 р. Київ, 2021. С. 82–93.
104. Кіржаєв С. М. До іконографії академіка В. Вернадського (з історії пошуків фотопортрета, зробленого В. Совинським). *Архіви України*. 2022. Вип. 3 (№ 332): липень–вересень. С. 92–99.
105. Комиссия по истории знаний. 1921–1932 гг. : из истории организации ист.-науч. иссл. в Акад. наук : сб. док. / сост. В. М. Орёл, Г. И. Смагина. СПб. : Наука, 2003. 772 с.
106. Лавров В. В. В. И. Вернадский и Комиссия по изучению естественных производительных сил Крыма: новые материалы. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика* : зб. ст. Київ, 2013. Вип. 18. С. 55–63.
107. Лавров В. В. Кримський сон. (Дача «Гірська ущелина» у долі академіка В. І. Вернадського). *Хроніка-2000* : укр. культурологічний альманах. Київ, 2004. № 57–58 : Володимир Вернадський. С. 529–581.
108. Лавров В. В. Крымские друзья и соратники В. И. Вернадского по совместной общественно-политической деятельности. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Симферополь, 2004. Т. 17 (56). № 1. С. 25–31.

109. Мазурок О. С. Володимир і Георгій Вернадські про Угорську Русь. Ужгород : Мистец. лінія, 2009. 160 с.
110. Мазурок О. С., Пеняк П. С., Шевера М. В. Володимир Вернадський про Угорську Русь / Коміс. НАН України з розробки наук. спадщини акад. В. І. Вернадського та ін. Ужгород, 2003. 94 с.
111. Манойленко К. В. Научные контакты В. И. Вернадского с Н. Г. Холодным. *Бюл. комис. по разработке науч. наследия акад. В. И. Вернадского*. 1988. № 4. С. 18–24.
112. Мочалов И. И. Владимир Иванович Вернадский (1863–1945). М. : Наука, 1982. 487 с.
113. Онопрієнко В. І., Щербань Т. О. Джерела з історії Українського наукового товариства в Києві. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2008. 352 с.
114. Полонська-Василенко Н. Д. Академік В. І. Вернадський : (Спогад). *Хроніка-2000* : укр. культурологічний альманах. Київ, 2004. № 57–58 : Володимир Вернадський. С. 496–509.
115. Профессор Андрей Николаевич Краснов (1862–1914 г.) : сборник / под ред. В. И. Талиева ; Хар. об-во любителей природы. Харьков : Тип. М. Х. Сергеева, 1916. 228 с.
116. Савина Г. А. Чистые линии (В. И. Вернадский о Н. И. Вавилов) *Трагические судьбы: репрессированные ученые АН СССР* : сб. статей. М. : Наука, 1995. С. 7–45.
117. Самородов В. М., Кигим С. Л. Полтавські сторінки життя і творчості Володимира Вернадського. *Краснзнавство*. 2013. № 2. С. 153–159.
118. Самородов В. М., Кигим С. Л. Постаті природознавства та музейництва Полтавщини (XIX–XX ст.) : на посвяту 125-річчя заснування Полтавського краснзнавчого музею імені Василя Кричевського та його відділу природи. Полтава : Дивосвіт, 2016. 144 с.
119. Самородов В. М., Кигим С. Л., Ольховська Л. В. В. І. Вернадський та В. Г. Короленко: у поєднанні доль і поглядів. Полтава : РВВ ПДАА, 2013. 59 с.; 2-ге вид., доповн. та уточн. Полтава : ФОП Говоров С. В., 2018. 72 с.
120. Самородов В. М., Кигим С. Л., Чеботарьова Л. В. До 100-річчя створення В. І. Вернадським Полтавського товариства любителів природи. *Вісник Львівського університету*. Серія біологічна. 2018. Вип. 78. С. 178–183.
121. Ситник К. М., Бевз Т. А. Володимир Вернадський : Людина. Громадянин. Учений. Київ : Наук. думка, 2017. 368 с.
122. Ситник К. М., Шмиговська В. В. Володимир Вернадський і Академія / НАН України. Київ : Наук. думка, 2006. 312 с.
123. Сорокина М. Ю. Архивное наследие академика В. И. Вернадского : история формирования, систематизация, описание и использование документов: дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02. М., 2001. 252 с.
124. Супруненко О. Б. В. І. Вернадський та археологія Полтавщини. *Сумська старовина*. 2013. № XL. С. 109–114.
125. Съезды и конференции конституционно-демократической партии. 1905–1920 гг. : в 3-х т. Т. 3 : кн. 2: 1918–1920 гг. / сост., автор предисл. и примеч. Н. И. Канищева ; отв. ред. В. В. Шелохаев. М. : РОССПЭН, 2000. 248 с.
126. Сытник К. М., Апанович Е. М., Стойко С. М. В. И. Вернадский : жизнь и деятельность на Украине / АН УССР. 2-е изд., испр. и доп. Киев : Наук. думка, 1988. 366 с.

127. Томазов В. В. Вернадські та їхні родичі. *Красзнавство*. 2013. № 2. С. 147–152.
128. Томазов В. В. Генеалогія В. І. Вернадського: походження та родинні зв'язки. *Наука та наукознавство*. 2013. № 2. С. 87–94.
129. Томазов В. В. Рід та родинне оточення академіка Володимира Івановича Вернадського. *Україна ХХ століття : культура, ідеологія, політика*. 2013. Вип. 18. С. 35–44.
130. Филимонов С. Б. Георгий Владимирович Вернадский в Крыму. *Философия хозяйства*. 2006. Ч. 3. С. 281–306.
131. Филимонов С. Б. Отец и сын Вернадские в Крыму в годы гражданской войны: новые материалы. *Брега Тавриды*. 2003. № 6 (71). С. 365–372.
132. Фонд В. І. Вернадського в Полтавському краєзнавчому музеї : тем. каталог / уклад. С. Л. Кигим ; Упр. культури Полтав. облдержадміністрації, Благодійн. фонд В. І. Вернадського, м. Полтава, Полтав. краєзн. музей. Полтава, 2002. 38 с.
133. Хурса В. Вернадський у Шишаках : іст.-краєзнав. нариси, дослідж. Полтава : Полтав. літератор; Шишаки : Екотур, 2008. 238, [17] с.
134. Шаховская А. Д. Материалы к биографии В. И. Вернадского : детство и юность. *Исследователь / Researcher*. 2013. № 1–2 (11–12). С. 132–179.
135. Щербін Л. В. В. І. Вернадський і проблема української державності. *Україна соборна* : зб. наук. ст. Київ, 2006. Вип. 4. Ч. 2. С. 123–128.
136. Щербін Л. В. Українське питання в діяльності Конституційно-демократичної партії Росії (1905–1918 рр.). Івано-Франківськ : Лілея–НВ, 2011. 247 с.
137. Юркова О. В. «Реквізиція по-більшовицькі», або як пансіон графині Левашової став власністю Української академії наук. *Вісник НАН України*. 2019. № 9. С. 19–34.
138. Янин Е. П. О лекциях В. И. Вернадского по геохимии в Киевском университете (1918–1919 гг.). *Бюл. комис. по разработке науч. наследия акад. В. И. Вернадского*. 2019. Вип. 23. С. 33–50.
139. ALMA MATER : Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920 : матеріали, документи, спогади : у 3 кн. / упоряд. В. А. Короткий, В. І. Ульяновський. Київ : Прайм, 2001. Кн. 2: Університет св. Володимира за доби Української Центральної Ради та Гетьманату Павла Скоропадського. 704 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ТА АБРЕВІАТУР

АзРСР – Азербайджанська Радянська Соціалістична Республіка
акад. – академік
АМН – Академія медичних наук
АН – Академія наук
АРАН – Архів Російської академії наук
арк. – аркуш
АРСР – автономна радянська соціалістична республіка
Білбалтлаг – Біломорсько-Балтійський виправно-трудоий табір
БЮГЕЛ – Біогеохімічна лабораторія
бл. – близько
буд. – будинок
бульв. – бульвар
ВАСГНІЛ – Всесоюзна академія сільськогосподарських наук імені Леніна
ВБУ – Всенародна бібліотека України
виконком – виконавчий комітет
відом. – відомості
В – вищий інститут народної освіти
ВНДГРІ – Всесоюзний науково-дослідний геологорозвідувальний інститут
ВНДІ – всесоюзний науково-дослідний інститут
Волгобуд – спеціальне будівельно-монтажне управління НКВС СРСР у системі
виправно-трудоий таборів
ВРНГ – Вища рада народного господарства
«Всевидав» – Всеукраїнське державне видавництво (Всеукрдержвидав) при ВУЦВК
Всекоопромспілка – Всеросійська спілка (союз) промислової кооперації
ВТТ – виправно-трудоий табір
втуз – вищий технічний навчальний (учбовий) заклад, завод-втуз
ВУАН – Всеукраїнська академія наук
«Вукоопспілка» – видавництво Всеукраїнського союзу споживчих кооперативних
організацій
вул. – вулиця
ВУНАС – Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства
ВУЦВК – Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет
Генштаб – Генеральний штаб
Геолком – Геологічний комітет
ГЕОХІ – Інститут геохімії та аналітичної хімії ім. В. І. Вернадського

- ГЕС – гідроелектростанція
Головмузей – Головне управління музеїв
Головполітпросвіт – Головний політико-освітній комітет Народного комісаріату просвіти
Головцукр – Головний комітет цукрової промисловості
Грознафторозвідка – управління з розвідування нафти Грозненського тресту «Грознафта»
губ. – губернія
губнаросвіта – губернський відділ народної освіти / відділ народної освіти губернського виконавчого комітету
ГубЧК – губернська надзвичайна (чрезвичайна) комісія по боротьбі з контрреволюцією
ГУЛАГ – Головне управління виправно-трудова таборів, трудових поселень та місць ув'язнення
ДАРФ – Державний архів Російської Федерації
Держплан – Державний плановий комітет
деяк. – деякий
Дмитлаг – Дмитрівський виправно-трудова табір у Московській області
Дніпрельстан – Дніпровська електростанція (одна з назв Дніпровської гідроелектростанції)
Дніпробуд – Будівельна організація зі спорудження Дніпровської гідроелектростанції
Дніпросоюз – Дніпровський союз споживчих товариств
Добармія – Добровольча армія
ДТП – дорожньо-транспортна пригода
зв. – зворот
Земгор – об'єднаний комітет щодо постачання армії всеросійських земського і міського союзів
ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка
ім. – імені
ІМФЕ – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України
ін. – інший
ІНО – інститут народної освіти
ІР – Інститут рукопису
італ. – італійська
кадет – член конституційно-демократичної партії
КДА – Київська духовна академія
КЕПС – Комісія з вивчення природних продуктивних сил Росії РАН / АН СРСР
«Книгоспілка» – Всеукраїнська кооперативна книготорговельна і видавнича спілка
кол. – колишній
КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України
КПІ – Київський політехнічний інститут
Кримнаросвіти – Кримський відділ народної освіти / відділ народної освіти Кримського революційного комітету
Кримревком – Кримський революційний комітет
МВС – Міністерство внутрішніх справ

- МЗС – Міністерство закордонних справ
Москоопдревсоюз – Московська кооперативна спілка виробників різьблених меблів
НААН – Національна академія аграрних наук
НАН України – Національна академія наук України
нарком – народний комісар
наркомат – народний комісаріат
Наркомгосп – Народний комісаріат комунального господарства
Наркомздоров'я – Народний комісаріат охорони здоров'я
Наркомзем – Народний комісаріат землеробства / земельних справ
Наркомос, Наркомосвіти – Народний комісаріат освіти
НБУ – Національна бібліотека України
НБУВ – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
НДІ – науково-дослідний інститут
НДР – Німецька Демократична Республіка
нім. – німецька
НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ
НКО – Народний комісаріат освіти
Норильлаг – Норильський виправно-трудоий табір
н. с. – новий (календарний) стиль
НТШ – Наукове товариство імені Шевченка
обл. – область
ОДПУ – Об'єднане державне політичне управління
Озерлаг – Озерний виправно-трудоий табір у Східному Сибіру
оп. – опис
опубл. – опублікований
ориг. – оригінальна
ОЦУКС – Об'єднання центральних українських кооперативних спілок за кордоном у Парижі
ПетрогубЧК – Петроградська губернська надзвичайна (чрезвичайна) комісія по боротьбі з контрреволюцією
повпред – повноважний представник
покаж. – покажчик
поч. – початок
проф. – професор
р. – річка
Раднарком – Рада народних комісарів
РАН – Російська академія наук
ревком – революційний комітет
р-н – район
РНК – Рада народних комісарів
рос. – російська
РРФСР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
РСР – радянська соціалістична республіка
РСФРР – Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка
РСЧА – Робітничо-селянська Червона армія

с. – село

Свірлаг – Свірський виправно-трудоий табір в Ленінградській області

СВУ – Спілка визволення України

СГВКУ, СГУК – Сільськогосподарський вчений (учений) комітет України

Севвостлаг – Північно-Східний виправно-трудоий табір на Колимі

Сиблаг – виправно-трудоий табір або Управління таборів особливого призначення у
Західно-Сибірському краї

сmt – селище міського типу

Союзнафта – Державне Всесоюзне об'єднання нафтової та газової промисловості

спр. – справа

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

США – Сполучені Штати Америки

Темлаг – Темниківський виправно-трудоий табір у Мордовії

т. зв. – так званий

ТУП – Товариство українських поступовців

УАН – Українська академія наук

УВАН – Українська вільна академія наук

УВО – Українська військова організація

УВУ – Український вільний університет

Укопромрада – Українська рада промислової кооперації

УзРСР – Узбецька Радянська Соціалістична Республіка

Уккрангаргосп – Українська рада народного господарства

УНТ – Українське наукове товариство

УНР – Українська Народна Республіка

УПСФ – Українська партія соціалістів-федералістів

УРЕ – Українська радянська енциклопедія

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УСДРП – Українська соціал-демократична робітничка партія

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

УФДП – Українська федеративно-демократична партія

УЦР – Українська Центральна Рада

франц. – французька

Центрархів – Центральний архів

ЦК – Центральний комітет

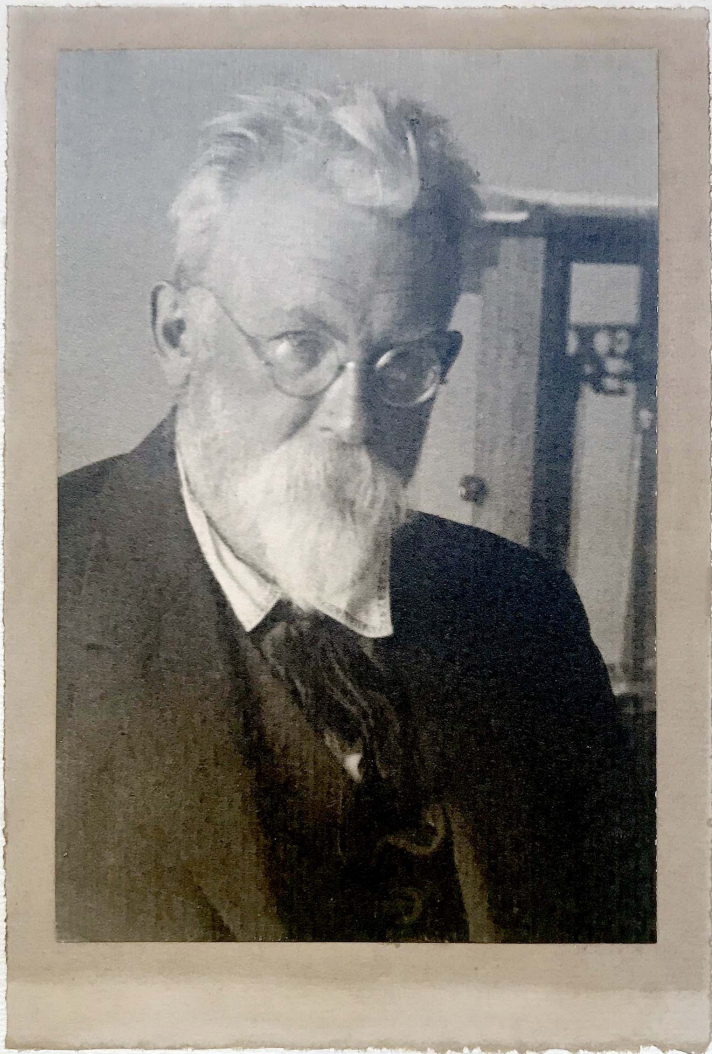
ЦСУ – Центральне статистичне управління

Цукротрест – Державний трест цукрової промисловості

ВАР – Bakhmeteff Archive / Бахметевський архів Бібліотеки Колумбійського університету

УМСА – Young Men's Christian Association / волонтерська «Асоціація молодих християн»

ІЛЮСТРАЦІЇ

Фот. Совинський
25. VIII. 28.

1. Фотопортрет В. І. Вернадського. Автор В. В. Совинський. Старосілля. 25 серпня 1928 р.
(BAR, George Vernadsky Papers, Box 15)

2. Володимир Вернадський у чотирирічному віці. *(Із відкритих джерел)*

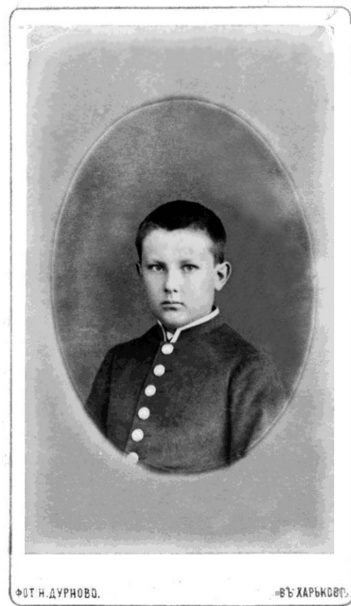
3. Мати В. І. Вернадського
Анна Петрівна Вернадська (уроджена
Костянтинович). 1872 р. *(Із відкритих
джерел)*

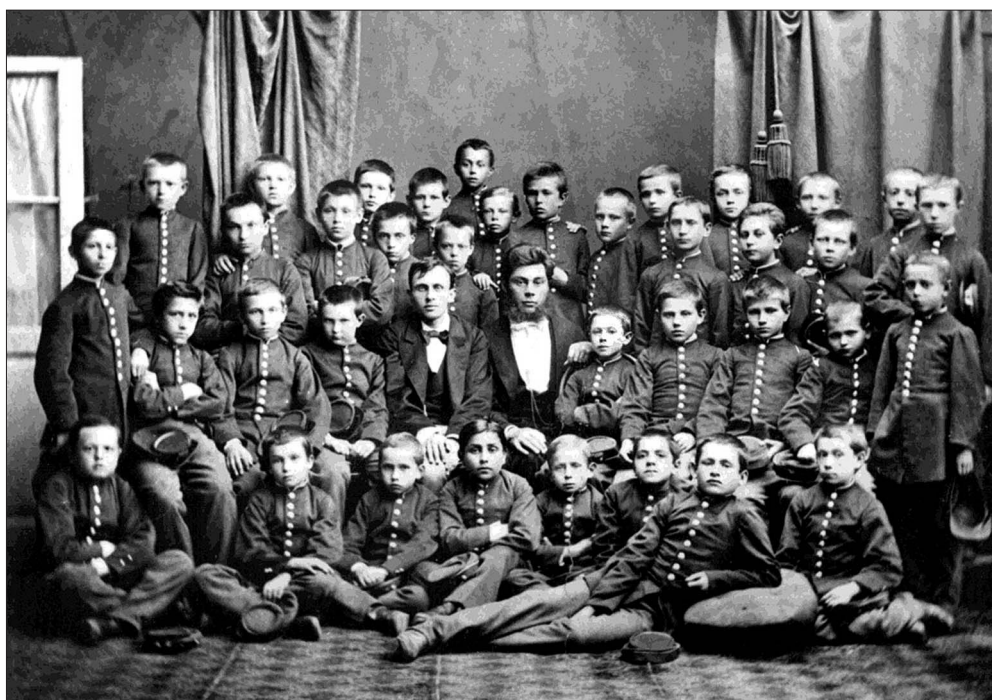
4. Батько В. І. Вернадського
Іван Васильович Вернадський.
1880(?) р. *(Із відкритих джерел)*

5. Харківська перша чоловіча гімназія. Листівка.
Початок XX ст. (Зображення з: <https://kharkov.wiki/gallery/6584/>)

6. Володимир Вернадський – харківський гімназист.
1875 р. (Із відкритих джерел)

7. Володимир Вернадський серед учнів, які перейшли до 3-го класу харківської гімназії
(перший ліворуч від учителів). 1875 р. (Із відкритих джерел)

I Оук. 18 жовт. 1880. 270

Україна, рідна моя сторона
Щона усе тобі почитаю...
Но боже, боже, боже одна,
и в своїй боротьбі несподівано.
В митьку побачив крайній час
Драма твоя дух прабудав.
Сподівав свободу країни оу чужій
и чим их так востанув.
Но знова. Куди до краю не могли
и знов починаємся радості...
Крайній час знова оу нас
и знов починаємся радості.
Крайній час радості знова;
и драми починаємся.
Менше, варто до краю, і знов
Менше нас починаємся.
Но в цім менше вся наша
оу в чужині страхів
и в радості боже, рідна моя,
Враг твої знов починаємся...
Одні починаємся радості, боже.
Враг твої знов починаємся...
Менше, рідна, твоя усе судба...
Судба нас знова починаємся

8. Рукопис юнацького вірша В. І. Вернадського «Україна, рідна моя сторона...».
18 жовтня 1880 р. (Із відкритих джерел)

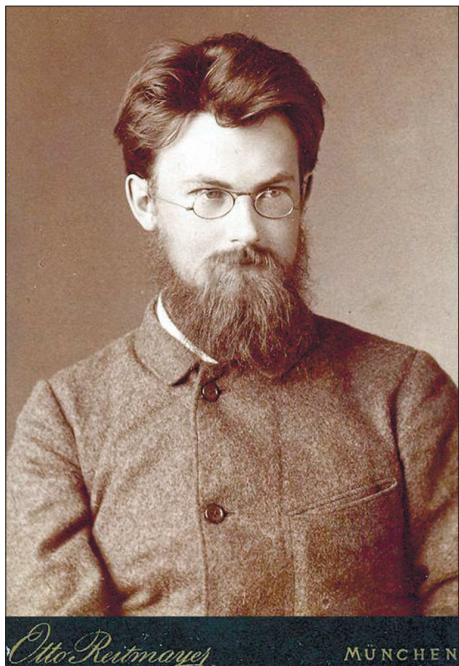
9. Наталія Сторівна Старицька, майбутня дружина В. І. Вернадського. Кінець 1870-х – початок 1880-х років.
(Із відкритих джерел)

10. В. І. Вернадський. 1884 р.
(Із відкритих джерел)

11. В. І. Вернадський із сестрами Ольгою та Катериною. 1881 р. *(Із відкритих джерел)*

12. В. І. Вернадський. 1888 р.
(Із відкритих джерел)

13. Діти В. І. і Н. С. Вернадських
Георгій та Ніна. Полтава. 1902(3?) р.
(Із відкритих джерел)

14. В. І. Вернадський. 1905 р.
(Із відкритих джерел)

15. В. І. і Н. Є. Вернадські з дітьми Георгієм і Ніною та братом дружини Г. Є. Старицьким.
На ганку будинку Г. Є. та Є. П. Старицьких. Полтава, 1908 р. *(Із відкритих джерел)*

16. В. І. Вернадський із дочкою
Ніною. Полтава, 1908(9) р.
(Із відкритих джерел)

17. В. І. Вернадський із родичами та друзями під віковим дубом на Бутовій горі біля с. Шишаки. З ним О. О. Корнілов, дочка Ніна, син Георгій, племінниця Г. С. Короленко та інші. 1915(6?) р. *(Із відкритих джерел)*

18. Портрет В. І. Вернадського роботи К. С. Зарудної-Кавос; полотно, олія; 57 × 45 см. Шишаки, 1915 (?) р.
(Із відкритих джерел)

19. Портрет В. І. Вернадського роботи К. С. Зарудної-Кавос; полотно, олія; 24,7 × 16,7 см. Не пізніше 1915 р.
(Із відкритих джерел)

20. Ніна Володимирівна Вернадська, дочка В. І. і Н. С. Вернадських. 1913(4?) р.
(Зображення з: <https://static.tildacdn.com/tild3637-6633-4564-a564-343465663033/13.jpg>)

21. Будинок Вернадських на Бутовій горі біля с. Шишаки. Малюнок Н. В. Вернадської-Толль з пам'яті. 1976 р.
(Із відкритих джерел)

22. Фотографія-посвідчення В. І. Вернадського, завірена Управлінням Полтавської міської міліції 15 квітня 1918 р. (ІР НБУВ. Ф. І. Од. зб. 27084)

23. Будинок Української академії наук (колишній Левашовський пансіон). Київ, вул. Велика Володимирська, 54. Початок 1920-х років. (Відділ архівних наукових фондів, рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України; зображення з: https://mega.nz/file/yehTQKyJ#WSs9gGqyuwv4M_OazEPO3TWrOqRLQXbUkibpwbwUVZQ)

№ 1. 27 листопада 1918 року, відбулося перше Спільне Зібрання Української Академії Наук у Львові, що склалося членами тимчасового товариства академіки Сергія Івановича Левитського, в апараті дійсних членів академіки: В. І. Вернадського, М. М. Кошечки, В. А. Кошчицького, А. Е. Кримського, П. А. Турчак-Сірого, М. І. Турчак-Будилового, при секретарстві надслідного члена С. П. Тимошенки.

1) Засудженоши дійсного члена-акад. М. І. Турчак про те, що він через неволю не зміг прибути на засідання таї першого шийі голо-
со О. І. Левитському, ~~якому~~ ~~судчасі~~ ~~було~~ ~~має~~ ~~по~~ ~~першому~~ ~~Спільному~~ ~~Зібранню~~ ~~в~~ ~~Львові~~ ~~у~~ ~~1918~~ ~~року~~ ~~при~~ ~~секретарстві~~ ~~надслідного~~ ~~члена~~ ~~С. П. Тимошенки~~. Поданолено: прийняти передачу свого Відсутного академіка по ртн газетаму, яка має бути президе-
дентом; для дальшого життя Академії Наук, вони не повинні на-
лежати Академією передавати в іншому порядку. ~~Вуважно~~ ~~роз~~ ~~яс~~ ~~ну~~ ~~ва~~ ~~но~~ ~~не~~ ~~повинні~~ ~~бути~~ ~~в~~ ~~Львові~~ ~~з~~ ~~а~~ ~~с~~ ~~я~~ ~~к~~ ~~и~~ ~~ти~~ ~~а~~ ~~ка~~ ~~де~~ ~~мі~~ ~~ї~~ ~~в~~ ~~Львові~~ ~~у~~ ~~1918~~ ~~року~~ ~~при~~ ~~секретарстві~~ ~~надслідного~~ ~~члена~~ ~~С. П. Тимошенки~~.

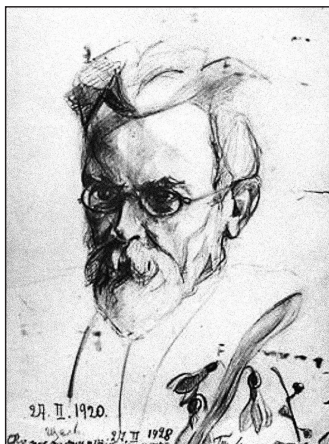
2) Обговореноши справа ~~академії~~ ~~в~~ ~~Львові~~ ~~у~~ ~~1918~~ ~~року~~ ~~при~~ ~~секретарстві~~ ~~надслідного~~ ~~члена~~ ~~С. П. Тимошенки~~ г. Х. В. Мараловського, який не зміг прийти по ~~в~~ ~~Львові~~ ~~у~~ ~~1918~~ ~~року~~ ~~при~~ ~~секретарстві~~ ~~надслідного~~ ~~члена~~ ~~С. П. Тимошенки~~ через війну. Вважати по те, що Євген Станіславович абсо-
лютно не повинен було одержати повідомлення (в Відень) за попередній неформальних часів, а в Віденській г. Х. В. Мараловському засіданні ~~а~~ ~~ка~~ ~~де~~ ~~мі~~ ~~ї~~ ~~в~~ ~~Львові~~ ~~у~~ ~~1918~~ ~~року~~ ~~при~~ ~~секретарстві~~ ~~надслідного~~ ~~члена~~ ~~С. П. Тимошенки~~ прослушати повідомлення, і яких двас — офіційно приватне, ~~а~~ ~~ка~~ ~~де~~ ~~мі~~ ~~ї~~ ~~в~~ ~~Львові~~ ~~у~~ ~~1918~~ ~~року~~ ~~при~~ ~~секретарстві~~ ~~надслідного~~ ~~члена~~ ~~С. П. Тимошенки~~ ~~в~~ ~~Львові~~ ~~у~~ ~~1918~~ ~~року~~ ~~при~~ ~~секретарстві~~ ~~надслідного~~ ~~члена~~ ~~С. П. Тимошенки~~, постановлено: прийняти рішення керувати всіх трох надслідних академіків по газетаму таї першого шийі вибори президенту та правління ~~а~~ ~~ка~~ ~~де~~ ~~мі~~ ~~ї~~ ~~в~~ ~~Львові~~ ~~у~~ ~~1918~~ ~~року~~ ~~при~~ ~~секретарстві~~ ~~надслідного~~ ~~члена~~ ~~С. П. Тимошенки~~ та всіх них, в теперішньому таї засіданні. Поданолено про прийняти рішення всіх голосів проти голоса В. І. Вернадського, який голосує за те, щоб одразу вибори ат вони прибудуть відсутні членів.

3) Відбувся закритий голосуванням вибори голово-президента та надслідного секретаря. Обговорено обрано: акад. В. І. Вернадського на посаду президента, акад. А. Е. Кримського на надслідного секретаря. Перед тим обидво кандидати намічені були ртатом закритим голосуванням

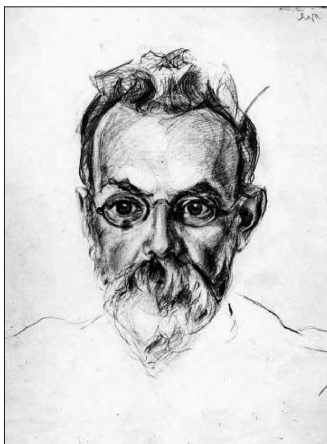
Ор. Левитський
М. Турчак-Сірий
М. Турчак-Будилова
А. Турчак-Сірий, А. Кримський
В. Кошечка
С. Тимошенки

24. Протокол № 1 Установчого Спільного зібрання Української академії наук, на якому В. І. Вернадського було обрано президентом УАН. 27 листопада 1918 р. (ІР НБУВ. Ф. І. Од. зб. 26117. Арк. 1)

25–27. Портрети В. І. Вернадського. Малюнки дочки Ніни Володимирівни.
Олівець. Крим. 1920 р.

25. 27 лютого / 11 березня
1920 р. Гірська ущелина.
(BAR, George Vernadsky
Papers)

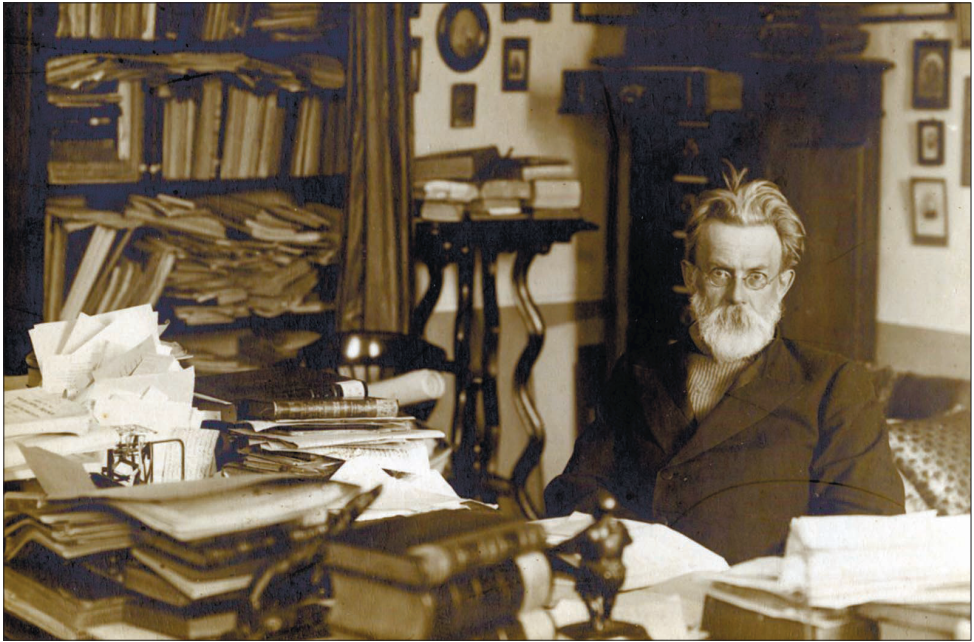
26. 28 лютого / 12 березня
1920 р. Ялта. (BAR, George
Vernadsky Papers)

27. 24 вересня / 7 жовтня
1920 р. Салгірка. (АРАН.
Ф. 518. Оп. 7. Спр. 118.
Арк. 16)

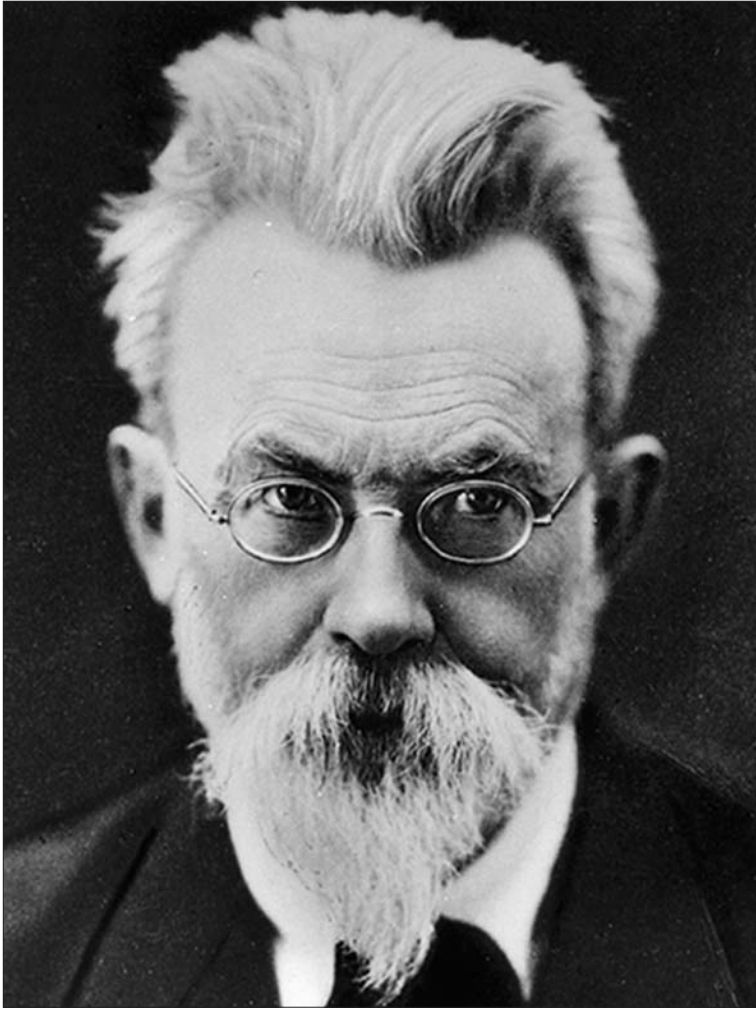
28. В. І. Вернадський із дружиною та дочкою у квартирі в Петрограді після повернення
з Криму. 1921 р. (Із відкритих джерел)

29. В. І. Вернадський у робочому кабінеті після повернення з Криму до Петрограда.
1921 р. *(Із відкритих джерел)*

30. В. І. і Н. С. Вернадські, дочка Ніна Володимирівна, син Георгій Володимирович
із дружиною Ніною Володимирівною (крайня ліворуч). Прага. 1925(?) р.
(Із відкритих джерел)

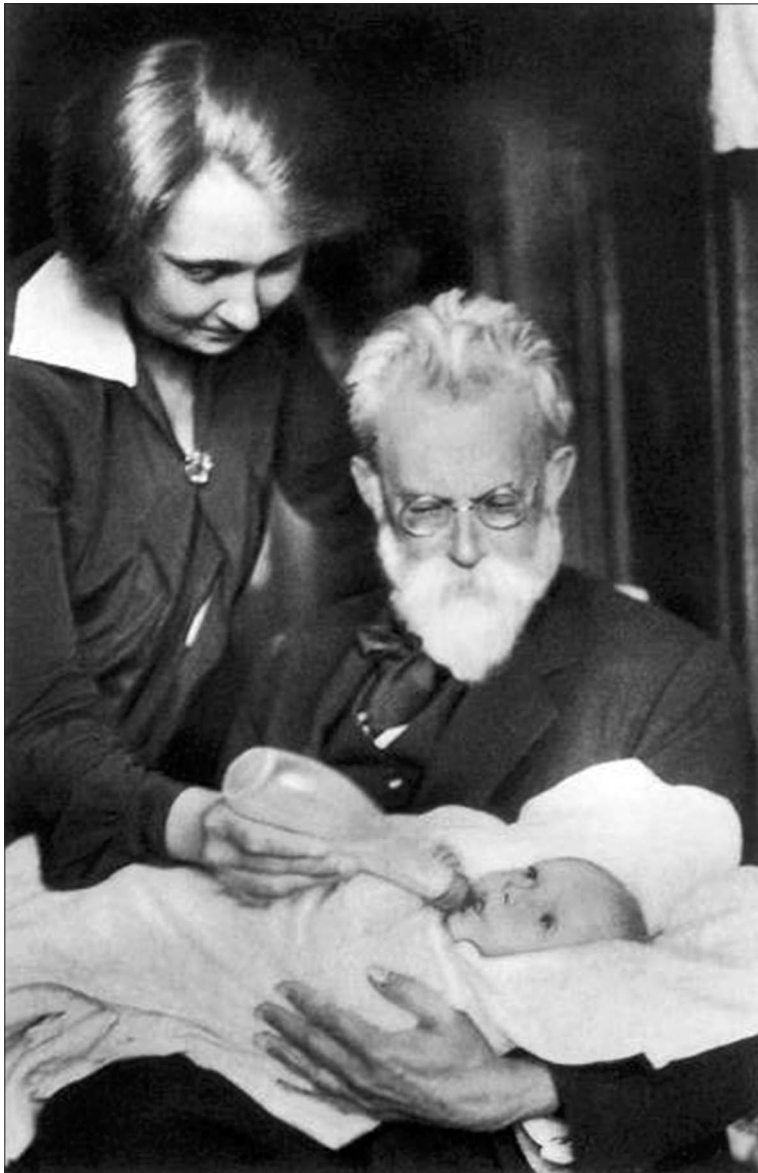
31. Фотопортрет В. І. Вернадського. Середина 1920-х.
(Із відкритих джерел)

32. В. І. Вернадський серед учасників експедиції. Конча-Заспа, 26 серпня 1928 р.
(ІР НБУВ. Ф. 49. Од. зб. 1167. Арк. 28)

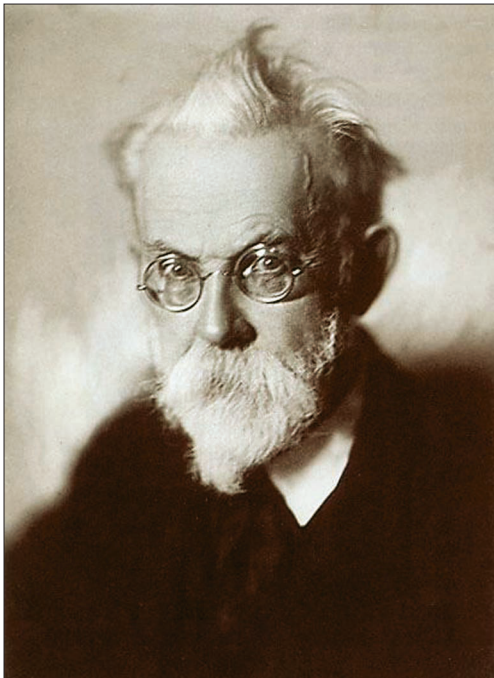
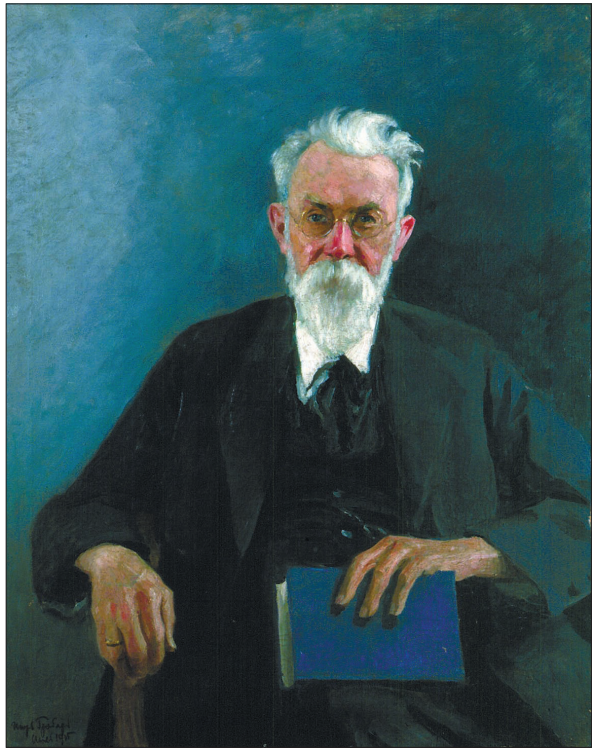

33. В. І. Вернадський серед учасників експедиції. Повернення з Конча-Заспи до Києва.
27 серпня 1928 р. (АРАН. Ф. 518. Оп. 2. Спр. 117. Арк. 19)

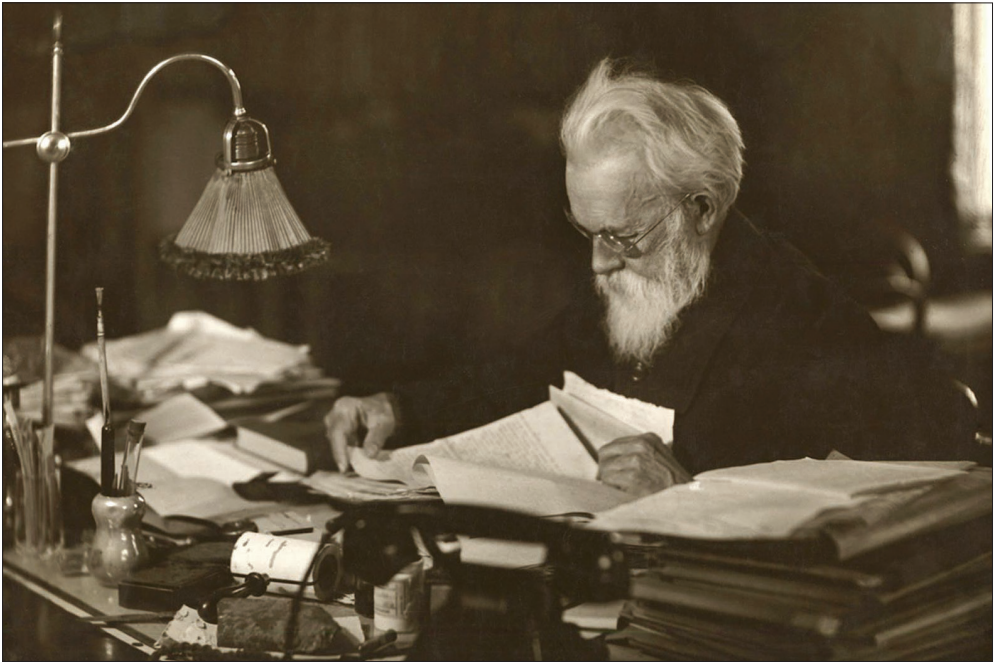

34. В. І. Вернадський із дочкою Н. В. Вернадською-Толль та онукою Тетяною. Прага, 1929 р. *(Із відкритих джерел)*

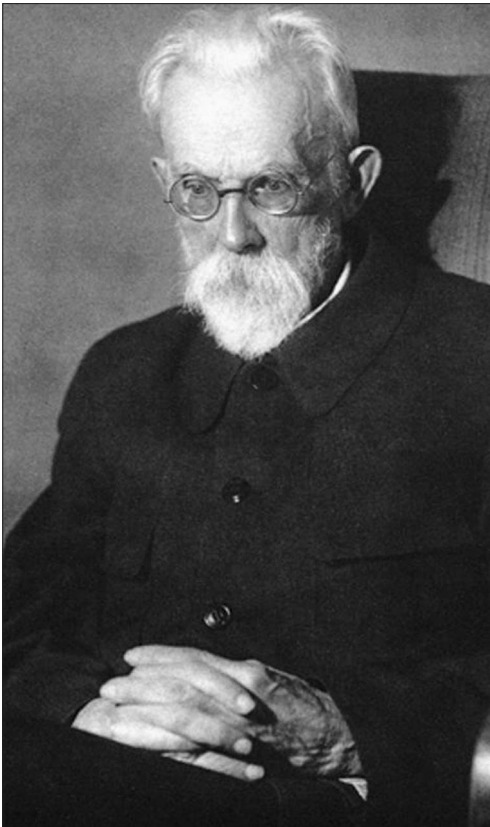
35. Портрет В. І. Вернадського
роботи І. Е. Грабаря. Санаторій
«Узкое»; полотно, олія;
100 × 79 см. 1935 р.
(Із відкритих джерел)

36. Фотопортрет В. І. Вернадського,
зроблений М. С. Напельбаумом. Середина
1930-х років. (Із відкритих джерел)

37. Фотопортрет В. І. Вернадського, зроблений Є. Я. Елленгорном. Друга половина – кінець 1930-х років.
(Із відкритих джерел)

38. Одна з останніх прижиттєвих фотографій В. І. Вернадського. Фотограф Г. М. Вайль. Липень 1944 р.
(Із відкритих джерел)

39. Пам'ятник В. І. Вернадському у Києві. Встановлений 1981 р.
(Зображення з: <https://vandrivka.com.ua>)

40. Бюст В. І. Вернадського поруч
з Інститутом загальної та неорганічної
хімії ім. В. І. Вернадського у Києві.
Встановлений 2004 р. (Зображення з:
[https://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/
article/view/162](https://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/view/162))

41. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України. Ім'я присвоєно 1988 р. *(Із відкритих джерел)*

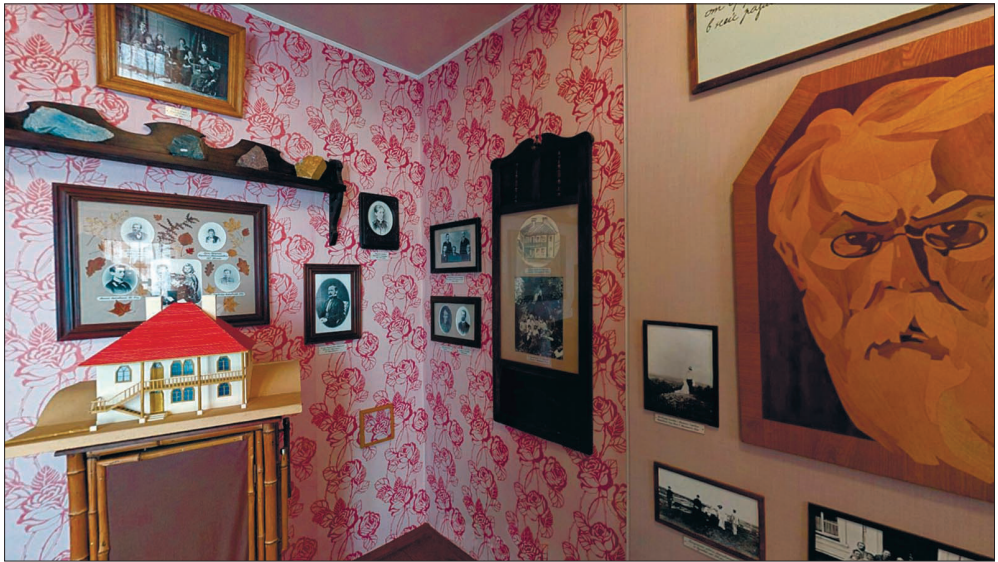

42. Бюст В. І. Вернадського у центральному вестибюлі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у Києві. Встановлений 1989 р. Фото М. Кулик.

43. Меморіальна дошка В. І. Вернадському на фасаді будівлі у Києві, де розташована Президія Національної академії аграрних наук України. Встановлена 2018 р.
(Із відкритих джерел)

44. Пам'ятник В. І. Вернадському на Бутовій горі біля с. Яреськи (Шишацький р-н, Полтавська обл.). Встановлений 2013 р.
(Із відкритих джерел)

45. Фрагмент меморіальної експозиції музею у Шишацькій спеціалізованій школі імені В. І. Вернадського. (Зображення з: <https://museum-portal.com>)

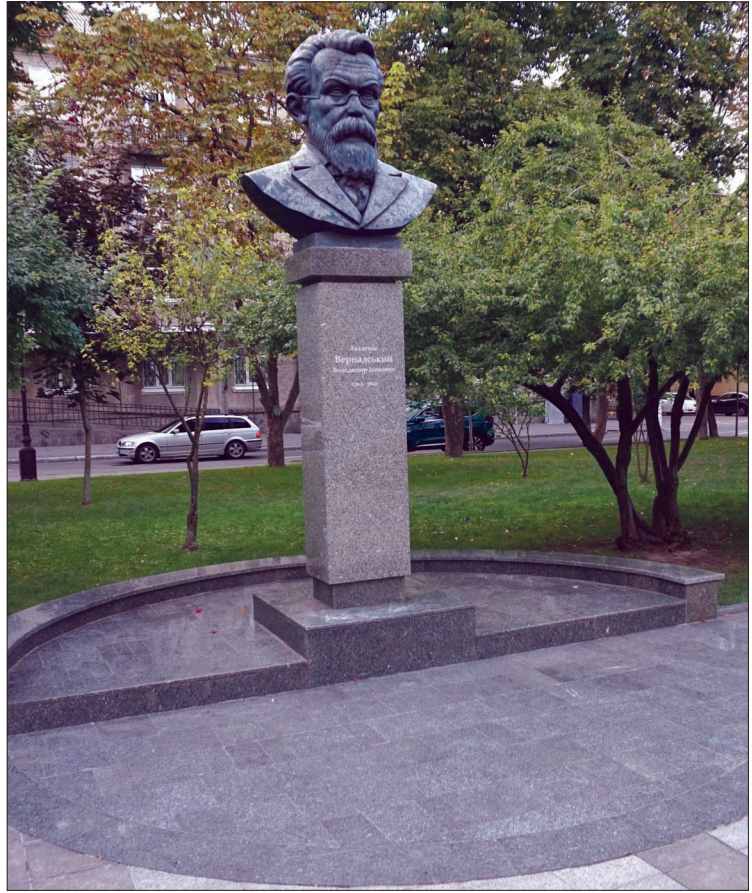
46. Меморіальна дошка В. І. Вернадському на фасаді будинку колишньої Першої чоловічої класичної гімназії у Харкові. Встановлена 2019 р. (Зображення з: <http://monuments.top/pamyatnaya-doska-v-i-vernadskomu-v-harykove/>)

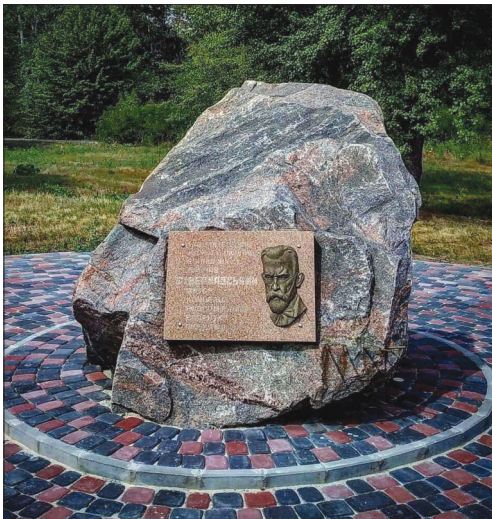
47. Пам'ятник В. І. Вернадському на території Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». Відкритий 2013 р.
(Зображення з: <https://nupp.edu.ua/>)

48. Пам'ятний знак академіку В. І. Вернадському в с. Дмитрівка
Кременчуцького р-ну Полтавської обл. Встановлений 2007 р.
(Зображення з: <https://uk.m.wikipedia.org/>)

49. Пам'ятник
В. І. Вернадському
у Кременчуці.
Відкритий 2006 р.
(Зображення з:
<http://wikimapia.org/22737246>)

50. Пам'ятний знак з меморіальною
дошкою В. І. Вернадському в с. Омельник
Кременчуцького р-ну Полтавської обл.
Відкритий 2004 р. (Зображення з: <https://smartregion.pl.ua/pb/projects/6/97>)

51. Пам'ятник В. І. Вернадському у Сімферополі перед головним корпусом Таврійського національного університету. Відкритий 2013 р.
(Із відкритих джерел)

52. Золота медаль імені В. І. Вернадського
Національної академії наук України.
Заснована 2003 р. (Зображення з: [https://
www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.
aspx?MessageID=4680](https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=4680))

53. Банкнота номіналом
1000 гривень. Введена
в Україні до готівкового обігу
2019 р. (Зображення з: [https://
bank.gov.ua/](https://bank.gov.ua/))

54. Монета номіналом 2 гривні. Введена в Україні до готівкового обігу 2003 р.
(Зображення з: <https://bank.gov.ua/>)

55. Пам'ятна монета «Володимир Вернадський» із серії «Видатні особистості України», зі срібла номіналом 5 гривень. Введена в Україні до готівкового обігу 2013 р.
(Зображення з: <https://bank.gov.ua/>)

56–57. Пам'ятні монети, присвячені 100-річчю Національної академії наук України, з нейзильберу номіналом 5 гривень та зі срібла номіналом 20 гривень. Введені в Україні до готівкового обігу 2018 р.
(Зображення з: <https://bank.gov.ua/>)

58. Пам'ятна монета на честь 100-річчя Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського номіналом 2 гривні. Введена в Україні до готівкового обігу 2018 р. (Зображення з: <https://bank.gov.ua/>)

59. Монета, присвячена 10-річчю антарктичної станції «Академік Вернадський», номіналом 5 гривень. Введена в Україні до готівкового обігу 2006 р. (Зображення з: <https://bank.gov.ua/>)

60. Логотип Української антарктичної станції «Академік Вернадський». (Зображення з: https://hawkebackpacking.com/antarctica/akademik_vernadsky.html)

61. Поштова марка «Антарктична станція Академік Вернадський». Введена в обіг Укрпоштою 2009 р. (Зображення з: <https://ukrstamp.com>)

62. Пам'ятний конверт «25 років. Українська антарктична станція «Академік Вернадський»» із штемпелем «25 років з часу підняття українського прапора на Антарктичній станції «Академік Вернадський»». Лютий 2021 р. (Із відкритих джерел)

63. Поштовий конверт, присвячений 100-річчю Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Грудень 2018 р. (Зображення з: <https://ua.krymr.com/a/news-donbas-tilo-zagybloga-/29639552.html>)

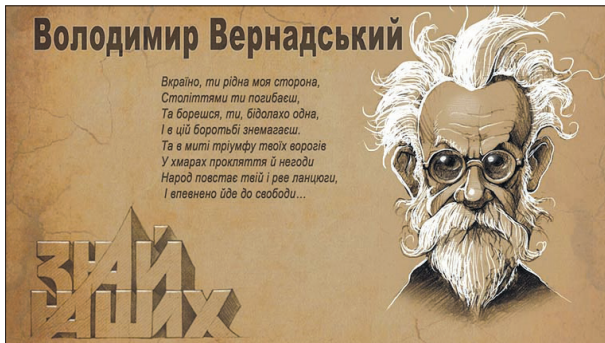
64. Поштова марка «Володимир Вернадський. 1863–1945» (марочний аркуш). Введена в обіг Укрпоштою 2013 р. (Із відкритих джерел)

65. Конверт на честь першого дня виходу і погашення спеціальним штемпелем поштової марки «Володимир Вернадський. 1863–1945». Укрпошта, 2013 р. (Зображення з: <https://mypostalworld.blogspot.com/2014/09/ukraine-academic.html>)

66. Неформальний пам'ятник В. І. Вернадському, встановлений у Харкові в серпні 2019 р.
Фото: В. Голосний. (Зображення з: <https://redpost.com.ua>)

67. Листівка, присвячена Володимирі Вернадському, з альбому просвітницького проекту митця Юрія Журавля «ЗНАЙ НАШИХ: цитати великих українців». Переробка вірша В. І. Вернадського 1880 р. (див. оригінал – зображення № 8). 2018 р. (Зображення з: <https://www.facebook.com/ZnayNashyh/>)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
КОРОТКА ХРОНОЛОГІЯ ЖИТТЯ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО. УКРАЇНСЬКИЙ ЗРІЗ	9
ДІЯЛЬНІСТЬ, ОТОЧЕННЯ, ЗВ'ЯЗКИ, ПАМ'ЯТЬ. БІОГРАФІЧНІ ТА ТЕМАТИЧНІ СТАТТІ	13
Агафонов Валеріан Костянтинівич	15
Айзеншток Ієремія Якович	15
Акліматизаційний сад УАН	15
Алексєєва Ольга Іванівна та Ринда-Алексєєв Борис Кирович	16
Алєшо Олександр Гаврилович	16
Альошин Павло Федотович	17
Алчевська Христина Данилівна та Алчевський Олексій Кирилович	17
Андрєнко Ганна Василівна	17
Андрєнко Леонід Леонідович	18
Андрусов Микола Іванович	18
Антонович Володимир Боніфатійович	19
Антонович Дмитро Володимирович	19
Анучин Анатолій Володимирович	19
Анциферов Олексій Миколайови	20
Арапов Олександр Борисович	20
Армашевський Петро Якович	20
Арнольдї Володимир Митрофанович	21
Архангельський Олексій Олександрович	21
Археографічна комісія	21
Архимович Олександр Зіновійович	22
Архів В. І. Вернадського	22
Арцибашев Дмитро Дмитрович	23

Арцимович Владислав Станіславович	24
Асмус Валентин Фердинандович	24
Асоціація наукових установ та вищих шкіл України	24
Астрономічна обсерваторія	24
Афанасьєв Георгій (Юрій) Омелянович	25
Багалій Дмитро Іванович та	
Багалій Марія Василівна	25
Багалій-Татарінова Ольга Дмитрівна	25
Татарінов Володимир Євгенович	25
Бажаєв Володимир Гаврилович	26
Базаревич Михайло Федорович	26
Базилевич Василь Митрофанович	26
Байков Олександр Олександрович	27
Бакунін Михайло Олексійович	27
Бакуніна Софія Марківна	27
Балінський Іван Мартинович	27
Банкноти, монети, поштові марки, присвячені В. І. Вернадському або з його зображенням	28
Барвінок Володимир Іванович	31
Бардах Яків Юлійович	31
Батилиман	32
Безбородько Микола Іванович	32
Безсмертна (Бессмертна) Марія Іванівна	32
Безсмертний Володимир Васильович	33
Бекетов Микола Миколайович	33
Белелюбський Микола Аполлонович	33
Белінг Дмитро Євстахійович (Остапович)	34
Бельговський (Бельговський) Леонід Іванович та	
Бельговська Олександра Петрівна	34
Бем Альфред Людвигович	35
Беренгович Борис Олександрович	35
Беркенгейм Борис Мойсейович	36
Бернштейн Сергій Натанович	36
Бєсядовський Іван Іванович	36
Бельська Варвара Петрівна	36
Бельський (Більський) Степан Володимирович	37
Биковський Лев (Левко) Устимович (Юстимович)	37
Білімович Олександр Дмитрович	37
Біляшівський Микола Федотович (Тодотович)	38

Бобрецький Микола Васильович	38
Бобровський Микола Федорович	38
Богаєвський Петро Михайлович	38
Богомолець Олександр Олександрович	39
Богушевський Сергій Казимирович	39
Борислав	39
Борнеман-Старинкевич Ірина Дмитрівна та Борнеман Борис Андрійович	40
Ботанічний сад при УАН	40
Брандт Олександр Андрійович	41
Брандт Олександр Федорович	41
Бріо Олександр Спиридонович	41
Бродський Олександр Ілліч	42
Брунст Віктор Емілійович	42
Брянцев Лев Володимирович	42
Будберг фон Беннінгаузен Роман Юлійович	43
Будинок пансіону Левашової у Києві	43
Будников Петро Петрович	44
Бузескул Владислав Петрович	44
Булгаков Сергій Миколайович	44
Бунге Микола Миколайович та Бунге Ніна Миколаївна	45
Бунге Микола Андрійович	45
Бунге Микола Християнович	45
Буренін Гліб Сергійович	45
Бурксер Євген Самійлович та Бурксер Василіса Василівна	46
Бутвин (Бутвін) Василь Юхимович	46
Бутенко Петро Ерастович	47
Бутова гора	47
Бялобржеський (Бялобжеський) Чеслав Феофілактович	47
Вавилов (Вавілов) Микола Іванович	48
Вагін Лев Сергійович	48
Вагнер Юлій Миколайович та Вагнер Микола Юлійович	49
Василенко Костянтин Прокопович	49
Василенко Микола Прокопович	50
Василій (Богдашевський Дмитро Іванович)	51
Васильєв Євген Михайлович	51

Вебер Гертруда Федорівна (Фрідріхівна)	51
Вейберг Зигмунт Щепан	52
Вейнштейн Григорій Еммануїлович	52
Великий Володимир Миколайович	52
Венюков Павло Миколайович	52
Веріго Броніслав Фортунатович	53
Вернадська Наталія Єгорівна	53
Вернадська-Толль Ніна Володимирівна	54
Вернадський Василь Іванович та Вернадська Катерина Яківна	54
Вернадський Георгій Володимирович та Вернадська Ніна Володимирівна	55
Вернадський Іван Васильович	55
Вернадська Ганна Петрівна	56
Вернадський (Вернацький) Іван Никифорович	56
Вернадський Микола Іванович	56
Винниченко Володимир Кирилович	56
Виноградов Олександр Павлович	57
Виржиковський Роман Романович	57
Вирський Микола Григорович	57
Висачківський пагорб	58
Висоцький Георгій Миколайович	58
Вишневський Лев Олександрович	58
Відділ прикладного природознавства УАН	59
Відділ соціальних наук УАН / ВУАН	59
Вілінський Олександр Валер'янович	60
Вінавер Максим Мойсейович	60
Вінберг Володимир Карлович	61
Власенко Йосип Олексійович	61
Воблий Костянтин Григорович	61
Вовк (Волков) Федір Кіндратович	61
Вознесенський Аркадій Вікторович	62
Войнар Олексій Йосипович	62
Войцехівський (Войцеховський) Юрій Олександрович	63
Волинь, Волинська губернія	63
Волкенштейн Олександр Олександрович	64
Волков Михайло Михайлович	64
Воронець Петро Васильович	64
Воропаєв Михайло Олексійович	64

Воскресенський Микола Михайлович	65
Вотчал Євген Пилипович	65
Врангель Петро Миколайович	65
Вулиці, проспекти, провулки, названі в Україні на честь В. І. Вернадського	66
Вульф Євген Володимирович	66
Вульфєрт Лідія Карлівна	67
Гавриленко Микола Іванович	67
Гаврусевич Борис Олександрович	67
Галант Ілля (Еліягу) Володимирович	68
Галичина, Львів	68
Гальцов Павло Семенович	68
Ганейзер Євген Адольфович	69
Ганицький Іван Михайлович	69
Ганфман Максим Іполитович	69
Гарвіс Олександр Павлович	70
Гарф Ернест (Ернст) Карлович	70
Гельвіг Роман Іванович	70
Гензель Павло Петрович	70
Геодезичний інститут УАН	71
Георгієвський Андрій Семенович	71
Геофізична обсерваторія	72
Гепштейн Мойсей Калманович	72
Гербель Сергій Миколайович	72
Герценвиць (Герценвіц) Михайло Іванович	72
Герценштейн Ганна Михайлівна	73
Гіляров Олексій Микитович	73
Гінзбург Ілля Ісаакович	73
Гінзбург Марк Ісаакович	74
Гінцівська пізньопалеолітична стоянка на Полтавщині	74
Глаголева Олександра Олександрівна	75
Глазунов Олександр Ілліч	75
Глинка Костянтин Дмитрович	75
Гнатюк Володимир Михайлович	75
Гогель Сергій Костянтинович	76
Голгофський Олександр Олександрович	76
Голов'янюк Зиновій Степанович	76
Головкінський Микола Олексійович	76
Голодомор в Україні	77

Голуб Микола Софронівч	78
Голубев Степан Тимофійович	78
Гольдман Олександр Генріхович	78
Гордон Володимир Михайлович	78
Горшков Дмитро Степанович	79
Грабар Володимир Еммануїлович	79
Граб'янка (Грабянка) Северин Владиславович	79
Гревс Іван Михайлович та Гревс Марія Сергіївна	80
Греков Борис Дмитрович	80
Гречний Яків Веніамінович	81
Григорович-Барський Дмитро Миколайович	81
Гриневич Сергій Іванович та Гриневич Ольга Львівна	81
Гриневич Костянтин Сергійович	81
Гриневич Ніна Сергіївна	81
Грищинський Петро Іустинович (Юстимович)	82
Грім Давид Давидович	82
Грузинцев Олексій Петрович	82
Грушевський Михайло Сергійович та	82
Грушевська Марія (Іванка-Марія) Сільвестрівна	83
Грушевська Катерина Михайлівна	83
Грушевський Олександр Сергійович	84
Грушевська Ольга Олександрівна	84
Грязьові вулкани Криму	84
Гудзій Микола Каленикович	85
Гудим-Левкович Володимир Порфірович	85
Гудим-Левкович Михайло Васильович	85
Гулак Микола Іванович	86
Гулевич Володимир Сергійович	86
Гурвич Олександр Гаврилович	86
Гуров Олександр Васильович	87
Гутник Сергій Михайлович (Сруль Михелів)	87
Граве Дмитро Олександрович	87
Данилевич Василь Юхимович (Євтимович)	88
Данилевський Василь Якович	88
Двойченко Петро Абрамович	89
Дейш Єлизавета Карлівна	89
Дейша Адріан Васильович	89

Деккер Герман Карлович	90
Делоне Лев Миколайович	90
Дем'янчук Василь Климентійович	90
Де-Метц Георгій Георгійович та Де-Метц Сарра Карлівна	91
Демиденко Павло Іванович та Демиденко Галактіон	91
Демиденко Іван Власович	91
Демченко Григорій Васильович	92
Денікін Антон Іванович	92
Деревицький Олексій Миколайович	92
Дзевановський Антон Андрійович	93
Дінабург (Дінур) Бенціон Залманович	93
Дірш Віталій Михайлович	93
Дітеріхс Михайло Михайлович	94
Добржанський Феодосій (Теодосій) Григорович та Добржанська Наталія Петрівна	94 95
Добровлянський Василь Васильович	95
Добровольський Костянтин Ерастович	95
Добровольський Леонід Павлович	96
Добросердов Дмитро Костянтинович	96
Довбня Дмитро Дмитрович	96
Довнар-Запольський Митрофан Вікторович	96
Дойч Олександр Степанович	97
Докучаєв Василь Васильович	97
Долгоруков Павло Дмитрович	97
Доповідь «Про деякі біологічні спостереження, що мають значення в геології»	98
Дорошенко Володимир Вікторович	99
Дорошенко Дмитро Іванович	99
Дорошенко Петро Якович	100
Драгоманов Михайло Петрович	100
Драгоманов Світозар Михайлович	100
Драгомиров Абрам Михайлович	101
Дрейзін Рафаїл Лазаревич	101
Другий Всесоюзний з'їзд геологів	102
Дубровський Микола Ісидорович	102
Дуб'янський (Дубянський) Віктор Вікторович	103
Дубянський Олександр Андрійович	103

Душечкін Олександр Іванович	103
Дьяков Іполит Миколайович	104
Ейхенвальд Олександр Олександрович	104
Ернст Микола Львович	104
Євдокимов Микола Миколайович	105
Єгоров Іван Васильович	105
Єкшурський Володимир Єлисейович	106
Єлістратов Аркадій Іванович	106
Єлпатьєвський Володимир Сергійович	106
Єрмаков Василь Петрович	107
Єрченко Петро Феофанович	107
Єршова Олександра Олексіївна	107
Єсманський Павло Матвійович	108
Єфимович Лідія Георгіївна	108
Єфимовський Євген Амвросійових	109
Єфремов Сергій Олександрович	109
Жедрінська Ніна Єгорівна та	109
Жедрінський Іван Олександрович	110
Жедрінська Марія Іванівна	110
Жедрінський Володимир Іванович	110
Жива речовина та біогеохімічні дослідження	110
Жиров В. Д.	112
Жирова Олександра Дмитрівна та	
Жиров Костянтин Костянтинович	112
Житецький Гнат (Ігнат) Павлович	112
Жук Володимир Іванович	113
Жуков Іван Діомидович	113
Жуковський Григорій Юлійович	113
Жуковський Дмитро Євгенович	114
Заболотний Данило Кирилович	114
Завадовський Михайло Михайлович	115
Завадський Сергій Владиславович	115
Зайцев Павло Іванович	116
Закутін Микола Миколайович	116
Заленський Володимир Володимирович	116
Заленський Олексій Володимирович	116
Замоздра Юхим Васильович	117
Записка В. І. Вернадського про співпрацю УАН з Українським геологічним комітетом	117

Записка В. І. Вернадського щодо організацій УАН хімічного вивчення організмів відповідно до вимог геохімії	118
Заповідник «Асканія-Нова»	118
Зарецький Іван Антонович	118
Зарудна-Кавос Катерина Сергіївна та Зарудна Варвара Сергіївна	119
Зарудний Олександр Сергійович та Зарудний Сергій Сергійович	119
Зарудний Богдан-Олександр	120
Зарудний Іван Сергійович	120
Затонський Володимир Петрович	120
«Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії Наук у Києві»	121
Збірник «Професор Андрей Николаевич Краснов (1862–1914 г.)»	121
Зворикін Костянтин Олексійович	122
Зеленецький Микола Михайлович	122
Зелінська Марія Миколаївна	123
Зем'ятченський (Зем'ятченський) Петро Андрійович	123
Зеньковський (Зеньківський, Зіньківський) Василь Васильович	123
Зібольд Федір Іванович (Фрідріх Йоганович)	124
Зілов Петро Олексійович	124
Злотников Михайло Федотович	124
Знаменський Олександр Васильович	125
Зограф Несторій Костянтинович	125
Золота медаль імені В. І. Вернадського Національної академії наук України	125
Зоологічний музей УАН	126
Зубковський Іван Андрійович	126
Зусман Самуїл Соломонович	126
Іваненко Дмитро Олексійович	127
Іваненко Сергій Сергійович	127
Іванець Григорій Антонович	127
Іваницький Борис Євгенович	128
Іваницький Федір Ігорович	128
Іванов Леонід Лікаріонович	128
Іванов Михайло Федорович	129
Іванов Сергій Олексійович	129
Іванова Варвара Олександрівна	130
Ізмаїльський Олександр Олексійович	130
Ізраельсон Яків Ізраїлевич	130
Іконников Володимир Степанович	131

Іллічевський Сергій Олімпійович та	131
Іллічевський Олімпій Олександрович	132
Імшенецький Яків Кіндратович та	132
Імшенецький Олександр Якович	133
Іонін Леонід Олексійович	133
Іоселевич Матвій Йосифович	133
Ісиченко (Ісіченко) Петро Іванович	133
Історично-філологічний (Перший) відділ УАН / ВУАН	134
Кадлубовський Арсеній Петрович	134
Казакова Прасков'я Кирилівна	135
Казановський Віктор Іванович	135
Казмін Микола Олексійович	135
Калачевський (Колачевський) Сергій Миколайович	135
Каманін Іван Михайлович	136
Камишан Олександр Миколайович	136
Камінська Шифра Єфимівна (Юхимівна)	136
Камінський В'ячеслав Арсенович	137
Кам'янець-Подільський державний український університет	137
Караєєв Володимир Опанасович	138
Каринський Володимир Михайлович	138
Катеринославська губернія, Катеринослав	138
Катеринославське вище гірниче училище	139
Катеринославський університет	139
Каченовський Дмитро Іванович	140
Кашченко Микола Феофанович	140
Квітка Валеріан Андрійович	141
Келлер (Кьоллер) Володимир Васильович	141
Келлер (Кьоллер) Лев Васильович	141
Кесслер Олександр Едуардович	142
Київ, Київщина	142
Київська духовна академія	144
Київська публіцистика В. І. Вернадського	145
Київський Головний комітет партії народної свободи	146
Київський державний український університет	147
Київський університет (Університет Святого Володимира в Києві)	148
Кипчакські	149
Кисельов Олександр Дмитрович	149
Кияницин Володимир Сергійович	149
Ківлицький Євген Олександрович	150

Кістяківський Богдан (Федір) Олександрович та	150
Кістяківська Марія Вільямівна	151
Кістяківський (Кістяковський) Георгій (Ігор, Джордж) Богданович	151
Кістяківський Михайло Богданович	151
Кістяківський Олександр Богданович	152
Кістяківський Олександр Федорович	152
Кістяківський (Кістяковський) Володимир Олександрович	152
Кістяківський (Кістяковський) Ігор Олександрович та	152
Кістяківський (Кістяковський) Юлій Олександрович	153
Клевезаль Еліконіда Георгіївна	153
Клепінін Микола Миколайович	153
Климов Лев Павлович	154
Климовицька Зінаїда Мойсеївна	154
Клодницький Іван Іванович	154
Клопотов Борис Миколайович	155
Ключарьов Олександр Васильович	155
Ковалевський Максим Максимович	155
Ковалевський Микола Миколайович	156
Ковальський Віктор Владиславович	156
Кожевнікова Софія Григорівна	157
Козлов Петро Кузьмич	157
Колекція лускокрилих Л. А. Шелюжка	158
Колесса Олександр Михайлович	158
Колокольцов (Колокольцев) Василь Григорович	158
Колубовський Яків Миколайович	159
Комісія в справах вищої школи та наукових установ України	159
Комісія для вироблення законопроекту про заснування УАН у Києві	161
Комісія для складання енциклопедичного словника	162
Комісія з вивчення природних продуктивних сил Криму	162
Комісія НАН України з наукової спадщини академіка В. І. Вернадського	163
Комісія (Постійна комісія) для виучування природних багатств України	164
Комісія (Постійна комісія) для складання біографічного словника діячів України	165
Комісія (Постійна комісія) для складання словника української живої мови та	165
Комісія для складання історичного словника української мови	166
Комітет по метеоритах НАН України	166

Конкурс Vernadsky challenge	166
Коновалов Михайло Іванович	167
Константинович Вікторія Мартинівна	167
Константинович Володимир Миколайович	167
Константинович Марія Софронівна	167
Константинович Петро Христофорович	168
Кордт Веніамін Олександрович	168
Корнілов Олександр Олександрович та	168
Корнілова Катерина Антіпівна	169
Корнілова Наталія Олександрівна	169
Короленко Андрій Олександрович	169
Короленко Володимир Галактіонович та	
Короленко Євдокія Семенівна	170
Короленко Ганна Сергіївна	171
Короленко Євграф Максимович	171
Короленко Сергій Олександрович та	
Короленко Катерина Іванівна	171
Короленко Софія Володимирівна	172
Короневич Павло Матвійович	172
Коротнєв (Коротнєв) Олексій Олексійович	173
Корчак-Чепурківський Овксентій Васильович	173
Коршун Юрій (Георгій) Васильович	173
Косинський Володимир Андрійович	174
Косоногов Йосип Йосипович	175
Костомаров Микола Іванович	175
Кочерин (Качерин) Дмитро Іларіонович	176
Кочубей Василь Петрович	176
Кравець Торічан Павлович	177
Кравцов Андрій Васильович	177
Кравченко Олена Петрівна та	
Кравченко Сергій Іванович	178
Кравченко Надія Іванівна	178
Кравчук Михайло Пилипович	178
Краснов Андрій Миколайович та	178
Краснова Анастасія Миколаївна	179
Красовський Петро Іванович	179
Красуський Іван Адамович	180
Кревецький Іван Іванович	180
Крижановський (Крижанівський) Леонід Андрійович	181

Крилов Микола Митрофанович	181
Криловський Амвросій Семенович	181
Крим (Нейман) Соломон Самійлович	182
Крим	182
Кримська публіцистика В. І. Вернадського	184
Кримське товариство дослідників і любителів природи	184
Кримський Агатангел Юхимович (Свтимович)	185
Криштафович Микола Йосипович	185
Кричевський Василь Григорович	186
Кропоткін Дмитро Миколайович	186
Кротков Павло Васильович	186
Круліковський Леонід Костянтинівич	187
Крупнов Семен Герасимович	187
Кудрявцев Петро Павлович	187
Кузнєцов Микола Іванович	188
Куліш Пантелеймон Олександрович	188
Кульжинський (Кулжинський) Сергій Климентійович	189
Кун Біла	189
Кун Володимир Володимирович	189
Кунашева Клавдія Григорівна	190
Курдюмов Микола Васильович	190
Кушакевич Сергій Юхимович	190
Ланге Микола Миколайович та Ланге Тетяна Федорівна	191
Лебедєв Микола Йосипович	191
Лебедєв Олександр Георгійович	192
Левитський Володимир Фавстович	192
Левитський (Левицький) Леонід Макарович	193
Левицький Орест Іванович	193
Левінсон-Лессінг Франц Юлійович	194
Лев-Харченко Марія Василівна	194
Левченко Микола Захарович	194
Лейтес Самуїл Мойсейович	195
Лекції з геохімії	195
Леонтович Олександр Васильович	196
Лесевич Володимир Вікторович	197
Лещенко Микола Карпович	197
Лизанівський Іван Миколайович	197
Лизогуб Федір Андрійович	198

Линниченко Іван Андрійович	198
Липинський В'ячеслав (Вацлав) Казимирович	199
Липський Володимир Іполитович	199
Лисенков Микола Костянтинівич	200
Листування В. І. Вернадського	200
Ліндемман Володимир Карлович	201
Ліперовський Олександр Володимирович	201
Лічков Борис Леонідович	202
Лічков Леонід Семенович	203
Лобода Андрій Митрофанович	203
Лозієв (Лозійв, Лозєєв) Павло Никифорович (Нечипорович)	204
Лонцька Аделаїда Григорівна	204
Лотоцький Євген Гнатович	204
Лотоцький Олександр Гнатович	204
Лук'яненко Олександр Митрофанович	205
Лук'янов (Лукьянов) Дмитро Петрович	206
Лучицький Володимир Іванович	206
Лучицький Іван Васильович та	206
Лучицька Марія Вікторівна	207
Чолганська-Лучицька Ольга Іванівна	207
Льовшин Олександр Михайлович	207
Любавський Матвій Кузьмович	208
Любименко Володимир Миколайович	208
Любищев (Любішев) Олександр Олександрович	209
Любощинська Ганна Єгорівна	209
Любощинський Марко Маркович та	
Любощинська Софія Марківна	210
Любощинський Марко Маркович молодший	210
Любощинська Марія Марківна	210
Любощинський Георгій Маркович	210
Любощинський Володимир Маркович	210
Любощинська Наталія Марківна	211
Любощинська Ганна (Ася) Марківна	211
Любощинський Павло Маркович	211
Любощинський Дмитро Маркович	211
Ляхович Костянтин Іванович	211
Ляхович Наталія Володимирівна	212
Ляхович Наталія Сергіївна	212
Магденко Василь Петрович та	212
Магденко Олексій Петрович	213

Мазуренко Юрій Петрович	213
Майборода Сергій Миколайович	213
Макаренко Костянтин Гнатович	214
Маклецов (Маклєцов) Олександр Васильович	214
Максименко Федір Пилипович	214
Максимович Михайло Олександрович	215
Малиновський Іоаникій (Іоанникій, Оникій) Олексійович	215
Малінін Іван Михайлович	216
Мамчич Софія Олександрівна та	216
Мамчич Євген Олександрович	217
Мануйлов Олександр Аполлонович	217
Маркевич Арсеній Іванович	218
Мартос Борис Миколайович	218
«Матеріали до оцінки земель Полтавської губернії: Кременчуцький повіт»	219
Мацієвич Костянтин (Кость) Андріанович	220
Медведев Анатолій Костянтинович	220
Медзвецький (Коваль-Медзвецький) Микола Опанасович	221
Медиш (Медіш) Марко Миколайович	221
Медиш Юлія Петрівна	222
Меженко (Іванов-Меженко) Юрій Олексійович	222
Мейер Едуард Карлович (Андрійович)	223
Мельник-Антонович (Антонович-Мельник) Катерина Миколаївна	223
Мельников-Разведенков Микола Федотович	224
Меморіальні місця й об'єкти в Києві	224
Меморіальні місця й об'єкти в Криму	226
Меморіальні місця й об'єкти на Полтавщині	227
Меморіальні місця й об'єкти у Харкові	229
Менжо Адольф Степанович	229
Мерейнес Григорій Давидович	230
Метальников Сергій Іванович	230
Метеорити, метеоритика	230
Миклашевський Микола Миколайович та	231
Миклашевський Іван Миколайович	232
Миколаївське відділення Пулковської обсерваторії	232
Михайлов Костянтин Олександрович	233
Михаловський Іван Север'янович	233
Міжвідомча комісія для геологічних дослідів при УАН	233
Мікей (Микей) Олександр (Ісаак) Якович	234

Мілюков Павло Миколайович	234
Мінералогічний музей імені академіка В. І. Вернадського	235
Міщенко Таїсія Степанівна	235
Міщенко Федір Іванович	236
Міяковський Володимир Варламович	236
Могілянський Микола Михайлович	237
Могілянський Михайло Михайлович	237
Модзалевський Вадим Львович	238
Моїсеєв Олександр Ісаєвич (Силич)	239
Мокржецький Сигізмунд Анастасі Олександрович	240
Мокринський Володимир Володимирович	240
Моллов Русцю (Гавриїл) Георгійович	240
Монашкіна Мотря Іллівна	241
Моргун Олександр Михайлович	241
Морозевич Йосиф (Юзеф) Августинович	241
Морозов Георгій Федорович	242
Морозов Федір Михайлович	242
Моторін Олексій Олександрович	242
Мухин (Мухін) Микола Феодосійович	243
Мухин (Мухін) Михайло Миколайович	243
Набоких Олександр Гнатович	243
Навашин Сергій Гаврилович	244
Нагорний Олександр Васильович	244
Нагуляк Микола	245
Налбандов Володимир Сергійович	245
Нарада природознавців України (Перший Всеукраїнський з'їзд дослідників природи)	245
Наришкіна Клавдія	246
Народний університет у Полтаві	246
Наукове товариство імені Шевченка	246
Науково-дослідне судно «Академік Вернадський»	247
Науменко Володимир Павлович	248
Наумович Володимир Миколайович	248
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України	248
Національний мінералогічний музей при Українській академії наук	250
Небольсін Василь Дмитрович	251
Нейолова Лідія Олександрівна	251
Нечаєв Олексій Васильович	251

Нечипоренко Петро Кирилович	252
Нікітін Василь Микитович	252
Ніковський Андрій Васильович	252
Ніколаєв Валентин Федорович	253
Ніколаєв Микола Федорович	254
Ніколаєв Олександр Васильович	254
Нікольський Олександр Михайлович	254
Новгородцев Павло Іванович	255
Новицький Олексій (Олекса) Петрович	255
Новицький Павло Іванович	256
Новопольська Євдокія Василівна	256
Нога Юрій Олександрович	256
Носов (Носів) Анатолій Зіновійович	257
Оболєнський Володимир Андрійович	257
Обручев Володимир Опанасович	258
Огієвський Василь Дмитрович	258
Огієнко Іван Іванович (митрополит Іларіон)	258
Оглоблін Олександр Олексійович та Оглоблін Дмитро Олексійович	259
Одеса	260
Озерський Юрій Іванович	260
«Ознаки залізних руд у Полтавській губернії»	261
Олєховський Михайло Олександрович та Олєховська Марія Євдокимівна	261
Ольденбург Ада Дмитрівна та Ольденбург Сергій Сергійович	262
Ольденбург Сергій Федорович	262
Оппоков (Опоков) Євген Володимирович	263
Орбеліані Олексій Митрофанович	264
Оржевська Наталія Іванівна	264
Орженцький Роман Михайлович	264
Орлов Олександр Якович	265
Осипов Іван Павлович	266
Осташенко-Кудрявцев Борис Павлович	266
Отоцький Павло Володимирович	266
Павлик Михайло Іванович	267
Павлов Михайло Михайлович	267
Павловська Ганна Олексіївна	268
Павловська Марія Карпівна	268

Павловський Іван Францевич	268
Павлуцький Григорій Григорович	268
Падалка Лев Васильович	269
Палієнко Микола Іванович	269
Палладін Володимир Іванович	270
Палладін Олександр Володимирович	270
Паніна Софія Володимирівна	271
Парамонов (Парамонів) Сергій Якович	271
Парфентьєв Іван Олександрович	272
Пачоський Йосип (Осип, Юзеф) Конрадович	272
Пашкевич Василь Васильович	273
Педдакас Іван Мартинович	273
Перетц Володимир Миколайович	273
Персидський Дмитро Якович	274
Перфецький Євген Юліанович	274
Петлюра Симон Васильович	275
Петров Микола Іванович	275
Петровська Лідія Іванівна	276
Петрункевич Іван Ілліч та	276
Петрункевич Анастасія Сергіївна	277
Петрушевський Дмитро Мойсейович	278
Петухов Євген В'ячеславович	279
Пивиха	279
Писаржевський Лев Володимирович	279
Підоплічко Іван Григорович	280
Пітковська Цецилія Наумівна	280
Піхно (Пихно) Дмитро Іванович	281
Плотников (Плотніков) Володимир Олександрович	281
Подолинський Сергій Андрійович	281
«Подорожні нотатки В. І. Вернадського про ґрунти басейну р. Чаплинки Новомосковського повіту Катеринославської губернії»	282
Поленов Борис Костянтинівич	282
Половко Іван Кирилович	283
Полонська-Василенко Наталія Дмитрівна	283
Полтава, Полтавщина	283
Полтавська сільськогосподарська дослідна станція	285
Полтавське товариство любителів природи	286
Полтавський природничо-історичний музей	287

Поляков Олександр Бенціанович	287
Понятенко Прокіп Дмитрович	288
Попель Костянтин Іванович	288
Попов Сергій Платонович	289
Постернак Степан Пилипович	289
Премія імені В. І. Вернадського Національної академії наук України	290
Премія імені В. І. Вернадського Полтавської обласної ради	290
Прендель Ромул Олександрович	290
Природничо-історичний музей Таврійського губерньського земства	291
«Про завдання геохімічного дослідження Азовського моря та його басейну»	291
«Про наукову роботу в Криму в 1917–1921 роках»	292
«Про необхідність вивчення явищ радіоактивності Південного берега Криму»	292
«Про нову магнітну аномалію, знайдену в Криму, і про необхідність її дослідження»	292
«Про участь живої речовини в утворенні ґрунтів»	293
Птуха Михайло Васильович	293
Пузанов Іван Іванович	294
Путята Лідія Іванівна	294
Пфейффер Георгій (Юрій) Вільгельмович	295
П'ятаков Михайло Леонідович	295
П'ятницький Порфирій Петрович	296
Радзимовський (Радзімовський) Дмитро Олександрович	296
Раєвський Олександр Андрійович	297
Радіологія та радіогеологія	297
Райко Микола Володимирович	298
Раковський Християн Георгійович	298
Рашевський Микола Петрович	298
Ревва Федір Кононович	299
Ревуцька Єлизавета Дмитрівна	299
Рейнбот Віктор Євгенович	299
Рейтлінгер Микола Олександрович	300
Рейхінштейн Давид Григорович	300
Реформатський Сергій Миколайович	301
Ржепецький Антон Карлович	301
Різниченко Володимир Васильович	301

Рогоза (Рагоза) Олександр Францович	302
Родзянко Михайло Володимирович	302
Родовід В. І. Вернадського	302
Розенберг Володимир Олександрович	304
Романенко-Араджіоні Христина Михайлівна	304
Ромберг Борис Федорович	304
Ротерт Владислав Адольфович	305
Ротмістров Володимир Григорович	305
Рубель Михайло Іванович	306
Рудинський Михайло Якович	306
Рудницький Степан Львович	306
Рутковська (Мільгевська-Рутковська) Віра Леонідівна	307
Сабанєєв Петро Петрович	307
Сабін-Гус Іван Юрійович	307
Сабінін Сергій Єгорович	308
Саввін (Савін) Микола Миколайович	308
Савицький Микола Петрович	309
Савченко Степан (Стефан) Володимирович	309
Сагарда Микола Іванович	309
Саков Єлевтерії Давидович	310
Салазкін Сергій Сергійович	310
Салгирська помологічна станція в Криму	310
Саливон Григорій Дмитрович	311
Саранчов Євген Євменович	311
Сахно-Устимович Микола Миколайович	312
Свечин Олексій Олександрович	312
Свенціцька Анісія Матвіївна	312
Світальський Микола Гнатович	313
Секунда Тадей Владиславович	313
Селіванов Євген Іванович	313
Сельський Володимир Олександрович	313
Семашко Микола Олександрович	314
Семенченко Сергій Георгійович	314
Сердюк Леонтій Трохимович та	
Сердюк Федот Трохимович	315
Сердюк Іван Трохимович	315
Северцов (Северцов) Олексій Миколайович	315
Сидоренко Михайло Дмитрович	316
Сидоров В. С.	316

Симінський (Симинський, Сімінський) Костянтин Костянтинович	316
Сіверцев Петро Олександрович	317
Сігал Олександр Маркович	317
Сільськогосподарський вчений (учений) комітет України	317
Скаржинська Катерина Миколаївна	318
Скворцов Євген Федорович	318
Скліфосовський Микола Васильович	319
Скоропадський Павло Петрович	319
Скрипник Микола Олексійович	320
Скрипчинський Василь Васильович	320
Слудський Олександр Федорович	320
Случевський Володимир Костянтинович	321
Сльозкін Петро Родіонович	321
Смагін Олександр Іванович	322
Смаль-Стоцький Степан Йосипович (Осипович)	322
Смирнов Володимир Іванович	322
Смирнов Олександр Олександрович	323
Смирнов (Смірнов) Дмитро Арсенович	323
Смирнов (Смірнов) Павло Петрович	323
Соболев Дмитро Миколайович	324
Соболев Михайло Миколайович	324
Совинський (Совінський, Савинський) Вадим Васильович	324
Соколов Іван Іванович	325
Соколов Олександр Матвійович	325
Соколов Юрій Матвійович	326
Соколовський Олексій (Олекса) Никанорович	326
Соколовський Юрій Юрійович	326
Солнцев Сергій Іванович	327
Спасокукоцький Олександр Іванович	327
Спекторський Євген Васильович	328
Сперанський Олександр Васильович	328
Спільне зібрання УАН	329
Спогади В. І. Вернадського «Перший рік Української Академії Наук (1918–1919)»	329
Срезневський Борис Ізмайлович	330
Ставровський Лука Якович	330
Старик (Старий) Йосип Овсійович (Євсійович)	331
Старинкевич Дмитро Сократович та Старинкевич Наталія Павлівна	331

Старинкевич Костянтин Дмитрович	332
Старинкевич Дебора Дмитрівна	332
Старицький Єгор Павлович	332
Старицька Марія Іванівна	333
Старицька Марія Єгорівна	333
Старицький Георгій Єгорович та	333
Старицька Єлизавета Петрівна	334
Старицький Павло Георгійович	334
Старицька Ганна Георгіївна	334
Старицький Георгій Георгійович	334
Старицький Павло Єгорович	334
Старицький Олександр Павлович та	
Старицька Надія Олександрівна	335
Старицька Наталія Олександрівна	335
Старицький Петро Павлович	337
Старков Арсен Вікторович	337
Старосільська (Дніпровська) біологічна станція	337
Стебницький Петро Януарійович	338
Стевен Олександр Олександрович	339
Степанов Леонід Миколайович	339
Стефані М. М.	339
Стеценко Євген Григорович	340
Стешенко Іван Матвійович	340
Стеклов Володимир Андрійович	340
Столяров Микола Олександрович	341
Стратонитський Олександр Андрійович	341
Струве Людвіг Оттович	342
Струве Отто Людвігович	342
Струве Петро Бернгардович	343
Студинський Кирило Йосипович	343
Сумцов Микола Федорович	343
Сушицький Павло Йосипович (Осипович)	344
Сушицький Феоктист (Теоктист) Петрович	344
Сушкін Петро Петрович	345
Таврійська наукова асоціація	345
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського	346
Таврійський університет	346
Талієв Валерій Іванович	347
Танатар Йосип Ісакович	348

Танфільєв Гаврило Іванович	348
Тарановський Федір Васильович	348
Тарасевич Лев Олександрович	349
Тарасенко Василь Юхимович	349
Тимофєєв Костянтин Іванович	350
Тимошенко Володимир Прокопович	350
Тимошенко Сергій Прокопович	350
Тимошенко Степан Прокопович	351
Тимчасовий комітет для заснування Національної бібліотеки Української Держави / України (Всенародної бібліотеки України)	351
Тимченко Євген Костянтинович	353
Тихвинський Михайло Михайлович	354
Тихонович (Тиханович) Микола Миколайович	354
Товариство дослідників української історії, письменства та мови в Ленінграді	355
Товкач Костянтин Іванович	355
Токмакова Варвара Іванівна	356
Толчинський Лев Олександрович	356
Требинська (Требінська) Марія Миколаївна	356
Третьяков Сергій Федорович	357
Третьяк Михайло Іванович	357
Троцина Володимир Костянтинович	357
Труба Іван Михайлович	358
Трубецький Євген Миколайович	358
Туган-Барановський Михайло Іванович	359
Тутковський Павло Аполлонович	359
Угорська Русь	360
«Україно, ти рідна моя сторона»	361
Українська академія наук у Києві	362
Українська антарктична станція «Академік Вернадський»	364
Українська мова і УАН	364
Українське наукове товариство в Києві	365
«Українське питання і російське суспільство»	367
Українські Установчі збори	367
Уляницький Володимир Валеріанович	368
Усанович Михайло Ілліч	368
Усатий Семен Миколайович	369
Успенський Федір Іванович	369
Ушинський Микола Григорович	370

Фан-Дер-Фліт Олександр Петрович	370
Фельдман Георгій Костянтинович	370
Феофілактов Костянтин Матвійович	371
Ферсман Олександр Євгенович	371
Ферхмін Альберт Романович	372
Фещенко-Чопівський (Чоповський) Іван Адріянович	372
Фізично-математичний (Другий) відділ УАН / ВУАН	372
Філіппов Олександр Миколайович	373
Флоринський Тимофій Дмитрович	374
Флоров Микола Петрович	374
Фомін Олександр Васильович та Раде-Фоміна Ольга Густавівна	375
Фортунато Лев Михайлович	376
Франк Михайло Людвигович	376
Франко Іван Якович	376
Франкфурт Соломон Львович (Шоломон (Шлім) Меїрович)	377
Френкель Яків Ілліч	378
Фролов Дмитро Матвійович	378
Харків та Харківщина	378
Харківська перша чоловіча класична гімназія	379
Харлампович Костянтин Васильович	380
Хвильовий Микола	380
Хижняков Василь Васильович	381
Хімічна лабораторія у складі Фізично-математичного відділу УАН	382
Хмаладзе Василь Мефодійович	382
Холодний Микола Григорович	382
Холодний Петро Іванович	383
Хрущов Павло Дмитрович	383
Цветіков Олексій Миколайович	384
Цингер Олександр Васильович	384
Цитович Микола Мартиніанович	384
Чарниш (Черниш, Чорниш) Іван Григорович	385
Черненко Микола Миколайович	385
Черниш Всеволод Іванович	385
Чернишов Борис Ісидорович	386
Черноярів (Чорноярів) Михайло Васильович	386
Черняхівський Олександр Григорович та Старицька-Черняхівська Людмила Михайлівна	387

Четвериков Іван Пименович	388
Чижевський Григорій Павлович	388
Чижевський Дмитро Іванович	388
Чикаленко Євген Харлампійович	389
Чикаленко Лев (Левко) Євгенович	389
Чирвинський Володимир Миколайович	390
Чирвинський Петро Миколайович	391
Чириков Євген Миколайович	391
Чолганський Леонтій Едмундович	391
Чубинський Михайло Павлович	392
Чугаєв Петро Андрійович	392
Чуйко Вадим Тимофійович	393
Шамрай Аліна (Еліна) Дмитрівна	393
Шаповал Микита Юхимович	393
Шапошников Володимир Георгійович	393
Шарлемань Микола Васильович	394
Шахматов Олексій Олександрович	395
Шевченко Тарас Григорович	395
Шелухин (Шелухін) Сергій Павлович	395
Шелюжко Лев Андрійович	396
Шиллер Микола Миколайович	396
Шиловцева Катерина Іванівна	397
Шимков Андрій Петрович	397
Шишаки	397
Шкателов (Шкателев) Володимир Вікторович	398
Шкляревич (Шкларевич) Петро Данилович	398
Шкляревський Анатолій Орестович	398
Шліхтер Олександр Григорович	399
Шмальгаузен Іван Іванович	399
Шміт (Шмідт) Федір Іванович	400
Шраг Ілля Людвігович	400
Штебер (Штьобер) Едуард Альбертович	400
Штейнгель Федір Рудольфович	401
Штромберг Михайло Андрійович	401
Шульгин Олександр Якович	402
Шульгін Василь Віталійович	402
Щепкін Євген Миколайович	403
Щепотьєв Володимир Олександрович	403
Щербаківський Вадим Михайлович	404

Щербаківський Данило Михайлович	404
Щербаков Дмитро Іванович	405
Щербина Федір Андрійович	405
Щоденники В. І. Вернадського часів його перебування в Україні (1918–1921)	406
Щукарьов Олександр Миколайович	407
Щусев Сергій Вікторович	407
Юринець Володимир Олександрович	407
Яворський Матвій Іванович	408
Яготинський архів Репніних	408
Яковенко Володимир Іванович	409
Якубовський Казимир Леонардович	409
Якушкін Іван В'ячеславович	410
Яната Олександр Алоїзович	410
Янович Надія Вікторівна	411
Яновський Феофіл Гаврилович та Яновський Віктор Феофілович	411 412
Яроцький Олександр Іванович	412
Ярошевич Дмитро Йосипович (Осипович)	413
Ясинський Микола Тихонович	413
Яснопольський Леонід Миколайович	414
Ячевський Леонард (Леонід) Антонович	414
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	415
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ТА АБРЕВІАТУР	425
ІЛЮСТРАЦІЇ	429

ДЛЯ ПОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ ПОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове електронне видання

В. І. ВЕРНАДСЬКИЙ
I
УКРАЇНА:
ДІЯЛЬНІСТЬ, ОТОЧЕННЯ,
ЗВ'ЯЗКИ, ПАМ'ЯТЬ
ДОВІДНИК

Автори та упорядники:

С. М. Кіржаєв, К. Є. Новохатський, Л. М. Яременко

Редактори:

В. С. Македон, Л. М. Яременко

Комп'ютерна верстка:

О. І. Фуженко

Підписано до електр. публ. 22.03.2023.

Формат 70 × 100/16.

Обл.-вид. арк. 29,0 + 2,0 арк. іл. Об'єм даних 33 Мб.

Видруковано у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського
просп. Голосіївський, 3, Київ-39, 03039

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003